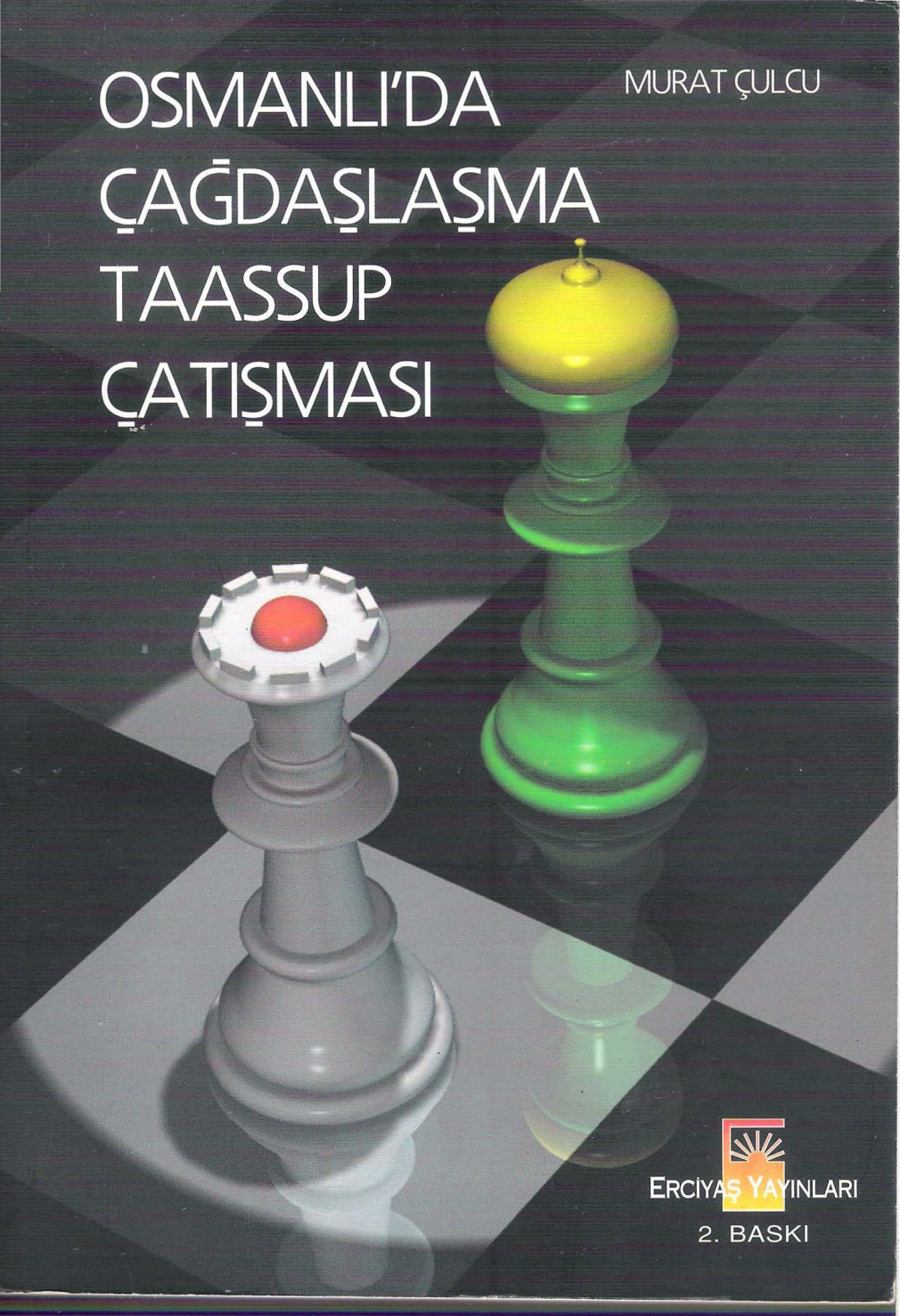
OSMANLI'DA ÇAĞDAŞLAŞMA TAASSUP ÇATIŞMASI

MURAT ÇULCU

ERCİYAŞ YAYINLARI
2. BASKI

Tarihsel Araştırmalar Dizisi

OSMANLI'DA ÇAĞDAŞLAŞMA - TAASSUP ÇATIŞMASI

Dünümüzden Alınacak Dersler

ISBN: 979-975-802-904-3

YAYINLAYAN: ERCİYAŞ YAYINLARI
Mühürdar Cad. No:70 Kadıköy/İstanbul
Tel: 0216 337 83 26
Fax: 0216 330 33 57

KAPAK: Attilla Demiriz

BASKI/HAZIRLIK: Tiglat Matbaacılık A.Ş.
Güvenç Sok. No: 21 Bomonti - Şişli / İst.
Tel: 212 225 08 40 (pbx)

II. BASKI Mayıs 2004

OSMANLI'DA ÇAĞDAŞLAŞMA - TAASSUP ÇATIŞMASI

SUNUŞ

31 Mart Olayı'nın altında yatan temel neden "Osmanlı'daki çağdaşlaşma çabalarına karşın taassubun direnişi"dir. Böylece 31 Mart Olayı'nı "Çağdaşlaşma - Taassup" çatışmasından soyutlamak mümkün değildir. Dahası... 31 Mart Olayı'nı doğru algılayabilmek ancak, "Çağdaşlaşma -Taassup" ikilimin / çatışmasının tarihi seyrini ortaya iyi koymakla mümkündür. Dolayısıyla 31 Mart Olayı'nı Meşrutiyet'ten, Meşrutiyet'i Tanzimat'tan, Tanzimat'ı ise İmparatorluğun kuruluş evresinden ayrı düşünmemek gerekir.

İşte elinizde tuttuğunuz bu inceleme geniş anlamda "Osmanlı'da çağdaşlaşmaya karşı taassubun direnişini" konu ediyor. İnceleme nihai olarak 31 Mart Olayı'nı tarihteki yerine oturtmayı ve lâik düşüncelerin hayat bulmasında oynadığı rolü açığa çıkartmayı amaçlıyor.

Diğer taraftan 31 Mart Olayı'nın temel nedeni olan "Çağdaşlaşma-Taassup" çatışmasını kışkırtan yan unsurlara da ilk kez gereken önemi veriyor ve günışığına çıkartmaya çalışıyor. Kitap ayrıca Türk Ceza Kanunu'nun 163. maddesinin de şiddetle tartışıldığı bir ortamda ilk baskı 1990 yılında gerçekleştirildi- yayınlaması nedeniyle önemli bir işlev üstlenmiş bulunuyor. Bu önem ise tartışmaya, "tarihten bir boyut" getirmesinden kaynaklanıyor.

İncelemenin ilk bölümü üç ana kısımdan oluşuyor.

* Kuruluş'tan Tanzimat'a kadar,
* Tanzimat'tan II' nci Meşrutiyet'e kadar,
* II' nci Meşrutiyet'in ilanından (23 Temmuz 1908), ilk seçime (11 Aralık 1908) kadar.

İkinci bölüm ise iki kısımdan oluşuyor.

* Seçim'den 31 Mart 1325 (11 Nisan 1909)a kadar,
* Ve 31 Mart 1325 (11 Nisan 1909) Olayı.

Bu vesile ile altını bir kez daha çizmekte yarar var:

Osmanlı devleti "Çağdaşlaşma - Taassup" çatışması içinde yıkılarak tarihe karıştı. Ama hiç bir zaman çöküş nedenini tam anlamıyla kavrayamadı.

MURAT ÇULCU
16 Haziran 1990 - İSTANBUL

GİRİŞ

31 Mart Olayı ile ilgili çok şey yazıldı. Bu yazılarda olay geniş bir siyasi yelpazede incelendi ve tartışıldı. Üstelik bu tartışmalar çeşitli suçlamaların ve hatta bazı yeni tartışmaların nedeni de oldu.

Ancak 31 Mart Olayı ne bir başlangıç, ne de bir sondu. Sadece zincirin, kanlı halkalarından biriydi. Asıl sorun, bu kanlı zincirin halkalarını oluşturan temel nedenlerin günışığına çıkarılmasıydı. Onca gürültü arasında, bu unutuluyor veya gözardı ediliyordu.

En kanlı halkalardan biri olan 31 Mart Olayı'nın da yer aldığı bu zincirin oluşmasındaki ana neden, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimindeki, hatta 'bizâtihî' padişahın konumundaki ve kafasındaki ikilemdi. Bu ikilemin, bir kanadı hilafete kadar dayanan (veya hilafetten kaynaklanan) dinsel tutuculuk, diğer kanadı ise çağı yakalayabilmek için pozitif ilime (rasyonel bilime) ve güncel teknolojiye yönelen eğilimdi. Bu iki kanadın meydana getirdiği ikilem, padişahın kendisinden kaynaklanıyor, devletin üst yönetiminde örgütleniyor ve "çifte standart" şeklinde tüm uygulamalara yansıyor; yönetimin doruklarından toplumun alt katmanlarının günlük yaşamına kadar yayılıyordu. İşin ilginç yanı, bu ikilem arasındaki dengenin de yine padişahın kişiliğinde (konumunda) oluşmasıydı.

Yani eğer padişah dünyevi; bilime, teknolojiye, yeniliğe ve çağı yakalamaya eğilimliyse, devlet örgütü içindeki tutucu kanat rahatsızlık duyuyor ve onların ordu içindeki uzantıları padişaha karşı harekete geçiyordu.

Aksi olduğu; yani padişah kendini ibadete verip dünya işlerinden uzaklaştığında, bu kez de çağdaşlaşmadan yana güçler harekete geçiyordu. Zira onların da ordu içinde uzantıları mevcuttu.

Kaldı ki Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş evresinde yer

alan bazı unsurlar bu devlete özel bir yapı ve nitelik kazandırmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu, batısında Doğu Roma yani Bizans devletinin, doğusunda ise Selçuk devletinin mirası üzerinde kurulmuş ve yayılmıştı. Nitekim devlet Hıristiyan ve Müslüman olan bu iki (ana dinsel) unsuru kucaklamış, kendi otoritesi altında entegre etmişti.

Kısacası Osmanlı devleti, diğer Müslüman devletler gibi "tek dinli" bir devlet değildi. Bu nedenle Osmanlı devletinin kuruluş evresinde dinsel tutuculuk yoktu. Geniş bir hoşgörü vardı. Sadece İslam mezhepleri arasındaki çekişmelere değil, Hıristiyanlık - Müslümanlık ikilemine de hoşgörü ile bakılıyordu. Bu da içbarışın sağlanmasında önemli bir rol oynuyordu. Kısacası kuruluş evresindeki Osmanlı padişahları kendileri ile barışık, bağnazlıktan uzak, birlik anlayışıyla tüm unsurları kucaklayan, çağdaş, atılgan ve dünyevi hırs taşıyan devlet adamlarıydı. Bu nedenle de tabandaki din farkı, tavandaki gücün birliğinde yok oluyordu.

Ancak Yavuz Sultan Selim'in hilafeti İstanbul'a getirmesiyle birlikte, padişahların içine düştüğü ikilem, tabandaki ikiliği de su yüzüne çıkarıyordu. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman'dan itibaren tavanda ve tabanda meydana gelen ikilem devlet yönetimini etkiliyor, bir süre sonra da kanlı hesaplaşmalar başlıyordu.

Bu ikilemin geçirdiği bir de "evrim" söz konusuydu. Bu evrim iki aşamalıydı.

İkilem, Tanzimat dönemine kadar farklı bir görünüm yansıtıyor. Tanzimat'tan sonra ise daha doğru bir yön izliyordu.

Tanzimat'a kadar genellikle padişahlar, çağdaşlaşmadan yana tavır koyduğunda ulema ve tutucu din adamları bundan rahatsızlık duyuyordu. Ancak rahatsızlık, başta Şeyhülislam olmak üzere hiç bir kişi ve kuruluş tarafından cesur ve açık bir tavırla seslendirilmiyordu. Aksine; sanki "karından konuşuluyor", gizliden gizliye bir tahrik mekanizması harekete geçiriliyordu. Bu kışkırtma ordu içindeki cahil unsurları hedef alıyor ve bir süre son-

ra "şeriat isteriz" diyerek sokağa dökülen baldırı çıplaklar, şeriat adına "halife" katlediyor, "halife" boğuyorlardı. Bunun icazetini ise ulema veriyordu.

Ancak Tanzimat'tan sonra taşlar biraz daha yerine oturuyordu.

Zira Tanzimatla birlikte, bu kez padişahlar tutucu davranıyor, mutlak yetki ve sorumsuzluklarını kıskançlıkla korumaya yöneliyorlardı. Buna karşılık bürokrasiden gelen dış güdümlü aydınlar, yetkilerin kayıt altına alındığı "biraz daha" hukuk devleti olunmasına (Anayasal düzenin tesis edilmesine) çalışıyorlar, bunun adına da "Meşrutiyet" diyorlardı. Bu kez de padişahlarla aydınlar arasında bir ikilem yaşanıyordu. İkilemde dinsel tutucu taban muhafazakar padişah safında yer alıyor, savaş kazanmanın ancak teknik bilgi ve üstünlükle mümkün olduğunu bilen ve bu nedenle rasyonal eğitim gören askerler ise genellikle Meşrutiyet'ten yana tavır koyuyorlardı.

Değişmeyen tek şey 400 yıllık ikilemin varlığını ve hükmünü ifa etmesi, girişilen kanlı hesaplaşmalarla, zincire yeni halkalar eklenmesiydi.

İkilemin arasında, üçüncü bir unsur daha bulunuyordu. Bu unsur Tanzimat'a kadar, kanlı hesaplaşmalardan çıkar uman; gerçekte ne çağdaşlaşmadan ne de tutuculardan yana olan, sadece "iktidar hırsıyla" yanıp tutuşan ikbal düşkünleriydi.

Tanzimat'tan sonra bunlara bir de olanca ağırlığıyla dış güçler katılıyor, ekleniyordu. Zira onlar da bu ikilemin kanlı hesaplaşmalarından ve toplumda yarattığı anarşiden çıkar sağlıyorlardı. Onun için de ikilemi kışkırtıyor; hatta, ikilemin her iki ayağına destek vererek, güç dengesi içinde varlıklarını sürdürmelerine yardım ediyorlardı. İkilemin kanlı hesaplaşmaları sırasında ise büyük payı alıyor, en büyük çıkarları onlar sağlıyorlardı.

31 Mart Olayı'na girmeden önce bu hesaplaşmaları "Tanzimat'a kadar" ve Tanzimat'tan sonra" ki çehreleriyle görmekte ve irdelemekte yarar var.

TANZİMAT'A KADAR

Osmanlı hudutları içinde yüzyıllarca süren tartışmaların kökenini oluşturan "**ikilem**"i vurgularken, **"çağdaşlaşma" olgusu sürekli "yenilikçilik"** veya **"batılılaşma"** gibi **"yanlış"** sıfatlarla nitelendi.

Örneğin, II' nci Osman (Genç) batılılaşmayı amaçladığı için alaşağı edilip öldürülmüş değildi.

Keza III' üncü Ahmet'in Sadrazam'ı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa da batılılaşmaktan bahsetmemişti.

Enderunlu ağalardan III' üncü Selim'e kadar tüm bu insanlar **"rasyonal düşünceye"**, yani **"akılcılığa"** yönelmişlerdi. Bu yöneliş çağunlukla **"bilinçli bir yöneliş"** olmamıştı. Çağın gerekleri buna neden olmuştu. Ancak **"rasyonalizm"** Avrupa'da Fransız İhtilali'nden sonra teknik alanda ürünlerini ver-

meye başlayınca, Osmanlılardaki **"rasyonalizme yönelme" hareketi** "Batıya yönelme"ye dönüştü. Bu da "Batılılaşma" denilen yanlış nitelemeye yol açıyordu. O nedenle Osmanlı'daki ikilem, kaba kuvvet aşamasında "rasyonalistlerle" **"tutucuların"** çatışması anlamına geliyordu.

Ancak bu sıfatları Fatih'in oğulları II' nci Bayezit ile Cem Sultan olayında kullanmak fazla abartma olur. **"Velî"** lakabı ile anılacak kadar dinsel tarafı ağır basan II' inci Bayezit'in karşısında Cem Sultan daha "dünyevi" kabul ediliyordu.

Nitekim Velî Bayezit o sırada devletin en çok ihtiyaç duyduğu (fütuhat yapan) **"savaşçı"** niteliklerini yitirmiş, devlet yönetiminden ayrılarak Edirne'de (İstanbul'u da terkederek) dinsel tefekküre dalmıştı. Oysa Fatih Sultan Mehmet'in "akılcılığı" ile örgütlü bulunan ordunun "dinamik" yapısı, bu "dindar" Padişah'ı devletin sırtından atacaktı. Nitekim Yeniçeriler **"Veli"** Bayezit'i tahtından indirip **"dinamik"** bir devlet adamı olan oğlu I' inci Selim'i Padişah yaptılar. Bu tercihin doğruluğu, Yavuz Sultan Selim döneminde genişleyen İmparatorluk sınırları ile kanıtlanıyordu.

I' inci Selim'in **"dinamik"** yönetimi 8 yıl sürmüş, fakat etkisi hayli kapsamlı olmuştu.

I' inci Ahmet de dindardı. II' inci Selim'in içki serbestisine ve kardeş katli geleneğine son vermişti. Kardeş katli geleneğinin kaldırılması, I' inci Ahmet'in kardeşi Deli Mustafa (I)'nın iki kez tahta çıkmasına ve "çağdaşlaşma" girişimleri nedeniyle Genç Osman'ın (II. Osman) başının yenmesine yol açmıştı.

Bu olayda "ikilem"in aktörleri şunlardı:

* I' inci Ahmet'in eşi Kösem Sultan; aynı zamanda IV'üncü Murat ile Deli İbrahim'in annesi.

* I'inci Ahmet'in diğer oğlu, Mahfiruz Sultan'dan doğan

Genç Osman.

* I'inci Ahmet'in kardeşi I'inci Mustafa.

Kösem Sultan iktidar peşindeydi. Devlet içindeki dayanağı ise ulemadan gelen Sofu Mehmet Paşa ve günümüzde **"alaylı"** olarak nitelenebilecek Yeniçeri Ocak Ağaları (en tanınmışı Kara Murat) idi.

Tutucu kesimi temsil eden bu kişilerin karşısında, akılcı girişimleriyle tanınan Sultan Osman ve IV'üncü Murat gibi padişahlar yer alıyordu.

Genç Osman saltanata geldiğinde, daha önce amcası Deli Mustafa'yı tahta çıkaran Sadaret Kaymakamı Sofu Mehmet Paşa'yı azletti. Ayrıca Sofu Mehmet Paşa ile işbirliği içinde bulunan Şeyhülislam Esat Efendi'nin fetva dışındaki tüm yetkilerini elinden aldı.(*)

Bu uygulamalarla **"tutucu"** kesimi ve bu kesimin ordu içindeki uzantısı olan Ocak Ağalarının hışmını daha baştan üzerinde topladı. Ancak o, tepkilerden ürkerek boyun eğmek yerine daha kesin, sert, fakat doğru bir uygulamayı tercih etti. Ulema ve tutucu kesimin etkisi altındaki Yeniçerileri lağvederek teknik ve çağdaş bir ordu kurmaya yöneldi.

Bu **"çağdaş ve akılcı"** girişim, tutucu kanat tarafından acımasızca kana bulanarak önlendi. Suriye'de yeni bir ordu örgütlediği ve Hac bahanesiyle bu ordunun başına geçmek için oralara gitmeye hazırlandığı ileri sürülen Sultan Osman o sırada ayaklanan asilerden kaçıp Ağa Kapısı'ndaki Yeniçerilere sığındı. Daha sonra Deli Mustafa'nın Sadrazam yapacağı Ocak Ağalarından, Kara Davut Paşa ile Derviş Ağa tarafından Yedikule zindanlarındaki feci akibetine gönderildil.

Böylece **"tutucular"** Osmanlı devletinin kaderini uzun süre olumsuz yönde etkileyecek önemli bir zafer kazanıyorlardı. Yine o tutucular sayesinde Kösem Sultan, 11 yaşındaki oğlu

IV' üncü Murat'ın naibi olarak devletin yönetimini ele alıyor ve tam 9 yıl Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderine hükmediyordu.

Ancak bu sürede devlet de perişan duruma geliyordu:

* IV' üncü Murat'ın tahta çıktığının ertesi günü Bağdat elden gidiyor, İran Safevilerin işgaline uğruyordu.

* Kırım'da ayaklanma başlıyordu.

* Don Kazakları Boğaziçi'ne akınlar yapıyor, Yeniköy ve Sarıyer'i yağmalıyorlardı.

* II' nci Osman'ın katlini ve kan davasını bahane eden Abaza Mehmet Paşa ayaklanıyor, bu ayaklanma bastırılıyordu.

Rum / Otodoks kökenli Mahpeyker Kösem Sultan ile onun dayandığı **"tutucu"** kesim, devleti tam 9 yıl bu şekilde yönetiyordu. Bununla da kalmıyor, IV' üncü Murat'ın gözünü korkutmak için ordudaki uzantılarını harekete geçirerek **"şike"** (danışıklı) ayaklanmalar düzenliyordu. Bu ayaklanmalarla istemedikleri aydın devlet adamlarının başını alıyor, hatta linç ettiriyorlardı.(*)

Buna karşılık ahlak tefessüh ediyor (bozuluyor, çürüyor), rüşvet ve gasp **"Memâlik-I Osmânîye"** ye egemen oluyordu.

Ancak 1632 yılında devlet yönetimini ele alan IV' üncü Murat, ilk iş olarak Rum asıllı annesini Harem'deki dairesine hapsettirerek, onun tutucu kesimle bağlantısını kesiyordu. Sonra da tehlikeli gördüğü odakların üzerine şiddet politikasıyla gidiyordu. Kösem Sultan'ın emrindeki ulemaya en büyük darbeyi ise Şeyhülislam Ahizade Hüseyin Efendi'yi idam ettirmekle indiriyordu. IV' üncü Murat, iktidarı boyunca ilmeği ulemadan eksik etmiyor, **"dindar-ulema"** dinlemeden Osmanlı

(*) Büyük Larousse Cilt. 14 S. 8384

devletini tehdit eden tüm unsurları cezalandırıyordu.

IV' üncü Murat, siyasetteki şiddet politikasına karşılık, ekonomik konularda son derece **"akılcı"** davranıyor, örneğin; askeri disiplini sağlamanın yanısıra rüşvet ve yolsuzlukları önlüyor, sanayi ve ticareti ise teşvik ediyordu.

Fakat Kösem Sultan onu kadınlardan uzak tuttuğu için hiç oğlu olmuyor, tahta varis bırakmıyordu. IV' üncü Murat'tan sonra ya Şehzade Mustafa Padişah olacak ya da Kösem Sultan'ın küçük oğlu, IV' üncü Murat'ın kardeşi Deli İbrahim tahta çıkacaktı. Bu nedenle Padişah'ın, odasında cellat beklettiği Deli İbrahim, Kösem Sultan tarafından sıkı bir korumaya alınıyordu.

Padişah'ın erken ölümüyle meydan yine Kösem Sultan'a ve onun en önemli dayanağı, tutucu din adamalarına kalıyordu. Böylece Kösem Sultan ve onun ihya ettiği **"tutucular"** bir kez daha **"devletle oynamak"** imkanına kavuşuyorlardı.

SOFULARLA CİNCİLER....

"Kara Murat Ağa (Ocaklı) ağaların en cesuru idi. Vezirin bu muamelesi üzerine hepsi de Murat Ağa'nın başına toplandılar, bu gaileyi ortadan kaldırmaya ahdettiler. Murat Ağa isyanı büyük bir maharetle idare etti. Bir cuma günü ağalar ve Yeniçeriler Orta Camiine toplandıkları zaman ulemayı da kendilerine taraftar ettiler. Murat Ağa ulemaya tezkere yazdırdı. Tezkerenin esası Vezirin azline dairdi. Murat Ağa tezkereyi aldı. Daha sabah ezanı okunmadan doğru Şeyhülislam Abdürrahim Efendi'ye geldi. Abdürrahim Efendi de Saray'ın sefahatlarından bizardı. Karşısında Kara Murat Ağa'yı görünce feryada başlayıp;

- Ağa oğlum. Bu çektiğimiz ne azaptır? Mal ve canımızdan emnu rahatımız gitti. Buliyki bu gaile suhûletle husûle ge-

leydi, dedi.

Murat Ağa Şeyhülislam'ı bir kat daha teşvik etmek istedi:

- Behey Efendi. Bu işler cümle sizin sükutunuz ve ademi ittifakınız ile bu mertebelere gelmiştir. Yoksa bunun çaresi görülmek sekildir. Hemen siz ulemayı cem ve Sultan Mehmet Camii'ne buyurun. Bu gaile bertaraf olmadıkça cemiyetimiz münhal olmak muhaldir, dedi.

Şeyhülislam'ın yanında çıktı."

1615 yılında doğan Veliaht İbrahim, II' nci Osman ve IV' üncü Murat'ın kardeşiydi. IV'ncü Murat odasında sürekli cellat beklettiği için sinirleri bozulmuştu. Rum asıllı annesi Kösem Sultan'ın tutucu dinsel kesimden bir de **"Rasputin"** i vardı: Cinci Hoca.

Cinci Hoca, İbrahim'i sözde tedavi ediyordu. Ama Sultan İbrahim okuyup üflemekle veya kurşun dökmekle iyi olacak değildi. İbrahim devlet işlerinde pek de dirayetsiz davranmıyordu. Ancak bazan sinir krizi geçiriyor ve o sırada yersiz kararlar da veriyordu.

Sultan İbrahim'in en büyük zaafı samur kürklerdi. Bu nedenle de Deli İbrahim dönemine **"Samur Devri"** adı verilmişti. Nitekim, başını da çok sevdiği bu samur kürkler yedi.

1645 yılına gelindiğinde Sultan İbrahim, anası Kösem Sultan'ın velayetinden tamamen kurtulmuştu. Kösem Sultan ise bu nedenle oğlunu gözden çıkarmaya başlamıştı. Nitekim ulema, ocak ağaları ve Kösem Sultan'ın makbul adamı, **"kaşarlanmış"** entrikacı Sofu Mehmet Paşa, **"ihtilal"** planını yapıp beklemeye koyuldu. Nihayet Deli İbrahim, Girit Savaşı sürerken (1647) geçirdiği bir sinir krizi sonucu Sadrazam Salih Paşa'yı öldürtüp yerine Kara Musa Paşa'yı atadı. Haftasına kalmadan da Hazerpâre Ahmet Paşa'yı Sadrazamlığa getirdi. Ahmet Paşa'nın ise ilk işi, yüksek dereceli ulemaya, vezirle-

re, ayan ve eşrafa ve Yeniçeri Ocağı'nın büyük ağalarına özel bir vergi koymak oldu. Verginin adı, **"Samur ve Amber"** vergisiydi. Böylece tutucu kesimin beklediği fırsat doğdu. Kösem Sultan da icazet verince, en güçlü ocak ağalarından Kara Murat Ağa, ihtilal yapmak üzere kolları sıvadı:

"Bir kaç saat içinde Sultan Mehmet Camii ulema ve Yeniçerilerle doldu. Ocak ağaları Camiin iç kapısı yanındaki sofalara oturmuşlar, neferleri karşılarında elpençe divan duruyorlardı. Kara Murat Ağa da içlerindeydi. Murat Ağa'nın maksadı bu işi Yeniçerilerle görmek, Sipahileri karıştırmamaktı. Hatta ulemaya müracaat etmiş;

-Bu babta Sipahi taifesine muhtaç değiliz. Anları karıştırmasak dahi olur, demişti.

Fakat ağalardan bazıları;

-Bu maslahat-ı cumhurdur. Anlar da bile bulunsun ne zarar vardır? deyince Sultan Mehmet Camii'ne onları da davet etmişlerdi.

Ağaların maksadı Sofu Mehmet Paşa'yı Sadrazam yapmaktı. Bu isyan pek müthişti. İstanbul karmakarışıktı. Sokaklar ulema, Yeniçeriler ve halkla doluydu. Sultan İbrahim'in vezirinin zulmünden kurtulmak isteyenler ellerinden geldiği kadar ağalara yardım ediyorlardı. Halk ocak ağalarına dört elle sarılmıştı.

İsyanı idare eden ağalar içinde Kara Murat Ağa bilhassa temayyüz ediyordu. Bu sırada saray adamlarından bazıları öldürülüyor, ulemadan saraya intisabı olanlara kimse el sürmüyordu. Hatta irtişasıyla ulema beyninde şöhret kazanan Rumeli Kazasker'i mülakkab Muslihiddin, gene ulemanın teşvikiyle paralandığı zaman Kara Murat Ağa yerinden fırlamış;

- Ulema paralandığına rızamız yoktur ve bizden olmamıştır. Edebiniz ile olun, diye cumhura tenbih etmişti. Sonra oda-

başıları da çağırmış;

-Sûfeha leşkeri zapteylen. Zinhar kimseye taaruz etmesinler, diye şiddetle emir vermişti."(*)

Bu ayaklanma sırasında Sadrazam Hazerpre Ahmet Paşa alaşağı edilerek öldürüldü. Yerine Sofu Mehmet Paşa getirildi. Ama ne Kösem Sultan ne de ulemaları, bununla yetinecek değillerdi. Zira artık Sultan İbrahim'i gözden çıkaran Kösem Sultan, kolayca tahakküm edebileceği 7 yaşındaki torunu IV' üncü Mehmet'in tahta çıkmasını istiyordu.

Sadrazam Sofu Mehmet Paşa'nın da gayretiyle Deli İbrahim tahttan indirildi ve yerine Avcı Mehmet lakabıyla tanınan IV üncü Mehmet oturtuldu. Deli İbrahim de iki cariyesiyle birlikte tek penceresi bulunan bir odaya hapsedilip kapısına duvar örüldü.

Ancak Yeniçeri Ocağı'nın ulema yanlısı Ocak Ağalarının eline geçmesinden endişelenen Enderunlu (mektepli) ağalar, Deli İbrahim'i yeniden tahta çıkarmayı düşünüyorlardı. Kösem Sultan bunu hissedince Sofu Mehmet Paşa'ya, oğlunun katledilmesi emrini verdi. Sofu Mehmet Paşa da eski Padişahı cellat Kara Ali'ye teslim ederek boğdurdu.

Bu cinayet orduyu karıştırdı. Sipahilerle Yeniçeriler arasında çatışma başladı. Ancak sofuların makbul adamı Ocaklı Murat Ağa, öldürülen her Sipahi'nin başı için ödül koydu. Sonra da orduya ve devlete yaptığı bu kötülük nedeniyle ödüllendirildi ve Yeniçeri Ocağı'nın ağalığına atandı. Böylece Kösem Sultan, **"Sofu"** Sadrazam ve ulemanın işbirliği ile zaten sağlığını yitirmiş olan Yeniçeri Ocağı iyice tefessüh etmeye (çürümeye) başladı:

"Kara Murat Ağa'nın hükmü her yerde cariydi. İstediğine

(*) Ocak Ağaları - Ahmet Refik S. 15-16

paye alırdı. Arzularına meşihatin mani olduğunu görünce Sadrazam'a gider, istediği pâyeyi almadıkça dışarı çıkmazdı. Murat Ağa'nın nüfûzu Ocağın da nizâmını bozmuştu. Yeniçeriler, Padişah'tan ziyâde Murat Ağa'dan korkuyorlardı. Onun nüfûzu sayesinde her türlü rezaleti irtikap ediyorlardı. Sokaklarda ötekine, berikine tecavüz etmek, kadınlara sataşmak, artık adet hükmüne girmişti. Kara Murat Ağa Ocağı kendisine ısındırmak için bu münasebetsizliklere ses çıkarmıyor, "Kasta mukarin müsamahalar" bile ediyordu. "

Ancak "çağdaşlaşmadan" yana olanlarla onların karşısında yer alan tutucular arasındaki çatışma bununla da sınırlı kalmıyor, fasılasız devam ediyordu.

XVIII' inci yüzyıla girilirken matbaa makinesi, tutucuların karşı koyması nedeniyle henüz Osmanlı hudutlarından girememişti. Batı'da ise aynı dönemde sanayileşmenin ilk belirtilerine rastlanıyor, bu da **"dini taasuba"** karşı güçlü bir tepkinin kabarmasına yol açıyordu.

XVIII' inci yüzyılda yaşanan Lale Devri ve ardından gelen Patrona Halil Olayı'nın temelinde de bu ikilem yatıyordu. **"Çağdaşlaşma"** girişimleri ve **"tutucuların"** önce direnip sonra kaba kuvvetle engellemeleri..

Aslında Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın dramatik kaderi ve payıtahtın Patrona Halil adlı zorbanın hezeyanlarına hedef olması XVII' nci yüzyılda cereyan eden olayların doğal sonucu olarak meydana gelmişti.

Zira XVII' nci yüzyılın ortalarında Rum asıllı Kösem Sultanlar, Cinci Hocalar, Sofu Mehmet Paşalar, tutucu din adamları, ulema ve (alaylı) Ocak Ağaları, Yedikule zindanlarında **"akılcı"** ve **"çağdaş"** padişahları boğazlarken; Fransızlar, Osmanlı'dan hammade alıp, işledikten sonra yine Osmanlı'ya satmanın yollarını araştırıyorlardı. Nitekim XVIII' inci yüzyılda

Patrona Halil din ve İslamiyet adına Sadrazam boğdururken bir kaç yıl sonra elçi olarak İstanbul'a gelecek olan Saint Priest Paris'e yazacağı mektupta şöyle diyecekti:

"İstanbul'a kuvvetli bir devlet yerleşirse... Kurulacak esaslı sanayi de Türkiye'nin hammaddelerini işler ve böylece Fransız sanayii bundan mahrum olur."

Ardından gelecek Fransız Elçisi Choisel-Gouffier ise Türkleri akılsızlıkla suçlayacaktı:

"Şu Türkler akıllı insanlar olsa ipek, pamuk, yün, yağ gibi maddeleri ucuz satıp bizden, kumaş, sabun gibi mamulleri yüksek fiyatlarla satın almaya razı olmaz, sanayii bizzat kurarlardı" (*)

Elçi Choisel-Gouffier'in dikkat çektiği **"akıllı"** yöneticiler o sırada Türklerde yoktu. "Akıllı" yöneticiler yerine dindar, ibadetinde, ama, bol entrikacı, müsbet ilimle teması olmayan ve aşırı statik yöneticiler vardı. Bu yöneticiler **"akla dayalı"** herşeye karşıydılar. Zira onların "kaderci" dünyasında "akılcılığa" yer yoktu.

Osmanlı'daki bu ikilem XVIII' inci yüzyılın başında bir kez daha **"kanlı bir hesaplaşma"** ya girişiyordu.

Profesyonel baldırı çıplak: PATRONA HALİL

1730 isyanının arifesinde, Vezir-i Azam İbrahim Paşa'nın kendi mensuplarından (taraftarlarından) bulunduğu halde, aleyhinde açıkça sesini yükseltenlerden biri de Şeyhülislam Abdullah Efendi oldu. Abdullah Efendi 13 seneye yakın bir süre devam eden meşiyhat hayatını İbrahim Paşa'ya borçlu

(*) Fransız İhtilali ve Türk - Fransız Diplamasi Münasebetler (1789- 1802) İsmail Soysal TTK Ank. 1964 S. 43

idi; buna rağmen 1730 tarihlerine doğru sık sık velinimetinin aleyhinde bulunmaya başladı. Sultan III' üncü Ahmet ile yaptığı bazı gizli görüşmeler esnasında Vezir-i Azam'ı çekiştiriyor ve "Ben gerçi vezîrin çerağıyım lâkin vezîr tadını azıttı ve zevk ararken eski zevkleri kaçırdı. Eğer vezîr ref olunmaz ise Cenâb-ı sâhib-i Sultan'a dahi sirâyet eder" diyordu. (*)

Osmanlı İmparatorluğu'nun XVII' nci yüzyılda sürekli olarak dünyevi padişahlarla, tutucu ulema (ve her iki odağın yandaşları) arasında süren mücadeleye sahne olması, ister istemez orduya da yansımıştı. Yeniçeri ağalarının bu mücadelede taraf olması ve kişisel çıkar amacıyla iktidar kavgasında orduyu kullanmaları, XVI' ncı ve XVII' nci yüzyıl başında İmparatorluk hudutlarının daralmaya başlamasına, bu da ekonomik yapının bozulmasına yol açıyordu. Aynı dönemde Batı Avrupa'da kitap basımının yaygınlaşmasına karşın, Osmanlıların bu gelişimin dışında kalması da, çağdaş ekonomik önlemler alınmasını güçleştiriyordu.

Kültürel gelişimin sonucu Batı Avrupa ülkelerinde savaş ekonomisi yerini, üretimin arttığı sanayie bırakıyor, üretim artışıyla birlikte ticaret de canlanıyor ve bu ülkeler zenginleşiyordu. Buna karşılık kültürel bakımdan zamanın gerisinde kalan Osmanlılar sarayın almış olduğu ekonomik önlemleri; Fransızlar gibi tüketime yönelen saray çevrelerini ve matbaayı getirip, yangınlara karşı tulumba örgütünü kuran Sadrazam Muşkaralı (Nevşehirli) Damat İbrahim Paşa'yı anlayamıyor hazmedemiyordu. Üstelik Damat İbrahim Paşa tutucu unsurları, kıskançlık ve iktidar hırsı ile tutuşan çıkarcıları fark etmiyor; samimi olarak inandığı çağdaş önlemleri almağa ve bu yolda doğru bildiği yöntemleri uygulamaya devam ediyordu.

İbrahim Paşa, Baltacı Ocağı'nda görevliyken tanıştığı

(*) Patrona İsyanı (1730) Dr. M. Münir Aktepe İst. Ed. Fak. Bas. 1958 S. 125

Şehzade (III' üncü) Ahmet'in hizmetinde bulunmuştu. III' üncü Ahmet Padişah olunca kızı Fatma Sultan'ı Paşa'ya vererek onu damat almıştı. Padişah bununla da kalmamış, İbrahim Paşa'yı Sadrazamlığa getirmiş, adeta kendi vekili yapmıştı. Damat İbrahim Paşa 1718' den 1730' a kadar tüm yetkileri elinde bulundurarak Osmanlı devletini yönetmişti. (*)

Damat Paşa öncelikle "barışçı" bir devlet adamıydı. Nitekim göreve başladığı günden itibaren 5 yıl boyunca devleti savaşa sokmadı. Doğal olarak bu durum; ordu erkanının işine gelmiyordu. Gerçi Avusturya Balkanlara doğru iniyordu ama Sadrazam'a göre öncelikle hazinenin sağlamlaştırılması gerekiyordu.

İbrahim Paşa, bürokratların maaşlarında dolaylı bir uygulama ile indirim yaptı. Bu bürokratların arasında Yeniçerilerin önde gelenleri de bulunuyordu.

Daha da ileri giderek paranın değeri üzerinde bir oyun oynadı.

"Raşid tarihinin 1131 (1719) senesi vakayii sonunda, bu tarihten bir müddet önce gümüşün kıymetinin düşürülmesi suretiyle, para değerinin yükseltilmesi istenildiği hakkında bir kayda tesadüf etmekteyiz. Müellif eserinin bir kısmında III'üncü Ahmed'in bir hatt-ı hümayun ile resmi tedavül kıymeti üzerinden değeri 21 akçe olan bir dirhem gümüşün bundan böyle 20 akçeye alınıp satılması hususunu emrettiğini yazmaktadır. Halbuki bahis mevzuu senelerde, halk bir dirhem gümüşü 22 akçeden alıp satıyordu. Yani resmi değerine nazaran günün geçer para vahid-i kıyasisi olan akçenin hakiki kıymeti zaten düşüktü. 1131 de ise III' üncü Ahmet bir emirle ve

(*) Osmanlı Tarihi Ort. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı TTK. 1988 Cilt. IV . S. 147

resmi şekilde, gümüşün dirhemini iki akçe birden düşürmüş oluyordu ve tabii bunun sonunda, akçenin kıymeti yükselecekti."(*)

Ancak oynanan bu "para oyunu" ters tepti. Zira halkın elindeki gümüşün fiyatı düşünce satışlar durdu. Bu nedenle darphaneye sadece sarraflar gümüş veriyordu. Bir süre sonra gümüş krizi başladı. Böylece devrin geçer akçesi olan zolta, para ve çil akçe kesilemedi. Mevcut gümüş paraları ise İranlılar toplayıp memleketlerine götürdüler ve orada Abbasî tabir edilen bir çeşit akçe kestirdiler. Böylece akçenin değeri daha da düştü. Zolta'nın değeri ise yükseldi. Zolta piyasada değerinden bir akçe daha pahalı alınıp satılıyordu. Ancak hükümet rayicini değiştirmemekte direniyor, karaborsa fiyatından zolta almıyordu.

Nitekim zolta piyasadan iyice çekilince ticari yaşam durmaya başladı. İstanbul'a zahîre gelmez oldu. Bundan da öncelikle esnaf olumsuz yönde etkilenmeye başladı.

Nihayet ekonomi çıkmaza giriyordu ki, çeşitli meslek kethüdalarının, Darphane-i Âmire memurlarının ve özellikle esnaf temsilcilerinin katıldığı bir toplantı düzenlendi. Bu toplantıda vezin ve ayar itibarıyla yeni bir paranın basılmasına karar verildi.

Tüm bunlar Damat İbrahim Paşa'nın ekonomik sorunlara kaba kuvvet yerine bilimsel çözümler aradığını gösteriyordu. Gerçi mal-para ve arz-talep dengesini sağlamakta güçlük çekiyordu. Ama çözümün "sanayileşmede" olduğunu yine de ilk farkedenlerdendi. Örneğin, Damat İbrahim Paşa'nın desteği ve rehberliğinde çinicilikte bir hamle yapılıyor ve Haliç'te yeni bir çini fabrikası kuruluyordu.

Ayrıca İstanbul'da bir çuha fabrikası ile yanına Hatayi de-

(*) Patrona İsyanı (1730) Dr. M. Münir Aktepe İst. Ed. Fak. Bas. 1958 S. 125

nilen bir kumaş fabrikası tesis ettiriyordu.

Sanayileşmenin ancak kültürel bir zemin üzerinde gelişebileceğini farkeden Damat Paşa öncelikle sanat ve fikir hareketlerini teşvik ediyor, destekliyordu. 1725 yılında bir ilim heyeti kurdu. Bu ilim heyetinde Yanyalı Esat Efendi de vardı. Esat Efendi ile birlikte Spandoni'nin oğlu, Sadrazam'ın emriyle Aristo'yu şerh etmişlerdi. (*)

Damat İbrahim Paşa'nın desteklediği ünlü musikişinas, hattat, şair ve fikir adamlarından bazıları şunlardı:

Seyyid Vehbi, Hanifi, Ahmet Neyli, Nedim, Müverrih Raşit, Osmanzâde Taib.

Sadrazam'ın Osmanlı kültür hayatına getirdiği en büyük "dinamizm" ise matbaa oldu.

"Türkçe olarak kitap basılması hakkında ilk teşebbüs sadaret mektebi katiplerinden Yirmisekiz Çelebizâde Mehmet Efendi'nin oğlu Sait Mehmet Efendi tarafından ele alınmıştır."

Daha sonra Şeyhülislam Abdullah Efendi'den fetva alınarak direnişler kırılıyordu. Ancak bu olaylar olurken ulemanın çıkardığı asılsız dedikodular da Sadrazam'ı boy hedefi haline getiriyordu.

Sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya en büyük tepkiyi esnaf sınıfı gösteriyordu.

1722 den sonra İran ile yapılan savaşlar nedeniyle bu bölgenin halkı iş bulmak amacıyla İstanbul'a göç edince, İstanbul esnafı rahatsız olmuştu. Her önüne gelenin dükkan açmasından kaynaklanan bu rahatsızlık sonucu, dükkan açmak, usta ve çırak almak sınırlandırılmıştı. Örneğin; bütün ustaların karar birliği ile çırak alması ve bunların İstanbul Kadılığına kayıt ettirilmeleri öngörülmüştü.

(*) Age. S. 52

Esnafın vergilerinde değişiklik yapılmış, bazı vergileri artırılmıştı. Ayrıca esnafın her işinin kayda geçirilmesi, esnaflığı başıboşluktan kurtarmış fakat hayli zorlaştırmıştı.

Meslek gruplarının kontrol altına alınması, herkesin her işi yapmasının engellenmeye çalışılması ise bazı göçmenleri işsizliğe mahkum ediyor, bu da bir "başı bozuklar grubunun" oluşmasına yol açıyordu.

Alınan tüm önlemler Osmanlı devlet yaşantısına, sosyal hayata, sanat ve kültür hareketine, sanayie, ticarete ve orduya, çağdaş anlamda bir düzen ve disiplin getirmeye yönelikti. Özellikle ordunun, bu düzen ve disipline her gruptan fazla ihtiyacı vardı.

"İstanbul esnafının şikayetini mucip olan nihayet bir başka mesele, Cebeci ve Yeniçerilerin bazı ticaret işlerine müdahale etmiş olmaları keyfiyeti idi. Ticaret yapmak şöyle dursun, vaktiyle mesleki herhangi bir sanat ile meşgul olmalarına dahi şiddetle muhalefet edilen Yeniçerilerin III' üncü Ahmed devrinde işi bamyacılık yapmaya kadar vardırdıklarını görüyoruz." (*)

Ordu bir yandan İran cephesinde savaşırken ve bu savaş daha öncekiler gibi ganimet getirmek yerine hazineyi zayıflatırken, sosyal hayatı düzeltme çabaları ne kadar olumlu sonuç verebilirdi? Üstelik bunca sorunla boğuşan Damat İbrahim Paşa bir de İstanbul'da "dünyevi yaşamanın" örneğini vermeye çalışıyordu. Saraya yakın varlıklı kesim Fransa'daki gibi kâşâneler inşa ediyor, Sadrazam Sadabad'ı ihya ettiriyor, insanlara "taasup içinde yaşamak" yerine gezmeyi, konuşmayı, eğlenmeyi, yemeyi, içmeyi, kısacası "tüketmeyi" öğretiyor-

(*) Uzunçarşılı S. 158

du. Köşkler yapılmalıydı ki yapı ustaları yetişsin. Köşkler mobilyalarla donatılmalıydı ki mobilya ustaları üretsin.. Güzel ve şik giysiler giyilmeliydi ki güzel kumaşlar dokunabilsin... Rengarenk hamamlar yapılmalıydı ki, rengarenk çiniler üretilsin.. Üstelik fabrikasyon üretime geçilebilmesi için tüketimin sürekli artması da gerekiyordu.

Ancak, İstanbul'un uğradığı göçün meydana getirdiği "aç" ve tutucu kitle tüm bunları "kıskançlıkla" izliyor, Avrupa'da uygulanan bu ekonomik yöntemler, onların medrese, mescit ve camilerde dinledikleri vaazlarla çelişiyor, çatışıyordu.

Örneğin, kadınlar nasıl olur da "kefere avratları" gibi giyinip gezebilirlerdi?

"...Bazı yaramaz avratlar ittihâz-ı fırsat ve sokaklarda halkı idlâl kasdına izhâr-ı zib ü ziynet ve lîbâslarında gûnâ-gûn ihdâs-ı bid'at ve kefere avratlarını taklîden serpuşlarında ucûbe hey'etler ile nice ûslûbu ma'yub ihdâ ve adâb-ı ismet bilkülliye mesbûb olacak mertebe kıyafetler ihtirâ etmeleri ile..."(*)

Bu gelişmeler ve görünümler elbette ki ulema, ilmiye ve dini kesimi rahatsız ediyor, nihayet yoksul, cahil ve işsiz halkı tahrik etmek kolaylaşıyordu.

Bunlara rağmen Damat İbrahim Paşa yine de tüm bu grupları "para" ile idare etmeyi başarıyor; gerek ulema ve gerekse askerlere zaman zaman yaptığı "doyurucu" ödemelerle, tepkileri azaltmayı başarıyordu.

Ancak Osmanlı tarihinin vazgeçilmez "kavga" unsuru olan "iktidar" hırsı yine galebe çalıyor, Sadrazam'ın yakın çevresindeki bazı ihtiras sahipleri önce ulema, sonra da baldırı çıp-

(*) Aktepe S. 33

lakları kendi saflarına çekerek "kanlı" bir "koalisyon" oluşturuyorlardı. Dökülecek kan yine İslamiyet, şeriat, Allah, din ve Kur'an adına dökülecekti.

Damat İbrahim Paşa'nın karşısında, iktidar hırsıyla ulema ve baldırı çıplaklarla "dirsek teması" ve "ortak cephe" kuranların başında Sadrazam'ın damadı Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa, geliyordu. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın torunu olan Mustafa Paşa; Kethüda Mehmet Paşa'nın (ki o da Sadrazam'ın damadıydı) diğer damatlara oranla ayrıcalıklı bir durum yansıtması nedeniyle kayınpederi ve bacanağı aleyhine faaliyette bulunmaya başladı. Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa'nın amacı onları safdışı ederek Sadrazam olmaktı. III' ncü Ahmet'in diğer damatları da Sadrazam Damat İbrahim Paşa'yı çekemiyor, onun alaşağı edilmesiyle kendilerine "sadaret" yolunun açılmasını hedefliyorlardı.

Sadrazam kendi damatları arasındaki rekabeti biliyordu ve bu nedenle de Mustafa Paşa'nın kızını Mehmet Paşa'nın oğluna alıyordu. Böylece ortalığı yatıştırmak istemişti. Ancak yeterince başarılı olamamış, Mustafa Paşa'nın ihtiraslarına dur diyememişti.(*)

Nitekim kayınpederini devirmeye karar veren Mustafa Paşa rüşvet ve hediyeler dağıtarak yandaş toplamaya başladı. O sırada Damat İbrahim Paşa III' üncü Ahmet'i, İran'a sefere çıkmaya ikna etmişti. Ancak Padişah İstanbul'dan ayrılmak istemiyor, bu nedenle işi ağırdan alıyordu. Mustafa Paşa da Kaymakam olarak İstanbul'da kalmayı başarmıştı. Ayrıca muhtemel ihtilal için, sefere çıkmak istemeyen Yeniçeri ağalarıyla işbirliği de yapıyordu.

Nihayet, işine yarayacak ve ayaklanmayı başlatacak en

(*) Patrona Halil İsyanı M.M. Aktepe S. 123

uygun maceracıyı da buldu. Bu eskiden tanıdığı Patrona Halil'di.

Ulemanın Sadrazam'a duyduğu nefret ise iki yönlüydü.

Damat İbrahim Paşa, Şeyhülislamlığa getirilen Abdullah Efendi'ye tam 13 yıl ilişmemişti. Şeyhülislamlık makamı tıkandığı için, ulemanın önü kapanıyor, sırası gelenler kadrosuzluk nedeniyle terfi edemeden hizmetten ayrılıyorlardı. Bu nedenle hem Sadrazam'a, hem de Şeyhülislam'a karşı hoşnutsuzluk duyuyorlardı.

Buna karşılık, çok iyi adamı olması gereken Şeyhülislam da İbrahim Paşa'nın aleyhindeydi. Zira Padişah'ın kendisinden çok Sadrazam'ı dinlemesini ve onun fikirlerine önem vermesini hazmedemiyordu. Nitekim ayaklanma başlayınca Padişah'a "Sadrazam bu sûrette kaçıp kurtulmak ister, buna müsaade etmek kendin için iyi olmayacaktır" diyen de o oldu. (*)

İlmiye sınıfındaki en belalı muhalif ise Arnavut asıllı İstanbul kadılarından Zülali Hasan Efendiydi. Silahtar Ali Ağa'nın oğlu olan Hasan Efendi 1694' de ilmiye mesleğine girmiş, Müderris olmuş, 1713 de Yeniçeri Mollalığına, 1718 de Bursa Kadılığına, 1728 in Aralığında ise Mekke Kadılığına tayin edilmişti. İstanbul Kadılığında bir yıl kaldıktan sonra görevden alınmasını hazmedemeyen Hasan Efendi, Balıkesir Arpalığına tayin edilmişti. Ancak bir süre Florya'daki çiftliğinde ikamete memur edilmişti. Zülali Hasan Efendi Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa'nın sadık adamıydı. Zülali;

"Bu mukaddemedir. Beni bunda komazlar. Başımın tedarikini görmek lazım" diyerek, memleketlisi, yani bir Arnavut olan Patrona Halil ve Deli İbrahim ile temasa geçti. İsyanın bir

(*) Aktepe S.43

an önce başlaması yönünde planlar hazırlamaya başladı ve yine ilmiye sınıfından İspirizâde Ahmet Efendi ile temas kurdu. Şeyh Ahmet Efendi Ayasofya Camii'nin vaizi idi.

"Ancak Ayasofya vaizliğini yapan ve Padişah'ın bir çok defalar ihsanlarına nail olan bu zatın, herhalde kaba sofu bir şahıs olduğunu ve İbrahim Paşa devrinin biraz laubali hareketlerini keyfi telakki ederek bu harekette bulunanların katli lazım geldiğini ileri sürecek bir zihniyette bulunduğunu tahmin etmek yanlış olmaz kanaatindeyiz. (....)

Şurasını da söylemek lazımdır ki, bu kabil insanlar yalnız taasub saikasıyla hareket etmezler. Onlarında bu taasub perdesi arkasında gizledikleri bir takım şahsi menfaatleri vardır ve bu şekil hareketlerin esas saiki de odur." (*)

Tabii bu karakterdeki insanların ordu için de, Rumeli Kazasker'i Başmakcızâde ve Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılardan Derviş Ağa gibi uzantıları da vardı.

Kısacası el yordamıyla da olsa çağın gereklerini yapmaya çalışan Sadrazam'ın ve bu nedenle de emsallerine oranla daha "akılcı" denebilecek yöneticilerin karşısına, tarihi ikilemin "tutucu" ayağı, yek vücut olarak çıkıyordu :

* İktidar uğruna gözü kararan, Sadrazam'ın damadı, Mustafa Paşa,

* Devlete egemen olamamanın verdiği "akılsızca" tepki ile velinimetleri olan Padişah ve Sadrazam'a cephe alan Şeyhülislam Abdullah Efendi,

* İstanbul Kadılığından, Balıkesir Arpalığına sürüldüğü için ihtilali göze alan ilmiye sınıfının temsilcisi Zülali Hasan Efendi,

* Hangi artniyetle olduğu bilinmeyen, fakat Dersaadet'in

(*) Patrona Halil İsyanı 1730 M.M. Aktepe İstb Ed. Fak. Bas. 1958

kana bulanmasına çalışmaktan kaçınmayan Ayasofya Vaizi Şeyh Ahmet Efendi,

* Ayaklanmayı meslek edinen bazı Yeniçeri ağaları...

Ve tüm bu "devlet erkanı" tarafından "ayaklanmakla", yağmalamak, yakmak-yıkmakla adeta görevlendirilen "resmi baldırı çıplak" Patrona Halil...

İkilem 1730 yılının 28 Eylül günü Et Meydanı'nda hesaplaşmak üzere bir kez daha "randevulaştı..."

Damat İbrahim Paşa kim oluyordu da Aristo'yu Osmanlıcaya çevirtiyor, ilim heyeti kuruyor, kumaş fabrikası, çini fabrikası tesis ediyor, köşkler, bahçeler yaparak İstanbul'u imar ediyor, devlet yönetiminde meşverete önem veriyor, paranın değeriyle oynayarak tasarruf sağlamaya çalışıyor, kadınların şapka giymelerine göz yumuyor ve hepsinden önemlisi de Osmanlı halkına gülmeyi, eğlenmeyi yaşamayı öğretiyordu.

Üstelik karanlık, sefalet, pislik, hastalık içinde.... Fakat en dindarâne şekilde yaşamak dururken... " Zaten Allah insanları sınamak için bu dünyaya göndermemiş miydi?"

Gerisi boştu....

Sadrazam'ın kellesi Patrona Halil'e teslim edilince, sanki her şey yoluna girecekti...

Peki Patrona Halil kimdi?

Halil'in doğduğu tarih bilinmiyordu... "Aslı dahi Rumeli'nden Horpeşte kazasından Arnavud-ı bîdîn ve zağracılardan..."dı.

"Patrona isimli bir gemide veya Patrona gemisinde Levend olarak vazife görmesinden? hatta bu gemide bir ayaklanma tertip etmesinden...." (*)

"Patrona Halil Arnavutluk'tan Niş şehrine geçmiş? burada

(*) Patrona Halil İsyanı 1730 M.M. Aktepe İst. Ed. Fak. Bas. 1958 S. 126

Yeniçeri olarak 17 nci Orta'ya intisâb etmiş..." (*)

Vidin'e gönderilen muhafız askerleriyle birlikte bu şehre gelmiş ve nihayet Niş'ten Vidin'e sirayet eden bir ayaklanmanın elebaşıları meyanından tekrar ortaya çıkmıştır?. Bahis mevzuu isyanın ilk günlerinde korkunç neticeler tevlid ettiği, hatta asilerin Padişah'ı hal'ı etmek üzere İstanbul'a yürümeyi dahi kararlaştırdıkları..

(.....) Padişahın hal'ini düşünen bir asi grubun içinde Patrona Halil'in dahi bulunması..."

Patrona bu ayaklanmadan sonra önce memleketine gitmiş, oradan da İstanbul'a gelmişti. Seyyar satıcılık, eskicilik, dellallık, yüksük, düğme, iğne, iplik gibi şeyler satarak (bugünkü dille) işportacılık yapıyordu. Bir arkadaşını öldürünce Galata Voyvodası tarafından tutuklandı. İdam edilecekti ki Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa'nın müdahalesiyle ölümden kurtuldu. Zira İstanbul'a geldikten sonra Mustafa Paşa'nın adamları ile tanışmış ve onun himayesine girmişti. Anlaşılan Mustafa Paşa, kayınpederini alaşağı etmek için şehirde eşkiya besliyordu.

Diğer taraftan Patrona'nın levendliği sırasında isyan çıkan geminin kaptanı Abdi Paşaydı. O sırada ise Abdi Paşa da Damad-ı Şehriyari ve Vezir olarak İstanbul'da bulunuyordu. Üstelik Patrona ile de bir süre iyi münasebet kurmuştu.

Kısacası devletin bir kanadı (ki o kanatta koyu müslümanların dini liderleri de yer alıyordu) eşkiya ile eleleydi.

"Patrona Halil halk arasında gaipten haber veren bir adam olarak da meşhurdu(...) Hasılı Patrona hayatı karışık ve karanlık bir insandı diyebiliriz?

Planlar devletin en üst kademelerinde yapıldığı için, Patrona Halil'in işi hiç de zor değildi. Nihayet beklenen gün geldi...

(*) Patrona Halil İsyanı Ed. Fak. Bas. 1958 S. 129

28 EYLÜL 1730 - PERŞEMBE

25 Eylül günü, İran Seferi'ne katılmak üzere Üsküdar'da bulunan Sultan III' üncü Ahmet, Mevlid nedeniyle Valide Sultan Camii'ne giderken, Patrona Halil de arkadaşlarıyla ayaklanma konusunda son toplantıyı yapıyordu.

27 Eylül 1730 gecesi Halil'in tellaklık yaptığı Bayezit'teki hamamın kapısı sabaha kadar açık kaldı ve isyancı takımı hamamda toplandı:

"Tesbit ve tebliğ edilen saatte, o gece Bayezit hamamına ancak 30 kişi geldi. Hamam kapısı sabaha kadar açık bırakıldığı halde bu sayı 31 olmadı."

Bu 30 "baldırı çıplak"ın isimleri şöyleydi:

1- Patrona Halil, 2- Manav Muslı Beşe, 3- Çardak Çorbacası Kahveci Ali Usta, 4- Karayılan Bey, 5- Çınar Ahmed, 6- Oduncu Ahmed, 7- Küçük Muslı, 8- Emir Bey, 9- Derviş Mehmed Baba, 10- Erzurum'lu Mehmed Baba, 11- Manav İsmail, 12- Kutucu Hacı Hüseyin, 13- Canbaz Musa, 14- Lakablı Salih Ağa, 15- Turşucu İsmail, 16- Kürd Çelo, 17- Karagöz İbrahim Ağa, 18- İskender Porça, 19- Gazi Beşe, 20- Bayram, 21- Kanlı Veli, 22- Alacalı Mustafa, 23- Dereköylü Ali, 24- Receb Ağa, 25- Kalem Bey, 26- Sultanzâde Evren Bey, 27- İbadî, 28- Çomar, 29- Kalender Baba, 30- Pirsiz Osman.

Bu serkeş "din kurtarıcılarının" arasında kıptîler, yeniçeriler, hamallar çok sayıda İşpirizâde müridi, serseri ve bîmekân vardı.(*)

İhtilalciler, o günün tatil günü olmasından yararlanarak ay-

(*) *Patrone Halil R.E. Koçu Yayınları S. 129*

lardır hazırladıkları hareketi başlatıyorlardı. O gün olaylar şöyle gelişti:

"...Saat üçbuçukta şehr-i Konstantiniye'de ibtidâda zuhûruna ve bu ikaz-ı fitneye cü'ret edüb bu emr-i kubha sebeb-übâis bir kaç erâzil makulesi Arnavut ve çitak tâifesinden ve Anadolu cebel Türkü bî-din ve bî-mezhebler idi. Sekiz ay mukaddem dâim bu mahâle gelüb, bu fitne için dâim meşveret eylemekte, hatta Sadabad'da bostancılar ile bir kavga peydâ edüb, ara yerde vâfir adem telef ve zâyî oldu. Edemediler def oldu. Gayrı bunun üzerine ikdâm-u mel'anetlerinin icrâsına rûz ü şeb sa'y-ü ihtimâm eylemeye ahd-ü misâk edenlerden on yedi bölükten Patrona Halil, aslı Arnavud ve zağarçılar Muslı, aslı Niğbolu sancağından ve Ali Usta ve Karayılan ve Çınar Ahmet ve Oduncu Ahmet ve Emir Ali ve Derviş Mehmed ve Erzurumlu Mehmed ve Küçük Muslı ve cephandden Kutucu Elhâc Hüseyin ve Manav İsmail ve buna kıyâs otuz nefer bî akl eşhâs bir fırsat gözetirlerken, ol gün yevm-i hâmis tatil günü, Âsitâne-i saâdette kayimmakam (Damat Mustafa Paşa) ve Yeniçeri ağası Hasan Ağa'dan gayrı kimse yoktu. Ordu-yı hümâyûnda dahi Sadrazam-ı Âsâf-perver ve kethüdası ve sâir ehl-i divan tatil sebebiyle herkes zevk-u sâfâda. Kayimmakam Paşa dahi bahçesinde lale dikmekte, şehr-i İstanbul hâlî. Bu fırsat bir dahi ele girmez. Sak-u pazarda cümle nas lisânında Sadrazam-ı Âsâf-perver ve kethüdası Mehmet Ağa'dan dil-gîr olduğunu mezkûrlar bilir. Hemandem fırsatı ganimet bilüb üç dört kol olup bayrakların küşâde edüb ellerinde yalın kılıç ile bir bayrak, dua meydanından beri Be-

destene doğru gelüb ve bir bayrak dahi Çadırcılar içinden Yağlıkçılardan berü ve bir bayrak dahi Sultan Bayezid-ı Veliden berü üç koldan Allah Allah deyüb şer'i Muhammedî seddedüb Bedesteni çevirin deyü feryâd-ü figân ederek alamele innas, ani saatte cümle ehl-i sûuk Bedesteni ve çarşu ve pazarı kapayup, herkes gürûh, fevc fevc, evli evine gidip kapıların seddeylediler. Ancak taşrada ol zuhûr eden âdemler kaldı."(*)

Bundan sonra III' üncü Ahmet ve Sadrazam Damat İbrahim Paşa saraya dönüyor, ayaklanma orduya sirayet ediyor ve baldırı çıplaklar "isyan bayrağını" Et Meydanı'na dikiyorlardı. İhtilal önce bir kararsızlık dönemi yaşıyordu. Fakat sonra saray duruma hakim olamayınca ayaklanma yayılıyor, yağmalar başlıyordu. Bu arada birinci bölüğün kazanı meydana taşınıyor, ihtilalciler örgütleniyor, baldırı çıplaklardan Deli İbrahim İstanbul Kadısı olunca, şehir adeta soyguncuların hışmına uğruyordu. Bu arada Yeniçeri Ocağı'nın ne kadar yarım akıllı ve deli ağası varsa isyancılara katılıyordu. Padişah III' üncü Ahmet ise bunlara elçiler göndererek uzlaşma zemini arıyordu.

Bu haberleşmelerde aracılığı Ayasofya Vaizi ve Şeyhi İspirizâde Efendi yapıyordu. Nihayet III' üncü Ahmet eşkıyalarla bir asgari müşterek buldu. Buna göre damadı ve Vezir-i azamı Damat İbrahim Paşa'yı, Kaymakam Mustafa Paşa'yı, Kethüda Mehmet Paşa'yı boğdurarak cesetlerini Et Meydanı'ndaki baldırı çıplaklara gönderdi. Öldürülen paşaların yerine derhal iki baldırı çıplak atandı.

Ancak zorbalar ayaklanmayı sürdürmek için "bu ceset sünnetsizdir" diyerek Sadrazam'ın öldürülmediğini, yerine bir

---

(*) Abdi Tarihi F. Reşit Unat TTK. Bas. Ank. 1943 S. 28

Ermeni veya Rum'un cesedinin gönderildiğini iddia ettiler. Amaç devlete tam egemen olmaktı. Nitekim III' üncü Ahmet ne yaptıysa baldırı çıplakları memnun edemedi. Sonra da I' nci Mahmud'u kendi eliyle Padişah yapıp tahttan yine kendi arzusu ile çekildi.

I'nci Mahmud'un Sadrazamlığına Silahtar Mehmet Paşa, Şeyhüislam Abdullah Efendi'nin yerine Mirzazâde Şeyh Mehmet Efendi getirildi. Zülali Hasan Efendi Anadolu Kazasker'i oldu.(*)

Bundan sonra önüne gelen, Yeniçeri Ocağı'na kaydedilmeye başlandı. Baldırı çıplaklar I' inci Mahmud'a mühlet vererek üç gün içinde Sadabad'i yakıp, yağmalayıp yerle bir ettiler.

Allah adına ayaklanan, ümmeti Muhammed ve şeriati Muhammedîyi ihya etmeye gelen çapulcular devletin başına çöreklenip, milletin ırzına geçmeye, mal ve mülkünü yağmalamaya koyuldular. Üstelik de asiler kendilerine dokunulmayacağı konusunda Padişah'tan teminat istiyorlardı. Patrona Halil eşkıya olmaktan çıkmış, sanki gölge Padişah olmuştu. Karaman'a vali, Boğdan'a Bey, Kırım'a Han tayin ettiriyordu.

Nihayet aklı başında bazı devlet adamları, Patrona Halil'in "din ve şeriat koruyuculuğunu" bir kenara bırakıp, devleti ondan kurtarmaya karar verdiler. Padişah I' inci Mahmud, bazı Yeniçeri ağalarını yüksek paralar ödeyerek satın aldı. Patrona saraya çağrıldı ve Padişah'ın huzuruna kabul edilmeyi beklerken, pusuya yatan Yeniçeriler tarafından boğularak öldürüldü. Böylece din de devlet de Patrona Halil adlı baldırı çıplağın elinden kurtarıldı.

Ancak aradan 100 yıl geçmeden, İslamiyet, şeriat ve dini kurtaracak yeni bir baldırı çıplak, Kabakçı Mustafa ortalara

(*) Age. S. 42

dökülecek, din, şeriat ve İslamiyet adına Boğaz sırtlarından gelip İstanbul halkının mal ve canına karşı cihad açacaktı.

İKİLEMİN YENİ AYAKLARI: III' üncü SELİM - KABAKÇI MUSTAFA

1806-1810 olayları aslında 1730 ayaklanmasından pek farklı değildi. Çağdaşlığı amaçlayan ve sorunlara "akılcı" çözümler bulmaya çalışan bu kez Padişah III' üncü Selim'di.

İktidar hırsı içinde tutuşup, ulema ve baldırı çıplakları kışkırtan ve karışıklıktan kendine paye çıkarmayı uman ise Şehzade IV' üncü Mustafa'ydı.

III' üncü Selim'in saraydaki muhalifleri ise klasik tiplerdi:

Şeyhüislam Ataullah Efendi, Sadaret kaymakamı Köse Musa Paşa ve onların kanadı altındaki Yeniçeri yamaklarından Kastamonulu, Giresunlu veya Rizeli Kabakçı Mustafa ve yandaşları....

Zaten bu tablo Osmanlı yönetiminin vazgeçilmez ve bitmez tükenmez huzursuzluk panoramasıydı.

Çağdaşlığı amaçlayan Padişah ve Sadrazam..

Onların yerine göz diken hanedan ailesinden bir ihtiras ve hırs sahibi... Onların arasındaki çekişmede sürekli "çağdaşlaşmanın" ve akılcılığın karşısında saf tutan ulema ve ilmiye ile bunlardan emir alan alt düzeydeki baldırı çıplak asiler....

Bu kez IV' Mustafa, ulema ve ilmiye ile ayak takımının, ortalığı karıştırmak için daha sağlam ve geçerli bir "hedefleri" vardı. O da III' üncü Selim'in giriştiği "Nizam-ı Cedid" (Yeni Düzen) hareketiydi. Zira III' üncü Selim, 1787 - 1792 Rusya ve Avusturya savaşlarında alınan yenilgiler üzerine "çağdaş"

arayışlara girişmiş, bu arayışları da oluşturduğu danışma platformuna oturtmuştu.

Nitekim 1791 yılında Padişah III' üncü Selim, güvendiği devlet adamlarını toplayarak onlara, ne gibi önlemler alınabileceğini sordu. Bu devlet adamları da görüşlerini 22 layiha halinde Padişah'a bildirdiler. Öneriler hep aynı noktada yoğunlaşıyordu. Artık orduda köklü bir ıslahat yapılmalıydı. Hatta, rasyonal önlemlerle, çağdaşlaştırılan Avrupa ordularındakine benzer bir örgütlenme ve eğitim uygulanmalıydı.

Ancak Padişah, alınacak önlemlerin sınırını genişleterek tam bir reform programına dönüştürdü. Buna da "Nizam-ı Cedid" yani yeni düzen, dendi.

Nizam-ı Cedid sözcüğünü ilk kez 'usûl-ül hikem fî-nizâmül ümem' adlı yapıtında İbrahim Müteferrika kullanmıştı. Ancak sözcük en fazla III üncü Selim'in aldığı reform önlemleri nedeniyle yaygınlaştı.(*)

III' üncü Selim ıslahat düşüncesini benimseyen gençlerden bir ekip kurdu. Başına da Esseyit İbrahim Efendi'yi getirdi. Uygulanacak önlemler konusunda, devlet adamları arasında tam bir mutabakat sağlanamamıştı. Ancak Padişah özellikle orduyu, Avrupa tarzında eğitilmiş ve donatılmış bir ordu yapmakta kararlıydı. Gerçi eyalet yönetimi, idari ve mali konular da programa alınmıştı ama, öncelik orduya veriliyordu. Ayrıca ordu ile ilgili önlemler Anadolu'da da yaygınlaştırılıyor ve Nizam-ı Cedid ordusu ilk kez Akka'da Napolyon'un ordularına karşı denenerek başarı kazanıyordu.

1806 yılında Karaman Beylerbeyi Kadı Abdurrahman Paşa görünürde Sırp isyanını bastırmak, aslında ise Nizam-ı Cedid ordusunu Rumeli'de de kurmak için Trakya'ya gönde-

(*) Büyük Larousse Cilt 14 S. 8687

riliyordu. Abdurrahman Paşa'nın bir görevi ise Pazvandoğlu ve Tirsinikoğlu gibi asi ayanları cezalandırmaktı. Ancak Şehzade Mustafa ile Sadrazam Hafız İsmail Paşa hanedan içinden Nizam-ı Cedid'e muhalefet ediyorlardı. Onların teşvikiyle Rumeli ayanları Nizam-ı Cedid'e karşı direnmeye başladılar. Padişah bunun üzerine Kadı Abdurrahman Paşa'yı geri çağırdı. Bu geri adım ise muhalifleri cesaretlendirdi. Dersaadette huzursuzluk başladı. Muhalefetin baldırı çıplak kanadı Topkapı sarayının surlarına dayandı. Zira Tirsinikli, Kadı Abdurrahman Paşa'nın geri alınmasından sonra işi iyice azıtmış, Tekirdağ üzerine yürümüş, öldürülünce yerine Alemdar Mustafa Paşa Ruscuk ayanlığına tayin edilmişti. Alemdar Mustafa Paşa'nın ayaklanmayı bastırması üzerine asileri destekleyen Sadrazam Hafız İsmail Paşa görevden alınıyor ve yerine Keçiboynuzu İsmail Hilmi Paşa atanıyordu. Diğer tarafta Belgrad elden gidiyor, yeniden başlayan Türk Rus savaşı, III üncü Selim'i Yeniçerilerle anlaşmak zorunda bırakıyordu. Padişah'ın Nizam-ı Cedid'i sonuna kadar desteklemek konusunda gösterdiği tereddüt ise, muhaliflerini alabildiğine cesaretlendiriyordu.

Nitekim Şehzade IV' üncü Mustafa ve Şeyhülislam Ataullah Efendi bu zaaftan yararlanarak Kabakçı Mustafa'yı sokağa salacaklardı.

AYAKLANMA TALİMATNAMESİ

18 Şubat 1807 günü on bir parça geminden oluşan İngiliz filosu Marmara'ya girip Topkapı sarayının karşısına demirleyince, Padişah dahil herkes büyük bir şaşkınlığa düştü. Ancak İstanbullulara böyle bir süpriz yapan İngiliz denizcileri herhangi bir çatışmaya meydan vermeden çekip gittiler.

Bunun üzerine Padişah, görevini ihmal eden Boğaz sorumlularını cezalandırdıktan sonra, yeni tabyalar inşa ettirip savunma hatlarını güçlendirdi.

"Karadeniz Boğaz tabyalarının inşaatına sabık Rumeli reislerinden Mehmet Efendi, Anadolu ciheti tabyalarına da Seyyid Mehmet Efendi nezaret ediyorlardı. Niyetleri bütün eski yamakları Nizam-ı Cedid'e katmak olduğundan onları alıştırmak ve intibak ettirmek üzere peyderpey yaptıkları yerlere şahane askeri yerleştirmeye başladılarsa da netice hayırlı olmadı."(*)

"Nizam-ı Cedid" ordusunun en belirgin özelliği kıyafetti. Nitekim Bostancıbaşı Padişaha, yamaklara yeni üniforma giydirmek konusunda "Yalnız üniformaları değil, ferman buyurursanız onlara şapka bile giydiririm." demişti.

III' üncü Selim bu cevaptan çok memnun olmuştu. Ancak Bostancıbaşı sözünde duramadı. Bostancıbaşı tarafından görevlendirilen Macar Kalesi Ağası Haseki Halil Ağa, 13 Mayıs günü yamakları toplayıp "Padişah üniformanızı değiştirmeniz için ferman, ayrıca da size bahşiş olarak altın göndermiştir" deyince yamaklar "Biz yeni bir şey bilmeyiz, nasıl gördükse öyle gideriz. Bahşiş de üniforma da sizin olsun" diye yanıtladılar. Ağa "Değil üniforma, şapka bile giydiririm" deyip elebaşıları öldürmeye teşebbüs edince, yamaklar onu kaçarken denizde yakalayıp katlettiler.

Böylece saraydan ve ulemadan destek gören yamaklar ayaklanmaya başladılar. Olaylar sırasında Kabakçı Mustafa başta olmak üzere Oduncu Süleyman, Bekir Çili, İbiş ve Memiş lider olarak sivrildiler.

Bunlar gayelerine varmak için bütün yamakları topladılar ve kararlarına sadık kalacaklarına dair onlara kılıç üzerine

---

(*) III. Selim IV. Mustafa II. Mahmut ve Alemdar Mustafa Paşa Georg Oğullukyan Ruznamesi - 1860 -1810 İsyanları Bas. 1972 S. 2

yemin ettirdiler.

Aldıkları kararlar şunlardı:

1-İş bitinceye kadar şarap içmemek.

2-Fakir fukaraya hiç bir zarar yapmamak.

3-Reaya ve yabancılara el kaldırmamak.

4-Bu kararlara karşı hareket edenleri param parça etmek.

5-Et Meydanı'na giderek Kur'an'a göre murafaa olmak.(**)

En önemlisi de beşinci maddeydi. "Kuran'a göre murafaa olacak"; yani şeriat mahkemesi kuracak olan Kabakçılar bu mahkemede "çağdaşlaşmaktan" yana olan devlet adamlarını yargılayacaklardı.

Bu amaçla 1500 kişilik tabya askeri ellerinde bayraklar olduğu halde "Allah, din, Muhammed ve şeriat" uğruna imparatorluğun başkentini basmak ve "halifeye haddini bildirmek" üzere aşağıya indiler. Bunlara Tophane'nin askerleri de katılınca 8 bin isyancı Et Meydanı'nda bir kez daha kelle almak üzere toplandı.

III' üncü Selim sert ve kararlı davransa belki ayaklanmayı bastırabilirdi. Ancak Padişah'a her zaman doğruyu söyleyeceklerine söz veren saray ricalinin bir kısmı olayları gizleyince Padişah da dirayetli davranamadı.

Bunun üzerine isyancılar sözlerinde durdular ve Et Meydanı'nda şeriat mahkemesini kurdular. Ulemayı da Et Meydanı'na çağırdılar. Bu durum "Nizam-ı Cedid" cileri iyice sindirdi ve bozguna uğrattı.

Ulema da Et Meydanı'na gitti:

"Asiler onlara hitaben, Hani kitabınız? Açın bakalım şu yaptığınız haksızlıklar nerede yazılıdır. Sizde Allah korkusu kalmamıştır, derler. Ulema, Padişah'tan Karakullukçu gelip

(*) Age.S. 3

'Padişah iradesidir. Efendileri istiyorlar,' deyinceye kadar sözü uzatırlar. Fakat asiler derhal ayağa fırlayarak "Defol buradan yoksa şimdi seni paralarız' deyince dehşet içine düşen Karakullukçu, önlerinde eğildikten sonra çekilip gider. Bundan sonra asilerin başı Şeyhülislam'a hitaben 'Biz niçin buraya geldik ve sizi niye çağırdık? Biz fenalık değil, adalet isteriz. Fenalık isteseydik başka türlü hareket eder hepinizi de hayret içinde bırakırdık. Biz adalet istiyoruz. Hakkımız yoksa ilamımızı, varsa fetvamızı ver' dedi." (*)

Asi elebaşı devamla "İkincisi, Padişah yalan söylediği vakit Halifedir diye kendisine hak vermek doğru mudur? "diye sorunca Şeyhülislam" Hayır, zira yalan şeytana yaraşır" der ve "Onsekiz seneden beri çocuğu olmayan bir padişahı desteklemek ve emirlerine amin demek doğru mudur?" sualine de "hayır" cevabını verir.(**)

Bu mahkemenin ardından asiler devlet adamlarının kellesini istiyorlardı:

"Kaymakam Köse Musa Paşa, İbrahim Kahya, Hacı İbrahim Efendi, Darbhane Emîni Bekir Efendi, Valide Kahyası Yusuf Ağa, Çelebi Efendi de denilen Köse Kahya, asıl Kahya Bey Memiş Efendi, Nizam-ı Cedid Defterdarı Ahmet Bey, Reis Efendi, Safi Efendi, Gümrükçü Ağa Hasaniko, Moralı Ali Efendi, Aziz Efendi, Şakir Ahmet Efendi, Sabık Şeyhüislam Salihzade, Emin Paşazade Emin Bey, Kapan Naibi Abdüllatif Efendi, Mabeynci Ahmed Bey, Sırkatibi Ahmed Efendi ve Bostancıbaşı Şakir Bey idiler." (*) (Not: Bu isimlerden bazıları Nizam-ı Cedid yanlısı değil karşıtı idi. M. Çulcu)

(*) III Selim, IV Mustafa, II Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa Georg Oğulukyan Ruznamesi - 1806 - 1810 İsyanları Ed. Fak. Bas. 1972 S. 2
(**) Age.-S. 3

Bu isimlerden oluşan "Nizam-ı Cedid" kadrosunun öldürülmesinin, çağdaşlaşma hareketini de durduracağını sanan ulema ve asiler, adı geçen devlet adamlarını birer birer yakalayıp öldürmeye başladılar.

Padişah III'üncü Selim, I' inci Abdülhamit tarafından çok iyi eğitilmiş ve yetiştirilmişti. Olayların hızlanması ve kan dökülmeye başlanması üzerine asıl hedefin kendisi olduğunu anladı. Nitekim Cuma günü kendisini Selamlık merasimine davet eden Sekbanbaşı'na "Ben ne selamlığa çıkarım, ne de benim halkım vardır. Kavganın bana karşı olduğunu anladım" diyerek Padişahlıktan çekildi. IV' üncü Mustafa'yı da "Tahtınıza buyrun, zira kul beni istemiyor" diyerek kendi eliyle tahta oturttu. (*)

O andan itibaren de devlet asilerin eline geçmiş oldu. O kadar ki....Çavuşları sekbanbaşı, çavuşbaşıları ise kaymakam yaptılar.

Bütün olan bitenin Şeyhülislam'ın (Ataullah Efendi) koltuğundan çıktığını anlayan Ocaklılar 1 Temmuz'da onu azlettirerek Samanzâde'yi yerine geçirdiler. Bunu haber alan asiler ertesi gün şehre inerek (artık tabyalarına çekilmiş, şehri oradan yönetiyorlardı) beğendikleri Şeyhülislam'ı tekrar makamına getirdiler. Halk bu rezalete hayretle bakıyor, ekabir de, Ocaklıların kendilerini adam yerine koymayıp istediklerini yaptıklarından son derece sıkılıyordu. (**)

İşin ilginç tarafı, Kabakçı'nın asilerinden ulemanın da şikayete başlaması ve korkuya kapılmış olmasıydı. Onlar da gidişi iyi görmüyorlardı. Ama bir kez devlet yönetimi Et Meydanı'na inmiş, şeriat ve din adına başlar ayak, ayaklar da baş olmuştu. Devlet "yeniden düzene" sokulmak istenirken IV' ün-

(*) Age.S. 3
(**) Age.S.8

cü Mustafa, Şeyhülislam, ulema ve Kabakçı işbirliğiyle devlet olmaktan çıkmıştı.

Zira Devlet-i Ali Osman'ın yönetimini elinde bulunduran kişi... Yüzünde koca bir bıçak yarası izi, cahil, hiç gülmez, Rizeli, o tarafların giysisiyle dolaşır eski bir korsandı....(*)

Nitekim devletin düzeni de ister istemez Kabakçı Mustafa'nın kişiliğine dönmüştü.

Bu arada İstanbul'da hüküm süren anarşiye kadınlar da katılmaya başlamıştı. (Biraz da Fransız İhtilalini gerçekleştiren Parisli balıkçı kadınlara özenerek) Türk kadınları ellerinde sırıklar olduğu halde İstanbul Efendisi'nin konağına yürüdüler ve "Papaz herif, sen böyle mükellef taam eylerken, biz açlıktan ölüyor, bir ciğeri yirmibeş paraya yiyoruz" dediler. Kadınlar yolda Cuma Selamlığı için Bayezit Camii'ne giden Padişah'a da rastlayarak ellerindeki sırıklara geçirdikleri ciğer ve mumları sallayarak "Efendimiz, uyan ve bizi düşün. Pahalılığa dayanamıyoruz, aç kaldık" diye bağırıyorlardı. (**)

YENİÇERİ - SEKBAN-I CEDİD İÇ SAVAŞI

Gerçi İstanbul'a egemen olan eşkiya Nizam-ı Cedid'i dağıtmış ve III' üncü Selim'i kafes arkasına itmişti ama, Tuna Vilayeti'nde Nizam-ı Cedid'i örgütlemek ve Selim'i yeniden tahta çıkarmak için gizli bir örgüt kurulmuştu. Liderliğini Silistre Valisi ve Tuna Vilayeti Seraskeri Ruscuklu Alemdar Mustafa Paşa'nın yaptığı bu örgütün diğer üyelerini Mustafa Refik, Mehmet Sait Galip, Abdullah Ramiz, Mehmet Tahsin ve Mehmet Emin Behiç Efendiler oluşturuyordu. Bu gizli örgüte ise (Ruscuk Yârânı) deniyordu.(*)

(*) Age.S.7
(**) Age.S.7

Bu örgütün üyelerinden Alemdar Mustafa Paşa'yı sonuna kadar izleyen ve yanından hiç ayrılmayan Abdullah Ramiz ilmiye sınıfındandı. "Takati lisaniyesi" ile ün yapmış olan Ramiz Efendi musahabeleriyle Alemdar Mustafa Paşa'yı teşvik ve tahrik ediyor, bu konuda onu yine ilmiye sınıfından gelen Tahsin Efendi destekliyordu.

İstanbul'daki olaylar Tuna'da duyulunca Alemdar Mustafa Paşa ordusuyla Edirne'ye, oradan da İstanbul üzerine yürüdü.

Salı'yı Çarşamba'ya bağlayan 1 Temmuz gecesi Alemdar Ordusu'ndan Vize Yârânı Hacı Ali Ağa Rumeli Feneri'ne giderek emrindeki kuvvetlerle Kabakçı Mustafa'yı bulup katletti. (**)

6 Temmuz günü Alemdar ordusu Topkapı'dan İstanbul'a girdi.

9 Temmuz günü Şeyhülislam Ataullah Efendi azledilip yerine Arapzâde tayin edildi.

10 Temmuz günü 2 tabyalı (asi) boğularak öldürülüp, diğerleri (şimdilik) çaresiz dağıldı.

11 **Temmuz günü "Mustafa Paşa benim öz ve seçkin bir vezirimdir. Bunu eskiden bilmiyor idiysem de kendisi gibi cesur, samimi bir adamım olmadığını şimdi iyice anladım"** diyen IV' üncü Mustafa, Alemdar'ı Edirnekapı'dan Tuna'ya kadarki bölgelerin murahhas ve serdarı ilan etti.

16 Temmuz 1808 Perşembe sabahı 5-6 bin tüfekli adamla Bab-ı Ali'ye gelip arz odasına oturan Alemdar Mustafa Paşa Sadrazam'a **ö**lametle getirdim ve ben de seni getirdim. Ver mührü çavuşbaşıya" dedi. (*)

(*) III. Selim, IV Mustafa, II. Mahmut ve Alemdar Mustafa Paşa Georg Oğulukyan'ın Ruznamesi - Ed. Fak. Bas. İst. S. 22
(**) Alemdar Mustafa Paşa İsmail Hakkı Uzunçarşılı TTK. 1942 S. 82

Niyeti III' üncü Selim'i yeniden Padişah yapmaktı. Ancak mahbus Padişah'ın bundan haberi yoktu.

Ayrıca kimseyle görüşmek istemiyordu. Ancak onun tahta yeniden oturmasını istemeyenler, eli silahlı mabeyinci ağalar o sırada üzerine atılarak, beceriksizce ve hayli ıztırap vererek III' üncü Selim'i öldürmeye çalışıyorladı.

III' üncü Selim'in en büyük suçu, çağın bilgi ve teknolojisi ile donatılmış, eğitimli, disiplinli, düzenli ve güçlü bir ordu kurmak istemesiydi. Eğer böyle bir ordu kurulursa Osmanlılar doğu ve batıdaki düşmanları karşısında güçlenebilir, İslamiyetin, devletin ve milletin çıkarlarını daha güçlü bir biçimde savunabilirlerdi.

Ancak tutucu, dinine imanına bağlı, Et Meydanı'nda şeriat mahkemesi kurup kelle alacak kadar koyu Müslüman ağalar şimdi halife-i rûy-ı zemin hazretlerini, yani Padişahlarını boğarak öldürmeye çalışıyorlardı.

Yerde kıvranan biçare Padişah ise ağlayarak, "Vay halime!.. Devletimizin Avrupa devletlerine denk ilerlemesine o kadar çaba harcadığım için kötü adam oldum. Bütün gayretimin boşa çıkmasından sonra şimdi de beni merhametsizce öldürüyorlar. Yazık, ben neler düşünüyordum ve ne gayelerim vardı, fakat bu duygusuz millet beni bu hale soktu. Vay bana ki dünyadan mahrum kalıyorum" (*) demiş ve büyük küçük orada bulunanların hepsini lanetlemişti?

Alemdar Mustafa Paşa arz odasında beklerken sarayın bir tarafında III' üncü Selim katlediliyor, diğer bir tarafta IV' üncü Mustafa, Alemdarın ordusuna karşı direnişi organize etmeye çalışıyordu. Ancak kısa sürede Alemdar Mustafa Paşa III' üncü Selim'in katledildiğini farkediyor o hırsla IV' üncü

(*) Age.S. 18

Mustafa'yı tahttan indiriyor yerine II' nci Mahmut'un tahta çıkarıyordu. II' nci Mahmud da onu Sadrazam yapıyordu.

III' üncü Selim'in katledilmesini hazmedemeyen ve çok sevdiği Padişah'ın öldürülmesine aşırı derecede hiddetlenen Alemdar Mustafa Paşa, sadareti sırasında tam bir temizliğe girişiyordu. İdam edilen, boğdurulan ve denize atılanlar arasında saray kızları ve kadınları bile vardı.

Alemdar, İstanbul'da huzuru bozan unsurları da ortadan kaldırıyor ve asayişi tam anlamıyla sağlıyordu. Mustafa Paşa'nın askerleri farklı giysileri ile kentte dolaşırken başıbozuklar ortalıktan çekiliyordu.

Sadrazam, hemen dikkatini Yeniçeriler üzerinde topladı. Onlara hayat hakkı tanımaya niyeti yoktu. Bu işi de bitirmek kararındaydı.

20 Eylül günü alınan bir kararla Yeniçeri ulûfesinin yarısı kesildi. Ayrıca Yeniçeri ulûfesinin alım ve satımı da yasaklandı. Ancak bu karar tepki ile karşılandı. Aynı gün Üsküdar ve Levent Çiftliği kışlaları açılarak bu kez "Seymen" adı altında yeni asker kaydına başlandı.

Alemdar Mustafa Paşa ilk kez gizli bir örgüt kurarak, bir çeşit darbe yapmış ve bu darbenin askeri lideri olarak İstanbul'da yönetime tam anlamıyla el koymuştu. Zaten iri yapısı ve gür sesiyle çevresine korku salıyordu. Sadrazam her şeyi düzene koyduktan sonra, bütün Rumeli ve Anadolu Paşa ve ağalarını İstanbul'a getirtti. Sonra bütün devlet ricali, ulema ve Ocaklıları karşısına alarak bir konuşma yaptı. Konuşmanın özü ordunun yenilenmesi ile ilgiliydi:

"Her devlet talim ve terbiyeli ordulara malik olduğu içindir

(*) III. Selim, IV Mustafa, II. Mahmut ve Alemdar Mustafa Paşa Georg Oğulukyan'ın Ruznamesi - Ed. Fak. Bas. İst. S. 25

ki bu kadar büyük bir millet olan biz düşmana karşı daima yeniliyoruz. Bunun sebebi aşikar olarak talim ve terbiyeli ordumuz olmadığındandır. Öyle bir orduya sahip olsaydık bu sene içinde çok yer kazanmış olacaktık.

Böyle bir orduya sahip olmadığımız halde düşman yine de çokluğumuzdan dolayı bizden korkmaktadır. Demek oluyor ki dediğim gibi bir kuvvete malik olsaydık bu umumi harb esnasında biz de bir şeyler yapmış olurduk. Söylediğim askeri nizam, Nizam-ı Cedid namı ile Sultan Selim'in günlerinde kuruldu ise de, bu adı kabul etmediniz. Haşa ki ben de aynı adı kabul edeyim. Fakat devletimize talim ve terbiye lazımdır. Siz ne dersiniz?"

Kağıthane'de verilen bir ziyafet sırasında yapılan bu konuşma Anadolu paşaları ile yedi Ocak Ağaları tarafından onaylandı. Böylece hazır bulunanların hepsi yeni kurulan askeri örgütün adının "Seymen" (Segban) olması konusunda bir "ahitnâme" imzalayarak mühürleriyle onayladılar. Sonra tüm Ocaklıların katıldığı bir törenle Üsküdar kışlasına tuğ götürüldü ve Ocak "Seymen Ocağı" diye adlandırıldı. Ocağın yaygın adı "Sekbân-ı Cedîd" olarak günümüze kadar geldi. (*)

Asker toplanıp eğitime başlanınca Yeniçeriler rahatsız oldular. Devletin, Seymen, Topçu ve Kalyoncu olarak yalnız üç sınıf tanıdığı, bunlara yazılmayan Yeniçerilerin kendi memleketlerine gitmeleri, satıcılık ve kayıkçıl1ık yapamayacakları bildirildi. Fakat Yeniçeriler Sekban yazılmadılar. Varlıklı olanlar bir kenara çekildiler. Yeniçerilere kararlarını vermeleri için Bayram ayına kadar süre tanınmıştı. Bu nedenle de muhalif olan Yeniçeriler o zamana kadar harekete geçip Sadrazam'ı alaşağı etmek zorundaydılar.

(*) Age. S. 37

Nitekim 2 Kasım gecesi - ki Kadir gecesiydi- Unkapanı'nda bir yangın çıkararak ayaklanmayı başlattılar. Paşa Kapısına giden Yeniçeriler burada Seymenlerle çarpışmaya başladılar. Paşa Kapısı'nı yaktılar ve alevler gece 21' den sabaha kadar sürdü. Sabah enkaz arasında Alemdar Mustafa Paşa'nın cesedini ararken kuleden ateş açıldı. Bu da Sadrazam'ın hayatta olduğunu gösteriyordu. Alemdar Mustafa Paşa bu kulenin altına bir "lağım" hazırlatmıştı. Ateş açıp Yeniçerileri kuleye çektikten sonra lağımı patlatarak kendisiyle beraber askeri de havaya uçurdu.

"Paşayı müşârünileyh bu dağdağada iken taşradan beşyüzden mütecaviz erâzil, Paşa'yı merhumu idâm etmek kastıyle kulenin üzerine terâküm idüb kuleyi hadme sây iderlerdi. Sadrazam hazretleri de câriyeleri gönderdikten sonra bâki kuleyi muhkem bend idüb düşmana göz göre göre teslîm olup zelîl ve sefîl ölmekten ise kendi kendine helâk etmek evlâdır deyû kule derûnunda mevcût olan bir varil baruta ateş virüp kulenin üzerine tecemmu iden beşyüzden mütecâviz eşkıya havaya peyvend birle helâk olub kendi dahi vefât eyledi.

Paşayı müşârünileyhin vefâtı Salı günü saat üçte (alaturka) vuku bulmuştur. Rahmetullahı aleyh." (*)

Artık ulema iktidar hırsıyla eşkıyayı tahrik eden unsurlar ortalıktan çekilmişti. Şimdi ordunun içindeki çağdaşlaşma yanlılarıyla çıkarcı gruplar arasında bir "iç savaş" başlamıştı. Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümü çağdaşlaşma yanlısı grupları sindirmemiş, aksine şiddetli önlemler almaya sevketmişti. Ruscuk yârânının önde gelenlerinden Kadı ve Kapudar Ramiz Mehmet Paşa'nın dirayetiyle alınan bu önlemler dört ana maddede toplanıyordu:

(*) İsmail Hakkı Uzunçarşılı - Alemdar Mustafa Paşa TTK. S. 161

1- Üsküdar'daki seymenleri saraya getirdiler.

2- Üsküdar Ağasını, oranın intizamını sağlaması ve kimseyi karşıya geçirmemesi için yerinde bıraktılar.

3- Çiftlikteki Ağa, İstanbul'a kimsenin geçirilmemesi için bir binbaşı, üçyüz atlı ve 2 bin kadar askerle Beşiktaş'tan Tophane'ye kadar olan yere nezârete memur edildi.

4- Yeniçerilere yardımcı olarak denizden geçeceklerin yolunu kesmek üzere Tersane'deki beylik gemileri dışarı çıkararak yalı köşkünün önüne kadar sıraladılar.

Ancak bu önlemler olumlu sonuç vermedi. 4 Kasım günü Yeniçeri - Sekban savaşı iyice şiddetlendi. İktidar hırsı ve dinci kesimlerin devleti ele geçirme girişimleri nihayet beklenen sonucu vermiş ve İstanbul sokakları birbirini öldüren Türklerin kanıyla ıslanıp, cesetleriyle dolmuştu.

"Bâb-ı hümâyûn'dan Ayasofya'ya ve Cebehâne'ye kadar olan yerler kana bulanmış, sokaklar cesetlerden geçilmez olmuştu." (*)

Çarpışmalar sarayın içine de sıçramıştı. Bu arada II' nci Mahmut, hala iktidar hırsı ile yanıp tutuşan ve bu nedenle Yeniçerilere para yardımı bile yapan IV' üncü Mustafa'yı boğarak öldürtüyordu. Böylece Yeniçerilerin önemli bir dayanağı da ortadan kaldırılmış oluyordu. Bu girişim ayrıca II' nci Mahmud'un olaylar karşısında kendi inisiyatifi ile hareket etmesinin en belirgin örneğini oluşturuyor ve ardından bir dizi "şiddete dayalı" önlem alarak anarşiye "dur" diyordu.(*)

Nitekim, Yeniçerilerin neden olduğu terörden gözü korkan halk, ulema ve devlet ricali II' nci Mahmut'un çevresinde toplanıyor böylece, aldığı gücü değerlendiren Sultan Mahmut, olaylara son veriyordu. Son vermekle de kalmıyor, Yeniçeri-

---

(*) III. Selim, IV Murat, II. Mahmut ve Alemdar Mustafa Paşa Georg Oğulukyan'ın Ruznamesi - Ed. Fak. Bas. İst. 1972 S. 36-37

leri önce İstanbul'dan uzaklaştırıp sonra da ortadan kaldırıyordu (Vakai Hayriye).

II' nci Mahmut dönemi tam bir "temizlik" dönemi sayılabilir. Zira geçmiş dönemde entrikaya, çirkin siyasete ve anarşiye bulaşan başta devlet ricali olmak üzere tüm sivri isimler ortadan kaldırılıyordu.

II' nci Mahmut, çağdaş yöntemlere ulaşmaktan çok, bu yoldaki engelleri kaldırmakla uğraşıyordu. Bu engellerin kalkması sonucunda, Sultan Abdülmecit, Tanzimat Fermanı'nı Büyük Reşit Paşa'ya okutabildi.

HÜKÜMDAR VE YÖNETİM İKİLEMİ

Devletin tepesindeki ikilemin sürtüşme ve kanlı hesaplaşmaları ilginç bir görünüm yansıtıyordu. Yönetimin bir kanadı, diğer kanadı aleyhine komplolar hazırlıyor, diğer kanat da bu komplolardan kaynaklanan kanlı olayları bastırmak için büyük enerji sarfediyordu. Hatta devletin zirvesi bu "kanlı ikilem" nedeniyle bir türlü nefes alıp da diğer sorunlara bakamıyor, sosyal ve ekonomik bunalımlara bir de siyasi bunalımlar eklendikçe Osmanlı İmparatorluğu günden güne "batağa" saplanıyordu.

Bunun tek bir yanıtı vardı:

Saltanat ve Hilafet arasındaki çelişki ve zıtlık...

Yavuz Sultan Selim dönemine kadar Osmanlı yönetiminde belirgin şekilde ikilem yoktu. İkilemin orduya ve tabana dayalı kanlı bir hesaplaşması da söz konusu değildi. "II' nci Bayezit - Cem Sultan" olayında veya "II' nci Bayezit - Yavuz Sultan Selim" olayında olduğu gibi "iktidar için çatışma" gün-

(*) İ.H. Uzunçarşılı - Alemdar Mustafa Paşa TTK. 1942 S. 161

deme geldiğinde kamplar açık bir biçimde ortaya çıkıyor, kimsenin kimseyi kullanmasına, entrika ve desiseye gerek kalmadan askeri bakımdan güçlü olan taraf diğerini safdışı bırakarak hedefine ulaşıyordu. Üstelik, hükümdarlık makamının bizatihi "şahsiyeti" sözkonusu olmuyordu. Zira hükümdar Osmanlı devletinin siyasi ve mutlak lideriydi. Üzerinde doğrudan ve yasal hiç bir denetim yoktu. Sadece "geleneğe " ve yaşlıların fikir beyanına dayalı tavsiyelerini dikkate alan Padişah kararında özgür ve kesindi.

Ancak Yavuz Sultan Selim'in hilafeti İstanbul'a getirmesiyle birlikte Padişah ikinci bir kişilik kazanıyor, daha doğru bir vurgulamayla kişiliği ikiye çatlıyordu.

Buna göre Padişah artık bir tarafıyla dünyevi ve akılcı, diğer tarafıyla uhrevi ve dinseldi. Üstelik uhrevi kişiliği nedeniyle, çok uluslu İslam dünyasının koruyucusu ve sorumlusuydu.

Doruk makamdaki bu iki kişilik, aynı zamanda, yoğun bir çatışma ve hesaplaşmanın yarattığı bunalımı yansıtıyordu.

Padişahın akılcı kişiliği ordunun müsbet ilim doğrultusunda eğitilmesini istiyor, uhrevi ve dogmatik kişiliği ise müsbet ilmin ve onun tabanında bulunan felsefenin İslam düşüncesi ve tefekkürü ile bağdaşmadığını telkin ediyordu.

Üstelik saltanat makamının içinde bulunduğu bu ikilem, bürokrasi ve orduya da yansıyor, Osmanlı devletinde tepeden tabana kadar derinden çatlak oluşturuyordu.

Bu çatlak, Osmanlı hazinesinin güçlü olduğu ve Batı Avrupa'nın henüz rasyonalizmin teknolojik ürünlerini toplayamadığı 16 ve 17 nci yüzyıllarda varlığını fazla hissettirmiyordu. Ancak ordunun "sadece iman gücü" düşmanın rasyonal teknik üstünlüğü karşısında etkisini yitirmeye başlayınca, yöne-

timindeki çatlak giderek uçuruma dönüşüyordu.

Kaldı ki bu ikilem nedeniyle Osmanlı devleti de belirli bir "kimlik" kazanamıyor, bu belirsizlik nedeniyle tepeden tırnağa bir "kararsızlık" sürekli anarşinin ve nihayet kaosun nedeni oluyordu. Hilafetin ve rasyonal devlet kimliklerinin karşı karşıya gelmesi ve birbirini engellemesi veya yoketmeye yönelmesi; kuşkusuz en cesur ve dinamik padişahların bile dikkatlerini zorunlu olarak "kimlik" sorununa çekiyordu:

"Her devletin teşekkülünü hazırlayan ve mümkün kılan ahali, ülke ve üstün iktidar gibi unsurların, Osmanlı devletinin vücud bulması bakımından da kendi rollerini oynamaya muvaffak oldukları, ancak devletin dördüncü bir elemanı olarak ifade edilen ve ona hukuki bir varlık bahşeyleyen, onu bir hukuki realite haline getiren şahsiyet unsurunun, kelimenin hakiki manasıyla bir inkişafa mazhar olmadığı görülmektedir. Keza bunlardan ahali, ülke ve üstün iktidar gibi birbirine yakından bağlı bulunan unsurların da, Osmanlı devletinin inkişafıyla beraber, önemli değişikliklere maruz kaldığı ve hatta mevzuu bahis gelişmeyi mümkün kılan bu değişikliklerin, bilahire muhtelif sebep ve amillerin tesiri altında devletin birlik ve bütünlüğü üzerinde de menfi tesirler icra eylemekten hali kalmadıkları müşahede edilmektedir."

Bu ikilemin aşılmasında en önemli sorunu padişahın kişiliği oluşturuyordu. Padişahın otoritesinin her iki kişilik üzerinde de iktidar tesis etmesi gerekiyordu. Ancak bu çok zaman mümkün olmuyordu. Padişah ya sosyal, ekonomik ve siyasal yeteneklerini kullanıyor, buna karşılık; uhrevi unsurların baskı, hatta silahlı ayaklanmaları altında eziliyor... Yahut uhrevi kişiliğini ön plana çıkarıyor, o zaman da Osmanlı devletiyle Batı Avrupa ülkeleri arasındaki makas açılıyordu. Özellikle de ikinci husus gerçekleşiyordu. Zira, sadece II' nci Osman ve

III' üncü Selim, birinci örneği teşkil ediyorlardı.

Kimi zaman da olaylar birbirini dengeliyor, eşit kuvvetler nedeniyle iktidar belirlenemiyor, durum kışkırtmalarla kaosa dönüşüyordu...

Kabakçı Mustafa ayaklanması, Alemdar Mustafa Paşa ve "Rusçuk Cuntası" sonra da Yeniçerilerin Alemdar'ı yoketmesi bu durumun, yani kaosun acı bir örneğiydi. Bu olayda asıl denge, sarayın kafesleri arkasında kuruluyordu. Zira şu satırlar bu garip dengenin acı bir kanıtıydı.

"Haber içerde Sultan Mustafa'ya ulaştığı vakit o 'Ben bu suretle tahta çıkmak istemem ve oturmam da. Amcazâdemin bu halini görmek istemezdim. Keşke ölmüş olsaydım ve bunu görmeseydim. Ben buradan dışarı çıkmam, ne isterlerse yapsınlar' dedi ve ağladı. Sultan Selim dışarda, Sultan Mustafa da içerde ağlıyorlardı."

Bu "ağlaşan sultanlara" bağlı kuvvetler ise Dersaâdet sokaklarında birbirlerini boğazlıyorlardı. Çağdaşlaşma amacıyla III üncü Selim'in örgütlediği modern askerlere karşı "şeriat mahkemesi kurmak" üzere şarap içmemeyi garanti eden Kabakçı'nın emrindeki Yeniçeriler...

İşte ikilem ve şahsiyetsizliğin ortaya çıkardığı kaos buydu.

Bu kaosun iki acı perdesi de vardı.

Birinci perde Tanzimat'a kadarki süreyi, kapsıyordu.

İkinci perde Tanzimat ile birlikte açılıyordu.

TANZİMAT'TAN II' NCİ MEŞRUTİYET'E (Belirleyici güç: Ordu)

1789 Fransız İhtilali sadece Fransa veya Avrupa için değil, tüm dünya tarihinde önemli bir "kavşak olay" dı.

Bu ihtilal, yüzyıllarca süren sosyal, kültürel ve ekonomik

bir birikimin sonucu, daha doğrusu ürünüydü. Gerçek anlamıyla Ortaçağ, Fransız İhtilaliyle son buluyor, rasyonal düşünce burjuvaziden çok "ruhban sınıfına" ağır bir darbe indiriyordu. Ruhban sınıfının sönmesi sonucu moral tabandan yoksun kalan despotlar, krallar, imparatorlar ve monarşiler birer birer çöküyor, yerlerini meşrutiyetlere ve cumhuriyetlere bırakıyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda da bu yönde düşünce ve girişimler vardı. Ancak bu iş nasıl olacaktı. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nda toplum, Batı Avrupa'dan daha doğrusu Hıristiyan toplumlardan çok farklı bir yapıya sahipti.

Eğer 1730 da Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın başı kesilmemiş olsa, belki Osmanlı İmparatorluğu'nda da bir sanayi oluşacak ve bu sanayileşme, beraberinde Avrupa'dakine benzer sosyal ve ekonomik bir yapı getirecekti. Ancak Nevşehirli İbrahim Paşa'nın katliyle bu imkan ortadan kalkmış bulunuyordu.

XIX' ncu yüzyıla girerken meydana gelen III' Selim'e karşı Kabakçı isyanı, düpedüz bir "bağnazlar, tutucular" hareketiydi. Üstelik herhangi bir sosyal niteliği olmayan, "ordu içi" bir hareketti. Kabakçı Mustafa ve yandaşları bir yandan IV' üncü Mustafa'nın "iktidar hırsından" teşvik görüyor, diğer yandan ulema tarafından destekleniyordu. Amacı ise "çağdaş eğitim" sistemine dayalı bir ordunun ter döken ve bilgili askeri olmak yerine, cahil ve tembel kimliği ile devletin nimetlerinden en üst düzeyde ve kolayca yararlanmaktı.

Kabakçı'nın durumu, kendisinden öncekilerden hiç de farklı değildi. Patrona Halil, Ocak Ağaları veya Genç Osman'ı Yedikule'de boğanlar, yaklaşık aynı taleplerle ortalığı karıştır-

mış ve kan dökmüşlerdi.

Ancak, XIX' ncu yüzyılın başında II' nci Mahmut'un gerçekleştirdiği "Vaka-i Hayriye" (hayırlı vaka) ile ordu içindeki ikilem sona eriyor, çağdaş eğitim sistemi üstün nitelikli subay yetiştirilmesini hedef alıyordu.

"Sultanımız efendimiz ve pederimiz, mutluluğunu kendi mutluluğu bildiği ve acılarına acıdığı öz ailesiymişcesine aramıza karışmış bulunmaktadır. Yüce tanrının kendisine yükümlediği ödevlerini, halkına karşı ataları adına ve kendi adına neler borçlu olduğunu hakkıyla takdir etmektedir. Bu nedenledir ki, sadık tebalar olarak görevlerinizi yerine getirirken onun adaletinden bir an olsun kuşku duymamanız gerektiğini yüce efendimiz adına sizlere burda iletmekten mutluluk duymaktayım. Müslümanlar, Hıristiyanlar, Museviler, hepiniz aynı hükümdarın tebaları, aynı babanın çocuklarısınız. Aranızda baskıya, haksızlığa uğrayanlar varsa çıksın, söylesin; zira bütün tebalarının canı, mal, ırz ve namusunun korunması konusunda haşmetli Efendimizin kararlılığı içten ve kesindir... İster Müslüman, ister Hıristiyan, ister zengin, ister yoksul, ister memur, ister asker, ister ruhani veya sivil olsun, tüm Osmanlı tebaalarının herkes için eşitlik, adalet emreden hükümdarımıza güveni sonsuz olmalı, tüm suçlular titremeli, tüm iyiler ve sadık bendeler mükafatlandırılacağına güvenmelidirler."

1839 yılında, Mustafa Reşit Paşa'nın telkinleri sonucu 17 yaşındaki Sultan Abdülmecit'in onayı ile yine Reşit Paşa tarafından Gülhane'de okunduğu için "Gülhane Hattı Hümayunu" da denilen Tanzimat Fermanı vatandaşlara öncelikle eşit-

lik ve bu eşitliğin hukuksal garantisini vaadediyordu.

Bu bir son değil, henüz başlangıçtı. Zira 1789 İhtilalinde amaçlanan "insan hakları" ve onun hukuksal dayanağının tesis edilmesi olayı, Osmanlı devletine "azınlıklara eşit hak" aranması ve bunun da Tanzimat Fermanı'nda ifadesini bulması şeklinde yansıyordu. Artık Osmanlı İmparatorluğu zayıf, Batı Avrupa ülkeleri güçlü durumdaydı. Özellikle İngiltere ve Fransa dikkatlerini Osmanlı hudutları içinde yaşayan "Hıristiyan" unsurlara çeviriyor, Avrupa'daki vatandaşlık haklarının bunlara da tanınması koşulunu Osmanlı yönetimine telkin ediyordu.

Aslında, Osmanlı dışişleri örgütü, böyle bir telkine de gereksinim görmeden çağı yakalama çabasına giriyordu. Çağı yakalamak ise özden çok şekle yöneliyordu. Örneğin ülkede tüm bireylerin vatandaş olması yönünde mücadele edilmesi gerekirken halkın tümü için değil, sadece Hıristiyan ve Museviler için mücadele veriliyordu.

İşte bu mücadele başlarken, yıllardır kanayan bir yara haline gelen "ordunun ıslahı" yağdan kıl çeker gibi sonuçlandırılıyor, köklü değişiklikler yapılıyordu.

1839 Hattı Şerif'inde, o zamana kadar düzensiz ve eşitsiz biçimde yapılan askere alma işlemi, sınırlı vatani hizmet esasına dönüştürülüyordu. Ayrıca 1843 de ilan edilen yasa ile yerel birliklerin kurulması kararlaştırılıyordu.

"Haydar Paşa ordu mensuplarına, esasları şöyle anlattı: Majesteleri şu hükümleri buyurdular: Nizamın normal hizmet süresi beş yıl olacak. Beş yıldan sonra tezkere alan nizami ordu mensupları daha yedi yıl milli muhafızda veya yedekte (Redif) hizmete devam edecek ve eyalet merkezince her yıl bir aylık hizmet için davet edilecektir. Her yıl Mart'ta ordunun beşte biri yenilenecek ve emekliye ayrılacakların listesi o

devrede meydana getirilecek. Subaylar aynı zamanda sivil görevlerde bulunmayacaklar. İmparatorluğun geniş toprakları ve coğrafi engebeleri göz önünde tutularak ordu, beş ayrı kolorduya ayrılacak: Birincisi muhafız, ikincisi İstanbul, Rumeli, Anadolu ve Arabistan kolorduları." (*)

Silahlı kuvvetlerin teşkilatlanmasıyla ilgili yapılan düzenleme, eğitim sisteminde daha rasyonel bir noktaya ulaşıyordu. Batılı ordularla başa çıkmak ancak batılıların uyguladığı eğitim sistemiyle mümkün olabileceğine göre, bu sistemin alınması kaçınılmazdı. Nitekim, batılı askeri danışmanlar Türkiye'ye gelmeye başlıyor ve silahlı kuvvetler "pozitif ilimlerin ışığı altında" eğitilmeye başlanıyordu.

Müsbet ilimlerin askeri eğitime girmesiyle birlikte, matematik ve matematik felsefesiyle, mantık da ön plana geçiyor, "akılcılık" dışişlerinde olduğu gibi orduda da tepe noktalara tırmanıyordu.

Müsbet ilimlerle eğitilen ordunun her konuda çağdaşlaşmaya yönelmesi kaçınılmazdı. Bu yönelme ise hurafeden, uhreviyattan ve akıldışılıktan uzaklaşma anlamına geliyordu. Bu değişim, Batı'daki Fransız İhtilali'nden sonraki ulusal, ve sosyal fikirlerle pekişince, Meşrutiyet ve daha özgür bir rejim isteğinin yoğunlaşmasına neden oluyordu. Kısacası Tanzimat bir başlangıçtı. Nihai amaç, siyasal değişim ve rejim değişimiydi.

Öncelikle devleti tek bir kişinin mutlak yönetiminden çıkarmak, daha çağdaş bir yönetime kavuşturmaktı. Daha açıkcası, hem saltanatı, hem hilafeti koruyarak, kimseyi incitmeden bir Meşrutiyet, hatta son hedefte Cumhuriyet kurmaktı. Nitekim bir şiirinde Ziya Paşa da bu düşüncesini "cümhurun reisi" sözcüğü ile ihsas ediyordu.

(*) Tanzimat Ed. Engelhardt. Mil. Yay. İst. 1976.S.52

Bu nasıl olacaktı?

Tanzimatla birlikte önemli düzenlemeler yapılıyor, maliyede, ekonomide, idarede hayli ileri uygulamalara geçiliyordu. Ancak tüm bu yeniliklere açık olan, hatta destekleyen padişahlar, sıra "hukuk devleti olmak" noktasına gelindiğinde tavır değiştiriyor, bu talepte bulunanları adeta lanetliyorlardı.

Haksız da değillerdi. Zira ellerinde bulunan otoriteyi, o zamana kadar tebaa olan halk ve onların temsilcileriyle paylaşmak istemiyorlardı. Daha doğrusu "bilimsel çağdaşlaşmaya" koşullu izin veriyor, siyasal çağdaşlaşma söz konusu olunca despotlaşıyorlardı. Üstelik bu "iki yüzlü" politikada yalnız da kalmıyorlardı. Çağdaşlaşmadan rahatsızlık duyan bürokrat, bir kısım asker, esnaf, ulema ve tutucu kesim bu yönde padişahı destekliyor, teşvik ediyordu.

Buna karşılık siyasi rejim ve insan hakları konusunda çağı yakalamayı amaçlayan bir grup aydın, çeşitli iç ve dış unsurları da kullanarak Osmanlı İmparatorluğunu "çağdaşlaştırma" kavgası veriyorlardı.

Ortaya bir ikilem daha çıkmıştı. Hukukun üstünlüğü, Mutlakiyet'e son vermek ve Meşrutiyet yönetimini tesis etmek yönünde çaba gösterenlere karşı, padişahın dinsel kişiliğine; yani, halifeliğine, hilafete ve tam teokrasiye dayalı devlet yönetimini tesis etmek isteyenlerin direnişi... İkilemin ayaklarını oluşturuyordu. Böylece Tanzimat'a kadar devlet yönetiminde bulanan ikilem, Tanzimatla birlikte hudutlarından taşıyor, tabana doğru yayılıyordu.

Üstelik Tanzimat Fermanıyla birlikte Müslümanlarla, "eşit vatandaşlar" olan Hıristiyan ve Musevi azınlıklar da, yönetimle ilgili taleplerde bulunuyorlardı.

Ancak Tanzimat dönemi, bir geçiş dönemiydi. Tanzimat Fermanıyla kapı aralanıyor, hedefe uzanan yol gösteriliyordu. I' nci Meşrutiyet'e kadarki süreçte ordu ve bürokraside çağdaş kadrolar oluşuyordu. Damat Nevşehirli İbrahim Paşa'nın tesis etmeyi başaramadığı fikir ve sanat çevresi bu dönemde ortaya çıkıyor, batı felsefesi zeminde kültür hareketi yine Tanzimat döneminde kendi aydınlarını yetiştiriyordu. Üstelik bu aydınlar batıda olduğu gibi burjuva kökenli değil, Osmanlıların sınıfsız yapısı nedeniyle halka dayalı bürokrasiden geliyordu. Örneğin, Hariciye Nezâreti kaleminde gelişen çağdaş düşünceler Ali ve Fuat Paşaların sadrazamlıkları döneminde hızla yayılıyor, Tanzimat Fermanı'na gösterilen "tutucu" tepki, aydınların da örgütlenerek seslerini yükseltmelerine neden oluyordu.

Aslında bu hareketi batıdan soyutlamak mümkün değildi. Osmanlıdaki hareket batıda olduğu gibi Mutlakiyet rejiminin özünü hedef alıyordu. Zira Türk aydınları da batılı aydınlar gibi "mutlak irade" yerine, daha "denetimli bir yönetim" hedefliyorlardı. Ancak bu kısa vadedeki hedefti. Uzun vadedeki hedef ise hukukun üstünlüğüne dayalı bir Cumhuriyet'ti. Çünkü Batı'daki hareketin lideri Guiseppe Mazzini "Jön Avrupa" (Genç Avrupa) fikrini ortaya atarken bu hedefi amaçlıyordu. Nitekim Genç Avrupa fikri kısa zamanda her ülkede aydınların örgütlenmesine yol açıyor, bu örgütlere "Jön Polonya", "Jön Macaristan", "Jön Almanya" gibi "Jön" sıfatlı adlar ekleniyordu. Üstelik Mazzini, Mason olması nedeniyle örgütlenmeler sırasında Mason localarını kullanıyordu.

Gerçi Masonlar siyasetle uğraşmadıklarını öne sürüyorlardı. Ama onların temel ilkesi "fikir ve vicdan" hürriyetinin el-

de edilmesine yönelik faaliyette bulunulmasıydı. Bu ilke ise doğrudan siyasetle bağlantılıydı. Zira fikir ve vicdan hürriyeti, ancak "laik" düzende tesis edilebilirdi. Despot rejimlerde fikir ve vicdan hürriyetinden bahsedilemiyordu. Bu nedenle Mason locaları, jönlerin kendi mekanlarında örgütlenmelerine izin vererek, hem doğrudan "siyasetle uğraşmama" ilkesine sadık kalıyor, hem de "fikir ve vicdan hürriyeti" nin tesis edilmesi çabalarına, zemin hazırlıyorlardı. Buna paralel olarak, giderek örgütlerini yaygınlaştıran "jönler" de imparatorlara, krallara ve müstebitlere karşı "fikir ve vicdan" hürriyetlerini tesis edebilecek Cumhuriyetleri kurmak yolunda mücadele veriyorlardı.

İşte bu nedenle Osmanlı aydınları örgütlenirken önceleri, "jön" ekini kullanmıyorlardı. Nitekim kurulan ilk örgüt "jön"ün Türkçe karşılığı olan "genç sıfatını" da kullanmaktan kaçınıyor, "yeni" sözcüğünü kullanarak "Yeni Osmanlılar" adını alıyordu. Zira onlar batıdaki benzerleri gibi Cumhuriyeti amaçladıklarını belli etmek istemiyorlardı. Buna karşılık, Abdülaziz ve Abdülhamit döneminde Paris'e kaçacak olanlara "Jön Türk" denecekti.

İlk bakışta bir ayrıntı gibi görünen bu durum, "fikir ve vicdan" hürriyeti ve uzun bir süreçte Cumhuriyet rejiminin tesis edilmesi mücadelesinde önemli ipuçları veriyordu. İlk örgüt, "belirleyici güç" olan ordu içinde oluştu.

KULELİ VAKASI

"Osmanlı tarihinde Kuleli Vak'ası diye anılan hadise XIX' uncu asrın ikinci yarısında ve Abdülmecit saltanatının son yıllarında vukua gelmiş fakat kuvveden fiile çıkamamış, küçük bir isyana ve suikasta teşebbüs vakasıdır. (Hicri 1276, Miladi

1859) Engelhardt ve Vembery gibi bazı müellifler bunu meşrutiyet ve hürriyete doğru ilk hareket addederler" (*)

Kurulan örgüt, Meşrutiyeti mi amaçlıyordu? Yoksa Tanzimat Fermanı'na mı karşıydı?

Engelhardt ve Vembery'ye göre Meşrutiyet'i amaçlıyordu. Onların dışındaki tüm kaynaklara göre ise örgüt, Tanzimat ve Islahat hareketlerine karşı şeriat düzenini egemen kılmak amacıyla kuruluyor ve bazı girişimlerde bulunuyordu.

"Kuleli Vakasını tertip edenlerin reisi 46 yaşında Süleymaniyeli Şeyh Ahmet'tir. Gizli bir cemiyet kurularak bir suikast hazırlanması fikri ilk önce Şeyh Ahmet'in kafasında doğmuştur. (...) Hüseyin Daim Paşa cemiyetin reisi değildir. Yalnız ferik rütbesinde olan Hüseyin Daim Paşa'nın nüfuzundan ve parasından istifade edildiği için cemiyetin bir nevi ikinci reisi vaziyetinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tophane ketebesinden Arif Bey heyetin en faal azası görünüyor, Arif Bey bir nevi katibi umumi vaziyetindedir. (...) Cemiyete ilk girenler Hüseyin Daim ve Caferdem Paşa ile Arif ve Rasim Beylerdir. Bunların delaletiyle cemiyetin azası artmıştır, içlerinden bir ikisinin kaçmış olduğuna ve 41 inin de yakalanmış bulunduğuna bakılırsa cemiyetin aza yekunu 45-50 arasındadır."

Kurulan bu örgüt kuşkusuz Abdülmecit'i hedef alıyordu. Zira o sırada Abdülmecit, Osmanlı yönetiminin dayandığı ikilemin baş hedefi haline gelmişti. Sultan Abdülmecit "Gülhane Hattı"nın okunmasından sonra Hıristiyan, Musevi ve Müslüman unsurların eşit tutulmasından hoşlanmayan bağnazlar tarafından sert biçimde eleştiriliyordu. Bu eleştiri Sultan'ı ürkütüyor ve çağdaş önlemler alınmasında ağır davranıyordu. Bu da Tanzimatçı kadroları sinirlendiriyor, Abdülmecit'e karşı tepki duymalarına neden oluyordu. Nitekim, Kuleli Vakası'nın

(*) Age.S.30

arkasındaki örgütün durumunu bu açıdan analiz eden Engelhardt şöyle bir tablo çiziyordu:

"İsyancıların amacı ve programı neydi? Bu soruya kesin bir cevap bulunabileceğini sanmıyorum. Zira anlaşıldığına göre kişileri bu amaçla birleştiren çeşitli ve hatta karşıtlı akımlar bulunuyordu. Her halde fanatikler Müslümanlığın ve Avrupa müdahalesinin verdiği gocunmanın öcünü almak istiyorlardı. Kiminin dileği de bir yanda namuslu olduğu herkesce bilenen kişilerden bir kabine, öbür yanda üyeleri fark gözetmeksizin bütün ırk ve dinlere mensup kişilerden oluşan ve seçimle iş başına getirilecek bir meclis kurmaktı.

Esas ilkesinde fanatik olsun ve olmasın ihtilal başarılsaydı, neticede fanatik bir karakter alacak ve dindarlar ağır basacaklardı. Böyle bir şey gerçekleşseydi İmparatorluk organlarını için için kemiren kronik hastalıktan belki daha feci bir sonuca itilecek, korkunç bir bunalıma sürüklenecekti."

Ancak bu durum doğmayacaktı. Zira örgütün içinden bir ihbar yapılacak ve hareket zamanında önlecekti. Nitekim 1276 (1859) Saferinin 17' nci Perşembe günü Kılıç Ali Paşa Camii'nde, Hasan Paşa tarafından toplantıya çağırılan ihtilalciler burada yakalandılar. Daha sonra Çengelköy'deki Kuleli Kışlası'na nakledilirlerken Caferdem Paşa denize atlıyarak intihar etti. Burada kurulan mahkeme 5 kişiyi ölüme mahkum etti. Ancak, Padişah ve Sadrazam bu cezaları hafiflettiler. Böylece "Kuleli Vakası" adıyla tarihe geçen girişim önlenmiş oluyordu.

Ne var ki bu girişim, ordu içinde kurulan "anlamlı" bir "cunta" hareketiydi. II' nci Mahmut döneminde kurulan yeni orduda ki bu hareket, ordunun iç politikada aktif olduğunu kanıtlıyordu. Amaç, ordunun "belirlieyici gücünü" kullanarak hedefe ulaşmaktı. Ancak bu hangi hedef olacaktı? Ordu Meşrutiyet-

ten yana mı ağırlık koyacak, yoksa çağdaşlaşma hareketine engel mi oluşturacaktı? (**)

Bunu "aydınların" durumu ve tutarlıkları etkileyecekti. Nitekim örgütlenme, 1859 da cereyan eden Kuleli Vakası'ndan sonra daha çok sivil kesimde oldu.

YENİ OSMANLILAR

Sultan Abdülmecit 1861 yılında vefat etti. İlan ettiği Tanzimat Fermanıyla Hıristiyan unsurlara, Müslümanlarla eşit vatandaşlık hakları tanıması nedeniyle, tutucu halk tabakasına yaranamamış olan Padişah, başladığı çağdaşlaşma hareketini Meşrutiyet hedefine ulaştırmadığı için aydınlar tarafından da sevilmemişti. Üstelik başta Dolmabahçe Sarayı'nın inşaatı olmak üzere devlet hazinesini zaafa uğratacak harcamalar yapması da, duyulan tepkiyi derinleştiriyordu. Aslında 1859 daki Kuleli Vakası'nın altında Padişah'a duyulan bu tepkiler yatıyordu. Nitekim iki yıl sonra 1861 de vefat eden Sultan'ın arkasından, 40 yaşındaki Abdülaziz'in Padişah olmasını halk büyük umut ve sevinçle karşılıyordu. Bu umut ve sevinç aynı zamanda Abdülmecit'e duyulan tepkinin de göstergesiydi.

Fakat ne olursa olsun Abdülmecit, Osmanlı yönetiminin çağdaşlaşması yönünde inkar edilmeyecek tarihi bir adım atmış, Mutlakiyeti meşruti tabana oturtacak "gediği" açmıştı.

Veliahtlığında İstanbul caddelerinde atla gezen ve Boğaz sahillerinde cirit oynayan Abdülaziz'in tahta oturmasından bir süre sonra dengesizlikleri görülmeye başladı.(*) Diğer taraftan Abdülmecit döneminde başlayan enflasyon ve buna bağlı dış borçlanma Abdülaziz döneminde dayanılmayacak bo-

(**) Kuleli Vak'ası Uluğ İğdemir TTK. 1935 Ank. S.9
(*) Tanzimat Ed. Engelhardt Mil. Yay. İst. 1976 S. 106

yutlara ulaşıyordu.

"Londra'da bir istikraz aktolundu. 1862 istikrâzı nâmı verilen bu borç alma muamelesiyle evvelki istikrazın açığı kapatılmak istenilmiş, halbuki kaimenin miktarı ikiyüzelli milyon Frank mukabili tahmin edildiğinden, gerek bunun karşılığının nakden tesviyesi ve gerekse diğer masârifin ödenmesi laakal beşyüz milyon Franklık bir istikrâzla mümkün olabilecek iken ancak yüzde kırk nakit ve bakiyesi eshâm-ı cedide ile tebdil edilebilecek yüzde altı faiz ve iki resülmali amortismanlı ikiyüz milyon Franklık bir para bulunabilmiş...." (**)

Buna paralel olarak Abdülaziz, Abdülmecid'e oranla daha dindar ve tutucuydu. Örneğin, **"Eski bir Mevlevi dervişini sadarete getirdiği söyleniyor"** ve Gülhane Hattı Hümayun'nu inkar edeceğinden korkuluyordu. Abdülaziz doğu kültürüyle yetişmişti ve batılı yaşam tarzına karşıydı. Bu nedenle Abdülmecid'in giriştiği çağdaşlaşma hareketlerinden rahatsız olan çevreler Abdülaziz'e umut bağlıyor, onu bu yönde kışkırtıyorlardı.

Buna karşılık, Tanzimat'ın getirdiği haklarla yetinmeyen azınlıklar da daha fazlasını talep ediyor ve başta İngiltere olmak üzere Avrupa ülkeleri tarafından destekleniyordu.

Bu arada İngiltere'nin uyguladığı politika da dikkat çekiciydi. Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emellerinden ve sıcak denizlere inme politikasından rahatsızlık duyuyordu. Nitekim Ruslar, bir yandan Kafkasya üzerinden bastırıyor, diğer yandan Osmanlıların Avrupa'daki topraklarında oynadıkları politik oyunlarla etkili oluyorlardı. Buna karşılık Hindistan'a kadar uzanmış bulunan İngilizler, sıcak denizlerdeki gü-

---

(*) Tanzimat Devri ile Ondan Sonraki 20. Asıra Türkiye Ekrem Yalçınkaya İst. Cum. Mat. 1946 S. 30-31

(**) Tanzimat Ed. Engelhardt - Mil. Yay. İst. 1976 S. 106

zergahlarındaki ve Kafkasya'daki direnişci Müslüman grupları destekliyor, diğer yandan, Hindistan yolunu kısaltacak olan Mısırla ilgileniyordu.

Mısır ve Kafkasya olayları İngilizleri İslamiyetle ilgilenmeye sevketmişti. Rus yayılmacılığına karşı Müslüman ülkelerin gücünü kullanmayı amaçlayan İngilizler Osmanlılarla sağladıkları ittifak sonucu Kırım savaşına girdiler.

Ruslar Balkanlarda "Panslav" politika izleyerek Osmanlılardan toprak kopartmaya çalışıyorlardı. İngilizler ise Osmanlılarla ve dolayısıyla Müslümanlarla birlikte hareket ediyorlardı. Nitekim bu beraberlik 1854 de Osmanlılarla omuz omuza Kırım seferine katılmalarına kadar ulaşacaktı.

"Rusların Kars'a doğru ilerlemesi üstüne haberler sıklaşınca Türkler ciddi tedbirler almaya başladılar. 27 Haziran'da General Vivian komutasındaki Türk fırkasının Redutkale ve Kutayis'ten bir çevirme hareketi yaparak Kars'ı kurtarmasını teklif ettiler. Lord Stratford'un yanına askeri müşavir olarak son zamanlarda atanmış bulunan General Mansfield, Türk nâzırlarıyla bu konu etrafında uzun görüşmeler yaptı ve...."

Böylece Osmanlılarla dirsek temasında bulunan İngiltere, o sırada Akdeniz'in güneyinde çok daha önemli bir proje ile ugraşıyordu. Bu proje yine Müslümanların elinde bulunan Mısır'da, Akdenizle Kızıldeniz'i birleştirme projesi, yani **"Süveyş Kanalı Projesi"ydi.**

İngiltere olanca etkinliğiyle kendi çıkarları doğrultusunda masa üzerinde Osmanlı ve Müslümanlarla beraber görünüyor, fakat masa altından tekme atmayı da ihmal etmiyor... Yani, **"Memâlik-i Osmaniye'deki Hıristiyan unsurların"** haklarını korumak bahanesiyle Osmanlı yönetimini uğraştırıyordu. Tabii gerek askeri danışmanlar ve gerekse etkili diplomat-

lar Osmanlı devleti ve halkı ile ilgili incelemeler yaparak zaaflarını tesbit etmekten de geri kalmıyor, kültürel, teknolojik ve ekonomik bakımdan güçsüz durumdaki Osmanlıları görünür ve görünmez sorunlar yaratarak uğraştırıyorlardı.

Bu dönemde İngiltere bir yandan tutucu Müslümanları, diğer yandan **"Akılcılığı"** batı ile bütünleşmek şeklinde algılayan sözde aydınları, Meşrutiyetçileri ve gayrımüslim unsurları aynı anda destekleyip kışkırtıyor, muhtemel bir kaosun zeminini hazırlıyordu. Bu İngiltere açısından çok doğru bir politikaydı. İngiltere böylece bir taşla bir çok kuş vuruyordu.

Hem Osmanlıları Rus yayılmacılığına karşı destekleyerek ayakta tutuyor, hem de kendisine karşı güçsüzleştirmek için elinden geleni yapıyordu.

Bu arada Londra ve Paris borsaları da verdikleri borçlarla Osmanlıyı ekonomik bakımından iyice sarsıyor, eziyordu.

"Mahmut Nedim Paşa, Padişah'ın keyif ve hevesine kayıtsız şartsız teslim oldu. Sarayın istediği parayı yetiştirebilmek için her çareye başvurdu. Sonunda dış borçların faizinin yarısı nakit, yarısı da yeni hisse senedi çıkararak borcu borçla ödemek zorunda kaldı. Böylece devletin iflasını ilan etmiş oluyordu? (1871) " (**)

Abdülaziz'in saltanatının ilk döneminde sadrazamları Ali ve Fuat Paşalar, İngiltere'ye yakın bir politika izliyorlardı. Ancak 1871'de Ali Paşa'nın ölümüyle, Abdülaziz'in saltanatının ikinci dönemi başlıyordu. Bu dönemde sadrazamlığa Mahmut Nedim ve Mithat Paşalar geliyorlardı. Mahmut Nedim Paşa, Rusya'ya yakın bir politika izliyordu. İngiltere'nin çok yüzlü ve

---

(*) Lord Straford'un Türkiye Hatıraları - Stanley Lane Poole'dan kısaltarak çeviren Can Yücel - İş. TTK. Bas. Ank. 1959. S. 259
(**) Büyük Laorusse Cilt.1 S. 25

gayrısamimi politikası nedeniyle Mahmut Nedim Paşa'nın izlediği bu politika Abdülaziz'in de işine geliyordu. Padişah Sadrazamının bu politikasına seyirci kalıyor, çağdaşlaşma politikalarını bir yana iterek, aydınları da dışlıyordu.

Nitekim özellikle Mustafa Reşit Paşa'nın Hariciye Nezâreti kaleminden yetişmiş olan aydınlar, İngilizlerin çıkar ve etkinlik alanı olan Mısır üzerinden de destek alarak örgütleniryorlardı.

"Yeni Osmanlılar Cemiyeti" adıyla örgütlenen aydınların ilk toplatıları Sağır Ahmet Bey'in yalısında yapılıyordu. (*)

Cemiyet daha sonra Veli Efendi çayırında bir toplantı düzenliyor ve bu toplantı Suphi Paşazâde Ayetullah tarafından saraya bildiriliyor, fakat Ali Paşa tarafından ihbar örtbas ediliyordu.

Cemiyet toplantılarına Recaizâde Ekrem, daha sonra Dahiliye Nâzırı olan Memduh Bey, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik de katılıyordu.

"Yeni Osmanlılar Cemiyeti" Meşrutiyeti kurmak ve genel reformların tamamlanması amacını hedefliyordu. Cemiyet, özellikle Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa'nın Paris'ten Sultan Abdülaziz'e gönderdiği bir "ariza" (Arzunâme) ile aktif rol oynamaya başlıyordu.

Nitekim bu **"ariza"** Tasvir-i Efkar gazetesi sahibi Ebüzziya Tevfik, Namık Kemal ve (elçilerden) Sadullah Bey tarafından tercüme edilerek Tasvir-i Efkar Gazetesi çalışanları tarafından bildiri şeklinde halka dağıtılıyordu. (*)

Ali Paşa bu hareketten iyice rahatsız olmaya başlayınca Yeni Osmanlıların merkezden uzaklaştırılması uygulamalarına girdi. Önce Ziya Paşa'yı Kıbrıs Mutasarraflığına, Kemal

(*) İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler Ahmet Bedevi Kuran Tan. Mat. 1945 S.10

Beyi de Erzurum Vali Muavinliğine tayin etti. (Daha sonra İttihat ve Terakki Anadolu'da iki merkezde, Erzurum ve Diyarbakır'da örgütlenmişti.) Ali Suavi Bey ise Kastamonu menfasına gönderilmişti.

Bu gelişmeler karşısında Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa, zor durumdaki Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin üyelerini Paris'e davet ederek, Abdülaziz'e karşı mücadeleyi oradan sürdürmeyi önerdi.

İstanbul'dan niçin uzaklaştırıldıklarını bilen Namık Kemal ve Ziya Paşa 1867 senesinin 17 Mayıs Cuma günü Fransız bandıralı Firesni gemisine binerek Paris'e hareket etti. Onları cemiyet üyelerinden Kayazâde Reşad, Menapirzâde Nuri, Çapanoğullarından Agah, Sağır Ahmet, Beyzâde Mehmet Beyler izliyordu. Kastamonu sürgününden kaçırılan Ali Suphi Bey de onlara katılıyordu.

Paris'e giden bu aydınlara artık **"Yeni Osmanlılar" denmiyor,** Avrupa'daki yandaşları gibi onlardan da "Jön" diye bahsediliyor ve "Jön Türkler" deniyordu. Ancak Prens Mustafa Fazıl Paşa, 1868 yılında Paris'e gelen Sultan Abdülaziz ile görüştükten sonra mutabakata vararak ve arkadaşlarını perişan durumda bırakarak İstanbul'a dönüyordu. Bir süre sonra da diğerleri onu izliyor, böylece karakter farklılıkları da baş göstererek Paris'teki Jön Türkler dağılıyordu.

Jön Türklerin Paris'te yayınladıkları "Muhbir" ve "Hürriyet" gazeteleri, yine de Fransa'daki fikir akımlarının etkisi ve özgürlük havasının verdiği cesaretle çok sert yazılar yayınlayarak İstanbul'daki aydınları etkiliyordu. Ayrıca, Paris denemesi Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın halk arasında "efsaneleşmesine" neden oluyor, dönüşleriyle birlikte Meşrutiyet istekleri ve hareketi daha bir güçleniyordu.

(*) Age.S.10

O kadar güçleniyordu ki, Veliaht Murat Efendi'nin malikanesinde bile Abdülaziz'in politikaları açıkca eleştiriliyordu.

Bu muhalefet "düşünsel"alandan giderek "eylem" alanına uzanıyordu. Zira Abdülaziz yönetimi iyice tutarsızlaşıyor, bu tutarsızlık da sadrazam atamalarında göze batıyordu.

1871 de Ali Paşa vefat edince Sultan Abdülaziz, yerine Mahmut Nedim Paşa'yı sadrazamlığa atadı. Mahmut Nedim Paşa ise hiç sevilmiyordu. Ayrıca ilk iş olarak rakip gördüğü Hüseyin Avni Paşa ile Şirvanzâde Rüştü Paşaları görevden alarak Anadolu'ya yolluyordu. Bağdat Valiliğinden azlettiği Mithat Paşa'yı Edirne Valiliğine tayin ediyor, İbret gazetesini çıkartmaya başlayan Namık Kemal'i ise Gelibolu mutasarrıflığına gönderiyordu.

Tüm bu uygulamalar büyük tepkiye yol açınca Padişah Mahmut Nedim Paşa'yı görevden alarak yerine Mithat Paşa'yı Sadrazam yapıyor, ikibuçuk ay sonra onu da uzaklaştırarak Sadrazamlığa Mehmet Rüştü Paşa'yı getiriyordu. Ama Mehmet Rüştü Paşa da kalıcı olmuyor ve Sadrazamlık makamı yine Mahmut Nedim Paşa'ya teslim ediliyordu. Zira Mahmut Nedim Paşa'yı Pertevniyal Valide Sultan hîmaye ediyordu. (*)

Mahmut Nedim Paşa'nın tekrar Sadrazam olması adeta bardağı taşırıyordu.

"Bu azil ve nasıplardan halk bizardı. Orta tabakanın mümessili sayılan Fatih, Bayezit ve Süleymaniye Medreseleri talebeleri Fatih Zabtiye Kumandanı Abdülkerim Bey'in tahrik ve teşvikiyle (1876) 1293 senesi Rebiülevvel'inin onaltıncı Çarşamba günü isyan etmişler ve saraya müracaatla istikrarlı bir hükümet teşkilini Sultan Ab-

(*) Age.S. 13

dülaziz'den istemişlerdir." (*)

Daha sonra bu öğrenciler Babıali'ye doğru yürüyor ve bu eylemleri Mahmut Nedim Paşa'nın Sadrazamlığının sona ermesiyle neticeleniyordu. Gerçi öğrenciler Mithat Paşa'yı sadaret makamında görmek istiyorlardı ama Mithat Paşa, sadece kaleme girebiliyordu.

"Bu vak'a Avrupa gazetelerini fevkalade alakadar etmiş İngiliz ve Fransız matbûâtı Mithat Paşa'yı methederken, Rus neşriyatı, Mahmut Nedim Paşa'yı iltizâm ve Mithat Paşa'ya aleyhtar bir cephe almıştı.»(**)

İLK "AYDIN - ORDU" DARBESİ

Tuna vilayetinde yaptığı hizmetlerle kendini halka sevdirmiş olan Mithat Paşa'nın aklında kuşkusuz, anayasanın ilan edilmesi vardı. Zira **"Meşrutiyet"in ve "hukuk devleti"** olmanın ilk koşulu, temel yasanın devlete ve topluma egemen olması, bundan sonra da sosyal, siyasal ve ekonomik düzenin bu zemin üzerinde yeniden kurulmasıydı.

Kısacası Abdülaziz'e duyulan tepki ve yapılmak istenen darbe boş bir heves değil, aksine, sistemi, hukuk sistemine çevirecek bir **"inkılap"** arayışıydı.

İşte bu düşünce ve arayış Mithat Paşa'nın harekete geçmesine neden oldu. Bu arada Mütercim Mehmet Paşa bir kez daha Sadrazamlığa tayin edilmiş, Hayrullah Efendi Şeyhüislamlığa, Hüseyin Avni Paşa ise Seraskerliğe atanmıştı. (*)

Mithat Paşa, Anayasal düzenin kurulması konusundaki düşüncelerini Şeyhüislam'a anlatmış, o da Sadrazam'a aktar-

(*) Age.S. 13-
(**) Age.S.14

mıştı. Mithat Paşa'nın bu girişimleri sonucu Vükela Heyeti (Bakanlar Kurulu) farklı görüşlerden oluşmasına rağmen Abdülaziz'in tahttan indirilmesi fikrini benimsiyordu. Diğer taraftan Serasker Hüseyin Avni Paşa da Anayasa ile ilgisi bulunmamasına karşın, Abdülaziz'in tahttan indirilmesi konusunda kişisel kızgınlığı nedeniyle Mithat Paşa ile fikir birliği içindeydi. Sultan Abdülaziz'in Rus Sefiri İgnatiyef'ten yardım istemesi ihtimaline karşı darbe günü erkene alınıyor, 29 - 30 Mayıs 1876 gecesi harekete geçiliyordu. Böylece "inkılap" hareketine kazanılan Harbiye Mektebi Nâzırı (Harbokulu Komutanı) Çırağan Sarayı'nı öğrencilerle kuşatıyor, Abdülaziz'i zararsız duruma getiriyor ve 30 Mayıs günü de Şeyhüislam'ın verdiği fetva ile Padişah hal ediliyordu. Böylece Sultan Abdülaziz'in onbeş yıl, dört ay ve yirmibir günlük saltanatı sona eriyordu.

Şunu da kaydetmek gerekir ki Sultan Abdülaziz, Rus Sefiri General İgnatiyef'in telkinleri altındaki Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın aklına uyarak, aldığı bir kararla dış borç ödemelerini durdurmuştu. Böylece Londra ve Paris borsalarında, Türkiye'ye kredi açan kurumlar güç durumda kalmış adeta bir panik yaşamışlardı. Abdülaziz'in hal'ine çağdaşlaşmadan yana Türk aydınları, Jöntürkler ve darbecilerle birlikte batılı finans odakları da seviniyorlardı.

İşte bu şartlar altında Veliaht Murat Efendi, V' nci Murat namıyla tahta çıkıyordu. Devlet tam bir keşmekeş içinde ve dört milyar Frank borçluydu. Padişahlık makamında ise, Osmanlı tarihinin vazgeçilmez ikilemi mevcudiyetini koruyor, hilafetle anayasal düzenin nasıl bir sentez sonucu "ahenge kavuşacağı" sorunu çözüm bekliyordu.

Ordu mensupları çağdaşlaşmadan yana "rasyonal" eğitim

(*) Amme Hukukumuzun Anahtarları -Ord Prof. Recai G. Okamdan-İst. S.129

sisteminin etkisiyle aydın bir düzeye ulaşmıştı. İlmiye sınıfı Avrupa'daki ve Osmanlı'daki değişimi dikkatle izliyor, ancak "engelleyici bir tavır"sergilemiyordu. Gidişten ulema da endişe duyuyor, onlar da çözüm arayışı içine girmiş bulunuyordu.

İkilem, devletin başı olan Padişah ile "anayasal düzeni isteyen" gruplar arasında kutuplaşmış bulunuyordu. Abdülaziz mutlak iradesinden taviz vermediği için tahttan indirilmişti. Ancak tahttan indirilmekle kalmamış, yaşamını da yitirmişti.

Abdülaziz kimine göre intihar etmiş, kimine göre ise öldürülmüştü.

"Cennetmekân Sultan Abdülaziz Han hazretlerinin 23 Mayıs 1292 (4 Haziran 1876) tarihinde bir minder üzerinde vefat etmiş ve damarları kesilmiş bir hâlde bulunduğundan bahisle intihâr etmiş olmasından şüphe olmadığı ve hiç olmazsa ihtimâl bulunduğu o vakit bir heyet-i mahsûsâi tıbbiye tarafından tanzim kılınan raporda beyân olunmuş ise de olmayan ve ihtimâl haricinde görülen böyle bir cinâyet hakkında herkesin tereddüt ve zannı artmaktaydı. Filhakika İslamlarda intihâr vukuu gayrı mesbuh ve daha doğrusu ender olduğundan efkârı amme bu işte dehşetli bir cinâyetin irtikâb edilmiş olduğu zehâbında idi." (*)

Bu **"zehâb"** daha sonra Sultan Abdülhamit'in olağanüstü mahkeme kurdurarak Mithat Paşa'yı yargılatmasına ve Taif'e sürgün etmesine neden olacaktı.

Mithat Paşa'nın Taif'te öldürülmesi ise çağdaşlaşmadan yana aydınların Abdülhamit'i gözden çıkarmasına, hatta onu "düşman" gibi görmelerine yol açacaktı.

(*) Sultan Aziz'in Katilleri Orman ve Maden Nezareti Encümen ve Maden Heyeti Fennisi Baş Katibi Dersaadet 1326 S.1

V' İNCİ MURAT'IN 93 GÜNLÜK SALTANATI

Abdülaziz'in hal'inden sonra tahta çıkarılan V' inci Murat, Mason olması nedeniyle gerek saray ve gerekse tutucu halk arasında pek sevilmiyordu. Buna karşın aydınlar, özellikle de "Yeni Osmanlılar" Padişah'ı umutla destekliyorlardı.

Fakat V' inci Murat umulanı vermekten uzaktı. Zira akli dengesi yerinde değildi. Yemek masasındayken, Abdülaziz'in ölüm haberinin gelmesiyle anormal hareketler yapmaya başlamış, Cuma selamlığında ise bu anormal davranışlar iyice çığırından çıkmıştı. (*)

Padişah'ın hem tutarsızlıkları hem de evhamları giderek artarken 16 Haziran 1876 günü Çerkes Hasan'ın Mithat Paşa'nın Soğanağa'daki evini basarak Serasker Hüseyin Avni Paşa ile Hariciye Nâzırı Reşit Paşa'yı vurarak öldürmesi ortalığı karıştırıyordu. Seraskerliğe Serdarı Ekrem Abdi Paşa, Hariciye Nezâretine ise Saffet Paşa atanıyordu. Padişah hava değişikliği için Yıldız Kasrı'na nakledilirken, bütün devlet işleri Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa ile Mithat Paşa tarafından yürütülüyordu. (**)

Ancak Osmanlı devletinin zirvesindeki bu durum ve kanlı değişiklikler, dış düşmanların beklediği ortamı yaratıyordu. Çarlık Rusyası daha Abdülaziz döneminde, Avusturya ve Almanya hükümetlerinin desteği ile Osmanlıların Bosna, Hersek ve Bulgaristan'da reform yapmalarını istemişti. Bu sıkışık dönemde ise fırsatı kaçırmayan Rusya hududa asker sevkediyor, sırtını Rusya'ya dayayan Sırbistan ve Karadağ 1 Tem-

---

(*) İnkılap Tarihimiz ve İttihat ve Terakki A.B Kuran İst. 1948 S. 45
(**) Age.S.45

muz 1876 günü harp ilan ediyordu. Osmanlı İmparatorluğu şimdi bir de savaşa girmişti. Durum kritik ve devlet başsız durumdaydı.

Mithat Paşa şimdi yol kavşağına gelmiş bulunuyordu. Ya bunca uğraş ve olaydan sonra Padişah'ı tahttan indirip yerine Veliaht Abdülhamit Efendi'yi oturtmak... Veya devlet yönetimine "meczub" Padişahla devam etmek...

Üçüncü bir yol daha vardı. O da Abdülhamit Efendi'yi şartlı olarak Padişah yapmaktı. Koşulacak şart ise Meşrutiyet, yani anayasanın ilan edilmesiydi. Mithat Paşa bu yolu tercih etti ve Abdülhamit ile temas kurarak pazarlık yapmaya başladı. Bu görüşmeler Abdülhamit'in Yenikapı Mevlevi Şeyhi Osman Efendi'ye **"Saltanat makamındaki zatın hastalığı meydanda duruyor, çabuk bir tedbir alınması elzem görünüyor"** şeklinde haber göndermesiyle başlıyordu. Şeyh, Dolmabahçe Sarayı'nın veliaht dairesinde Abdülhamit ile konuşuyor, daha sonra da Mithat Paşa ile temas kuruyordu. Abdülhamit ile Mithat Paşa Kağıthane'de, Veliahtın çiftliğinde buluşuyor, bu görüşmelerde daha başkaları da aracı oluyordu:

"Yazar, gazeteci, karikatürist ve yayıncı Sedat Simavi 1896 yılında İstanbul'da doğdu. Babası ikinci Abdülhamit devrinde aydın ve hür fikirli olmasından dolayı ömrünü sürgünlerde geçiren Hamdi Simavi Bey (1851-1907) dir. Annesi de yine Abdülhamit Sadrazamlarından Saffet Paşa'nın torunu Aliye Hanım'dır. Devrinin kültürlü kişilerinden olan Hamdi Simavi Bey Arapça, Farsça ve Fransızca bilirdi. Mithat Paşa'nın yakınlarındandı, zaten onun yanında yetişmişti. Hamdi Simavi Bey'in Mithat Paşa'ya olan yakınlığı onun sürülmesine yol açtı. Bu yüzden çe-

şitli yerlerde Mutasarrıflık yaptı.

Mithat Paşa ile Abdülhamit arasındaki gizli görüşmeleri de o sağlamış ve düzenlemiştir. Abdülhamit tahta geçer geçmez, onu sürgüne göndermiş ve Hamdi Simavi Bey bir daha İstanbul'a ayak basamamıştır." (*)

Gizli görüşmeler sırasında Abdülhamit Mithat Paşa'nın koşullarını kabul ediyor ve taraflar mutabakata varıyordu. Bunun üzerine Mithat Paşa vükela heyetinin hal kararı vermesini sağlıyor, bu karara dayanarak V' nci Murat tahttan indiriliyor, yerine II' nci Abdülhamit Padişah oluyordu. (**) V' nci Murat'ın saltanatı sadece 93 gün sürmüştü.

MEŞRUTİYET'TEN İSTİBDATA: II' NCİ ABDÜLHAMİT

Sultan II' nci Abdülhamit belki çağdaş anlamda kültürlü değildi. Ancak Osmanlı sultanları arasında en zeki ve kurnazıydı. Bu zeka ve kurnazlığı sayesinde de 33 yıl saltanat sürdü.

31 Ağustos 1876 günü tahta oturan Abdülhamit'in önündeki en önemli sorun savaştı. Zira 1877-78 Türk Rus harbinde Rus ordularının Ayastefanos'a kadar inmeleri, İstanbul'a korkulu anlar yaşatıyor ve barış, Bismarck'ın aracılığıyla Berlin Antlaşması'nın hiç de hoş olmayan yaptırımları kabullenilerek sağlanıyordu. Bu anlaşmaya göre Karadağ, Sırbistan ve Romanya tam bağımsızlığına kavuşuyor Manastır ve Üsküp'ü de içeren bir Bulgaristan kuruluyor, Batum, Kars ve Ardahan Ruslara veriliyor, Hotur ve civarı İran'a bırakılıyordu.

(*) Sedat Simavi Hür. Yay. İst. 1973 S. 6
(**) İnkılap Tarihimiz ve İttihat Terakki A.B Kuran İst. 1948 S. 47

Anlaşmayla harp tazminatı da hafifletiliyordu. (*)

Bu önemli sorunun hemen ardından II' nci Abdülhamit'in karşı karşıya bulunduğu iç ve dış sorunlar şöyle sıralanıyordu.

Dış sorunlar :

* Rusya'nın yayılması ve sıcak denizlere ulaşmayı hedefleyen politikası,
* Almanya ve İngiltere arasında, Osmanlı devletinin elinde bulunan enerji kaynaklarını ele geçirmek konusunda süren rekabet,
* Dış borçlar konusunda batı ülkelerinin tesis ettiği baskı,
* Musevilerin Filistin için taleplerde bulunmaları ve bu konuda ekonomik güçlerinden kaynaklanan siyasal etkinliklerini kullanmaları,
* İngiltere ve Rusya'nın, Hıristiyan unsurları bahane ederek Osmanlı devletinin iç işlerine müdahale etmeleri,
* İngiltere'nin Güney Asya sömürgelerine giden deniz ve kara yollarının Osmanlı egemenlik alanlarından geçmesi nedeniyle iki ülke arasındaki çıkar çatışması,
* Milliyetçi akımların yayılmasıyla Osmanlı İmparatorluğu içindeki milli hareketlerin güçlenmesi,
* Panslavizmin Rusya, Arap milliyetçiliğinin ise İngiltere tarafından kışkırtılıp desteklenmesi,
* Yunanistan'ın talepleri,
* Bulgarların talepleri,
* Ermenilerin talepleri,
* Rumların talepleri...

İç sorunlar :

* Ödenemeyecek boyutlara ulaşan borçlar meselesi,

(*) Age. S. 57

* Örgütlü bir muhalefet ve giderek artan Meşrutiyet istekleri,

* Meşrutiyet ve Hürriyet talepleriyle bütünleşen milli hareketler,

* Bu hareketlerin dış destekli toprak istemlerine dönüşmesi,

* Eğitimde çağdaşlaşma, orduda çağdaşlaşma ve modernizasyon talepleri,

* İmar ve ulaşım sorunları,

* Demiryolu tesisi meselesi,

* Sanayileşme meselesi,

* Bürokraside çıkar çatışması ve kişisel çıkarlar nedeniyle II'nci Abdülhamit'in hedef haline getirilmesi,

* Hilafetin korunması meselesi.

II' nci Abdülhamit bu iç ve dış sorunları hassas bir "denge" politikası izleyerek kontrol altında tutmaya, saltanatın ve devletin durumunu idare etmeye çalışıyordu.

Şurası bir gerçek ki; Sultan Abdülhamit tahta oturduğu günden indiği güne kadar, hiç bir zaman Meşrutiyet'e ve Kanun-ı Esâsî'ye (Anayasaya) samimi biçimde yandaş olmuyordu. Hiç bir zaman halkın yönetime katılmasını sınırlı bile olsa **"Memâlik-i Osmânîye'de"** kanun egemenliğini istemiyordu. Aksine o, büyükdedesi Yavuz Sultan Selim kadar Hilafetçi, Osman Gazi kadar Mutlakiyetçiydi. Ancak bu yapısını saltanatının ileri yıllarında giderek ağırlaşan bir dozda ortaya koyuyor, bu nedenle adı "müstebit" olarak tarihe geçiyordu.

Ancak II' nci Abdülhamit, tahta oturana kadar Mithat Paşa'nın öneri ve koşullarını kabul etmiş görünüyor, hatta Padişah olduktan sonra verdiği sözde durarak Kanun-ı Esâsî'yi

ilan ediyordu.

Nitekim 23 Aralık 1876 (10 Aralık 1293 - 7 Zilhicce 1293) Cumartesi günü Rusya, Almanya, İtalya, Avusturya, İngiltere ve Fransa devletlerinin murahhaslarından müteşekkil olmak üzere toplanan "İstanbul" veyahut "Tersane" Konferansı, Osmanlı devletinin murahhaslarının da iştirakiyle ilk oturumunu yapmış ve bu ilk oturumun sona erdiği sıralarda, İstanbul'un muhtelif yerlerinden gelen top sesleri toplantı salonunda bulunanlara, memleketimizde ilk Esas Teşkilat Kanunu'nun ilanını, Meşruti bir idarenin teessüsünü haber vermişlerdi." (*)

Mithat Paşa'nın zorlamasıyla Abdülhamit tarafından 23 Aralık 1876 günü yürürlüğe konulan Kanun-ı Esâsî (anayasa) Osmanlı halkına daha çok idari yenilikler getirecekti. Zira bu anayasanın siyasal bakımdan büyük bir ağırlığı yoktu.

1876 Anayasası nitelik bakımından mevcut sistemi hukuki bir kalıba oturtuyor, bunun dışında radikal bir değişim gütmüyordu.

Padişah yine tek otorite olarak kalıyor, böylece saltanat Osmanlı ailesinin büyük evladına miras yoluyla geçmeye devam ediyor, halkın iktidara yasal olarak ortaklığından söz edilmiyor, buna imkan tanınmıyordu.

Keza hilafet makamının mevcudiyeti Anayasa'ya **"hasbel hilafe din-i İslam'ın hamisi"** olarak geçiyor ve Padişah **"bilcümle tebaa-i Osmaniye'nin Hükümdar ve Padişah-ı"** olarak kaydediliyordu. (**)

Bu şekliyle 1876 Anayasası öncelikle devlet'in "Memâlik-i Osmânîye" yani Osmanoğlu ailesinin "malı" olduğunu onaylıyor, yasallaştırıyordu.

(*) Amme Hukukumuzun Anahatları RG Okander İst. 1959 S. 145

Halkın yönetime katkısından kesinlikle söz edilmiyor, bunun dışında kurulacak meclislerle, "atanmış bir meşveret meclisi" ne dayalı Mutlakiyet rejimi onaylanıyordu.

Batı'da özellikle 1789 İhtilali'nden sonra kral, imparator ve müstebitlerin yetkileri sınırlanıp, iktidar ve yetkilerin kullanılmasında bireylerin katılımı sağlanırken, Osmanlı yönetiminde uygulama bir kez daha **"anarşi"** ve **"çatışmalara"** neden olacak biçimde kayıt altına alınıyordu. Kısacası Osmanlı padişahı eskiden **"kayıtsız, şartsız iktidardaki** tek ve mutlak güç" iken, 1876 Anayasası ile **"kayıtlı, şartlı müstebit"** oluyordu. II 'nci Abdülhamit'in yerinde hangi padişah olsa, elindeki **"anayasal"** yetkilerle **"Mutlakiyetin"** en kaba uygulamasına geçebilirdi.

Üstelik batıda "müstebitlerin" dini nitelikleri veya tutucu kesimin yönetime olan etkisi **"laik"** yaklaşımlarla sona erdirilirken, hükümdarın kişiliğindeki ikilem 1876 Anayasası'nda yasallaştırılıyordu. Buradan kaynaklanacak çatışma ve çekişmelerin halka yansıması halinde ise padişah, halkla arasındaki ilişkiyi kolayca koparacaktı.

Zira tek söz sahibi oydu ve 1876 Anayasası'nda Sadrazam ve vekillere bile otoriteye ortak olmak imkânı tanınmıyordu.

Sultan Abdülhamit tahta oturduğu günden itibaren mutlak iktidarını büyük bir kıskançlık ve kesinlikle tesis etmeyi amaçlamış bulunuyordu. Bunda biraz da Mithat Paşa'nın kendisini "koşullu" olarak tahta oturtmuş olmasının kıskançlığı ve kızgınlığı vardı.

Sultan Abdülhamit Padişah olunca Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa'ya dokunmamıştı. Ancak Bosna-Hersek , Karadağ ve Bulgaristan olayları patlak verirken yaklaşan kara bulutları görmüş ve sadaretten istifa ederek yerine Mithat Paşa'yı o teklif etmişti. Padişah da hiç sevmediği halde sadare-

(*) Age.S. 151 - 156

te Mithat Paşa'yı atamıştı. Nitekim Meşrutiyet yönündeki tüm adımlar onun zamanında atılmış, Kanun-ı Esâsî'nin ilanı ve Meclis'in açılması Sadrazam Mithat Paşa sayesinde gerçekleşmişti.

Sultan Abdülhamit, annesi çok küçük yaşta öldüğü için Abdülmecit'in eşi Perestide Hanım tarafından himaye edilmiş, o da ölünce Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan tarafından korunmaya alınmıştı. (*)

Bu nedenle Abdülaziz'e büyük sevgi besliyor, tahttan indirilmesinden sonra ölmesinin sorumlusu olarak Mithat Paşa'yı görüyordu. Hatta Abdülaziz'in, Mithat Paşa ve adamları tarafından katledildiğine inanıyordu.

Hele buna bir de Mithat Paşa'nın Meşrutiyetçi girişimleri eklendikçe daha bir rahatsızlık duyuyordu. Nitekim, Mithat Paşa'nın Meclis'in bir an önce açılması konusunda verdiği **"ariza"** bardağı iyice taşırıyordu.

"Padişahım! Dokuz gün oluyor ki maruzatı mütekaddimeyi is'af etmemekte devam ediyorsunuz. Amelenin aletine müşabih olan nizâmâtı mübremeyi reddediyorsunuz. Halbuki aletsiz iş görülmez. Bu ahel karşı ise henüz dehşetli zelzelelerden mahvu inkirâz derecesini savuşturan binayı devleti tamire çalıştığımız sırada siz adeta yıkmak istiyorsunuz diyebilirim." (**)

Bu üslup Sultan Abdülhamit'i çileden çıkarıyor ve Mithat Paşa'nın saraya gelmesinden yararlanarak elinden sadaret mühürünü aldırıyordu. II' nci Abdülhamit, bununla da kalmıyor Paşa'yı 5 Şubat 1877 günü "İzzetin" vapuruna bindirerek hudut dışına gönderiyordu. Sultan bununla yetinmiyor, Mithat

---

(*) Amme Hukukumuzun Anahtarları R.G. Okadan İst. 1959 S. 145
(**) Age.S. 151

Paşa için yapılan gösteriden ötürü Süleyman Paşazâde Hamdi Bey'i Sinop'a, İsmail Kemal Bey'i de Bolu'ya sürüyordu. (*)

Zira 1876 Anayasası'na Mithat Paşa tarafından eklenen bir maddeye göre Padişah mahkeme kararı olmaksızın sürgüne gönderebiliyordu. Bunlara paralel olarak Abdülhamit yine de Meclis'i Mebûsân'ın açılmasına izin veriyordu.

Keza 28 Ekim 1876 (10 Şevval 1293) tarihli Tâlimât-ı Muvakkate ile hükümet merkezi ve mülhakatı hakkında neşredilen beyânnâme hükümlerine göre cereyan eyleyen seçim faaliyeti kısa bir zamanda sona erdikten sonra 69' u müslim ve 46' sı gayrımüslim olmak üzere 115' i Mebûsân ve 26' sı Âyân Meclisi üyelerinden mürekkep ilk Meclis-i Umûmîyi (4 Rebiülevvel 1294) 20 Mart 1877 Pazartesi Dolmabahçe Sarayı'nın Divân-ı Hümâyûn mahâllinde Mabeyn Başkâtibi Mehmet Sait Bey (Paşa) (1838-1914) tarafından okunan nutkuyla açılmıştır."

Sultan Abdülhamit bir yandan Kanun-ı Esâsî'nin ilanı ve Meclis-i Umûmi'nin açılması ile aydınları meşgul ederek zaman kazanırken, diğer yandan Ziya Paşa başta olmak üzere "Yeni Osmanlılar" (ki artık Genç Osmanlılar diye anılıyorlardı) örgütünün önde gelenlerini İstanbul'dan uzaklaştırıyor, Memâlik-i Osmânîye'nin çeşitli vilayetlerine dağıtıyordu. Böylece örgüt dinamizmini yitiriyor, Sultan ise Mutlakiyetini tesis etmek için zaman ve güç kazanıyordu.

Sultan Abdülhamit, 1877-78 Rus Harbi'nin sona ermesiyle Berlin Anlaşması'nın imzalanmasının hemen ardından harekete geçiyor ve 18 Şubat 1878 günü Meclis-i Mebûsan'ı süresiz olarak kapatıyordu. (*)

(*) Age.S. 56

Böylece 23 Temmuz 1908 e kadar Osmanlı devleti II' nci Abdülhamit'in kişisel iradesi ile tam bir Mutlakiyetle yönetiliyordu. Bu yönetim çoğu zaman da istibdat noktasına varıyordu.

Hilafet'in de saltanat bünyesinde bulunması, laik ve meşruti yönetimin tesisini Osmanlı'da zorlaştırıyor, Mutlakiyet ve istibdatı teşvik ederek kolaylaştırıyordu. Teokratik gücün iktidarda bulunduğu bir yerde teokrasinin yönetimden dışlanması mümkün müydü? Veya teokratik gücün, meşruti unsurların denetimi altına girmesi olası mıydı?

Kaldı ki, 1876 Anayasası bir **"ulusal talep"** olarak ilan edilmemiş, özellikle Hıristiyan unsurların yasal güvenceye alınması ve vatandaşlık haklarına kavuşturulması amacıyla dış güçler ve onların güdümündeki aydınlar tarafından talep edilmiş bir belgeydi. Dolayısıyla aydınlar adına anayasa ve meşruti düzeni savunan Mithat Paşa devre dışı bırakılınca, hareket yönetimden iyice kopmuş bulunuyordu. Genç Osmanlılar başsız bırakıldığı için Padişah **"Mutlakiyet operasyonunu"** yağdan kıl çeker gibi gerçekleştirmişti.

Böylece Meşrutiyet talepleri, kısa bir şaşkınlıktan sonra yeniden toparlanmaya başlayan aydınların bilinçaltında saklı kalıyor, Padişah ise giderek ağırlaştırdığı istibdat yönetimini, mutlak iradesiyle sürdürüyordu.

Ancak I' nci Meşrutiyet, ilan edilen Kanun-ı Esâsî ve açılan Meclis askıya alınmış olsa bile, toplum bilincinde derin izler bırakıyordu. Örneğin: Milliyetçilik, Osmanlıcılık ve Türkçülük gibi.....

(*) Okandan göre Meclisin kapatılma tarihi 13 Şubat 1878'dir.

ABDÜLHAMİT'İN MUTLAKİYETİ

Abdülhamit ne kızıl sultan, ne de ulu bir hakandı.... Sadece sistemin ve bu sistemde kendi pozisyonunun gereğini yapan bir Padişahtı.

Kendi pozisyonu ve sistem neydi?

Herşeyden önce devletin başı olan Padişah'ın, Meşrutiyet rejiminin veya laik hukuk devletinin başı olması mümkün değildi. Onun, hukuk felsefesine dayalı bir sistemde Padişahlığını sürdürmesi, Vatikan'da oturan Papa'nın aynı zamanda Avrupa'daki herhangi bir cumhuriyetin lideri olması kadar olanaksızdı. Zira Papa Vatikan'da ne ise, "Halife-i rûy-i zemin" hazretleri de İstanbul'da oydu. İslamiyet'in kendi hukuku vardı ki bu, Kur'ant hükümlerine dayanıyordu. Oysa Meşrutiyet'te kabul ettirilmeye çalışılan anayasal sistem batı felsefesine dayalı bir hukuk sistemiydi. Aynı devlet içinde Müslümanlara ayrı, Müslüman olmayanlara ayrı hukuk sistemleri tatbik edilemeyeceğine göre birinin diğerine egemen olması gerekiyordu.

Osmanlı İmparatorluğu için İngiltere'dekine benzer bir **"Meşruti Monarşi"** de söz konusu değildi. Zira İngiltere kral ve kraliçelerinin dinsel bir kişilik ve liderlikleri yoktu. Yani İngiltere kralı hem kral, hem de papa değildi.

Oysa padişah hem imparator, hem de halifeydi. Hilafet ise Osmanlı yönetiminde aktif bir unsurdu. Dinin yönetim dışı bırakılması bu yöndeki dinsel örgütün de devlet yönetiminden dışlanmasıydı ki bunun gerçekleştirilmesi kolay iş değildi. Hilafete dayalı devlet düzenindeki ulema örgütü, tabana kadar

uzanan bir güce sahipti. Padişah bile istese, yönetimden dini dışlaması mümkün değildi.

II' nci Abdülhamit tercihini tam aksi yönde kullandı. Yani Meşrutiyet'i dışlayarak hukuk devleti olmak yönündeki mücadeleye ağır bir darbe indirdi. Bunu da geniş kapsamlı ve zekice hazırlanmış bir plan çerçevesinde gerçekleştirdi.

"Koşullu" olarak getirildiği tahta oturduktan sonra özellikle batılı ülkeleri oyalamak amacıyla Kanun-ı Esâsî'yi ilan edip Mebûsân Meclisi'ni açtı. Ancak Meclisi açarken planındaki en ağır darbeyi Mithat Paşa'ya indirerek önemli bir baskı unsurundan kurtuldu. 1877-1878 Rus Harbini bitirip, Bismark'ın yardımı sayesinde Berlin Antlaşmasıyla yenilginin faturasını, hafiflettikten sonra, yönetimle ilgili düşüncelerini uygulamaya başladı. İlk olarak Meclisi kapadı. Böylece anayasa da rafa kaldırılmış oldu. Meşrutiyet artık lafta var, fakat uygulamada yoktu. Anayasa'nın rafa kaldırılmasıyla birlikte, hukuk devleti olmak yolunda atılmış adımlar da geri çekiliyordu. Hukuki yapı or'tadan kalkınca doğan boşluk, Padişah'ın iradesiyle doluyor, böylece II' nci Abdülhamit tek irade yani kendi iradesiyle devleti yönetmeye başlıyordu.

Abdülhamit'in kararlı ve savunduğu sistemi oturtmak bakımından attığı bu "doğru" adım, Osmanlı yönetimindeki "ikilemi" de yerli yerine oturtmuş oluyordu.

Artık Osmanlı yönetiminde bir mutlak **"iktidar" ve "sisteme"** karşı olan bir "muhalefet" vardı.

İktidar mevcut sistemi savunuyordu. Muhalefet ise "iktidarın" mevcut sistemde "çağı" yakalamasının imkânsız olduğunu ileri sürüyor, bu nedenle sistemin değiştirilmesi gerektiğini savunuyordu. Savunmakla da kalmıyor, devlete bağlı kuvvet-

leri baskı unsuru olarak kullanıp bunu topluma dikte ettiriyordu.

Osmanlı İmparatorluğu içindeki muhalif gruplar, II' nci Abdülhamit'in **"sistemin yapısından"** kaynaklanan bu uygulamasına ilk anda, dağılmış olması nedeniyle direnemiyordu. Ancak yeniden organize olup örgütlenene kadar da aradan hayli zaman geçiyordu. Bu arada çatışma bir anlamda "Batı-Osmanlı çekişmesine" dönüşüyordu.

Gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun mülkü olan enerji yataklarına ulaşmak, gerekse Güney Asya'daki kolonilerine giden yolları güvence altında bulundurmak isteyen İngiliz Kraliyeti'nin siyasal çıkarları bakımından bu duruma seyirci kalması mümkün müydü? Elbette ki değildi.

Nitekim İngiltere uzun bir süre, Hıristiyan Osmanlıların (Rum, Ermeni v.s.) dinî ve hukukî haklarını gerekçe göstererek, Çarlık Rusyası ile birlikte Padişah'ı reform yapmaya zorladı. Bu zorlama Hıristiyan unsurların ulusal başkaldırıları ve bu başkaldırıların batı ülkeleri tarafından desteklenmesiyle sürdürüldü.

Nitekim **"Panslavizm"** akımı, Yunan ve Bulgar milliyetçiliği, bu zorlamanın bir parçası olarak Osmanlı yönetiminin gündemine sokuldu. Gayrımüslim unsurların **"ulusal"** hareketlerinin çıkış noktasında dinsel nedenler, daha açıkcası Osmanlı hukuk sisteminin özünü oluşturan şeriatı reddetmeleri vardı. Bu aşamada batıyı yanlarında buluyor, bu da İngiltere'ye aradığı vesileyi yaratması bakımından büyük yarar sağlıyordu.

II' nci Abdülhamit, egemenlik alanı içindeki Hıristiyan unsurlara sahip çıkan İngiltere'yi aynı silahla vurmayı amaçlıyordu.

Bu silah **"Panislamizm"** di. Abdülhamit, sadece Osman-

lı hudutları içindeki Müslümanların Halifesi değildi. Belki yalnız Osmanlı halkının Padişahıydı ama, tüm dünyadaki Müslümanların Halifesi, yani dinsel lideriydi. Peygamberin yaşayan temsilcisiydi.

Kuzey Afrika ve Güney Asya ülkelerinde yaşayan Müslümanlar, batı ülkelerinin egemenlik alanlarında kalıyor, fakat dini lider olarak İstanbul'daki Padişah'ı görüyorlardı. Üstelik Halife elinde çok önemli bir **"silah"** da bulunduruyordu: Cihad....

Din adına açılacak cihadın hedefi kuşkusuz siyasi iktidarı elinde bulunduran Hıristiyan batı ülkeleri olacaktı. Üstelik II 'nci Abdülhamit **"Panislamist"** politika izleyerek **"İslam Birliği"** fikrini tabana yayıyor, böylece İslamiyet'e **"siyasi bir hayatiyet ve etkinlik"** kazandırıyordu.

"Rus yayılmasına karşı Orta Asya'daki Türk hanlarının Osmanlılardan yardım istemeleri, Hindistan'daki İngiliz yönetiminin Müslüman halkı öndersiz bırakmaları gibi olaylar, islam aydınları tarafından birlik fikrinin güçlenmesine yol açtı. Namık Kemal 1870 lerin başında Osmanlı önderliğinde kurulacak İslam Birliği'nin Avrupa'ya karşı bir denge oluşturacağını savundu. 1876 Anayasası'nda halifeliğin Osmanlılarda olduğu belirtildi. Abdülhamit II, Halifelik sıfatını sık sık vurguladı. Osmanlı topraklarındaki Müslüman toplulukların "millet" halinde birlikte yaşamalarını tehlikeye düşürecek girişimleri önlemeye çalıştı. Batılılar Abdülhamit'in ajanlarının Cezayir, Mısır, Hindistan gibi ülkelerde Müslüman halkı kışkırttığını ileri sürdü." Nitekim II' nci Abdülhamit, Panislamizm'in ateşli savunucusu Cemallettin Afgani'yi İstanbul'a davet ediyor, Afgani ise "batılılaşma" ya karşı İslam Birliğini savunduğu bir kitabını Padişah'a armağan ediyordu.

Abdülhamit'in siyasi silah haline getirdiği Panislamizm özellikle Londra'yı rahatsız ediyordu. Kısacası Osmanlı Padişahı, İngiliz politikasına karşı **"kısas"** uyguluyor, **"Sen Osmanlı egemenliği altındaki Hıristiyan unsurların koruyucusu isen, ben de senin egemenlik alanındaki Müslümanların hamisiyim" diyordu.**

Nitekim bu politika beklenen sonucu veriyor, İngiltere bir süre sonra Hıristiyan unsurları bahane ederek Osmanlı'nın içişlerine müdahale etmekten vazgeçiyordu. Böylece Osmanlı egemenliği altındaki Hıristiyan unsurlar salt **"ulusal"** nedenlere dayalı olarak başkaldırılarını sürdürüyorlardı. Başta İngiltere olmak üzere batı ülkeleri de **"milliyetçilik hareketlerine"** yaptıkları destekleri el altından sürdürüyorlardı. Bunlara karşı (özellikle Balkanlarda) mücadeleyi üstlenen Osmanlı askeri unsurları da bir süre sonra onların **"milliyetçilik"** yaklaşımından etkilenecek ve **"Türk Milliyetçiliği"** ni ön plana çıkaracaklardı. Hatta bazı unsurlar bu konuda ifrata kaçacak **"Pantürkizm"** noktasına varacaklardı ki bu da bir bakıma **"Panislamizm"e** alternatif oluşturacak dinsel tutucu unsurlara fren etkisi yapacaktı.

Pantürkizm savunucuları da muhalefet kanadından çıkacaktı.

Diğer taraftan **"akılcı ve çağdaş"** muhalefet iki ayağa dayanmıştı. Muhalefetin bir ayağı Müslüman aydınlardı. Diğer ayağı ise gayrımüslimlerdi.

Müslüman aydınlar çağdaş yönetimin ve kişi haklarının gereği olarak Meşrutiyet ve hukuk devleti doğrultusunda mücadele ediyordu. Ayrıca hukuk devleti olunduğu ve yasalar karşısında Müslüman olmayanların Müslümanlarla eşit tutuldukları takdirde bağımsızlık arayışlarına girmeyeceklerini düşünüyorlardı. Oysa gayrımüslim unsurlar, ekonomik çöküntü

ve siyasal açmazlar içindeki Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmak konusunda kararlıydılar. Özellikle Ermenilerin sembolize ettiği bu gruplara, bir süre sonra "Panislamist" şemsiyede önemli bir yer tutması gereken Arap ülkeleri bile katılıyordu.

Kısacası Abdülhamit döneminde de içbarış tam anlamıyla sağlanamıyordu. Ancak demir yumruk altında ortalık sakin görünüyor, oysa ülke ana ikileme paralel olarak çeşitli ikilemlerin çatışmasıyla içten içe kaynıyordu.

MUHALEFETİN ÖRGÜTLENMESİ VE II' NCİ MEŞRUTİYET

"Sarayburnu'nda, şimdi imalâtı askerîyeye tesis olunan Gülhane mektebi adını alan eski Mekteb-i Tıbbîye-i Askerîye'de bir teneffüs saati esnasında o vakitler de mevcut olan Hilâl-i Ahmet (Kızılay) barakaları karşısındaki ağaçlar altında elimde kitap dolaşırken İshak Sükûtî yanıma sokuldu. Yeni bir şey olup olmadığını sordu.

Ben-Gel arkadaş, düşündüklerimi sana biraz anlatayım. Aziz vatanın bugünkü durumu ve idare tarzıyla yok olup gideceğini hepimiz biliyoruz. Bu hususta her vakit ve hemen her serbest saatlerimizde birbirimizle dertleşip duruyoruz, fakat bu tehlikenin giderilmesi için bir çare düşünüp bulamıyoruz. Bence böyle kuru mülâhâzalar ve mütâlaâlarda dert yanacağımıza, faâliyete geçmek lâzımdır.

İshak - Ne gibi bir faaliyete?

Ben - Bir cemiyet halinde çalışmakla." (*)

Abdülhamit'in Meclisi kapatmasından itibaren muhalefet

(*) Büyük Larousse C. 10 S. 5808

de uzun süre sesini yükseltemiyordu. Bunun temel nedenlerinden en önemlisi "93 Harbi'nin" acı sonuçlarının herkesin üzerinde yarattığı üzüntü ve bıkkınlıktı. Bu üzüntü ve bıkkınlık aydınlar üzerinde de etkisini göstermiş, çağdaşlaşma hareketlerinin yerine, teslimiyetçilik egemen olmaya başlamıştı. Hele Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi popüler aydınların birer vesile yaratılarak İstanbul'dan uzaklaştırılmaları ve Vükela Heyeti'nin yönetimi tamamiyle Abdülhamit'e bırakılması, tansiyonu iyice düşürmüştü.

Bununla birlikte önce bireysel çıkışlar şeklinde, sonra giderek örgütlü eylemler görünümünde bir muhalefet oluşuyor ve Abdülhamit'in totaliter yönetimini tehdit ediyordu.

20 Mayıs 1878 günü Ali Suavi Bey'in (Rumeli muhacirlerine güvenerek) Çırağan Sarayı'nı basıp V' inci Murat'ı oradan çıkararak tahta oturtmak istemesi kişisel eylemler arasında en cüretkarı sayılabilirdi. Ancak bu cesur girişim Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'nın sert ve tavizsiz girişimiyle önleniyor, Ali Suavi Bey onun vurduğu bir sopa darbesiyle yaşamını yitiriyordu.

Ali Suavi Bey'in darbe girişiminde cesaret ve inkılapçılık kadar kuşkusuz kişisel bunalım ve dengesizliklerinin de etkisi rol oynuyordu.

Bunun hemen ardından daha örgütlü bir girişim gündeme geliyordu. **"Kleanti - Aziz Bey"** girişimi olarak adlandırılabilecek bu girişimin temelleri aynı yılın, yani 1878 yılının Şubat ayında atılıyordu. Daha sonra yapılan mahkemeye göre Mason Cemiyeti üstadlarından Kleanti Skalieri liderliğinde kurulan örgüt de Sultan Murat'ı Çırağan'dan kaçırarak padişah yapmayı amaçlıyordu. Bunun için Aziz Bey'in evinde bir oda hazırlanıyordu. Komitenin diğer üyeleri Nakşibend Kalfa, Aziz Bey, Semiha Sultan'ın kahyası Bekir Efendi, Evkaf Müsteşa-

rı İzzet Efendi'nin mahdumu Muhtar Bey, Ali Şevkati Bey, Doktor Agah Bey ve Sultan Murat'ın ikinci katibi Hacı Hüsnü Bey'di. (**)

Bu girişim de Zabtiye Nâzırı Arif Paşa'nın Aziz Bey'in Çarşamba'daki evini basmasıyla ortaya çıkarılıyor ve önleniyordu. Ancak iki olayda da; yani, "Skalieri - Aziz Bey Komitesi" ile Ali Suavi Bey'in "Çırağan Vakası" girişimlerinde Tanzimat öncesi "şablonuyla" bir farklılık göze çarpıyordu. Bu farklılık da rollerin değişmiş olmasıydı. Yine ortada "ikilem" ve bu ikilemden, kişisel çıkar sağlamak isteyenler söz konusuydu.

Ancak, Tanzimat'tan önce ikilem genellikle Padişah ile ona karşı tavır koyan tutucu kanattan oluşurken, bu kez "Mutlakiyetçi" Padişah'a karşı çıkanlar, aydınlar oluyordu. Rolü değişmeyenler ise, ikilemin arasında yer alıp kişisel çıkar, ikbal ve iktidar umanlardı. Bu kez kullanılmak istenen Sultan adayı ise "deli" denilerek tahttan indirilen V' nci Murat'tı.

Gerek "Skalieri - Aziz Bey Komitesi" gerekse Ali Suavi Bey'in gerçekleştirdiği "Çırağan Vakası" halka dayalı, siyasal bakımdan örgütlenmiş ve yeterince siyasal ve sosyal tabanlara oturtulmuş olaylar değildi.

Ancak 1881 de, Türkiye'ye girmesine izin verilen Mithat Paşa'nın Abdülaziz'in hal'i davasından mahkum edilmesi ve Osmanlı yönetiminin buna yeterince tepki göstermemesi, 13 Eylül 1882' de İngilizlerin Arab isyanını vesile ederek Mısır'a asker çıkarmaları, aydınların olduğu gibi halkın da vicdanında büyük yaralar açıyordu.

Üstelik "Skalieri - Aziz Bey Komitesi" ile "Çırağan Vakasının" Sultan Abdülhamit üzerinde yarattığı olumsuz etki onun evhamını kışkırtıyor, böylece Mutlakiyet rejimi de istabdat

(*) İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları - Arba Yay. İst. 1987 S. 13

noktasına varıyordu. İstibdat ise gizli polis örgütünün yarattığı terör, aydınlara uygulanan sürgünler ve izlemelerle günden güne tabandaki insanları rahatsız ediyordu.

Bunun sonucu olarak örgütlü muhalefet arayışları da yoğunlaşıyor ve özellikle eğitim kurumlarında bu yönde tartışma ve çalışmalar artıyordu. Böylece ilk kez İbrahim Temo önderliğinde, Sarayburnu'ndaki Askeri Tıbbiye'de İttihat ve Terakki Cemiyeti gizli olarak kuruluyordu.

"İSHAK - Güzel ama kime itimat edip de böyle tehlikeli bir işe teşebbüs etmemizi düşünüyorsun?

BEN - Evvela sen bir. (Koğuştan çıkıp bize doğru gelmekte olan yamalı suratlı Mehmet Reşit'i göstererek) Bu da iki, olduk üç. İşte bir cemiyet başladı demektir." (*).

Cemiyetin ilk adı **"İttihadı Osmani"** oluyor ve **bilâhire "İttihat ve Terakki'ye"** dönüşüyordu.

İbrahim Temo'nun anılarına göre **"bir Mayıs günü"** Ahmet Bedevi Kuran'a göre ise 1889 yılının 21 Mayıs günü kurulan İttihat ve TerakkiCemiyeti'nin ilk üyeleri şu isimlerden oluşuyordu:

Ohrili İbrahim Temo, Arapgirli Abdullah Cevdet, Diyarbekirli İshak Sükuti, Kafkasyalı Mehmet Reşit ve Bakülü Hüseyinzâde Ali Beyler. (A.B. Kuran İnkılap Tarihimiz ve İttihat ve Terakki adlı eserinde Konyalı Hikmet Emin ve İsmail İbrahim Beylerin de kurucular arasında bulunduğunun söylendiğini kaydediyor.)

Çekirdeğini dört veya beş kişinin oluşturduğu bu örgüte bilâhire Şerafettin Mağmumi, Giritli Şefik, Cevdet Osman, Kerim Sebati, Mekkeli Sabri ve Selanikli Nazım (Dr.) katılıyorlardı. Bu ilk grupla Selanik'teki grup arasında bağlantı kurarak

(**) İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler - A. Bedevi Kuran- İst. 1945 S. 18

en önemli rolü ise Dr. Nazım oynayacaktı.

"Topluluk yüzyılın başlarında kurulmuş olan İtalyan Carbonari Cemiyetini örnek alarak örgütlünmişti. (Giusepfe Mazzini de Carbonari ve Mason örgütü üyesiydi.) Cemiyet'in kurulduğu okul yılından önceki yaz tatilinde Temo Arnavutluk'taki evine gitmeden önce yolu üzerindeki Brindisi'de bir süre kalmıştı. Burada ve Napoli'de geçirdiği günlerde Temo bir arkadaşı eşliğinde Mason locasını ziyaret etmiş ve Carbonari'nin İtalya tarihindeki rolü ve örgütlenmesi üzerine bilgi edinmişti ki, daha sonra Türkiye'de benzer bir gizli cemiyet kurmaya karar verdiğinde bu ziyaretin etkisi görülecektir." (**)

Nitekim Carbonari modeli örgütlenmede İbrahim Temo 1/1 üye olarak niteleniyordu. Bu birinci hücrenin birinci üyesi anlamına geliyordu. 1/2 ikinci hücrenin 1'inci üyesi, 1/3 ise üçüncü hücrenin birinci üyesi demekti.

Carbonari ve Mason locaları ile meydana gelen yakınlaşma ve bilahâre Mason localarına girerek örgütlenme 31 Mart Olayı'nda tutucu kanadın tepkisine önemli bir gerekçe olacaktı.

Nihai olarak fikir ve vicdan hürriyetini amaçlayan Masonlarla, özünde mevcut durumu yasalara bağlayarak Meşruti bir yönetim kurmayı hedefleyen İttihat ve Terakkiciler arasındaki münasebet ve işbirliği, Tanzimat'ın derinliklerine kadar dayanıyordu.

".....1869 senesinde L'Union d'Orient'e mansûb olan âzânın sülsânını ricâl-i mühimme-i Osmânîye teşkîl etmekte idi. Hattâ hanedan-ı saltanattan bir de prens dahil

(*) Jön Türkler ve 1908 İhtilali E. L Ramsaur Sander Yay. İst. 1982 S.31-32
(**) Bir siyasi Örgüt olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti 1889 1902 M. Şükrü Hanioğlu S. 76

idi. Ali ve Fuat ve Fazıl Mustafa ve Reşid ve Topçu mutasarrıflığından vefât eden Süleyman Paşa ve Ethem Bey ve Münif Paşalar ve saire emsâli ekâbir bu cemiyete intisâb eylemişlerdir. Az çok efkâr-ı münevvere sâhibi olup da rahik-i serbestî ile sermest olan terâkkî perverân-ı İslam kâmilen bu cemiyete dahil olmuşlardır."

Bu münasebet, ilerici devlet ricaliyle de sınırlı kalmıyor, eylemcilerde de görülüyordu. Nitekim **"Skalieri - Aziz Bey Komitesi"**ndeki, Kleanti Scalieride L'Union d'Orient'de görevliydi. **"1875 tarihinde Paris örgütünde en yüksek mevkilere kadar yükselmişti."** Skalieri V' inci Murat ile yakın ilişki kuruyor, ayrıca Masonluğu Türkiye'de son derece aktif bir biçimde siyasete sokuyor, siyasette etkili hale getiriyordu. Scalieri'nin bu dönemdeki en önemli fonksiyonu V' inci Murat'ı Mason yapmasıydı. Bunun ardından Abdülaziz'in talihsiz ölümü, Abdülhamit ile tutucu kanadın şimşeklerini çağdaşlaşma yanlılarıyla birlikte, Masonluğun ve Masonların üzerine de çekiyordu. Masonluğun 31 Mart Olayı'nda boy hedefi olmasındaki temel nedenlerden birini oluşturması bakımından aşağıdaki belge önemli bir kanıt sayılabilir:

"....(Scalieri) ilişkileri ve yumuşak karakteri nedeniyle de, veliaht olan Murat Efendi'nin güven ve arkadaşlığını kazanmıştı. İstanbul'da yaşarken iki büyük halkın, Türklerin ve Yunanlıların arasında her iki halkın da ilerlemesini engelleyen ikiliği ve savaşı görüp izliyordu. Mason ideolojisinden etkilenerek (bu ideoloji ile dolu olarak) ancak bu iki unsurun (halkın) işbirliğinin Büyük Doğu sorununu çözeceği sonucuna varıyordu.

Bu iki halk arasındaki işbirliği ve kardeşlik ve buna bağlı olarak yeni bir Bizans devleti'nin doğuşu büyük bir çabanın harekete geçip ilerlemesini, somut hale gelmesi-

ni gerektiriyordu. Bunun için ise Murat Efendi'den daha uygun biri yoktu. O özgürlükçü fikirlere ve asil duygulara sahip her türlü iyi işi yapma yeteneği olan ve halkına anayasal belge bağışlayarak her çeşit özgürülüğü vermeye hazır birisiydi. Murat'ın iyi özelliklerine Masonluğu da eklenmeliydi. Bu nedenle arkadaşı Cleanti Scalieri onu önceden gereken şekilde hazırlamakta güçlük çekmedi ve sonunda Fransız obediyansıyla anlaşmasından sonra kendisinin başkanı olduğu Proodos locasına 20 Ekim 1872 de, yalnız en güvenilir üyelerin huzurunda girmesini temin etti. Daha sonra Prens Nurettin Efendi'yi ve Türk toplumunun seçkin şahsiyetlerinden çoğunu da cemiyet üyesi yaptı. 14 Mayıs 1872 de Proodos Fransız obediyansından izin alarak 1 Haziran 1872 den itibaren iki Yunanca yayından başka üçüncü ve Türkçe bir yayın çıkarttı. Bu arada Sultan Aziz'in yeğeni olan Murat V ayaklanma sonucunda 18 Mayıs 1876 da tahta çıktı.

Tahta çıkışından sonra ilan edilecek anayasa ve ona bağlı değişiklikler arka arkaya uygulanmaya başlanacaktı. Bu uygulamaların ön hazırlıklarını Scalieri üstlenmiş ve yardımcıları biraderimiz L.Amisable-İstanbul'da avukat daha sonra Paris Belediye Başkanı-biraderimiz A. Holisk - eski diplomat- eski Sadrazam Mithat Paşa, zamanın İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi S.G. Elliot, İran elçisi biraderimiz Malkum Han idiler.

Bundan başka halkın tepkileri ile de savaşmak gerekiyordu. Bu nedenle halkın üzerinde nüfuzu olan ve elden geldiğince daha fazla kişiye işin esaslarının öğretilmesi gerekiyordu. Bu amaçla Scalieri, Fransız obediyan-

sının onayı ile Envar-ı Şarkiye isimli Türk dilinde faaliyet gösteren locayı kuruyor. Bu locada seçkin siyasetçiler ve din adamları üye olarak bulunduklarından örgüt meşhur oldu ve bunların arasından Jöntürkler Partisi doğdu." (*)

Bu belgeye bakıldığında İttihat ve Terakki (Jöntürkler deniliyor) Paris Obediyansına bağlı Mason localarından doğuyordu. **"Özgürlükçü"** fikirler bu kaynaktan Osmanlı içine enjekte ediliyor ve dolasıyla İttihat ve Terakki 1848 Paris olaylarından da esintiler alıyordu.

Bu münasebet ve esinlenmeler tutucu kanatta giderek yoğunlaşarak bazı birikimlere yol açacak ve cereyan edecek olan olaylar bu birikimi giderek tepki ve patlamalara dönüştürecekti.

Tutucu kanatta birikime yol açan sadece Masonik faaliyetler değildi. Önemli etkenlerden biri de İttihatçıların August Comte'un Positivizm fikirlerinden etkilenmeleriydi. Dr. Abdullah Cevdet bu felsefi akımın Türkiye'deki temsilcisi durumuna geliyordu. Positivizm Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslüman halkı için son derece yabancı ve itici bir felsefeydi.

Ulema ve Müslüman halk, maddenin incelenerek analiz edilmesini en sert bir biçimde yadsıyordu. Zira maddeyi laboratuarda incelemek bir bakıma Tanrı'nın işine karışmakla eşdeğerdeydi. Buna karşılık positivistlerin kurduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti hem onların halifesine muhalefet ediyor, hem de maddeye egemen olunması yönünde fikirler taşıyorlardı.

"Modern positivizm'in doğmasında deney bilimlerinin son yüzyıllardaki gelişmelerinin büyük yeri olmuştur. XVIII' inci yüzyılın başlangıçlarında Fransız bilgileri kim-

(*) Age. S. 77-78 (Marinos Pollatos, Elliniku Tektonizmo S. 52-53

ya ve fizoloji alanlarında büyük ilerlemeler sağlamışlardı. Yeniçağın başlarında önce Kepler ile Galile'nin sonra da Newton'un getirip yerleştirdikleri bilim ilkeleri ve yöntemleri yavaş yavaş bütün doğa alanlarına uygulanmıştı. Modern doğa biliminin bu kurucularının astronomi ve fizik alanlarında yaptıklarını şimdi Lavoisier ile Bichad kimya ile fizyolojide gerçekleştirmişlerdi. Bütün bu gelişmelerin dünya ve hayat görüşümüz bakımından ne gibi bir anlamı vardı? Artık doğanın bütün alanları positif bilimlerce işlendiği için bundan böyle insanın dünya ve hayat görüşünde ancak positif bilimlerin bilinip doğruladığı tasarımları kullanmanın zamanı geldi denmişti. Yalnız insanın kültür hayatı üzerine bir bilim kurmak genel olarak positivizm'in özellikle de modern positivizm'in kurucusu August Comte'un başlıca bir işi olacaktı. Descartes ile Rousseau yanında Fransız felsefesinin en önemli düşünürlerinden olan August Comte bir yandan kültür bilimini positif bir bilim yapmaya çalışmış, öbür yandan da bütün positif bilimlerinin başlıca olgularını, yasa ve yöntemlerini belirtmek işine girişmişti."(*)

Jön Türklerin positivistlerle münasebeti Mithat Paşa'ya kadar dayanıyordu. Nitekim Mithat Paşa 1878 de sürgün olarak Paris'e gittiğinde burada positivistler tarafından karşılanmış ve ağırlanmıştı.) İttihat ve Terakki üyeleri arasında pozitivist eğilim Ahmet Rıza Bey'de doruğa çıkıyor ve Ahmet Rıza Paris'te yayınladığı Meşveret'e positivist takviminin tarihini atıyordu. (**) .

Bir takım tutucu karşıtları bir yana, bir süre sonra positivist akım İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde bile tartışma konusu oluyor, hatta Dr. Abdullah Cevdet ile Ahmet Rıza bu konu-

(*) Fesefe Tarihi Prof. Macit Gökberk 1980 S. 465
(**) E.E Ramsaur Jön Türkler ve 1908 İhtilali - Sander. Yay. S. 40

da karşılıklı atışıyorlardı. Abdullah Cevdet "biyolojik materyalizmin" İslam'ın fikir yapısı içinde olduğunu savunuyor, Ahmet Rıza'yı şöyle eleştiriyordu:

"Meşveret gazetesinin en başına August Comte gibi, görmediğim için Allah'a inanmam diyen bir adamın ibaresini koyacağınıza..." (*)

Böylece dinsel tutucuların gözünde İttihatçılar hem Mason hem de "Dinsiz Allahsız" olacaklardı. Hatta bu iş "anarşistlik" suçlamasına kadar varacaktı.

Ancak İttihat ve Terakki rasyonalist ve positivist yapısını, daha kuruluş aşamasında kazanmış bulunuyordu. Zira tıp öğrencileri tarafından kurulan örgüt, yine bu bilimsel kurumda yayılıyordu.

İttihat ve Terakki'nin oluşumunda positivist Ahmet Rıza Bey büyük rol oynuyordu. Tıbbiyeliler **"İttihad-ı Osmânî"** örgütünü kurdukları zaman Ahmet Rıza, Bursa Ziraat Mektebi Müdürlüğü yapıyor ve Nilüfer gazetesine bazı bilimsel yazılar yazıyordu. 1889 yılında Paris sergisinin açılışına giden Ahmet Rıza orada kalıp da muhalif yayınlar yapmaya başlayınca tıbbiyeliler gizli örgütlerinin yurt dışı temsilciliğini ona teklif ediyorlardı. Nitekim bu teklifi Ahmet Verdani, Dr. Nazım, Ali Zühtü götürüyor ve adını da **"Ordre et Progres"** yani **"Nizam-ı Terakki"** (Düzen ve Gelişme) koymak istiyordu. Genç üyeler ise bir değişiklik yaparak **"Ordre"** yerine **"Union"** u koyuyorlardı. Böylece örgütün adı **"Union et Progres"** yani İttihat ve Terakki (Birlik ve Gelişme - İlerleme) oluyordu. (**)

Böylece örgütün, İstanbul'a paralel olarak Paris merkezi de faaliyete geçiyordu. O sırada İstanbul'da örgütün çeşitli içtimaları (toplantıları) yapılıyor ve bunlara Mehtab Kıraathanesi veya İnciraltı içtimaı gibi adlar veriliyordu.

(*) Bir Siyasi Düşünür olarak Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi Dr. M. Şükrü Hanioğlu İst. S. 135
İnkılap Tarihimiz ve İttihat ve Terakki A.B. Kuran İst. 1948 S. 62

Bu arada örgüt yurt sathına da yayılmaya başlıyor, üye sayısını hızla artırıyordu.

Muhalefetin bu örgütlenmesi ve örgütün yaygınlaşması beraberinde **"tarihsel ikilemin"** de kutuplaşmasını getiriyordu.

Tanzimat'tan önce çağdaşlaşmayı amaçlayan Padişah ve devlet erkanıyla ona direnen tutucu ve çıkarcı gruplar arasındaki çekişme, Tanzimat'tan sonra tutucu saltanat ve buna karşı rasyonal muhalefete dönüşüyordu.

Ancak Abdülhamit'in Mutlakiyetine karşı positivistlerin oluşturduğu "İttihat ve Terakki" örgütü konuya farklı bir çehre kazandırıyor, İttihat ve Terakki'nin giderek daha açıktan tavır koyması tutucu halkın dikkatini de üzerine çekiyordu.

Nitekim, özellikle Ermenilerin Babıali'yi basma teşebbüsü, yarattıkları Sason ve Kumkapı olayları İttihat ve Terakki örgütünün genç üyelerini iyice çileden çıkarıyor ve yayınladıkları bildirilerde şiddetli bir lisan kullanıyorlardı.

"Müslüman ve yurtsever Türkler. Ermeniler öylesine yüz buldular ki tüm yabancılarca saygıdeğer ve devletimizin en yüksek katı olan Bab-ı Ali'yi basıyorlar. Başkentimizi tir tir titretiyorlar. Bu küstahça hareketleri, yurtsever ordumuzun üzüntü kaynağı olmaktadır. Ancak bu meydan okurcasına, bu acı ve üzüntü veren hareketler, despotların, pis yöneticilerin ezgi ve baskı yapmalarına neden olmaktadır. Biz Türkler tüm Osmanlılar gibi bu despotik yönetimden kurtulmak istiyoruz. Örgütümüz bu amaç uğruna eylem veriyor. Gelin bugün Bab-ı Ali'ye yürüyelim ve Ermenileri kınayalım. Ezginin kıyıcılığın mer-

kezi olan Şeyhülislam'ın konağına ve Yıldız Sarayı'na saldıralım. Despotları ortadan kaldıralım, yok edelim. Birleşip elele verelim, gücümüzü çoğaltalım. Bizim de özgürlük ateşiyle yandığımızı ona layık olmak için tutuştuğumuzu tüm dünyaya kanıtlayalım! Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" (*)

Bu bildiride yer aldığı gibi İttihat ve Terakki sadece pozitivist akımla yetinmiyor, aynı zamanda "milli" unsurların ön plana çıkmasının savunuculuğunu yapmaya başlıyordu. Tüm hedeflerdeki tek engel ise Abdülhamit'ti.

Zira Abdülhamit de bu örgütten son derece rahatsızlık duyuyor ve gerekli önlemleri alıyordu. Saltanat'ın ilk on yılı hayli rahat geçen Abdülhamit artık hırçınlaşıyor, kurduğu hafiye teşkilatıyla muhaliflerini izliyor, jurnaller doğrultusunda uygulamalar yapıyordu. Ancak politikasını hilafet, panislamizm ve dinsel unsurlar üzerine oturtan Abdülhamit, uluslararası düzeyde izlediği denge politikasıyla yine iktidarını koruyordu.

Diğer taraftan 1897 yılına doğru Padişah artık varlığını iyiden iyiye hissetiren gizli örgütün üyelerini tutuklatıyor, yurt içinde ve dışında çeşitli yerlere sürgün ediyordu. Ne var ki artık, tüzüğü, programı ile tam bir siyasal güç haline gelen İttihat ve Terakki'yi ortadan kaldırmak mümkün olmuyordu. Aksine Paris'te Ahmet Rıza'nın çevresinde güçlü bir halka oluşturuyor, Mizancı Murat Bey gibi tanınmış yazar ve düşünürlerin de katılmasıyla bu grup hayli etkili oluyordu. Bu kez Abdülhamit uzaktan uzağa bunlarla da mücadele ediyor, kâh para gücü ile kâh uluslararası diplomatik oyunlarla muhalefetin faaliyetlerini engellemeye çalışıyordu. Nitekim bazen bunda

(*) Sovyet Gözüyle Jön Türkler Y. Aşatoviç Petrosyan Bilgi Yay. 1974 S. 179

başarılı oluyor, bazen de olamıyordu. Tabii Abdülhamit ile İttihat ve Terakki arasındaki bu mücadele **"sokaktaki Osmanlı"** tarafından hem merak, hem de tepki ve kızgınlıkla izleniyordu. Özellikle İslam Birliği fikrini savunanlar, milliyetçilik yapan bu **"positivist"** yani **"Ahlahsız"** (!) ve "dinsiz" (!) adamları bir engel, hatta yabancı unsur olarak görüyorlardı. Buna karşılık çağdaş ve rasyonal arayışlar, özellikle bilimsel eğitim yapan kurumlarda İttihat ve Terakki'nin yayılmasına neden oluyordu.

"Askeri Tıp Okulu öğrencilerince kurulmuş olan gizli örgüt oldukça hızlı denebilecek bir şekilde, başkentin öbür okullarıyla da bağlar kurdu. Örgütün hücreleri, Harbiye, Mülkiye, Baytariye, Topçu ve Mühendishâne okullarında da kuruldu. Harbokullarında ayrıca, 1876 da Abdülaziz'in tahttan düşürülmesi çalışmalarına katılmış, önde gelen askerlerden olan Hüseyin Avni ve Süleyman Paşa'ların çevresinde kendi adlarını taşıyan iki grup kurulmuştu. İlk Jön Türk gruplarının özellikle Harpokullarında ve sivil yüksek uzmanlık okullarında doğması bir raslantı değildir. Bu okullar Abdülhamit döneminde Türk aydınlarına biçim veren en önemli merkezlerdi. Gençler buralarda oldukça iyi bir öğrenim görüyorlar, yabancı diller öğrenip çok az da olsa, Avrupa devletlerinin ekonomik ve politik yaşamlarına değin bilgi almak olanağı buluyorlardı."(*)

Tam anlamıyla batı standartlarında rasyonal eğitim gören bu öğrenciler Abdülhamit'in uyguladığı Mutlak Monarşi'yi elbette ki hazmedemiyorlardı. Nitekim ileri sınıflara gelip durumu ve istibdat ile çağdaş yönetim arasındaki çelişkiyi kavradıkça, giderek güçlenen İttihat ve Terakki'nin saflarına katılıyorlar ve bu yönde aktif görevler alıyorlardı. Özellikle askeri

okullarda bu muhalefet kendini daha fazla hissettiriyordu.

Bunun çeşitli nedenleri vardı. Öncelikle Abdülhamit, eğitimin modernizasyonu nedeniyle yabancıların orduya el atmalarına seyirci kalmıştı. Nitekim Goltz Paşa gibi (Colmar von der Goltz) Almanlar ister istemez çağdaş fikirleri de orduya sokmuşlardı. Ayrıca asker ve bürokrat yetiştiren okulların öğrencileri genellikle seçkin ailelerin çocuklarıydı. Bu çocuklar da genellikle aydın bir ortamda okul öncesi ilk eğitimlerini görüyorlardı. Ayrıca öğrencilerin ortak bir yanı vardı: Milliyetçilik.....

Namık Kemal, Şinasi ve Ziya Paşa gibi şairlerin şiirlerini, fikir yazılarını okuyarak büyümüşlerdi.

Sultan Abdülhamit Cemiyet'in varlığını 1892 de hissetti. O yıl yapılan ihbar üzerine Padişah'ı Askeri Tıbbiye'nin komutanı Ali Saip Paşa'yı görevden aldı. Birçok öğrenci sorguya çekildi. Abdullah Cevdet, Giritli Şefik ve Şerafettin Mağmumi sorguya çekilenler arasındaydı. 1894-95 yıllarında sarayın aldığı önlemler sıkılaşırken, İttihatçılar da yurt dışına çıkmaya başladılar. Bu öğrenciler hem eğitimlerini sürdürmek hem de izlenmekten kurtulmak amacıyla yurt dışına gidiyorlardı. (**)

1894-95 de yurt dışına çıkışların yoğunlaşmasında bir başka neden de Ermenilerin Babıali'yi silahla basmak istemeleriydi. Nitekim Ermeniler Osmanlı Bankası'nı basınca Sultan Abdülhamit mutlak yönetimini daha da sıkılaştırmaya başladı. Bunun sonucu olarak 1895'de İbrahim Temo Osmanlı topraklarını terkederek Romanya'ya gitti. O arada Abdullah Cevdet, İshak Sükuti, Şerafettin Mağmumi, Abdülkerim Sebati, Çürüksulu Ahmet Bey sürgüne gönderilmiş ve Abdullah Cevdet, İshak Sükuti ve Ahmet Bey sürgünden kaça-

(*) Sovyet gözüyle Jön Türkler Y. Aşagtoviç Petrosyan Bilgi Yay. 1974 S. 179 - 180
(**) Age. S. 37

rak Paris'e gitmişlerdi.

Türkiye'den kaçan bu **"hürriyetçiler"** Paris'te Ahmet Rıza Bey'in çıkarttığı Meşveret gazetesinin çevresinde toplanıyorlardı. Meşveret'te yayınlanan yazılar ise muhalefetin düşünsel yapısını açık bir şekilde ortaya koyuyordu.

"Biz varlığını düzenin korunması bakımından vazgeçilmez saydığımız yönetici hanedanı devirmek yanlısı değiliz. Biz ilerlemenin, gelişmenin yayılmasını ve bunu barışçı yollardan gerçekleştirmek istiyoruz. Bizim belgimiz düzen ve ilerlemedir! Kuvvet yoluyla varılan çözümler bize uzaktır.

"Biz reform istiyoruz. Yalnızca şu ya da bu bölgenin çıkarlarına değil, tüm İmparatorluğu kapsayan... Uygarlık yolunda ilerlemek istiyoruz. Ama şu ya da bu ulusal gruba yönelik değil, Yahudi, Hıristiyan ya da Müslüman olsun, Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm vatandaşlarını kapsayan.... Uygarlık yolundan ilerlemek istiyoruz, ama Osmanlı unsurlarını koruyup güçlendirerek, bunların yaşama koşullarına saygı göstererek. Biz halkı özgürlük yoluna sokabilmek için gerçekten gerekli ve geçerli olan bilimsel gelişmelerin sonuçlarını Avrupa'dan alıp doğu uygarlığına değin özelliklerimizi korumak amacındayız. Biz yabancı devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun işlerine müdahale etmelerine karşıyız. Bu fanatizmden veya bağnazlıktan değil (din sorunu son derece kişisel bir sorundur çünkü) haklı vatandaşlık, milliyet ve milliyetçilik gururundan ileri gelmektedir." (*)

Bu belgeden de anlaşılacağı gibi Paris'te toplanan aydınlar olabildiğince laik, positivist ve fakat merkeziyetçi ve Meşruti Monarşi yanlısıydılar.

(*) Sovyet Gözüyle Jöntürkler Y. Aşatoviç Petrosyan Bilgi Yay. 1974 S. 177-178

Padişah'ın Mutlakiyet yönetimini sıkıştırması ve bazı örgüt üyelerinin Osmanlı'yı terketmeleri, örgütün dağılmasına yol açmadı. Aksine Harbiye Nezâreti Dördüncü Şube Muhasebe Şefi Hacı Ahmet Efendi başkanlığında örgütün ilk Merkezi Komitesi kuruldu. Mekkeli Sabri de tutuklamalardan sonra okuldaki örgütün lideri oldu. Ayrıca, daha önce Yeni Osmanlılar hareketine katılmış olan Şeyh Naili Efendi örgüt üyeliğine girdi.

Paris'e her kaçan kuşkusuz muhalif veya İttihatçı değildi. Hatta kaçanlar arasında Abdülhamit'in adamları ve hafiyeleri bile vardı. Nitekim 1895-1900 arası pek çok kişi Paris-İstanbul ve İttihatçılarla Padişah arasında mekik dokuyordu.

Padişah kâh aracılar göndererek muhaliflere kimi zaman baskı yaptırıyor, kimi zaman da onlarla anlaşıyordu. Sadece Ahmet Rıza ve yakın çevresi uzlaşmaz bir tutum izliyordu. Önce Paris'e kaçıp ateşli bir muhalif, hatta Jön Türklerin en popüleri olan Mizancı Murat Bey, bilâhire İstanbul'a dönerek Padişah'ın makbul adamları arasına katılıyor, bu davranışının karşılığı olarak Padişah'tan ödün koparıyordu. Zaten Mizancı Murat **"tutucu bir muhalif"** sayılıyordu. Yazılarında hiç bir zaman Meşrutiyet, Kanun-ı Esâsî veya çağın konuları yoktu. En aşırı düşünceleri **"sorumlu bir hükümet kurulması" veya "Âyân Meclisi açılmasıydı".**

O sırada örgüt Paris, Kahire ve Cenevre'de güçlüydü. Dersaadet'te ise sadece **"zayıf bir muhalefet"** vardı ve aktif değildi. Yurt dışındaki merkezlerde muhalifler ise kendi aralarında şiddetli çekişmeler içinde bulunuyordu.

1899 yılında Abdülhamit'in enişteşi Damat Mahmut Celalettin Paşa'nın, oğulları Sabahattin ve Lütfullah beylerle birlikte Paris'e kaçması, muhaliflerin moralini hayli yükseltiyor, Padişah'ın prestijine ise ağır bir darbe indiriyordu. Mahmut Ce-

lalettin Paşa kuşkusuz bir idealist değildi. Zaten bir zamanlar Abdülhamit tarafından Adalet Bakanlığı'na bile getirilmiş olan Paşa, Bağdat Demiryolu imtiyazı nedeniyle Padişah'a ters düşmüştü.

Abdülhamit her konuda olduğu gibi demiryolu imtiyazı konusunda da **"denge" ve "piyasa oluşturma"** politikası uyguluyordu. Bağdat Demiryolu ayrıcalığı Almanya, Fransa ve İngiltere açısından son derece büyük önem taşıyordu. Bu demiryolu 20 nci yüzyılın başında petrol yataklarına, Arap yarımadasına ve Basra körfezine kadar ulaşacaktı.

Demiryolu imtiyazının Almanya'ya verilmesi, İngiltere için ağır bir darbe anlamına geliyordu. Bu nedenle taraflar, Osmanlı sarayında "yandaş avı"na çıkmışlardı. Rüşvet dahil her yolu deneyerek, Abdülhamit üzerinde etkili olmaya çalışıyorlardı. Nitekim Damat Mahmut Celalettin Paşa İngilizler tarafına ağırlık koyuyordu. Gerçi o sırada Damat Paşa ile Padişah'ın arası o denli iyi değildi ama yine de İngilizler Mahmut Celalettin'in demiryolu imtiyazını kendilerine kazandıracağını umuyorlardı. Damat Mahmud Celalettin de bu iş olup bitmiş gibi, İngilizlere garanti veriyordu. Padişah son ana kadar aynı eğilimi sergiliyor, fakat son anda ayrıcalığı Almanlara veriyordu. Abdülhamit'in bu tavrı bardağı taşıran damla oluyor ve Paşa ile oğulları muhalefet saflarında yer alıyorlardı.

Ancak **"Jön Türk saflarına"** geçen bu hanedan üyeleri, Ahmet Rıza Bey ve arkadaşlarının **"merkeziyetçi"** politikası yerine **"ademi merkeziyet"** politikası güdecekler ve **"Anglo-sakson"** kaynaklı bu politikayı ikinci bir akım olarak siyasi yaşantımıza sokacaklardı.

Nitekim temeldeki bu anlaşmazlık 4-9 Şubat 1902 tarihinde Paris'te yapılan kongrede **"müdahaleci"** ve **"müdahaleye karşı grup"** görünümünde ortaya çıkıyordu.

"Birinci Jön Türk Kongresi diye adlandırılan bu toplantı Fransız Akademi üyesi Le Fevre Portalis'in evinde yapıldı Toplantıya 60-70 delege katıldı. Bu delegeler Ermeni, Yunan, Arap, Çerkes, Kürt, Arnavut, Yahudi ve Türk delegelerden oluşuyordu. Delegeler arasında Prens Sabahattin, Prens Lütfullah, İsmail Kemal, Hoca Kadri, Halil Genem, A. Haydar Mithat, İbrahim Temo, Dr. Nazım, Ali Fahri gibi önde gelen Jön Türkler bulunuyordu." (*)

Kongreye katılanlar mevcut rejime karşı tavır almak konusunda birleşiyorlar, bu rejimin ne yönde değiştirilmesi gerektiği konusunda çok sert tartışmalara giriyorlardı.

Ahmet Rıza ve arkadaşları her türlü müdahale önerisine şiddetle karşı çıkıyor bir ayaklanma başlatıldığı taktirde bundan dış güçlerin yararlanmak isteyebileceklerini ileri sürüyorlardı. Böylece ülkede devrim yapmak isterken memlekete zarar vermekten korkuyorlardı.

Buna karşılık Türk ve Müslüman olmayan unsurlar ne Osmanlılık ruhuna ne de Osmanlı hanedanına herhangi bir bağımlılık hissetmiyorlardı. Özellikle Ermeniler, yabancı güçlerin Osmanlı devletinin içişlerine karışmasını bir tehlike şeklinde görmek yerine kendi çıkarları bakımından yararlı buluyorlardı.

Kongreye başkanlık eden Prens Sabahattin ise İmparatorluk içinde çeşitli milletlere özerklikler tanıyacak, hanedanın bağlayıcı unsur olacağı bir Osmanlı Konfederasyonu kurmayı hayal ediyordu.

Oysa Arnavutlar ve Müslüman azınlıklar da dahil Türk olmayan unsurların tümü İmparatorluk'tan ayrılma şarkıları söylemeye başlamışlardı.

(*) Age.S. 217

Nitekim kongre, karşılıklı tartışmalar ve bildiri alış - verişiyle sürüyor nihayet kesin bir anlaşmazlıkla sonuçlanıyordu.

Doğal olarak Türkiye'deki tutucu unsurlar Paris'te cereyan eden olayları uzaktan ve Padişah'ın gözlüğü ile izliyor, tepki duyuyorlardı.

O sırada Ahmet Rıza, Mısır Hidivi ailesinden Mehmet Ali Fazıl Paşa, Selânikli Dr. Nazım, Sezai ve Ahmet Saip beylerle Şûrâ-yi Ümmet gazetesini çıkarıyor, Prens Sabahattin ise darbe planlıyordu. Sabahattin'in bu planına göre Trablus'taki Türk kuvvetinin komutanı Arnavut Müşir Recep Paşa harekâtı yönetecekti. Böylece Recep Paşa askerin bir kısmını Selânik'e götürecek, Arnavutların sağlayacağı imkanla birlikler Saroz körfezine kaydırılacak ve buradan Çanakkale Boğaz'ını kontrole alacaklardı. Bu şekilde yabancı devletlerin dikkati çekilecek ve müdahaleleri sağlanacaktı. Ve böylece Abdülhamit öne sürülen koşulları kabul etmek zorunda kalacaktı. Bu işlerde Prens Sabahattin'e İsmail Kemal yardımcı olacaktı.

Ancak tüm uluslararası temas ve çabalara karşın Prens Sabahattin ve İsmail Kemal başarılı olamıyor, tasarı rafa kalkıyordu. Bu arada Damat Mahmut Celalettin Paşa 1903 yılında vefat ediyordu. Prens Sabahattin ile Ahmet Rıza bu vefat dolayısıyla yeniden temas kuruyorlardı. Nitekim Ahmet Rıza, Mahmut Celalettin Paşa'nın mezarı başında veciz bir konuşma yapıyor ve saygıyla eğiliyordu. Ancak yine de herkes kendi yolunda yürüyor, özellikle Prens Sabahattin Osmanlı meselesini çözümleyebilmek için bilgiye ve bilimsel yöntemlere gereksinim olduğunu görüyor, bu nedenle de kişisel olarak bilimsel çalışmalara ağırlık veriyordu. Frederic Le Pley'in eserlerine yönelen Sabahattin; aile, din ve milliyet konularında Pley'den etkileniyor, Elise Rechus'un eserlerinde hayal gücü-

nü zorluyor ve nihayet Edmond Demolins'de karar kılıyordu.

Demolins Fransızların **"komüncü bir yapıya sahip, bireysel atılımlar için eğitilmemiş, kendinden çok topluma sırt dayamaya alışık"** olduklarını düşünüyordu. Anglosaksonları ise **"Bireyin topluluk karşısında bağımsızlığını savunduğu, ancak kendi çabaları sayesinde yükseldiğini, kısacası bireysel bir yapının temsilcileri olarak"** görüyordu.

Sabahattin'in sosyal ve ekonomik görüşleri Anglosakson (Amerikan, İngiliz), Ahmet Rıza'nın görüşleri ise Fransız, Alman ve İtalyan eğilimi gösteriyordu. Böylece İngiliz-Alman devlet anlayışındaki çelişki Osmanlı'ya da bu iki koldan yansıyordu.

Böylece Prens Sabahattin Mutlakiyet yerine **"Adem-i merkeziyet ve teşebbüs-i şahsi"** ye dayalı bir devlet şekli öneriyor, bu görüşlerini dört maddelik bir hareket planına oturtmuş bulunuyordu.

"1- Türk halkları arasında özel teşebbüse yönelmiş ve idari ademi merkeziyetçilik için savaşmak amacıyla toplumsal bilimlere karşı bir ilgi uyandırmak.

2- Osmanlı İmparatorluğunu meydana getiren çeşitli ırklar arasında bir uzlaşma sağlamanın yollarını aramak.

3- Daha çağdaş uygarlık düzeyindeki ülkelerde Osmanlıların haklarını savunmak ve olumlu bir fikir akımı yaratmak.

4- Ülke içinde bu programı gerçekleştirmekle uğraşacak ve bu akımlara uygunacak baskılar karşısında direnmek üzere topluluklar ve komiteler kurmak" (*)

Buna karşılık Ahmet Rıza'nın da iki güçlü dayanağı vardı: Türk miliiyetçiliği ve August Comte'nin positivizmi...

Paris'te bu gelişmeler olurken, özellikle Makedonya'da muhalefet son derece etkili ve belirleyici bir biçimde örgütleniyordu. Makedonya'daki bu örgütün ağırlık merkezini ise **"Kâbe-i Hürriyet"** (Hürriyetin Kâbesi) yani Selânik oluşturuyordu.

"O vakit diyorlardı ki Selânik Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul ve İzmir'den sonra en büyük şehridir. Nüfusunun 170 bin olduğu söylenirdi. Bu rakamı vesikalandırmanın benim için imkanı da yoktu. Asıl şehir denizden tepeye doğru yükseliyordu. (Beşçınar'dan) Beyaz Kule'ye kadar şehir kıyısı uzanıyordu.

Fakat Olimpos meydanından berisi limandı. Gümrükler, doklar, büyük ticaret yerleri vardı. Asıl yalılar kışla meydanından başlıyor, ta Küçükkaraburun'a yakın Alatini un fabrikalarına kadar sıralanıyordu. Burada evler bahçeli köşkler idi. Yalılar dört, beş yüz metre kadar içeriye doğru devam ediyordu.

Bu kadar büyük bir şehir halkının 170 binden fazla olması lazımdı. Bu halkın büyük bir kısmı Musevi idi. Şehrin içine yerleşmiş olan Türkler ikinci derecede geliyordu. Hayli Rum vardı. Kırkbeş ev kadar Ermeni de bulunuyordu. Bulgarlar Ermenilerden çoktu.

Görülüyor ki Selanik kozmopolit bir şehirdi. En çok konuşulan dil Judeo-Espanyol denilen Musevice idi. Fakat Museviler Alyans İsraelite mektebinde Fransızca öğrendikleri için aydın olanları Fransızca konuşuyorlardı. Museviler (Journal de Selonique) adında Fransızca bir gazete çıkarıyorlardı. Sonra da Progres adında bir Fransızca gazete çıkmaya başladı.

Rumların, Bulgarların gimnazları vardı. Bunlardan başka bir kaç Firer ve Sör mektebi bulunuyordu. Türklerin bunlara devam etmeleri kolay değiidi. Kapancılar (Ya-

digâr-ı Terâkkî), İpekçiler (Feyziye) adlarında idadi derecesinde iki mektep idare ediyorlardı. Bundan başka (leyli ve nehari Ticaret İdadisi) adıyla özel bir okul daha vardı. (**)

İşte Abdülhamit'in 33 yıllık saltanatına son verecek ve tutucu kanatla kanlı bir hesaplaşmaya girişecek olan ünlü örgüt burada Selânik'te kurulacaktı.

"Bu sıralar kozmopolit nüfusu Türklerden ve Avrupalılardan oluşan Selânik, Osmanlı toprakları içinde belki de en gelişmiş şehirdi. Nüfusun hemen hemen yarısı uzun zaman önce Hıristiyan İspanya'dan kaçarak daha fazla dinsel hoşgörüye sahip Müslüman Türkiye'ye yerleşmiş olan İspanyol Yahudilerden meydana gelmekteydi.

Bunlardan bir bölümü XVII' nci yüzyılda kendini İzmirli Mesih ilan eden liderleri Sabatay Sevi ile birlikte İslam dinini kabul etmiş dönmelerdi. Bunların yanısıra, Balkanlarda yaşayan her millete mensup toplumlar vardı ve Selânik'te eğitim düzeyi kuşkusuz Asya'daki Türkiye ile kıyaslanmayacak kadar yüksekti." (***)

Böylece bir "Meşrutiyetçi" örgütün Selânik'te kurulması için daha pek çok neden ve gerekçe vardı.

Örneğin Berlin Anlaşması'ndan sonra bölgede denetim yabancı gözlemcilere ve onların emrindeki yabancı inzibat subaylarına geçmişti. Onlar da bu tür örgütlenmelere seyirci kalıyorlardı.

Ayrıca Selânik ve hinterlandında üretilen ihraç malları buradaki tacirler tarafından Orta Avrupa'ya satılıyor böylece Av-

---

(*) Age.S. 104
(**) İttihat ve Terakki Anılarım Kâzım Nabi Duru Sucuoğlu Mat. 1957 S. 11
(***) Jön Türkler ve 1908 İhtilali E.E Ramsaur Sander. Yay. S.116

rupayla kurulan ekonomik bağlantı aynı zamanda fikri ve siyasi işbirliğini de içeriyordu. Keza burada özellikle ipek, sabun ve dokuma fabrikalarında çalışan işçilerin, Anadolu'nun köylü halkına karşın daha uyanık olması kaçınılmazdı. Kaldı ki yine Selânik'te bulunan Mason locaları merkezi otoriteden uzak bulunması ve gayrımüslimleri bünyesinde topladığı için Avrupa'nın himayesinde ve korumasında bulunması nedeniyle daha özgürce faaliyet gösteriyor, özgürlükçü örgütlenmeye elverişli bir ortam oluşturuyordu.

Bu arada Theodor Herzl adlı Musevi bir gazetecinin, bir Musevi devleti kurmak üzere 1895 yılından itibaren harekete geçmesi ve taleplerde bulunduğu Abdülhamit tarafından olumsuz biçimde yanıtlanması ister istemez Selânik'teki Musevi unsurları da Padişah'a karşı kızdırmış, özgürlükçüleri desteklemeleri yönünde onları harekete geçirmişti. Nitekim Emanuel Karasu, bu yöndeki faaliyetleri desteklemek, hatta organize etmek yönünde başı çekecekti.

"Alyans İsrailite Universelle 19 uncu yüzyılın ikinci yarısında kurulmuş, siyonist ilkeler doğrultusunda eğitim yapan dünyanın çeşitli yörelerindeki Musevilere yardım eden, bunların bulundukları yerlerdeki konumlarını güçlendirmeyi amaçlayan kurumdur. Buna bir anlamda Musevi misyonerlik örgütü de diyebiliriz. (.....)

..... İşte Talat Efendi, dostlarının aracılığıyla bu okula Türkçe öğretmeni olarak atandı. Rüştiyeyi bile belirli zorlamalarla bitiren bir kişinin böyle bir okula Türkçe öğretmeni olarak atanması ilgi çekiciydi." (*)

Nitekim Selânik'teki örgüt Alyans İsrailite'nin Türkçe öğretmeni ve posta telgraf telefon memuru Talat Efendi'nin liderliğinde kurulacaktı.

"Ta Harbiye'nin ilk sınıfından beri babalarımızın Üsküp'te bulunmaları yüzünden tanıdığım, küçük kardeşim

gibi sevdiğim İsmail Canbolat yalılarında, Baron Hirş Hastanesi yakınındaki evinde toplanmak isteği uyandı. 1906 Temmuzu içinde bir Cuma günü on arkadaş bu evde toplandık. Bunlardan ikisi hocam, dördü asker, üçü de tanıdığım sivil arkadaşlarımdı. Bu on kişi şunlardı: Askeri Rüştiyesi Müdürü Bursalı Mehmet Tahir Bey, aynı Rüştiyenin Fransızca öğretmeni Naki Bey, Selânik, Manastır, İşkodra vilayetleri Posta Telgraf Müdürlüğü Başkatibi Talat Bey, Rahmi Bey, Mithat Şükrü (Bleda), Kazım Nami (Duru), Hakkı Baha, Ömer Naci, İsmail Canbolat, Edip Servet.

İsmail'in evindeki toplantı babasının, kardeşlerinin toplantımıza gelmeleri ihtimali üzerine bırakıldı. Mithat Şükrü Bleda'nın yalılarında, Defterdar semtindeki selamlığında toplanmaya başladık. Hemen günaşırı devam eden bu toplantılarda konuşa konuşa Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kurmayı başardık (Eylül 1906). Artık on kişinin her gece aynı evde toplanması dikkati çekebileceğinden, içimizden bugün Allah'ın rahmetine kavuşmuş olan Talat'ı, İsmail Canbolat'ı, Rahmi'yi (Heyet-i Âlîye) diye seçtik ki sonradan bu (Merkezi Umumi) adını aldı." (*)

Kurulan bu örgütün bazı özellikleri vardı. Kısa süre sonra Doktor Nazım aracılığıyla Paris'teki Ahmet Rıza Bey ve arkadaşlarıyla temas kuracak olan örgüt her şeyden önce **"Cemiyeti hafiye"** yani gizli bir örgüttü. Emanuel Karasu tarafından Mason yapılmış olan Talat Efendi örgütün lideri haline gelmişti. Böylece İttihat ve Terakki ile Mason örgütü arasında doğal bir bağlantı bulunuyordu. Tanzimat döneminde olduğu gibi bu dönemde de Mason örgütünün fikir ve vicdan hürriye-

---

(*) Talat Paşa Bir Örgüt Ustasbsının Yaşam Öyküsü Tevfik Çavdar S. 29
(**) İttihat ve Terakki Hatıralarım Kâzım Nabi Duru İst. 1957 S. 13

ti ilkesiyle aydınların **"hürriyet"** e ulaşma amacı entegre oluyordu. Nitekim bir süre sonra İttihat ve Terakki'ye girecek üyelerin güvenilirlik tahkikatı Mason locaları tarafından yapılıyor, İttihat ve Terakki örgütüne giriş ve toplantılar, Mason örgütündekine benzer ritüellere bağlanıyordu.

İttihatçılar, Mason localarının himayesine muhtaçtı. Zira bu şekilde güvenliklerini sağlıyor, hafiyelerin takibinden kurtulma imkanı buluyorlardı.

Mason localarında toplanan örgüt üyeleri kuşkusuz Masonluğun etkisi altında kalıyor, bu nedenle de siyasal bir partiden çok, dışa kapalı (gizli) siyasal bir dernek görünümüne dönüşüyordu.

Nitekim örgüt üyeleri önce güvenlik, sonra da dayanışma duygusu nedeniyle, yeminlerle ve özel bir tüzükle birbirine bağlanıyor, giderek dışa kapanıyorlardı. Gizlilikten kaynaklanan **"kulüpçülük"** anlayışı ve iç tüzük nedeniyle oluşan **"kulüp tipi örgütlenme"** uzun yıllar devam edecek, bir türlü topluma bütünüyle açılamayacak İttihat ve Terakki'nin uzantıları olan bazı Cumhuriyet kadrolarını da etkileyecekti. Bu nedenle de Anadolu köylüsünden kopuk bir yönetim çevresi oluşmasına neden olacaktı.

Başta Talat Efendi (Paşa) olmak üzere Celal Bayar da dahil tüm İttihatçıların Mason olması **"siyasi kulüpçülük"** açısından önemli bir dayanak oluşturuyordu.

Ancak bu durumun ilerde ortaya çıkaracağı sakıncaları o sırada kimse düşünecek durumda değildi. Zira ilk hedef Abdülhamit yönetimiydi. Avrupa ülkelerinin istediği reformların yapılabilmesi için öncelikle Meşrutiyet'in ilan edilmesi, 1876 Anayasası'nın işlerlik kazanması, bu ortamda fikir ve vicdan hürriyetinin sağlanması ve bu hürriyetlere dayanarak örgüt-

lenme hürriyetinin sağlanması gerekiyordu. Bu yönde Abdülhamit'e baskı yapılması ve bir baskı grubu oluşturulması amaçlanıyordu. Bu nedenle de İttihat ve Terakki'nin hedef aldığı ilk grup ordu oluyordu. Zira belirleyici güç, silahlı kuvvetlerdi. Harbiye'den yeni çıkmış bilgili, ateşli ve vatansever genç subaylar Harbokulu'nda zaten çağdaş fikirlere aşina bir yaşam sürüyorlardı. En az Namık Kemal kadar milliyetçi ve İttihatçılar kadar özgürlükçüydüler. **"Kâbe-i Hürriyet"** diye adlandırılan Selânik yöresine atanmak için yanıp tutuşuyorlardı. Bunun iki temel nedeni vardı. Birincisi, okulda öğrendikleri askeri bilgileri burada tatbik edebilir; Yunan, Bulgar, Sırp ve Arnavut komitacılar karşısında kısa zamanda başarılar kazanarak adlarından bahsedilen bir kahraman haline gelebilirlerdi. İkincisi ise hürriyet mücadelesinin merkezine yakın durarak ve nisbeten Avrupa havası teneffüs ederek, ülkenin diğer yörelerine göre daha aydın bir ortamda serbestçe konuşup tartışabilirlerdi.

Ancak kıtaya çıkınca bu umutları gerçekleşmiyordu. Herşeyden önce Bulgar, Sırp, Rum ve Arnavut çeteleri karşısında ucuz kahramanlık kazanmak o kadar kolay değildi. Aksine bitmez tükenmez çatışmalar bu genç insanların umutlarını kırıyor onları umutsuzluğa düşürüyordu.

Ayrıca devlet maaşlarını zamanında ödeyemiyor, günlerce süren takipler ve çatışmalar onların olumsuz ruh yapılarını kamçılıyordu. Buna bir de her olumsuzluğun sorumlusu olarak Padişah'ı gösteren propaganda eklenince, kahraman olmak amacıyla buralara koşan genç insanlar, Padişah'ı alaşağı etmek için bir başka yarışın içine giriyorlardı. Böylece İttihat ve Terakki de aradığı militanları ve fedaileri elde etmiş oluyordu. Bulgar komitacılarına karşı çarpışarak kahraman

olmayı amaçlayan bu genç subaylar, kısa süre içinde örgütün **"fedai"** kısmına yazılarak, kendi paşalarını, komutanlarını katletmekten sakınmıyorlardı. Bu ateşli subaylar arasında Eyüp Sabriler, Atıf Beyler, Enver ve Niyazi Beyler vardı.

İttihat ve Terakki, Avrupa'daki tüm benzeri örgütler gibi terörü de bir araç olarak kullanmaktan kaçınmıyordu. Amaç buralarda, Padişah kadar "otoriter" olmak ve yaptırım gücü elde etmekti.

Nitekim, Enver Paşa'nın eniştesi Selânik Merkez Komutanı Nazım Bey, Alay Müftüsü ve Şemsi Paşa, örgütün kurşunlarına hedef oluyor, İttihat ve Terakki, siyasal bir güç olarak kendini kanıtlıyordu. Bu arada örgüte giren militan sayısı da çığ gibi büyüyor, yerel yöneticiler örgütten ürküyor ve iki yüzlü bir politika izlemeye başlıyorlardı. Yani bir yandan Saray'a jurnaller yazıyor, diğer yandan icraatlarını örgütün hoşlanacağı yönde yapıyorlardı. İttihat ve Terakki'nin istediği oluyor, ortaya bir otorite boşluğu çıkıyor ve bu boşluk İttihatçılar tarafından dolduruluyordu. Diğer taraftan örgütün Manastır ve Ohri'de şubeleri açılıyor, Makedonya ve Balkanlarda giderek yayılıp güçleniyordu.

Artık iş bir vesile yaratılarak harekete geçilmesine ve Padişah'a baskı yapılarak Meşrutiyet'in ilan ettirilmesine kalıyordu.

Bu arada Doktor Nazım, Hoca Mehmet Efendi adını kullanarak başında sarık, yüzünde sakal ve sırtında cübbe olduğu halde Atina yoluyla Paris'ten Selânik'e geliyor, böylece Parisle organik bağ kurulmuş oluyordu. Zaten Osmanlı Hürriyet Cemiyeti adı da onun telkinleriyle değişiyor, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti oluyordu. Böylece örgüt hem pozitivist bir yapıya kavuşuyor, hem de Paris ile Selanik grupları aynı ad altında otomatik olarak birleşiyordu.

Örgüt artık başkaldırma ve bu başkaldırıyı açıklama aşamasına gelmiş bulunuyordu. Ancak geniş kitleler karşısında başkaldırıyı meşrulaştıracak bir gerekçe aranıyordu ki bu gerekçeyi de kısa süre sonra İngiltere ve Rusya hazırlıyordu.

6-7 Haziran 1908 günleri VII' inci Edward ile Rus Çarı II' nci Nikola Reval'de biraraya geliyordu. Bu buluşmanın amacı egemenlik alanlarının belirlenmesi ve paylaşılmasıydı. Nitekim 1907 Ağustos'unda gerçekleşen buluşmada Tibet, İran ve Afganistan bu iki devlet arasında nüfuz alanlarına ayrılmıştı. Sıra Balkanlara gelmişti. Reval'de Avusturya'nın Balkanlardaki, Almanya'nın ise Osmanlı İmparatorluğu içindeki etkileri ele alınacaktı. Ayrıca buluşmada tarafların sadece Makedonya meselesini görüştükleri açıklanıyordu. Bu durum İttihat ve Terakki Cemiyeti için adeta beklenen vaktin geldiği anlamını taşıyordu.

"Bütün bu üzüntülerin ruhumu sardığı bir sırada Reval buluşması oluvermişti. Bu toplantıda Rusya ve İngiltere tarafından kararlaştırılanların sonucunu düşünerek üç gün üç gece heyecanlar ve helecanlar içinde çırpındım. Ölümden başka bir kurtuluş yolu göremiyordum. Sonunda kanlarla gördüğüm ufuk kararmış, geleceğinde milletin kurtuluşu için karşıda bir ışık belirivermişti. Evet, isteklerime ulaşma yönlerini kafamdan geçirmiştim. Kurtuluşu fedakarlıkta, ölümde buluyor, Reval buluşmasının tüm Türklüğün gönlünde yarattığı karanlığın ancak milletçe bir ölümü göze almak yoluyla son bulacağını düşünerek etkilerini her gördüğüm aydının yüzünden okuyordum." (*)

Kolağası Resneli Niyazi Bey bu düşünce ve duyguların etkisiyle Sultan Abdülhamit'e karşı yanına birliğini de alıp Resne'de dağa çıkıyor, onu Enver Bey izliyordu. Bunun ar-

dından İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin güçlü olduğu il ve beldelerden Padişah'ın oturduğu Yıldız Sarayı'na telgraflar çekiliyordu. Saray'ın adeta telgraf yağmuruna tutulduğu bu sırada en önemli ve son olay Firzovik'te cereyan etti.

Bir tatil günü bölgedeki demiryolu inşaatında çalışan Avusturyalı işçiler Firzovik Ovası'nda aileleriyle birlikte piknik yapmayı kararlaştırdılar. Ancak Arnavutlar, Avusturya'nın bir emrivaki yaparak bölgeyi ilhak edeceği endişesiyle silahlanıp atlarına binerek ovaya doğru harekete geçtiler. Nitekim kısa sürede ovada binlarce atlı ve silahlı Arnavut toplandı. Ancak Avusturyalılar bu durum nedeniyle pikniği iptal ettiler. Fakat Arnavut atlılar dağılmadılar. Bunun üzerine merkezi Üsküp'te bulunan Üçüncü Ordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa Arnavutları yatıştırması için Galip Beyi gönderdi.

Galip Bey ve emrindekiler İttihat ve Terakki'den yanaydı. Hatta Galip Bey Cemiyet'e üye idi.

Nitekim Arnavutların arasına karışan İttihatçılar **"Padişahımız aslında Meşrutiyet ilan etmek istiyor. Ancak çevresindeki hainler bırakmıyor."** propagandasını işlemeye başladılar. Gerçi Arnavutların arasına İttihatçılara karşı olanlar da karışmıştı ama Galip Bey ve arkadaşları ağır bastılar. Sonunda Arnavut liderleri Abdülhamit'e **"Senin Meşrutiyet'i ilan etmek istediğini fakat bazı münafıkların engel olduklarını biliyoruz. Bir an önce Meşrutiyeti ilan et. Korkma yanındayız"** şeklinde bir telgraf çektiler. Bu telgraf Abdülhamit için büyük anlam taşıyordu. Zira o zamana kadar Padişah'ın en sadık ve fedakar tebası Arnavutlardı. Hatta kendi muhafazasını bile Arnavutlara emanet etmişti. Şimdi onlar da **"Meşrutiyetçi"** kesilmiş **"Anayasa'yı ilan et"** diyorlardı. Gerçi Arnavutlar oyuna gelmişlerdi ama çekilen telgraf bu anlamı taşıyordu. Yoksa Firzovik Ovası'nda toplanan binlerce atlı ve silahlı Arnavut İs-

tanbul'a yürüyecekti.

O sırada dağa çıkmış olan Niyazi ve Eyüp Sabri Beyler de Manastır Postanesinden çıkarken öldürülen Şemsi Paşa'nın yerine tayin edilen Tatar Osman Paşa'yı rehine alarak dağa kaldırmışlardı.

Abdülhamit bu duruma daha fazla dayanamadı. 23 Temmuz 1908 günü top sesleri ve **"yaşasın hürriyet"** sloganları arasında Meşrutiyet ilan edildi.

"YAŞASIN MEŞRUTİYET!..." AMA.....

"1908 seneî Temmuz'unun 10 uncu Perşembe günü (eski takvime göre) sabahı İstanbul ahalisi gazetelerde hiç beklenilmeyen resmi bir tebliği korku ve hayretle okumuşlardı. O güne kadar gündelik gazetelerde, mecmualarda ve kitaplarda millet, vatan, hürriyet, Meclis-i Mebusan kelimelerine tesadüf etmek mümkün değildi. Bu kelimeleri yazmak gafletinde bulunanların hapsinden başka sürgüne gönderilmeleri muhakkaktı. O resmî tebliğ Sultan ikinci Abdülhamit'in Mebusan Meclisini tekrar açmağa karar verdiğini herkese haber veriyordu. Kimse gözüne inanmıyordu. Acaba bu da Abdülhamit'in Rumeli'nde doğan ve her gün biraz daha inkişaf eden inkîlap hareketini boğmak için bir oyunumuydu. Çünkü hareketi bastırmak için memur ettiği Şemsi Paşa'sını genç zabitler kaldırıp kaçırmışlardı. Firzovik'te toplanan Arnavutlar Padişah'tan Kanun-u Esâsî'nin ilanını telgrafla istemişlerdi. İstanbul'da sarayda toplanan vükela dahi başka çare olmadığını ona mazbata ile bildirmişlerdi."(*) *M. Avni 1943 S. 31 İst.*

Abdülhamit'in Meşrutiyeti tekrar ilan etmesiyle birlikte, devletin içinde sürekli varlığını hissetiren ve bazan da kanlı

hesaplaşmalara girişen ikilem yeni bir aşamaya geliyordu. Bu ortamda roller değişiyor, birbirine karışıyor, yeniden belirsizlik ve kaos başgösteriyordu.

Abdülhamit dönemide **"iktidar ve muhalefet"** kamplarında odaklaşan güçler dengesi, Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte farklı alanlara kayıyor ve meydana gelen dengesizlik tüm kurumları etkilemeye başlıyordu.

İstibdat döneminde Sultan Abdülhamit tüm güç, yetki ve sorumlulukları kendisinde toplayarak Hilafet rejiminin gereğini yapmıştı. Gerçi bu **"çağdışı"** bir uygulamaydı ama Hilafet'in gereği de buydu. Uhrevi ve siyasi güç aynı kişinin hakkıydı. Bu kişinin ise yetkisini başka kurumlarla paylaşması söz konusu değildi.

Nitekim Abdülhamit Mutlakiyet ve istibdatıyla bu gerekliliği yerine getiriyor, devlet **"tek sesli"** bir biçimde yönetiliyordu. Böylece Abdülhamit sistemin gereğini yapıyor, fakat çağın gereğini yapamıyordu. Zira 1789' lardan başlayarak ve giderek ağırlığını hissettiren **"yeni çağ"** kişi hak ve özgürlüklerini ön planda tutuyordu. Kişi hak ve özgürlükleri ise fikir ve vicdan özgürlüğü tabanına oturuyordu.

Fikir ve vicdan özgürlüğü, sözle verilen veya alınan bir hak değildi. Özgürlüklerin kayıtlı olduğu üstün belgelere gereksinim vardı. Bunlar ülkelerin her yerinde ve her fert için geçerli olan anayasalardı. Kişi hak ve özgürlükleri fikir ve vicdan hürriyetleri ancak bu çağdaş anayasalarda kayıt ve güvence altına alınabiliyordu.

Abdülhamit böyle bir üstün belgeden, yani Anayasa'dan yoksun olarak toplumu 33 yıl yönetmişti. Gerçi ona göre hiç bir sorun yoktu... Halife olarak onun üstün kitabı vardı. Bu Kuran-ı Kerim'di...Bütün yasalar da orada yazılıydı...

Ama bu kanunlar Müslüman ve üstelik Halife olarak ken-

disine ait yorumlardı. Değil gayrimüslimler, ülkedeki pek çok Müslüman dahi bunu yeterli bulmuyordu. Dahası, eldeki tefsirlerde güncel, ekonomik ve sosyal sorunları çözümlemede yeterli olamıyordu.

Batıdaki teknik gelişme, ekonomik gücün siyasal etkinliğe dönüştürülmesi, giderek kabaran milliyetçi hareketler, milli, merkezi ve çağdaş hukuk devleti fikrinin giderek güçlenmesi ve yayılması... Bunlar hep Abdülhamit'in dezavantajlarıydı. Dışardan bakıldığında artık yerli yerine oturmuş, hiç olmazsa doğru kişiler tarafından üstlenmiş bir ikilem vardı. Tutucu iktidar ve buna karşı çağdaşlaşma yönünde baskı yapan muhalefetten oluşuyordu bu ikilem...

Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte roller de değişiyordu. Herşeyden önce Osmanlı Padişahı, Kuran'ın dışında, Allah kelamının dışında, insanlar tarafından kaleme alınmış olan hükümleri içeren bir üstün belgeye bağlanacaktı. Bu üstün belge aynı zamanda beraberinde bir Mebûsân Meclisi getirecekti. Mebûsân Meclisi seçimle gelen üyelerden oluşacak; üstelik bu üyeler arasında Ermeni, Rum ve Musevi üyeler bulunacaktı.

Peki **"halifeyi rûy-i zemin"** hazretleri bunca kurumu ve yasayı nasıl kabullenebilecekti.

Dahası da vardı. O zamana kadar muhalefet adına sadece İttihat ve Teraki Cemiyeti faaliyette bulunmuştu. O da positivistlerin elindeydi. Ancak Meşrutiyet'in getireceği serbest örgütlenme ortamı içinde başka siyasal akımların örgütlenmesi de kaçınılmazdı. Bir yandan Padişah'ın karşı olduğu Anayasa ve Meclis, diğer yandan Meclis'te birbirine giren dinsel, ırksal ve ideolojik partiler.. Tüm bunları, Batı Avrupa ve Rusya'nın paylaşmaya hazırlandığı zayıf Osmanlı devleti nasıl kaldıracaktı. Kaldı ki ülke ekonomik bakımdan büyük bir sarsıntı içine girmişti. Ekonomi Düveli Muazzama (Süper

devletler) memurlarının yönettiği Düyûn-u Umûmiye'nin (Genel Borçlar yönetimi) kontrolü altındaydı.

Diğer taraftan Kanun-ı Esâsî'nin ilan edilmesine paralel olarak yapılacak mebus seçimlerinin sonucunda ortaya çıkacak hükümetin uygulayacağı program, Osmanlı sosyal hayatını da etkileyecekti. Bu etkilenme ise tutucu gelenek ve göreneklere dayalı yaşayan kesimde ister istemez tepkilere yol açacaktı. Abdülhamit, Meşrutiyet'i hangi duygularla ilan etmiş olursa olsun tabandan aynı tepki yükselecekti.

Kaldı ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti Meşrutiyet'i getirmek için ordunun bir kanadı ile işbirliği yapmış, bazı genç subaylar ister istemez siyasete bulaşmışlardı. Zira Meşrutiyet istemek de bir çeşit siyaset yapmaktı. Ancak orduda tutucu gruplar da vardı. Bunlar siyasete bulaşmamak için belki de yeterince örgütlü olmadıklarından seslerini çıkarmamışlardı. Ancak Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki üyesi genç subaylar kendilerini frenleyebilecek, siyasetten çekilebilecekler miydi? Eğer çekilmezlerse ordu içinde de siyasi çatışma başlayacaktı.

BÜYÜK ÇELİŞKİ: HİLAFET DÜZENİNDE TAM DEMOKRASİ!...

23 Temmuz 1908 günü İstanbul'da yayınlanan gazeteler Sultan Abdühlamit'in Kanun-ı Esâsî'nin yeniden uygulamaya sokulmasını buyurduğunu duyuruyorlardı. Böylece Osmanlı tarihinde **"II' nci Meşrutiyet"** diye adlandırılan yeni bir dönem başlıyordu.

Kanun-ı Esasi'nin (Anayasa) yeniden uygulamaya konması kuşkusuz **"hukuk devleti olmak"** yolunda atılmış çok önemli bir adımdı. I' inci Meşrutiyet döneminde olduğu gibi

Padişah'ın yetkileri en azından kağıda dökülecek ve hiç olmazsa üzerinde tartışılabilecek bir belge ortaya çıkacaktı. Üstelik bu **"üstün bir belge"** olacak, siyasal ve sosyal yaşamı düzenleyecekti.

Ancak bu tabloda da en büyük çelişkiyi yine bizatihi Padişah'ın kendi konumu oluşturuyordu.

Hem siyasi hem de uhrevi lider olan Padişah, Halife kimliği ile Kuran'ın Kerim'in hükümlerine bağlıydı ve başka bir belgenin üstünlüğünü benimsemesi mümkün değildi. Daha açıkcası hem Kur'an hem de Kanun-ı Esâsî hükümlerine uyan bir Padişah, kuşkusuz hem bu durumdan rahatsızlık duyacak, hem de kimi zaman iki üstün belge arasında çelişkiye düşecekti.

Kaldı ki Meşrutiyet, İttihat ve Terakki Cemiyeti denilen gizli bir örgütün tesis ettiği baskı sonucu kurulmuştu. Kanun-ı Esâsî'nin getirdiği yasal düzenlemeye bu örgüt siyasal ve yasal bir parti halini alacaktı. Ancak yasalar sadece İttihatçılar için yapılmıyordu. Diğer siyasal, ekonomik, felsefi, ırksal ve hatta dinsel partiler de özgürce örgütlenme ve serbest seçimlere katılma hakkına kavuşuyorlardı.

Bu cereyan ve siyasal örgütler, birbirleriyle sürtüşmenin ötesinde, teokratik devlet sistemi içindeki Osmanlı yönetimiyle nasıl "çatışmadan" entegre olabileceklerdi?

Tabii, ilk günlerin heyecanı içinde hiç kimse bunları düşünmüyor hatta aydınlar **"hürriyetin ilanı"** için daha gürültülü gösteriler yapılmamasından şikayet ediyorlardı:

"Meşrutiyet böyle mi olurdu? Yıllardan beri bin türlü üzüntüler ve acılar içinde erişilmez bir amaç halinde düşlerini kurduğumuz Meşrutiyet, en küçük kolluk olayından daha sessiz, daha gösterişsiz, daha doğal bir biçimde mi başlayacaktı? Nasıl dünya yerinden sarsılmıyor, nasıl toplar gürlemiyor, ne

bileyim, nasıl evren doğal gidişini izleyebiliyordu?"

Buna karşılık Abdülhamit ve Mutlakiyet yandaşları, yapılan gösterileri bile hazmedemiyordu, eleştiriyorlardı.

"Hürriyet vaaarl...

Evet... Şehrin her tarafına kovanlardan boşanmış arılar gibi dağılıp koşuşan, iki ellerindeki ilave demetlerini kanat gibi açarak adeta uçuşan müvezziler böyle bağırışıyorlardı. Halbuki bu ilavelerde sadece Kanun-ı Esâsî'nin tekrar yürürlüğe girdiğini bildiren Padişah iradesi yazılıyordu."(**)

Kısacası Kanun-ı Esâsî'nin yürürlüğe girdiği ilk gün, gösterilere katılanlar ile katılmayanlar saflaşmaya başlamış ve "tarihsel ikilem" tabana doğru yayılma yoluna girmişti. Hele Kanun-ı Esâsî'nin hemen ardından Abdühlamit tarafından Meclis-i Mebûsân'ın açılması emri verilince sürtüşmeler ister istemez sertleşecek ve kırıcı olmaya başlayacaktı.

"Eserim olan Kanun-ı Esâsî ve icabı bulunan Meclis-i Mebûsân (1890) da milletimin henüz liyakat ve iktidarı olmadığı anlaşılmakla, Heyeti Vükela'nın tasvip ve talebi üzerine bila müddet kapamıştım. Cenabı Hak'ka hamdolsun, şimdi milletimin buna ehliyeti tahakkuk etti. Karihai ilham sabihamdan Meclis'in açılmasını ve ehliyetli Mebusların intihap edilmesini irade ediyorum." (*****)

II' nci Meşrutiyet'in mimarları Osmanlı İmparatorluğu'nun temel yapısında yasal değişiklikler yaparak, tarihin derinliklerine dayanan bazı çelişkileri ortadan kaldıracak yerde, birbirleriyle çekişmeyi, kısır ve sonuçsuz tartışmalara girmeyi tercih ediyorlardı. Nitekim 1876 Anayasası değişiklik yapılmaksızın yürürlüğü konuluyordu. Bu nedenle de yeni bir anayasa yapılmıyordu.

2' nci madde yine "Devlet-i Osmânîye'nin dini İslamdır" diye başlıyor ve yine aynı maddede hükümdarın **"ruhani ve cis-**

mani" iki nitelik taşıdığı vurgulanıyordu. Üstelik bu iki niteliğine dayanarak "iki türlü yetkiler" taşıdığı belirtiliyordu.

Bunun da ötesinde üçüncü maddeye **"Saltanatı Seniyye-i Osmânîyye hilafeti kübrâyı İslamiyeti haiz olarak sülâle-i Âlî Osman'dan usûlü veçhile ekber evlâda aittir"** ibaresi konuyordu. Yani saltanat Osmanlı hanedanının en büyük evlâdına geçiyordu. (****)

4' üncü maddede **"Zâtı Hazret-i Pâdişâhî hasbet hilâfe dini İslamın hâmîsi ve bilcümle tebaa-i Osmânîyye'nin hükümdar ve padişahıdır"** deniyordu.

5 inci maddede Padişah'a kutsal bir nitelik veriliyor, 7nci maddede Şeyhülislam'ın Padişah tarafından seçilerek atanacağı ve Şeyhülislam'ın kabineyi girmesinin mümkün olduğu kaydına yer veriliyordu. (**)

Bununla birlikte yapılan bir değişikliğe göre Padişah tahta çıkışında Kanun-ı Esâsî'ye bağlı olacağı konusunda yemin edecekti.

Kısacası Meşrutiyet'in yeniden tesisi için yıllarca mücadele veren muhalifler, rejimi çağdaş bir yasal dayanağa kavuşturmak ve devletteki tüm anarşi ve kargaşanın nedeni olan ikilemi ortadan kaldırmak yönünde çaba harcamak yerine, bunları bir kenara itip, kendi aralarında hesaplaşmaya başlıyorlardı.

Nitekim Meşrutiyet'in ilk günlerinde Mizancı Murat Bey, Mizan gazetesinde yayınladığı bir yazı ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden istifa ediyor **"beraeti zimmet mazbatası"** verilmesi için bir mülakat istiyor ve bu isteğini pek de kibar olmayan bir lisanla duyuruyordu. Buna iki gün sanra verilen cevapta soğuk bir ifade kullanılıyor ve "... **Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin Dersaadet'teki heyeti idaresi bir heyeti merkeziye-**

ye bağlıdır. Bu heyetin de tanınması meşruttur. Binaenaleyh sizinle mülakat gayr-ı mümkündür" denilerek reddediliyordu. (***)

Böylece Murat Bey, henüz İttihat ve Terakki yöneticileri ortaya çıkmamışken, örgüte karşı şiddetle muhalefete başlıyordu. Bu muhalefeti sırasında Serbestî gazetesi ve gazeteci Hasan Fehmi Bey onu destekliyordu. Kısa bir süre içinde de İkdâm gazetesinin yazarı Ali Kemal Bey İttihat ve Terakki'ye karşı açık tavır alıyordu.

Kısa bir süre sonra da onları güçlü bir fikir dokusuyla Prens Sabahattin izliyordu.

Böylece Osmanlı aydınları öncelikle Padişah'ın ülkeyi, tekkesini yöneten şeyh konumundan çıkarıp çağdaş devlet anlayışıyla yönetebileceği bir konuma getirmeye uğraşacak yerde, ideolojik kavgalara girip dinamizm ve enerjilerini boşa harcamaya koyuluyorlardı. Üstelik bu aydınların arasında Padişah'ın siyasi kişiliğini geliştirmekten çok teokratik gücünü arttırmasını destekleyenler, teşvik edenler de vardı.

İdeolojik gruplaşmalar ise şu tabloyu oluşturuyordu...

Meslek-i İçtimai Cereyanı : Liderliğini Prens Sabahattin'in yaptığı bu akım **"Adem-i Merkeziyet"** (yerinden yönetimci) ve "Teşebbüs-i Şahsi" (bireysel girişimci) bir programı, istikrar ve bireyi kalkındırmanın tek yolu olarak görüyordu.

Garpçılık Cereyanı: Öncülüğünü Dr. Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Kılıçzâde Hakkı Bey'lerin yaptığı bu akım Osmanlı topluluğunda saltanatın muhafaza edilmesi ve aşırı ıslahatlar yapılması koşuluyla çağdaşlaşmanın sağlanabileceğini ileri sürüyordu.

İslamcılık Cereyanı: Tüm diğer akımların içinde İslamcılık cereyanının izlerine rastlamak mümkündü. İslamcılık akımı devletin içine kadar, hatta Padişah'a kadar uzanan çok güçlü bir akımdı. İslamcılık devletin teokratik yapısından kaynaklanıyor, dini akidelere dayandığı için sistemli bir yapıya kavuşmuş bulunuyordu.

İslamcılık cereyanı içinde çeşitli dereceler vardı. En hafifi İslamiyeti gelişmenin önünde bir engel olarak görmeyenlerdi. Buna karşılık Panislamist çevrelerden en sivrileri, 31 Mart'ta rol alan kişi ve gruplardı.

Türkçülük Cereyanı: Bu akımın ideologu Ziya Gökalp'ti. Gökalp, İttihat ve Terakki'nin resmi ideologuydu. Gökalp'in formüle ettiği Türkçülük akımı, Osmanlı İmparatorlugu içindeki Türkleri milli bir bilince kavuşturmayı amaçlıyordu. İkinci aşamada hudutların dışındaki Türklerle birleşecek ve Turan adlı büyük bir devlet meydana getirilecekti.

Yusuf Akçura, Ömer Seyfettin, Hamdullah Suphi, Fuat Köprülü, Ahmet Agayef, Tekin Alp (Leon Kahun), Kazım Nami bu grupta yer alıyordu.

Sosyalizm Cereyanı: Meşrutiyet ortamında en zayıf cereyan Sosyalist akımdı. Kişi hak ve özgürlüklerinin Osmanlı içindeki Türklere ancak Sosyalizm'in gerçekleşmesiyle tanınabileceğini savunan bu akımın liderliğini İştirak dergisini çıkaran ve baş yazarlığını yapan Hilmi Bey üstlenmişti. (*)

Bu cereyanlara paralel olarak cemiyet ve siyasi partiler de kuruluyor ve tartışmalar kitlenin aklını karıştıracak biçimde yoğunlaşıyordu.

Ancak bunun da ötesinde, özgürlük ortamından sadece samimi Osmanlılar değil, gayrısamimi unsurlar da yararlanıyordu. Onlar da örgütlerini kuruyor, fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun çağdaş devlet olma yolunda bütünlüğünü

korumasına değil, bölünüp parçalanmasına ve yokolmasına çalışıyorlardı.

Bunların başında da Arnavut, Ermeni, Kürt ve Arap örgütleri geliyordu. Diğer taraftan, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç çatışma ortamında boğulmasını ve başını kaldırıp ufuklara bakamamasını amaçlayan başta İngiltere ve Rusya olmak üzere dış güçler, tüm bu gruplara çeşitli kanallardan destek ve teşvik veriyor, çelişki ve çatışmaları tırmandırmak için çaba sarfediyordu.

SİVRİLEN CEREYANLAR

Yavuz Sultan Selim'in halifeliği İstanbul'a getirmesinden itibaren Mutlakiyet rejimi içinde Osmanlı yönetimine çöreklenen ve sürekli bir sürtüşme ile anarşinin kaynağı olan ikilem

---

(*) Türkiye'deki Siyasi Partiler - Tarık Zafer Tunaya Hürriyet Vakfı Yay. İst. 1984 C. 1. S. 11,12,13 Not: Ceryanlar bu eserden özetlenmiştir.

(*) Siyasi Anılar Hüseyin Cahit Yalçın T. İş. Bankası Kült Yayınları 157. İst. 1976 S. 3
(**)İlanı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamit N. Nazif Tepedelenlioğlu İst. 1960 S.6

(***) Doğmayan Hürriyet Hasan Amca İst. 1958 S. 45

(****) Dinin Türk Toplumuna Etkiyleri Muzaffer Sencer Ant. Yay. 1971 S. 185-186
(**) Age.S. 186

(*****) İlanı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamit Han. N. Nazif Tepedelenlioğlu İst. 1980 S. 6

II' nci Meşrutiyet ortamında oluşan yeni siyasi tabloya da yansıyor, aktörler yerlerini almaya başlıyorlardı.

İkilemin bir kanadını **"Garplılaşma Cereyanı"** (Batılılaşma Akımı) oluşturuyordu. Diğer kanatta ise **"İslamcılık Cereyanı"** yer alıyordu.

Böylece Osmanlı devletinin **"tarihsel ikilemi"** bu kez yeni bir çehre kazanıyordu. Tanzimata kadar **"teknolojik gelişme ve çağdaşlaşmadan yana"** olan aydınlar ile onların karşısında yer alan **"bağnaz ve tutucu dinciler"** Tanzimatla birlikte **"Meşrutiyet'ten yana aydınlar"** ile onların karşısındaki **"tutucu ve Mutlakiyetçi padişahlarla yandaşları"** şeklinde saflaşmışlardı. II' nci Meşrutiyet ortamında ise ikilem bu kez tabana doğru **"Garplılaşma Cereyanı"** ile **"İslamcılık Cereyanı"** şeklinde örgütlenerek uzanıyordu.

Aslında **"batıcı"** akım, yani **"akılcı"** ve **"çağdaşlaşma"** yanlıları İslamiyeti reddetmiyor, yapılacak reform ve yenilik hareketlerini sadece yasal bir tabana oturtmayı amaçlıyorlardı.

Batıcı akımda yer alanlar Osmanlı devletinin geri kalmışlığını ekonomik yetersizlik, taassup, cehalet ve taklitçiliğe bağlıyorlardı. Onlara göre Meşrutiyet hareketi satıhta kalıyor, halka (köylü, çiftçi ve Anadolu'ya) nüfuz etmiyordu. Bunun için de sosyal bir devrim yapmak gerekiyordu. Bu sosyal devrimin amacı ise Avrupa düzeyine yükselmek olmalıydı. Batı, Avrupa demekti. Avrupa ise sanayi, teknoloji ve sosyal yaşam düzeyi bakımından yüksek bir seviyeye erişmişti. Avrupa bu düzeye eğitim ve bilim sayesinde yükselmişti. Bu ise ancak sosyal bir devrim yapılarak Osmanlı devletine aktarılabilirdi.

Sosyal devrimin ilk hedefi hurafelere, softalığa ve sahte

din adamlarına savaş açmak olacak, buna karşılık Avrupa'ya Osmanlılardaki batılılaşma yeteneğinin kaybolmadığı kanıtlanacaktı. Bu da Osmanlıların Avrupalılar gibi yaşamasıyla mümkün olacaktı. (Ki bu bir bakıma batı felsefesine bağlı olarak, batı ahlak anlayışının da alınması anlamına geliyordu. Ahlak anlayışı beraberinde kadını da toplum yaşamına katacaktı. Tabii tutucu dincilerin Müslüman kadınların sosyal yaşama katılmasını hazmetmeleri, kabullenmeleri veya hoş görmeleri mümkün değildi.)

Avrupa ile entegre olmak demek köleleşmek değil, cesur düzenlemelere gitmek demekti. Yapılacak sosyal devrim bazı batılı kurumların apar topar Osmanlı'ya **"taklit edilmesi"** olmayacaktı. Öncelikle tarihi ve coğrafi koşullara, ihtiyaçlara ve halkın anlayış düzeyine uygun olacaktı. Yönetici ve devlet adamları da bir kanun uygulayıcıdan çok eğitimci ve bilim adamı olacaklardı.

Sosyal devrim, yasal bir tabana oturtulacaktı. Bu nedenle de öncelikle bir **"hukuk reformu"** yapılacaktı. Hukuk reformuna, amme ve özel hukuktan başlanacaktı. Çağını tamamlayan Mecelle ise ya tamamen rafa kaldırılacak, ya da gerçek ve ciddi biçimde yenilenecekti.

Osmanlıcılık muhafaza edilecek, fakat devletin dayanağında Türkçülük ve İslamcılık da yer alacaktı. Böylece merkezi sistem tam bir birlik sağlayacaktı. Ayrıca İslam birliği fikri muhafaza edilecek, çalışmalar sürecekti.

Türkçülük ve Milliyetçilik ön plana çıkarılmayacak, ancak, dini bir gereklilik olarak hilafet ve saltanat korunacaktı. Buna karşılık Türk milleti egemen bir millet olmasa da saygın bir milletti. Din ise amaç değil, araçtı. Ancak din milliyetten daha üstündü. Buna karşılık devleti kalkındırma amaçtı. Bunun anahtarı ise geçmişte veya geçmişe dayalı bir yenileştirmede

değildi.

Batıcı akımın temsilcileri geniş çapta İttihat ve Terakki üyeleriydi.

Gerçi **"Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-i Şahsi"** savunucusu Prens Sabahattin'in Anglosakson eğilimli görüşleri de batı kaynaklıydı. Ancak Meşrutiyet devrimini İttihat ve Terakki gerçekleştirdiği için o şimdilik devre dışı kalıyor, olayları dışardan izliyor, yeri geldikçe müdahalelerde bulunuyor, olayları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendiriyordu. Ayrıca ikilemdeki zıtlaşma ilk bakışta örgütün işine yarıyor gibiydi. Bu zıtlaşma mutlaka sürtüşmeye dönüşecek ve sonunda muhtemelen tutucu kanat batıcı İttihatçıların **"defterini dürecek"** böylece meydan **"rasyonalistlerin"** temsilcisi olarak sadece kendisine kalacaktı. Bu nedenle Prens Sabahattin başlangıçta ortaya çıkmıyor, kutupların belirginleşmesini, kampların açığa çıkmasını bekliyordu. Sonra... Kendisi ne de olsa saraylıydı ve Halife'nin soyundan geliyordu. Bu nedenle tutucu akım için daha güvenilir bir **"batı yanlısı"** idi...

Hepsinden önemlisi de Prens Sabahattin İngiliz politikası için makbul bir düşünürdü. Zira **"Adem-i Merkeziyet"** görüşüyle, Osmanlı yönetimi altındaki milli azınlıklara **"federasyon içinde"** kişilik vaadediyor bu nedenle başta Ermeniler olmak üzere azınlıklarla da dirsek temasında bulunuyordu.

Kısacası Prens Sabahattin şimdilik oyununu başarıyla oynuyor, tutucu kanadın karşısında İttihat ve Terakki yönetimini boy hedefi haline getiriyordu.

İşi ayaklandırmaya kadar vardıracak olan tutucu kanatta ise dinsel bağnazların da yer aldığı **"İslami akım"** bulunuyordu.

İslamcılık akımı bütünüyle radikal veya fantazi bir akım değildi.

Devlet zaten teokratikti. Padişah, İslamiyet'in doğal lideriydi. Bu tablo içinde sadrazamlar, nâzırlar ve bürokratlar yer alıyordu. Halk arasında ise çok geniş bir desteği ve taraftarı bulunuyordu. Dahası, Şeyhülislam bir fetva makamıydı. Onun kanadı altında ilmiye ve ulema yer alıyordu. Kısacası İslamcılık akımı zaten devlete egemendi. Ancak bu akımın gelenleri yine de yapılanların İslamiyetle ilgisi bulunmadığını ileri sürüyorlardı. Düşüncelerini, hezimetle sonuçlanan savaşların ve sosyal bunalımların büyük bir moral çöküntüye uğrattığı insanların toplandıkları camilerde söylüyorlardı. Buralarda önce ibadet ediliyor, ibadet sona erdikten sonra İslamcı akıma mensup bir din adamı tarafından telkinlere başlanıyordu. Telkinler genellikle hükümetlerin yüreksiz, korkak ve alçak olması nedeniyle ordunun hezimete uğradığı; sosyal ve ahlaki yapının ise son derece bozuk olduğu yönündeydi.

Üstelik İslami cereyan Meşrutiyet ortamı içinde en fazla yayın organına sahipti. **"Sırat-ı Mustakim" "Sebil-ür Reşâd"** doktrin olarak İslamcı akıma hizmet ediyordu. Tüm bunların yanı sıra İslami cereyan içinde de değişik renk ve tonlar vardı. Bu yelpazede uzlaşmacı İslamlardan irtica'a kadar uzanan bir dizi yaklaşım söz konusuydu.

İslamcı akıma göre Osmanlı'nın gerilemesinin altında yatan neden İslamiyet değil, Müslümanların hareketsizlik ve gafletleriydi. Keza zamanla İslam kavimleri ve hükümetlerinin İslami prensiplerden uzaklaşması, yenilik düşmanlığına yol açmıştı.

Buna paralel olarak İslamcı akım dış saldırı odaklarının başında Avrupa'yı görüyordu. Zira Avrupa ilim ve irfanı, fen ve sanayii, rasyonel yönetimi, kin ve ülküsü ve maddi manevi tüm gücüyle Müslüman dünyaya saldırıyor, hücum ediyordu. Hiç bir ahlak ve adalet duygusuna saygı göstermeyen Av-

rupa, müstemlekeci ve istismarcı yöntemlerle Müslüman dünyayı baskı ve kıskaca alıyordu.

Müslümanlığı hedef alan bu baskı ve hücumların başhedefini ise Osmanlı devleti oluşturuyordu. Avrupa tüm maskelerini atmış, Osmanlı devletini parçalamayı kendi çıkarlarının bir gereği olarak görmeye başlamıştı. Kısacası İslam dünyasına indirilen yumrukların etkisini önce Osmanlı İmparatorluğu duymaktaydı.

İslamcı Cereyan, tüm bu sorunları aşacak güç ve anahtarın kendisinde olduğunu iddia ediyordu. Bunun ilk aşaması, İslamlaşmaktı. İslamlaşmak demek, İslam'a aykırı gidişin anlaşılması, İslam kanununlarının anlaşılması demekti. Osmanlı devleti maddeten ve manen kalkınmalıydı. Bu da İslamlaşmakla mümkündü.

İslamlaşmak, İslamiyetin sosyal yapıya, dine ve dünyaya; yani maddi ve manevi yapıya egemen bir din olduğunu kabul etmek demekti.

İslamlaşmak, İslamiyet'in inanç, ahlak, içtimaiyat ve siyaset sistemini daima zaman ve çevrenin ihtiyacına en uygun biçimde tefsir etmek ve buna uymak demekti.

Le Play veya Durkheim'in peşinde giderken İslamlaşmak elbette mümkün olamazdı.

İslamlaşan fert ve devlet, siyasi olduğu kadar bütün sosyal hak ve vazifelerini, rejimini, hürriyet ve adaleti İslami prensiplerden çıkaracak, uygulayacaktı.

Böylece fertte, devlette ve millette çelişkiler doğmayacak, sonuç olarak bocalanmayacaktı. Doğu veya batı, Fransız veya İngiliz hayranlığı duyulmayacak, bir aşağılık kompleksine kapılınmayacaktı. İşte Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmesi ancak bu yolla mümkündü.

İslamiyet gelişmeye engel değildi. Zira İslamiyet ferdi,

sosyal ve siyasi hayatı kapsayan ve bu hayatı düzenleyen bir dindi.Bu sosyal din tamamen inkılabçıydı. Yenilikçiydi. Her devir ve ortam için indirilmişti.İnkılabçı ve faal bir din olan İslamiyet yenilikçiliğe açıktı. Sorun İslamiyet'in doğru ellerde, doğru uygulanmamasıydı. Bütün mesele İslamiyet'i müstebit ellerden kurtarmaktı.

Nitekim Osmanlı devleti de uzun süre müstebit ellerde kalmıştı. Meşrutiyetle yeni kurtuluyordu.

Madem ki İslamiyet gelişmeye engel değildi, o halde Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni dönemde dayanacağı devlet şekli ve esasları İslam sayesinde bulunacaktı. Böylece İslamcılar, amme hukuku alanında da İslami bir rönesans istemekte, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşunu burada aramaktaydılar. Nitekim İslamcılar, üzerinde birleştikleri bu **"Rönesans"ın** tartışmasını başlatmış bulunuyorlardı.

Böyle düşünen İslamcılar uygarca bir uzlaşmadan ve İslamiyeti inşa etmekten yanaydılar. Buna karşılık cehalete dayanmış olan taassup kanadı çok daha ötede ve iddialı bir güç kullanmaktan yanaydı.

Meşrutiyet'in İslamiyet'e uygunluğu konusunda İslamcılar arasında da tartışmalar sürüyordu.

"İslam siyasi hukuk ve ahlak prensiplerine rücû'u tavsiyesinde müttefik İslamcılar, bu rücû'u siyasi inkılabı ikmal edecek içtimai bir inkılab saymakta, fakat Osmanlı İmparatorluğunun, İkinci Meşrutiyet'i, Kanun-ı Esâsîsini, malum parlementarizmi ile kaplayan müesseselere uygunluğu hususunda ayrılmaktadılar. Şu halde İslam kanun ve kaideleriyle tamamlanmasını istemekle beraber, bütün İslamcılar İkinci Osmanlı Meşrutiyeti'nin İslami temellere mutabakatı bakımın-

(*) Amme Hukukmuz bakımından İkinci Meşrutiyetin Fikir Cereyanları Tarık Zafer Tunaya 78 Teksir

dan leyh ve aleyhte fikirlere sahiptiler."*(*)Age.S. 100*

Leyhte olanlar Meşrutiyet'in İslamiyet'teki **"meşveret et"** buyruğuna dayanmasını ön plana çıkarıyorlardı. Ancak karşı düşüncedekiler Kanun-ı Esâsî ile Kur'an-ı Kerim'in eşit tutulduğu görüşüyle rahatsızlıklarını dile getiriyordu.

Meşrutiyet yanlısı İslamcılar, Meşrutiyet'in tesis edilmesine çalışanlar, özveride bulunarak İslamiyetin şartlarına uygun olarak Osmanlı devletine yeni bir şekil vermişlerdi. Meşveret'e dayalı demokrat bir devlet anlayışı artık kaçınılmazdı. Kayıtlar, Osmanlı Meşrutiyeti'nin şer'i ve akli bir oluşum olduğunu gösteriyordu.

Diğer taraftan Osmanlı hudutları dışındaki bazı dinsel odaklar da Meşrutiyet'e olumlu bakıyorlardı. Örneğin **"İngiltere ve Alem-i İslam"** adlı eserinde Seyyid Abdülmecid şu ibareyi kullanıyordu:

"Memâlik-i Osmâniye'de veyahud İran'da mevcûd bulunan şekl-i meşrûtiyeti idâre usûl ve ahkâmı İslamiyye ile tamâmen müyyeddir. (Sağlamlaştırılmıştır.)"(*) *Age.S. 99-100*

Buna karşılık İslamcı Cereyan içinde yer alan ve Meşrutiyet yönetimini eleştirenler ağırlıktaydı.

İslamcılar başlangıçta Meşrutiyet'e topyekün olumlu bakmışlardı. Ancak bağlanan büyük umutlar giderek azalmış ve bazı İslamcılar bu işin olmayacağını, yanlış yapıldığını dile getirmeye başlamışlardı.

Bunların bir kısmına göre siyasi inkılab, sosyal inkılabla beslenmemişti. Ayrıca Meşrutiyet rejimi, İslamiyet'in en önemli dünyevi prensipleri olan cemaati ve ittihadı (birlik) gerçekleştirememişti. Yer yer başgösteren milliyet akımları ise onu İslami bir olgu olmaktan çıkarmaya başlamıştı. Batıcı akımın kurtuluşu Avrupa'yı taklitte görmesi, umutları iyice kırıyordu. Onlara göre Meşrutiyet rejimi tam bir sosyal bunalım

kaynağıydı. Bunun nedeni de batıcıların Avrupa'nın yasalarını ve kurumlarını Osmanlı'ya taşımaya, taklit etmeye çalışmalarıydı.

Hepsinin ötesinde devlet düzeninin bir anayasaya bağlanması, anayasa ile parlamentarizmin Osmanlı'ya gelmesi ve çok partili rejimin "fırka" zihniyetini de beraberinde getirmesi, İslamcıların anlayacağı ve kabul edileceği bir düzen değildi. Parlamento siyasi birliği oluşturmaktan uzaktı. Milli akımlar ve siyasi ayrılıklar parlamento çatısı altında fırkalar tarafından temsil edilmeye başlanınca İslamcıların umutları iyice sarsıldı.

Böylece İslamcılar giderek taleplerinin dozunu arttırarak, diğer akımlara karşı tavır almaya başladılar.

Özellikle de batıcı akıma karşı bir kin ve hırs duyuyorlardı. Batıcı hareket onların gözünde adeta Türkiye'deki Avrupalılar gibiydi.

Onlara göre batının tek üstünlüğü vardı. O da tekniği idi. Müslümanların bu teknik bilgiden başka batıdan alacakları hiç bir şey yoktu. Zira batı maneviyat bakımından gerilme halindeydi. Ahlaken dejenere olmuştu. Batı zalimdi. Buna karşılık İslamiyet adalet ve sosyal dayanışmayı öneriyor, insana ve insanlığa gereken değeri veriyordu.

İslamcılara göre İslami ilkeler dahilinde bir dizi reform yapmak gerekiyordu. Osmanlı devleti çöküşten ancak bu şekilde kurtulabilirdi.

Bu reformlar sosyal alanda, bilimsel alanda ve siyasi alanda yapılmalıydı. Siyasi reform ise batıcılık ve milliyetçilik doğrultusunda değil, İslam birliğinin kurulması yönünde olmalıydı.

(*) Age. S. 99-100

"İslamcılar, İslam unsurun evvela Osmanlı İmparatorluğu dahilinde ittihadını istemektedirler. Bununla beraber, bütün İslam kavimlerinin büyük kitle halinde birleşmeleri kadar ulvi bir ideal de tasavvur etmemektedirler. İçtihad birliğine müstenid, büyük ve geniş bir İslam ittihadı kadar, İslamiyet'in zaferini yeryüzüne perçinliyecek hangi siyaset (devlet) şekli mevcut olabilir?"(*)

Kısacası İslamcı akımla, batıcı akımın herhangi bir noktada başarılı ve kalıcı bir sentez meydana getirmesi mümkün değildi. Daha doğrusu İslamcı akım başta batıcı akım olmak üzere tüm akımlar tarafından zorunlu olarak belli ölçülerde kabul edilip, benimseniyordu. Ama, sonuç olarak İslamcı akım kendi yolunda gidiyor, tüm diğer akımları etkilediği halde ödünsüz olarak kendi hedefine yöneliyordu. Bu hedef şeriat yasalarının sosyal ve siyasal yaşama egemen olması, sonra da **"İslam İttihadı"** (İslam Birliği) çatısı altındaki tüm diğer Müslüman ülkeleri kucaklamasıydı.

Tabii bu düşüncedeki en aceleci kanat da, en cahil, dogmatik ve fanatik İslamcılar olacaktı. Üstelik İngiltere'nin desteği ve kışkırtması söz konusu olunca, çatışma süreci hızlanacaktı. Bu hızlanmaya kuşkusuz, İttihat ve Terakki'nin hataları ve kışkırtmaları da katkıda bulunacaktı.

Akımlar önce partileşme ve örgütlenme sürecine girdi. Zira II'nci Meşrutiyet ortamı, akımlara bu fırsatı veriyordu.

MEŞRUTİYET ORTAMINDA PARTİLEŞME SÜRECİ

"Vezîri meâl-i semîrim Kâmil Paşa, Said Paşa'nın vuku-u

(*) Age. S. 101

istifası cihetîle mesned-i sadâret mücerreb olan sadâkat ve ehliyetinize mebnî uhdenize ihâle ve tevcîh ve mesnedi meşihat dahi Cemalüddin Efendi uhdesinde ibka kılınmakla diğer vükelânın Kanun-ı Esâsî mûcibince bitteşkil me'mûriyetleri icrâ olunmak üzere arz ve ahassı âmalimiz devleti âlîyye ve memâlik-i şâhânemizin tezayüd-i refâh ve saâdeti kaziyye-i mühimmesi olmağla ana göre sarfı mesâi olunması matlubı şâhânemizdir. Cenâbı hak, tevfikatı samadaniyyesine mazhar buyursun, 9 Receb, 1326"(*)

Böylece Meşrutiyetle birlikte Kâmil Paşa 75 bin 500 kuruş maaşla üçüncü defa sadaret makamına getiriliyordu. Abdülhamit'in Meşrutiyet yaşamı dönemindeki Sadrazamlığını genellikle Kâmil Paşa yapıyor ve hükümet de şu nâzırlardan oluşuyordu:

Şeyhülislam: Cemalettin Efendi

Dahiliye Nâzırı: (sıra ile) Reşit Akif Paşa, Hakkı Bey, Hüseyin Hilmi Paşa

Hâriciye Nâzırı: A. Tevfik Paşa

Hârbiye Nâzırı: Recep Paşa, O. Nizâmî Paşa (vekaleten), A. Rıza Paşa, Nazım Paşa

Bahriye Nâzırı: Arif Hikmet Paşa, Hüsnü Paşa

Adliye Nâzırı: Hasan Fehmi Paşa, Refik Bey

Şûrâ-yi Devlet Reisi: Tevfik Paşa (istifa), Hasan Fehmi Paşa

Ticaret ve Nafıa N.: Gabriel Noradonkyan Efendi

Maliye Nâzırı: Ziya Paşa

Maarif Nâzırı: Ekrem Bey (istifa), Hakkı Bey, A. Şeref Bey.

Orman ve Maadin ve Ziraat Nâzırı: Mavro Kârdato Efendi

Evkaf Nâzırı: Mahmut Ekrem Bey (istifa), Şemsettin Paşa(*)

(*) Son sadrazamlar İbnül Emin Mahmud Kemal İnal S. 1391

Sait Paşa ve kabinesinden boşalan yere Sadrazam ataması ve hükümet tesbiti yapılırken, Meşrutiyet'in ilanında büyük rol oynayan İttihat ve Terakki bunun dışında kalmıştı. İttihatçıların böyle davranmasının altında çeşitli nedenler yatıyordu.

Herşeydan önce henüz örgüt tam anlamıyla açığa çıkmamıştı. Açığa çıkmamasının nedeni de temkinli davranılması ve Abdülhamit'e yeterince güvenilmemesiydi. İkinci neden İttihat ve Terakki'nin henüz **'partileşmemiş'** olması, bu nedenle de yeterince siyasi tecrübelere sahip bir kadrosu bulunmamasıydı. Bu nedenle siyasi faaliyette bulunmadan önce, gerektiği biçimde açığa çıkması, parti olarak örgütlenmesi, kadrolarını oluşturması gerekiyordu.

Üçüncü neden ise Meşrutiyet'in ilanı sırasında henüz, örgütün ağırlık merkezinin Selânik'te bulunmasıydı. Siyasetin asıl merkezi olan pâyıtahtta örgütlenmeden ve bir tabana bile sahip olamadan ortaya çıkmak, hatta siyasette belirleyici rol oynamak gereksiz rizikoya girmekten başka bir şey olamazdı.

Bu listeyi daha da uzatmak ve İttihatçıların başlangıçta politikadan uzak durmalırının nedenini daha geniş kapsamlı bir biçimde irdelemek mümkün. Bununla birlikte, politikada uzak durmaları koşulların İttihatçılar aleyhine gelişmesine de neden olacaktı. Zira çeşitli nedenlerle politik kadrolarda değişiklik yapılmıyor, böylece Mutlakiyet yönetiminin paşaları, bürokratları, devlet ve saray erkanı görevlerinde kalıyordu. Bu kadrolar kuşku yok ki Padişah Abdülhamit'e en azından duygusal olarak bağlıydılar ve Meşrutiyet'in ilanında oynadıkları rol nedeniyle ittihatçılara tepki duyuyorlardı.

(*) Ali Cevat Bey'in Fezlekesi F.Reşit Unat TTK. Ank. 1960 S.190

İttihatçıların İstanbul'a gelmeleri ve örgütlenmeleri ise şöyle cereyan etti:

Meşrutiyet'in ilanının üzerinden yaklaşık 10 gün geçtikten sonra, 5 Ağustos 1908 günü (21 Temmuz 1324) İttihat ve Terakki'nin organı gibi yayın yapan (ki başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın İttihat ve Terakki üyesiydi) Tanin gazetesinin dördüncü sayfasında şu duyuru yer alıyordu:

"Tanin idarehanesine,

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti mülk ve millete Kanun-ı Esâsî bahşettirmiş ve kanun-ı mezkûrdan tamami-i istifade-i mukaddes ve muazzez bir maksat olarak takip eylemekte olan hükümeti hazıranın cemiyetin maksadı mukaddesine henüz tamamen kesbi ıttıla edemediği vârid-i mütalâa olduğundan cemiyet ise bütün iktidar ve mesâisi ile yedd-i erbâbı nâmus ve liyakadda görmek istediği hükümetin teâli-i şân ve şevketini temin ve millete müstaid ve müstehak olduğu refah ve saâdeti istihzâr etmekten başka bir emeli olmadığından ve elbirliği ile ve bir say-i mütemadi ile sırf bu emeli muazzez ve mukaddesin husûl olması için ibrâz-ı mesâi edilegelmekte olduğundan hükümet-i hâzıra ile hamid-i millet ve vatan olan cemiyet beyninde vücûdu lâzimeden olan itimât ve emniyetin celb ve terâkkîsine çalışarak bu bâbdaki emel-i mübeccelin tesrî-i husûlü için efrâdı cemiyetten, Erkânı Harp Binbaşısı Hakkı (Hafız) bey, ile Necib, Talat, Rahmi ve Hüseyin beylerden mürekkep bir heyeti mahsûsa Dersaâdet'e azîmet eylemiştir. Fi. 19 Temmuz 1324 Osmanlı Terâkkî ve İttihad Cemiyeti Selânik Merkezi:"(*)

Bu bildirinin anlamı, Cemiyet'in siyasete ve devlet yönetimine ağırlığını koymak niyetinde olduğu ve bunun bir başlangıcı anlamında İstanbul'a bir özel heyet gönderme kararı aldığıydı. Bu hem önemli bir adım, hem de cesur bir girişimdi.

Önemli bir adım olması, mevcut hükümeti denetleyecek kadar kendisini güçlü hissetmesiydi.

Cesareti ise, artık üyelerinin deşifre olma aşamasına geldiğini hissetmesiydi. Zira Cemiyet, Meşrutiyet'i ilan ettirinceye kadar Makedonya'da şiddet politikası izlemiş, devletin önde gelen paşalarını ve din adamlarını öldürmüş, bazı paşaları da dağa kaldırmıştı. Normal olarak Abdülhamit'in bir emriyle devlet kuvvetlerinin harekete geçmesi ve Cemiyet üyesi olan bu kişileri tutuklaması gerekirdi. Ancak artık o otorite yoktu ve başta Talat Bey olmak üzere Cemiyet yöneticileri de bu durumun farkındaydı.

Bunlara rağmen pâyıtahta gelen İttihat ve Terakki heyeti Sait Paşa ile görüşüyor, kısa sürede Sait Paşa istifa ediyor, Padişah Kâmil Paşa'yı sadârete tayin ediyor ve İttihat Terakki İstanbul'a yerleşmeye başlıyordu.

Meşrutiyet öncesi cereyan eden olaylardaki rolü nedeniyle İttihat ve Terakki bir bakıma **"alternatif otorite"** şeklinde siyasi bir güç haline gelmişti. Bu nedenle İstanbul'a **"Köhne Bizans"** Selânik'e ise **"Kâbe-i Hürriyet"** deniliyordu. Nitekim, Meşrutiyet'in ilk günlerinde başta Talat Bey olmak üzere Merkez-i Umumi üyelerinin İstanbul'a gelmesi onları **"başvuru odağı"** haline getirmişti.

Talat Bey ve arkadaşları, politik davranışlardan uzak durarak adeta zaman kazanmaya çalışıyorlardı. Bu arada diğer akımlarla da temas kurmaya ve böylece **"birleştirici"** olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu. Ancak ittihatçıların asıl amacı, başkentte örgütlenmek ve en kısa zamanda partileşmekti. Nitekim Kasım'da yapılacak seçimlerden önce İttihat ve Terakki Cemiyeti tüzüğü gereğince 18 Ekim 1908 günü Selanik'te

---

(*) Talat Paşa bir örgüt ustasının yaşam ustası Tevfik Çavdar Dost Yay. 1984 S. 108-109

toplanıyordu.(*)

Kongre Kasım'a kadar sürüyor ve **"partileşme"** kararı bu genel kurul toplantısında alınıyordu.

"1. Zât-ı Hazreti Pâdişâhî Kanun-ı Esâsî'nin muhâfazasına yemin etmiş olduklarından usûl-ü Meşrutiyet'e riâyetleri kaldıkça hayat ve hukuk-u hümâyûnları Osmanlı İttihât ve Terâkkî Cemiyetince her türlü taarruzdan masundur. Kongre bu karâra muhâlif olarak vukûbulan neşriyât ve erâcifi kat'îyyen red ve tekzîb eyler.

2- Cemiyet'in siyâsî programı aynen kabul ve tâsvîb edilmiştir.

3- Osmanlı İttihâd ve Terâkkî Cemiyeti'nin Meclis-i Mebûsânda bulunacak âzâları İttihâd ve Terâkkî fırka-i siyâsî nâmı altında olarak çalışacaklardır."(*)

Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun Mutlakiyet rejimini sona erdiren örgüt, siyasi bir parti hüviyeti kazanıyor, " gizli örgüt" niteliği ortadan kalkmaya başlıyordu. Ancak parti ile örgüt kesin hatlarıyle yine de biribirinden yeterince ayrılmamıştı. Cemiyet - Parti ikilemi 1913'e kadar varlığını korumuş, sürekli tartışma konusu olmuş ve geçici "politik" formüllerle örtbas edilmişti. Nitekim Cemiyet'in varlığını koruması, tam bir partileşmeye gidilmemesi, İttihat ve Terakki'ye duyulan güvenin güçlenmesine yol açmış, muhalifleri ise bu durumu kullanarak örgütü sürekli "komite ve çete" olarak nitelemişlerdi.

İttihat ve Terakki örgütü kongreden önce 6 Ekim günü Şûrâ-yi Ümmet gazetesinde de yayınlanan siyasal programını bastırmış ve el ilanları şeklinde dağıtmıştı. Bu siyasi programın bazı maddeleri Osmanlı sosyal yapısını doğrudan etkiliyor, somut sonuçları ise büyük tepkilere yol açıyordu. Örneğin programın 9'uncu maddesinde şöyle deniliyordu:

(*) 31 Mart İhtilalinde Sultan Hamid Cemal Kutay İst. 1978 S. 29

"9- **Cins ve mezhep tefrik edilmeksizin herkes müsâvât (eşitlik) ve hürriyet-i tammeye (tam hürriyete) mâlik ve aynı mükellefiyete tâbîdir. Bilcümle Osmanlılar huzûr-u kanunda (kanun önünde) ve memleketin hukuk ve vezâifinde müsâvi (hukuk ve görevde eşit) olup umûm tab'a ehliyet ve kabiliyetlerine göre münâsîb olan memuriyetlere kabul olunacaktır. Gayrımüslim dahi ahzı-ı asker kanununa tâbî tutulacaktır."(**)**

Nitekim bu madde ile kadın erkek eşitliği gündeme geliyordu. O zamana kadar cahil ve tutucu din çevrelerinin şeriatı kadın aleyhine yorumlamaları nedeniyle meydana gelen eşitsizlik, kadını sosyal hayatın dışında bırakmıştı. Böylece kadın, erkeğin **"malı"** haline getirilmişti. Cahil ve tutucu din çevrelerinin kadının bu durumunu sanki dinin bir gereği imiş gibi değerlendirmeleri, bu durumu değiştirerek kadını toplum ve sosyal yaşama sokmayı amaçlayan İttihatçıları bir anda boy hedefi haline getiriyordu.

Diğer taraftan İttihat ve Terakki programı hayli büyük yenilikler vaadediyordu. Örneğin **"eşitlik"** ilkesine yönelik maddelerden biri de 3'üncü maddeydi:

"3- Tebaa-i Devlet-i Âlîyyeden olan ve yirmi yaşını ikmâl eden her ferd-i zükûrun emlâk ve serveti olsun ve olmasın birinci derecede intihâb hakkını hâiz (seçme hakkına sahip) olmaları talep olunacaktır". (*)

İttihat ve Terakki'nin bu programı 21 maddeden oluşuyordu.

Batı felsefesi zeminde çağdaşlaşmadan yana olan Prens Sabahattin'in temsil ettiği **"Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-i Şahsi"** grubu da Meşrutiyet ortamı içinde siyasi bir parti kurma yoluna giriyordu.

1902 de yapılan Jön Türk kongresinde Ahmet Rıza bey ile

(*) Siyasi Partiler Tarık Zafer Tunaya S. 64

(**) Türkiyede siyasi Partiler Tarık Zafer Tunaya S. 66

çatışan ve yolları kesin olarak ayrılan Prens Sabahattin, Paris'te bir **"Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"** kuruyordu. Bir darbe girişiminde bulunup da başarısızlığa uğrayan Prens Sabahattin Bey 1908 e kadar kendisini bilimsel çalışmalara veriyordu. Ancak Meşrutiyetle birlikte birikimini siyasi platformda fiiliyata dökmeye çalışıyordu. Nitekim Meşrutiyet'in ilk günlerinde bir beyanname kaleme alıyor, fakat tüm hürriyetçiliğine rağmen Meşrutiyet ortamında bu beyanname yayınlanamıyordu.(*)

Prens Sabahattin Eylül 1908 başında Mahmut Celalettin Paşa'nın kemikleri de beraberinde olduğu halde yurda geliyordu. Nitekim İstanbul'da Haham ve Şeyhülislam da dahil olmak üzere kalabalık bir kitle tarafından törenle karşılanan Prens Sabattin hayli ilgi görüyor, bu da İttihat ve Terakki'yi rahatsız ediyordu.

Bundan kısa bir süre sonra Sabahattin Bey, Balkanlarda geziye çıkıyor ve bu sırada da İstanbul'da bir grup arkadaşı Ahrar Fırkası'nı kuruyordu:

"Ahrar Fırka'sının doğuşunu Prens Sabahattin Bey'e atfedenler vardır. Halbuki bu fırkanın kuruluşu Prens'in Manastır seyahatine tesadüf etmektedir. Fırka'nın müessisleri Fazlı, Mahir Said, Celaleddin Arif, Nurettin Ferruh ve Ahmet Samim beylerle Solon ve Beki Kazanova efendiler ve bir de Kıbrıslı Mustafa Paşa mahdumları Tevfik, Nazım ve Şevket beylerdir. Avukat Zöhrab ve Halaçyan efendiler de bu teşekküle alakalanmışlardı. Gümrük işlerimizin ıslahına memur bulunan Ostorog, fırka nizâmnâmesinin hazırlanmasında mesâisi sıbkat edenlerden biridir(...)

Fırka Katib-i Umumiliğini Nureddin Ferruh Bey derûde et-

(*) *Age.C. 1S. 66*

miştir."(**)

İstanbul'daki Babıali Caddesi 66 numarada bulunan Hilal Matbaasını merkez binası olarak kabul eden Ahrar Fırkası-'nın yönetim kurulunda Kâtib-i Umumi'den başka Muhasip Aza olarak Celalettin Arif Bey görev alıyordu. Ahrar sözcüğü **"özgürler"** anlamına geliyor ve parti 14 Eylül 1908 günü kuruluyordu.Örgütün amacı İttihat ve Terakki karşısında bir denge oluşturmak ve onu siyaset sahnesinde yalnız bırakmamaktı. Üstelik seçimden önce gerçek anlamda partileşen ilk siyasal akımdı.

Ahrar Fırkası'nın ideolojik yapısı ise Prens Sabahattin Beyin Adem-i Merkeziyet anlayışı doğrultusundaydı. Ayrıca Osmanlı ülkesindeki etnik ve gayrımüslim unsurlara da eşitlik istemeleri nedeniyle İttihat ve Terakki tarafından **"bölücülükle"** suçlanıyorlardı.

İlk bakışta Ahmet Rıza Bey ile Prens Sabahattin'in kişisel hırsları ve **"sen - ben"** kavgası nedeniyle ayrılmış gibi görünen İttihatçılarla Adem-i Merkeziyetçilerin bu ayrılığında, Avrupa'daki bir çekişmenin izlerine de rastlanıyordu.

Bu çekişme Orta Avrupa ile Büyük Britanya arasındaki devlet anlayışı farklılığıydı. Buna göre Orta Avrupa ülkelerinin, yani Fransa ve özellikle Prusya'nın devlet anlayışı milli ve merkezi bir nitelik taşıyordu. Üstelik milli ve merkezi devlet anlayışı, askerlerin garanti ve korumasını gerektiriyordu. Orduların güçlü olması, silah üretimine dönük sanayileşmeyi de beraberinde getiriyordu.

Büyük Britanya adasında ve ABD'de ise **"Adem-i Merkeziyet"** yani yerinden yönetim (yerel yönetim ağırlıklı federatif

(*) Prens Sebahaddin Bey, Sultan II. Abdülhamit İttihat ve Terakki Cemay Kutay 1964 T.Y. S. 226
(**) İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler A. Bedevi Kuran İst. 1945

sistem) ön plana çıkıyordu. Getirdiği ekonomik model ise önce bireyin kalkınmasını, bireyin yeteneklerinin serbest bırakılmasını öngörüyordu. Bunun formüle edildiği sözcük ise **"Teşebbüs-i Şahsi" yani "bireysel girişimcilikti".**

İşte bu anlayışlar Paris'teki Jön Türkleri de etkilemişti.

Annesi Avusturyalı olan Ahmet Rıza Bey, Orta Avrupa devlet anlayışını benimseyip savunurken, Prens Sabahattin Bey'in babası Damat Mahmut Celalettin Paşa, Bağdat Demiryolu konusunda İngilizler namına hareket etmiş, Abdülhamit'in Almanları tercih etmesi üzerine de muhalefet kanadına geçerek oğulları ile birlikte Paris'e gitmişti. Kısacası her iki kanat siyasal tercihlerini sadece fikrî bakımdan değil, hissî bakımından da doğru yapmışlardı.

Ahrar Fırkası şimdi Osmanlı'da bir çeşit federasyon sistemini, hatta **"Birleşik Osmanlı Devletleri"** modelini savunuyor, İttihatçılar ise askeri ve bürokratik Prusya İmparatorluğu modelini oluşturmaya çalışıyordu.

Partileşme de bu yönde olmuştu. Her iki parti de resmi dil olarak Türkçe'yi benimsiyordu.

Özde her iki akıma da karşı olan ve bununla birlikte her iki akımında etkileyen karşı görüş, tutucu dinci akımdı. Nitekim onlar da Meşrutiyet ortamının getirdiği özgür havadan yararlanıyor ve partileştiriyorlardı.31 Mart Olayı'ndan sadece bir hafta önce partileşen bu örgüt de İttihadı Muhammedî Fırkası (Fırkai Muhammedî) adını alıyordu.

Parti 5 Nisan 1909 günü, İstanbul'daki Volkan Gazetesi idare binasında kuruluyordu. Kurucuları ve İstanbul Merkez yönetim kurulu üyeleri şunlardı:

Seyadetlu Süheyl Paşa Hazretleri, Şeyhülislam Feyzullah Efendizâde Reşadetlu Mehmet Sadık Efendi Hazretleri, Beyazıt Dersiamlarından Faziletlu Mehmet Erim Hayreti Efen-

di, İbnülnafi Ahmet Esat Efendi, Şeyhülhac Mehmet Emin Efendi, Karagümrük İkinci İmamı Nevşehirli Hafız Mehmet Sabri Efendi, Bandırma Naibi Faziletlu Şevket Efendi, Bediüzzaman Saidi Kürdi İbni Mirza, Hırka-ı Saadet Hazreti Nebevi Kethüdası Atufetlu Hacı Hayri Bey, Evkaf-ı Hümayun Serveznedarı münhasıl Ferik Rıza Paşa, **Volkan** muharrilerinden Faruki Ömer Şevki Efendi, Tarikatı Halvetiyeden Şeyh Seyyid, Müslim Penah Efendi, Darendevi Binbaşı Refik Beyefendi, Kadiri Şeyhi Reşadetlu Muhammed Efgani Efendi, Feriklikten mütekait Hacı İzzet Paşa, Sivas Vilayeti Nakibüleşraf Kaymakam Seyyid Abdullah El Haşimi El Mekki Efendi Hazretleri, memûrînden İhsan Bey, Memûrîden Hayri Bey, Fatih Dersiamlari'dan Divrikizade Faziletlu Abdullah Ziyaeddin Efendi, Beylerbeyi Camii Şerifi Vaizi Hacı Kazım Efendi, Şeyhzade Hacı Mehmet Efendi, müderrisînden Tevfik Efendi, Volkan Muharriri Derviş Vahdeti (*)

"Muhammedî" de denilen İttihad-ı Muhammedî (Muhammetçi Birlik) üyeleri ve yandaşları içinde hem en tanınmışı ve hem de en sivrileri Derviş Vahdeti idi. 31 Mart Olayı'na yol açan tutucu dinci zorbaların "motive" edilmesinde önemli roller üstlenen Derviş Vahdeti, kendisini Sultan Abdülhamit'e şöyle tanıtıyordu:

"Padişahım, biliyor musun, ben nasıl doğdum, büyüdüm. Pederim pabuççu esnafından Kıbrıslı Mahmud Ağa idi. Validem bir fakire kadın.

Babam bütün gün çalışır bir lokma ekmek parası kazanır, ufak bir evcikte hepimiz bir yorganın altında kışın soğuktan tir tir titrerdik. Bir sıcak çorba bile bulup içemezdik. Gördün mü hayat nedir? Dört yaşında mektebe girdim, 5 yaşında hatmettim. 14 yaşındayken hâfız-ı Kur'an oldum. Bir mikdar Arapça olarak sarf ve nahiv, biraz da fıkıh gördüm. Tarîkat-ı Nakşî-

bendîye'ye sülûk ettim. Sinnim 20 yi buldu. Amma 4 sene evvel validem kuyuya atılmak suretiyle müntehiren (intihar), bir sene sonra da babam eceli mevcudu ile lakin şehiden vefat etti. Ben çalıştım, biraz daha okudum. Kızkardeşlerimin biri 20, biri 25 yaşında iken müteverrimen (veremden) öldüler... Biraz ecnebi lisânı öğrenmek lazım geldiğini hissettim. Ancak men teşebbehe hadisi şerifi o vaktilere kadar dimağımda öyle bir kuvvet bulmuştu ki başımda sarıkla her gün Kur'an-ı Kerim tilâvetiyle de meşgul iken hasıl düşmen-i din olan bir kavmin lisanını öğrenebildim. O sırada İstanbul'a geldim. İki ay sonra avdet ettim, ama gözüm açıldı, ötekinden berikinden biraz İngilizce ögrendim. Tebdil-i câme ettim. Hükümet memuru oldum. Kraliçe namına verilen balolarda redingotlu, eldivenli bir adam olarak göründüm.

25 sene hoca mesleğinde, hoca itikadında, hoca kıyafetinde medrese köşesindeki bir Müslüman, şimdi bir medenî... Her hâli gördüğüm dereceye kadem bastıkça nazarım daha ilerilere matuf bulunuyordu. Ancak bunlar hep meşru bir say neticesiydi. Zira İngilizler adama hiç bedava lokma mı verir?"(*)

1870 yılında doğan ve 1908' de 38 yaşında bulunan Derviş, daha sonra Diyarbakır'a sürülüyordu. O sırada verdiği jurnaller yalan çıktığından veya temiz insanları jurnaller vererek iftira ile lekelediklerinden ötürü Diyarbakır'a sürülmüş 30-40 kişi bulunuyordu. Hafız Dervişi de bunlardan biriydi. Derviş Vahdeti bir yolunu bulup Diyarbakır'dan Urfa'ya kaçıyordu. Derviş, Bektaşi kıyafetiyle yakalandığı Viranşehir'den tekrar Diyabakır'a gönderiliyordu.

Nitekim Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte çıkarılan genel aftan yararlanıyor, önce İstanbul'a geliyordu.

(*) Age.S. 182-183

Derviş Vahdeti 28 Kasım 1908 de cahil ve tutucu dincilerin siyasete girmesine yol açan ünlü "Volkan" gazetesini yayınlamaya başlıyor ve "Otuz seneden beri tayinine muvaffak olmadığı meslek hayatını gazetecilikte karar kıldırıyordu."(**)

Yazılarında hutbe üslubu kullanan ve adeta feryat ve haykırışlarla okuyucularını etkileyen, onları tahrik ederek hareket geçiren **"redingot eldiven giyip İngiliz lokması yiyen"** bu derviş, nihayet en sivri ve keskin bir biçimde politize ettiği saygıdeğer **"ulemalarla"** birlikte, Meşrutiyet'in sağladığı siyasal özgürlük ortamında **"siyasal partileşme"** hareketine girişiyordu.

İşte bu Derviş Vahdeti tarafından yayınlanan **"Volkan"** gazetesinin idarehanesi aynı zamanda İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin (sonra Fırka-i Muhammedî'nin) kuruluş ve yönetim merkezi oluyordu. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin ilk üç maddesi de şöyleydi:

"Madde 1- Cemiyet'in Reisi Hazreti Muhammed Mustafa (SM) dir.

Madde 2- Cemiyet'in ismi İttihad-ı Muhammedî 1327 sene-i hicriyesinde darülhilafe'de (İstanbul) teşekkül etmiştir.

Madde 3- Cemiyet'in maksadı memalik-i hilafette ve sair bilâdda mütemekkin anasır-ı muhtelife-i İslamiye'nin tezhib-i ahlakına ve içtimaî terakkiyatına bais-i yegâne olan Kur'an-ı Kerim'in şeriat-ı mutaharrarenin ilâ yevm-ül kıyam temin-i devamına sây-ü gayret eylemek ve kâffe-i müsliminin faaliyet-i siyasiye ve içtimaiyelerini tezyid ve tevhid etmek ve şer'i şerif ve Kanun-ı esâsî-i münif ile müeyyed olup darülhilafe'de teessüs eden usul-ü meşvereti hıfz-ı can bilerek muhafaza eylemek, memalik-i Osmânîye'de kavanin-i hukukiye-yi Me-

(*) 31 Mart Vakası Mustafa Baydar Milli Tesanüt Birliği Yay. 1955 S. 11.12
(**) Age. S. 14

celle-i Ahkâm-ı Adliye müştemil bulunduğu gibi kütûbü fıkhiyeden bilistinad bir de ceza kanunu ve kavannini saire-i muktezive meydana getirerek ilerüde Meclis-i Mebûsân'a arzetmek ve tasdikine iktiran etmesine çalışmak ve bütün harekât ve sükenâtımızı şer'i şerifle tayin etmek ve bu suret istikâbalde memalik-i Osmânîye'de mehakim-i nizâmiyelerde kavannini şer'iyenin düstur-ül amel olmasına gayret etmek ve bütün liva-i Muhammedî altında bulunan alem-i islamiyeti taarruzdan sınayet (himaye) eylemek. "(*)

Görüldüğü gibi "reisliğini Hazreti Muhammed'in" yaptığı (cehalet sayesinde Hazreti Muhammed parti lideri de yapılmıştı) İttihad-ı Muhammedî'nin amacı, Kanun-ı Esâsî'nin hazırladığı demokrasi ortamından yararlanarak, Kur'an-ı Kerim'den kaynaklanan şer'i kanunları ihya ederek Kanun-ı Esâsî'ye egemen kılmaktı.

"Redigot" giyip, "eldiven" takarak, İngilizlerin lokmasını hak edebilmek için hayli yüksek bedel ödeyen Derviş Vahdeti ve onun saygıdeğer "ulema" dostları şer'i kanunları egemen kılarak sadece memalik-i Osmaniye'yi kurtarmakla yetinmiyor tüm İslam dünyasını himayelerine alarak her türlü saldırıya karşı korumayı da amaçlıyorlardı. O sırada ekonomisi ve dolasıyla tüm gelirleri Düyûn-u Umûmiye İdaresine (Genel Borçlar Yönetimi) teslim edilmiş olan memalik-i Osmaniye'de bu programa sadece Hafız Dervişi inanmakla kalmıyor, Osmanlı İmparatorluğu'nun Şeyhülislamlığını ve ordusunda yüksek rütbeli subaylığını yapmış olan ulema ve askerler de inanıyordu. Kısacası İttihad-ı Muhammedî'nin amacı Osmanlı devletinin çağdaş bir çıkış yolu araması yerine Kur'an hükümlerine dönmesini sağlamak, bu yolda çalışan aydınları ne şekil-

(*) Türkiye'de Siyasal Partiler - Tarık Zafer Tunaya - Hürriyet Vakfı Yay. İst. 1984 - C. - 1 S.200

de olursa olsun devre dışı bırakmaktı. Nitekim bu niyetlerini de Volkan gazetesinde, cemiyetin kuruluşu nedeniyle yayınladıkları "parti program" niteliğindeki bir beyannamede şöyle dile getiriyorlardı:

"Biz ki Muhammedîleriz, şer'i şerîf dâresinde hareket etmek mecbûriyetindeyiz. Bu salâhiyetimize de hiç bir şahs-ı manevî karışmaz ve karışamaz. Bulunduğumuz şu asr-ı medeniyette, hiç bir fert, diğerinin esîri olamaz. İşte bu esâretten, millet-i muazzama-i İslamiyeyi tahlîs, yani bilcümle müslîmînin fikrî, siyâsî ve içtimailerini uyandırarak bulundukları devletler idaresine, tâbî bulundukları kavanin dairesinde hareket ederek terâkkîlerine çalışmaktadır. Dahilimize gelince İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Ahrar Fırkası veya diğer cemiyetler olsun hiç birisinin teşebbüsât-ı meşrûasına mümânaât veya taarruz etmek gibi bir niyetimiz olmadıktan başka dâire-i meşrûtiyette hareket eden bir cemiyet ve fırkanın zahiriyiz. Binâenaleyh ahkâm-ı şerîye ve kanuniyeye muhalif olarak hukuk-ı umûmîyeye taarruz edenler görüldüğü takdîrde de kat'îyyen müsâmaha olunamayacağı beyân olunur. İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti Dersaâdet merkezi Volkan İdârehanesi"(*)

İttihad-ı Muhammedî Cemiyetini kuranlar ne kadar barışçı görünme çabasında iseler de bu barışçı tavır, amaçlarının özüne aykırı olduğundan **"Binâenaleyh ahkam-ı şer'iye ve kanuniye muhâlif olarak hukuk-ı umûmiyeye taarruz edenler görüldüğü takdîrde de kat'îyyen müsâmaha olunmayacağı beyân olunur"** sözleriyle, şeriat adına tesis edilecek zorbalık, dost ve düşmana açıkca duyuruluyordu. Zira ne demokrasi ortamında İslami cemiyete/partiye ne de şeriat hükümleri arasında anayasal demokrasiye yer yoktu. Ne şeriat Anayasa'ya tâbî, ne de Anayasa şeriatın kontrolünde olabilirdi. Bu şekliyle Meşrutiyet ortamındaki en büyük çelişki İttihad-ı Muham-

medî'nin tesis edilmesiyle ortaya çıkıyordu. Ya İttihad-ı Muhammedî Meşrutiyeti yutacak, ya da Meşrutiyetçi güçler İttihad-ı Muhammedî'yi yok edecekti.

Bu zıtlaşma, cemiyetin partileşmesi sürecinde olanca korkunçluğu ve çıplaklığıyla ortaya çıkarken bir parti daha kuruluyordu. Bu parti de Fırka-i İbad, yani Osmanlı Demokrat Fırkası idi.

6 Şubat 1909 günü Sultanahmet'teki Millet Bahçesi'nin karşısında Fuat Şükrü Bey'in evinde kurulan bu partinin kurucuları şunlardı:

"Selâmet-i Umûmiye kulübünün tüm üyeleri, İbrahim Naci, Giritli Ali, Fuat Şükrü, Dr. Rıza Abut, Pertev Tevfik, Yenişehirli Salih, Mustafa, Sermakinist Rıza Bey, Dr. Abdullah Cevdet ve Dr. İbrahim Temo"(**)

Bu parti Mısır'da bulunan Dr. Abdullah Cevdet ile İttihatçılarla anlaşamayan Dr. İbrahim Temo'nun oluşturduğu bir muvazaa partisiydi. 31 Mart Olayı olurken partinin tüzük ve programı henüz tamamlanmadığı için Demokrat Fırkası olaylarda bir rol oynamıyordu.

II' inci Meşrutiyet ortamında "biraz cemiyet, biraz da parti" niteliğinde, fakat 31 Mart arifesinde aktif olarak karıştırıcı rol oynayan en önemli örgütlerden biri de Fedakaran-ı Millet Cemiyeti (Millet Fedakarları Cemiyeti) idi.

Fedakaran-ı Millet örgütü 1908 yılının Ağustos ayında kuruldu. Başkanlığını Avnullah El Kâzımi, Genel Sekreterliğini ise Esat Bey'in yaptığı örgütün kurucuları şunlardı:

"Süleyman Şefik Paşa, İsmail Hakkı Bey, Necip Nadir Bey, Müşir Deli Fuat Paşa'nın hususi katibi Avnullah Kâzımi bey'dir." (*)

(*) 3 Mart 1325 Volkan

(**) Türkiyede Siyasi Partiler Tarık Zafer Tunaya Hür. Vakf. İst. 1984 Cilt.1 S.171

Bu örgüt II' nci Abdülhamit'in mutlak baskı yönetimi sırasında haksızlığa uğramış ve sürgün edilmiş vatandaşları ve yöneticeleri çatısı altında topluyordu. Nitekim Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte dört bir yandan gelen sürgün ve kaçaklar Sultanahmet Meydanı'nda bir **"tanışma toplantısı"** düzenleniyor, örgütün resmi yayın organı olan **"Hukuk-u Umâmîye"** gazetesinin başyazarı Necip Nadir Bey bir konuşma yapıyordu. Nitekim Cemiyet kurma fikri de Necip Nadir Bey'den geliyordu. Böylece Fedakaran-ı Millet'in ana hatları bu doğrultuda düzenleniyor, 12 Ağustos 1908 günü o meydanda toplanan binlerce sürgünün oybirliği ile Cemiyet teşkil ediliyordu. Aynı gün örgütün yayın organı olarak bir gazete çıkarılması da kararlaştırıyor ve Hukuk-u Umûmîye gazetesinde derneğin amacı şöyle anlatıyordu:

"Milli ahlakın takviyesine ve milli adetlerle yerli ihtiyaçlarımıza uygun olarak Osmanlı ülkelerinde ilim ve eğitim, sanayi ve ticaretin terakkisine ve okullar, hastaneler ve "Darüssinalar" ve hisseli şirketler açmak ve kurmak ve cemiyete mensup öğrencilere yardım ve terbiyelerine nezaret ve keza muhtaç kimselerin ihtiyaçlarını gidermeğe çalışmak gibi vatan ve milletin refah ve saâdetine yarar her türlü hayır işlerine bulunmak ve politika bakımından hükümetin işlerinde karışmamak şartıyla vatan ve milletin yararına uygun veya aykırı gördüğü muamele ve hükümet icraatini takdir ve tenkid ve milletin saadetine yarar iyi niyetli ve makul ihtarlarla işbaşında bulunanları ikaz ve mukaddes Meşrutiyet'in tamamiyle tatbikini sağlayacak iyi ve faydalı teşebbüslerde bulunmak"(*)

Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin amaçları böyle özetleniyordu ama özde kuşkusuz bu kadro sürgünde geçen gün-

(**) Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri M. Süleyman Çapanoğlu S. 23

lerin acısını da çıkarmayı amaçlıyordu. Zira üyeler arasında sadece hürriyetçi oldukları için çok acı çeken aydınlar da vardı. Bunlardan biri de Avnullah Kâzimî idi.

"Ömrümün ilk büyük sevinci babam sürgünden evimize geldiği gün duydum.

O ne gündü Yarabbil Hala gözümün önündedir:

Oturduğumuz büyük köşkün demir kapıları ardına kadar açılmış, bakımsız bahçe temizlenmiş, çift mermer merdivenler pırıl pırıl parlatılmıştı.(...)

Küçükten beri hürriyet deyince hayalimde dünya güzeli bir kız canlanırdı: Devlet eline düşmüş sırma saçlı bir sultan (...)

'Büyük, küçük, hanım hizmetçi kullanmayacakmış artık, herkes bir olacakmış' diye konuşuluyorlardı. Onların hürriyet anlayışı da bu merkezde idi.(...)

Halk babamın bindiği arabanın atlarını çözüp onu bir müddet kendileri taşımışlardı. Alkışlayan, yaşasın diye bağırışan bir muazzam kalabalığın ortasında yeleli bir aslan gibi saçlı sakallı, heybetli bir adam bahçe kapısından girdi.(...) Omuz başımda biri:

-İşte baban geldi.(...)

Bana ömrümün en büyük sevincini ilk defa duyuran, bana ilk defa babamın yüzünü gösteren bu günün, İkinci Meşrutiyetin ilan günü olduğunu tahmin etmişsinizdir. O zaman Rumi tarih kullanılırdı: 10 Temmuz 1324, Miladi tarihle söylersek 23 Temmuz 1908"(*)

Fedakaran-ı Millet örgütünün resmi organı olan Hukuk-u Umumiye günde 15 bin satıyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti hem bu örgütten hem de gazetesinden rahatsızlık duyuyordu. Nitekim 6 Ocak 1909 günü Hukuk-u Umûmîye yayı-

(*) Age. S. 21

nına son verecek, o zamana kadar bu gazetenin yazı kadrosunda bulunan Hasan Fehmi ise bilâhare Serbestî gazetesinde yazamaya başlayacaktı.

31 Mart olaylarının hazırlanması sırasında Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin faaliyetlerinin de büyük rolü oluyordu.

MEŞRUTİYET ORTAMINDA KURULAN CEMİYETLER

II 'nci Meşrutiyet ortamında en az siyasi partileşme kadar önem taşıyan diğer siyasi hareket de dernekleşme hareketleriydi. Açıktan dernekleşme hareketleri ise Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte başlıyordu.

Bu ortamda dernekleşme ayrı bir önem ve anlam taşıyordu. Zira Meşrutiyetin ve kısmen anayasal düzeni sağlayan kurumların başında, bir cemiyet olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti gelmekteydi. Üstelik Meşrutiyetle birlikte bu Cemiyet adeta iktidara ortak olmuş ve efsaneleşmişti. Öyle ki. İttihat ve Terakki'nin diğer adı **"Cemiyet-i Mukaddese"** idi.

O zamana kadar siyasal mücadele yönetmeleri konusunda yeterli bir bilgiye sahip olmayan Osmanlı aydınları; İttihat ve Terakki'nin bu başarısını kendilerine örnek alıyorlardı.

Kaldı ki İttihat ve Terakki bile, Meşrutiyet ortamında, cemiyet kişiliğinden çıkmıyor, ancak seçimlere katılabilmek

---

(*) Bir Devrin Romanı-H. Nusret Zorlutuna-Kült.Bak. Yay. 294. Halk. Yay.9-Ank. 1978. S. 20.21.22.23

için siyasi karar ve yeteneğinden yoksun bir **"adaylar partisi"** kuruyordu. Dahası İttihat ve Terakki Cemiyeti de uzun süre deşifre olmuyor, **"Cemiyet-i Hafiye"** kimliğini koruyor, gerektiği kadar açığa çıkıyordu.

Tüm bunlar, İttihat ve Terakki dışındaki akımların da aynı yöntemleri izlemesine neden oluyordu. Hatta İttihad-ı Muhammedi Fırkası bile, 31 Mart'tan çok kısa bir süre önce açığa çıkıyor, o zamana kadarki faaliyetler Volkan gazetesi çevresinde, illegal bir biçimde sürdürülüyordu.

" Hamdolsun. Günden güne cemiyet-i mukaddesemize iltihak edenlerin adedi tezayid ediyor. Cemiyet'te bir taraftan tertibatla uğraşıyor. Bir aralık görülen lüzum üzerine hafi olan cemiyet birden bire kendisini meydana atarak, birçoklarını hayrete halk etti".(*)

Bu belgeden de anlaşılacağı gibi İttihadı Muhammedi'nin 5 Nisan 1909'da partileşmesine karşın, bundan 40 gün kadar önce aynı ekip cemiyet olarak faaliyetini sürdürüyor, gizlilikten açıklığa çıkıyordu. Zaten olaylardan sonra yargılanacak olan Derviş Vahdeti, sadece İttihad-ı Muhammedi'nin eylemlerinden değil, **"Volkan Cemiyeti faaliyetlerinden" de yargılanacaktı:**

"İhtilali askeriyeden evvel Dersaadet'te (İstanbul) bir takım cemiyetler teşkil edilerek bir takım adamların cemiyetler kuvvetinden bilistifade (yaralanarak) menafii gayrımeşrua (yasa dışı menfaat) istihsaline çalışmış oldukları tahkikat ve muhakematta tahakkuk etmiştir.

Derviş Vahdeti namında Kıbrıslı bir adam Volkan isminde bir gazete neşir ve İttihadı Muhammedi Cemiyeti namında bir cemiyet teşkiline teşebbüs etmiş idi. İsmindeki Mu-

---

(*) 22 Şubat 1909 - Numara 25 - Volkan Gazetesi - Sermuharrir Derviş Vahdeti

hammediye cümle İslamların meftuyatından şitenkarâne istifadeye cüret kılınmış olduğu muhakemelerden anlaşılması üzerine mukaddemede (giriş kısmında) ilan olunduğu vechile bu Cemiyetin ahval ve amaline (amaçlarına) muvafık bir ismi olmak üzere fiinabad (sürekli) Volkan Cemiyeti yad olunması (anılması) lüzum edilmiş idi."(**)

Sıkıyönetim komutanlığından yapıldığı anlaşılan bu açıklamada da Volkan Cemiyeti'nin İttihad-ı Muhammedi Fırkası'ndan çok önce faaliyete geçtiğini ortaya koyuyordu.

Meşrutiyet ortamındaki bu cemiyetleşme hareketleri genellikle gayrımilli akımların örgütlenme biçimi şeklinde gelişiyordu.

Bunların başında **"Meşrutiyet-i Osmânîye Kulübü"** geliyordu. Meşrutiyet-i Osmânîye Kulüplerini genellikle Ermeniler, Rumlar ve Bulgarlar kuruyorlardı. 1908 yılında İstanbul'da kurucuları tarafından yayınlanan ilk bildiride Meşrutiyet yönetiminin savunulacağı **"Tevsi-i hukuku ahâlî esâsî üzerine Kanun-ı Esâsînin ta'dili" vaadediliyor "idarei vilâyâtın tevsii"** öngörülüyordu. Bu maddelerden anlaşılacağı üzere kulüpler **"ademi merkeziyet"** yanlısıydı.

Diğer taraftan **"Meşrutiyet-i Osmânîye Ermeni Cemiyeti İntihabat Komitesinin Beyannamesidir"** başlığı altında şu görüşlere yer veriliyordu:

"Meşrutiyet-i Osmânîye Ermeni Cemiyeti evvelen Ermeni milleti nizâmnâmesine tevfikan intiâb edilmiş Ermeni milletvekillerinden, sâniyen Ermeni siyasi fırkaları mümessillerinden, sâlisen Ermeni Katolik ve Ermeni Protestan muteberânından müteşekkil olmak itibarıyle Dersaâdet'te ve hatta namına harekete mezun ve sıfat-ı câmiayı hâiz bir fırka-i mü-

---

(*) 22 Şubat 1909 Numara 25 Volkan Gazetesi Sermuharrir Derviş Vahdeti
(**) Yeni Tasviri Efkar 19 Temmuz 1909 Numara 49 S. 7.8

himme-i siyâsîyedir."(*)

Tamamiyle ayrı bir millet bilinciyle hareket eden ve Meşrutiyet'in hem hürriyet hem de kaos ortamından yararlana Ermeni, Bulgar ve Rumların cemiyet faaliyetleri tam bir siyasi parti niteliği alıyordu. Bu faaliyetler, dış odaklar tarafından da dikkatle izleniyor, teşvik ediliyor, hatta destekleniyordu.

Dış odaklar tarafından teşvik edilen bir başka cemiyet de Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti idi. Cemiyet 1908 yılında kurulmuş ve Tanin gazetesi 8 Ekim 1908 günü Cemiyet'in bir merkez lokaline sahip olduğu haberini yayınlamıştı.

"Cemiyet'in kurucusu Abdullah Efendizâde Seyyid Abdülkadir, İsmail Paşazâde Müşir Ahmet Paşa ve arkadaşlarıdır. Seyyid Abdülkadir Efendi ömür boyu reis kalacaktır. (Nizamname 7. madde) Bu grup Bedirhanilerin rakibidir."(*)

"Kürt Yardımlaşma ve Gelişme Cemiyeti" anlamına gelen **"Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti"** özellikle 1909 da aktifleşiyordu. Daha Meşrutiyet ilan edilmeden önce Bitlis, Diyarbakır ve Musul'da Cemiyet'in faaliyetleri başlamış bulunuyordu. Ancak Bitlis ve Musul şubeleri 17 Aralık 1908 de açılıyordu. Bununla birlikte Cemiyet Bitlis'teki ayaklanmaya katılıyor ve ayaklanma Osmanlı Ordusu tarafından bastırılıyordu. Cemiyet daha sonra da Kâmil Paşa hükümetine Ermenilerinki gibi ıslahat talebiyle ilgili muhtıra verecekti.

Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti belli amaçlarla kurulmuş bir Cemiyetti. Bu amaçların tahrik edildiği odaklar ise o yörelerde daha önce misyoner okulları açmış olan ve Ermenilerin harekete geçmesinde kültürel rol oynayan odaklarla aynıydı. Bunlar Osmanlı topraklarının bütünlüğünü değil, par-

---

(*) Türkiye'de Siyasal Partiler - Tarık Zafer Tunaya - Hürriyet Vakfı Yay. İst. 1984-C. 1. S. 396

çalanmasını hedef alan örgütlerdi. Nitekim bir "Hayır" cemiyeti olan bu Cemiyet'in nizamnamesinin birinci maddesinde şöyle deniyordu:

"Madde-i Ahkam-ı Celile-i İslamiye'ye muvafık ve saadet-i milletle selamet-i vatanı mütekeffil olan Kanun-ı Esâsînin kavaid-i muhassenatını bu hakayıka vakıf olmayan bir takım Kürtlere telkin ve Osmanlılık sıfat-ı mübeccelesini daima muhafaza ile beraber din ve devletin yegane medar-ı terakki ve hayatı bulunan usul-ü meşrutiyet ve meşveret muhafaza ve idame edildikçe makam-ı hilafet-i kübra ve saltanat-ı uzmaya Kürtlerin revabıt-ı vesikasını teşyit eylemek ve vatandaşları olan Ermeni ve Nasturite ve akvam-ı saire-i Osmaniye ile hüsn-i imtizaç ve muaşeretlerini bir kat daha takviye ve tezyid ve kabail ve aşair arasındaki bazı güna münaferet ve ihtilafı izale ile cümlesinin bir merkez-i meşru-i ittihada hemdest-i terakki olmaları esbabını temin ve maarif ve sanayi ve ticaret ve ziraatı neşr-ü tevsi etmek mekasıd-ı esasiyesi üzerine Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti namıyla bir cemiyet-i hayriye teessis edilmiştir."(*)

Her ne kadar son gelişmelerden habersiz olan Kürtleri haberdar etmek için bu Cemiyet'in oluşturulduğu söyleniyorsa da, bu maddede asıl amaçlardan birinin de Ermeniler ve Nasturilerle aradaki anlaşmazlıkların giderilip bir birlik oluşturulması olduğu belirtiliyordu. Yine her ne kadar Osmanlılık fikrinin benimseneceği belirtiliyorsa da 14 üncü maddede **"şimdiye kadar matbu ve gayrı matbu ne kadar asar-ı müfide-i Kürdiye varsa cem ve telfik ve neşr-ü tedris edilmeğe ve edebiyat-ı Kürdiyenn bir tarihçesini tedvin-i neşre itina edilecektir"** denilerek hangi milletin ön planda tutulacağı açıkça duyuruluyordu.

(*) Age. C. 1- S. 409

Bunlara karşılık **"Türk milliyetçiliği ve ideolojisine bağlı"** olarak da cemiyetleşmeye gidiliyordu. 1908 yılı içinde cereyan eden partileşme ve dernekleşme çalışmaları doğal olarak Türk milliyetçilerini de etkiliyordu.

Nitekim bunların ilki **"Türk Derneği"** adıyla 18 Ocak 1908 günü kuruluyordu. Kurucu ve yöneticileri Ahmet Mithat Efendi, Necip Asım, Korkmazoğlu Celal, Akçoraoğlu Yusuf, Akyiğitoğlu Musa, Fuat Raif, Rıza Tevfik ve Ahmet Ferit (Tek)'ten oluşuyordu.

Dernek üyeleri arasında şu ünlü isimler de vardı: (Şarkiyatçılar) Prof. Gorlavski, Dr. Karaçun, Prof Martin Hartmann, (Türkçü Yazarlar) İsmail Bey Gaspinski, Hüseyinzâde Ali, Şair Memet Emin (Yurdakul), Köprülüzâde Mehmet Fuat, Ağaoğlu Ahmet, Yusuf Beyzâde Nasip (Azerbaycan başvekillerinden), Dr. Fuat Sabit, Ispartalı Hakkı, Hüseyin Cahit, Halit Ziya (Uşaklıgil).

İşin ilginç yanı Ermeni mebuslarından Agop Boyacıyan ve Tınglr Efendilerin de bu üyeler arasında yer almalarıydı.(*)

Görüldüğü gibi Meşrutiyet'in ilanıyla 31 Mart Olayı arasındaki süreçte (9 ay 5 gün) özgürlük ortamı adeta başıboşluk ve devletin tahribi şeklinde anlaşılıyor, bu anlayış siyasal parçalanma ve çatışma şeklinde topluma yayılıyordu. Cemiyetleşme ise partileşmeden çok daha etkin ve yaygın bir biçimde parçalama işlevini yerine getiriyordu.

31 Mart'a giden yolda Prens Sabahattin düşünsel bakımdan Ahrar Fırkası'na yakın görünüyor fakat açık bir münasebet kurmuyordu. Buna karşılık Prens, Meşrutiyet ortamında gençler tarafından kurulan Nesl-i Cedit Kulübü ile daha sı-

---

(*) Age. S. 415

cak ilişki içine giriyordu.

1904 yılında İstanbul'da kurulan **"Cemiyet-i İnkılâbiye",** 1907 yılında Paris'teki **"Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüsü Şahsî"** Cemiyeti'nin şubesi durumuna gelmişti. Hatta Meşrutiyetle birlikte örgütün önde gelenlerinden Dr. Nihat Reşat (Belger) ve Hüseyin Tosun Bey, İttihat ve Terakki'nin merkez binasının bulunduğu Şeref Sokağı'nda İttihat ve Terakki ile bir yakınlaşma olmuştu. Prens Sabahattin birleşme önerisine karşı çıkınca yeni bir kulüp kurulması kararlaştırıldı. Böylece "Adem-i Merkeziyet ve Teşebbü-ü Şahsi" fikrini yaşatmak amacıyla bu kez de **"Nesl-i Cedit"** (Yeni Nesil) cemiyeti vücudu getiriliyordu. Nesl-i Ceditçiler, Teşebbüs-ü Şahsi fikrine bağlı kalacaklarını nizamnamelerinde açıklarken Prens Sabahattin kulübe yardımda bulunuyor ve kendi mülkiyetindeki bir evi de büro olarak kulübe tahsis ediyordu.

Böylece 31 Mart Olayı'nda rol alan siyasal akımların örgütlenmesi tamamlanıyordu.

31 Mart öncesi ve sonrası en çok adı geçen ve tartışılan derneklerden biri de Masonluk'tu. Hatta İttihatçılarla Masonların yakın işbirliği nedeniyle tutucu çevreler kimi zaman İttihatçıları hedef almaktan çekindikleri için Masonluğu ön plana çıkararak eleştirmeyi yeğliyorlardı. Böylece dolaylı olarak İttihatçıları da yıpratıyorlardı. Tutucu kanat cereyan eden tüm olayları İslami süzgeçten geçirdiği için, fikir ve vicdan hürriyetini amaçlayan Masonik felsefeyi hazmedemiyordu.

Dahası tüm çağdaşlaşma hareketlerinin kaynağında yer alan **"özgürlükçü Masonik felsefe"** doğal olarak Meşrutiyet'i destekliyor, bu nedenle de Mutlakiyetçiler Masonluğu, Halife'ye kasteden, (adeta) bir "suikast" örgütü kabul ediyorlardı. Bu nedenle Meşrutiyet ortamında atağa kalkan Mason dernekleri de diğer siyasal dernekler gibi, 31 Mart Olayı ön-

cesinde dikkatleri üzerlerinde topluyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Masonluğun tesisi III' üncü Ahmet'in Padişahlığı dönemin'de rastlıyordu. İlk loca bu Padişah döneminde, Galata'da Perşembe Pazarında, Arap Camii civarında kurulmuştu.(*)

Bu loca III üncü Selim dönemine kadar faaliyette bulunuyor ve 1789 Fransız İhtilali'nin sonucu olarak kapanıyordu.

Ancak 1720 yılında Fransa'ya elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin oğlu Sait Çelebi (ki kendisi Müteferrika ile birlikte ilk baskı makinesini Osmanlıya getirmiştir) Fransız locasına katılıyordu. Böylece ilk Mason Osmanlı Sait Çelebi oluyordu. Nitekim Sait Çelebi İsveç ve Fransa elçiliğinden sonra 1755 yılında III' üncü Osman zamanında beşbuçuk ay da sadrazamlık yapıyordu. Bu arada gerçek adı Comt de Bonneval olan Kumbaracı Ahmet Paşa, III' üncü Ahmet döneminde Hıristiyanlıktan devşirme olduğu sanılan Hasan Ağa ve Tacir Yusuf Çelebi Mason oluyorlyardı.

Lale Devri'ndeki Masonik hareket Patrona Halil Ayaklanmasıyla birlikte Sultan I' inci Mahmut tarafından yasaklanıyordu. Ancak 1757 de Saint Jean de Levant adında Cenova Büyük Locası'na bağlı bir loca, 1783 de Polonya Maşrıkına bağlı Auror de Tsarigrade adıyla başka bir loca kuruluyordu.

Daha sonra Kırım savaşı nedeniyle Osmanlı Avrupa yakınlaşması gerçekleşiyor, savaş sırasında Sadrazam olan Büyük Mustafa Reşit Paşa daha önce Masonluğa girmiş bulunuyordu.

1856 yılında Beyoğiu'nda Etoile du Bosphore adıyla yine bir Fransız Locası kuruluyor, üstadlığına hükümetin hukuk

---

(*) Mason Dergisi - 1981 Ocak - Nisan - Yıl 29-Sayı 38-39 - Osmanlı İmparatorluğunda Masonluk Tarihi - Yomtov Bensanson

danışmanı Lois Amiable getiriliyordu. Bu Loca da Abdülhamit tarafından kapatılıyor, Meşrutiyet ortamında Rönesans adıyla yeniden kuruluyordu. (*)

İngiliz elçilerinden Sir Henry Bulver 1857'de İngiliz Büyük Locasına bağlı Bulver Lodge'yı Büyükdere'de, 1858'de Fransız Büyükelçisi Fransa Büyük Locasına bağlı Union d'Orient'i kuruyordu. Almanlar ise kısa ömürlü Leinster ve Deutscherbund adlarında iki Loca açıyor, bunlar kapandıktan sonra da Hamburg Büyük Locası'na bağlı Germania Zu Golden kuruluyordu.

İtalyanlar 1867'de İtalyan Locasını, 1869'da da yerine Spranza adıyla başka bir Locayı tesis ediyorlardı. Diğer taraftan Yunanistan Areti adlı bir Loca kuruyor, bu arada yabancılar İtalyan Maşrıkına bağlı Prodos, yine İtalyan Maşrıkına bağlı İstanbul Kadıköy'de 1908'de Calcedonia, İspanya Obediyansına bağlı Constitution- Meşrutiyet, Mısır Büyük Maşrıkına bağlı La Fraternite Ottomane - Uhuvveti Osmaniye adıyla çeşitli Localar tesis ediyorardı.

Türk Ermenileri de 1861'de Fransız Büyük Locasına bağlı SER Locasını kuruyorlardı. Bu Loca 1892'ye kadar yaşıyor ve önde gelen bazı Türkler buraya giriyorlardı. Bu üyelerden bazılarının isimleri şöyleydi:

Sadrazam Keçecizâde Fuat Paşa, Sadarazam Mithat Paşa, Birinci Meşrutiyet'in Meclis Başkanı ve Sadrazam Ahmet Vefik Paşa, Sadrazam Tunuslu Hayrettin Paşa, Hürriyet Şairi Namık Kemâl, Şair Ziya Paşa, Şinasi, Berlin Sefiri Sadullah Paşa, Bestekâr Ali Haydar Bey, Padişah V'inci Murat, Şehzade Nurettin ve Şehzade Kemâllettin. (**)

İkinci Meşrutiyet öncesi, II'nci Abdülhamit'in evhamı ne-

(*) Age. S. 47

deniyle İstanbul'da çağdaşlaşma hareketlerine karşı baskılar artarken, Masonik faaliyetler de Makedonya'ya doğru kayıyordu. Nitekim, Masonik faaliyetlerin Makedonya'daki .en önemli merkezi sayılan Selânik'te kurulan Makedonya Risorta ve Veritas Locaları aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de kaynağı oluyordu.

Bu Localarda Talat Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti Genel Sekreteri Mithat Şükrü (Bleda), Kazım Paşa (Karabekir), Manyasizâde Refik, Kazım Nami Duru, Hüseyin Muhittin, Ferit Aseo, Binbaşı Naki Bey gibi derneğin önde gelenleri bulunuyordu.

II' nci Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte, Mason dernekleri de özgürlük ortamından yararlanarak faaliyetlerini İstanbul'da yogunlaştırıyorlardı.

Eski büyük üstadlardan Dr. Enver Necdet Egeran, Gerçek Yüzüyle Masonluk adlı kitabında (sayfa 30) Osmanlı ülkesindeki yabancı Masonların 1856 yılında gene yabancı obediyanslara bağlı olarak çalıştıklarını, ancak İstanbul 'da bir Büyük Loca kurduklarını, gene 1861 yılında İstanbul'dan Birleşik Amerika'daki Charleston Güney Juridiksiyonundan patent almış bir İskoç Riti Yüksek Şûrâsı kurduklarını yazmakta ve şöyle demektedir.:

"1908 de Meşrutiyet ilan edilince İstanbul'daki Türk Masonlar bir araya gelerek memleketteki bütün Masonları idaresi altında toplayan (bağımsız) bir obediyans kurmaya teşebbüs etmişlerdir. Bu hareketle memlekette muhtelif obediyanslara bağlı localar devri kapanmış bulunuyor. 9 Ağustos 1908 de İstanbul'da Türkiye Büyük Maşrıkı'nın kurulmuş bulunduğu ve Büyük üstadlığa Talat Paşa'nın seçilmiş olduğu-

---

(*) Age. S. 46-47
(**) Age.S. 47

nu görüyoruz."(*)

Büyük Maşrık'ın faaliyetlerinin de yüksek Şûrâ'nın denetimde yürütülmesi kararlaştırılıyordu. Nitekim Şûrâ'nın oluşabilmesi için yeterli sayıda 33 dereceli Mason bulunmadığından 3 Mart 1909 günü Beyoğlu'daki Tokatlıyan otelinde bir toplantı düzenleniyor ve 12 Masona 33 üncü derecede veriliyordu.

Mehmet Talat Sait (o sırada İttihat ve Terakki Merkezi Umumi Reisi) Mithat Şükrü Bleda (İttihat ve Terakki Katibi Umumisi), Mehmet Şükrü Bleda (İttihat ve Terakki Merkezi Umumi azası), Dr. Rıza Tevfik (Filozof), Mehmet Arif (İttihat ve Terakki Merkezi Umumi azası), Nesim Mazelyah, Mehmet Galip, Mişel Noradonkyan, David J. Kohen, Osman Adil, Fuat Hulusi, Asım.

Bu toplantıda görev taksimi yapıldıktan sonra 3 Kasım 1909 a kadar yapılan toplantılarda 9 kişiye daha 33 üncü derece veriliyordu. Bu 9 kişi de şunlardı:

Rahmi Bey (İttihat ve Terakki üyesi), Hüseyin Cahit Bey (Tanin Gazetesi Başyazarı), Osman Talat, Galip Paşa (Jandarma Genel Komutanı), Sarım Kibar, Katibzâde Sabri, Emanuel Karasu (İttihat ve Terakki'nin önde gelen üyesi), Mehmet Ali Baba, Faik Süleyman Paşa.

MEŞRUTİYET ORTAMINDA ÖZGÜR BASIN

24 Temmuz 1908 günü Meşrutiyet ilan edilip de Kanun-ı Esâsî'nin yürürlüğe konulduğu, yakın bir gelecekten de Mec-

---

(*) Dünya'da ve Türkiye'de Masonluk ve Masonlar İlhami Sosyal - Der Yay. İst. 1980- S. 212-213

lis-i Mebusan'ın açılacağı duyurulunca, gazetecilerin kafasında "ya sansür ne olacak" sorusu boşluktaki salıncak gibi sallanmaya başlıyordu. Abdülhamit'in 32 yıllık saltanatı süresince basın hem ekonomik bakımdan, hem de mutlak irade bakımından kontrol altında bulundurulmuştu. Sansürsüz gazete çıkartmak bir masal kadar gerçeklerden uzak, ham bir hayaldi. Ancak bu ham hayalin Meşrutiyet ve anayasayla birlikte gündeme geldiğini hisseden aydınlar, kendi göbeklerini kesmeye karar veriyor, yani sansürcüye karşı başkaldırıyorlardı.

"Ertesi gün yalnız İkdam'ın Meşrutiyeti alkışlaması yetmedi. Bütün gazeteler aynı mutluluk sarhoşluğuyla coşkun ve özgürlük havası yaymaya çalışmalıydı. O tarihte bütün gazeteler deyimi, yalnız İkdam'la Sabah'ı kapsıyordu.

Sabah gazetesinde çalışan arkadaşlar, Babanzâde İsmail Hakkı, Ali Reşat, Mahmut Sadık da İkdam matbaasına geldiler. Onlar da aynı düşüncedeydiler. Artık hep bir arada konuştuk, söyledik, coştuk. Ertesi gün İstanbul gazeteleri yeni yönetim yoluna yaraşır bir yüzle ulusun karşısına çıkacaklardı.

Ama sansür? O güne değin yürürlükte olan yöntem gereğince yazılar dizilir, düzeltilir, provalar sütun halinde sansüre gönderilirdi. Makelelerimizi gene sansürcüye gönderecek miydik? Bu olasılığı düşünür düşünmez hepimizin içinden bir başkaldırma atılımı kabardı: Artık Anayasa vardı, basın sansüre bağımlı olamazdı. Ama sansür memuru bir adamı yollayıp provaları isterdi? Ya kendisi matbaalara gelip yazdıklarımızı görmeye kalkarsa?

Sabahtan başlayarak duygularımız, düşüncelerimiz başka bir kimlik almıştı. Onun için bu olasılık karşısında artık duraksamadan kararımızı veriyordum. Sansürcüye boyun eğmeyeceğiz, yazdıklarımızı ona göstermeyeceğiz."(*)

Böylece hayaller gerçek oluyor, 23 Temmuz günü yürürlükte bulunan katı sansür, yerini 25 Temmuz sabahı sonsuz özgürlüğe bırakıyordu. Ama basın özgürlüğü neydi ve nasıl kullanılacaktı?

İstanbul basını başlangıçta bir kaç küçük gazeteden - ki onlar da çok az satıyordu - ibaretken, sansürün gerilemesiyle birlikte birden sayıları artıyor ve kısa sürede yayına giren gazete ve dergiler 353 rakamını buluyordu.

Meşrutiyet'in ilk günlerinde İstanbul basınını temsil eden ve halk tarafından tutulan gazeteler İkdam, Sabah, Tercüman-ı Hakikat ve Saadet gazetelerinden ibaretti.(**)

Nitekim gazetelerin yetersiz olması nedeniyle, Meşrutiyet'in ilk günleri 10 paralık İkdam gazetesi karaborsa 50 kuruşu satılıyordu.

Meşrutiyete doğru Ahmet Cevdet'in İkdam gazetesisinde yazan Abdullah Zühtü ve Hüseyin Cahit Meşrutiyetin ilk günlerinde, günlük hale getirilen Ahmet İhsan'ın Servet-i Fünun'una geçiyordu. Ali Kemal Bey ise İkdam'a başyazar oluyor, böylece muhalefet yapmaya başlıyordu.

Hüseyin Cahit Yalçın ise kısa bir süre sonra Tevfik Fikret ile Tanin gazetesini yayın hayatına sokuyordu.

"Servet-i Fünun'daki kalabalık arasında bir gün pek sevdiğim bir yüz de göründü. Hüseyin Kazım. Beni bir kıyıya çekti. Konuştuk. Fikret ve kendisiyle birlikte bir günlük gazete çıkarmayı öneriyordu. Fikret gazetenin adını bile koymuştu. Tanin... Fikret'le dargındık. Ama bugünü düşleyerek yanyana sızlamış iki eski dost için özgürlüğe kavuşma günlerinde ufak tefek dargınlıkları hatırlamak olanaklı mıydı? Fikret ve Kazımla birlikte bir gazete çıkararak özgür yaşama atılmak, be-

---

(*) Siyasal Anılar - Hüseyin Cahit Yalçın T. İş Bank. Kült. Yay. İst. 1976-S. 11
(**) Basın ve Yayın Tarihi - M. Nuri İnuğur-İst. 1978-S. 288

nim için tatlı bir üküydü. Hiç düşünmeden olumlu cevabı verdim." (*)

Sabah Gazetesinin sahibi Mihran Efendiydi. Gazetenin önde gelen imzaları Mahmut Sadık, Selanikli Tevfik ve Halit.

Tercüman-ı Hakikat aslında Mehmet Cevdet tarafından çıkarılıyordu. Ancak sahibi Ahmet Mithat Efendiydi. Yazı kadrosu ise Ahmet Refik, İskender, Nazikizâde Hilmi, Reşat, Mustafe Refik, İskender, Gaffar, Ragıp, Muhlis Ahmet ve Kazım beylerden oluşuyordu. (**)

Bu gazetelere ek olarak Ahmet İhsan Bey de gazetesi Servet-i Fünun'u 27 Temmuz 1908'den itibaren günlüğe çeviriyordu.

Bilâhire Mahmut Sadık Sabah'tan, Abdullah Zühtü de Servet-i Fünun'dan ayrılarak Karabet'in sahibi olduğu Resimli Gazeteyi, Yeni Gazete adıyla gündeliğe çeviriyordu.

Hürriyetin ilanın üzerinden birbuçuk ay geçmeden gazete imtiyazı alanların sayısı 200 'ü geçmişti. Ayrıca İmtiyaz isteyenlerin sayısı da günden güne artıyordu.

Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi ve İbrahim Hilmi "Boşboğaz"ı, Sait Hikmet, Sermet Muhtar ve Osman Kemal "Elüfürük"ü, Ali Fuat "Karagöz"ü yayınlıyorlardı.

II' nci Meşrutiyetle birlikte basın siyasetle içiçe giriyor, böylece çok partili rejimde "güdümlü gazetecilik" de bu dönemde başlıyordu. Her siyasal görüşün ve her siyasi partinin bir gazetesi, en azından bir yayın organı bulunuyordu.

Dr. İbrahim Temo'nun Abdullah Cevdet ile birlikte kurduğu "Fırka-i İbat" (Demokrat Fırkası) üyeleri arasında İttihat

---

(*) Siyasal Anılar- Hüseyin Cahit Yalçın- T. İş. Bank. Yay. İst. 1976-S. 18
(**) Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları - Servet İskit Başvekalet Bas. Yay. Um. Md. Yay. 2- 1943-S. 142

ve Terakki'ye son derece sert muhalefet yapan Mizan gazetesinin sahibi (Dağıstanlı) Murat Bey de bulunuyordu.

Prens Sabahattin'in görüşleri doğrultusunda Ademi Merkeziyet ve Teşebbüs-ü Şahsi fikrini benimseyen Ahrar Fırkasının yayın organı "Osmanlı" gazetesiydi.

Fedakaran-ı Millet Cemiyetinin gazetesi Hukuk-u Umûmîye'nin sürgünden sürgünden dönen Mevlanzâde Rıfat katılınca bu gazete kapatılacak ve yerine **"Serbestî"** gazetesi çıkarılacaktı.

Tanin gazetesi İttihat ve Terakki'nin açık bir sempatizanıydı. Zaten kısa süre içinde Hüseyin Cahit partiye üye olacaktı. Ayrıca **"Şûrâ-yi Ümmet"** de İttihat ve Terakki'nin bir yayın organıydı. İttihat ve Terakki'nin İstanbul dışında da yayın organları vardı. Örneğin **"Neyyiri Hakikat"** bunlardan biriydi ve Manastırda yayınlanıyordu.

Bu arada **"Yeni Gazete"** Kâmil Paşa'yı destekliyor, İkdam da Ali Kemal Bey İttihat ve Terakki'ye muhalefet ediyordu.

Nihayet **"bağnaz dinci"**lerin elinde bulunan Volkan gazetesinden bir siyasi parti, İttihat-ı Muhammedi doğuyordu. Partide de gazetede de Derviş Vahdeti'nin ağırlığı hissediliyordu.

II' nci Meşrutiyet'in ilanıyla başlayıp 31 Mart Olayı ile kanlı doruğa uzanan süreçte tüm siyasal partilerle birlikte gazeteler ve bu gazetelerin yazarları da bitmez tükenmez kavgalara, küfürleşmelere, karalamalara girişiyorlardı. Gerçi siyasi tansiyon, onların bu tutumuyla günden güne yükseliyor, ancak tirajlar da inanılmaz rakamlara tırmanıyordu. O zamana kadar en fazla 2 bin satan gazetelerden bazılarının günlük satışının 50 binlere fırladığı görülüyordu.

Ancak hükümet başlangıçta basın hürriyetine en ge-

niş anlamda hoş görülü ve saygılı davranırken sataşmaların ve aleyhteki yazıların dozunu iyice artırıp sınır tanınmaması nedeniyle 30 Temmuz 1908 günü **"Matbuat Cemiyeti Heyeti Muvakkatesi"** düzenleniyordu. Bu arada da **"Vükeladan birinin ahvali maziyesi hakkında tarziata kıyam edilmeyerek sırf icraatı hazıralarının tetkik edilmesi ve bu icraatla menafii memlekete mugayir bir nokta görülürse tenkit olunması"** şeklinde çoğunluğun katıldığı bir prensip kararı alınıyordu.(*)

Ancak bu karar mesleki disiplini amaçladığından yasal bir nitelik taşımıyor, bu nedenle de çatışma ve sürtüşlemeleri sona erdiremiyordu.

Her şeyden önce ne Osmanlı toplumunda ne de aydınında yeterli bir demokrasi deneyimi ve eğitimi olmadığından, değil tabanda, aydınlarda bile uyum sağlanamıyordu. Daha da önemlisi, aynı felsefe tabanında değişik yöntemleri savunan aydınlar bile asgari müştereklerde mutabakata varamıyor, buna bir de dinci bağnaz kesimle diğerleri arasındaki temel ayrılık eklenince kaos ortamı için gerekli unsurlar bir araya gelmiş oluyordu. Yaklaşan kaos kendisini öncelikle basında hissettiriyordu.

MEŞRUTİYET ORTAMINDA MUSEVİLER

31 Mart olaylarında en önemli etkenlerden biri de bağnaz ve tutucu dincilerin Jöntürk ve Meşrutiyet hareketlerinde rol alan tüm Musevi asıllı Osmanlıları Siyonistlikle suçlamalarıydı. Tüm liberal hareketlerde olduğu gibi, Meşrutiyet hareke-

(*) Türkiye'de Matbutat İdareleri ve Politikaları- Servet İskit Başvekalet Bas. Yay. Um. Md. Yay. 2- 1943 - S. 146

tinde de Musevi Osmanlıların yer alması doğaldı. Zira Mutlakiyet ve istibdat yönetimlerinde merkezi otoritenin tercihini başka gruplar lehine kullanması (örneğin Ermeniler) her zaman mümkündü. Bunun alternatifi her yerde olduğu gibi Osmanlı topraklarında da liberal bir devlet düzeniydi. Kaldı ki, İttihat ve Terakki'nin faaliyete geçtiği Selanik'te 90 bin Musevi yaşıyordu ve bu etkin yapının parti üzerindeki etkisi kaçınılmazdı.

Yine Selanik'te; 1873 yılında kurulmuş olan Ecole de Garçons Moise Allatini, 1875 yılında kurulan Ecole de Filles, 1897 de kurulan Ecole Elemantaire de Garçons, 1897 de kurulan Ecoles Populaires de Filles, 1881 de kurulan Asile bulunuyordu. Ayrıca 228 öğrencinin eğitim gördüğü Ecole Communale de Filles ile 2 bin 400 öğrencinin eğitim gördüğü Talmud - Toras Fussinnes de faaliyetlerini sürdürüyordu.(*)

Önde gelen Selanikli Musevi aileleri ise şunlardı:

Abravanel, Aelion, Amar, Amariglio, Angel, Arditti, Assael, Assıeo, Bensoussan, Benveniste, Botton, Carosso, Cohen, Covo, Franses, Gattagno, Hussid, Lahiel, Juda, Levy, Mallah, Modiano, Molho, Mosseri, Naar, Nahmias, Nohoum, Navarro, Nehama, Recanati, Salem, Salmona, Saltiel, Saparta, Sarfatti, Sevi, Sabetay, Simha, Tiano, Tovi, Üriel

Bu ailelerin büyük bir kısmı Mutlakiyet rejiminden rahatsızlık duyuyorlardı. Genellikle Orta Avrupa ile ticaret yapıyorlar, bu nedenle de Avrupa'daki fikir ve vicdan hürriyetine, kişi hak ve özgürlüklerine yönelik akımlardan hemen etkileniyorlardı. Diğer taraftan Selanik'te Sabatayistler de (Sabetay Sevi ile birlikte Musevilikten Müslümanlığa avdet edenler Avdetîler) çoğunlukla özgürlükçü fikir ve örgütlenmeleri destekliyorlardı. Nitekim İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimleri arasında yer alan Cavit Bey Avdetîlere, Emmanuel Carosso da

---

(*) Bulletin de L' Alliance İsrailite Universelle - Annee 1911-Paris-Siege de la Societe - S. 107

Musevilere örnek teşkil ediyordu. İttihat ve Terakki ile Jöntürklere yardım eden tanınmış Museviler şunlardı:

"Nissim Masliyah:

Selanik ticaret mahkemesinde aza iken Selanik İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olarak Cemiyet'in erkanıyla beraber çalışmış ve aynı zamanda Selanik Polis mektebi idare ve kapitülasyonlar muallimliğine tayin olmuştur. (...) 1324 Meşrutiyet'in istihsalini müteakip Selanik'te çıkmağa başlayan İttihat ve Terakki gazetesi heyeti tahririyesi meyanına dahil olmuş ve bir müddet sonra açılan Meclis-i Mebusan'a üç defa mebus intibah olunmuştu. Bundan başka Masliyah İstanbul'da 9 ay devam eden "İttihad" namıyla bir gazete çıkarmıştı.(...)

Alber Ferid Asseo:

(...) Zamanın hafiyesinin ihbarı üzerine Ferid Asseo tevkif ve birkaç defa mahkeme edildikten sonra İstanbul'da üç sene hapse mahkum olmuştur. Hapishaneden çıktıktan bir müddet sonra Manastır'a nefi edilmiş ve orada iken Osmanlı Bankası hizmetine girmiştir. Rumeli'nin Umumi Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa zamanında Manastır Osmanlı Bankası şubesine nakledilerek, oradaki Jöntürklerle münasebetlerini yenilemiştir. 1908'de Selânik'teki Jöntürklerin istibdat hükümeti aleyhine isyan çıkarmak için Selânik'te hazırlık yapmakta olduklarını İstanbul Jöntürk mümessillerinden biri olan Hüseyin Hilmi Paşa'ya (...) haber vermek için Ferid Asseo'yu sahte seyahat tezkeresiyle İstanbul'a izam etmişti. Asseo'nun hareketinden haberdar olan istibdat hükümeti onu aramaya koyulmuş ise de kıyafetini değiştirerek ve salimen İstanbul'a gelerek hamil olduğu mektubu mürsemülileyhine teslim etmiştir."(*)

Meşrutiyet için çalışan Museviler bu kadarla da kalmıyordu. Meşveret gazetesinin yazarlarından Alber Fua, Ahmet Rı-

za Bey ile birlikte yargılanıyor ve Mösyö Clemanceau ile Mösyö Millerand Hüseyin Hilmi Paşa'nın yanında çalışan Nissim Ruso 23 Temmuz 1908 günü bir kahveye gidip halkı isyana teşvik edecek kadar ateşli davranıyor, bilâhire Selânik ve İstanbul'a İttihat ve Terakki ile İttihat gazetelerine yazı yazıyordu. Selânikli eczacı Rafael Benüziya'nın dükkanı İttihatçıların buluşma ve haberleşeme merkezi oluyordu. Benüziya 22 Temmuz 1908 gecesi Selânik duvarlarına bildiri yapıştıranlar arasında yer alıyordu. Selânikli iki kardeş olan Aşer ve Avram Salem Meşrutiyetçi fikir ve tavırlarından ötürü Trablusgarp'a sürgün ediliyor, Leon Gatenyo Jön Türklere katıldığı için yakalanmamak amacıyla Fransa'ya kaçıyor, manifaturacı Samuel Trano tüm servetini Jön Türklerin emrine veriyordu. Daha sonra Cumhuriyet döneminde Niğde milletvekiliği yapacak olan Avram Galanti de Jön Türklere yardımcı olduğu için İzmir'den Mısır'a kaçıyordu. Mısır'da Fransızca yayınlanın Progres gazetesine yazılar yazan Galanti hem İttihat ve Terakki'nin hem de Adem-i Merkeziyet Teşebbüs-i Şahsi ve Meşrutiyet örgütünün bildirilerini yayınlıyordu. Galanti ayrıca Meşveret, Şurayı Ümmet, Şurayı Osmani yayınlarını Osmanlı İmparatorluğu topraklarına gizlice sokuyordu. (*)

Osmanlı halkından olan bu Musevi aydınlar gerçekten hürriyeti amaçlıyor, Osmanlı aydınları gibi onlar da çağdaş devlet anlayışının egemen olması için çaba sarfediyorlardı.

Bunun yanısıra XVIIII' uncu yüzyılın sonundan itibaren Orta Avrupa'daki Musevi milliyetçiler de bir vatan sahibi olmak amacıyla faaliyetlerini yoğunlaştırıyorlardı. 1897 yılında toplanan Birinici Dünya Siyonist Kongresi'nde ele alınan bağımsız bir devlet kurulması hedefi Viyanalı gazeteci Theodor

---

(*) Türkler ve Yahudiler, Tarihi, Siyasi Tetkik - Avram Galanti - İst. Tan Matbaası - 1947 - S 91.92

Herzl tarafından ortaya atılmıştı. Bağımsız devlet ya Filistin'de, ya Orta Afrika'da ya da Arjantin'de kurulacaktı. En akla yakını Musevilerin eski vatanı Filistin'di. Ancak Filistin o sırada Osmanlı topraklarına dahildi.(*)

Theodor Herzl, Filistin'de kurulmasını düşündüğü Yahudi devleti için ABD ve Avrupa'daki zengin Musevilerin desteğini sağlıyor ve bilâhire doğrudan II' nci Abdülhamit'e başvuruyordu. Başlangıçta Abdülhamit de Herzl ile olumlu diyalog kuruyordu.

"Majeste söylediklerimi hep tasvip ediyordu, devam ettim: Bütün bu memleketin ihtiyacı bizim kavmimizin endüstri maharetidir. Avrupalılar buraya sırf kendilerini kısa zamanda zengin etmek ve dönmek için gelmektedirler. Bir müteahhit kazanç sağladığı memlekette yaşayacak, orada kalacaksa namuslu davranmak zorunda kalacaktır."

Majeste bunları da tasvip etti ve İbrahim Bey bunu neşe ile bana nakletti ve şöyle dedi:

"Bizim memleketimizde hala el sürülmemiş hazineler bulunmaktadır. Yalnız bugün Haşmetmeap Bağdat'tan bir telgraf aldılar, bunda orada bulunan petrolün Kafkas petrolünden daha "Eğer burada uzun süre kalabilecek olsaydım Majesteleri Anadolu demiryolları tarafından yapılan çalışmaları bir görmemi isterdi. Hattın sağında ve solunda cennet gibi araziler uzanmaktaydı. Madenler, altın ve gümüş madenleri bulunmaktadır. Majestelerinin selefleri zamanlarında altın madenleri işlenmiş, külçe ve para haline getirilmiş ve askeri masraflar böylece karşılanmıştı (...)

Sonra süprizli şeyler vaki oldu. Haşmetmeap İbrahim Bey aracılığı ile bana, memlekette yeni kaynaklar meydana geti-

---

(*) Age.S. 94-97

rebilecek dirayetli bir maliyeciyi tasviye etmemi rica etti."(*)

Sultan Abdülhamit, Orta Avrupa'daki Musevilerin dış borç ve yeni mali kaynaklar yaratılması konusunda etkin olacağını düşünüyor bu nedenle Herzl ile diyaloğu sürdürüyordu. Thedor Herzl ise Abdülhamit'in bu beklentisine karşılık olarak, Musevilerin Filistin'e kolonize edilmesi konusunda bir irade talep ediyordu. Abdülhamit Filistin yerine Osmanlı topraklarında herhangi bir yere göç izni verebileceğini ihsas ediyordu.

"Sultanın yanına tekrar giden Tahsin bir mesajla geldi. Tahsin ve İbrahim bana tercüman ve tebliğ ettiler:

"İsrailoğulları Osmanlı İmparatorluğu'na kabul edilebilirler, ancak şu şartla ki: Bir arada bulunmayıp dağınık olarak oturtulmak, yerleşecek mevkiler hükümet tarafından tayin edilmek, Osmanlı tabiyetini kabul etmek ve üzerlerine düşen bütün vatandaşlık görevlerini ifa etmek üzere."

Ancak Thedor Herzl'in **"Borçlanmaya karşılık kolonizasyon"** pazarlığı giderek Abdülhamid'i rahatsız ediyordu. 1902 yılındaki görüşmede Mecidi nişanı verdiği Thedor Herzl'i kabul etmeyen Abdülhamit, nihayet bu konuda kesin tavır alıyordu. Böylece Siyonistlerle ipler kopuyordu. Buna karşılık Siyonistlerle Siyonist olmayan Musevileri birbirinden ayırarak, Abdülhamit'in Musevilere uyguladığı kırmızı pasaport verme işlemini kaldıran ve Filistin'de Musevilere toprak satın alma hakkını tanıyan İttihat ve Terakki dinci tutucu kanat tarafından ağır saldırılar hedef oluyordu.

Ayrıca bu konu ile ilgili olarak Selânikli siyaset adamı Emmanuel (Carosso - Karaso) Karasu'nun eylemleri de onu boy hedefi yapıyordu.

Karasu Musevi kökmenliydi. Hukuk mektebini bitirdikten

(*) Siyonizm ve Türkiye - Doç. Dr. Yaşar Kutluay - Selçuk Yay. Konya 1967 - S.203

sonra Selânik'te avukatlık yapmaya başlamıştı. Kendisi ayrıca Macedonia Risorta adlı Mason Locasının da Üstadı Âzâmıydı.(*)

Ayrıca İttihat ve Terakki ile Mason Locaları arasında kurulan işbirliğinin de öncüsüydü. Cemiyet'in Mason localarıyla ilişkisini sağlıyordu.(**)

Bazı iddialara göre Emmanuel Karasu aynı zamanda Siyonistlerle de temas halindeydi. Bu iddialar sonuç olarak İttihat ve Terrakki'yi de hedef alıyor ve 31 Mart olaylarına yol açan tutucu dincilerin tecavüzlerine bahane oluşturuyordu

24 Temmuz 1908'den 11 Nisan 1909 (31 Mart)'a kadar. BİRİKİME YOL AÇAN OLAYLAR...

"Bu kıyam büyük bir haile (dram) idi. Lütfu hakla zararsız geçirildi.

Bu kıyam-ı azim, büyük bir emel takip eden ve bu emel ve hayal ile dimağı eşba edilen "prens" lakabıyla sınıf-ı garbi arasında temayüz eden damat Mahmut Paşa mahdumu Sabahattin Bey tarafından tertip ve ihzar edilmiştir."(*)

"Bu faciayı İttihat ve Terakki liderlerinin takip ettiği siyasetin bir aksülameli telakki edenler çoktur."(**)

"Abdülhamit bu fırsatı kaçırmamağa karar veriyor, iade-i istibdat için tertip ettiği planı ani bir suretten tatbik eylemeye başlıyordu. Bir taraftan kışlalara gizli gizli paralar tevzi edili-

(*) Büyük Larousse - C. 11 - S. 6404
(**) Büyük Larousse - C. 11 - S. 6404

yor, bu paraları dercib eden cühela-yı neferât derhal birer hâmi-i şerikât kesiliyordu"(***)

Görüldüğü gibi her siyasal görüşün 31 Mart Olayı'na bakışı birbirinden farklıydı. Bu nedenle de 31 Mart'ın kimler tarafından niçin düzenlendiği sorusuna verilen yanıtlar da birbirinin tutmuyordu. Hatta 31 Mart olaylarının tertipçileri konusunda ortaya atılan iddialar hudutlardan taşıyor, Avrupa'ya Çarlık Rusyasına kadar yayılıyordu.

"Almanya 31 Mart irtica'nın körüklenmesinde rol oynamış mıdır? İttihat ve Terakki ve Almanya aleyhtarı çevreler bu iddiayı ortaya atmışlardır. Bunlara göre Berlin, Enver Bey gibi Almanya'ya yakın İttihatçılara dayanarak 31 Mart'ı sahte bir karşı devrim olarak düzenlemiştir. Amaç İttihatçıların güvenilir kanadının iktidarda tam egemenliğini sağlamak ve dolayısıyla Almanya'nın Türkiye'de sarsılan mevkiini yeniden güçlendirmektir."(*)

Ancak işin ilginç tarafı tüm bu iddiaların ötesinde bizzat olaylara karışmış olan, hatta olaylarda rol almış bulunanlar bile 31 Mart'ın kimler tarafından düzenlendiğini bilmiyor, hatta çok istedikleri halde bir türlü ögrenmiyorlardı:

"Çünkü hadiseyi tertip edenler facianın sırlarını o kadar gizli tutmuşlardır ki, bizler kışlada hadisenin başından sonuna kadar içinde yaşadığımız halde hakiki sebeplerini görmedik, hatta sezemedik."(**)

31 Mart kuşkusuz "düzenlenmiş kanlı bir facia" idi. Bazı kişiler oturup bir plan yapmış ve bu planı başarı ile uygulamışlardı. Üstelik, adeta karda yürümüş ve iz bırakmamış-

---

(*) İnkılabı Osmaniden bir yaprak yahut 31 Mart 1325 Kıyamı - Mevlanzade Rıfat - Kahire 1329 - S. 9

(**) İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler - Ahmet Bedevi Kuran - İst. 1945-S. 376

(***) 11 Nisan İnkılabı - Ahmet Refik Kitabhane-i Askeri - T. Hilmi 1325-S. 22

lardı. Ancak onların bu başarısı, düzenleyenlerin kişisel yeteneklerden çok, sosyal, ekonomik ve siyasal ortamın böyle bir provakasyona son derece elverişli olmasından kaynaklanıyordu. Bir bakıma 'düzenleyicilerin' olmasa da İstanbul'da bir 31 Mart Olayı veya faciası yaşanacaktı. Belki daha kanlı, belki de daha hafif cereyan edecektir. Ancak böyle bir olayın yaşanılması kaçınılmazdı.

Zira Osmanlı devleti Meşrutiyet'in ilanıyla bir **"karar"** noktasına gelmiş bulunuyordu. Kısacık Birinci Meşrutiyet dönemi hariç Osmanlıların Padişahı **"Halife"** Hazretleri, yani Peygamberin temsilcisi ilk kez Kur'an-ı Kerim dışındaki ikinci bir **"üstün belgeye"** bağlanıyordu. Görünürde bu durum belki fazla bir anlam taşımıyordu. Ancak genelde, Yavuz Sultan Selim'den itibaren Osmanlı yönetiminde mevcut olan ikilem, bir kırbaç şakması yahut bir tokat şiddetiyle toplumsal vicdanın karşısına dikiliyordu. Bu ikilemin bir ayağı Batı Felsefesinden kaynaklanan dünyevi yasa maddelerinin oluşturduğu Anayasa (yani Kanun-ı Esâsî - Esas Kanun) diğer ise Müslümanların hem dünyevi hem de manevi gereksinimlerini düzenlemeye yönelik hükümlerin kaynağını oluşturan şeriat yasasıydı. Daha açıkçası İstanbul'daki bu tartışma en geniş anlamıyla bir **"Doğu - Batı"** hesaplaşmasının ayak sesleriydi.

Hesaplaşma çok geç kalmış ve asırların birikimine uğramış bir hesaplaşmaydı. Batı Felsefesine dayalı rasyonalist akımlar hiçbir zaman Osmanlı'da 1908 lerdeki kadar güçlü olmadığı için sürekli yeniliğiyle uğramış, dinsel taassup, olanca yeteneksizliği ve donukluğu ile Osmanlı yönetimini işgal etmişti. İlk kez rasyonalist akımlar II' nci Meşrutiyetle birlikte bu **"Halife şehrinde"** varlığını hissettirmeye başlıyor, bir denge

---

(*) 31 Mart'ta Yabancı Parmağı - Doğan Avcıoğlu - Bilgi Yay. 1969 - S. 52
(**) Taşkışla'da 31 Mart Faciası - Mustafa Turan - Aykurt Neş- İst. 1964-S. 5

unsuru olarak ortaya çıkıyordu. Bu çıkış 100 yıllık bir birikimin ve uğraşın sonucuydu. Ancak taassup kanadı durumu önce şaşkınlık, sonra da aşırı tepkiyle karşılıyordu.

Meşrutiyet'in ilanı, yani Anayasa'nın yürürlüğe konması ve Meclis-i Mebusa'nın toplanacağının açıklanması kuşkusuz **"rasyonal"** bir atılım ve Batı Felsefesi'nin Osmanlı topraklarındaki bir hamlesiydi. Buna karşı tarihi kökenleri bulunan bir tepkinin şiddetle karşı koyması kaçınılmazdı. 31 Mart Olayı işte bu karşı koyuş, daha klasik deyimiyle bir **"karşı devrim"** girişimiydi.

31 Mart Olayı'nda rol alan tüm grup ve kişiler, kendi çıkarları doğrultusunda beklenti içindeydi.

Abdülhamit bu karışıklıktan yararlanarak veya çaresizliğe düşecek olan diğer grupların kurtarıcısı olarak (bir baba rolünde) kendisine başvuracaklarını ve böylece onun mutlak iradesini kabul etmek zorunda kalacaklarını umuyordu.

İttihat ve Terakki henüz **"İnkılabı"** tamamlayamamıştı. Zira düşmanlarını henüz tam olarak ortaya çıkaramamıştı. Böyle bir çatışma **"herkesin kucağındaki taşı"** dökmesine ve maskesiz olarak İttihat ve Terakki'nin asker kanadı, onların kellesini alacak, böylece **"karşı inkılapçı"** potansiyele ağır bir darbe indirilecekti. Prens Sabahattin Bey de karışıklıktan çıkar umuyordu. Ona göre böyle bir karışıklıkta İttihat ve Terakki Abdülhamit'e bağlı güçlerle çatışacak, irtica ayaklanacak, Osmanlı devletinin beyninde meydana gelecek olan bu anarşiden ürken Batı'nın güçlü öncüsü İngiltere, Sabahattin Beyi **"Halaskâr"** (kurtarıcı) olarak göreve çağıracaktı.

Rum, Ermeni, Arnavut ve Museviler de Pâyitaht'ın anarşi nedeniyle zaafa uğramasını toprak emelleri bakımından olumlu buluyor, hatta kışkırtmaktan kaçınmıyorlardı.

Kâmil, Sait, Nazım, Mahmut Şevket, Mahmut Muhtar

paşalar vs., de kuşkusuz karışıklıktan ikbal ve iktidar uman bir beklenti içindeydiler. Zira onlar da birer **"kurtarıcı"** olmayı arzulamakta haklıydılar.

İngiltere, Almanya, Çarlık Rusyası ve Balkan ülkeleri karışıklığı arzulamaktan öte, elçilikleri ve ajanları aracılığıyla telkin ve teşvikte bulunuyor, yeterli politik ve kültürel birikimi olmayan Osmanlı aydın ve mürtecilerini birbirine düşürmek için hayli çaba harcıyorlardı.

Kısacası 31 Mart'ı, tüm kişi, grup ve ülkeler elbirliği ile hazırlıyor, 31 Mart Olayı'na adeta yatırım yapıyorlardı.

31 Mart Olayı'ndaki diğer ayak ise mürtecilerdi. Dini taassup içindeki bir kısım halk ve özellikle kışkırtılmış askerler Derviş Vahdeti ile Hamdi Çavuş'un peşine takılarak Hilafeti kurtarmaya talip olacaklardı. Hilafet ancak, rasyonalizmin ülkeden kovulması, Batı Felsefesini savunanların kafasının kesilmesiyle selamete çıkabilirdi. Hilafetin yüceltelebilmesi ise, ordudaki iyi eğitim görmüş, çağdaş eğitimle yetiştirilmiş disiplinli subayların öldürülmesiyle mümkün olabilirdi.

Kısacası 31 Mart olayı tüm siyasal gruplar için beklenen, hatta özlenen bir olaydı. Bu nedenle de herkes Meşrutiyetin ilanından itibaren elinden gelen katkıda bulunuyor, gazeteler bu katkıları yayınlayarak tirajlarını yükseltip para kazanıyor, kan kokusu günden güne yoğunlaşıyordu.

Ancak fitili ateşleyenler kimlerdi?

Bu sorunun cevabını verirken hiç kimsenin aklına yıllarca her semte, hatta her sokağa nüfuz eden bir örgüt olan **"Hafiye teşkilatı"** ve her pisliğe bulaşan **"hafiyeler"** gelmiyordu.

31 Mart tam bir provokasyondu...

Ancak yüklü bir geçmişi ve birikimi olan provokasyon...

SAİT PAŞA - KÂMİL PAŞA
(İktidar alış - verişi)

Sait Paşa Osmanlı devletine yedi kez, Kâmil Paşa ise dört kez Sadrazamlık (Başbakanlık) yaptı. Kısacası Sait Paşa ile Kâmil Paşa o dönemin iki önemli devlet adamıydı. Üstelik her ikisi de İngiliz politikasına yakınlıklarıyla tanınıyor, kimi zaman da canlarını emniyete almak için İstanbul'daki İngiliz elçiliğine sığınıyorlardı.

Meşrutiyet ilan edildiği sırada Sadrazam Sait Paşaydı.

"Temmuz'un 19' uncu gecesi beni Harem tarafındaki salona götürdü. Oraya kimsenin gelmemesini ve kapıların kapatılmasını uşaklara tembih ettikten sonra "Pek mühim bir şey yapacağım" dedi. Müteakikben dikte etmeğe başladı.

Yazdığımız şey Kanunu Esâsî'yi te'yiden yarın Bab-ı Ali'de okunması - Padişahla kararlaştırdıkları-hattı hümayun müsveddesi idi (...)

Tekrar yazmaya başlayıp da "makamı meşihatde ve Harbiye ve Bahriye nezâretlerinde bulunacak zevatdan başka vükelayı Sadrazam intihab edeceği (Şeyhülislam, Savunma ve Donanma Bakanlarını Padişahın seçeceği) fırkasına gelince durdum. Paşa niçin durduğumu sordu. "Bu fıkra, Kanun-ı Esâsînin maddei mahsusasına mugayirdir. Hattı hümayunca derc olunursa hakkı seminizde envai itirazı davet eder" dedim."(*)

Gerçekten de Kanun-ı Esâsînin ilanıyla birlikte Harbiye ve Bahriye nazırlarının Sultan tarafından atanması ile ilgili maddeler İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin boy hedefi haline geliyor, gazeteler sert eleştiri yazıları yayınlıyordu. Sait Paşa'nın boy hedefi haline gelmesinin bir başka nedeni de ge-

nel affı geciktirmiş olmasıydı. Abdülhamit'i ürkütmemek için, Mutlakiyet rejimi tarafından çeşitli cezalara çarptırılan aydınların affını geciktiren Sait Paşa'nın 1 Ağustos'ta Kanun-ı Esâsî'nun elden geçirilmiş şeklini açıkladıktan sonra yoğunlaşan eleştirilere daha fazla dayanamıyor ve 4 Ağustos günü sadaretten çekiliyordu. Sait Paşa 7 Ağustos günü korkuya kapılarak İngiliz Elçiliğine sığınıyor, (**) oğluyla birlikte uzun süre burada ikamet ediyordu. (***) Yerine tayin edilen Kâmil Paşa'nın başı ilk andan Anayasa'nın bu maddesi nedeniyle derde giriyordu. Kabinede Harbiye Nezâretine Trablusgarp Vali vekili ve kumandanı Recep Paşa'yı tayin eden Kâmil Paşa, Abdülhamit'in itirazı ile karşılaşıyordu. Abdülhamit, Recep Paşa'ya güveni olmadığını, zaten Sait Paşa tarafından 1 Ağustos'ta açıklanan Anayasa'ya göre bu bakanları atama yetkisinin kendisinde olduğunu söylüyordu. Amacı bu makama Müşir Şakir Paşa'yı tayin etmekti. Ancak Kâmil Paşa yine de direniyor, ilgili maddelerin kesin ve açık olmadığını söylüyordu. Kâmil Paşa'ya göre buna Ayan Meclisi ve milletvekilleri kesinlik kazandırabilirdi. Bu nedenle de durum açıklığa kavuşturulana kadar Recep Paşa'yı bu makama atıyordu. Ancak bundan sonra ilginç bir olay cereyan ediyordu.

14 Ağustos günü Recep Paşa Trablusgarp'tan İstanbul'a geliyor, Padişah'ın huzuruna çıkıyor ve uzun bir süre Abdülhamit'in yanında kalıyordu.

"Müşarünileyhin huzurundan çıkmasını müteakkib zat-ı şahane beni çağırarak mütebessimane ve memnunane buyurdular ki:

'Recep Paşa ile uzunca görüştüm. Kendisi Arnavuttur.

(*) Son Sadrazamlar-İbnülemin Mahmud Kemâl İnal - C.2-S. 1066
(**) 31 Mart Olayı - Sina Akşin - Sinan Yy. İst. 1972-S,23
(***) Hatıralarım-A. Haydar Mithat-Akşit Yay. İst. 1946-S.198

Ben de biraz Arnavutça bilirim. Bana sadık kalacağına Besa verdi. Kendisiyle müsafaha ettik. Saf yürekli bir adam. Allah hayra muvaffak etsin."(*)

Ancak ertesi gün (15 Ağustos 1908) ilginç bir olay cereyan ediyor, Harbiye Nâzırı Recep Paşa Askerlik Dairesinde, görevi başında ve sağlığı yerindeyken "hücceten" düşüp ölüyordu. Padişah Abdülhamit ise kendisine haber verilen bu vefata derhal **"cinayet"** teşhisi koyuyordu.

"Başkatip, Recep Paşa'yı benim düşmanlarım zehirlediler. Bundan hiç şüphe etme. Çünkü adam şimdiye kadar benim aleyhimde idi. Ve buraya getirilişi de bir hüsniniyete mübteni değildi. Ancak ben kendisiyle görüştüm. Birbirimize söz verdik. Bana sadık kalacağına yemin etti. Besa verdi. Binaenaleyh benim hakkımda tebdil-i fikr-ü niyet eyledi. Bu hal benim düşmanlarımın işine gelmedi. Biçare adamı ortadan kaldırdılar. Hakikaten çok teessüf ettim. Şimdi telgrafla teesüfümüzü Sadrazam'a yaz, buyurdular."(*)

Sultan Abdülhamit böylece bir taşla iki kuş vurmuş oluyordu. Hem Recep Paşa'dan kurtuluyor, hem de yaşlı Sadrazam Kâmil Paşa'nın gözünü korkutmuş oluyordu. Nitekim daha önce Sait Paşa da Padişah'ı yakından tanıdığı ve onun Conan Doyle'a ne kadar meraklı olduğunu bildiği için canını kurtarmak için İngilizlere sığınmıştı.

Abdülhamit Meşrutiyet'i ilan etmişti ama bu olayda da görüldüğü gibi hala saltanatta ve iradesiyle İmparatorluğun başındaydı.

"... Conan Doyle'un Sherlock Holmes dizi hikayelerine devam edip etmediğini merakla sordu. Çünkü Abdülhamit'in takdir ettiği tek yetenekli kalem sahibi Conan

---

(*) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi - Ali Cevat Beyin Fezlekesi - Faik Reşit Unat - TTK Bas. Ank. 1960. S 10

Doyle idi. Bir gün,

- Conan Doyle hakkıyle polis müdürü olurdu, demişti."(**)

Recep Paşa'nın atanması sırasında Abdülhamit ile Kâmil Paşa karşı karşıya geliyor ve böylece ikinci Meşrutiyet ortamının ilk tatsız olayı yaşanıyordu. Harbiye ve Bahriye nâzırlarının Padişah tarafından değil de Sadrazam tarafından atamasını isteyen aslında İttihat ve Terakki Cemiyetiydi. Zaten Kâmil Paşa da İttihat ve Terakki'nin güdümüyle Padişah'a karşı belli bir ölçüde direnebilmişti. Kaldı ki, Kâmil Paşa'nın hükümet programı da Mutlakiyet rejimine alışmış olan Abdülhamit'i ürkütecek kadar çağdaş ve iddialıydı. Maliye teşkilatı, ordu ve donanma yeniden düzenlenecek, vergi sistemi gözden geçirilecek, eğitimde bilimsellik hedef alınacaktı. Bunlardan daha da önemlisi yasa önünde Osmanlılar, ırk ve din ayrımı gözetilmeksizin eşit tutulacak, kadın erkek eşitliği yine yasal anlamda sağlanacaktı.

Anayasal düzenin sağlanmasının yanısıra her alanda **"düveli muazzama"** ya güven verecek bir düzeye çıkılacak ve sağlanacak bu güvene dayanarak kapütilasyonlar kaldıracaktı.

Gerçi Kâmil Paşa, programında tüm bunları vaadediyordu ama İttihat ve Terakki Kâmil Paşa'ya yine de yeterince güvenmiyordu. Güvenmemesinin nedeni ise öncelikle Kâmil Paşa'nın İngilizler tarafından büyük bir sevinçle karşılanmasıydı.

"Kâmil Paşa gösterişi severdi. Bilhassa kendisine İngilizlerin pek muhabbet ve itimadı olduğu ve kendisi mevki-i iktidara geçer geçmez ingiliz politikasının derhal lehimize döne-

---

(*) Age-S. 11

(**) Balkan Acıları - Stephane Lauzanne - Kastaş Yay. İst. 1990 - S. 115

ceği efsanelerini tenmiye etmekten hoşlanırdı."(*)

Ancak bu kez sevincin kaynağı Londra oluyor ve Büyük Britanya Kralı VII' ınci Edward, diplomatik gaf'ı göze alarak, Kâmil Paşa'yı Sadrazam yaptığı için Sultan Abdülhamit'i kutluyordu.(**)

Oysa aynı İngiltere yıllar önce Zeytun işgalleri sırasında aynı Kâmil Paşa'yı aynı Sultan Abdülhamit'e şikayet etmekten geri kalmamıştı.

"1878 yılı sonbaharında Zeytun Ermenileri, Babek adındaki bir eşkiyanın elebaşılığı altında civar Türk köylerine silahlı soygunlar düzenlemişler, Bozdağ Yörüklerine saldırıları sırasında kadın- erkek 7 kişiyi öldürmüşler ve birçok insanı da yaralamışlardı (...) Haleb Valisi Kâmil Paşa ve Komutan Veysi Paşa bir miktar asker ile Zeytun'a gelmişler, 1200 kadar silah toplamışlar, 200 kişiyi tutuklamışlar ve kocaları dağa kaçan 8 Ermeni eşkıyasının karılarını alarak Haleb'e dönmüşlerdi."(*)

Kâmil Paşa'nın bu dinamik tavrı Halep'teki İngiliz Konsolosu P. Henderson'u çileden çıkarıyordu. Henderson, Ermenilerin İngiliz himayesinde olduğunu belirtiyor, tutuklanan Ermenilerin serbest bırakılmasını istiyordu. Vali tutukluları serbest bırakmayınca durumu Lord Salisbory'ye doğrudan rapor ediyor ve Vali Kâmil Paşa'nın görevden alınmasını ısrarlı istiyordu. Daha sonra İstanbul'daki Büyükelçi Loyard, Londra'nın talimatı doğrultusunda görevinden Babrali'ye ağır baskılar yapıyor, Vali Kâmil Paşa nihayet 1879'da İngilizlerin istekleri doğrultusunda görevinden azlediliyordu. (**)

İngilizler 1879 da böylesine nefret ettikleri Kâmil Paşa'yı

(*) Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları - Sultan Abdülhamit - Boğ. Yay. İst. 1990 -S. 61

(**) 31 mart Olayı - Sina Akşin - Sinan Yay. İst. 1972 - S. 31

İkinci Meşrutiyet'in Sadrazam'ı olarak büyük bir sevinçle karşılıyorlardı. Gerçi bu çelişkiyi başka şekilde de yorumlayanlar bulunuyordu.

Hayat Ansiklopedisi'nde deniliyor ki:

"Kâmil Paşa'nın Haleb'de siyasi bir oyun oynadığı, İngilizleri gücendirmiş görünerek İstanbul'a gelmek yolunu bulduğu da zan(l) olunur. Bu zannı uyandıran onun devlet idaresinde müessir olduktan sonra daima İngiliz politikasını gütmesi ve İngiliz dostu olarak iş görmesidir. Abdülhamit'in ecnebilerce sevilmeyenleri himaye etmesinden istifade ederek onun Haleb'de bir entrika çevirdiği seziliyor(l)" (***)

Gerçi Son Sadrazamların yazarı bu iddiaları nedeniyle Hayat Asiklopedisi'nin yazarını şiddetle eleştiriyor **"zannederek ve sezerek tarih yazılmaz"** diyordu ama, Kâmil Paşa'nın İngilizciliği, Mahmut Şevket Paşa suikastinde tüm çıplaklığıyla ortaya çıkacaktı.

1908 yılında Kâmil Paşa'ya şüphe ile bakan İttihatçılar da Hayat Ansiklopedisi yazarı gibi birşeyler sezinliyor ve Kâmil Paşa - İngiltere ilişkisinden rahatsızlık duyuyorlardı.

Kâmil Paşa'dan rahatsızlık duymalarını gerektirecek başka nedenler de vardı. Örneğin, eşkıya Çakırcalı Efe ile Kâmil Paşa'nın oğlu Sait Paşa arasındaki özel ilişki bunlardan biriydi:

"Aydın Mutassarıfı Eğribozlu Ragıp Paşa tantana ve debdebe ile Aydın'a gelen Çamlıcalı Hüseyin Efendi'yi kabul ediyordu.

Maamâfih bu işle Çakıcı Efe'nin belki hakkı da yok değil-

(*) Ermeni Meselesinin Perspektifi ve Zeytun İsyanları - Erdal İlter - Türk Kült. Ar. Enst. Ank. 1988-S. 123

(**)Ermeni Meselesinin Perspektifi ve Zeytun İsyanları - Erdal İlter - Türk Kült. Ar. Enst- Ank. 1988 - S. 124

(***) Son Sadrazamlar - İbnülemin Mahmut Kemal İnal - C.2 S. 1350

di hani. Yaveranı Hazreti Şehriyariden Miralay Refik Bey Mabeyn tarafından Kâmil Paşa'nın tarassutuna memur idi. Halbuki oğlu Sait Paşa delaletiyle Çakıcı Mehmet'in Kâmil Paşa'ya da intisabı vardı. Bu münasebeti memlekette bilmeyen, işitmeyen yoktu. Bittabi Refik Bey de biliyordu.

Sırası gelmişken Kâmil Paşa'nın o zamanki vaziyetinden bahsetmeliyiz. İzmir Valisi Kâmil Paşa zamanında hafiye yaşıyamazdı. İstanbul'dan gönderilen hafiyeleri Kâmil Paşa anladı mı derhal vapura koyar iade ederlerdi. İzmir şehri bu yüzden İstibdat devrinin hafiye maskaralıklarını görmemiştir(...)

Fakat işte bu Kâmil Paşa'nın bir oğlu vardı ki Çakıcı Mehmet Efe'nin şekavet (haydutluk) ortağı idi. Bu ortaklığı izah ve ispat edeceğiz. Kâmil Paşa'yı bu derece yüksekliğine rağmen düşüren şey işte bu Sait Paşa- Çakıcı ortaklığıdır(...)

İşte bu Refik Bey'in Kâmil Paşazade ile münasebeti aşikar olan Çakıcı Mehmed'i Çamlıcalı Hüseyin yeddiyle bir dolaba düşürmesi ihtimali kuvvetliydi.

Çakıcı ihtimal bunu bildiği için ve yine muhtemeldir ki Kâmil Paşazade Sait Paşa tarafından ikaz edildiği için yerniden dağa çıkmak kararı vermiştir." (*)

Nitekim 31 Mart Olayı'ndan sonra kurulacak sıkıyönetim mahkemesi de düzenleyiciler arasında olduğu gerekçesiyle Kâmil Paşazâde Sait Paşa'nın mahkemeye teslim olması için on gün mühlet tanıyacaktı.

İşte II' inci Meşrutiyet'in ilk aylarında Sadrazamlığa atanan Kâmil Paşa bu nedenlerle İttihatçılar tarafından şüphe ile karşılanıyordu. Oysa Kâmil Paşa 7 Ağustos Cuma günü, Cuma Selamlığı'ndan sonra düzenlenen törenle Şeyhülislam ve nâzırlarla birlikte Padişah'ın önünde Meşrutiyet'e sadık kalacağına ant içmişti.

"Nefs-i mukaddese-i hümâyûn-u Cenâb-ı hilâfet - penâhi-

lerine sadâkatten asla inhirâf etmeyeceğime ve Kanun-ı Esâsî ahkâmına tevfikan devlet-i âlîyelerine müstakîmâne edây-i hizmet edeceğime vallahi ve billahi ve tallahi"

Anlamı:

"Hilafete sahip Padişahımızın kutsal hayatına bağlılıktan asla ayrılmayacağıma ve Anayasa hükümlerini uygulayarak yüce devlete dürüstçe hizmet edeceğime Allah hakkı için..."(**)

PROVOKASYONA AÇIK GÖSTERİLER

Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti Kâmil Paşa'ya bağımsız hareket etmek fırsatı bırakmıyor, müdahale ve telkinlerle sürekli onu yönlendirmek ve yönetmek istiyordu. Meşrutiyet'in ilk günlerinde İttihat ve Terakki gerçekten şaşkın, kararsız ve dengesiz bir havadaydı. İttihatçılar her şeye müdahale ediyor, yetkileri olsun olmasın resmi kurumlarda bile baskı tesis ediyorlardı. Basın ilk günlerinde **"Hürriyete kavuşmasının sevinci"** ve Cemiyet'i bu konuda önder gördüğü için onlara hizmet ediyor, böylece İttihat ve Terakki istediğini kahraman, istediğini de vatan haini yapıyordu. Bununla birlikte Cemiyet sorumluluk almaktan kaçınıyor, güvensizliğini örtbas etmek için ortalığı karıştırmakla yetiniyordu.

Anayasa'nın yürürlüğe konmasının ikinci günü gazetelerden de sansürün kaldırıldığının anlaşılmasıyla birlikte halk adeta bir histeriye kapılıyor, ne olup bittiğini anlayan veya an-

---

(*) Çakıcı Efe- Tic. Mat. Neş. İzmir Tic. Mat. 1934 - Zeynel Besim B. Raşit Halil B. S. 86-87

(**) 31 Mart İhtilalinde Sultan Abdülhamit - Cemal Kutay İst. 1977 - S. 242

lamayan herkes sokağa dökülerek taşkınlık yapıyordu. Üstelik birbirini izleyen kararlarla Meşrutiyet, hürriyetin hudutlarını genişletirken gösteriler giderek artıyor, tansiyon yükseliyordu. Cemiyet halkın desteğinin hem Yıldız Sarayı hem de Babıali üzerinde baskı tesis etmek için bu gösterileri teşvik ediyordu.

Gösteriler, Meşrutiyet'in ilan edilmesinin hemen ertesinde başlıyordu:

"Cumartesi günü erkenden hazırlandım. Refikama;

-İstanbul'a beraber inelim. Seni Doktor Asaf Derviş'e göstereceğim, dedim. Arkadaşımın Cağaoğlu'ndaki evine gelir gelmez doktoru bir kenara çektim.

- Karım sana emanet, ben bir maceraya atılıyorum, İnşallah başarırım!. Sözlerini söyleyerek tekrar sokağa fırladım.

Kararımı vermiştim! Halka Meşrutiyet'in ve hürriyetin mahiyetini anlatan bir nutuk irad edecektim. İlk rasladığım iki arkadaşıma (Biri Kıbrıslı Mustafa Paşazâde Şevket, diğeri Natta Acentası müdürü merhum Ziya) meseleyi anlattım:

- Siz yaşa, yaşa... diye bağırarak el çırpın. Böylece halkı başımıza toplayabiliriz,dedim.

Türbeye doğru yürüdük. Besim Ömer Paşa merhumun evinin karşısındaki, önü parmaklıklı set gözüme ilişti. Bir hamlede oraya çıktım. Kollarımı indirip kaldırarak, yumruklarımı sıkarak, avazım çıktığı kadar bağırarak hürriyetten, müsavattan, adaletten, uhuvvetten bahsetmeye başladım. Şevket'le Ziya çığırtkanlığımı yapıyorlardı. Birkaç dakika sonra beni dinleyen düzineyi bulmuştu. Fakat hepsi hayret içindeydiler! Hünkar Yaveri üniformasını taşıyan bir adam, lügat kitaplarından bile kaldırılan kelimeleri nasıl kullanabiliyor?! Onbeş dakika geçmeden cadde asker, sivil, esnaf, sarıklı, velhasıl her zümre ve sınıftan bir insan kalabalığı ile dolmuştu.

Düşündüm! Başıma topladığım bu kalabalıkla ne yapa-

caktım? Bir anda, ikinci bir karar verdim! Abdülhamit II' nin vükelasını Meşrutiyet'e sadakat yeminine çekmekl"(*)

Meşrutiyet'in ilan edildiği günlerde ve daha sonraki süreçte toplum provakasyonlara, Selim Sırrı Tarcan'ın da ortaya koyduğu gibi son derece açık ve elverişliydi. Nitekim Selim Sırrı'nın övünerek anlattığı anılar, başka kalemler tarafından "başıbozuk" olarak nitelenecek, hatta suçlanacaktı.

(**) "İstanbul'da hâlâ taraf taraf dolaşan, birden toplanıp dağılan kalabalık bir kitlenin bazan tarizatına bazan da alkışlarına uğrayan erkân ve müssesât bulunduğu gibi nümâyiş kafilelerini semt semt dolaştırmakta önayak olmaya alışkanlık peydâh etmiş Rıza Tevfik ve Selim Sırrı Bey gibi zevâtla diğer bazılarının bu kabil hareketleri daha durdurulmuyordu."

İşte bu şekilde düzenlenen gösteriler ve oluşturulan kalabalık, provokasyona son derece elverişli bir ortam yaratıyordu. Diğer taraftan, hafiye teşkilatı da bu ortamdan yararlanıyor, coşkulu kalabalıklara karışarak halkın nabzını elinde tutuyordu. Bunlar bir süre sonra bilinçsiz kalabalıkları istedikleri yöne sevkedeceklerini farkedeceklerdi. Hafiyeler son derece iyi yetiştirilmişler, şımartılmışlar ve geniş imkanlarla donatılmışlardı. Bu nedenle işlerini iyi biliyor, hedeflerini iyi seçiyorlardı. İşte bu hafiyeler ilk günlerden itibaren coşkulu kalabalıklara karışarak toplumun tansiyonunu tutmaya başlıyorlardı.

"Ertesi gün de gazetelerin her türlü taşkın neşriyatında

(*) Canlı Tarihler - Türkiye Yay. 1946- C. 4- Selim Sırrı Tarcan'ın Hatıraları- S. 29-30

(**) Yirminci Asırda Türkiye - Ekrem Yalçınkaya- Muhtasar Türkiye Tarihine Zeyl-İst. 1946-S. 97

sansürün müessir olmadığını görünce halk çılgın gibi bir hale gelmiş, bir taraftan sevinçle Meşrutiyet'i tescil için tezahüratta bulunurken diğer taraftan da eski ricale karşı aleyhtarlarının fırsattan bilistifade yaptıkları tahrikât üzerine büyük kalabalıklar halinde daireleri dolaşarak bunlar araştırılıp tahrik ve tezlil ediliyordu. Şâyân-ı dikkat bir nokta da evvelce hafiyeliği ve fesadlığı kendilerine meslek edinen aşirradan bazılarının derhal vaziyetlerini değiştirerek bunlara katılmış bulunması ve hatta önayak olması idi. Fenaklıkları yapanlar da zaten bunlardı."(*)

Kısacası hafiye örgütü, **"Padişahım çok yaşa"** diyen padişah kulu kalabalığın arasına da **"Yaşasın hürriyet"** diyen pozitivist ve rasyonalist genç Türklerin arasında da dağılmıştı. Bununla da kalmayarak, başlarına sarık sarıp cübbe giyerek **"Şeriat isteriz"** diye de bağıracak, gerektiğinde askerin arasına karışıp onlarla birlikte mektepli subay avlayacaklardı. Hafiye teşkilatı işte bu denli korkunç ve güçlü bir teşkilattı.

HAFİYE ÖRGÜTÜ

"İstanbul'da taşradan kim kime kızarsa intikam maksadıyla 'Şimdi mâbeyn-i hümâyûna, Şevketlû Efendimize bir telgraf çeker, seni mahvederim' der ve çoğu da muvaffak olurdu. İşte emîr-ül mümi'nin imâm-ül Müslimin, Hâlife-i rûy-ı zemîn olan Padişah'ın millete aşıladığı mikrop"(*)

Abdülaziz ve V' inci Murat dönemlerinde Osmanlı sarayında henüz "hafiye" sözcüğü duyulmamış ve rastlanmamıştı. Ancak son derece evhamlı, şüpheci, yakın ve uzak çevre-

---

(*) Yirminci Asırda Türkiye-Ekrem Yalçınkaya - Muhtasar Türkiye Tarihine Zeyl - İst. 1946-S. 96

sine karşı güvensiz olan Sultan Abdülhamit, kendisini güvenceye almak üzere çevresinde bir güvenlik ağı örmeye başlıyordu. Bunda kuşkusuz bazı suikast teşebbüslerinin de büyük rolü vardı. Ancak o zamana kadar hiçbir Osmanlı padişahı, dışardan düzenlenen herhangi bir saldırıya kurban gitmemişti.

Buna rağmen Abdülhamit aldığı önlemlerle yetinmiyor, zabtiye ve diğer güvenlik örgütlerinin dışında bir **"istihbarat"** veya **"bilgi alma"** örgütü niteliğindeki **"Hafiye Teşkilatı"**nı kuruyordu. Bunun ilk tohumları da Abdülhamit'in saltanatının ilk yıllarında atılıyordu. O sırada en büyük tehlike Mithat Paşa ve yandaşlarıydı.

"Mithat Paşa'nın sürgünü sırasında sarayda en ziyade sözü geçenler arasında bulunanlar, Damat Mahmut, eşi Cemile Sultan, Kızlarağası Behram Ağa, Başkatip Sait Paşa ve İngiliz Sait Paşa idi.Fakat gitgide sarayda meydana çıkmakta olan öbür kullar da baş göstermekteydiler. Bunların çoğu şehzadeliği sırasında tanınmış ve Saray'ın aşağı hizmetlerinde çalışmış kişilerdi. Bunlardan sonraları Başmabeyinci olan Hacı Ali Paşa, daha önce Padişahın ahretlik anası yanında tablakâr idi. Ünlü Mabeyinci Osman Bey sokakta kitap dağıtıcısıydı. Bunun damadı yine ünlü Süreyya Paşa önemsiz bir katipti(...)

İşte bu meclise karşı güçlü olmak ve kendisine her durumda bağlı kalabilecek kişilerin sarayda toplanmalarına Padişah o günlerde önem veriyordu. Bu nedenle dışarıda bulunan düşük karakterli bir çok haydut, yaverlik ve koruyucu adı altında sarayda toplandı. Bunların çoğu Türk olmayıp Çerkez, Anavut ve diğer ırklardandı. Çoğu o güne dek vilayetler-

---

(*) Canlı Tarihler - Türkiye Yay. 1946-C.4 Nizamettin Delibaşı'nın Hatıraları-S. 18

de haydutluk, katillikle suçlanan ipten kazıktan kurtulmuş zararlı kişilerdi."(*)

Nitekim Padişah saltanatının ilk günlerinde bu haydut ve katillerden bir kısmını özel muhafız olarak, bir kısmını da **"istihbarat işlerinde"** kullanıyordu. Böylece ilk hafiyeler de yine bu haydut ve katillerin arasından çıkıyordu. Başlangıçta "amatör" bir nitelik taşıyan **"istihbarat toplama"** işleri giderek sistemleşiyor, bu da "Haber alma, bilgi toplama ve soruşturma" örgütlenmesine dönüşüyordu. Nihayet 1888 yılından itibaren sarayda güçlü bir **"hafiye örgütünden"** söz edilebilirdi.

Osmanlı devleti dış borç alarak ekonomisini ayakta tutabiliyor ve giderek yarı sömürge haline geliyorken Abdülhamit batılılardan büyük ödünler vererek aldığı paraları, bu örgütün adamlarına bol bol dağıtıyor, onların getirdikleri istihbarat.ve bilgilere dayanarak ülkeyi yönetiyordu. Nitekim dağıtılan bu paralar sayesinde örgüt, toplumun en derin hücrelerine kadar nüfuz ediyordu. Hükümet daireleri, devlet temsilcilikleri, ordu ve donanma, bakanlıklar, vilayet konakları, sahil kentlerindeki liman ve iskeleler bu hafiye örgütün, ajanları vasıtasıyla kontrol altında bulunduruluyordu. Dahası Malûmâtçı Baba Tahir gibi gazeteci ve Nazif Sürûrî gibi Şûrâ-yi Devlet üyeleri bile hafiye teşkilatının aktif elemanlarıydı.

Hafiye teşkilatının 23 merkezi vardı. Bu merkezlerde üslenen ajanlar İstanbul'un nabzını adeta ellerinde tutuyor ve topladıkları bilgileri hiyerarşi içinde saraya iletiyorlardı. İstanbul'daki 23 hafiye bölgesi şu merkezlerden kontrol ediliyordu:

1- Yıldız yönü.

2- Beşiktaş yönü; Çırağan, Feriye, Dolmabahçe saraylarından Büyükdere ve Sarıyer'e kadar.

(*) Abdülhamit'in Saltanatının İlk Günleri - Ahmet Saip Sad. ve Yay. Turfan - İst. 1983 - S. 69

3- Bâbıâlî.
4- Askeri okullar.
5- Beyoğlu yönü.
6- İstanbul yönü ve Mevlevihâneler.
7- Üsküdar yönü.
8- Çamlıca ve Şehzâdeyân kâşâneleri çevresi.
9- Bâb-ı Seraskerî.
10- Fatih.
11- Medreseler.
12- Adalar yönü.
13- Şeyhülislâm Kapısı.
14- Liman Dairesi.
15- Makrıköy (Bakırköy) ve Ayastefanos (Yeşilköy) yönü.
16- Şişli ciheti (yönü).
17- Tersâne.
18- Yıldız Sergi Dâiresi.
19- Anadolu Hisarı, Kanlıca Çubuklu yönü.
20- Nüfusu Zabtiye.
21- Bilumûm Tekke ve Zâviyeler.
22- Kazıköy (Kadıköy) yönü.
23- Beykoz yönü.

Bu bölgelerde faliyette bulunan hafiyeler dört sınıfa ayrılıyor ve sınıflar da hafiye örgütü içinde bir hiyerarşi oluşturuyordu.

Birinci sınıf hafiyeler, saray erkanından oluşuyordu. Bunlar amaç ve arzularını yazılı veya sözlü olarak doğrudan Padişah'a arz ediyorlardı. Sarayda, istihbarat işleri için ayrılan parayı bunlar kullanıyor, ufak tefek işlere bakmıyor, istediklerini terfi ettirip ödüllendiriyorlardı.(**)

İkinci sınıf hafiyeler ise para, rütbe, mansıb verilerek bu işe bağlanmış kişilerdi. Sürekli jurnalcilik yapıyor, bölgelerini

gözleyip teftiş ediyor ve çevreye nifak saçıp provokasyon yapıyorlardı. Merhametsiz ve insafsızdılar. İkinci sınıf hafiyeler birinci sınıfların nüfuzu altında bulunuyorlardı. Memur olarak taşraya bile tayin ediliyor, avaneleri ile birlikte halkın arasında gezip mikrop saçıyorlardı.

Üçüncü sınıf hafiyeler bir ve ikinci sınıflara bağlı olarak çalışıyorlardı. Bunlardan bazıları memur, bazıları da polisti. Belirli bir işleri olmasına rağmen bu işleri yapmaz, hafiyelikle uğraşırlardı. Halkı birbirine katan, halkın canını yakan ve çevrelerine en çok nifak saçanlar bunlardı. Üçüncü sınıf hafiyeler ayrıca şehzadelere de musallat olurlardı. **"Evbasan"** da denen dördüncü sınıf hafiyeler genellikle "marûzât-ı mühimme var" diyerek saraya telgraf çeker davet edilmeyi beklerlerdi. Eğer davet edilirlerse önceden yazdıkları yalan ve iftiralarla dolu jurnallerini verirlerdi. Bunların arasında çalıştıkları asıl işlerinde terfi edenler de olurdu.

Birinci sınıf hafiyelerin en ünlüleri şunlardı:

Şamlı Holo'nun oğlu İzzet Paşa, eski Paris sefîri Münir Paşa, Mahmut Nedim Paşa'nın uşaklarından Lütfi Ağa'nın oğlu Faik Bey, eski Maarif ve Bahriye Nâzırı Celal Paşa, Tophane Müşiri Zeki Paşa, Vükela Heyeti jurnalcisi Memduh Paşa, Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte İtalya'ya kaçan Lübnan Dürzîlerinden Orman Nâzırı Selim Melhame, Nafia Nâzırı ve Meşrutiyet'in ilanı üzerine Avrupa'ya kaçan Necip Melhame, Mithat Paşa'yı mahkum eden Sürûri Paşa'nın oğlu Şûrâ-yi Devlet azası Nazif Surûri, eski Rüsûmât Müsteşarı Mehmet Ali, Cemil Menla, Molla İbrikdâr Kâmil Ağa, eski Maârif Nezâreti Evrâk Müdürü Galib, Ahmet Ratib Paşa, Taşkışla Mustantıkı Reşit Paşa, Harbiye Ferikânından Tatar Şakir Paşa,

---

(*) Hafiyelerin Listesi İst. 1909 (1326) Mahmut S. 12.13.14 S.8-9
(**) Age. S.8-9

Meşrutiyet'ten sonra sürüldüğü Bağdat'tan halk tarafından kovulan Recep Paşa, Hüseyin Bedrettin Bey, Beyoğlu Mutasarrıfı Hamdi Bey, **"devr-i istibdâtta âlem-i matbûâtın en mühim hükümdarı, tafra-i fürûş şehri sansür"** Kemâl Bey, Ticâret ve Nafia Nezâreti Mektubcu Muavini Said Bey, Şeyhülislâmzâde Muhtar Bey, Sâbık Adliye müfettişi Yusuf Şetvan Bey, Mâliye Defter-i Kebîr Müdürü İzzet Bey, Hâricîye'den tard Agâh Bey, Adalar Serhafiyesi Kadri Bey, Sâbık Üsküdar Mutasarrıfı Hamdi Bey, Posta Telgraf Mektubucusu Bekir Sıtkı Efendi, Basurcu Agâh Paşa, İstanbul vapuru kamarotu Bilâl Bey,Malûmâtçı Baba Tahir, Ata Bey, Ziyâ Bey, Cemal Bey, Sadrettin Paşa, Merkez Kumandan Vekili Cemal Paşa

Ayrıca hafiye çeteleri kurulmuştu. Bu çetelerin reisleri şunlardı:

Zülüflü İsmail Paşa, Kabasakal Mehmet Paşa, Eczacı Refik Paşa, Mukim Bey, Süreyya, Hafız Eyüb Sabri, Ömer Bey, Vasıf Paşa, Şeyh Ahmet Efendi, Fotoğrafî Ali Sâmi, Hafiye Ahmet Paşa, Efe Mehmet Efendi, Zühtü Paşa, Musi Bey, Hasan Bey.

Bunların dışında üçüncü sınıf hafiyeler şu kişilerin kontrolünde örgütlenmişlerdi:

İzzet Paşa avanesi,
Münir Paşa avanesi,
Tahsin Paşa avanesi,
Faik Paşa avanesi,
Ebulahdi avanesi,
Fehim Paşa avanesi,
Vasıf ve Mehmet Paşalar avanesi,
İsmail Paşa avanesi,
Şifrekâni Asım Bey avanesi,
Abdülgani Ağa mensûbîni,

Şefik Paşa avanesi,
Hamdi Bey avanesi,
Fotoğrafî Sami avanesi,
Eczacı Refik Paşa avanesi. (*)

Hafiye örgütü taşraya yayılıp, giderek sistematik bir yapıya kavuşuyordu. Buna bağlı olarak da bir şifre anahtarı kullanıyordu. Böylece hafiyeler arası haberleşme bu şifre anahtarı ile sağlanıyordu.

Vesveseli Padişah'ın zaaflarını çok iyi bilen hafiyeler genellikle onun bu zaaflarını gözönüne alarak jurnallerini (raporlarını) buna göre yazıyorlardı. Bu yolda verilen bilgiler Padişah'ı tahrik ediyor ve ödenen paralar da o oranda yüksek oluyordu. Tabii hafiyeler ipsiz sapsız takımından oldukları için, para koparmak amacıyla çoğu kez asılsız istihbaratlar da veriyorlardı. Bu asılsız bilgiler, günahsız insanların başını yakıyor, iftira ve terörize ediyordu. Muhbirliği meslek edinen esnaflara da bulunuyordu.

"Beşiktaş iskelesinde kıraathaneci Kürt Mehmet adındaki hammallıktan bozma kara bir herif vardı. Hafiyelere muhbirlik ederdi. Cuma selamlığından sonra Üsküdar, Boğaziçi'ne evlerine dönmek için vapur bekleyen erkânı askeriye ile konuşur, lakırdı açar, sakat bir lakırdı bulursa kendiliğinden de ilavelerle hemen saraya koşup mensup olduğu kodamana yetiştirirdi. İş ve ihbarın derece ve ehemmiyetine göre ücretini alırdı."(*)

Ajanlar ve muhbirler hergün, gece ve gündüz Galata, Beyoğlu, Adalar, Boğaziçi'nin Rumeli yakasında, Sarıyer'e kadar dolaşır, istihbarat toplarlardı.

Beşiktaş, Yıldız, Ortaköy ve çevresinin hafiye ve muhbir-

(*) Age.S. 95'den 111'e kadar

leri Beşiktaş Muhafızlığına bağlıydı. Buradaki polisler, komiserler ve zaptiyeler haklarında ihbar bulunanları sorgusuz sualsiz yakalar ve tankikat yapmadan sürgüne gönderir, hapse atar yahut mahkemeye çıkana kadar beklemek üzere hücreye tıkarlardı. Ayrıca Bekirağa Bölüğü bu iş için kullanılırdı. Kendilerine özgü bir argoları vardı. Örneğin **"tantuna gitmek"** bunların dilinde **"sürgüne gitmek"** demekti.

Kararlar çoğunlukla **"şüyû-u vukundan beter"** sözcüğü kullanılarak verilir, (filan hakkında yapılan tahkikat müsbet netice vermemişse de şuyu vukundan beter olmakla maznûnun hizmetinden affıyla...) denilirdi.

Yemen, Bağdat, Halep, Şam, Erzincan, Van gibi uzak yerler suçunun ne olduğunu bilmeyen sürgünlerle doluydu. Sürgüne gidenler eşlerini ve ailelerini götüremezlerdi. Eğer yüksek düzeyde bir kişiyse yanında çalışanlar da ayrı yerlere sürülürdü. En çok da cemiyet sözcüğü Padişah'ı ürkütürdü. Bir kaç dost veya arkadaşın bir araya gelip eğlenmesi yahut bilimsel, ahlaki, sosyal ve mesleki toplantılar düzenleyip konuşmaları katlanacak olaylar değildi.

Ajan ve muhbirlerin evhamlı Padişah'tan para koparmak için başvurdukları yollar giderek ahlak kurallarının dışına çıkıyordu. Bu çirkin durum tabana yayılıyor ve Osmanlı yönetiminin dokularında yalan, iftira, sahtekarlık ve adam lekeleme yöntemleri etkinlik kazanıyordu. **"Sertahkik"** memurları ahlaken düşük, haris, kriminal ve suçlu tipler olduğundan, çevrelerine kendi yapılarındaki insanları topluyor, böylece **" gayrıahlaki"** yapı bir hiyerarşi ve sistem kazanıyordu. Hatta bunların ahlak yapısı halka da yansımaya başlıyor, örneğin Beşiktaş'ta oturan Saray Eczacıbaşısı Bekir Paşa'yı eşi ispiyon

---

(*) Canlı Tarih - Türkiye Yay. İst. 1946-C.4 Nizamettin Delibaşı'nın Hatıraları S. 12

ediyor ve kadınlar için ihdas edilen **"Şefkat Nişân-ı Hümâyûnu"** ile ödüllendiriliyordu. (*)

Yine örneğin bir yüzbaşı kayınbabasını Padişah'a gammazlayarak paye kapmak istiyordu. Buna Abdülhamit bile dayanamıyor, isyan ederek **"Benim hakkımda fenalık etmek isteyenleri bilmek, dost ve düşmanımı öğrenmek isterim. Bu gibileri İstanbul'dan kovmak, makam-ı saltanatı bu hainlerden kurtarmak isterim. Ama sayesinde (kayınpederinin tavassutuyla) yanıma yaver aldığım bu damadın kayınbabasını, tanıdığım temiz bir adamı jurnal edecek kadar alçaklığına tahammül edemem, defedin şu keratayı" diyordu.(**)**

FEHİM PAŞA VAKASI

Bu çarpık istihbarat örgütünün en belalı ve dejenere ahlaklı lideri ise Fehim Paşa idi. Abdülhamit'in gözde yaverlerinden olan bu **"Sertahkik"** (Başhafiye) 1873 yılında doğmuştu. Babası İsmet Bey II' nci Abdülhamit'in hem süt kardeşi (süt ninesinin oğlu), hem de Esvapçıbaşıydı. Şehzadeliğinden beri Abdülhamit'in yanında bulunan İsmet Bey, Padişah'ın **"mahremiyetine"** kadar girmişti. Nitekim İsmet Bey, Conan Doyle tarafından yazılan ve **"Hünkârın çok zevkini okşayan cinâî romanları okumakla mükellefti"(*)**

Olası ki çocukluk arkadaşı ve Conan Doyle hayranı Abdülhamit ile İsmet Bey bu "gizem ve polisiye" merakı nedeniyle "hafiye örgütünü" birlikte kurup geliştirmişlerdi.

İsmet Bey'in oğlu olan Fehim Paşa dejenere bir gençlik dönemi yaşamıştı. Örneğin, Sabah gazetesinin sahibi Mihran

---

(*) Canlı Tarih - Türkiye Yay. İst. 1946-C. 4 Nizamettin Delibaşı'nın Hatıraları-S.14
(**) Age.S.17

Efendi'nin Suadiye sahilinde gizemli bir yalısı vardı. Bu yalının da özel bir hamamı bulunuyordu.

"Hamamı, beyaz mermerden gayet geniş bir havuzlu meydanlıktan sonra, içeriye girince Topkapı Sarayı'nın hamamına benzer, kapıları içerden kırmızı çuhalı, geniş banyolu, kurnaları bulunan bir hamamdı. Havuzlu meydanda hamam eğlencelerine iştirak edenler oynarlardı. Bilhassa Mihran Efendi bunların arasında çırılçıplak olduğu halde göbek atardı."(**)

Fehim Paşa işte bu hamamın müdavimlerindendi. Orada düzeenlenen hamam alemlerine katılır, dejenere bir cinsel yaşam sürerdi.

"Kurnaz Mihran'ın iki sınıf davetlileri vardı. Biri Esvapçıbaşı İsmet Bey'in oğlu meşhur Fehim Paşa, Saray mensuplarından Hamdi Paşa vesaire..."(*)

Fehim Paşa 1894 de Harbiyenin zâdegân sınıfını bitirdi. 1896 da Padişah'ın yaverliğine getirildi. 25 yaşındayken de paşalığa terfi etti.

Abdülhamit, sadakatin de kalıtımsal olduğunu düşünerek Fehim Paşa'yı iltifatlara boğuyor, o da giderek şımarıyordu. Son derece küstah, ahlaksız ve mütecavizdi.

Bu şımarık ve saldırgan adamın bir de **"gizli istihbarat"** örgütünün başına getirilmesi **"hafiye teşkilatını"** iyice dejenere etmişti. Abdülhamit'in "gizli örgütü" tam bir **"çirkef yuvasına"** dönüşmüştü. Şantaj, haraç, yalan, iftira, sadizm ve ırz düşmanlığı halkı sındiriyor, bu korku **"istihbarat ajanlarına"** adeta keyif veriyordu. Fehim Paşa, Halife'nin **"dinsel otoritesini"** kendi tecavüz ve şantajlarında kullanıyordu. Abdülhamit tüm

---

(*) Son Sadrazamlar - İbrahim Mahmut Kemal İnal C. III-S. 1609

(**) Ali Ulvi Bey'in notlarına dayanarak Mahmut Şevket Paşa Ziya Şakir - F.6.S.18

İslam dünyasına, Osmanlı halifelerinin ne kadar dindar olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu ama, Serhafiyesi ve diğerleri onun gibi düşünmüyorlardı.

"Kabasakal Mehmet Paşa, Zülüflü İsmail Paşa, Fehim Paşa birer ejderha idiler. Hele Fehim Paşa'nın ne korkunç bir namus düşmanı olduğu nice genç kadınları, kızları Beyoğlu'ndaki fuhuşhanelere getirip berbat ettiği dillere destandı"(**)

Fehim Paşa'nın baş adamı Süreyya adlı Selânikli bir ajandı. Süreyya bir defasında sahte nikah kıyarak Fehim Paşa'yı Viyanalı Margaret adlı cambaz bir kızla evlendirmişti. Başhafiye bu kadından bıkıp ayrılmak isteyince Margaret'in Viyana'dan gelen babası onu mahkemeye vermiş, böylece sahtekârlık ortaya çıkmıştı. Fakat İslam dünyasına ne kadar dindar bir Halife olduğunu kanıtlama çabasındaki Halife-i rûy-ı zemin Hazretleri Sultan Abdülhamit, Avusturyalı babaya yüklü bir para ödeyerek başhafiyesinin sahtekarlığını örtbas etmişti.(*)

Fehim Paşa sadece istihbarat toplayan, aldığı istihbaratı Abdülhamit'e iletmekle yetinen bir hafiye değildi. Aynı zamanda iyi bir provokatör ve aldığı istihbaratı kendi çıkarlarına kullanan bir şantajcıydı.

Fehim Paşa'nın provokasyon konusunda en canlı ve çirkin örneği Müşir Fuat Paşa ile ilgili olanıydı.

Fuat Paşa, cömert, gösterişi ve yaşamayı seven, bu nedenle de çevresinde pek çok dostu bulunan bir devlet adamıydı. Ancak onun dünyevi yaşantısı Abdülhamit'i rahatsız ediyordu. Bu nedenle de Fehim Paşa, Fuat Paşa'ya musallat

---

(*) Büyük Larousse - C. 7-S. 4014

(**) Yakın Tarihiniz - Abdülhamit nasıl bir insandı? Ali Canip yöntem - C.3- S. 22

oluyor, aralarında sert tartışmalar cereyan ediyordu.

"Bir aralık Fuat Paşa tok bir ifade ile Fehim Paşa'ya tenbihâtta bulunmuştu,."(**)

Nihayet bir Cuma Selamlığına Fuat Paşa rahatsızlığı nedeniyle katılmayınca, Fehim Paşa beklediği provokasyon imkanını buluyordu. O gün Fehim Paşa'nın adamları kasten Fuat Paşa'nın adamlarıyla sorun çıkarıyor, durum derhal Padişah'a yansıyor ve Abdülhamit'in evhamı kışkırtılıyordu.

"Fehim Paşa takdim ettiği jurnalde Fuat Paşa'nın konağında bir takım silahlı avane bulundurduğunu ve bunun bir kasd-ı mahsûsa müstenid (özel amaca dayalı) olduğunu yazıyordu. Bu jurnalde mesele o surette tasvir olunmuştu ki, Hünkâr'ın endişesi artmıştı."(*)

Nihayet Müşir Fuat Paşa bu provokasyon sonucu sorguya alınıyor, sıkıntılı saatler yaşatıldıktan sonra zar zor aklanıyordu.

Bu tür provokasyonlar Fehim Paşa'dan başlıyor, Padişaha ve ondan da tabana kadar uzanıyordu. Fehim Paşa'nın tüm ajanları aynı zamanda birer provakatör ve şantajcıydılar.

Kuşkusuz ülkenin bir istihbarat ve polis örgütüne gereksinimi vardı. Fransa daha XVIII' inci Yüzyılda böyle bir örgütlenmeye gitmişti. Keza İngiltere, Almanya ve İtalya'da da istihbarat ve polis örgütleri kurulmuş, faaliyete geçmişti. Ancak bu örgütlerin elemanları rastgele insanlar değildi. Özel olarak seçilmiş, eğitilmiş ve kişiye değil, devlete hizmet etmek bilincini almış elemanlardı.

Buna karşılık Abdülhamit devlete bağlı, iyi denetlenen ve salt devletin çıkarlarını gözeten bir örgüt yerine, kendine bağlı ve kendi çıkarlarını gözeten bir örgüt kurmuştu. Böylece ki-

---

(*) Fehim Paşa ile Maragaret - Ahmet Naci Meşrutiyet Kitaphanesi - 1335-S. 36-37-38
(**) Tahsin Paşa'nın Yıldız hatıraları - Boğaziçi Yay. 1990-S. 130

şisel çıkarların ön planda tutulması Padişah'tan başlayarak mahalle bekçisine kadar adeta ortak bir karakter gibi yayılmıştı. Bütün hafiyeler birer Abdülhamit, bütün muhbirler birer Fehmi Paşa idi.(*)

Üstelik Abdülhamit bu adamların sırtını sıvazlayıp onları teşvik etmekle kalmıyor, bir de yaptıkları bu pis işlerin mükafatı olarak onları servete, rütbeye ve iltifata boğuyordu. Bir anlamda otoritesini onlarla paylaşıyor, ülkeyi onlar sayesinde yönetiyordu. Basit karakterli bu insanlar elbetteki tırnaklarıyla yapıştıkları bu devlet "yetkisini" kolay kolay ellerinden bırakmayacaklardı.

Fehim Paşa'nın emrindeki hafiyelere halk "akrep" lakabını takmıştı. Bunları herkes tanıyor, korkuyor ve uzak duruyordu. **"Akrepler"** özellikle azınlıklar üzerinde etkili oluyordu. Azınlıklar ise bu şantajcılardan kurtulmak için ya elçiliklerin yardımını bekliyor, ya da kendilerinden isteneni veriyorlardı.

Özellikle Ferit Paşa'nın Sadrazamlığı sırasında, Abdülhamit hayat ve taht korkusu nedeniyle **"itidal ve istikrarını"** iyice yitirmişti. Zaten jurnacılık ve istihbarat örgütünün ağırlığı da en çok bu devirde hissediliyordu. Sadrazam tüm uygulamaları olup bittikten sonra duyuyor, bu şekliyle kukladan öteye gitmiyordu. Bu arada istihbarat örgütünün ilk hedefi Dolmabahçe Sarayı'nda oturan ve varlığı bile Padişah'ı rahatsız eden Mehmet Reşat Efendi idi. **"Akreplerin"** en önemli görevi Dolmabahçe'yi kontrolde bulundurmak ve Mehmet Reşat'ı kontrol etmekti. (*)

Fehim Paşa nihayet Meşrutiyet arifesinde bir gemi işine karışıyordu. Gemiden haraç almak isterken işin altından bir Alman müteşebbisi çıktı. Fehim Paşa olanca şımarıklığıyla bu Alman'ın üzerine gidince, Alman kendi devletini ve nihayet

---

(*) Age.S. 130

elçiliğini devreye soktu. Baron von Wangenheim'in baskılarına karşı başlangıçta aldırmaz görünen Abdülhamit sonunda daha fazla direnmeyip Fehim Paşa'yı görevden almak zorunda kaldı. Üstelik Fehim Paşa azledilmekle kalmayıp Padişah tarafından İstanbul'dan uzaklaştırılarak Bursa'ya gönderildi. Ferit Paşa'ya göre Fehim Paşa'nın görevden uzaklaştırılmaması halinde diğer elçiliklerin de Alman Elçiliği gibi olaya karışması ve sorunun uluslararası bir boyuta ulaşması tehlikesi vardı. Abdülhamit'in direnmesinin nedeni ise, kimsenin Fehim Paşa'nın yerini doldurmayacağı korkusuydu. Ancak Padişah uluslarası bir sorun yaratılmaması için öneriyi çaresiz kabul ediyordu.

Fehim Paşa Teşvikiye'deki Ihlamur caddesi üzerinde bir konakta oturuyordu. Görevden azledilmesinin ertesi günü bu konaktaki eşyalar arabalara yükletilerek boşaltılıyordu. Ayrıca kendisi de eşyalarla birlikte hazırlanan vapura bindiriliyor ve dolgun bir maaşla gönderildiği Bursa'ya yolcu ediliyordu.

"Hüdavendigâr vilayetine (şifre)

Fehim Paşanın gençlik sâikasile bazı ahvâlinden dolayı Dersaâdet'ten Bursa'ya azimet-i taraf-ı eşref-i cenâbı Pâdişâhî'den tensîb ve irâde buyurularak bugün âilesiyle berâber hareket mukarrer olduğundan ikameti içün islâm mahâllesinde ve fekat Kemâlüddinin (Gazi Osman Paşa'nın ikinci oğlu sâbık damad, sâbık müşir Kemalüddin Paşa) ikametgâhından uzak cihetde münâsib bir hâne isticâr ve tedârük olunması ve bir şeyle iştigal etmemesi ve merzi-i âlî hilâfında bulunmaması içün tarafı valâlarından bizzat nezâret edilmesi şeref sadur buyrulan Irâdei seniyye-i cenâbı hilâfet penâhi icâbı âlîsindendir, ol bâbda.

(*) Son Sadrazamlar - İbnülemin Mahmud Kemal İnal- C. 3-S. 1608

3 Muharrem 1325 3 Şubat 1322
Ser - kâtib-i hazreti şehriyârî Tahsin"(*)

Bu kararın çıkarılmasında Ferit Paşa'dan daha etkili olan birisi de Hariciye Nâzırı (Dışişleri Bakanı) Tevfik Paşaydı. Elçiliklerden gelen baskılar karşısında Padişah'a bir "ariza takdim" ediyordu. Bu ariza şöyleydi:

"Dün şeref telâkki eylediğim (şeref kabul ettiğim) emrü fermanî hümâyûn-ı hazreti zılullahîleri mentuk-i âlîsi vech ile (padişahın emriyle) Almanya sefîri Baron Mareşâl ile görüşülerek Fehim Paşa kulları hakkındaki marûzât-ı vakıası üzerine keyfiyetin tedkîkatı (durumun incelenmesi) derdest bulunduğı ve çünki Paşayı mümâileyhin bilâ muhâkeme (mahkemesiz) idâreten bir mahâlle te'dibi (bir yere gönderilmesi) ve rütbe ve sıfatını muhâfazası, ahvâl-i merviyesinin ketm-ü setr'i(rivayet olunun şartları örterek gizlemek) gibi bir mânâda telâkki edileceği derkâr olup (kazançlı olup) hâlbuki kemâli adalet-i seniyyei mülûkâneleri icâbınca memurin ve bendegândan (padişahın hizmetleri ve memurları ile ilgili yasa gereği) her kim olursa olsun muhâlif-i merzi âlî harekât ve muâmelâtda bulunursa (muhalifleri hoşnut edecek yüce hareket ve muamele) usulân tedkîkatı kanuniyesinin icrâsıyle ceza-yi kanuniye duçar edilmesi (yasal cezaya çarptırılması) bedihi bulunduğundan (kain bulunduğundan) Fehim Paşa'nın bendegânı seniyyeden ve yâverândan bulunması itibârıyle rivâyet olunan hâllerin hakikatı evvel-i emirde zât-ı hümâyûn mülûkânalerince mûcibi kanaat olunacak bir sûretle tehakkuk eyledikten sonra muâmeleyi lâzimenin (gerekli muamelelerin)

(*) Son Sadrazamalar - İbnülemin Mahmud Kemâl İnal C. 3-S. 1610

icrâsı tabîî bulunduğu ve tedkîkâtı vakıa an karib neticelenece̊i cihetle buna intizâr lüzûmu aşikâr olup beyân edildiği üzere bu işe dâir kat'iyülmüfad bir tecdîdi teşebbüsât eylemek, saltanatı seniye ile Almanya beyninde minel kadim cârî bulunan ve vedadiyyeye ve kendisinin zât-ı hazreti mülûkânelerine karşu daima dermiyân etdiği hissiyâtı sadıkâneye muhâlif olacağı tevzihât-ı lâzime ile sefiri mümâiliyhe teblîğ olundu.

Baron Mareşal, cevâben hâki pâyı âlîye bu bâbda vâkî olan istirhâmı hiç bir menfaat ve mülâhaza-i mahsûsanın neticesi olmayub maâ-hazâ zât-ı akdesi hümâyûnlarına olan sıdku ubudduyetinin (gerçek kulluğunun) ve gördüğü envani teveccühât (çeşitli iltifatlar) ve taattufate mukabil (acımasına karşılık) hisseylediği vazîfei şükranın icâbı idüğini ve çünki Fehim Paşa hakkındaki marûzâtı, mahzı hakikatı ve sıhhat olarak mûmâileyhin ahvâli yerli ve ecnebi herkese malûm bulunduğu ve yalnız Avrupalılar arasında değil yerli ahâlî beyninde dahi bu ahvâlin mûcib olacağı küftü gû, doğrudan doğruya zât-ı akdesi hümâyûna tealluk etdirilerek münâsebetsiz bir suretde çoğalmakda bulunduğundan teşebbüs-i vâkîini vecibei sadâkat ve minnetdârı olmak üzere telâkki ettiğini ve kendisi, Fehim Paşa'nın muhakeme olunmaması veya muâmeleyi kanuniye görmemesi yolunda bir şey arz etmediği gibi kat'iyülmüfad nota göndermek ve sâir yollu tehditkârâne lisan istimâlini dahi muhâlifi edeb (paşanın mahkeme olunmaması veya ceza görmemesi için bir şey söylemediği ve çeşitli yollardan tehditkâr davranışları, terbiye dışı bir üslup bulunduğu) görüp ancak marûzatı vakıası neticelenmediği takdirde vukuı hâli devletine bildirmek mecburiyetinde kalacağını ve Fehim Paşa hakkında lâyık-ı ahvâl anlaşılmak istenirse mümâileyhin İstanbul'dan teb'idi zarûrî olup (İstanbul'dan uzak-

laştırılması zorunlu olup) çünki Fehim Paşa'nın bilcümle me'murîn ve efrâdı ahâlîsinin kulubuna ilka eylediği (halkın kalbine saldığı) dehşet ve haşyet tasavvurun fevkinde olup kendisi İstanbul'da bulundukça ferdi vahidin ne ihbaren, ne de şahadet ve bâyânı malûmata cür'et edemeyeceğini ve Fehim Paşa Dersaâdetten çıkarılur ve velev ki vilâyatdan pek yakın bir mahâlle teb'id ve izâm edilirse o vakt bilcümle hakayık meydana çıkarak (gerçek hikaye anlaşılarak) zât-ı hazreti mülûkânelerince mûcibi kanaat olacak delâil (deliller) bissühûle elde edileceğini ve andan sonra mümâilleyhin Dersaâdet'te veya bulunduğu yerde muhakemesi ve oraya Dersaâd'ten heyeti mahsûsa izâmı ve sâir yollu her ne sûretle ferman buyurulur ise icrâsı mümkin olacağını ifâde ve beyân ve kendisi Alman gazeteleri muhbirlerini bu mes'eleden bahsden meneylemekte ve müracaatdan hâlî kalmayan Taymis gazetesi muhbirine ve sâirlerine malûmât vermekden imtinâ etmekde ve süferâyı düveli muazzamayı dahi (büyük devletlerin sefirlerini dahi) işe karıştırmamakda olub fakat bu hâl devâm edemeyeceğinden teahhurâtı vakıa ve Avrupa matbûâtının bu mes'eleyi dillerine dolamalariyle âtîyen hâsıl olacak fenâlıkdan teberri eylediğini (endişe ettiğini) ve Fehim Paşa'nın derhal teb'idile tahkikatın ferman buyurulacak sûretde devâmı icrâsı mûcibi hüsni te'sir olacağını ve Almanya devleti, vilâyât-ı selâse ümûrı adliyye ve zabıtası hakkında devleti âlîyyenin hukukı istiklâl ve hakimiyyetine münâfi teklifler vuku bulunmamasına çalışırken (adli bağımsızlığına gölge düşürecek teklifler meydana gelmemesine çalışırken) pâyıtahtı saltanatı seniyyede bendegân ve yâverândan birinin bunca cinâyâtı şayâa ve mükerreresinden ketemanda kalması (padişahın adamalarından ve yaverlerinden birinin bunca cinayet söylentileri ve tekrarlanmasının karanlıkta kalması) nasıl

te'sirâtı mûcip olacağını muhtâcı izâh görmediği ve şu marûzâtı is'af buyulursa evvelce göndermiş olduğu noktasının meskûtün anh ve muâmelesiz kalmasına da râzı bulunduğu ve binâ berin Paşa-yı mümâilyhin derhâl teb'idini menfaat ve selâmeti hümâyûn namına istirhâm eylemekde olduğunun atebei ulyâyı mülûkânelerine iblâğını ilâveten dermiyân eylediği marûzdur.

1 Muharrem 1325 1Şubat 1322
Hariciye Nâzırı kulları Tevfik"(*)

Kısacası Tevfik Paşa Padişah'a Alman Elçisi'nin mesajını iletirken Fehim Paşa'nın bir an önce İstanbul'dan uzaklaştırılıp ardından da gönderildiğini belirtiyordu.

Oysa Fehim Paşa Bursa'ya gittikten çok kısa bir süre sonra adeta panikliyor, başına gelecekleri hissetmenin baskısı altında **"velinimeti"** Sultan Abdülhamit'e şunları yazıyordu:

"Cenâbı hak, zât-ı veliyyi nimet âzâmilerini her dürlü tehlûkeden ve kazadan muhâfaza buyursun, âmin.

Pâdişâhım, artık bu hasret ve iştiyâk cana dayandı. Ben ölünceye kadar zât-ı şâhânelerinizi göremeyeceğim. Ben zât-ı şâhânelerinizi görmek isterim. Ben ne rütbe, ne nişân ve ne de me'muriyet isterim. Zât-ı şâhânenizi görmeliyim (görmeliyim) hâki pâyi şâhânelerinize yüz sürmeliyim. Ertesi günü Bursa'ya avdet idmeliy (etmeliyim) Pâdişâhım benim anam, babam, veliyyi nimetim, hâmim, sebebi feyz ve saâdetim zât-ı şâhâneleridir. Zât-ı şâhânelerinizi görmek isterim. Al-

---

(*) Son Sadrazamlar - İbnülemin Mahmud Kemâl İnal C. 3-S. 1613-14-15

manya sefâreti bunu da men' edemez ya. Vallahi göreceğim o derece geldi ki nâ kabil. Bursa'da sayel şâhânelerinizde pek rahatım. Lâkin hasretinize dayanamıyorum. Ertesi günü Bursa'ya gidmek (gitmek) üzere bir gün içün abdi memlûklerini İstanbul'a celb idmenizi (etmenizi) hâkipâyi şâhânelerinden istirhâm ederim ferman.

Yaveri husûsi hazreti şehriyârileri âbdi memlûkleri Ferik Ahmed Fehim"(*)

Bu mektup son derece anlamlıydı. Bir yaverin Padişah'a yazabileceği en cesur ifadeyi içeriyordu. Unutmamak gerekir ki Fehim Paşa ile Abdülhamit'in pek çok konuda paylaştıkları önemli "sırlar" vardı. Fehim Paşa bu nedenle Padişah tarafından kolayca silkelenip atılacak bir "bendegân" değildi. Zaten Abdülhamit de bunu yapmak istememiş ve sonuna kadar direnmişti.

Fehim Paşa sonunda Padişah'a, Alman Elçiliği'nin kendisini bir defa bile görmesini engellemeyeceğini vurguluyor ; adeta, **"bu beni görmekten kaçınmakta yeterli bahane olamaz"** diyordu. Fehim Paşa belki de Bursa'ya gönderilmesinde en önemli **"fail"** in bizzat Abdülhamit olduğunu düşünüyor "bir kerecik olsun" onu görmek istiyordu. Ancak Padişah kendisini görmek için adeta **"yanıp tutuşan"** eski yaverini görmemekte direniyordu. Fehim Paşa için evhamlı ve sıkıntılı bir dönem başlıyordu. Onun açısından tablo şuydu:

* Abdülhamit onu kaderine terketmiş, en pis işlerde kullandıktan sonra kirli bir mendil gibi kenara atmıştı.

* Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte bizzat Fehim Paşa'nın gammaz ve provokasyonları veya hafiyelerinin kurbanları olarak

---

(*) Son Sadrazamlar - İbnülemin Mahmud Kemâl İnal - C. 3- S. 1610

"tantuna"(sürgüne) gönderilenler geri geliyordu. Her dönen aydın, Fehim Paşa aleyhine bir tanıktı.

* Gerek haksızlığa uğrayan aydınlar, İttihatçılar ve subaylar, gerekse Meşrutiyet'in meşrutiyetini kanıtlanmasını isteyecek olan yabancı elçilikler Fehim Paşa'nın yargılanmasını isteyeceklerdi.

* Otoritesini kaybeden ve iktidardan düşmüş olan Fehim Paşa muhtemelen pis işlerde kullandığı erdemsiz adamlarının da hedefi olacak, her suç böylece onun üzerine yıkılacaktı.

* Belki, Abdülhamit bile pek çok işden "Haberim yoktu. Benden habersiz yapmışlar" diyerek sıyrılacaktı.

Kısacası, dostları, düşmanları ve hatta kendisi bakımından "ölüm" tek çıkar yoldu. Ancak ölüm şekli Fehim Paşa gibi bir "kötülük ustasının" bile aklına gelmeyecek kadar feci oldu.

Fehim Paşa halkı rahatsız etmeye başladığı Bursa'dan araba ile kaçmaya teşebbüs etti. Ancak Yenişehir'de halk tarafından tanındı ve 5 Ağustos 1908 günü, yani Meşrutiyet'in ilanından 13 gün sonra linç edilerek öldürüldü.(*)

"Fehim Paşa vakası" en ücra semtteki ajan, hafiye, muhbir ve provokatörler için bile ürpertici bir örnek, bir alarm çanıydı. Onlara göre Meşrutiyet bir bakıma "açlık, işsizlik ve nihayet linç edilmek tehlikesi" demekti.

Üstelik "hafiye vakaları" bununla da kalmayacaktı.

HAMDİ BEY VAKASI

Mehmet Sait Paşa 1838 yılında Erzurum'da doğmuştu. Oportünist bir devlet adamıydı. Abdülhamit'in Padişahlığı dö-

neminde 7 kez Sadrazamlık yapmıştı.

Güçlü bir hafızası, akıcı bir üslubu, etkili bir konuşma ve üstün bir ikna yeteneği vardı. Ayrıca son derece entrikacı ve haris bir devlet adamıydı.

Sait Paşa, Abdülhamit devrinde koyu bir istibdatçı, Meşrutiyet devrindeyse sağlam bir hürriyetçiydi. Ancak koyu bir istibdatçı olduğu dönemde, katı bir Meşrutiyet aleyhtarı olmaktan da geri kalmıyordu:

"Bundan bir kaç gün sonra kayınpederim Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'yi görmeye gitmiştim. Kendisini pek neşesiz, adeta ıztırâb içinde buldum. Sebebini sordum;

- Oğlum, çok buhranlı günler geçiriyoruz. Meşrutiyet tehlikeye giriyor. Evvelki akşam Sadrazam Sait Paşa ile birlikte, huzûr-u şâhânede bulunuyordum. Hünkâr halkın galeyanından hâlâ bazı yerlerde, hatta sarayın bile önünde nümayiş yapmalarından şikayet ediyordu. Derhal Sait Paşa atıldı. Şu sözleri söyledi: "Ahalimizin henüz Meşrutiyet ve hürriyete kabiliyet kesbetmediklerini defaatle efendimize arzetmiştim, dinlemediniz. Ne yapalım şimdi bunun seyyiatını çekiyoruz ve ileride çekeceğiz de." (*)

İşte bu Sait Paşa Mutlakiyet devrinden kalma bir alışkanlıkla Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Emniyet Genel Müdürlüğü'ne bir hafiyeyi tayin ederek beklenmedik bir sorun yaratıyordu. Bu hafiye Beyoğlu Mustasarrıfı Hamdi Bey'di.

"8 Recep 1325 ve 4 Ağustos 1323 (17 Ağustos 1907) tarihi olup 167 maddeden müteşekkil bulunan Polis Nizamnamesi sâlif-ül beyan teşebbüsün neticesidir.

Mösyö Bonin İstanbul'a getirildiğinde Zaptiye Nâzırı (Emniyet Genel Müdürü) bulunan Mahkeme-i Temyiz Reis-i sabıkı Şefik Paşa merhum ile Hamdi ve Şûrâ-yı Devlet âzâsından

---

(*) 31 Mart İhtilalinde Sultan Hamit- Cemal Kutay İst. 1977-S.16

Yanko Vitinos ve Nazif Sürûrî beylerin iştirakiyle teşekkül eden heyet marifetiyle mezkûr Polis Nizamnamesinin layihası tanzim olunmuştur."(*)

İlk Polis Nizamnamesinin hazırlanmasında görev alan Hamdi Bey, Sait Paşa'nın kurduğu hükümet tarafından Zaptiye Nâzırlığına (Emniyet Genel Müdürlüğüne) atanıyordu. Bu atama 26 Temmuz 1908 günü yapılıyordu. Oysa 25 Temmuz 1908 günü Abdülhamit'e bağlı hafiyelik "ilga" ediliyor, hafiye tahsisatının kesildiği konusundaki telgraf emri vilayet ve sancaklara ulaştırılıyordu.(**)

Hamdi Bey'in Emniyet Genel Müdürlüğü'ne atanması büyük bir şaşkınlık, ardından da büyük bir tepkiye neden oluyordu. Hamdi Bey'in göreve atandığı gün yayın hayatına yeniden başlayan Servet-i Fünun ertesi gün ağır bir yazı yayınlıyordu. Bu yazı Şeyhülislâm Cemaleddin Efendi'nin damadı Cemil Topuzlu tarafından kaleme alınmıştı.

"Aradan iki gün geçti, bütün İstanbul halkı hafiyelerin yakalanıp ceza göreceklerini beklerken en meşhur hafiyelerden Beyoğlu Mutasarrıfı Hamdi Bey'in, Zaptiye Nezâreti'ne tayin kılındığını öğrenince ben soluğu Babıali karşısındaki Servet-i Fünun matbaasında aldım. İçeri girince küçücük bir odada halazâdem Ahmet İhsan, Hüseyin Cahit Bey'le, yaverânı hazreti şehriyâriden Ferik İzzet Fuat Paşa'yı buldum. Hamdi Bey'in Zaptiye Nezâreti'ne tayin edilmesiyle Sultan Hamit'in bir oyun oynamakta olduğunu ve o sıralarda intişar etmekte olan Servet gazetesiyle şiddetli bir makale yazılmasını söyledim. Hazır

(*) 80 Yıllık Hatıralarım-Operatör Dr. Cemil Topuzlu-İst. 1982-Cer.P. TıpFak.Yay. S. 16

(*) 80 Yıllık Hatıralarım-Operatör Dr. Cemil Topuzlu-İst. 1982-Cer.P. TıpFak.Yay. S. 68

(**) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi - Ali Cevat Bey'in Fezlekesi Reşit Unat TTK. Bas. Ank. 1960-S. 161

bulunanlardan hiç biri bu işi üzerine almadı. Hüseyin Cahit Bey ayağa kalkarak:

- Sen yazar da altına imzanı koyarsan derhal gazeteye geçiririz. Ben de ertesi günü daha ağır bir makale yazarım dedi. Bunun üzerine aşağıdaki yazıyı derhal kaleme alarak kendilerine verdim:

"İrâdei seniye-i hazreti Pâdişâhî ile hafiyelerin dağıtıldığı ve hafiyeliğin ortadan kaldırıldığı ilân olunduğu hâlde, en mezmûn hafiyelerden olmak üzere tanınmış olan Beyoğlu Mutasarrıfının Zaptiye Nezâreti'ne tâyini esbâbını bir türlü anlayamadım. Cerideniz vasıtasıyla istîzâh ediyorum."

Operatör Müşir
Cemil. (*)

Nitekim bu yazı ertesi günü ortalığı karıştırıyordu. "Hafiyelerden, jurnacilerden ve Zaptiye Nezâreti'nin zulümlerinden yılmış olan Türk gençleri... askeri ve mülki mekteplerin genç efendileri" sokağa dökülüyor, Babıali'nin önüne gelerek büyük gösteriler yapıyorlardı. Bu gösterilerin hedefi hafiyeler, hafiyelik ve onların koruyucularıydı. Gösteriler o kadar coşkuluydu ki, Şeyhülislâm Cemalettin Efendi fetva avlusunda toplananların önünde Padişah'ın Kanun-ı Esâsîye sadakat yemini ettiğini açıklıyordu. Ayrıca Hamdi Bey de tabandan gelen baskı sonucu görevden azlediliyor (**) ve kendisine tebliğ edilmesini bile beklemeden makamına bir istifa mektubu bırakarak Bakırköy'deki evine kaçıyordu.(**)

Fehim Paşa'nın görevden alınması, hafiye teşkilatının lağvedilmesi, Hamdi Bey olayının kitleleri ayağa kaldırması,

(*) 80 Yıllık Hatıralarım - Operatör Dr. Cemil Topuzlu İst. Üni. Çapa Tıp. Fak. Yay. İst. 1982-S. 67

dikkatlerin hafiye teşkilatına mensup ajanlarla muhâbirlerin üzerinde toplanmasına neden oluyordu. Toplumda bu kişilerin yakalanması, yargılanması ve cezalandırılması yönünde bir eğilim ve istek vardı. Bu durum öncelikle Padişah'ı ürkütüyordu. Zira hafiye örgütü hem çok can yakmış, hem de doğrudan kendisine bağlı olarak çalışmıştı.

Diğer taraftan hafiye teşkilatının lağvedilmesiyle birlikte binlerce ajan ve muhbir hem yoksullukla karşı karşıya kalıyor, hem de savunmasız duruma düşüyordu. Üstelik ajan ve muhbirlerin yargılanması istekleri günden güne yoğunluk kazanıyordu. Bu durum da "suçluluk baskısı" altındaki hafiyelerin savunma içgüdüsünü harekete geçiriyordu.

Hafiye liderleri ve ajanları artık kesinlikle Meşrutiyet'e karşıydılar. Başlarını ancak Meşrutiyeti çökerttikleri zaman kurtarabileceklerini sanıyorlardı.

Ajan ve muhbirler bu sıkıntılı durumdayken, bir kaç ay sonra çok daha önemli bir olay cereyan ediyor, önde gelen "sertahkik" lerden İsmail Mahir Paşa vurularak öldürülüyordu.

İSMAİL MAHİR PAŞA VAKASI

Selânik Merkez Kumandanı Nazım Bey, Enver Paşa'nın enişteşiydi.

Ancak Kaymakam (yarbay) Nazım Bey Abdülhamit'e sadık subaylardandı ve sürekli jurnaller gönderiyordu. Nitekim

(*) İkinci Meşrutiyetin Dönemi Öğrenci Olayları - 1908 - 1918-Dr. Yücel Aktar - İletişim Yay. İst. 1990-S. 68-69
(**) 80 Yıllık Hatıralarım - Operatör Dr. Cemil Topuzlu - İst. Üni. Çapa Tıp Fak. Yay. İst. 1982-S. 67

Selânik Merkez Kumandanı, 11 Haziran 1908 de İstanbul'a gitmeye hazırlanıyordu. Bu ziyaret ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni rahatsız ediyordu. O sırada gizli faaliyette bulunan ve saray üzerinde baskı tesis etmeye çalıştığı için terör yapan örgüt, Nazım Paşa'yı vurmaya karar veriyordu. Bu iş için İsmail Canbolat ile Mustafa Necip görevlendiriliyordu. İki fedai 11 Haziran günü görevi ifa ediyorlardı.

"Hareket edeceği günün gecesi evinde yaralandı. Biz bazı arkadaşlar zaten tetikdeydik. Bir şeyler olacağını bekliyorduk(...) Silah seslerini işitince sokağa fırladık.(...)

Meğerse İsmail Canbolat ile Mustafa Necip kendi aralarında Nazım Beyi öldürmeğe karar vermişler. İsmail, Nazım Bey'in maiyetinde bulunduğu, yüzbaşılığa terfîi de Seraskerliğe inha edildiği için, bu inhayı takip etmesini rica etmek üzere Mustafa Necip'le İsmail, Nazım Bey'in evine gider. O, yukarıda imiş. Kanun neferi İsmail'in geldiğini haber verince, "Aşağı odaya alın. Şimdi geliyorum" emrini vermiş. Mustafa Necip dışarıda pencerenin kenarına gizlenmiş. Nazım Bey aşağıya gelmiş, arkası pencereye doğru oturmuş. Yan tarafta bir iskemle üzerinde oturan İsmail Canbolat ricasını söylemiş. Nazım Bey de takip edeceğini vaadetmiş. Dışarıdaki Mustafa Necip pencereden Nazım'ın arkadan kalbine nişan alarak tabanca ile ateş etmiş, fakat tabanca ateşlenirken Nazım Bey ayağa kalktığından kurşun kalçasını delip geçtikten sonra İsmail'in bacağına isabet etmiş"

Nazım Bey yaralanmasına rağmen ertesi günü İstanbul'a gidiyor ve gerekli raporlarını veriyordu. Bunun üzerine Abdülhamit, olayları ve gizli faaliyetleri yerinde incelemek üzere bir tahkikat komisyonu kurup İsmail Mahir Paşa'yı da bu heyetin başkanlığına tayin ediyordu. Heyet görünürde Üçüncü Ordu'nun teçhizat depolarını teftiş edecek, aslında ise temaslarda

bulunup sorgulamalar yapacak, terörün amaç ve kaynaklarını saptayacaktı.(**)

"Derken İstanbul'dan bir gün Ferik İsmail Mahir Paşa ile Kurmay Kaymakamı Süleymaniyeli Fehmi Bey'den mürekkep üç kişilik bir heyet geldi. Rıhtımdaki Splendid Palas Oteline yerleşti. Bu heyetin vazifesi, gerek Müfettiş-i Umûmilik, gerek Müşirlik makamıyla temasta bulunmakla beraber hususi surette tahkikat yapmaktı."(***)

İsmail Mahir Paşa ve beraberindeki heyet bir dizi temasta bulunuyordu. Abdülhamit'in yaverlerinden olan İsmail Mahir Paşa, önde gelen hafiyelerdendi. Makedonya'daki temasları sırasında genellikle yöredeki ajan ve muhbirlerle konuşuyor, onların verdikleri bilgileri değerlendiriyordu. Bilgi verenler arasında tanınmış hafiyelerden Manastır Topçu Alayı Müftüsü Mustafa Efendi de vardı. Mustafa Efendi, İsmail Mahir Paşa ile görüştükten sonra İstanbul'a gitmek üzere Selânik'te kalıyordu. Ertesi sabah otelden çıkarken bir fedai tarafından öldürülüyordu.

Ancak Padişah'ın çok önemli ve güvendiği bir hafiye olan İsmail Mahir Paşa'nın Selânik'teki faaliyetlerine gösterilen tepkiler bununla da kalmıyordu. Müftüden önce, 6 Temmuz günü İsmail Mahir Paşa'nın tahkikat komisyonundan Hakkı Bey saldıraya uğrayarak öldürülüyordu. 12 Temmuz 1908 günü ise Padişah'ın yine önde gelen hafiyelerinden Sadık Paşa İstanbul'a gitmek isterken bindiği Sidon vapurunda vurularak öldürülüyordu. (*) İsmail Mahir Paşa haklı olarak korkuyor ve İttihatçı olduğunu bilmediği Kazım Nami Duru'ya

---

(*) İttihat ve Terakki Hatıratım - Kazım Nami Duruu-İst. 1957-S. 22
(**) İttihat ve Terakki -1908 -1914 Feroz Ahmad-Sandar Yay. 1917-S. 19
(***) İttihat ve Terakki Hatıralarım - Kazım Nami Duru-İst. 1957-S. 259

şunları söylüyordu:

"Ben Mahir Paşa'nın soluna binmiştim. Derhal konuşmağa başladı:

'Bizi buraya ordu zabitanının hal ve hareketini öğrenmek üzere şevketmeab efendimiz gönderdi. Geldiğimiz günden beri tahkiklerde bulunuyordum. Zabitlerimizde hiçbir kusur, hiç bir hata görmedim. Hepsi de terbiyeli, edepli, askerlik şerefini muhafaza eden değerli zabitlerdir. Gel gelelim, bana arkadaş diye verilen Yusuf Paşa çok kirli, çok kötü bir adam. Alçakça hareket ediyor. Geçen gün herife kızdım, üzerine yürüdüm. Hemen karyolanın altına kaçtı. Böyle utanmaz ve arlanmaz bir herifle birlikte olduğuma canım çok sıkılıyor. Bereket versin, döğeceğim diye korkuyor. Ordu zabitlerinin şevketmeab efendimize karşı sadakatlarını görüyorum. Dönüşte gördüklerimi böylece rapor edeceğim'; dedi."(**)

İsmail Mahir Paşa böyle konuşarak çevresine güven vermek istiyordu. Ama o sırada karşısındaki genç subayın aklından da şunlar geçiyordu:

"O söylerken ben düşünüyordum. Yanımda duran bu herifi öldürebilir miyim. Sağ arka cebimde revolverim vardı. Çavuşun gözleri önünde bunu nasıl çıkaracaktım? Elimi arkama götürsem, daha silahımı çekmeden alaşağı edilecektim. Nasıl adam oldukları sözlerinden belliydi."(*)

Tüm bunlara rağmen İsmail Mahir Paşa sanıldığı kadar başarılı olamıyor, gizli örgütün ortaya çıkarılmasında fazla bir gelişme kaydedemiyordu. Bununla birlikte İstanbul'a döndükten sonra önemli iddia ve iftiralarda bulunuyordu. Örneğin

---

(*) İttihat ve Terakki - Faroz Ahmad - 1908 -1914 - Sandar Yay. İst. 1971-Ş. İttihat ve Terakki - Hatıralarım Kâzım Nabi Duru İst. 1957 S. 26

başta Hüseyin Hilmi Paşa olmak üzere diğer paşaların saraya ihanet ettilerini ileri sürüyordu. Bununla da kalmayarak daha öteye gidiyor, eski sadrazamlardan Avronyalı Ferit Paşa'nın damadı Ali Paşa hakkında da aynı iddialarda bulunuyordu. İttihatçılar onun bu tavrını unutmuyor, Meşrutiyet'in ilanının ardından 9 Ağustos 1908 günü onu tevfik ettiriyorlardı.

"Mahir Paşa belki de büsbütün haksız değildi; ama bu boşboğazlığının mükafatını Bursa'ya sürülmek şeklinde gördü."(**)

İsmail Mahir Paşa hem Arnavut, hem de Meşrutiyet'in ilan edilmesinin arifesinde Manastır Postanesi'nden çıkarken, mülazim Atıf tarafından düzenlenen suikastte öldürülen Şemsi Paşa'nın akrabasıydı. Üstelik Abdülhamit tarafından Makedonya'ya gönderilen heyete başkanlık etmesi, Padişah'ın en güvendiği hafiyelerden olduğunu gösteriyordu.

Meşrutiyet'in hemen ardından 25 Temmuz günü hafiyeliğin lağvedilmesi, Fehim Paşa'nın gönderildiği sürgünden kaçarken öldürülmesi, sertahkiklerden Kabasakal Mehmet Paşa'nın İstanbul'dan uzaklaşması, hafiyelerin yargılanması konusunda giderek artan talepler, İsmail Mahir Paşa'nın 2 Aralık 1908 günü öldürülmesiyle yeni bir boyut kazanıyordu:

"... tam Sultan Mahmut türbesinin karşısındaki Arnavut kaldırımından gidiyordum. Saat geceyarısı belki 11.00 veya 12.00 idi.

Bir dükkân kepenginin kapanması nevinden bir sesi müteakip nereden beri birbirimize rastgeldiğimizi hatırlayamadığım beş on adım ilerideki iki kişiden biri kaybolmuştu. Diğerinin zeybek oynar gibi yere diz çöktüğünü, yine zeybek oyu-

---

(*) Age. S. 26-27

(**) İttihat ve Terakki - Faroz Ahmad - 1908 -1914 - Sandar Yay. İst. 1971-S. 27

nunda olduğu gibi bir harekette bulunduğunu gördüm. Kalkamadı, tekrar çöktü."(*)

Böylece Prens Sabahattin'in sempatizanlarından Çerkez Hasan lakabıyla da tanınan Hasan Amca, İsmail Mahir Paşa'nın öldürülmesine tanıklık ediyordu. Ancak katil de kaçmayı başarıyordu.

"Etrafıma baktım, köşe başında Rauf Eczanesi kapısından kafasını çıkarmış endişe ile etrafına bakan eczacıyı gördüm, ona seslendim.

- Adam vurmuşlar, gel de yardım edelim.

Eczacı kapıdan ayrıldı. Bize doğru gelirken pelerinli adamın kaybolduğu istikametten koşa koşa gelen bir bekçi de bize iltihak etti. Bekçi soluk soluğa bir zabitin kendisine orada bir adam vurdular koş, dediğini söylemeye kalmadı, aramızda beliren dördüncü bir adam sert bir sesle;

- Zabit olduğunu ne biliyorsun? şeklinde müdahalesi ile karşılaştı.

Bekçi;

- Hayır, bilmiyorum, zabit gibi bir şey dedim, diye tevil etti." (**)

İsmail Mahir Paşa aslında profesyonelce düzenlenmiş bir suikaste kurban gidiyordu. Yaverandan (yaverlerden) olup da görevinden uzaklaştırılan paşalar arasında yer alan Mahir Paşa o gün saraya şöyle bir telgraf çekiyordu:

"Bugün saray-ı hümâyûna gelmekliğim muktezâyı emr-ü ferman-ı hümâyûndan olduğunu mutazammın telgrafnâmenizi aldım. Ancak hânemden yalnız çıkmağa cesâret edemediğim cihetle memur izâmını ve keyfiyetin Harbiye Nezâretine işarını istirhâm ederim."(*)

(*) Doğmayan Hürriyet - Hasan Amca - İst. 1952-S. 52
(**) Age. S. 52 - 53

Muhafız olmaksızın evinden çıkamayacak kadar korkutulmuş ve sindirilmiş olan İsmail Mahir Paşa'ya saraydan hiç kimse, saraya gelmesi için telgraf çekmemişti. Hatta Abdülhamit, durumun incelenmesi için Sadrazam'a talimat veriyordu. Ancak Sadrazamla Harbiye Nâzırı, Paşa'yı gece Babıali'ye çağırıyordu. Yapılan sorgulamada Paşa'nın "Ali Cevat" Bey'in adıyla saraya gelmesi için bir davetiye aldığı, fakat bu telgrafın da saraydan çekilmediği anlaşılıyordu. Bunun üzerine İsmail Mahir Paşa evine gönderiliyordu. Ancak kısa bir süre sonra Paşa, bu kez de Harbiye Nâzırı Ali Rıza Bey'in imzasıyla "geceki mesele için görüşmek üzere gelmeniz lazımdır" diye bir tezkere alıyordu. Bunun üzerine evinden çıktığı sırada bir asker tarafından revolverle vurularak öldürülüyordu. (**) (Daha sonra bu askerin İzmir suikastı nedeniyle idam edilen eski Ankara Valisi Abdülkadir olduğu ısrarla iddia edilecekti.)

"Paşayı bir sedyeye koyduk, tam kaldırılacağı zaman sedyenin kolu kırıldı, cenaze sarsıldı. Kavradılar ve ufak bir tamirden sonra yola düzüldük. Bir iki sokak aşağıda kapısı taş direkli bir evin açık kapısına yığılmış feryat etmekte olan kadınlı, çocuklu bir kalabalığa doğru ilerledik. En önde beş altı yaşında bir çocuğun hayalini hala hatırlıyorum.

-Paşa baba, diye bağırıyordu.

Baba sedyesine uzanmış bütün bu feryatlara lakayttı. Kalabalığı yararak evine girdi. Süratle oradan ayrıldım."(*)

İsmail Mahir Paşa'nın akıbeti aynı durumdaki tüm hafiyeler için bir uyarı ve onları ürpertecek nitelikte bir örnekti. Bu önemli hafiye evinden çıkamayacak duruma gelmişti. Muha-

---

(*) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi - Ali Cevat Bey'in Fezlekesi - Reşit Unat - TTK. Bas. 1960-Ank. 1960-S. 21
(**) Age. S. 21

fızsız sokağa adımını bile atamıyordu. Buna rağmen cadde ortasında vurulup öldürülüyordu. İsmail Mahir Paşa bile katledildikten sonra diğerlerinin başına neler gelmezdi ki!...

Sıra belki de Kabasakal Mehmet Paşa'ya gelmişti...

O da Abdülhamit'in önde gelen hafiyelerindendi.

KABASAKAL MEHMET PAŞA

Abdülhamit'in özel yaveri Kabasakal Mehmet Paşa da Padişah'ın en sadık hafiyelerindendi. Ancak Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Süvari Ferik (korgeneral) rütbesinde bulunan Mehmet Paşa derhal İstanbul'u terkediyor, Bursa'ya gidiyordu. Kabasakal Mehmet Paşa ile ilgili gelişmeler şöyle cereyan ediyordu.

Meşrutiyet ilan edilince istibdat döneminin önde gelenlerinin karşılaştığı muameleyi gören Paşa korkuya kapılıyor adeta panikliyordu. Zira Mehmet Paşa'nın günah hânesi hayli yüklüydü. 1901 yılında iki kişiyi Ayastefanos önlerinden denize atarak canlarına kıydığı ileri sürülüyordu. Ayrıca evinde bir kadını öldürerek ortadan kaldırmıştı.(**)

Suçluluk baskısı ve suçlanmak korkusu içindeki bu hafiye derhal bir vapura binerek İstabul'dan uzaklaşıyordu. Ancak Mudanya'ya geldiği duyulunca husumet içindeki halk adeta ayaklanıyor, büyük tepki gösteriyordu. Bunun üzerine Kabasakal Mehmet Paşa yakalanarak Tümen karargahına götürülüyor, bir kaç gün burada göz hapsinde tutuluyor daha sonra Orhaneli'ne (Atranos) sevkediliyordu.

Kabasakal Mehmet Paşa da diğer hafiyeler gibi Meşrutiyet aleyhtarıydı. Tutucu kesimin kışkırtılarak ayaklanmasının,

---

(*) Doğmayan Hürriyet - Hasan Amca - İst. 1958 - S. 53

(**) Ben de Yazdım - Celal Bayar - İst. 1966 - C. 2- 347

eski rejimi getirmek konusunda yararlı olacağını umuyordu. Bu nedenle de Orhaneli ilçesinde kışkırtma ve provokasyon faaliyetlerine girişiyor, bununla da kalmıyor, faaliyetlerini Yenişehir'e kadar yayıyordu. Nitekim Kabasakal Mehmet Paşa, Derviş Vahdeti'nin hemşehrilerinden Necati ile birlikte, yine Derviş Vahdeti'nin arkadaşı olan ilçe hakimi, bir kaç memur ve öğretmen ile birlikte halktan bazılarının desteğini sağlayarak burada İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin bir şubesini açıyorlardı.(*)

31 Mart Olayı sırasında burada da irtica eylemleri başlıyor, Mehmet Paşa Orhaneli'nden firar ederek bu olaylara karışıyordu.

TAKTİK HATA: HAFİYELİĞİN LAĞVI

Abdülhamit 33 yıl süren saltanatı boyunca devletin ve toplumun derinliklerine kök salmış, hücrelerine adeta nüfuz etmişti. Bu nüfuzu ise hafiye örgütü sayesinde tesis etmişti.

Hafiye teşkilatı adeta bir "üzüm salkımı" gibi yani, hücre sistemine göre örgütlenmişti. Bunlar "kol"lar şeklinde çalışıyorlardı. (Mehmet Paşa Kolu, Hamdi Bey Kolu vs.)

Bu kollarda sertahkik'lere bağlı ve kadrolu ajanların yanısıra muhbirler ve istihbarat kaynakları da bulunuyordu. Hatta mahalle ve sokaklarda, devamlı oturan ve yörenin sakini sayılan, fakat gerçek görevi komşuları gözleyip rapor etmek olan hafiyeler bile vardı.

Tüm bu kollar, saraya doğru bir piramit gibi ana gruplar oluşturuyor ve yönetici kadrolar tarafından doğrudan Padişaha bağlanıyordu. Bu bağlantıları ise İsmail Mahir, Kabasakal Mehmet ve Fehim Paşalar gibi "yaverler" sağlıyorlardı.

(*) Ben de Yazdım - Celal Bayar - İst. 1966 - C. 2- S. 346

Örgüt faaliyetleri jurnal ve raporlar dışında hiçbir kayda bağlı değildi. Padişah da yaverlerinin dışında pek fazla hafiye veya muhbir tanımıyordu. Bu nedenle hafiye örgütüne bağlı çalışan ajan ve muhbirlerin hiç bir kaydı veya açık kimlikleri bulunmuyordu.

II' inci Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte halkın büyük bir bölümü, İttihatçılar ve hafiye teşkilatından zarar görmüş olanlar gözlerini derhal hafiye teşkilatına çeviriyorlardı. Her yerden tepkiler yükselmeye ve "hafiyeler ortaya çıkarılıp yargılanacak" söylentileri yayılmaya başlıyordu. Bu tepki ve söylentiler de en tepedeki yaverlerden en basit muhbirlere kadar tüm teşkilat üyelerini rahatsız ediyordu. Örgüt üyeleri basit, haris, ucuz ve herşeyi yapabilecek tiğnette insanlardı. Duydukları rahatsızlık çok kısa bir süre içinde paniğe dönüşecekti.

İttihat ve Terakki henüz duruma tam hakim olamadan ve hafiye örgütünün tüm elemanlarını deşifre edemeden örgütün lağvedilmesine göz yumuyordu. Böylece "hafiyeliğin ilgası ve hafiye tahsisatının kesilmesi" ile ilgili emir 25 Haziran 1908 Cumartesi günü tüm vilayet ve sancaklara telgraf emriyle duyuruluyordu. (*)

Bu emirle birlikte hafiye örgütünün yüzlerce ajanı ve binlerce muhbiri ortalığa dökülüyor, başıboş kalıyordu. Aslında hafiye teşkilatının lağvedilmesi, bir bakıma örgütün işlediği suçların örtbas edilmesi yönünde atılmış önemli bir adım sayılabilirdi. Ancak binlerce ajan ve muhbirin tahsisatının kesilmesi de, barut fıçısının ateşlenmesi anlamına geliyordu. Midelerinden Padişah'a bağlı olan bu kişiler eski düzeni getirmek için ellerinden geleni yapmağa başlıyorlardı.

(*) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi - Ali Cevat Bey'in Fezlekesi - Faik Reşit Unat - TTK. Bas. 1960- Ank. 1960-S. 161

Örgütün önde gelenlerinin tutuklanarak yargılanacağı da söyleniyor, fakat bu hiçbir zaman mümkün olmuyordu. Bunu İttihat ve Terakki içindeki bazı unsurlar da istemiyor, engelleniyordu. Zira İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bazı üye ve sempatizanı ile ordunun üst kademelerindeki bazı subaylar da gerek yazılı, gerekse şifahi olarak verdikleri jurnallerle ajanlık ve muhbirlik işlerine bulaşmış bulunuyorlardı. Zaten Abdülhamit dönemini lekeleyen olaylar genellikle hafiyelik ve jurnal işlerinden kaynaklanıyordu.

Bir anda örgütlerinin lağvolduğunu ve tahsisatsız kaldıklarını gören hafiye, ajan ve muhbirler başıboş bir durumda halk arasına dağılıyorlardı. Hepsi de tanınmak ve yargılanmak korkusundayken Fehim Paşa'nın linç edilmesi, endişe ve tedirginliklerin üzerine adeta tuz biber ekiyordu. Hamdi Bey'in Zabtiye Nâzırı yapılmasına karşı "hafiyelere bu görev nasıl verilir" diyerek öğrencilerin ayaklanması, Fehim Paşa'nın feci şekilde öldürülmesi, Kabasakal Mehmet Paşa'nın İstanbul'u terkettiği sırada Mudanya'da başına gelenler ve nihayet İsmail Mahir Paşa'nın cadde ortasında katledilmesi, diğer hafiye, ajan ve muhbirleri "can korkusuyla" harekete geçiriyordu. Bir yandan parasızlık, bir yandan can korkusu ve bir yandan sahipsizlik, hafiyeleri yamanacak yeni kapılar aramaya sevkediyor, bir süre sonra da provokasyonlar başlıyordu. Nitekim bir grup hafiye İttihat ve Terakki ile Sabahattincilerin arasına karşıyor, bir grup hafiye tutucu kanadın maskesini takıyor, İttihat-ı Muhammedî eylemlerinde boy gösteriyordu. Özellikle Meşrutiyetin ilk günlerindeki "Yaşasın Hürriyet" sloganları atılarak yapılan sokak gösterilerinde kalabalığa karışan hafiyeler kimseye farkettirmeden duruma hakim oluyor, gösterilerin nabzını ellerine geçiriyorlardı. Bu olanağa kavuştuktan sonra kalabalıkları provoke etmek veya yönlendirmek

kolaylaşıyordu. Hafiyeler 31 Mart'ta "ümmet" olmayı amaçlayan cahil ve dogmatik bir topluluğu kışkırtacaklardı. Meşrutiyet'i çökertmek ve aydın kadroları cahil insanlara tepeletmek hafiyeler için hiç de zor olmaycaktı.

Üstelik bu dogmatik kitle hem İttihatçıların deneyimsizliği hem de Sabahattinci ve Volkancıların tahrikleriyle hazır hale geliyordu. Hafiye örgütünün ajan provokatörleri sadece ateşi baruta değdirmekle yetineceklerdi.

Meşrutiyet'in ilanı, 31 Mart Olayları bakımından geriye saymanın başlangıcı oluyordu.

GENEL AF

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Meşrutiyet'in ilk günlerinde temkinli davranıyor, "gizli" niteliğini muhafaza ediyor, hemen açığa çıkmıyordu. Ayrıca Cemiyet'in, İstanbul'da resmi bir temsilcisi veya sözcüsü de bulunmuyordu.

Bu nedenle Cemiyet'in belirsiz sempatizan ve üyelerinin kışkırttığı kalabalık gösterici grupları, özellikle üniversite gençliğinin öncülüğünde Babıali'ye yürüyor, taleplerini bu yürüyüşler sırasında sloganlar atarak seslendiriyorlardı.

Meşrutiyet ortamında kazanılan basın özgürlüğü sayesinde; Ahmet İhsan Bey tarafından yeniden yayınlanmaya başlayan Servet-i Fünun gazetesinin bürosu, Babıali'nin tam karşısında yer alıyordu. Ahmet İhsan ve Servet-i Fünun'un diğer yazarları Meşrutiyet yanlısı aydınlardı. Bu nedenle gençlerin önderliğindeki göstericiler genellikle gazete binasının önüne geliyor, telaplerini burada seslendiriyorlardı. Hatta gün geliyor, Ahmet İhsan Bey gazetecilik hudutlarını da aşarak Babıali ile göstericiler arasında "iletişim sağlamak" gibi görevler de üstleniyordu.

"Dün oniki bini mütecaviz halk, sancaklarla ağır ağır, takım takım geldiler. Matbaanın önünde birleştiler, durdular. Hep nazarlar matbaamıza müteveccih idi. O zaman bu nümayişin hükmü anlaşıldı.

Servet-i Fünun'un namusuna güvenerek milletin âmâl-i meşrûasını teblîğ ve beyân şerefine gazetemizi layık görüyorlardı.

Servet-i Fünun'un taraçasından natıkapervazlar irâd-ı nutkeylediler... Ve oniki bini mütecaviz halk hep yemin ederek affı umûmî istediler."(*)

Böylece Meşrutiyet'in ilk günlerinde hafiyeliğin lağvedilmesi gibi, genel af sorunu da Osmanlı devletinin siyasi gündemine girmiş bulunuyordu. Hafiyelik sorunu gibi genel af meselesi de son derece önemli bir konuydu. Zira 32 yıllık Mutlakiyet rejimi sırasında binlerce aydın, asker, öğrenci, bürokrat, dürüst ve namuslu insan, ailelerinden koparılarak "Memâlik-i Osmaniye'nin" en uç noktalarına gönderilmişti.

Onların anaları, babaları, eşleri ve çocukları Meşrutiyet yönetiminden bu acıya bir son verilmesini istiyor, bekliyorlardı. Bu büyük kitle aynı zamanda gergin ve kırgın bir durumdaydı. Üstelik bu insanların kızgınlık ve hışmı hafiye örgütü üzerinde yoğunlaşıyordu. Zira sürgünlerin nedeni onları ve verdikleri asılsız raporlarıydı.

Şayet Meşrutiyet bidayetinde hasıl olan heyecan ve galeyan üzerine bu af arzusu tağmin eyleye idi, kurunun yanında yaşlar da yanarak binlerce hafiye mahv edilirdi."(*)

Durum bu kadar hassasken Saray ve özellikle de Sadrazam Sait Paşa İki yüzlü davranmaktan, genel affı savsaklamaktan geri kalmıyordu. Buna paralel olarak Meşrutiyet lehi-

(*) *Servet-i Fünun - 28 Temmuz 1908 - Sak.*

ne yapılan gösteriler de başlangıçta vakur ve saygılı bir görünüm yansıtırken, "Hamdi Bey Vakası"nın ardından müteca-vizleşiyor, özellikle genel af konusunda çığırından çıkma aşamasına geliyordu.

Sait Paşa nihayet, daha fazla geciktiremeyeceğini anladığı genel affı (kendine göre güdük bir biçimde) ilan ediyordu.

"Mektep efendilerinden gençlerden ibaret olan bu nümayişçiler (...) fakat Babıali iki yüzlü siyasetinde devam edince sabır taşmıştı. (...) ertesi gün henüz tahliye edilmemiş olan siyasi mahkûm ve menfilerin kurtulması için çok şedid olarak bağırıştılar ve bunda haklıydılar. Sadrazam Sait Paşa vilayetlerdeki menfilerin salıverilmesini teblîğ ederken yalnız Rumeli vilayetlerine telgraf çekmiş, Anadolu ile Hicaz ve Trablusgarp'ı unutmuştu."(**)

Sait Paşa gerçekten unutmuş muydu yoksa "Belki Meşrutiyet çöker ve Abdülhamit yeniden istibdata başlar" düşüncesi ve ihtimaliyle bir açık kapı bırakmak için mi böyle yapmıştı? Hangi nedenle olursa olsun onun bu tavrı göstericileri iyice çileden çıkarıyordu. Zira sürgünlerin büyük bir kısmı Anadolu'ya, Hicaz ve Trablusgarp'a gönderilmişti.

Nihayet binlerce gösterici bir kez daha Babıali'ye akıyor, Servet- i Fünun'un önüne gelerek bağırıp çağırıyor ve gazete binasının balkonundan heyecanlı nutuklar atılıyordu. Göstericiler bu arada "Sizi tarafımızdan vekil yapıyoruz, Babıali'ye gidin, menfilerin salıverilmesi için derhal gözümüzün önünde telgraf çektirin"(*) diyerek Ahmet İhsan ile birlikte Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin oğlu Ahmet Muhtar (Hafiye Listesinde adı var), İkdam Gazetesi sahibi Ahmet Cevdet

---

(*) Hafiyelerin Listesi - Mahmud- İst. 1909 (1326)-S. 112
(**) Matbuat Hatıralarım (1888 - 1923) - Ahmet İhsan - Ai- Mat. 1930-31 C. 2.5.14

ve Mirza Sait Paşazâde Kadri Bey'i Babıali'ye gönderiyorlardı.(**)

"Sadrazam Paşa'nın yanına girdim. O gün, ömrümde ilk defa olarak meşhur Sadrazam Sait Paşa'yı yakından görüyor ve kendisiyle konuşuyordum. Bu mülâkat bende çok derin ve garip hatıralar bırakmıştır. Ben, bunların dışarıda yığılı olup bağırışan gençliğin menfada çürüyen oğulları ile kardeşlerinin derhal tahliyesini isteyen heyecanlı adam kitlesi namına, söz söylemek istiyordum."(***)

Ahmet İhsan'ın bu çabasına karşıklık Sadrazam Sait Paşa o anda bile İttihatçılarla temas kurmak ve "İttihatçıların Sadrazamı olacağını ihsas etmek" istiyordu. Nihayet diğer yörelerdeki sürgünlerin de serbest bırakılması sağlanıyordu. Ali Fuat Türkgeldi'ye göre bu sorun sabahleyin çözülmüş, "irade-i seniyye" heyetin Babıali'ye geldiği sırada hazırlanmıştı.

"Müsveddeyi bizzat yazıp götürdüğüm sırada Servet-i Fünun matbaasından üç zat gelerek kendisini görmek istediklerini haber verdiler(...) Mahkûmîn-i siyasiyenin afvlerini ahali namına talep etmek üzere gelmişlerdi. Zaten kendisi o gün bizzat irade-i seniyyesini istihsal ederek telgraf ve tezkirelerin yazılmakta olduğunu bildirdi ve bana da kendilerine gösterilmek üzere tezkire-i seniyye'yi getirmemi söyledi. Tezkire-i seniyye'yi getirip Memduh Paşa'nın muvacehesinde kıraat eyledim. İrade-i seniyyeyi büyük kapı önünde tecemmu eden

---

(*) Matbuat Hatırlarım (1888 - 1923) Ahmet İhsan A.İ. Mat. 1930-31 C. 2-S. 14

(**) Görüp İşittiklerim - Ali Fuat Türkgeldi - TTK. Bas Ank. 1949-S. 4 (M. Çulcu'nun notu: A. İhsan anılarında iki arkadaşıyla birlikte gittiğini söylüyor. A. Fuat Türkgeldi ise üç kişinin adını veriyor. A. İhsan ile A. Cevdet'i karıştırmış olabilir.)

(***) Matbuat Hatırlarım (1888-1923)- Ahmet İhsan A.İ. Mat. 1930-31C.2-S.15

ahaliye bizzat kıraat ederse hüsn-i tesir hasıl edeceğini söyleyerek Memduh Paşa'yı alıp binek taşına götürdüler. Müşarünileyh irade-i seniyyeyi kıraat edince halk kendisini şiddetle alkışlayıp kucaklamış ve o da bu muameleden pek memunun kalmıştır."(***)

Gerçi genel af ile Mutlakiyet rejiminin haksız hışmına uğrayan sürgündeki aydınların ve namuslu insanların haklarının korunması amaçlanmıştı ama, bu kez de bir bakıma " kaş yaparken göz çıkartılmıştı"... Zira o sırada Zabtiye Nezâreti'ne tayin edilmiş olan Hamdi Bey sadece siyasi suçluları serbest bırakmak yerine adi suçluları salıvermiş, böylece ortalığı daha da karıştırmayı amaçlamıştı.(**)

"Afv-ı umûmî kararının teblîği üzerine Zabtiye Nâzırı hapishane-i umûmî'deki siyasi mahbûsîni tahliye için gidince sahtekârlık maddesinden dolayı mahkûm olan Malûmât gazetesi sahibi Baba Tahir (hafiyelerden), diğer cerâim-i âdîyye mahkûmlarını başına toplayıp ve ellerinde silah olduğu halde kapıyı tutup "ya bizi salıverirsiniz veya bunları da bırakmayız" diye arbede çıkarırlar."(***)

Hafiye reislerinden Hamdi Bey'in (Ali Fuat Türkgeldi'ye göre zorunlu olarak) siyasi suçlularla birlikte adi suçluları ve Baba Tahir gibi sahtekârlık suçundan hapiste bulunan hafiyeleri de serbest bırakması ortalığı daha bir karıştırıyordu.

"Zaptiye Nâzırı keyfiyeti Babıali'den isîzaha mecbur olur, o sırada memlekette silah patlayacak olursa netâyic-i vahim tevellüd edebileceği endişesiyle Meclis-i Vükelâca istimâl-i silah için müsaade itasına cesaret edilemeyerek cümlesinin

---

(*) Görüp İşittiklerim-Ali Fuat Türkgeldi- TTK. Bas. Ank. 1949-S. 4
(**) Hamdi Bey Vakası ile öyküsü anlatılan Beyoğlu Mutassarrıfı Başhafiyelerden
(***) Age. S. 4

tahliye-i sebilleri hakkında emir verirler."(*)

Böylece hafiye örgütünün lağvedilmesi ve hafiyelerin tahsisatının kesilmesi nasıl ki ortaya bir sürü işsiz, güçsüz, kötü niyetli ajan ve muhbirlerin dökülmesine yol açtıysa; genel affın istismar edilmesiyle de ortalığa bir alay karanlık geçmişli adam saçılmıştı. Bunların bazılarının amacı sadece anarşi çıkarmak, yağma yapmak ve ortalığı karıştırmaktı. Nitekim artık İstabul'da "Yaşasın Hürriyet" sloganının yanı sıra "Padişahım çok yaşa" haykırışları da duyulmaya başlanıyordu.

" Mahut Baba Tahir bile umûmî hapishaneden çıkıp, başına bir takım hapishane kaçkınlarını toplayarak sokaklarda davul ve zurna ile gezip, Meşrutiyet taraftarlığı komedyasına başlamış ve "Padişahım çok yaşa" âvâzesini nakarat yapmıştı."(**)

Bu durum açıkca bir hafiye provokasyonuydu.

Ama o sıradaki kimse bu oyunları farkedecek düzeyde tecrübe, kültür ve siyasi yeteneğe sahip değildi. Bunlar, birbirleriyle bağlantılı olaylar olmasına karşın, görmesi ve önlem alması gerekenler bu durumu farkedemiyorlardı.

Üstelik sadece adi suçluların değil, menfada bulunan sürgünlerin dönüşü de yeni siyasal sorunlar yaratacaktı. Zira menfaya gönderilenler sadece İttihat ve Terakki yandaşları, yahut çağdaşlaşmadan yana aydınlar değildi. Onların arasında başka siyasal görüşü benimseyenler hatta mürteciler bile vardı. Nitekim Fedâkârân-ı Millet örgütünü kuranlar da bu sürgünlerin arasında çıkacaktı.

(*) Age. S. 5

(**) Matbuat Hatıralarım (1888 - 1923) - Ahmet İhsan A.İ. Mat. 1930-31 C. 2-S. 19

TUTULANLAR - KAÇANLAR

Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte İstanbul'daki aydınlar, siyasiler ve bürokratlar arasında büyük bir hareket ve değişim gözleniyordu. Bu değişimin nedeni "hürriyetin ilanı ve genel af" ile birlikte sürgün ve firardakilerin İstanbul'a dönmesi, pâyıtahttaki bazı bürokrat ve hafiyelerin görevden uzaklaştırılması, bazılarının da can, mal ve hapis korkusuna kapılarak ülkeden kaçmasıydı. Ayrıca Mutlakiyet rejimi sırasında haksız tasarruflarla dürüst ve namuslu kişilere ıztırâb çektiren, işkence ettiren, onları sürgüne gönderen, emekleriyle oynayarak hem kendilerini hem de ailelerini perişan eden " devlet ricâlinden" bazıları da tutuklanarak cezalandırılıyordu.

Anayasa'nın yeniden yürürlüğe konmasıyla birlikte vatana ve İstanbul'a dönenlerin başında "eski ve yeni" Jön Türkler geliyordu. Sabahattin'ler, Ahmet Rıza'lar, (Mithat Paşa'nın oğlu) Ali Haydar Mithat'lar, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo, Dr. Nazım'lar vs., çevrelerindeki aydınlarla birlikte "vatana" dönerken, bazıları da ülkeyi terkediyordu. Bunların başında Abdülhamit'in Ziraat Nâzırı Selim Melhame ile Necib Melhame geliyordu. Selim Melhame kızını bir İtalyan ile evlendirmiş olduğu için İtalyanların sempatisini kazanmıştı. Bu nedenle Meşrutiyet'in dördüncü günü bütün taşınır mal varlığını yanına alarak bir İtalyan vapuruna biniyor ve İtalya'ya gidiyordu. Onu kardeşi Necib Melhame izliyordu. Necip Melhame, Ermeniler tarafından Abdülhamid'e karşı düzenlenen bombalı suikast girişiminin tahkikatını yapmış ve böylece Sultan'ın sempatisini kazanmıştı. (*)

Ülkeden kaçanların önemli bir örneğini de Padişah'ın İkinci Mabeyincisi Arap İzzet Paşa oluşturuyordu. İzzet Paşa Şamlıydı (Hafiye listesinde ismi bulunan İzzet Paşa). Nası-

ra'da görevliyken Ermeni meselesiyle ilgili olarak Padişah'a bir rapor vermiş ve göze girmişti. Bunun üzerine mabeyn erkanına dahil olmuştu. Komisyonlar, meclisler, daireler ona bağlıydı. Bakanlar bazen Padişah'ın bile emirlerini savsaklar, fakat İzzet Paşa'ya bunu yapamazlardı. İzzet Paşa Yıldız Mahakemesi sırasında sanıkların sorgulanmasını üstlenmiş, sanıklara karşı çok acımasız davranmakla şöhret yapmıştı. Hafiye olduğunu gizliyordu ve büyük bir servet sağlamıştı. (**)

İşte bu İzzet Paşa Meşrutiyet'in hemen akabinde "Maria" isimli İngiliz vapuruna biniyor ve İstanbul'dan kaçıyordu. İkinci Mabeyinci Ada'da oturduğu için buradan İngiliz römorkörüne binerek denize açılmış ve gemiye binmişti. İttihatçılar derhal harekete geçerek bu gemiyi Çanakkale'den çıkarken yakalayacaklar fakat İzzet Paşa'yı indirmeyeceklerdi. Zira İzzet Paşa'nın elinde emr-i resm (resmî emir) bulunuyordu. (***)

Bu arada istibdat döneminin önde gelen vezir, nazır ve bürokratları da görevlerinden uzaklaştırılıyor, gözaltına alınıyordu. Zaman içinde gelişen bu tür olaylar adeta bir başı boşluk şeklinde cereyan ediyordu. Bu olaylarda kuşkusuz İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin teşviki hatta tahriki de rol oynuyordu.

Meşrutiyet'in ilk günlerinde "yaşasın hürriyet" sloganlarıyla sokağa dökülen ve Meşrutiyet lehine tezahürat yapan kalabalıklar, bir süre sonra adeta "eyleme" başlıyor ve bazı evleri basıyorlardı. Bunlar özellikle geçmiş dönemde görev üstlenenlerin evleriydi. Göstericiler tarafından evleri basılan kişiler Zabtiye Nezâretine götürülüyor, Bekirağa Bölüğü'nde gözaltına alınıyorlardı.

Gözaltına alınanların başında ise, Başkatip Tahsin Paşa,

(') Matbuat Hatıralarım - Ahmet İhsan A. İ. Mat. 1930-31 C. 2- S. 41
(**) Hafiyelerin Listesi Mahmud - İst. 1909 (1326) - S. 15 -16
(*) Matbuat Hatıralarım Ahmet İhsan A.İ. Mat. 1930-31 C. 2- S. 41-42

Dahiliye Nâzırı Meduh Paşa, Serasker Rıza Paşa, Tophane Nâzırı Zeki Paşa, Bahriye Nâzırı Hasan Rami Paşa geliyordu. Tabii tutuklananlar bunlarla kalmıyor, hayli uzun bir liste oluşturuyordu. Geçmiş dönemin hafiyeleri, jurnalcileri, memurları, polisler, hatta siyasetle ilgisi olmayan bazı görevlileri vs...

Gözaltına alınan "seçkinler" daha sonra Büyükada'ya nakledliyor ve bir süre burada "misafir" edildikten sonra zorunlu ikamet amacıyla Midilli Adası'na gönderiliyordu.(*)

Tüm bunlar olurken bazı hafiye ve bürokratlar da saf değiştirerek Meşrutiyetçi bir görünüme bürünüyor, anarşiyi kışkırtıyorlardı. Hatta Abdülhamit bile bazı hafiye ve devlet erkânı gibi, yakasına hürriyet kokartı takmaktan kaçınmıyordu. İşte olayları bu grup tırmandırıyor, "iki yüzlü ve ikili oynayan" bu kişiler, otorite boşluğundan yararlanarak o boşluğu anarşi ve kaosla dolduruyorlardı.

"İlk günlerde birden bire sinen, bir köşeye büzülen gizli polisler, saray adamları, çalıp çırpan memurlar, sözün kısası yeni yönetimle çıkarları ve dolapları bozulan bütün hoşnutsuzlar, saldırganlık bulmağa başlamışlardı."(**)

ARNAVUTLAR VE İSMAİL KEMAL

"Bir sabah İsmail Kemâl'i gördüm. Eline bir bavul almış gidiyordu.

- Böyle nereye gidiyorsunuz diye sordum.
- Vapura bineceğim. Arnavutluk'a gideceğim, dedi.

(*) Age. S. 44

(**) Siyasi Anılar-Hüseyin Cahit Yalçın-T.İş Bankası Kült. Yay. İst. 1976-S.30

Yukarıda söylediğim gibi, bir kaç gün sonra alınan bir telgraf İsmail Kemâl Bey'in Arnavutluk'a varışını değil, Avlonya'da toplanan "Mebûsân Meclisi" tarafından geçici hükümetin başkanlığına tayin edildiğini ve aynı zamanda genel istek üzerine bindiği gemiye Arnavutluk bayrağı çekildiğini bildiriyordu."(*)

Arnavutluk'un bağımsızlığını kazanmasında önemli bir rol üstlenen İsmail Kemâl Bey, eski bir Jön Türk'tü. İsmail Kemal Bey, Birinci Meşrutiyet'in ilk Meclis-i Mebûsân'ında Avlonya mebusu olarak yer almıştı. Diğer Jön Türkler ve aydınlar gibi o da Abdülhamit'in istibdat döneminde Paris'e kaçıyor ve oradaki siyasi faaliyetlere katılıyordu.

Nitekim Jön Türklerin ikiye ayrılmasıyla sonuçlanan Birinci Jön Türk kongresine, Prens Sabahattin'in davetiyle katılan İsmail Bey, bu toplantıda Arnavutların temsilciliğini üstleniyordu.

(*) İsmail Kemal Bey kuşkusuz bir Arnavut milliyetçisiydi. Ancak uzun süre bu durumu kamufle etmeyi başarıyordu. Birinci Jön Türk kongresi başarısızlıkla sonuçlanınca Trablusgarp fevkalade kumandanı ve Vali Vekili Müşir Recep Paşa ile (II 'nci Meşrutiyet'te Harbiye Nâzırı olunca İstanbul'a gelen, fakat ertesi günü ölen), Prens Sabahattin arasında aracılık yaparak bir ihtilal teşebbüsüne girişiyordu.

Plana göre Müşir Recep Paşa (ki kendisi Arnavut'tu) Arnavutluk'a geçecek, böylece ayaklanma yayılarak Abdülhamit alaşağı edilecekti.

İsmail Kemâl Bey'in gayretleriyle Prens Sabahattin ve

(*) Balkan Acıları-Hastasının Başucunda Kırkgün-Stephane Lauzanne-Kastaş Yay. İst. 1990-S. 112

(**) İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler-Ahmet Bedevi Kuran-Tan. Mat. İst. 1945-S.155

Lütfullah beyler Malta Adası'nda Recep Paşa'nın yaveri Şevket Bey'le buluşuyorlardı. Ancak bu buluşmada Şevket Bey güvenlik gerekçesiyle, ayaklanmanın Arnuvutluk yerine Dedeağaç'ta başlamasının daha yararlı olacağını ileri sürüyordu.

Daha sonra bu plan da değiştiriliyordu. Yine duruma göre Trablusgarp'taki bazı subayların tatbikat bahanesiyle Sert mevkiine nakledilmesi, buradan gemilere bindirilerek Çanakkale Boğazı'ndan geçirilip daha önceden Dersaâdet'teki kurmay subaylarla varılan mutabakata göre İstanbul yakınlarında bir yere çıkarılmaları planlanıyordu. Böylece inkılapçı subaylar birleşecek, "hükümet ıskat, Meşrutiyet ilan edilecekti."(*)

Şevket Bey projeyi Müşir Recep Paşa'ya götürüyor o da onaylayınca ihtilal için harekete geçilip hazırlıklara girişiliyordu.

Nitekim İsmail Kemâl Bey, bu hazırlıkların bir parçası olarak Londra'ya gidiyor, İngilizlerin desteğini sağlamak üzere bazı temaslarda bulunuyordu. Bu temasın sağlanmasında da Londra Büyükelçiliği Başkatibi Sadi Bey, İsmail Kemâl ile İngilizler arasında iletişim sağlıyordu. İngilizler İsmail Kemâl Bey ile Prens Sabahattin Bey'in ihtilal planını son derece olumlu buluyor ve Akdeniz'deki donanmalarını Beşike civarında tutacaklarını vaadediyorlardı. Dahası, İngilizler ihtilalin başlaması sırasında başkentin dış dünya ile bağlantısının kesilmesi gerektiğini vurgulayarak, Eastern Telgraf kablosunun Odessa ve Köstence'ye bağlı kısımlarının iptal edilmesini öneriyorlardı.(*)

İngilizlerin güdümündeki bu ihtilal planları Jön Türkler ara-

---

(*) Age.S. 156

sında coşkulu bir hava estiriyor, diğer taraftan da Prens Sabahattin ve İsmail Kemâl'in İngilizlerle ne kadar içli dışlı olduğunu kanıtlıyordu. Ne var ki Prens Sabahattin görevi üstlendiği halde, mali kaynakları yeterince sağlıyamıyordu. Kendisini tamamiyle ihtilal işlerine vermek amacıyla Büyükelçilikteki görevden istifa eden Reşid Sadi Bey, Dunes Kasel (Türkiye Milli Bankası Temsilcisi) den 10 bin İngiliz Lirası borç alıyordu.

Ancak İsmail Kemâl Bey bu parayı yetersiz buluyor ve Prens Sabahattin'e parasız ihtilal yapılamayacağını, bu şartlar altında kendi başına hareket etmek zorunda kalacağını belirtiyordu. O sırada Prens Sabahattin Bey'in babası Damat Mahmut Paşa İstanbul'a dönmek istiyor, 15 gün sonra da vefat ediyordu. Bu karışık ortamda ise, İngilizlerin makbul adamı olduğu anlaşılan İsmail Kemâl esrarengiz biçimde ortalıktan kayboluyordu. (**)

Bir süre sonra Prens Sabahattin, Lütfullah Bey ve Musuris Gidis Bey ihtilal işlerini görüşmek üzere Atina'ya gidiyordu. İsmail Kemâl Bey de İtalyan bandıralı bir gemi ile geldiği Patras limanına çıkarken Yunanlı subaylar hazırol vaziyetinde bu İngiliz güdümlü Arnavut milliyetçisini karşılıyorlardı. Ayrıca Patras - Atina arasında çalışan trende İsmail Kemâl Bey'e özel bir vagon ayrılıyor ve Arnavut milliyetçisi, bu vagonda Yunalı subaylarla, Rumca özel görüşmeler yapıyordu.(*)

Diğer taraftan İsmail Kemâl Bey Atina'ya Mısır'dan geliyordu. Mısır'da Hidiv ve Lord Kromer ile görüşmüş, muhtemel ihtilal konusunda onlara da bilgi vermişti. Her ne kadar İsmail Kemâl Bey Hidiv'den para almadığını ileri sürüyorsa da Ali Kemâl Bey 19 Kanunu evvel 1902 tarihli jurnalinde durumu

---

(*) Age.S. 160
(**) Age.S. 160

şöyle anlatıyordu:

"Nihayet mütevelli Hidiv, aradığını İsmail Bey'de buldu. Buradan para gitti, vaidler gitti. İsmail Kemâl Bey buraya geldi. Şimdi oteldedir, görüştük. Tabii setr-i maksat ediyor, fakat mütevelli benden saklamadı. Maksad-ı esası İstanbul'u tehdittir, bunların teşebbüsâtına, icraatı müstakbelesine kamilen muttaliyiz evvelden olduğu gibi söz yine havaya gidecek."

İsmail Kemâl Bey daha önce Hidiv'in kardeşine Arnavutluk Prensliğini önermiş bulunuyordu.

İsmali Kemâl Bey bununla da yetinmiyor, Yunanistan'a giderek ihtilal konusunda Atina'ya da bilgi veriyordu. İhtilalciler, darbecileri İstanbul'a taşıyacak gemileri temin etmek amacıyla Atina'ya gelmişti. İsmail Kemâl Bey, gerçekten bir ihtilal yapılmasını istiyor ve bu yönde de çalışıyordu. Ancak onun amacı Meşrutiyet, Kanun-ı Esâsî veya Osmanlı'nın hukuk devleti olması değildi. Onun amacı bu ihtilal ortamından yararlanarak bir Arnavutluk prensliği kurmaktı.

İsmail Kemâl Bey, ihtilalin diğer ülkelerin destek ve güdümünde yapılacağına inanıyor fakat böyle bir hareketin tabandan gelebileceğini kabul etmiyordu.

Yunan Kralı'nın uluslararası skandaldan korkarak ihtiiale yardım ve destek vermekten kaçınması, İsmail Kemâl'in de kenara çekilmesine neden oluyordu. Bunu da Prens Sabahattin ve arkadaşlarına açıkça söylüyordu.

1902 Kongresi'nden sonra Osmanlı gazetesini ele geçiren Prens Sabahattin ile birlikte Osmanlı Hürriyetperverân Cemiyeti'ni kurarak ihtilal yapmayı planlayan İsmail Kemâl Bey daha 1894 yılında Tıbbiye ve Hukuk öğrencileri tarafından kurulan gizli örgüt adına Mizancı Murat Bey gazetesinde

---

(*) Age.S. 161

yazdığı bir yazıda İsmail Kemâl Bey'e (bazı adaylarla birlikte adı geçiyor) Heyet-i Vükela teşkiline mezûniyet verilmesinden söz ediyordu. (*)

Aynı İsmail Kemâl Bey 1899 yılında bazı arkadaşlarını da teşvik ederek, İngilizlerin Transvaal zaferini bahane ederek desteklerini sağlamak amacıyla İngiliz Büyükelçiliğini ziyaret ediyordu. Kasım 1899 günü İsmail Kemâl Bey İngiliz Elçisine ziyaret konusunda talep başvurusunda bulunuyordu. Ancak Büyükelçi, muhaliflerle ve Jön Türklerle görüşemeyeceğini bildiriyordu. Buna rağmen İsmail Kemâl ve arkadaşları ısrar ediyor, bunun siyasal değil, bir sempati ziyareti olacağı konusunda garanti veriyorlardı. Büyükelçisi Sir Nicolas O'Conor bunun üzerine İsmail Kemâl ve arkadaşlarını kabul ediyordu. Buna rağmen Padişah İsmail Kemal'i hemen cezalandırmıyor, fakat diğer arkadaşlarını sürgüne gönderiyordu. (**)

1899 - 1900 de Osmanlı gazetesini İngiliz yanlılarının ele geçirmesi ve gazeteyi Londra'ya taşıyarak Almanya aleyhinde yayın yapmaları II' nci Abdülhamit'in harekete geçmesine neden oluyordu. Abdülhamit İngiliz taraflarını tutuklarken, onların önde gelenlerinden sayılan İsmail Kemâl Bey'i de Trablusgarp'a vali tayin ediyordu. Ancak İsmail Kemal önce karar uyar gibi görünüyor, o sırada koruyucusu olan İngilizlerden yardım istiyor ve nihayet bir İngiliz gemisine binerek ülkede kaçıyordu:

"Batı basınında ilgiyle karşılanan bu firar en çok Almanları endişendirmiştir. Alman raporları İsmail Kemal'in Mithat Paşa'nın yanında çalışmış olmasına ve İngiliz yanlılığına dikka-

---

(*) Bir siyasal örgüt olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler 1889-1902- M. Şükrü Hanioğlu - İletişim Yay. İst. 1985- S. 324
(**) Age. S. 336

ti çekmektedirler. Onun ile ilgili İngiliz Elçisinden alınan bilgiler de bu eğilimi kuvvetlendirmiştir."(*)

Diğer taraftan İsmail Kemal Bey'in İngilizler tarafından kaçırılmasından duyulan memnuniyet, İngiliz Elçisine çekilen şu telgrafla dile getiriliyordu:

"İsmail Kemâl Bey'in İngilizlere yakışan hürriyet perverâne bir suretde himâye-i asilâneleriyle pençe-i istibdâttan kurtulması bize, İngiltere hükümetine ve zât-ı asilânelerine teşekkür etmek cesaretini vermiştir."(**)

İmza Yeni Osmanlılar x

Görüldüğü gibi İsmail Kemâl XX' inci yüzyıla girerken tam bir İngiliz muhibi durumundaydı. Ayrıca İngiltere de İsmail Kemâl'e destek veriyor, kendi çıkarları doğrultusunda onu kullanıp yönlendiriyordu.

1900 yılı ortalarında İsmail Kemâl Yanya'ya yakın Yunan topraklarında yerleşiyor ve gerçekleştirmeye çalıştığı eylemler için Arnavut propagandasına yoğunluk kazandırıyordu. Aynı dönemde Arnavut milliyetçileri, Damat Mahmut Paşa ile temasa geçiyorlardı.

İsmâil Kemal Bey 1902 yılında ihtilal için destek sağlamak üzere gittiği Mısır'da, Arnavut asilerle Ermenilerin Şafak adlı örgütte birleşmelerine de yardımcı oluyordu.

"İsmail Kemâl Hidiv'in avdeti üzerine Mısır'a gitmiş ve Hidiv'in teşvikiyle orada bulunan bir takım cahil Arnavutlar kendisinin istikbaline götürülmüş ve Hidiv bu suretle İsmail Kemâl'i kabul eylemiş ve Mısır'da Hidiv'in himâyesi altında katil ve firarî Ermenilerden ve Jön Türk nâmı takınan firarîlerden mürekkeb Şafak namıyla bir Cemiyet teşkil olunmuş."(*)

Ancak Arnavutlar arasında da bölünme mevcuttu. Bu bö-

(*) Age.S. 352
(**) Age.S. 353

lünme üç ayaklıydı.

* Meşrutiyetçiler.
* Bağnazlar.
* Bağımsızlıkçılar.

Bu üç grup da birbirinden kesin hatlarla ayrılmış değildi. Meşrutiyet ve dolayısıyla İttihat ve Terakki yanlısı Arnavutlar Firzovik Besası'na sadık kalıyorlardı. Bu Besa' (Arnavut yemini) nın ana hatları şöyleydi:

Madde 1- Cenâb-ı Hak ömr-i afiyet-i Pâdişâhî'yi müjdât buyursun, nefs-i nefîs-i hümâyûn için kanımızın son damlasını fedâ etmeye zât-ı akdes-i Pâdişâh-ı uzmâyı her türlü tecâvüz ve taarruza karşı temîn eylemeyi din ve imân ve nâmusumuza kasem ederek akd-i ittifak ettik (...)

Madde 2 - Hukûk-u mukaddes-i hazret-i Pâdişâhî ile selâmet-i vatanîyeyi temîn eden Kanun-ı Esâsî'yi mevkî-i tatbikata vaz ve Millet Meclisi küşâd ettirmeye kat'îyyen karâr verdik (...)

Madde 3 - İçimizde herhangi şahıs veya kabile veya kaza, miktarı her ne olursa olsun ittifakımızı zerre kadar ihlâl etmek teşebbüsünde bulunursa umûmen ve mütefikan diğer kazalar ahâlîsi ittihâdı ihlâl eyleyen kimselere hücûm ve onları mahvedecektir". (**)

Besa'nın dördüncü maddesinde ordu ile mutabakata varmadan bir girişimde bulunulmayacağı, beşinci maddesinde Kanun-ı Esâsi'nin vaz'ı ve Millet Meclisi'nin küşadı konusunda İttihat ve Terakki Cemiyeti ile beraber çalışılacağı, altıncı maddesinde Besa'ya muhalif hareket edenlerin mahvedileceği, yedinci maddesinde Besa'nın sadece Kanun-ı Esâsî'nin

---

(*) Age. S. 387

(**) Türkiye'de Siyasal Partiler- Tarık Zafer Tunaya - İkinci Meşrutiyeti Dönemi- Hürriyet Vakfı Yay. İst. C. 1 S. 546

yürürlüğe konmasını ve Meclis'in açılmasını hedeflediği, sekizinci maddesinde ise bu Besa'nın 25 Cemaziyelahir 1326 tarihinde Firzovik'te kaleme alınarak imzalandığı kaydediliyordu. (*)

Ancak Besa'nın kabul edildiği Firzovik toplantısında, temsilciliğini İsa Bolatin'in yaptığı Abdülhamit rejiminin sürmesini isteyen tutucular da bulunuyordu. Bunlar hem taassup içinde olduklarından, hem de Abdülhamit'in sağladığı ekonomik çıkarlardan ötürü baskı rejimine bağlıydılar. Nitekim sonraki yıllarda İsa Bolatin ile İttihat ve Terakki arasındaki çatışma açığa çıkacak ve sertleşecekti.

Arnavut toplumu sarayla ilişkilerinde istikrarsız bir tablo yansıtıyordu. Örneğin Abdülhamit Muhafız Alayı'nı Arnavutlardan oluşturmuş bulunuyordu. Bu onun Arnavutlara duyduğu güvenin bir göstergesiydi. Buna karşılık Arnavut tebaa da padişaha çok sadık görünüyordu. Ancak Arnavutluk'ta meydana gelen olaylar, diğer azınlıklardan geri kalmıyor, en az onlar kadar sorun yaratıyordu. Bağımsızlığı amaçlayan bu başkaldırılar XIX' ncu yüzyılın ilk yarısından itibaren dikkati çekmeye başlıyordu. İsyanları ise Berlin Kongresi'nden sonra sayıları giderek artan Arnavut cemiyetleri ve onların oluşturdukları birlikler örgütlüyordu. Prizren Birliği (1880-1881) ve Peja Birliği (1899-1900) bu gelişmenin bir sonucuydu.

Cemiyetleşme ise Tarık Zafer Tunaya'nın "şema denemesine göre" şu kronolojik sıralamayı izliyordu:

Arnavutluk Halkının Hukukunu Koruma Komitesi (1878-İst.), Cemiyet-i İlmiye-i Arnavudiye (1879-İst.), Deturia (Bilgi) (1887 - Romanya), Deshira (Arzu) (1892- Bulgaristan), Drita (Aydınlık) (1885- İst.), Arnavut Uhuvvet Cemiyeti (1894 Mısır), Arnavutluk Komitesi (1890- İst.)

(*) Age.S. 547

Arnavutluk Kurtuluş Komitesi (1905- Manastır) ve Başkim Kulüpleri (*)

Bu örgütler içinde en dikkati çeken kuşkusuz II' nci Meşrutiyet döneminde adından ve etkinliğinden sıkça bahsedilen Başkim Cemiyeti (veya Kulüpleri) idi. Başkim Cemiyeti II' nci Meşrutiyet ortamında adını ilk duyuran örgütlerden biriydi. 1908 yılında kurulduğu kabul edilen Başkim Cemiyeti'nin aslında Meşrutiyet'ten önce kurulmuş olması varsayımı pek uzak bir olasılık değildi.

Başkim Cemiyeti'nin görünen amacı "ulusal dil olan Osmanlıcayla Arnavutçanın öğretilmesi ve yayılmasıydı." Başkim kelimesi "İttihad" (birlik) anlamına geliyordu.

Buna karşılık durum hiç de dışardan görüldüğü gibi değildi. Başkim Cemiyeti milliyetçi ve ayrılıkçı bir amaç güdüyordu. Nitekim İsmail Kemâl, Hasan (Priştine), Esat Toptani (Draç) gibi Arnavut bağımsızlıkçısı bu kişiler örgütün önderliğini ve kurmaylığını yapıyorlardı. Nihayet bu iki yüzlü politika, 1909 ve sonraki olaylarda açığa çıkıyordu.

Ayrıca 31 Mart'a ulaşan süreçte cereyan eden olaylarda sürekli Arnavut kökenli kişilerin rol alması ve hedef seçilmesi de anlamlıydı.

Örneğin, Manastır Postanesinden çıkarken öldürülen Şemsi Paşa, Meşrutiyet'in ilk kabinesinde Harbiye Nezâreti görevine getirildiğinin ertesi günü ölen Müşir Recep Paşa, İkinci Mahmut türbesinin yakınında kurşunlanarak öldürülen önemli hafiyelerden İsmail Mahir Paşa ve nihayet öldürülmesi bardağı taşıran damla etkisi yapan ve olayların patlamasına neden olan Serbestî gazetesi'nin başyazarı Hasan Fehmi Bey hep Arnavuttular.

Yüzlerdeki maskeler Meclisi Mebûsân'ın açılmasıyla birer

(*) Age. S. 539

birer düşecek; dahası, 31 Mart Olayı sırasında kimlerin ülkede anarşi çıkarmaya çalıştığı daha bir netlik kazanacaktı.

Bu ortamda İngilizlerin güdümünde, Yunanlıların desteğinde, Jön Türklük hüviyetinde, ihtilal arayışında ve Prens Sabahattin'in dostluğunda gelişip serpilen Arnavut milliyetçisi İsmail Kemâl Bey "saman altından su yürüterek" Bağımsız Arnavutluk hedefine doğru adım adım ilerliyordu. Türk kamuoyu ise onu tam bir Meşrutiyetçi sanarak ayakta alkışlıyordu.

MEŞRUTİYET ORTAMINDA KADIN HAKLARI VE TUTUCU KESİMİN TAVRI

1730 yılında cereyan eden Patrona Halil ayaklanmasının altında yatan nedenlerden biri de Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın kadın hakları doğrultusunda açık fikirli davranmasıydı. Fikir hayatında ve ekonomide "liberalizasyon" olarak nitelenebilecek bir yol izleyen Sadrazam İbrahim Paşa, kadının toplumdaki yerinin daha aktif bir yapıya kavuşmasını amaçlıyor, hatta teşvik ediyordu. Bunun somut örneklerinin başında, Sadrazam'ın yer aldığı "helva toplantılarına" kadınların da katılmasıydı. Nitekim tutucu kesim Sadrazam'ın bu tavrını en sert şekilde eleştiriyor, hatta ona son darbeyi yine kadın konusunda indiriyordu.

"... At Meydanı ve Sultan Mehmed ve Bayezid avluları ve Yeni - bağçe ve Yedi-Kule ve Bayram Paşa ve Eyüb ve Kasım Paşa ve Tophane ve Sa'da'bâd ve Dolmabahçe ve Bebek ve Göksu ve Çubuklu ve Beykoz ve Üsküdar'da Harmanlık nam mahallelerde dolablar ve beşikler ve atlı-karıncalar ve salıncaklar kurdurup ricâl-ü nisâ mahlût ve kadıncıklar salıncağa binûb inerken hubbaz yiğitler kadınları kucağına alup salıncağa koyub çıkarıp kadınların salıncakda uçkurları mey-

danda, hoş sadâ ile şarkılar çağırttığında nakısatül akl nisvân tâifesi nâil olub kimi zevcinden izin, kimi izinsiz, izn-i âmdır diyerek seyrâna gidûb ve cebren seyr akçesi alub olmaz ise talâk taleb eder... tatlik avratların yedd'inde gibi olub ehl-i ırz diyecek her mahâllede beş hatun kalmadı..."(*)

Osmanlı devletinin teokratik yapısı zaten kadın özgürlüğünü "İslami taassub" la sınırlarken bir de durumun "dinsel tutucu kanat" tarafından istismar edilmesi, cahil kitlelerin gösterilen hedefe karşı harekete geçmesini kolaylaştırıyordu.

Osmanlıların sosyal yapısını, Batı Avrupa toplumlarının yaşam tarzından ve sosyal yapısından ayıran en önemli unsur da taassubun kadın meselesi üzerindeki olumsuz etkisiydi. Batı Avrupa'da hiç bir toplum kadınların tavrı, giysisi veya daha geniş özgürlüklere kavuşması nedeniyle "dini duygularını" incitilmiş kabul etmiyor, bu nedenle kadın konusu hiç bir sosyal hareketin nedeni olmuyordu. Buna karşılık Osmanlı toplumunda tüm sosyal sorunlar, son aşamasında kadınların özgür davranışları; giyim, kuşam ve dünyevi yaşama katılmaları istismar edilerek patlamaya dönüştürülüyordu. Üstelik bu faaliyetlerde de her zaman olduğu gibi bir "çifte standarda" rastlanıyordu. Örneğin; 1730 Ayaklanmasına kadınların helva sohbetlerine katılması veya salıncağa binmesi bahane edilirken, 1806 - 1807 Kabakçı Ayaklanmasında kadınların ellerine sırığa geçirilmiş ciğerler alarak sokağa dökülmeleri, baldırı çıplaklar tarafından onaylanıyor, destekleniyordu.

Kısacası dini tutucu kesim kendi çıkarları doğrultusunda olduğu sürece kadını sosyal yaşama dahil ediyor, kendi çıkarlarına ters düşüp, çağdaşlaşmadan yana olduğu zaman kadın hareketini mahkum ediyor, hatta kan dökmek için bunu

---

(*) Patrona İsyanı 1730- Dr. Münir Aktepe - Ed. Fak. Bas. İst. 1958-S. 44

bahane yapıyordu.

Nitekim II' inci Meşrutiyet döneminde de aynı senaryo sahneleniyor, kadının sosyal yaşama katılmaya başlaması, 31 Mart Olayı'nın önemli nedenlerinden biri oluyordu. II' nci Meşrutiyet kuşkusuz kadını sosyal yaşama dahil etmeyi. ekonomi dışı bu durumundan üretici duruma getirmeyi ve toplumsal kalkınmada eğitilmiş kadın kitlesinin itici güç olarak kullanılmasını amaçlıyordu. Hatta İttihat ve Terakki Cemiyeti "kadın - erkek eşitliğini" yasallaştırmayı amaçlıyor, bu hedefi programına alarak 6 Ekim günü Şûrâ yi Ümmet gazetesinde yayınlıyordu.

"9- Cins ve mezhep tefrîk edilmeksizin herkes müsâvât (eşit) ve hürriyet-i tammeye (tam hürriyete) mâlik ve aynı mükellefiyete tâbîdir."(*)

İttihat ve Terakki kadın haklarıyla içiçe bir siyasal kuruluştu. Zira örgüt Abdülhamit yönetimine karşı mücadele ederken "kadın - erkek" ayırımı yapmamış, aksine mücadeleye kadınları da dahil etmişti. İttihat ve Terakki Cemiyeti kuşkusuz kadın hakları konusunda tam eşitlikten yanaydı. Bununla birlikte Meşrutiyet'in ilk günlerinde "tutucu kanadın" tepkilerini törpülemek amacıyla konuya temkinli yaklaşıyordu.

Örneğin, Meşrutiyet hareketinin Azerbaycan'daki uzantısını oluşturan ekipten Ahmet Ağaoğlu, daha 1901 yılında yazdığı bir risalede "kadın - erkek eşitliğine" şu açıdan bakıyordu:

"Kur'an'ın üslubu hiç bir konuda, kadınlardan, yetimlerden, garip kişilerden söz ettiği yerlerde olduğu kadar, insanı ta içinden kavrayan böylesine asil, böylesine candan bir üslupla yazılmamıştır. Kur'an'da kadınlardan söz eden ve "Nisâ

(*) Türkiye'de Siyasi Partiler - Tarık Zafer Tunaya C. 1. S. 66

sûresi" adını taşıyan büyük bir bölüm yer almıştır. Yalnız bu bile Muhammed'in kadın meselesine ne büyük bir önem verdiğini göstermeğe yeter. Bu sûre o devrin Arap erkeklerini şaşırtan şu cesur ve beklenmedik sözlerden başlamaktadır:

'Ey insanlar! Sizi aynı maddelerden yaratan, ondan da eşini yaratan ve ikisinden de bir çok erkekler ve kadınlar üretip yaratan Allah'tan korkunuz!'

Bu kelimeler o devrin puta tapan Arabı için, onun bütün geleneklerini, göreneklerini, anlayışını, dünya görüşünü alt üst eden korkunç bir yenilik, başlı başına bir inkılap mahiyetini taşımaktaydı."(*)

Daha 1901 yılında "kadın - erkek eşitliğinin" bu kadar cesur biçimde dile getirilmesine karşın Meşrutiyet'in ilk günlerinde İttihat ve Terakki'nin tavrı hayli ilginçti. Zira Selanik'ten Reuter ajansı'na yapılan bir açıklama 30 Temmuz günkü Matin gazetesinde şöyle yer alıyordu:

"İstanbul, 30 Temmuz - Türk kadınlarının bilakaydüşart kapalılıktan kurtulacağı hakkında sözler çıkmıştır. ve bu haberlerin mürteciler tarafından mahsus uydurulduğu zannolunuyordu. Dün gece Türk Komite Merkezine müracaat eyledik; bu heyet gerek ecnebi muhabirlere ve gerek endişeye düşen Müslümanlara böyle bir tedbirin yapılmayacağını ve hatıra getirilmediğini sureti kat'îyyede temin eylediler."(*)

Bu, İttihat ve Terakki'nin açık bir taktiği idi. Zira Meşrutiyet yerine teokratik despotizmi amaçlayan dinsel taassub, kadın haklarını bahane ederek tezvirata ve cahil kitleleri tahrik etmeye başlamıştı. Bunun nedeni ise Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte çağdaşlaşmaktan yana kadınların harekete geçmeleri ve "hürriyet ortamından" yararlanarak kendi özgürlüklerinin hu-

(*) İslamlıkta Kadın - Ahmet Ağaoğlu - Nebioğlu Yay. İst. 1959.S. 28

dutlarını da genişletmeye çalışmalarıydı. Nitekim onlar da diğer göstericiler gibi sokağa dökülmüş ve "Yaşasın hürriyet" diye bağırmışlardı.

Üstelik bu gösteri Meşrutiyet'in dördüncü günü düzenlenmişti. 27 Temmuz günü kadınlar ellerinde pankartlar olduğu halde arabalardan bir konvoy oluşturmuşlar, şehrin sokak ve caddelerinden geçerek gösteri yürüyüşü yapmışlardı.(**)

Oysa aynı gün Meşrutiyet'i ilan ettiği için Padişah'a teşekkür ziyaretlerinde bulunmak isteyen Harbiye öğrencilerine Tophane Nâzırı Zeki Paşa izin vermiyor, okulda disiplin önlemleri alıyordu.

Kadınların Meşrutiyet'i coşkuyla karşılamalarının altında, Abdülhamit'e karşı İttihat ve Terakki Cemiyeti doğrultusunda mücadeleye katılmış olmaları yatıyordu. Örneğin, Emine Saniye Hanım'ın İttihat ve Terakki Cemiyetindeki tek kadın üye olduğu bile söyleniyordu.(***)

Kadınların erkeksiz gösteri yapmasına parelel olarak çok sayıda kadın erkekle birlikte diğer gösterilere katılmaktan da geri kalmıyordu.

"Ertesi gün İstanbul'a indim. Köprü üzerinde kadın erkek, herkesin göğsünde kırmızı beyaz kokartlar, bir insan denizi gibi bir yandan öbür yana akıp gidiyordu. Yüzlerce yılın biriktirdiği her çeşit kızgınlık ve kötü niyetler ortadan kalkmış, hatta kişisel ve cinsel içgüdüler de ortadan kalkıvermişti."(*)

Cemiyet'in kadın kıyafetleri konusunda müdahalede bulunmayacağını açıklamasına karşın yine de önemli değişiklikler oluyor, kadın kitlesi adeta Meşrutiyetle birlikte kendini ye-

---

(*) Matbuat Hatıralarım Ahmet İhsan 1888 -1923 -1930 -1931 Cilt 2. S. 27
(**) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve 31 Mart Hadisesi Ali Cevat Bey Feziekesi Faik Reşit Unat 1960 S. 161
(***) Mor Salkımlı Ev Halide Edip Adıvar Atlas Kitabevi S.17

niliyordu:

"Zaten bu, çarşafın ilk kez değiştirilmesi değildi. O da modadan etkileniyordu. Saray kıyafetleri Paris'te moda olduğu zaman çarşafın üst kısmı, İstanbullu zarif kadınların beline kadar çıkımıştı. Entariler sükse yapmaya başladığında, çarşafın eteği biraz daralmıştı. Pelerin kapşonları, başörtüsü kadar küçülürken kol kısmı dirseğe kadar açılıp boyuna da dolanıyordu."(**)

Tinayre'ye göre 1908 Türkiyesinde bu, kadınların yapabileceği en büyük patavatsızlıktı. Zira kadınların saçları peçenin ve alınbağının altından bile görülmemeliydi. Ancak gelişmeler bununla da kalmıyordu. Yürekli kadınlar artık babaları ve eşleriyle birlikte sokakta yürümeğe cesaret edebiliyorlardı. Aralarından bazıları tramvaylara, vapurlara biniyor, aydın ve eli kalem tutanlar basın hürriyetinden yararlanarak gazetelere yazılar gönderiyorlardı.

"Benim yazı alemine resmen girişim bu günlerde başlar (...) Tevfik Fikret'in başta olduğu Tanin gazetesi o zaman çıkmağa başladı. Bu gazete Edebiyat-ı Cedide yazarlarından ünlülerini toplamıştı. (...) Ben de o gazetenin edebiyat kısmında yazı yazmaktan büyük zevk, hatta gurur duyuyordum. (...)

Meşrutiyet ilanının balayı geçer geçmez birbirine karşıt düşünceler ortaya atan, iyi ve kötü güçlü muhalefet, yeni rejimin "kadın" konusunda, koyu tutucuları memnun etmeyen ileri adımları olmuştur. Bu arada ben de kendim sık sık yazı yazdığım için mektuplarla hücumlara uğruyordum. Bu imzasız mektuplar hep kadınların cemiyette bir yer almalarına ve fikir sahibi olmalarına şiddetle karşı çıkıyor ve bunu dinimize aykırı sayıyordu."(*)

(*) Age.S. 118

(**) Fransız Kadın Yazarın Kaleminden 31 Mart ve Türkiye Marcelle Tinayre 14 Şubat 1986 tarihli son Havadis Gazetesi

Bu arada İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelenlerinden bazıları da kadınların ileri hareketlerini açıkca desteklemeye başlıyorlardı. Bunlardan biri de Ahmet Rıza ve eşi Selma Hanımdı.

Ahmet Rıza Bey, kadınların çağdaş eğitiminden yanaydı. Zira kadınlar ancak bu şekilde sosyal yaşama katılabilir, onların "rasyonal" düşünce sistemine katılmasıyla toplum ilerleyebilirdi. Bunun için de Ahmet Rıza Bey Padişah tarafından büyük bir konak tahsis edilmesini ve buranın kız lisesi yapılmasını öneriyordu.(**)

Ancak onun talebi tutucu kesimin tepkisiyle karşılanıyordu. Diğer taraftan Ahmet Rıza Bey'in eşi Selma Hanım, kadınların sosyal yaşama girmesi için çaba harcıyordu. Bu nedenle Avrupa'dan kadın şapkaları getirip bunları Türk kadınlarına giydiriyordu. Selma Hanım bununla da kalmıyor, Kadın Çevresi adlı bir dernek kuruyor, derneğin duvarlarına tablolar asıyor, kitaplar getiriyor ve hepsinden önemlisi kadınlara piyano dersi veriyordu.(***)

Çağdaşlaşma ve Meşrutiyet'ten yana olanlar bu yönde çaba gösterip faaliyetlerini yoğunlaştırırken tutucu kesim de giderek bileniyordu. Gerilim durmadan artıyordu. Dinsel tutucu kanat, bir yandan ulema içinde yer alan aşırıların, diğer yandan Meşrutiyet'e kin duyan işsiz hafiyelerin ve Padişahın Mutlakiyet dönemindeki ikbal ve nüfûzunu kollamaya başlıyorlardı. Nitekim bu yöndeki ilk olayı fırsat bilerek kan dökmekten de kaçınmıyorlardı.

Beşiktaş civarında Bedriye isimli dul bir Türk kadını oturu-

(*) Mor Salkımlı Ev - Halide Edip Adıvar - Atlas Yay. İst. S. 119-120
(**) Fransız Kadın Yazarın Kaleminden 31 Mart ve Türkiye Marcelle Tinayre 14 Şubat 1986 tarihli son Havadis
(***) Age. 14-15 Şubat 1986 tarihli son Havadis gazeteleri

yordu. Bu kadın Todori adında, Bahçevanlık yapan bir Rum erkeğine gönlünü kaptırmış bulunuyordu. Meşrutiyet ortamında Kanun-ı Esâsîye göre Müslümanlarla gayrımüslümanlar arasında eşitliğin sağlanmasından yararlanarak evlenmek amacıyla girişimde bulundular. Ancak kadın Todori'nin evine yerleşince babası da polise haber verdi. Böylece olaya karışan polis, Todori ile Bedriye'yi yakalayarak karakola götürdü. Bunun üzerine karakolun önüne tutucu dinci kanattan büyük bir kalabalık toplandı. Zira bunlar şeriat hükümlerine göre Müslüman bir kadının gayrımüslim erkekle evlemesine izin verilmeyeceğini savunuyorlardı. Karakol komiseri ve ulemadan bir kişi kalabalığı dağıtmaya çalışıyor, fakat başarılı olamıyorlardı.

Bu arada karakola Yıldız'dan Binbaşı Osman Efendi komutasında 40 asker gönderildi. Ancak askerler olaya seyirci kalıyor, hatta Binbaşı birliği geri çekmek istiyordu. Askerlerin ateş açmadığını ve seyirci kaldığını gören tutucu zorbalar karakola saldırıyor, Rum bahçevanı linç ederek öldürüyor, Bedriye'yi ise ağır şekilde yaralıyorlardı.(*)

Böylece Meşrutiyet'e ilk kanlı leke de bu olayla düşüyor ve tutucu kanat kan dökmekten kaçınmayacağını açıkça ortaya koyuyordu. 14 Ekim 1908 günü cereyan eden "Todori-Bedriye faciası" gazeteler tarafından "felaket" olarak değerlendiriliyordu. Basının ağır eleştirilerine hedef olan Binbaşı ve polis memurları değiştiriliyor, Binbaşı Osman Efendi sorguya çekiliyordu. 13 kişi hakkında kovuşturma açılıyordu. Askerlerin yeminlerine sadık kalmadığı görülerek onlara güvenilmeyeceği kararına varılıyordu.

Böylece Selânik'ten, Jandarma okulunda eğitim görmüş

(*) Jön Türkler ve İttihat ve Terakki - Doç. Dr. Sina Akşin - Gerçek Yay. 1980- S. 94-95

20 subayla 3 tabur piyadenin İstanbul'a sevkedilmesi kararlaştırılıyordu. Bu birlikler polis görevi yapacaklardı. Ayrıca Yıldız'daki binlerce askerin sayısının azaltılması yahut Rumeli'den gelecek birliklerle değiştirilmesi düşünülüyordu. İlk tabur (3 üncü Ordu, 3 üncü Nişancı Taburu - Avcı Taburu) 19 Ekim 1908 günü İstanbul'a gelerek, Taşkışla'ya yerleştiriliyordu. İkinci Tabur (3' ncü Ordu, 3' ncü Nişancı Taburu) ise 30 Ekim günü gelecekti. Bu arada polislere de bu taburların subayları tarafından eğitim yaptırılıyordu.(*)

Ancak Meşrutiyet ortamı içinde kadın hak ve özgürlüklerinin gelişmesinin tutucular üzerinde yarattığı olumsuz etki ve tavır bununla da kalmıyordu. Meydana gelen olaylar hakkında Zabtiye Nezâreti 17 Ekim günü şöyle bir açıklama yapıyordu:

"Buna göre yalnız üç sarkıntılık olayı vardı. Birincisi Kapalı Çarşı'da gayet açık saçık giyinmiş kadınların, ikincisi aynı yerde subay kocası ile gezmekte olan bir kadının başından geçmişti. Üçüncüsü de "gayet iyi giyinmiş" bir hanım ve çocuklarla açık bir arabaya binen topçu subayı söz konusuydu."(*)

Bu olaylardan sadece birindeki saldırgan yakalanıyor, diğer saldırganlar yakalanamıyordu. Zabtiye Nezâreti ise olayları önemsiz gösterme çabası içine giriyordu.

Buna rağmen kadın hareketi güçlenerek sesini duyuruyordu. Örneğin; Osmanlı Kadınları İttihat Cemiyeti'ni kuruyorlar, kız çocuklarının ibtidaî rüştiye ve idadî okullarında okuyabilmelerini bir programa sokmak için İngiltere'den uzman getiriliyor, kız lisesi yapılması için Abdülhamit, Kandilli'deki Adi-

(*) Jön Türkler ve İttihat ve Terakki Doç. Dr. Sina Akşin Gerçek Yay. 1980-S. 95
(*) Age.S.95

le Sultan Sarayı'nı veriyor, (*) 31 Mart Olayı'ndan hemen önce de Nuriye Cemal Hanım'ın girişimiyle Bayezit'te bir kız okulunun açılması isteniyordu. (**)

Özellikle kadın özgürlük ve haklarının sınırlarının genişletilmesi ve bu yönde verilen mücadele tutucu kesim tarafından siyasi çıkarlar doğrultusunda istismar ediliyordu. Üstelik özde İttihat ve Terakki'nin çağdaşlaşma ve pozitivist eğitimine karşı olup kadın haklarını bahane eden aydınlar, farkında olarak veya olmayarak, tutucu çevreleri tahrik edecek fikirler ortaya atıyor, bir bakıma ateşe barutla yaklaşıyorlardı. Örneğin, Keçecizâde İkbal Hanım, kadın haklarının sadece mutlu azınlığın kadınlarının sorunu olduğunu ileri sürüyor, bununla da kalmıyor, kadınla erkeğin doğuştan eşit olmadığını iddia ediyordu. Diğer taraftan Fatma Aliye Hanım ise, kadınların dil öğrenerek süslenmelerinin yeterli olmayacağını, kültürlerini arttırmaları gerektiğini vurguluyordu. (***)

Tüm bu gelişme ve tartışmalar Meşrutiyet rejiminden hoşnut olmayanlar tarafından istismar edilerek tabana yansıtılıyordu. Kadın konusunun saptırılması "şeriat ve din elden gidiyor" endişesinin yaygınlaşmasına yol açarken cahil ve taassub içindeki kitlede kıpırdanmalar da başlıyordu. Üstelik ülkenin ilk kez içine girdiği seçim ortamında fırkalar arası çekişmenin basında hareketlere yol açması, gerilimi daha da arttırıyor, cahil kitleyi "kaba kuvvete dayalı hesaplaşma" arayışı içine itiyordu.

Bir yandan politik çekişmeler, bazı sinyaller vererek kanlı

(*) Kandille Kız Lisesi

(**) Jön Türkler ve İttihat ve Terakki - Doç. Dr. Sina Akşin Gerçek Yay. İst. 1980-S. 93.95.96

(***) Jön Türklen ve İttihat ve Terakki - Doç. Dr. Sina Akşin Gerçek Yay. İst. S. 93.94

hesaplaşmalara doğru hızla yol alırken, diğer taraftan ilişkiler de olumsuz bir grafik çiziyordu.

MEŞRUTİYET ORTAMINDA OLUMSUZ DIŞ GELİŞMELER

Enver ve Niyazi Beylerin Abdülhamit'e karşı başkaldırarak dağa çıkmasının nedeni Rus Çarı ile İngiltere Kralı'nın Reval'de bir araya gelerek Makedonya konusunu görüşmeleriydi. Genç Türkler bu durumu Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması yönünde atılmış bir adım olarak değerlendiriyor ve Anayasa'nın yürürlüğe konmasının Rusya ve İngiltere'yi durduracağını hesaplıyordu. Gerçekten de İngiltere Meşrutiyeti olumlu karşılıyor, Genç Türklere sıcak bakıyordu. Zira Abdülhamit'in Bağdat Demiryolu ayrıcalığını Almanya'ya vermiş olması, bunun da ötesinde Panislamist politikasıyla hilafeti ön plana çıkararak Hindistan'daki Müslümanlara uzanması, Londra'yı hayli rahatsız etmiş bulunuyordu. Üstelik Meşrutiyet'in ilk günlerinde Almanya'nın Genç Türklere soğuk bakması bile, İngilizlerin yeni rejimi desteklemesi için yeterli nedendi. Kaldı ki Meşrutiyet yanlısı kadrolar da İngiltere'yi kendilerine yakın buluyorlardı.

"Meşrutiyet'in ilk günlerinde halkın İngilizlere gösterdiği muhabbet ve dostluk tezahürleri, Alman Sefirini oldukça düşündüren bir keyfiyet olmuştu. Halk, İngiliz Sefiri Sir G. Lawter'in arabasının hayvanlarını sökerek arabayı ta sefarethâneye kadar bizzat çektikleri zaman, Alman siyasetinin Türkiye'de iflas ettiğine hüküm edenler olmuştu. İngiliziere karşı bu kadar sevgi izhar olunurken Abdülhamit Almanlara dostluk gösterdi diye aksine olarak, Almanlar aleyhinde nümayişler yapılıyor ve gazetelerde Baron Marşal'in istibdat devrindeki

hareket ve hizmeti hakkında imalar eksik olmuyordu."(*)

İngilizlerin Meşrutiyet'in ilk günlerindeki sıcak tavrının altında yatan temel nedenlerden biri de kuşkusuz sadaret makamına Kâmil Paşa'nın getirilmiş olmasıydı. Nitekim İngiltere Dışişleri Bakanlığı gerek Kanun-ı Esâsî'nin açıklanmasından, gerekse sadrazam tayininden duyulan memnuniyeti Babıali'ye çekilen telgrafla dile getirmekten kaçınmıyorlardı. Ayrıca İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey, İstanbul'daki Büyükelçi Sir Lawter'e şu talimatı geçiyordu:

"1- Genç Türkler acele etmemelidirler. Yoksa irtica olabilir. İlk iş hükümeti namuslu ve muktedir ellere geçirmektir. Öbür işler bunun arkasından gelir.

2- Sağlam maliye her iyi hükümetin temelidir.

3- Genç Türkleri teşvik için elimizden geleni yapmalı ve dilekler ileri sürerek onlara güçlükler çıkarmamalıyız. Türk hükümeti kötü iken ıslahat için onu nasıl dışardan sıkıştırdıysak şimdi eğer içerden ıslahat yapılırsa, dışardan işe karışılmaması için bütün nüfûzumuzu kullanmalıyız."(**)

İngiltere'nin böyle davranmasının amacı, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki Alman nüfûzunu kırmaktı. Genç Türklerin Meşrutiyet yönetimi tüm meçhullerine rağmen önemli bir fırsattı ve Londra kaba bir hata ile bu fırsatı kaçırmak istemiyordu. Kaldı ki Tanzimat döneminin aydınları (Büyük Reşit Paşa, Mithat Paşa, Keçecizade Fuat, Ali Paşa vs.) İngiltere'ye ayrı bir sempati göstermişlerdi. İttihatçılar da onların bir devamı, yoldaşlarıydı. Nitekim Batı'daki yayın organları Avrupa'daki Genç Türklerle memleketteki İttihatçıları "Meşrutiye-

---

(*) Hatıralarım 1872-1946- Ali Haydar Mithat Akşit Yay. İst. 1946-S. 192

(**) Türk İnkılabı Tarihi Prof. Yusuf Hikmet Bayur- TTK. Yay. İst. 1940-C. 1.S. 237

t'in eşit katkılı ortak mimarları" olarak görüyor, bu yönde yayın yapıyorlardı.

"Halbuki bu görüş hakikate aynen tavakkuf etmemekteydi. Hariçte çalışanlar ihtilal hareketi üzerinde çok az müessir olmuşlardı."(*)

İngiltere'nin yeni şartları kavraması ve tavır almasına kadar geçen sürede bel bağladığı aydınlardan bazıları Ali Haydar Mithat, Prens Sabahattin hatta Ahmet Rıza Bey'di.

"... Deli Yani, 1901'de bir gün bana şu sözleri söylemişti. Bilirim, siz İngiltere ile beraber yürümek taraftarısınız. Hepiniz Sultan Hamid'in Alman dostluğu siyasetini tenkid ediyorsunuz..."(**)

Meşrutiyet ortamında halkın ilk heyecanla İngiltere'ye karşı gösterdiği olumlu tepki ve Londra'nın kararsızlığı, olumsuz girişimlerin bir süre için askıya alınmasına yol açıyordu. Hatta İngiliz yönetimi Makedonya'daki memur ve subaylarını talep geldiği takdirde geri çekmeye hazır olduğunu bildiriyordu. Londra'nın bu tavrının arkasında, yeni Osmanlı yönetimini tanımak için vakit kazanmak amacından başka hesapları da bulunuyordu.

Bağdat Demiryolu ayrıcalığını elegeçiren Almanlar, yakın bir gelecekte Basra Körfezi'ne, böylece Irak petrollerine ulaşacaktı. Ancak Irak'ın sulama tesislerinin İngilizler tarafından yapılması ihtimali de vardı. Bu gerçekleşirse Irak, İngiltere'nin ekonomik etkinliği altına girecekti. Eğer bunu gerçekleştiremezlerse sadece Irak'ı kaybetmekle kalmayacak, Hindistan konusunda da başları ağrıyacaktı.(*)

(*) Hatıralarım 1872-1946- Ali Haydar Mithat Kşit Yay. İst. 1946.
(**) Age. S. 188
(***) Türk İnkılap Tarihi - Prof. Yusuf Hikmet Bayur. TTK. Yay. İst. 1940 C. 1.S. 237

Üstelik Londra, Osmanlı'nın bütününe yönelik hesaplar yapmaktan da geri kalmıyor, İngiliz Dışişleri Bakanı Grey, İstanbul'daki Büyükelçisi Sir Lawter'e verdiği talimatın bir bölümünde şöyle diyordu:

"İngiliz sermayesine çalışmak için iyi fırsatlar verileceğini umarız. Fakat o eğer ağır ve Türkler için zararlı şartlar elde etmek isterse, ona bu yolda yardım etmemeliyiz. Mesela bana öyle geliyor ki kilometrelik teminatsız çalışan İzmir-Aydın demiryolu sağlam ve dürüst işlerin bir örneği addolunabilir."(**)

Tüm bu siyasal ilişki, beklenti ve tavırlara parelel olarak İngiltere yine de İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin genel tavrından ikircikleniyor, bazı şüphe ve korkularını muhafaza etmekten kaçınmıyordu. Bu korku ve endişelerin başında, İttihatçıların kapitülasyonları elden geçirmek istemesi; Kıbrıs, Bağdat, Girit, Mısır, Makedonya, Bosna, Lübnan, Aden konularında İngiltere aleyhine gelişmeler kaydedilmesi temayülü geliyordu. Kaldı ki, İngiltere Meşrutiyet yönetimene karşı da "çifte standart" uyguluyor, dışa karşı anayasal düzeni destekler görünürken, içten içe Meşrutiyet'in çökmesi için gerekli nedeni bulunduğunu vurguluyordu.

İngilizlerin Dışişleri Bakanı Edward Grey 31 Temmuz 1908 günü İstanbul'daki Büyükelçi Sir Lawter'e gönderdiği mesajda "Müstemlekeler ve Meşrutiyet" konusunda şu endişeleri ortaya koyuyordu:

"Şayet Türkiye gerçekten Meşrutiyet kurar ve bunu yaşatıp kuvvetlendirise bunun sonuçları şimdiden hiç birimizin tahmin edemeyeceğimiz derecede olabilir. Bunun Mısır'da tesirleri müthiş olur; ve ta Hindistan'da dahi kendini duyurur.

(*) Türk İnkılap Tarihi Prof. Yusuf Hikmet Bayur TTK. Yay. İst. 1940 C.1 S.237
(**) Age.C. 1- S. 237

Şimdiye kadar Müslüman tebaamıza daima diyebilirdik ki dinlerinin başkanı tarafından idare edilen ülkelerde müşfik olmayan bir istibdat vardır, halbuki bizim istibdatımız müşfiktir. Ve iki idareyi mukayese eden Müslüman tebaamız bunu çok kere itiraf etmiştir. Fakat eğer şimdi Türkiye'de meclis açılırsa Mısır'da Meşrutiyet isteği çok kuvvetlenecek ve bizim ona mukavemet kuvvetimiz çok azalacaktır. Türkiye'de iyi işleyen bir Meşrutiyet varken ve orada işler iyi giderken bizim, aynı şeyi isteyerek ayaklanan Mısır halkına karşı silah kullanmamız çok büyük hata olur. Bizim için Mısır işinde Türk hükümetinin değil, fakat Türk ulusunun duygularıyla çarpışmak hiç bir vakit doğru olmaz."(*)

İngiltere'nin Meşrutiyet'in ilk günlerinden itibaren içine girdiği beklenti iki temel sonucu amaçlıyordu. Ya İttihat ve Terakki kadroları içinde, İngiltere'nin çıkarlarını gözeten eğilim ve kişiler ağır basacak ya da Meşrutiyet yıkılıp yerine İngiliz yönetiminin güdümünde bir idare gelecekti.

Nitekim zaman içinde gelişmeler, İngiltere açısından olumsuz bir tablo çiziyordu.

Öncelilkle İttihat ve Terakki, Ali Haydar Mithat'ın Abdülhamit tarafından Ayan Meclisi üyeliğine atanmasına karşı çıkıyordu. İttihatçılara göre Ali Haydar Mithat'ın yaşı tutmuyordu. Bu nedenle Padişah'a iradesini geri aldırmak yönünde talepte bulunuyorlardı.

"Tevfik Fikret, Babanzâde İsmail Hakkı, Cenab Şahabettin imzaları altında Tanin'de şiddetli yazılar intişar etti. Bu yazılarda, bir taraftan Sultan Hamit tehdit edilirken, diğer taraftan ben istifaya davet ediliyordum."

(*) Türk İnkılabı tarihi. Prof. Yusuf Hikmet Bayur. TTK. Yay. İst. 1940.C. 1.S. 236

(**) Hatıralarım 1872-1946- Ali Haydar Mithat - Akçit. Yay. İst. 1946. S. 203

Ali Haydar Mithat'ın Ayan Meclisi üyeliği, iç politikada bir sorun olmakla kalmıyor, İngiltere de doğrudan işin içine giriyordu.

"Bu mesele münasebetiyle İngiltere Sefiri'nden aldığım mektupta aynen şunlar yazılıydı:

İst.28 Kanunevvel 1908

Aziz Ali Haydar Mithat Bey

Ayan'a tâyin olduğunu müjdelediler. Ümit ederim ki bu güzel havadisi siz de teyit edeceksiniz. Babanızın ölmez büyük eserinin başka bir nesil tarafından takdis olunduğuna şu sûretle olsun siz de kanaat getirmiş oldunuz. Öyle zannederim ki, Ayan Meclisi sizin zekânızdan, tecrübenizden ve bilhassa hârici siyaset işlerine olan vukûfunuzdan istifâde edecektir.

Samîmi temennilerime ve sevgime inanmanızı dilerim.

GERHARD LAWTER

İngiliz Sefiri bu mektubu ile bana pek açık bir surette şu tavsiyede bulunuyor demekti: Gürültülerden ürküp Ayan azalığını red etmeğe kalkışman doğru değildir."(*)

Bu konuda Kâmil Paşa'nın İttihatçılarla İngiltere arasında ikili oynaması ve Ali Haydar Mithat'a "istifa etme" derken bazı gazetelere "o istifa etmezse Kâmil Paşa kabinesi istifa edecek" şeklinde yazılar yazdırması dikkat çekiciydi. Nitekim önce Ali Haydar Mithat istifa ediyor, bir kaç ay sonra da Kâmil Paşa onu izlemek zorunda kalıyordu. Oysa Kâmil Paşa İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çok önemli bir ayağı,

---

(*) Hatıralarım 1872-1946 Ali Haydar Mithat Akçit Yay. İst. 1946 - S. 204

dayanağıydı. Bu olaylardan çok kısa bir süre önce aynı Ali Haydar Mithat'a görüşlerini şöyle açıklıyordu:

"Parlamentarizm denilen ve garb memleketlerinde takip edilen idare usulu, nazariyâttan çok iyidir. Fakat bu memleketin seviyesi bunu tatbike henüz müsait değildir. Bence yeğane kurtuluş yolu şudur: Politik münakaşalarını tamâmiyle durdurmak memleketin hâricî siyâsetini dâhilî işler için geniş selâhiyetli bir İngiliz mütehassıs getirerek, bir kaç sene sırf onun imâr ve terâkki yolunda çalışmalarına meydan bırakmaktır."(*)

Osmanlı İmparatorluğu'nun iç düzenlemesini İngiliz uzmanlarına bırakacak kadar İngiliz yanlısı olan Kâmil Paşa'nın da bir süre sonra istifa etmesi Londra'yı iyiden iyiye telaşlandıracaktı. Zira bu arada Almanya da İttihatçılarla dirsek temasına geçecekti.

İngiltere'yi Osmanlı devleti konusunda temkinli olmaya iten diğer bir neden de Rusların sıcak denizlere inme politikasının engellenmesi sorunuydu. İngiltere gerçi Rusya ile dostluk politikası izliyordu. Ama, Osmanlıları da Rusya'ya karşı engelleyici bir güç olarak destekliyordu.

Tüm bunlara rağmen İngiltere, özellikle 1909 yılına girerken İttihatçılardan umudunu kesmeye başlıyordu. 1909 yılının Şubat ayında Kâmil Paşa'nın sadaretten uzaklaşmasıyla birlikte İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu içinde güvenebileceği sadece iki odak kalıyordu. Birincisi Anglosakson "ademi merkeziyet" savunucusu Prens Sabahattin ve yandaşları... İkincisi ise "redingot giyip eldiven takarak Kraliçe'nin doğum günü partisine katılan" Derviş Vahdeti... İşte İngiltere için iki güvenilir dost buydu. Biri ortalığı karıştırıp otoriteyi yok edecek, diğeri adeta bir halaskâr" (kurtarıcı) gibi oturduğu köşe-

(*) Age. S. 199

sinden, İngiltere tarafından alınıp ve devletin başına getirilecekti.

İngiltere Meşrutiyet'in ilk günlerinden itibaren bu duygu ve düşünceler içinde 31 Mart'a doğru gün sayıyordu. İngiltere'nin kesinlikle bir 31 Mart Olayı'na ihtiyacı vardı. Meşrutiyeti ancak bu şekilde çökertebilir, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin " ekonomik ve siyasal bağımsızlık" politikasından veya en azından İttihat ve Terakki ile Almanya'nın işbirliğinden bu şekilde yakasını kurtarabilirdi.

Almanya'ya gelince...

XIV' uncu Yüzyıl boyunca süren kalkınma yarışı yüzyılın sonunda keskin bir rekabete dönüşmüştü. XX' nci Yüzyılda bu rekabet beraberinde savaş tehlikesi getiriyor, savaş rüzgarları estiriyordu.

Taraflar belliydi. Fransa, İtalya, İngiltere, Almanya, Avusturya, Macaristan ve Rusya...

Tüm bu ülkeler birbiriyle teknoloji, endüstri ve askeri alanlarda yarışırken asıl mücadele, egemenlik alanlarının belirlenmesi ve paylaşılması yönünde sürüyordu. Hedeflenen bölgeler ise Balkanlar ve Ortadoğu bölgeleriydi. Buralar ise "Boğaz'daki hasta adam" denilen Osmanlı İmparatorluğu'nun elindeydi.

Almanya ve İngiltere politik yöntemler bakımından birbirinden pek de farklı davranmıyorlardı. Uyguladıkları siyaset "iki yüzlülük" temeline dayanıyordu. Her ikisi de bir yandan İstanbul'daki Padişahla olumlu ilişkiler kurmaya yöneliyor, diğer yandan da taraftarları kanalıyla, ya da doğrudan müdahalelerle Osmanlı'dan toprak çalmaya çalışıyorlardı.

Bu çabalar sonucu Makedonya ve Balkanlarda, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu kanalıyla Almanya ve Sırp kökenli halkla işbirliği yapan Çarlık Rusyası etkili oluyordu. İn-

giltere ise bu bölgede işi ağırdan alırken faaliyetlerini Ortadoğu'daki Arap halkın yaşadığı petrol bölgelerinde yoğunlaştırıyordu. İngiltere Hindistan'daki durumunu sağlamlaştırmak için, büyük paralar ödeyerek Arap milliyetçiliğini kışkırtıyor, burada Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılmış bağımsız Müslüman ülkeler yaratma çabası içine girmiş bulunuyordu. Ancak İngiltere bu bölgede yalnız değildi. Abdülhamit, Bağdat Demiryolu ayrıcalığını vererek Almanya'yı da alternatif olarak bölgeye sokmuştu. Kısacası Mekadonya ve Balkanlarda Almanlarla Ruslar, Ortadoğu'da ise Almanlarla İngilizler çekişiyorlardı. İngilizler Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Berlin Anlaşması'na rağmen Makedonya'daki asker ve subaylarını çekebileceklerini söylüyorlardı. Böylece Makedonya ve Balkanlarda Almanlarla Rusları başbaşa bırakmayı göze alıyorlardı. Ancak Irak, Suriye, Filistin, Emirlikler ve Suudi Arabistan konusunda üstünlüğü Almanya'ya kaptırmamak konusunda ise son derece kararlı davranıyorlardı.

Diğer taraftan İngiltere ve Almanya'nın ortak bir politikası da bu toplum ve ülkeleri ekonomik bakımdan kendilerine bağımlı hale getirmekti. Önce İngiltere Osmanlı'yı borçlandırma politikası uyguluyor; Abdülmecit ve Abdülaziz bu tuzağa düşüyor ve ekonomik bağımlılık zamanla, siyasal yaptırım dönemine dönüşüyordu.

Abdülhamit döneminde Düyûn-u Umûmîye'nin ekonomik denetimine paralel olarak, bu kez de Almanya, borçlandırma politikası uyguluyor, bunun sonucunda Berlin'in siyasal yaptırım olanağı ortaya çıkıyordu. İngiltere ve Almanya bu konuda da bir rekabet, hatta yarış içinde bulunuyorlardı.

"Alman banka sermayesi korkunç kârlar sağlıyordu ama hiç bir zaman İngiliz-Fransız banka sermayesini altetmeyi başaramadı. Alman tekelci sermayesi İngilizlerle Fransızları Os-

manlı ekonomisinden asla kovamıyacağını çok iyi anlamıştı. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın yani üçlü ittifakın Osmanlı İmparatorluğun'daki ekonomik ve siyasal konumu, Almanya ile müttefiki Avusturya-Macaristan'ın konumunu geride bırakıyordu."(*)

Bu durum özellikle ordunun modernleştirilmesi yönünde ve demiryolu yapımı konusunda verilen ayrıcalıklar, Osmanlı topraklarındaki Alman nüfûzunu tekel durumuna getiriyordu. Moltke ile başlayıp XX' nci Yüzyıl başında Colmar von der Goltz ile devam eden Alman askerî danışmanları dönemi, beraberinde Alman silah sanayiinin de Osmanlı devletinin hazinesinden Almanya'ya iyi bir pay çıkmasına yardımcı oluyordu.

Askeri ve ekonomik işbirliği özellikle Abdülhamit döneminde gelişip perçinleniyordu, ki bu nedenlerle Berlin'in Meşrutiyetin ilanını üzüntüyle karşılamasını doğallaştırıyordu. Nitekim Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Berlin derhal, diğer yüzünü, yani keskin dişlerini gösteriyor, Ruslar Bulgaristan'ı Osmanlı devletine saldırtırken onlar da Avusturya - Macaristan'ı Bosna-Hersek üzerine salıyorlardı. Türklere karşı her zaman ikiyüzlü politika izleyen ve bu ilişkilerde yalnız kendi çıkarlarını gözeten Almanya, bir kez daha siyasal doğasının gereğini yapıyordu.

Meşrutiyet'in ilk aylarında henüz İttihatçıların gerçek nitelik ve hüviyetlerinin belirginleşmediği, Prusyalı generaller tarafından eğitilmiş bazı İttihatçı subayların siyasete açıktan soyunmadığı "dumanlı günlerde" Almanlar, Avusturya-Macaristan'ı Balkanlarda ilerlemek konusunda kararlı biçimde destekliyor ve teşvik ediyorlardı.

(*) Berlin - Bağdat Alman Emperyalizminin Türkiye'ye girişi-Prof. Dr. Lothar Rathmann- Belge. Yay. İst. 1982.S. 95

"Almanya ile Avusturya-Macaristan genelkurmayları gerçek bir askeri anlaşma imzaladılar ve savaşa hazırlandılar.(...)

Rusya henüz yeterince silahlanmamıştı, bundan dolayı savaş konusunda bir bahane yaratmaması için müttefiki Sırbistan'ı dizginledi.(...)

Bosna-Hersek bunalımı sırasında Almanya ile Avusturya-Macaristan görünürde büyük bir dış politika başarısı elde ettiler."(*)

Avusturya - Macaristan, Almanya'dan aldığı destekle son derece mütecaviz bir politika izliyor, sadece Bosna-Hersek konusunda değil, Rusya'nın güdümündeki Sırbistan ve Bulgaristan konularında da belirleyici rol oynamaya başlıyordu. Nitekim Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Ehrentahl bir bakanlar kurulu toplantısında bu rollerini seslendirmekten kaçınmıyordu:

"Berlin Kongresinde Yenipınar sancağını Türkiye müşterek olarak işgal eylemeyi istediğimiz vakit bir taraftan bu devletle mütesanüt olduğumuzu göstermek, öbür taraftan da Sırbistanla Karadağ'ın birleşmesinin önüne geçmek istemiştik. Halbuki bu işgal bizim için bir sürü sıkıntı doğurdu ve Selânik'e inmek istediğimiz efsânesini yaydı. Bu yüzden eski siyasamızı değiştirmeliyiz. Türkiye'de Meşrutiyet'in ilanı Bosna-Hersek'te de aynı şeyin yapılmasını icap ettiriyor. Bunu yapabilmek için orayı önceden ilhak etmemiz lazım. Aynı sırada Yenipazar sancağındaki askerlemizi geri alacağız. Şayet bu işte Rusya bize karşı dostça davranırsa o da Boğazlar işini ileri sürdüğü sırada biz de ona dostça davranacağız"(*)

Böylece Avusturya-Macaristan, Almanların akıl hocalığın-

(*) Berlin - Bağdat Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi. Prof. Dr. Lothar Rathmann. Belge. Yay. İst. 1982.S. 97

da, Boğazları Rusya'ya yem olarak kullanıyor ve 5-6 Ekim 1908 günü Ehrentahl Buhlar'da Çarlık Rusyası Dışişleri Bakanı İzovlsky ile buluşuyordu. Bu buluşmada ise Avusturya - Macaristan, Bosna- Hersek'i ilhak ediyor, Rusya'nın koruması altında da Bulgaristan, bağımsızlığını ilan ediyordu. Böylece Almanya'nın izniyle Osmanlı devletinin sırtına bir değil iki bıçak aynı anda saplanıyordu. Bu bıçakların acısı ise çiçeği burnundaki Meşrutiyet yönetiminin içine çöküyordu. Ancak Osmanlı yönetimi o sırada gerçek dost ve düşmanlarını ayırd edebilecek tecrübe ve yeteneğe sahip değildi. Nitekim tepkiler hemen ortadaki maşalara, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'a yöneliyordu.

"Sabahleyin Bulgar topraklarına girip de istasyonlarda neşe ve gururla sallanan Bulgar bayraklarını görünce, yüzüme şamar gibi bir şey çarpıyor sandım. (...)

Sofya'da boş yere oturmaktan birşey çıkmayacağını gördüm. Üstelik Bulgar bağımsızlığını ikinci bir olay izlemişti. Yirmidört saat geçmeden Avusturya-Macaristanda Bosna ve Hersek'i kesinlikle kendi topraklarına kattığını duyuruyordu,(**)

Bu durumda Meşrutiyet kadrolarının gururu kırılmakla kalmıyor, prestijlerine de ağır bir darbe indiriliyordu.

"Hemen orduyu ve donanmayı harekete geçirerek bir şanlı zaferle bu saldırıları kovmak.. Ne tatlı bir düş, ne çocukça düşünceler ve ne aymazlık!.". (*)

Ancak Hüseyin Cahit'in bu düşüncelerinin çocukça hayaller olarak kalmasının altında ekonomik nedenler yatıyordu. Osmanlı İmparatorluğu son yirmiyedi yıllık dönemde, yani 1881'den 1908'e kadar 120 milyon altın liradan daha fazla

---

(*) Türk İnkılabı Tarihi Prof. Yusuf Hikmet Bayru. TTK. Bas. İst. 1940 C. 1.S.
(**) Siyasi Anılar Hüseyin Cahit Yalçın Türkiye İş. Bank Kült. Yay. İst. 1976 S. 35

borçlanmış bulunuyordu. Buna karşılık eline sadece 108 milyon altın lira geçiyordu. Üstelik ele geçen bu parayla daha önceki borçlar ödeniyordu. Ele ise net sadece 45 milyon altın lira geçiyordu. Bunun 12.5 milyon altın lirası Bağdat Demir yoluna harcanıyordu. İşin en acı yanı ise memurlar yılda altı ay maaş alabiliyorlar, Ordu'nun teçhizatı ve giderleri ise alabildiğine ihmal edilmiş bulunuyordu" (**)

Bu durumda, Meşrutiyet yönetiminin Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'ın bu saldırgan tutumuna aynı şiddetle cevap verecek gücü yoktu.

"Avusturya'ya karşı hiç bir şey yapamamak hırsı içinde kendimi yerken ufak bir öç yolu gözlerimin önünde canlandı. Bu Avusturya mallarına boykot etmekti. Sofya'dan İstanbul'a döner dönmez ilk yazdığım makale şöyle başlıyordu.

'Osmanlıların dinginlik içinde çalışmak ihtiyacını duydukları şu sırada aşağılık, pis bir alışkanlıkla, Bosna-Hersek üzerine saldıran Avusturya'nın çürük mallarını almayınız!..(...)

Evet, Avusturya'dan geliyorsa; kumaş, giysi, çorap, mendil, fanila, hiç birine Osmanlı parası vermeyiniz."(***)

Ancak bu boykot nedeniyle bir süre sonra "Memâlik-i. Osmânîye'de" "fes" sorunu çıkıyordu. Zira o yıllarda Osmanlı vatandaşlarının başlarına giydiği fes bile ithal ediliyor, Avusturya'dan alınıyordu.

Bununla birlikte boykot, İttihatçıların ekonomik konulara daha farklı ve bilinçli yaklaşacağının göstergesi oluyor, bu durum ise kapitülasyonlar konusunda Almanya ile İngiltere'yi ürkütüyordu.

Bulgarlar bağımsızlıklarını ilan, Avusturya-Macaristan İm-

(*) Age.S. 35
(**) Türk İnkılap Tarihi Yusuf Hikmet Bayur TTK Bas. İst. 1940. Cilt1 S. 221
(***) Siyasi Anılar Hüseyin Cahit Yalçın Türkiye İş. Bank. Kült. Yay.S.35.36

paratorluğu Bosna Hersek'i ilhak edince üçüncü Balkan ülkesi olan Yunanlılar da boş durmuyordu. Onlar da Meşrutiyet'in hemen ardından Girit'i ilhak ediyorlardı.

1897 yılında Girit meselesi yeniden alevlenmiş, bu arada Yunanlılar Aday'a 1500 kişilik askeri kuvvet çıkarmıştı. Ancak büyük devletler Yunanistan'a baskı yaparak Ada'yı boşaltmalarını istiyordu. Bunun üzerine büyük devletler Ada'yı abluka altına alıyorlardı. Buna karşılık Yunanistan yine de inat ediyor, Ada'yı işgal altında tutmalarının yanı sıra bir de Teselya'da çete savaşlarına yoğunluk veriyorlardı. Bunun üzerine 1897 Türk-Yunan savaşı başlıyor ve Türk orduları Atina'ya doğru ilerliyordu. Türklerin Dömeke'de elde ettikleri zafer üzerine batılı devletler araya giriyor ve ateşkesi sağlıyorlardı.

Bunlar olurken Girit'te de İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya'nın koruması altında özerk bir yönetim kuruluyordu. İşin ilginç tarafı ise Yunanistan Kralı'nın oğlu Georgios olağanüstü komiser sıfatıyla yönetimin başına getiriliyordu. Böylece Girit bu tarihten itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun "eyalet-i mümtâze"si statüsünde, ancak dört devletin askeri işgali altında yönetiliyordu. Fakat Bosna-Hersek ve Bulgaristan'ın bağımsızlığı sırasında Girit Meclisi de bir oldu bitti yaparak Yunanistan'a katıldığını (ENOSİS) ilan ediyordu. Meşrutiyet'in hemen ardından yapılan bu emrivaki, kuşkusuz Osmanlı yönetiminin büyük tepkisine yol açıyor ve bu durumu kabul etmiyordu. Kâmil Paşa İngiliz Büyükelçisine bu konuda şunları söylüyordu:

"Girit'in Yunanistan'a ilhakının konferansta büyük devletlerce tasdik edilebilmesi ihtimali karşısında bir inkisara uğradım, bu böyle olmaktansa Girit'in Kıbrıs gibi İngiltere tarafından işgalini tercih ederim ve eğer Girit Yunan'a ilhak olunursa bu bütün Ege Adaları için fena örnek olacaktır. " (*)

Buna rağmen Meşrutiyet yönetimi batının bu emrivakisi karşısında eli kolu bağlı duruyordu. Dahası, Balkan Harbi yenilgisi (1912) sonucunda bu oldu bittiyi kabullenerek Girit'i tamamen yitiriyordu.

SİYASAL REKABET KAVGAYA DÖNÜŞÜYOR

Sultan Abdülhamit Kanun-ı Esâsî'yi yeniden yürürlüğe koyarken Mebûsân Meclisi'nin de toplantıya çağırılmasını buyurmuştu. İstanbul'daki seçim, 11 Aralık 1908 günü yapılacaktı. Kanun-i Esâsîye göre milletvekilleri (mebuslar) 4 yıllığına seçileceklerdi. Ayan Meclisi üyeleri milletvekili sayısının üçte birini geçmemek koşuluyla kaydı hayat (ömür boyu) ile Padişah tarafından tayin edilecekti. Dört yıl sonra yapılacak seçimlerde adayların türkçe okuma bilmeleri ve biraz da yazma koşulu aranacaktı. Seçmenler milletvekillerini kendi vilayetlerinin adayları arasından seçmek zorundaydılar. (*)

6 Ağustos 1908 günü açıklanan "seçim yasasına" göre yerel halk, "ikinci seçmen" denilen ve milletvekili seçme yetkisi bulunan "müntehibleri" (seçmenleri) seçecekti. İkinci seçmenler 18 yaşını dolduran ve Osmanlı tebaasından olanlardan seçilebilecekti. 11 Aralık 1908 günü ise halk tarafından seçilen bu ikinci seçmenler milletvekili adayları için oy kullanacaktı.

Bu seçim, yasaya göre vilayetlerde, sancak sancak yapılacaktı.

"Mesela: Konya vilayeti, bir merkez sancağı olmak üzere Isparta, Burdur, Teke ve Niğde sancaklarından teşekkül ediyordu. Bu beş sancak kendi mebûslarını ayrı ayrı seçecekler-

---

(*) Türk İnkılabı Tarihi. Y. Hikmet Bayur. TTK. Bas. İst. 1940. C. 1. S. 263

di. Nüfusu 50 binden aşağı olan sancaklarda 25 bin ve fazlası 50 bin itibar edilecek ve bir mebûs çıkaracaktı; nüfusu 50 binden fazla olan sancaklarda 25 bin ve bundan fazla 50 bin itibar edilecekti. "

Milletvekili adaylarının 25 yaşını doldurmuş olması gerekiyordu. Her vilayet değişik tarihlerde seçim yapıyordu. Örneğin İstanbul seçimleri yapılırken Trabzon milletvekilleri daha önce seçilmiş ve İstanbul'a gelmişlerdi bile. 11 Aralık 1908 (28 Kasım 1325), İstanbul'da yapılacak seçimin tarihiydi. İkinci seçmenler (ikinci derece seçim) o gün İstanbul milletvekillerini seçeceklerdi.

Seçim tarihinin açıklanmasıyla birlikte halk henüz "hürriyet ortamına" alışıp uyum sağlamaya fırsat bulamadan ve yeterince siyasi deneyim kazanamadan doğrudan politize olmuştu. Politize olmakla da kalmıyor, sansürsüz gazete çıkartma deneyimi bulunmayan gazetelerin fikir hürriyetini, "hakaretleşme özgürlüğü", siyasi mücadeleyi ise "adam karalama ve lekeleme mahareti" şeklinde algılamasının etkisi altında kalıyordu.

Böylece Sultan Selim'in hilafeti İstanbul'a getirmesiyle Osmanlı yönetiminde başgösteren "ikilem" İkinci Meşrutiyet'in sağladığı "fikir ve vicdan hürriyeti" ortamında, doğasında bulunan "uzlaşmazlığın" kaçınılmaz sonucu olarak önce hizipleşmeye, sonra da kamplaşmaya ve cepheleşmeye dönüşüyordu.

Bu "hizipleşme, kamplaşma ve cepheleşme" evrimi ise ana hatlarıyla şu fikir ve örgüt tabanı üzerinde cereyan ediyordu:

* İttihat ve Terakki-Ahrar Fırkası (11 Aralık 1908'e kadar)
* İttihat ve Terakki-Ahrar ve İttihadi Muhammedi (11 Ara-

(*) Hayat Tarih Mec. Ekim 1965. Sayı. 9. Reşat Ekrem Koçu. S. 10

lık 1908-31 Mart 1909 arası)

* Positivist felsefe-Dinsel taassup (31 Mart 1909 ortamı)

Görüldüğü gibi siyasal rekabet bazında başlayan hizipleşme, seçim sonrası kamplaşmaya dönüşüyordu. Kamplaşmanın cepheleşmeye ve kanlı hesaplaşmaya dönüştüğü 31 Mart ortamında Ahrar örgütü siyasi tavrı gereği, kenara çekiliyor, hesaplaşmayı seyretmekle yetiniyordu. Zira o andan itibaren Prens Sabahattin ön plana çıkıyor ve Ahrar Fırkası işlevini tamamlamış oluyordu.

Diğer taraftan Müslüman ve Türkler'in birbirleriyle sürtüşme ve rekabete giriştikleri seçim ortamında gözardı ettikleri bir durum vardı. O da Rum, Ermeni v.s. gibi azınlık unsurlarının seçimi fırsat bilerek Türk ve Müslüman unsurlara karşı mücadeleyi, siyasal rekabet maskesi altında yoğunlaştırmış olmalarıydı. Rum cemaatinin bölünmemesi yönünde Patrikhâne iyileştirici bir rol üstleniyordu. İttihat ve Terakki ise bir yandan kendi dindaş ve soydaşlarının oluşturduğu muhalefete karşı mücadele verirken, diğer taraftan gayrı milli ve gayrı müslüman unsurlara karşı da Türkler açısından birleştirici bir faaliyet yürütüyordu. Ancak tüm bu rekabet ve siyasal oluşumlar nedeniyle siyasal tablo giderek karmaşık bir görünüm kazanıyor, buna bir de kavram kargaşası eklenince iş iyice çığrından çıkıyordu.

Bu ortamda İttihat ve Terakki'nin en önemli dezavantajı muhalefetin diğer öğeleri gibi açığa çıkıp örgütlenememesiydi.

Gerçi Abdülhamit Anayasa'yı yürürlülüğe koymuş ve sansür kaldırılarak hürriyet ilan edilmişti ama, bu durum İttihat ve Terakki için yeterli bir güvence değildi. İttihatçılar Mithat Paşa örneğini unutmuyor, Abdülhamit'e tam anlamıyla güvenmiyorlardı. İşte bu nedenle İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908 se-

çimine doğrudan bir parti olarak girmiyordu. Bu karar da Cemiyet'in yaptığı 1908 gizli kongresinde alınıyordu. Bu kongre de Cemiyet-Fırka ve Ordu ilişkileri ele alınıyordu. (*)

Bununla birlikte durum tam bir açıklığa kavuşmuyor, geçici bir çözüm bulunuyordu.

"Bu kongre ortaya İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yanısıra bir de "İttihat ve Terakki Siyasal Partisi" çıkardı. Kongre görüşmelerinin 3 üncü maddesi şuydu:

"Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Mebuslar Meclisi'nde bulunacak üyeleri İttihat ve Terakki Siyasal Partisi adı altında çalışacaklardır." (**)

Burada yapılan görüşmeler sonucunda bir yandan Cemiyet'in faaliyetlerini sürdürmesi, diğer yandan da bir 'parti oluşturması' kararlaştırılıyordu. Cemiyet üye ve sempatizanları adaylıklarını koyup seçilecekler ve onların Meclis'te oluşturduğu gruba "fırka" denecekti.

Bu formül İttihat ve Terakki'nin "gizlilik" karakterini koruyor, ona esrarlı bir hava veriyordu.Böylece üyeler "gizli cemiyet" karakterinden sıyrılıp, ülkeyi yöneten siyasi bir kimlik kazanamıyordu. Bunun da ötesinde, tüm muhalifler, görünmeyen bir hasımla hesaplaşmaya giriyor, böylece kamuoyu karşısında avantajlı duruma geçiyorlardı. Cemiyet Parti sorununun çözümlenmemesi halk ve muhalifler kadar, bazı İttihatçıları da rahatsız ediyordu.

"Hatta kongre, Meşrutiyet'in duyurulması yüzünden Cemiyet'in (genel) merkezindeki bazı üyelerin adları açıklandığı için tekrar gizli bir Merkez Heyeti seçmişti. İçten bağlılık ve özveri yeminiyle bu merkeze bağlı olan mebûsların bir siya-

---

(*) İttihat ve Terakki içinde dönenler. An. Galib Vardar yazan Sa mih Nafiz Tansu. İnkılap kitabevi İst. 1960.S. 64

(**) Siyasal Anılar. Hüseyin Cahit Yalçın T. İş. Bank. Kült. Yay. İst. 1976.S. 50

sal parti halinde çalışmaları olanağı düşünülebilir miydi? İş mantık içinde akarsa bütün üyeler, gizli gizli genel merkezden alacakları emir ve işarete göre hareket etmek zorunda kalacaklardı. Şu halde "İttihat ve Terakki siyasal partisini ve buna dayanarak ülkeyi gizli bir güç yönetiyor" sözünün ortaya çıkacağını beklemek gerekirdi." (*)

Nitekim ilerde Cemiyet tam anlamıyla siyasi parti kimliği almasına ve genel merkezini açıkça seçmesine rağmen "Cemiyet ruhu, İttihat ve Terakki'nin üzerinden kalkmadı" (**).

Böylece koşulların da zorlanmasıyla İttihat ve Terakki herkesten önce kendi sorununu aşamıyor, bu sorun nedeniyle siyasal hareket serbestisini kısıtlıyordu. Meşrutiyet'in ilanını izleyen günlerde başta Ahmet İhsan Bey olmak üzere bazı gazeteciler İstanbul'da İttihatçı subaylarla temas kuruyor ve Cemiyet'in Selânik'teki genel merkez sorumlularından oluşan heyet başkente gelinceye kadar bu durumu idare ediyorlardı. O sırada İstanbul'da bulunan Kazım Karabekir de önceden gelen İttihatçı askerlerden biriydi.

"Merkez toplantısını Meşrutiyet ilanının ertesi günü yapabildik. Mevcudumuz benim fedai şubem 15, diğer şubeler mevcudu 72, Silifkeli Hamdi Baba kolu 40 mevcudunda idi.

Şu esasları kararlaştırdık:

1- Ordu ve donanmanın Meşrutiyet'e sadakat yeminini temin etmek.

2- Donanmayı çabuk teşkilatlandırarak Cemiyet'e sadık kılmak.

3- Merkez-i Umûmî ile temasa geçerek selahiyetli bir heyet istemek.

4- İcabeden merkezlere ve Padişah'a tebrik telgrafları çe-

(*) Age. S. 51
(**) Age. S. 51

kerek, irtibatı ve emniyeti temin etmek.

5- İstanbul matbûâtını tenvir etmek ve Cemiyet'in yayın vasıtası olarak yeni bir gazete çıkarmak.

6- Hergün buluşup çalışabileceğimiz bir yer bulmak.

7- Hürriyet severleri teşkilatlandırarak kuvvetlendirmek.

8- Merkezimiz namına müracaatları kabul ve merkezimize bildirmek ve nümayişleri idare etmek.

Bu maddelerden baştan dördünü ben, matbuat işini Mahmut Sadık, 6 ve 7 'yi Fatin ve Salim beyler, 8 inci maddeyi de Avukat Baha ve Salim beyler üzerine aldı."(*)

Bu arada durumu geçici olarak yönetmeye başlayan İttihatçılar yine geçici olarak bir Cemiyet merkez binası buluyorlardı.

"Bunu da Mahmut Sadık vasıtasıyla bulduk. Babıali Yokuşunu çıkarken sağ tarafta İkdam matbaasına giren kapının üzerinde iki odalı, caddeye bakan bir yer." (**)

Bilâhire Cemiyet yine Babıali ile kesişen Şeref Sokağındaki bir binayı tutacak, burası ilerde parti merkezi olacaktı. (Bugünkü Cumhuriyet gazetesinin yer aldığı yerdeki ahşap bina)

Meşrutiyet'in ilk günlerinde İstanbul'daki İttihat ve Terakki grubu da gösterileri destekliyor hatta yönlendiriyordu.. Ancak bu gösteriler giderek kontrolden çıkma eyilimi gösteriyor, provokasyona açık bir hale geliyordu.

"Alaturka dört buçukta Sultan Hamit hususi dairesine gelerek pencereyi açıp görünmek mecburiyetinde kaldı. Halkın niçin geldiklerini sordurdu. Haykırışmalardan çıkan mana "Hainler sizi bize göstermiyorlar. Sizi görmeye geldik"den iba-

---

(*) İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909. Kazım Karabekir. İst. 1982-S. 330.331

(**) Age.S. 333

retti. Arkasından sık sık "Padişahım çok yaşa" naraları ortalığı titretiyordu. "Kahrolsun hafiyelik" nidaları bu naralar arasında boğuluyordu. Şüphe yok ki yüzlerce hafiye bu kalabalığın içinde idi ve korkularından titreşiyor ve halkı "Padişahım çok yaşa" bağrışmasına sık sık teşvikle kalbî sadakatlerini son gayretle sarfediyorlardı." (*)

Bu nedenle gösteriler giderek İttihat ve Terakki kanadını da rahatsız etmeye, endişelendirmeye başlıyordu. Bunun sonucu olarak "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul Merkezi" imzalı ve mühürlü bir bildiri 27 Temmuz 1908 günü sokaklarda dağıtılıp duvarlara yapıştırılıyor, 28 Temmuz günü de gazetelerde yer alıyordu.

"Artık herkes işle meşgul olsun. (Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti) bütün vatan kardeşlerini, Allah'a hamdüsenâlar olsun ittihad ve muhabbed bayrağı altında topladı. Herkesi birbirine sevdirdi. Elbirliğiyle, yürek birliğiyle vatanı zincirlerinden kurtardı. Artık herkes bir, herkes mesut ve mesrûrdur.Fakat bunun için (buna tamamiyle muvaffak olmak için) cümlenize Cemiyet'in bir nasihati, bir ihtarı vardır. Zerre kadar namustan, doğruluktan, itidalden ayrılmayınız. Heyecanlı nümayişler, maksadı yalnız bulandırır. Kimse başkasının malına, ırzına, canına taarruz etmesin. Herkes birbirine hürmet ve sehabet göstersin. Bilhassa memleketimizde yaşayan ecnebi dostlarımızın malı, canı, ırzı katiyyen bizarı kefalet ve emniyetiniz altında bulunmalıdır." (*)

Böylece İttihat ve Terakki, kokusunu hissetmeye başladığı muhtemel provokasyona karşı uyarıda bulunuyor, kendi çapında önlem alıyordu.

Ancak sorun bildiri ile çözümlenmiyor bu kez de provo-

(*) Age. S. 333

kasyona yönelik bazı gazeteler yayın hayatına giriyordu. Bunlardan biri de Dağıstanlı Murat Bey tarafından çıkarılan Mizan gazetesinin 30 Temmuz günü yayına başlamasıydı. Mizan gazetesi günlük olarak basılıyordu. 135 sayı yayınlanacak ve 28 Temmuz 1908 günü (31 Mart Ayaklanması sırasında) susacaktı.

"Bu devrenin özelliği bir müddet sonra Murad Bey'in İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne karşı vaktiyle Abdülhamit'e yönelttiği cinsten tenkid ve hücumları bir de radikal bir idare tesis etmek isteyen Cemiyet karşısında muhafazakar umumi efkârın sözcüsü gibi görünmesidir. "İslamiyet" "diyanet", "hilafet", "ulema-yı din" kelime ve kavramları bu devrede bir çeşit zihniyet mücadelesinin kesafetini kazanır ve Mizan sahibi, ele aldığı diğer meselelerden ziyâde muhâfazakâr cephenin savunucusu olarak dikkati çeker." (**)

Nitekim Dağıstanlı Murat Bey Meşrutiyet'in birinci ayı dolmadan İttihat ve Terakki ile Meşrutiyet aleyhine bir tavır alıyor, bu tavrını da gazetesinde açıkça ortaya koyuyordu.

"İttihâd ve Terâkkî Cemiyet-i Osmânîyyesi Riyâseti Âlîyesine.

.... Efendim....

Malûmu âlîleri buyurulan şurût (şartlar) ve ahvâlde vâki olan avdet-i âcizânem üzerine, bu defa şeref zuhûr eden ahvâli hâzira-i necâtbahşanın (kurtuluş bahseden) ihdâsı (meydana getirme) nezd-i celil-i cenâbı Pâdişâhî de esâsen tekerrür etmiş ve hattâ işbu atıfet-i vatanperverâne-i hazret-i hilâfetpenâhiye mukaddemei celîle olmak üzere affı umûmî kısmı Sara-yı Hümâyûnu mülûkaneden usûlü vechile devâiri aidesine (ilgili dairelere) teblîğ buyurulmuş iken işbu mukadde-

---

(*) Tanin, 28 Temmuz 1908

(**) Mizancı Murad Bey. Hayatı ve Eserleri. Doç. Dr. Birol Emil. Ed. Fak. Bas. İst. 1979 S. 391

menin ve gerek ânı takîb edecek olan diğer âsârı celîlenin (büyük eserlerin) kimlerin tabasbuskârâne (alçakça) ihânetleri sâyesinde geri kaldığı elbette kuyudâtı (kayıtları) merkeziye sahifelerine geçirilmiştir.

Maksad-ı âcizânem sükûnetin bir dakika mukaddem (takdim edilen) avdetinden başka artık bir ihtiyâcı kalmamış olan şu iydi saidi ümmet eyyâmında o hâinlerin isimlerini ifşâ etmekten pek bâiddir (uzaktır) ve vakiti merhununе (rehin edilmiş, ödünç alınmış) intizâren bunun böyle olması pek tabîîdir. Çünkü velev o nimet düşmanları hakkında galeyânı hissiyât ile ağızdan kaçırılan fazla bir sözün şu sahrayı şükranın nûraniyetine karıştırılmasını tecvîz edemem (izin veremem). Fikri âlîleri de elbette bu merkezde olmak lâzım gelir.

Yine malûmu âlîleridir ki o menhûs müdahalenin netîcesi olarak işgal ettiğim mevki-i ariyet (ödünç iğreti) sırasında ve talep ve rızâyı bendegânem hilâfında şûrâ-yi devlete memur buyrulduğum eyyâmda (günlerde) adet vechile vâki olan tahlîf-i resmîden (resmi yeminden) başka mücerred (tecrid edilmiş) kendi rızamla âile bağ ve bahçe dâire-i resmîye umûr-u cârîyesinden gayrı bir şey ile meşgul olmayacağım hakkında en muhterem makama söz vermiş idim. Kanun-ı Esâsî ile aff'ı umûmî tabîî olarak o bendi üzerimden ref' (kaldırma, hükümsüz bırakma) etmiş iken bununla iktifa etmeyip geçen Pazar günü mahâlline azîmetle verilen sözün iâdesini istidâ ve mahâlline istihsâl eyledim.

Şu suretle hürriyeti hareketime mâlik olduğum dakikadan bugüne kadar gazete işleri ve memûriyetten fekki râbıta (bağı koparma) muâmelesi ile meşgul bulunduğumdan şu sûreti mürâcaâtı ve emirlerine intizârı tercîh ettim.

Bu dakikada Cemiyet-i muhteremin hakkı âcizânemdeki fikir ve mevki ne merkezde olduğunu tabîî bilemem. ânı bil-

mek hakkı sarîhime istinâden arz ve istada eylerim ki son onbir senelik harekât ve sekenâtı (davranışlar) âcizânem icâb ve mevkie ve iktizâyı (gerekeni) nâmus ve haysiyete muvâfık olduğu nezdi ulyalarında (yücelerinde) tebeyyün ederek (anlaşılarak) ihsân buyurulacak terbiye-i zimmet mazbatasını (temiz kağıdını) nasıl hüsnü kabûle mâil (eğilimli) ve haheşker (istekli) isem nizâmâtı husûsîye-i Cemiyet ve âdâb-ı umûmîye-i memleket ahkâmına (hükümlerine) muvâfık olarak Cemiyetçe verilecek hükümlerden ve adi tevbihten (tekdir azarlamadan) bede' ile en ağırına kadar bilcümle mücâzâtı (cezaları) dahi aynı teslimiyet ile kabûl edeceğimi peşînen beyân ederek vakt-i mahâl-i mülâkatı mübeyyin (görüşme vakit ve zamanı bildiren) olacak cevâbı kerimânelerinin yarınki Cuma günü saat onu geçmezden evvel matbaaya teblîğe himmet buyurulmasına intizâr eylerim.

Cevâbın adem-i vücûdu (gelmemesi) nezdi âcizânemde tebriye-i zimmet mazbatası makâmına kaim olarak Cemiyet'e karşı dahi hürriyeti hareketimi iâde etmiş olacağım.

Şu isticâli (acele etme) âcizâneme olan sebeb-i aslîye gelince hasbelicâb Cemiyet'ten infikâk (yerinden ayrılma) ve inziva-yı ihtiyâr ettiğim sırada her türlü fedâkârlığa hâzır bulunmak ile berâber hiç bir vakit de tefahür (övünme) gibi bir zaâfa mağlûben kendini mârifet ve muvaffakiyetlerini ifşâya esâsen mezûn bulunmayan Cemiyet nâmına olarak şu günlerde mühürlü mühürsüz ve "Biz şöyle yaptık ve böyle muvaffak olduk" gibi nâbemahâl (yersiz) ibâreleri hâvî seyyâr ve sâbit ilânlar neşrolunmasıdır.

İkiden biri: "Ya Cemiyetimizin şekli esâsîsi tebeddüle (değişime) uğramış yahut Cemiyet nâmına bir takım yabancılar hüsnü veya sûiniyetle bu harekete kıyâm etmiş demektir.

Şu son zannım daha galib olduğu gibi cevâbı âlîlerin

vakti muayyende gelmemesi dahi anı küllîyen teyid etmiş olacağından Paris ve mülhâkatı (bağlı olan) şubeleri riyâsetinden Saint Germain 21 Aralık 1312 târihiyle ve Çürüksulu birâderimizle idârehâneye gönderilip netîcesi hakkında henüz bendelerine malûmât verilmemiş olan istifânâmeyi keenlemyekûn (hiç olmamış gibi) addile ve yine şûbe reisi sıfatıyla sâyei adaletvâye-i cenâbı şehriyârîde Kanun-ı Esâsî'nin bahşettiği hak ve dâire-i aleniyet dâhilinde mezkûr (adı geçen) neşriyâtın menabiini (kaynaklarını) taharri etmek ve icâbına göre îfâyı vazîfe eylemek üzere kendimi muhtar bileceğim. Ol bâbda emrü irade hazreti minelemrindir." (*)

İmza

Murat

Murat Bey'in bu tavrı, onun Abdülhamit ile aynı safta olduğunu gösteriyor, İttihat ve Terakki'nin tepkisine yol açıyordu. İttihat ve Terakki yanlısı gazeteler Murat Bey'i sert ve acı bir dille eleştirirken İttihat ve Terakki'nin bu konuda yaptığı açıklama 1 Ağustos 1908 günü yayınlanan gazetelere yer alıyordu.

"Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti'nin Dersaâdet'teki hey'et-i idâresi bir hey'et-i merkezîyeye merbûttur. Hey'et-i merkezîyenin de tanınmaması meşruttur (şarttır). Binâenaleyh sizinle mülâkat gayrımümkündür.

Tebriye-i zimmet mazbatanızın îfâsını istifanızla bundan sonraki ahvâl münteri kılar. Hakkınızdaki karar bilâhire ita ve teblîğ olunur.

Hüsnü veya sûiniyetle Cemiyet nâmına, Cemiyet'in malûmâtı olmaksızın yabancılar tarafından neşrolunan hey'eti merkezîyenin hakkıdır.

(*) İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1896-1909. Kazım Karabekir. İst. 1982-S. 342.343.344.345

Sizin hakkınızda hey'eti merkezîyenin reyi şudur:

Hey'et sizi kat'îyyen efrâd-ı cemiyet'ten tanımaz. Şube sıfatıyla değil hiç bir sûretle Cemiyet nâmına bir harekette bulunmanıza müsaade göstermez." (*)

Dağıstanlı Murat Bey'in talebi, İttihat ve Terakki'nin İstanbul merkezinin yöneticilerini deşifre etmeğe yönelik olduğu için, gizli cemiyetin İstanbul merkezi, böyle bir karar alıyor ve bu açıklama ile aradaki köprüler atılıyordu. Tabii Abdülhamit'in güdümündeki Murat Bey, sorunun temel nedenlerini gizliyor, İttihat ve Terakki Cemiyet'ine karşı muhalefet bayrağını açıyordu. Pozitivist ilkeler doğrultusunda örgütlenip geliştiğini bildiği İttihat ve Terakki ile giriştiği mücadelede de taassubu, siyasi silah olarak kullanıyor, tutucu kesimi muhalefetinin en önemli dayanağı olarak kabul ediyordu. İttihat ve Terakki'ye karşı kullandığı üslup, pozitivistlere karşı taassubu harekete geçirmeye yönelikti.

Diğer taraftan Murat Bey Olayı basındaki kamplaşmanın da başlangıcı oluyordu. Ayrıca Murat Bey Ekim ayına kadar tansiyonu giderek yükselten yazılar yazıyor ve nihayet Sadrazam Kâmil Paşa'nın emriyle 9 Ekim 1908 günü (kendi anılarında 26 Eylül 1324) gözaltına alınıyordu. Harbiye Nezâreti'nde bir hafta gözaltında kalan Murat Bey serbest bırakılınca "Hürriyet Vadisinde bir Pençe-i İstibdat" başlığıyla, tutuklu kaldığı bir haftanın öyküsünü kaleme alıyor ve İttihat ve Terakki ile ilgili olarak şu görüşlere yer veriyordu:

"İttihât ve Terâkkî Cemiyeti aşağıda dahi ayrıca tasrîh edeceğim vechile ilelebet bütün Osmanlıların hissiyât-ı şükraniyelerini dâi (duacı) olarak gidecektir. Çünkü mahv-ı mukarrer olan vatanın tâze bir kuvve-i hayatîyye ile pâyidâr ol-

(*) *Tanin. 1 Ağustos 1908. S. 3.*

masına başlıca sebeptir. Şimdiye kadar bir çok hatâlarda bulundu. Bundan sonra da inşallah bulunmaz, ama yine bulunabilir. Lâkin bununla berâber târihteki mevki-i mümtâzını kaybedemez.

Kaybedemez; çünkü hatâlarından hiç biri kasdî değil, cümlesinin sebebi siyâsal vukufsuzluk, tecrübesizliktir. Cümlesini iyi yapmak kastıyla icrâ etmiştir.

.... Bu gibi cemiyetler maksadın husulünden evvel kanun itibâriyle dâima (...) teşkîl ederler. Hükümetler onları men ve mahv için ekseriyâ kanun-şikenlik ettiği gibi, onların adî cinâyetleri dahi politika damgasıyla tecvîz olunur, umûr sırasına geçer...

Bu gibi cemiyetlerin ekserisi ferdâ-yı inkılabda ya hey'et-i idâreyi resmen teşkîl ederler yahut mahviyetkârâne geriye çekilirler. Şu iki vazîfeden hiç birini yapmayıp mesûliyetini resmen derûhte etmeksizin idâreye müdâhaleye devâm ederler ise ezcümle fedakârâne iltizâm (lüzumlu sayma) ve takîb ettikleri usûl-i meşrûa-i kanuniyyenin avdet ve teessüsüne mâni olmuş olunur." (*)

Ancak gözaltına alınma olayının nedenini tam olarak bilmediğini vurgulayan Murat Bey bu olay nedeniyle Kâmil Paşa'yı daha fazla suçluyordu.

Bununla birlikte Murat Bey İttihat ve Terakki ile arasındaki anlaşmazlığın nedenini şöyle açıklıyordu.

"Cemiyet ile aramıza giren bütün yanlışlıkların başı ferdâyı inkılabda, vaktiyle benim tarafımdan verilmiş olan sözü geri almak bahânesi ile mâbeyne mürâcaât edişimdir." (*)

(*) Hürriyet Vadisinde Bir Pençe-i İstibdat- Murat Bey- Mahmud Bey. Mat. İst. 1326/1908. S. 25/27

Murat Bey tutuklanıp serbest bırakıldıktan sonra gazetesini kendi arzusuyla tatil ediyor, bir ay kadar süren bir Romanya seyahatine çıkıyordu. Ancak Köstencedeyken kulağına gelen bazı söylentiler nedeniyle yurda dönüyordu. Nihayet 15 Mart 1909 günü Şehzadebaşı'ndaki Ferah Tiyatrosu'nda Ahrar ve İttihatçılar arasındaki silahların çekildiği bir çatışmaya karışıyordu.

Ancak Meşrutiyet'in ilk günlerinde ortaya bir muhalif daha çıkıyordu. Bu İkdam gazetesinin başyazarı Ali Kemal Bey'di.

Ali Kemal Bey Abdülhamid'in hışmına uğrayan aydınlardandı. Haleb ve Paris'te uzun yıllar sürgünde kalmıştı. O da diğerleri gibi Meşrutiyet'in ilan edildiği günlerde hemen İstanbul'a dönmüştü.

"Temmuz'un ikinci günü idi. Kanun-ı Esâsî bir gün evvel ilan olunmuştu; Fakat arzettiğim gibi bu halleri asla ittialarım yoktu. Bir endişem var idiyse o da derhal mabeyn'e giderek ikinci bir darbe-i hapis ve nefie (sürgüne)uğramaktan yakamı kurtarmaktı. Bunu için de ki o vakit hakan-ı ... sırf bir muvazzadan, bir hile-i meşrûdan ibâret olduğu her satırından tebeyyün eden mâhut ilk mektubumu yazdım. Nazar-ı insafta ancak bir nev'î fikdan-ı şecâat, şecâat-ı medenîyyeye vasfedebilen bu hareket için beni bugün muvaheze etmek kolaydır. Fakat o devrin yine benim gibi dârbelerini yiyenler bu nev'î ihtiyâtların ihtirâzların ne zarûrî olduğunu bilirler." (*)

Ali Kemâl'in gerekçesini bu satırlarla açıkladığı Abdülhamid'e verdiği jurnallerde şu hususlar kaydedilmiş bulunuyordu:

"Yemen'e, Manastır'a ve memâlik-i şâhâneye gönderilen yaftaların beyânnâmelerin aslını, hakaikini daha kable tâbî ih-

---

(*) Age.S. 80

bâr ettim. Şimdi Fransa'nın ve İngiltere'nin bazı evrâk-ı mühimme-i havâdisini ada-yı saltanat-ı hümayûnları ele aldılar. Şiddetle icrâ-yı hükm eyliyorlar. Avrupa'da bu gazeteleri mütâlâa edenler memâlik-i şâhânelerinde kan gövdeyi götürüyor sanıyorlar. Erâcif o derece hadden efzûndur.

Sâye-i şevketvâye-i hûmâyûnlarında vaktiyle Murat Bey kullarının Dersaâdet'e avdeti esnâsında ittihâz edilen tedbîrlere yeniden iktifa olunursa bütün bu yolsuzlukların önünü almak bugün gayet kolaydır.

İşlerin böyle yüzüstü terk edilmesinin cesâret alarak gerek Hidiv Abbas Paşa ve Muhtar Paşa ve gerek sâireleri ada-yı hümâyûna muavenetten geri kalmıyorlar. Ferman." (*)

Kulları

Ali Kemâl

Böylece Ali Kemâl Bey de Murat Bey gibi, Jön Türklerin safından, Abdülhamit'in yanına geçmiş oluyordu. Ancak İttihatçılarla arasındaki çatışma, o sırada büyük mali sıkıntı içinde bulunan Ali Kemâl Bey'in Sultan Abdülhamit'ten para alması nedeniyle başlıyordu. Nitekim 7 Ağustos 1908 günü yayınlanan Tanin gazetesinde "Ali Kemâl Bey'e açık mektup" başlığı altında, Abdülhamit'ten aldığı parayı "iâneyi millîye" hesabına yatırması için bir çağrı yapılıyordu.

"Geçen gün huzuru şâhâneye kabûl buyurularak mazhar-ı iltifat oldunuz. Dörtyüzelli lira âtîye-i seniyye aldınız. Bu parayı bir ciheti hayra sarfedeceğinizi ümîd ederek iki üç gündür bekledik. Fakat bu yolda bir ilânınıza tesâdüf etmediğimiz için henüz ciheti sarfını kararlaştırmadığınız anlaşılıyor. Şu ihsân-ı şâhânenin "iâne-yi millîye" hesâbına Bank-ı Osmânîye tevdî buyurulması hamiyet-i müsellemelerinden muntazırdır." *(*) Tanin 7 Ağustos 1908*

(*) Ömrüm - Ali Kemâl - Yay. Haz. Zeki Kuneralp - İsis - İst. 1985. S. 172

Ali Kemâl Bey de buna karşılık verdiği bir yazıda dörtyüzelli değil ikiyüzaltmış altın aldığını, ancak Padişah'ın tebaasına ihsanda bulunma haklarının olmaması halinde parayı iade edebileceğini belirtiyordu. Tanin, bu cevabı bahane ederek bu kez de Ali Kemâl Bey'in verdiği jurnaller konusuna dikkat çekiyor ve onun casus olabileceğini ortaya atıyordu. Böylece İttihat ve Terakki, Murat Bey gibi yazma yeteneği bulunan Ali Kemâl Bey'i de muhalifler safına itiyor, bir düşman daha kazanıyordu. Gerek Murat gerekse Ali Kemâl beyler ile İttihat ve Terakki yandaşı yazarlar arasındaki çatışma, halkın önünde cereyan ediyor, bu durum ise tansiyonun yükselmesine yol açıyordu.

EDİRNE'DE İSYAN

Bu olayların cereyan ettiği günlerdi (1 Ağustos 1908) Selânik'ten hareket eden trenle Kurmay Binbaşı Cemal (Paşa), Rahmi (İzmir Valisi), Cavit (İzmir suikastına katıldığı iddiasıyla idam edilen), Necip Draga ve Kolonyalı Hüseyin beyler İttihat ve Terakki Cemiyeti adına İstanbul'da işleri yönetmek üzere başşehre geliyorlardı. Bilâhire Talat Bey ile Hafız Hakkı Bey de bu heyete katılıyorlardı.

İstanbul'a ayak bastıkları sırada Meşrutiyet'e karşı ilk askerî hareket de Edirne'de cereyan ediyordu.

Edirne halkı Meşrutiyet'in ilanını donuk bir biçimde karşılıyor, ne lehte ne de aleyhte bir tepki göstermiyordu. İki gün sonra hürriyetin ne olduğunu Edirne halkına anlatmak üzere Selânik'ten bir heyet geliyordu.

"Talat -Ben, Hafız Hakkı ile Edirne'ye gitmek üzere Kuleli Burgaz'da heyetten ayrıldık. Bir kaç gün önce Serez ve Drama'dan Erkânıharb Yüzbaşı Ruşeni, Yüzbaşı Ragıp Rıfkı,

Drama Ceza Reisi Azmi ve eşraftan bazı kimseler bir heyet halinde Edirne'ye gitmişlerdi. Bunlar Selânik'e döndüler. Birşeyden bahsetmediler. Fakat dün bir askerî isyan olduğunu haber aldığımızdan Edirne'ye gitmeyerek İstanbul'a geldik".(*)

Talat Bey'in bahsettiği bu heyet Edirne'ye gelirken uğradığı yerlerde büyük ve görkemli törenlerle karşılanıyordu. Gümülcine ve Dedeağaç'ta Rumlar, Ruşeni Bey'in bindiği arabanın atlarını çözüp kendileri çekiyorlardı.

"Edirne'nin Kırkağaç istasyonu o gün bir mahşer kalabalığı arzediyordu. Bir alaydan artık (fazla) asker, bütün generâller, yüksek sivil işyarlar, genel meclis ve belediye üyeleri, mahallin ileri gelenleri, sarıklı müftüler, metropolitler, hahamlar karşılamaya çıkmışlardı." (**)

Bu görkemli tören sırasında ateşli bir konuşma yapan ve sözlerini "yaşasın hürriyet, yaşasın adalet, yaşasın vatan" diye slogan atarak tamamlayan Ruşeni Bey kürsüden inerken kenarda duran bir binbaşının göğsündeki nişanı söküp yere atıyor ve ayaklarıyla eziyordu. (***)

İttihat ve Terakki heyeti bir süre Edirne'de kalıp bu tür propagandalar yaptıktan sonra İstanbul'a doğru hareket ediyor ve kentten ayrılıyorlardı. Böylece meydan, tutucu dinci gruplara ve Meşrutiyet aleyhtarlarına kalıyordu. Bu amaçlara hizmet eden bazı kişiler askerin arasına karışıyor, olumsuz yönde kışkırtma ve tahrik faaliyetlerine girişiyorlardı. Asker zaten sultan/hafiye bağlıydı. Nitekim yapılan bu telkinler kısa süre içinde etkisini göstermeye başlıyordu.

(*) İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909. Kazım Karabekir. İst. 1982. S. 336.337

(**) Yetmişlik bir subayın hatıraları. E. Kur. Alb. Rahmi Apak. TTK. Bas. Ank. 1988.S. 31

(***) Age.S. 31

Heyetin ayrılmasının ikinci günü Yanık Kışla'daki askerler ayaklanıyorlardı. Bu askerleri Tabur İmamı ile Çarıklı Kolağası denilen bağnaz bir subay yönlendiriyordu. Tüfekli ve süngülü askerler "Padişahımızı isteriz, babamızı isteriz" hayırışları arasında şehre doğru yürüyorlardı. Bu arada nasihat etmek amacıyla karşılarına çıkan Kurmay Yarbay Kayserili Galip Bey'i attan indirip dövüyorlardı. Ayaklanmayı Nişancı (Avcı) Taburu'nun çavuşları yönetiyordu. "Bu küçük ölçüde bir Otuzbir Mart idi" (*)

İsyancı askerler Paşa kapısı önünden geçip istasyona doğru yürüyorlar ve yolda gördükleri bazı subayları kovalıyor, halkın koluna taktığı kırmızı beyaz "hürriyet kokartlarını" süngülerinin uçlarıyla koparıyorlardı. Nihayet askerler tarafından kordon altına alınan istasyon binasına isyancılardan başkası sokulmuyordu. Bu arada kordon altındaki bölgenin ortasında Dokuzuncu Alay bandosu İzmir ve Cezayir marşlarını çalıyordu. İsyancılar ise amaçsız biçimde bekleşiyordu, bazıları telaşlı adımlarla ortalıkta dolaşıyordu.

"Kalabalığın içine karıştım. Nişancı (Avcı) Taburu'nda bir Yüzbaşı Cavit vardı. Bu zat İstilâl Savaşı'ndan sonra genç Tümgeneral olarak ölmüştür. Halen ordumuzda Korgeneral olan Rüştü Erdelhün'ün ağabeyisi. Bu zat askerlerine kendisini sevdirmiş." (*)

Olaylar son derece olumsuz yönde gelişirken işte bu Yüzbaşı Cavit Bey pratik bir çözüm ve orta bir yol buluyor, ayaklanmayı kontrol altına alıyordu. İsyancılar Padişah'ın hal edildiğini, hatta öldürüldüğünü ileri sürüyor, bazıları da bu iddiaları yayarak onları tahrik ediyorlardı.

Yüzbaşı Cavit Bey isyanın elebaşılığını yapan Nişancı

(*) Age. S. 31

Taburlarının çavuşlarıyla görüşüyor, böylece her birlikten seçilen sekiz on neferden oluşan 300 kişilik bir kafile hazırlanıyordu. Bu kafile geceleyin kaldırılan özel bir trenle İstanbul'a gönderiliyor, ertesi günü Yıldız'da Padişah tarafından kabul ediliyordu. "Sultan/Halife"nin sağ ve hayatta olduğunu gören bu erler üç gün sonra Edirne'ye dönüyor, böylece ortalık sakinleşiyordu.

Ancak İttihatçı subaylar işin arkasını bırakmıyorlardı. Bir süre sonra eski askerler terhis ediliyordu. Fakat bir ay sonra da ayaklanmanın elebaşıları gittikleri memleketlerde yakalanıp Edirne'ye getiriliyorlardı. Burada askeri mahkemeye çıkarılan bu kişiler çeşitli cezalara çarptırılıyor, yedisi idama mahkum oluyordu. Bu yedi kişi bilâhire Edirne Meydanı'nda asılarak cezaları infaz ediliyordu.(**)

Edirne'deki olaylar İstanbul'da başta Talat Bey olmak üzere İttihatçılar tarafından endişe ve dikkatle izleniyordu. Edirne isyanı gerçekten de büyük bir anlam ve önem taşıyordu. Bu olayla bir bakıma 31 Mart Olayı'nın provası yapılıyor, askerlerin ayaklanması halinde subayların basiretsizliği, İttihatçıların çaresizliği, Padişah'ın isyana hoş baktığı ve Meşrutiyet'in güç karşısında pamuk ipliğine bağlı ve eğreti olduğu ortaya çıkıyordu. Bu olayda en çok Sadrazam Sait Paşa'nın isyancılara ümit ve cesaret veren telgrafı dikkat çekiciydi.

Ayaklanma başladıktan sonra önce Alay Müftüsü Yahya Efendi Padişah'a ve Sait Paşa'ya bir telgraf çekerek olayın nedenlerini anlatmıştı. Bu telgrafta İttihat ve Terakki'nin Padişah'a düşman olduğu, Padişah tarafından verilen nişanların toplandığı, bunun yerine kendilerine allı yeşilli şeritler takıldığı bildiriliyordu.

(*) Yetmişlik bir subayın hatıraları. E. Kur. Alb. Rahmi Apak. TTK. Bas. Ank. 1988.S. 33
(**) Age. S. 33

İkinci telgraf yine aynı gün, yani 1 Ağustos 1908 günü Alay Müftüsü Yahya Efendi ile Kolağası Ömer imzasıyla, Sadrazam Sait Paşa'ya çekiliyordu.

"Zâbitan umûmiyet denilecek derecede Cemiyet'e dahil olduğundan ve Cemiyet'in âmâli de sâdıkânı pâdişâhîyi katletmek üzere yemin ve ahdi misâkta bulunduklarından her birerlerimizi gûnâgûn ve bâhusûs başımızdaki zâbitânı katletmek ağlebi ihtimâl olduğundan her bir taburdan mikdâr-ı münâsibînin ve kaç kişiden mürekkeb olmak icâbederse bir hey'etin kabûlü veyahut bizim ne sûretle idâme-i hukukumuz lâzım geleceği arz ve istîzân olunur." (*)

Asilerin bu telgrafı sarayla bağlantılı olduklarını ve sarayın emirleri doğrultusunda hareket ettiklerini gösteriyordu. Nitekim Sadrazam Sait Paşa da asilere şu "samimi ifadeleri içeren" telgrafla cevap veriyordu.

Timurtaş'ta Umûmî Asâkir-i Şâhâne nâmına

Alay Müftüsü Yahya ve Kolağası Ömer beylere C 19 Temmuz 1324. Velînimetimiz Pâdişâhımız efendimiz hazretlerini kavanini adilelerinin tahtı himâyesindesiniz. Sabır ve itidali iltizâm eylemeniz Harbiye Nezâreti Celîlesinden bu irâdei seniyye vâki olacak evâmire ve vesâya dâiresinde hareket etmeniz lâzımdır. Telgrafınız Nâzırı müşârünileyh hazretlerine elden verilmiştir."

19 Temmuz 1324

Sadrazam

Sait

Edirne ayaklanması sırasında İttihat ve Terakki'nin İstanbul'daki yöneticileri o sırada Edirne'de bulunan Kurmay Yüzbaşı İsmet (İnönü) Bey ile temas kurup bilgi alıyorlardı.

(*) İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909. Kâzım Karabekir İst. 1982.S. 373

"Bu aralık Edirne telgrafhanesine İsmet Bey'in (İnönü) geldiğini bildirdiler. Biz de kendimizi bildirerek (Talat ve Kazım Karabekir Beyler) isyanın sebep ve mahiyetini sorduk.

Padişahımıza suikast yapılmış diyorlar. Gidip Padişahımızı görmek isteriz diye bağırışarak kışlalarından çıkan bir kısım asker, zâbitlerinin sözünü dinlemeyerek istasyona gittiler..." (*)

Nihayet İttihat ve Terakki'nin Edirne merkezi 6 Ağustos 1908 günü bir bildiri yayınlayarak ayaklanmayı yönetenlerin İstanbul'a gidip geldiklerini ve hakları olan para ödenerek kendilerinin terhis edildiklerini duyuruyordu.Ancak Edirne'deki isyan, kendi boyutlarını aşıp İstanbul'daki tutucu kıpırdanmaları yoğunlaştırması bakımından önemli bir etken teşkil ediyordu. Kaldı ki bu olay İttihat ve Terakki yönetici ve sempatizanları için de önemli bir uyarı niteliği taşıyordu. Buna rağmen Beşiktaş'ta meydana gelen Bedriye hanım ile Todori'nin linç olayından sonra İstanbul'a getirilen Avcı (Nişancı) Taburlarına güvenilmesi de ayrı bir zaaf, hatta gaflet olacaktı. Zira Edirne'deki olay bu taburlardaki erbaşların dinî konular istismar edilerek kolayca yönlendirilebileceklerini göstermiş bulunuyordu.

ŞEREF SOKAĞI'NDA POLİTİKA

"Tanin İdârahânesine

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti mülk ve millete Kanun-ı Esâsî bahşettirmiş ve kanun-ı mezkûrdan temâmi-i istifâde-i mukaddes ve muazzez bir maksat olarak takîb eylemekte olan hükümeti hâzıranın cemiyet-i maksadı mukadde-

---

(*) İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909. Kazım Karabekir. İst. 1982. S. 369

sesine henüz tamâmen kesbi ittila edemediği vârid-i mütâlâa olunduğundan, Cemiyet ise bütün iktidâr ve mesâisi ile yedd-i erbâbı nâmus ve liyâkadda görmek istediği hükümetin şân ve şevketini temîn ve millete müstaid ve müstehâk olduğu refâh ve saâdeti istihzâr etmekten başka bir emeli olmadığından ve elbirliği ile ve bir sây-ı mütemâdi ile sırf bu emeli muazzez ve mukaddesin husûl olması için ibrâzı mesâi edilegelmekte olduğundan hükümeti hâzıra ile hadim-i millet ve vatan olan Cemiyet beyninde vücûdu lâzımeden olan itimât ve emniyetin celp ve terâkkîsine çalışarak bu bâbtaki emel-i mübeccelin teşrî-i husûlü için efrâdı Cemiyet'ten Erkânı Harp binbaşısı Hakkı (Hafız) Bey ile Necip, Talat, Rahmi ve Hüseyin beylerden mürettep bir heyeti mahsûsa Dersaâdet'e azîmet eylemiştir. Fi: 19 Temmuz 1324. Osmanlı Terâkkî ve İttihât Cemiyeti Selânik Merkezi" (*)

Böylece İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk resmi heyeti Selânik'ten İstanbul'a geliyor ve bu da kamuoyuna açıklanıyordu. Bu heyete Cemal (Paşa) ve Cavit (Maliye Bakanı) beyler de İstanbul'da katılıyordu. Heyet, İstanbul'a ayak bastığı gün, o sırada Sadrazam bulunan Sait Paşa ile bir görüşme yapıyor ve o andan itibaren de yolları ayrılıyordu. Zaten Sait Paşa da bir kaç gün sonra istifa edecek, sadaret makamını Kamil Paşa'ya bırakacaktı.

Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte "Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet" yandaşları da İstanbul'a gelmeye başlıyorlardı. Bunlardan Dr. Nihad Reşat Bey Meşrutiyet'in istihsalinde (elde edilmesinde) Osmanlı ordusunun gösterdiği vazihetkâr hareketi takdir eder ve halkı tenvir eder mahiyette Edir-

---

(*) 21 Temmuz 1324 5 Ağustos 1908. Tanin Gazetesi

ne'de bir iki konferans verdikten sonra İstanbul'a geliyordu. Bu konferanslarda İsmet Bey (İnönü) de hazır bulunuyordu. O sırada İttihat ve Terakki'nin İzmir'de bulunan temsilcisi Dr. Nazım Bey ile arkadaşları Binbaşı Edip Servet ve Rozinyol Hüsnü beyler Adem-i Merkeziyetçi Fazlı ve Celaleddin Arif beylere karşı tavır alıyorlardı. Doktor Nazım Bey ve arkadaşları, Paris'teki tartışmaların yurda yansımaması amacıyla İzmir'de sadece İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin örgütlenmesini istiyorlardı. Bu nedenle de Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-i Şahsi örgütünü kurmaya çalışan rakiplerini safdışı etmek amacıyla bilâhire İzmir'e gelen Mahir Said, Tevfik ve Avni Kemal beyleri tevkif ettiriyordu. (*)

İzmir'de cereyan eden bu olayların İstanbul'a sıçraması ihtimali de beliriyordu. O sırada İstanbul'da hapisten yeni çıkan Hüseyin Tosun Bey'in de katılmasıyla Satvet Lütfü Bey ve arkadaşları "Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti" adında bir örgüt kuruyordu. Bu Cemiyet'e Şeref Sokağı'nda bir merkez açıyorlardı.

İttihat ve Terakki heyeti de bir kaç gün sonra aynı sokakta bir bina buluyor ve burayı Genel Merkez haline getiriyordu.(**)

Böylece aynı sokakta buluşan muhalefetin iki kanadı (İttihatçılar ve Sabahattinciler) son kez "mutabakat" görüşmelerine başlıyorlardı. Bu görüşmelere İttihat ve Terakki Cemiyeti adına Erkânıharp Binbaşı Cemal (Paşa), İsmail Hakkı (Paşa) ile Doktor Nihad Reşat, Hüseyin Tosun ve Muhiddin (Paşa) beyler katılıyordu. Tartışmalara bir aralık Paris Kongresi'nde de bulunan Ermeni temsilci Malumyan Efendi de katılıyordu. "Müzakere samimi bir şekilde cereyan etmiş ve uyuş-

---

(*) İnkılab Tarihimiz ve Jön TürklercAhmet Bedevi Kuran - İst. 1945 S. 261
(**) Age. S. 263

ma güç olmamıştır. Hatta Cemal ve İsmail Hakkı Beyler "Adem-i Merkeziyet'ten maksat tevsîi mezuniyet ise ileride programların tevhidinde (birleştirilmesinde) bile bir mahzur görmüyorum" demişlerdir.(*)

Ancak bu mutabakat pek de uzun ömürlü olmuyor daha ilk zamanlarda mutabakatın olumsuz etkileri görülüyordu. Gerçi Talat Bey, Patrikhâne'nin ayrıcalıkları bakımından Rum Patriği'nin Meşrutiyet'e karşı ihtiyatkâr tavrını ortadan kaldırmak amacıyla, Ademi Merkeziyetçi Fazlı Bey'in vasıtasına başvuruyordu.(**)

Ancak Prens Sabahattin'in, babasının cenazesini de yanına alarak yurda gelmesiyle birlikte mutabakat ve yakınlaşma yerini ayrılık ve çatışmaya bırakıyordu. Babasının tabutunu Marsilya'dan gemiyle nakleden Sabahattin Bey önce İzmir'e uğruyor, burada coşkulu gösterilerle karşılanıyordu. Ancak Prens'in İstanbul'a varışı (21 Ağustos 1324) daha büyük ve görkemli törenlere yol açıyor, adeta olağanüstü bir gün yaşanıyordu. Babasının ve kendisinin dargın olduğu Sultan Abdülhamit bile, şehzade ve yaverlerini göndererek Sabahattin Bey'in hatırını sorduruyordu.(***)

Servet-i Fünun gazetesi'nin sahibi Ahmet İhsan, İkdam gazetesi'nin sahibi Ahmet Cevdet, İttihat ve Terakki adına Rasih Bey başkanlığında bir heyet de Prens Sabahattin'i karşılayan erkan arasında bulunuyordu. Ayrıca ertesi gün cenazenin Eyüp'te toprağa verilmesi sırasında Şeyhülislam Cemalettin Efendi, Hahambaşı ve Patrikhâneden bir heyet de hazır bulunanlar arasındaydı.

Ancak bir süre sonra Prens Sabahattin Bey Şeyhülisla-

(*) Age. S. 263
(**) Age. S. 264
(***) Age.S. 266

ma olduğu gibi Hahambaşı ve Patriği de ziyarete gidince İttihat ve Terakki'ye yakın gazetelerde havayı gerginleştiren bazı yazılar yayınlanıyordu. Bu yazılarda Sabahattin Bey'in Patrikhâne'ye giderek Patriğin elini öptüğü ileri sürülüyordu. Ancak Sabahattin Bey gerilen ipleri koparmıyordu.

"Sabahattin Bey Eylül'ün ilk günlerinde Beyoğlu'nda Varyete Tiyatrosu'nda bir konferans vererek yolunu açıkladı. "Bugün muştulayabilirim ki yurdun mutluluğuna çalışan derneklerimiz arasında da, temelde de hiç bir anlaşmazlık kalmamıştır" diyerek İttihat ve Terakki Cemiyetiyle birleşmenin doğru olmadığı hakkındaki dedikoduları yalanladı."(*)

Prens Sabahattin Bey'in Selânik ve Makedonya yöresinde "Meşrutiyeti ilan ettiren yörelere teşekkür" gezisinde bulunduğu bir sırada Ahrar Fırkası'na katılıyor ve böylece Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasındaki mutabakat sona eriyordu.

Anadolu'da bir tevkif ve bir cinayetin faili olarak İttihat ve Terakki'nin gösterilmesi ise bu iki fraksiyon arasındaki ilişkilerin tamamen kopmasına neden oluyordu.

"... istibdat devrinden beri Adem-i Merkeziyet grubu müntesiblerinden ve dahilde teşkilat kurmağa muvaffak olmuş fedâkârlardan bulunan Doktor Hicri Bey'in Diyarbekir'de tevfik ve Faiz Bey'in Adana'da bir kaza kurşununa feda edilmesi gösteriyordu ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti rüesâsının kendi müntesiblerinden olmayan hiç bir ferde hayat hakkı verilmesine ve kendi kanaatleri haricinde bir fikir ve mütâlaâ dermiyan edilmesine tahammülleri yoktu."(*)

(*) Siyasi Hatıralar -Hüseyin Cahit Yalçın - T. İş Bank. Kült. Yay - İst. 1976. S. 45

HÜRRİYET, TARTIŞMA VE KABA KUVVET..

Bir yandan hürriyetin ilanıyla başlayan gösteriler, diğer yandan Meşrutiyetle birlikte başlayan siyasal tartışmalar hızla kaba kuvvet aşamasına geliyordu.

Örneğin; 3 Ağustos 1908 günü Tanin gazetesinde "Bazı Esrâr-ı Mühimme" başlığıyla yazılan bir yorum haberlerde Başmabeyinci Tahsin Paşa ile bazı şahısların, Padişahı selamlığa çıkmaması yönünde tahrik ettikleri bildiriliyordu.

"...Tahsin ve emsâli kimselerin mabeyinde kaldıkça bu tezvirlerin arkası kesilmeyeceğini, ahalinin heyecanı zâil olmayacağını, Halife-yi şâhâneye haber vermek matbûâtın vazifesi olduğu kadar, Sadrazam hazretlerinin de cümlei vazifesinden değil midir?"(**)

Bunun üzerine kışkırtan halk sokağa dökülüyor, Tahsin Paşa'nın Göztepe'deki köşkünün önüne gidiyor, evi taşlayarak camlarını kırıyorlardı. Bir gün sonra Mabeyin Başkatibi Tahsin Paşa ile Mabeyinci Ragıp Paşa'nın sarayla ilişkileri kesiliyordu.

Yine aynı günlerde, yani 4 Ağustos 1908 günü ikişer, üçer bahriye erleri bir kaç kola ayrılarak, aşırı sarhoş vaziyette İstanbul'daki Kapalı Çarşı'ya giriyorlar ve "Biz Ahmet fedaileriyiz" diyerek çevrelerindekileri korkutuyorlardı. Aynı zamanda ellerindeki kamaları sallayarak esnafa gözdağı veriyorlardı. Ancak mütecavizler yakalanıyor onları teşvik ettiği anlaşılan Arif Paşa ile birlikte hepsi divan-ı harbe sevkediliyordu.(*)

Bu tür olaylarda meydana gelen tırmanış nedeniyle İtti-

(*) İnkılab Tarihimiz ve Jön Türkler -Ahmet Bedevi - Kuran - İst. 1945. S. 268
(**) 3 Ağustos 1908. Tanin

hat ve Terakki Cemiyeti, hükümetin de uygun görmesi ve onaylamasıyla bir bildiri yayınlayarak duruma müdahale ediyordu.

"İttihat ve Terakki Cemiyeti

İstanbul Merkezinden teblîğ olunmuştur.

Bazı edebsizler dâire-i edeb ve terbiyeyi tecâvüzle öteye beriye sarkıntılık ettikleri haber alınması ve bir hükümeti meşrûa-yı adilede herşeyden evvel asâyiş-i mahâllîyenin muhâfaza ve istirâhati ammenin temîni lâzimeden bulunması cihetiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından vukubulan müracaât üzerine hükümeti seniyyece berri ve bahri asâkir-i şâhâneden mürekkeb kollar tertib olunarak zabıta memûru refâkatiyle dolaştırılmakta olunduğundan halkın kollar tarafından vuku bulacak ilk ihtâra hemen mutavaat etmeleri lüzûmu ihtâr ve yine istirâhat-ı umûmîyeyi ihlâl edecek harekâta cesaret edenlerin hükümeti adile-i Osmânîyece kanunen mecâzâta çarptırılacağı sûret-i kat'îyyede ilân olunur."(**)

Fakat İttihat ve Terakki'nin rahatsızlık duyduğunu açıklamasına karşın bazı olayları İttihat ve Terakki sempatizan ve üyeleri planlayıp gerçekleştiriyorlardı. Fedâkârânı Millet Cemiyeti de bu tür bir kompoyla basılıyordu.

Fedâkârânı Millet Cemiyeti 12 Ağustos 1908 günü Sultanahmet'teki Millet Bahçesi'nde Necip Nadir Bey'in yaptığı çoşkulu bir konuşma sonucu, toplantıda hazır bulunanlarca kurulmuştu. Cemiyet'in amacı siyasi mağdurların yasal haklarını korumaktı. Bu toplantıya çok sayıda, sürgünden dönen ve mağdur durumda bulunan istibdat aleyhtarları da katılmıştı. Aynı gün Cemiyet'in Hukuk-u Umûmîye adıy-

---

(*) İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909- Kazım Karabekir İst. 1982.S. 406

(**) 10 Ağustos 1908-29 Temmuz 1324. Tanin

la resmi yayın organı niteliğinde bir de gazete çıkarması kararı alınıyordu. Bu gazetenin ilk sayısı 16 Eylül 1908 günü yayınlanıyor, Necip Nadir, Mevlânzâde Rıfat, Dr. Ali Saib ve Ahmet Esat beyler sıra ile sorumlu müdürlük görevi üstleniyorlardı. Ayrıca yazı kadrosunda, bilâhire cinayete kurban gidecek olan gazeteci Hasan Fehmi Bey de bulunuyordu.

Cemiyet'in kurucuları Süleyman Şefik Paşa, İsmail Hakkı Bey (Paşa), Mutedil Hürriyet Perverân Fırkası Reisi İsmail Hakkı Paşa, Necip Nadir Bey ve Müşir Deli Fuat Paşa'nın özel katibi Avnullah Kâzîmi Bey idiler. (*)

Abdülhamit'e karşı bir ayaklanma tertip etmek iddiasıyla yargılanan ve sürgüne gönderildiği Sinop Cezaevinde Meşrutiyet'in ilanına kadar ayakları zincire vurulan Avnullah Kâzımî (H. Nusret Zorlutuna'nın babsı) mahkemede yaptığı savunma nedeniyle hayli ünlüydü. Nitekim bu savunma, Meşrutiyet döneminde broşür haline getirilmişti.

Cemiyet'in merkezi Süleymaniye'de Askeri matbaanın yanındaydı. Avnullah Kâzımî başkanlığa, Esat Bey ise genel sekreterliğe seçilmişti. "İstibdatın kahrına uğramış" kişilerle birlikte, soranları Serbestî gazetesini çıkaracak olan Mevlânzâde Rıfat Bey de bulunuyordu.(**)

Cemiyet'in amacının sürgün ve siyasi suçların haklarının korunması olması nedeniyle pek çok işsiz, hatta tahsilsiz kişilerin örgüte başvurmasına neden oluyordu. Cemiyet de bu başvuru sahiplerini geri çevirmiyordu. Böylece Cemiyet'in taraftarları artıyor, bu arada saray, sürgünden dönen ve siyasi suçlu durumundakileri kazanmak amacıyla kesenin ağzını açıyordu.

(*) Türkiyede Sosyalizm hareketleri ve Sosyalist Hilmi. Münir Süleyman Çapanoğlu. Pınar Yay. 1964.S. 22
(**) Age. S. 23

"Fedâkârân-ı Millet Cemiyeti'nin her istediğini yaptırması, maaş bağlatması bir hayli dedikodu yarattı. Bu hallerden en ziyade İttihatçılar kuşkulandı. İttihatçılar Fedâkârânı Milletçilerin isteklerini hoş görmüyorlar, itiraz ediyorlardı. İstedikleri şeylerin önüne geçmek için bir çok engeller yaratmaya, müşgüller bulmaya çabalıyorlardı."(*)

Bu nedenle İttihat ve Terakki Cemiyetiyle Fedâkârânı Millet Cemiyeti arasındaki sürtüşme basına yansıyordu. Hüseyin Cahit Bey, Tanin'de yazdığı yazılarla rakiplerini yıpratmaya çalışıyor, Fedâkârân-ı Milletçiler de Hukuk-u Umûmîye gazetesinde ona cevap yetiştiriyorlardı.

Bunun üzerine iş giderek çığırından çıkıyor, kaba kuvvet gösterisine dönüşüyordu.

"Kara Kemâl baskın işini yaptırmak için devrin kabadayı Rumlarından Kefalo ile Süleymaniyeli Kürt Memo ve Kürt Hüseyin'i buldu"(**)

Kara Kemâl Bey İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin "Gedik Efendisi" olarak tanınıyordu. İçkiye düşkünlüğü bilinir, meyhane hayatı nedeniyle ayak takımı arasında sevilirdi. Nitekim Kara Kemâl Bey Fedâkârân-ı Millet Cemiyeti'ni basacak kabadayıları da bu ayak takımından bulacaktı.

"Kara Kemâl Bey'in seçtiği bu üç adam, yanlarına aldıkları onbeş yirmi kadar baldırı çıplakla bir akşam yatsı ezanından sonra Cemiyet'in Süleymaniye'deki Genel Merkezine saldırdı. İlk taşı Kürt Memo fırlattı. Alttaki odalardan birinin camları şangur şungur sesleri ile kırıldı.

Arkasından Kefalo ceplerine doldurduğu patatesleri fırlatmaya başladı. O üst katlara taş fırlatmanın güç olacağını, yükseklere atılamayacağını bildiği için yanına patates al-

---

(*) Age. S. 24
(**) Age. S. 26

mış, ceplerine doldurmuştu."(*)

Bu saldırı sonucu binanın tüm camları kırılıyor, ardından saldırganlar "yuh" çekiyorlardı. Bunun üzerine binada bulunanlardan Hulusi Efendi, Ziya Bey, Trabzonlu Şişman Asım Bey, Aksaraylı Sarraf Niyazi ve Kazaskerin Haydarı dışarı çıkıp saldırganlarla kavgaya tutuşuyordu. Bu kavgada saldırganlar sopa, Fedâkârcılar ise taş ve tabanca kabzası kullanıyordu. Sokak adeta bir savaş alanına dönüyor, çok sayıda çatışmacı muhtelif yerlerinden yaralanıyordu. Bu arada çevrede oturan çok sayıda Cemiyet üyesi de olay yerine gelip çatışmaya katılıyordu. Olayın giderek büyüme ve kanlı bir durum alma eğilimi göstermesine rağmen polis ve zabtiye ortalıkta görülmüyor, asayiş kuvvetleri müdahale etmiyordu. Nihayet Askeri matbaanın görevlileri araya girip kavgayı yatıştırıyor, daha fazla kan dökülmesini önlüyordu.

Doktor Nazım tarafından planlandığı ve Kara Kemal tarafından uygulandığı ileri sürülen Fedâkârân-ı Millet Cemiyeti'nin basılması olayı umulanın aksine İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhine bir durum yaratıyordu.

"Halk arasında dedikodulara sebebiyet verdi. Gizlemeye çalıştığı infialini Fedâkârân-ı Millet Cemiyeti'nin Umumi Merkezini taşlatmak suretiyle meydana çıkarışı ve bu suretle söndürmesi halk arasında iyi tesir yapmadı.

Bir çok istibdat artıkları, evbark yıkan, hanümân söndüren hafiyeler söylenmeye, mûzır propagandalar yapmaya başladılar. Hakikatte bunların söylenmesinin o kadar ehemmiyeti yoktu. Halk onların ne olduğunu biliyordu. Alınlarındaki damga malumdu:

(*) Türkide Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi Münir Süleyman Çapanoğlu. Pınar Yay. 1954.S.26

- Hafiye.

Bununla beraber bu gürûhun zehirli sözleri halkı, bilhassa cahil kısmı, o günlerin tabiriyle avam-ı nas'ı sinirlendiriyor, memlekette bir muhalefet kuvvetinin doğduğunu, her doğan şeyin büyüyeceği gibi, bunun da büyüyeceğini, gayrımemnunların çoğalacağını gösteriyordu."(*)

Bu olayın ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti tahkikat açılması için harekete geçiyor, fakat Doktor Nazım ile Bahaettin Şakir, tahkikatın derinleştirilmesini engelliyorlardı.

Fedâkârân-ı Millet Cemiyeti'nin merkezi de bu olaydan sonra Süleymaniye'den çıkarak Çemberlitaş yakınlarındaki Fazlı Paşa semtine taşınıyordu. Ancak olaydan sonra Fedâkârân-ı Millet Cemiyetiyle İttihat ve Terakki'nin arası iyice açılıyor, iki cemiyet arasındaki kavga, gazeteler arası savaşa dönüşüyordu. Bu da sinirleri iyice geriyordu.

Hukuk-u Umûmiye gazetesinin yayın politikası şu üç ana konu üzerine oturtulmuş bulunuyordu.

* Abdülhamit ve istibdat artıklarına hücum.
* İttihatçıları tenkit.
* İttihat ve Terakki'nin hükümet işlerine müdahalesinden dolayı idare cephesine başgösteren yolsuzlukları takip.

Bu yayın, İttihat ve Terakki sempatizanı gazeteler tarafından cevaplandırıldıkça tansiyon yükseliyor; kaba kuvvet gösterilerinden kaynaklanan olaylar ise "suikast planlarının" yapılmasına kadar uzanıyordu.

O arada Dahiliye Nâzırı Hakkı Bey Hukuk-u Umûmîye'nin Başyazarı Necip Nadir Bey'i yanına çağırarak "Neşriyatınız çok şiddetli oluyor. Bu vaziyet karşısında başka türlü hareket etmeye mecbur olacağım. Bunun için gazeteden alakanızı kesmenizi tavsiye ederim. Sizi Derne'ye kay-

---

(*) Age.S. 30

makam tayin ediyorum. Harcırahınızı alıp hemen İstanbul'dan uzaklaşırsanız hakkınızda çok hayırlı olur" diyordu.

Necip Nadir Bey'in Derne'ye gitmesi nedeniyle de gazetenin başyazarlığı görevini Avnullah Kâzımî Bey üstleniyordu.

Bir süre sonra Fedâkârân-ı Millet Cemiyeti'nin üyeleri tarafından ve İttihat ve Terakki'yi ortadan kaldırmak amacıyla, ileri gelenlerine karşı suikast planları yaptıkları hükümete ihbar ediliyordu. Bu arada delil olarak da Cemiyet'in mühürü ile mühürlenmiş çok sayıda bildiri ve evraklar polisin eline geçiyordu. Bunun üzerine İttihat ve Terakki de hükümeti kışkırtmaya başlıyordu.

Nihayet 6 Ocak 1909 Salı günü Üçüncü Avcı (Nişancı) Taburu'nun bir bölük askeriyle birlikte polis ve komiserlerden oluşan bir kuvvet cadde ve sokaklardan geçerek Süleymaniye'de oturan Avnullah Kâzımî Bey'in evine gidiyor, gürültülü bir baskında çok sayıda kağıt, mektup, evrak, yazı ve kitaba el konuyordu.(*)

Aynı anda Cemiyet'in Fazlı Paşa'daki merkezi de kuvvetli süvari birlikleri tarafından sarılıyor, iki Avcı Bölüğü asker, binada sıkı bir arama yapıyordu. Burada ele geçen evrak da çuvallara doldurulup mühürleniyordu.(**)

Ayrıca Avnullah Kâzımî Bey, Dr. Ali Saip Bey, Şirvanîzâde Tahir Bey, Gürcü Mehmet Ali Bey ve Kırktan fazla Cemiyet üyesi tevkif ediliyordu.

Adliyenin yaptığı tahkikat sonucu ise ihbarın bir tertip olduğu ortaya çıkıyor ve tutuklananlar bir buçuk ay sonra serbest bırakılıyordu. Necip Nadir'in Derne kaymakamlığına, Cemiyet Başkanı Avnullah Kâzımî Bey'in de Kerkük mutasarrıflığına tayin edilmesinden sonra Fedâkârânı Millet Ce-

---

(*) Age. S. 35
(**) Age. S. 35

miyeti varlığını sürdürüyor, fakat etkin olamıyordu.

Bu olaylar İttihat ve Terakki Cemiyet'inin tavrını sergilemesi bakımından büyük anlam taşıyordu.

Fedâkârân-ı Millet Cemiyeti özünde siyasal bir örgüttü. Akıllıca bir yol izlemiş, sürgünden dönen ve hapisten çıkan herkese iş bularak taraftar sayısını günden güne arttırmıştı. Taraftar sayısındaki artış Fedakârân-ı Millet Cemiyet'inin saraya verdiği tavizlerle mümkün oluyordu. Zira yandaşlarına ancak sarayın sağladığı imkanlar sonucu iş bulabiliyor, maaş bağlatıyordu. Gerçi Abdülhamit Necip Nadir'e para vermeyi teklif etmiş, Hukuk-u Umûmîye gazetesinin başyazarı bu teklifi reddetmişti. Ama bu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Fedâkârân-ı Milletçilere güven duyması için yeterli bir garanti değildi.

Üstelik İttihat ve Terakki, Fedâkârân-ı Millet Cemiyeti'ne karşı kaba kuvvet göstererek, Osmanlı siyasi hayatında söz sahibi olmak konusunda kararlılığını ortaya koyuyordu. Bu durum ayrıca "Sarayla ilişkilerin iyi olması o grubun varlığını koruması anlamına gelmez" mesajını da içeriyordu. Nitekim Fedâkârân-ı Millet Cemiyeti Abdülhamit ile arasının düzelmiş olmasına rağmen İttihat ve Terakki'nin aldığı karşı tavır nedeniyle ayakta kalamıyor, nihayet dağılıyordu.

Böylece İttihat ve Terakki Cemiyeti siyasetteki varlığını kamuoyu önünde kanıtlıyor, siyasal bir güç gösterisinde bulunuyordu. Ancak İttihat ve Terakki'nin siyasal muhalifleri de aynı yola başvurma hakkını kendilerinde buluyor, yayın organları vasıtasıyla yandaşlarını bu yolda da kışkırtmaya başlıyorlardı. Bu konuda ise İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin kurucusu ve Volkan gazetesinin başyazarı Derviş Vahdeti hayli ileri gidecekti.

FERAH TİYATROSUNDA SİYASET

"Ey kırmızı fesler, bakalım kim sizi besler
Aç kaldınız eyvah!
Nerde o emeller, o binane hevesler
Hep oldu mu gümrah?
Hürriyeti ilan ediyor göklere sesler
Kırmızı fesler!...
Nerde o bizim kırmızı fesler?
O kabarmış
İfrit afacanlar?
Millet bu gürûhun başına zilleti sarmış
Geçmekte zamanlar
Batmaz, unutulmaz bu köpek yüzlü asesler
Kırmızı fesler!
Vay kırmızı fesler, ne kadar kelle kulak vay
Çattık size çattık.
Bizden size bir "Tu!... "mu revâ sadece, hay hay!
Kırmızı fesler!
Ey kırmızı fesler, koca curnalı köpekler
Ey kavmi habazet!
Millet size tahkiri de pek çok görüp, eyler
Tezille inâyet.
Şayestedir idbarınıza bitli kümesler.
Kırmızı fesler!
Buyrun, geiiniz, kırmızı fesler, konuşunuz bir insana sezâver.
Tertibi denâat büyük iş haylice nâdir
Komplomuz var.
Cemiyetimiz var, yazınız haydi teresler

Kırmızı fesler!(*)

Bu şiiri Yıldız Sarayı Mabeyn katipliğinde bulunan Ali Ekrem yazmıştı. "Kırmızı Fesler" başlığını taşıyan manzumede hafiyeler kastediliyordu. Üstelik bu manzume okullarda öğrencilere ezberletiliyordu. (**)

Nitekim "siyaset" Meşrutiyetle birlikte okullara da giriyor, orta dereceli okullarda bile ögrenciler "İttihatçı" ve "Ahrarcı" olarak bölünüyordu. Bu bölünme gazete yazılarından kaynaklanıyordu. İkdam'da Ali Kemâl, Mizan'da Murat Bey ve onlara karşı Tanin'de Hüseyin Cahit basındaki tarafları oluşturuyordu.

Kimi zaman da bu yazarların verdiği konferanslarda fikir tartışmaları yerini kaba kuvvet gösterilerine bırakıyor, kaba kuvvet de yetmeyince silahlar çekiliyordu. Kuşkusuz bu tür olaylarda hafiyelerin, yani 'Kırmızı Feslilerin' de rolü oluyordu. Nitekim böyle bir olay da seçim öncesi Şehzadebaşı'ndaki Ferah Tiyatrosu'nda cereyan ediyordu.

O gün Ferah Tiyatrosu'nda Mizan gazetesinin sahibi ve başyazarı Dağıstanlı Murat Bey Romalıların yükseliş ve düşüş nedenleriyle ilgili bir konferans veriyordu.

"Murad Bey mukayeselerini etraflıca açıklayıp İttihat ve Terakki Cemiyeti ile iktidarını iğneledikçe, sağ taraf localarla aşağıdaki yerlerden sesler, homurtular duyulmaya başlandı.

- Ne demek istiyorsun?

-Açık konuş!...

- Yuha!

- Sus!

-Moruk!"(*)

(*) Geçtiğimiz günlerden - Hasan Ali Yücel. İletişim Yay. İst. 1990-S. 153-154

(**) Age.S.153

Buna rağmen Murat Bey devam ediyor; daha sert bir üslupla İttihat ve Terakki'yi eleştirdikçe, salondaki İttihat ve Terakki sempatizanları işi küfür etmeye vardırıyorlardı. Bunun üzerine salonda başka sesler de duyulmaya başlanıyordu.

"Bu seslere, karşısındaki sol taraf localarından da cevap gelmeye başladı.(...) Sağ taraftaki localarda oturanlar İttihatçılar, soladakiler de Ahrar Fırkası mensupları imiş"(**)

Bu ortamda Murat Bey konferansı devam ettiremeyeceğini anlayıp içeri girerken salondakilerden biri tabancasını çekip "Kes sesini! Yoksa keserim" diyor ve hava daha bir gerginleşiyordu. Ferah Tiyatrosu'nda asayiş ve idareden sorumlu Binbaşı Aziz Bey durumu görünce dışarı fırlıyor, yüz kadar süvari erine binayı boşalttırıyordu. Ancak Murat Bey de kararını değiştirerek konferansını sürdürüyordu. Bu sırada Ahrarcılarla İttihatçıların sesleri daha bir yükseliyor, ortalığı uğultu ve gürültü kaplıyor, sesinin duyulmadığını anlayan Murat Bey kulise giriyor ve perde kapanıyordu. Fakat olay bununla da sona ermiyor, devam ediyordu:

"Bu kadar da olmaz. Konferans dinlemeye mi geldik, küfür işitmeye mi?

- Bu ne terbiyesizlik?
- Konuşsun canım. Fena bir şey söylediği yok ki.
- Bu yaygara, tenkide tahammül edemeyenlerin kârıdır.
- Ne oluyoruz? (...)

Tabancalı tedhişçi tekrar gürledi:

- Hele çıksın görür o. Göbeğini delerim!"(*)

Bunun üzerine İkdam gazetesinin Başyazarı Ali Ke-

(*) Türkiye Sosyalizm hareketleri ve sosyalizm Hilmi. Münir Süleyman Çapanoğlu. Pınar Yay. İst. 1964.S. 12-13
(**) Age. S. 13

mâl Bey sahneye fırlıyor "Murat Beyi mi, büyük hocayı mı öldüreceksiniz? Onun yerine beni öldürün işte karşınızdayım." (**) diyerek yeleğinin düğmelerini çözüp göğsünü açıyordu. Ortalık bir kaç dakika sessizliğe bürününce Ali Kemâl Bey "Korkaklar! Hainler!" diyerek meydan okuyordu. Bu meydan okuma salondaki havayı iyice geriyor ve patlama an meselesi haline geliyordu. Herkes olacakları merakla beklerken üçüncü bir şahıs ortaya çıkıyordu.

"Bu arada kalabalığın arasından biri, koltuklardan birine gayet çevik bir hareketle sıçradı(...) Külahlı, şalvarlı, ipek mintanlı, mintanının düğmeleri gümüş savatlı, beli kuşaklı idi. Ayaklarında çizmeler vardı. Elinde gümüş saplı bir kamçı, kuşağının arkasında kabzası görünen gümüş kaplamalı bir kama vardı.

Gençti, esmerceydi. Bıyığı siyah ve dolgundu. Hafif tertip yukarı doğru bükülmüştü."(***)

Bu kişi Said-i Nursi idi. Çıktığı koltuğun üzerinde "Ya eyyühel müslîmin" diyerek söze başlıyor, konuşma hürriyetine saygı gösterilmesini, hatibin sözünün kesilmesinin ayıp, hele terbiye sınırlarının dışına çıkmanın Meşrutiyet ve hürriyet ilan etmiş bir ulus için utanılacak bir hareket olduğunu söylüyordu. Ayrıca İslamiyet'in fikre saygı gösterilmesini emrettiğini belirtiyor ve konuşmasını ayet ve hadislerle destekliyordu. Sonunda terbiye, sükûnet ve nezaketle dağılmasını istiyordu. Gerçekten de az önce can alma noktasına gelen siyasi hasımlar sessizce ve olay çıkarmaksızın dağılıyordu.

Gerçi Ferah Tıyatrosu'ndaki siyasi olay o gün kan dökül-

(*) Age.S. 16
(**) Age.S. 16
(***) Age.S. 18

meden sonuçlanıyordu ama hem bu, hem de bundan sonraki olaylar iltihap toplayan bir yara gibi giderek toplumun tansiyonunu yükseltiyor, 31 Mart Olayı'ndaki nihai hesaplaşmaya doğru adeta koşar adımlarla ilerliyordu. Nitekim olaydan kısa bir süre sonra Murat Bey gözaltına alınıyordu:

"Ramazan'ın onüçüncü, Eylül'ün 26' ncı Cuma günü akşam üstü alelade Mizan idarehanesinde işim ile meşguldüm. Sivil bir memur geldi.

- Zabtiye Nâzırı selam söyledi. Teşrifinizi rica ediyor."(*)

Tüm bu olaylar ve gazeteler arası "kalem çatışmaları" dogmatik ve fanatik dinsel gruplarda önce gerginliğe sonra da tepkiye yol açıyordu.

MEŞRUTİYET ORTAMINDA TİYATRO VE TEPKİLER

Kanun-ı Esâsî'nin yeniden işlerlik kazanmasıyla birlikte sadece sokaklarda "yaşasın hürriyet" diye bağırmakla tatmin olmayan bazı aydın gençler, mesajlarını topluma ulaştırmak amacıyla amatör tiyatro grupları kurmaya yöneliyorlardı. Verilmek istenen mesajın özü ise çağdaşlaşmanın, dünyevi yaşamın, milliyetçiliğin ve vatan sevgisinin millete anlatılması idi.

Meşrutiyetle birlikte Ressam Muazzez Bey'in yönetiminde kurulan Sahne-i Heves (Heves Sahnesi) Tiyatro topluluğu, amatör grupların ilkini oluşturuyordu. (*)

Nitekim Behzat Haki (Butak), Musahipzâde Celâl, İbnürrefik Ahmet Nuri, Beylerbeyli Fuat bilâhire Naşit de bu tiyatro-

---

(*) Hürriyet Vadisinde bir Pençe-i İstibdat - Mizan Muh. Murat Mahmud bey mat. İst. 1324-S.2

nun oyuncuları arasına katılıyordı.

Hemen ardından Behzat Haki (Butak) öğrencisi olduğu Sanayi-i Nefise'deki arkadaşlarıyla birlikte "Sanayi-i Nefise Kumpanyası" nı kuruyordu. (**)

Buna paralel olarak Meşrutiyet'e kadar evlerde amatörce tiyatro oynayan Şadi, Ahmet Muvahhit, Muhittin, Müfit Ratip, Refik Halit (Karay), Refîi Cevat (Ulunay) ve Suat Tevfik de bir grup kuruyor, Moliére'in "Zor Nikah" ve Kazım Nami Duru'nun "Nasıl Oldu?" adlı oyunlarını sahneliyorlardı. Kazım Nami Duru, "Nasıl Oldu?" konusunda şunları söyleyecekti:

"- Nasıl Oldu? piyesini ben yazdım. Daha Meşrutiyet ilan edilmeden yazmıştım. Meşrutiyet'in ilanı üzerine üçüncü perdeyi yazdım, kitap halinde bastırdım. İlkin Selânik'te ben oynadım, sonra Üsküp'e de gittim, orada oynadım."(***)

O sırada Beyoğlu'ndaki Fransız Tiyatrosu Ahmet Mithat Efendi'nin bir eserini sahneliyordu. Bunlara paralel olarak İnkılabçı Tiyatro da harekete geçiyor ve profesyonelce oyunlar sahnelenmeye başlanıyordu. Bu tiyatroların başında ise Gedikpaşa Tiyatrosu geliyordu. Gedikpaşa Tiyatrosu, Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte repertuarındaki telif eserleri tekrar sahnelemeye başlıyordu.

Bunlardan biri Besa (Arnavut yemini) veya Ahde Vefa idi. Oyun Şemseddin Sami'nindi. Diğerleri Namık Kemal'in Vatan-Yahut-Silistre, Gülnihal, Zavallı Çocuk ve Akif Bey adlı oyunlarıydı.

Bunlardan en çok Besa veya Ahde Vefa tutuluyor, büyük ilgi görüyordu. Bu sırada Besa'nın oynandığı tiyatro-

(**) Meşrutiyet Tiyatrosu - Refik Ahmet Sevengil-Mil. Eg. Bas. İst. 1968-S.8
(*) Age.S. 9
(**) Age.S. 10

da Reşat Rıdvan Bey başkanlığında, Heveskârân (Hevesliler) Cemiyeti kuruluyordu. Bu grubun aktörleri arasında ise İbnürrefik Ahmet Nuri, Rıza Fazıl, Nureddin Şefkati bulunuyordu. Heveskârân'ın sahnelediği ilk eser ise Vatan oluyordu.

"Reşat Rıdvan da ben de (İbnürrefik Ahmet Nuri) tiyatroya çok bağlıydık; ne zaman ki Meşrutiyet geldi, bir hafta sonra Reşat Rıdvan Beyle başbaşa karar verdikten sonra Tanin gazetesinin himayesi altında Enver ve Niyazi Kruvazörleri menfaatine Vatan piyesini oynamaya teşebbüs ettik. Bize katılan amatörler arasında Reşit Rıza, Nureddin Şefkatî, Şadi Muvahhit ve Rıza Fazıl gibi kıymetli sanatkârlar vardı. Vatan piyesini o zamanki inkılab hükümetinin yardımıyla İstanbul'da Harbiye ve Tophane mektepleri meydanlarında, Kuleli ve Darüşşafaka mekteplerinde, hatta özel trenle ta Selânik'e gidip orada Harbiye mektebi talebeleri ve Tophane mızıkasının iştiraki ile temsil ettik. İşte Türk tiyatrosunun menşei bu Heveskârân Cemiyeti olmuştur."(*)

Vatan piyesinin Tophane meydanında oynanması sırasında Abdülhamit, Şehzade Abdürrahim Efendi'nin de bu oyunu izlemesine izin veriyordu. Şehzade Abdürrahim Efendi izleyicilerin büyük ilgisini ve sevgisini görüyor, hayli alkışlanıyordu. Bu durumu ögrenen Sultan Abdülhamit'te memnun oluyordu.(*)

Bu sırada tiyatrolar da gazeteler gibi birbiri ardına çoğalıyor, oyunlar biribiri ardına adeta Meşrutiyet gösterisine dönüşüyordu.

(*) İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci'nin hayatı ve eserleri Türk Tiyatros Dergisi-15 Şubat 1946-Sayı 191 -S. 8

"İstanbul, hürriyet havası içinde çılgına dönmüştü; her köşe başında önüne gelen Vatan piyesi diye saçma saçma şeyler oynuyordu. Selânik'e gittim. Orası da öyle... Bu bir inkılabtı, inkılabın tiyatroda doğurduğu anarşiydi. Bu anarşinin bir tek iyi tarafı, bu iyi tarafın da bir sebebi vardı. İyi cihet Türk gençlerinin sahneye pervasızca atılmaları, bunun sebebi de Namık Kemâl'in Vatan piyesidir."(**)

Bu arada istibdadı hedef alan oyunlar da giderek artıyordu. Bu oyunlar adlarından belli oluyordu. II' nci Meşrutiyetin ilk aylarında sahnelenen bazı oyunların adları şöyle idi:

Vatan, Besa, Otello, Mürebbiye, Zavallı Çocuk, Sabah-ı Hürriyet (Hüseyin Kâmil), Adalet Yerini Buldu, Şehbal-i Şair (Şairin Kanadı), İkizler, Aralarında (Şehabeddin Süleyman), Hoşkadem, Gebe, İzah ve İstizah (Saffet Nezihi), Leyla (Fransızca - İzzet Melih). (***)

Ancak bu oyunların içinde en önemlisi Vatan piyesiydi.

Bu piyesi Namık Kemal 1873 yılında yazmış, 1 Nisan şamı da Gedikpaşa tiyatrosunda sahnelemişti. Oyun iki gün sonra tekrarlandığında hürriyetçi gençler bazı gösteriler yapmışlardı. Oyunun bir yerinde "Murad" kelimesi geçiyordu ki, hürriyetçiler V' inci Murad'ı kasderek gösteriler sırasında "Muradımıza erelim" diye bağırmışlar ve bu gösteri Abdülaziz ve çevresinde tedirginliğe neden olmuştu. İbret'teki yazıları da rahatsızlık verdiğinden, gazete kapatılıyor ve Namık Kemal İstanbul'dan uzaklaştırılıyordu.

Ancak V' inci Murat Padişah olunca Vatan piyesi İstanbul'un çeşitli semtlenirde gece gündüz oynanmaya başlıyor-

---

(*) İkinci Meşrutiyet İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi- Ali Cevat Bey'in Fezlekesi - Faik Reşit Unat TTK. Bas. Ank. 1960-S. 13

(**) Fehim Efendi'nin Hatıraları - Sahnede Elli Sene - Vakit Gazetesi - Eylül 1926 - Tefrika No:37

(***) Meşrutiyet Tiyatrosu - Refik Ahmet Sevengil - Devlet Kitabları Md. İst.

du. II' nci Abdülhamit Padişah olunca Gedikpaşa Tiyatrosunu yıktırıyor, hem de telif oyunlar artık oynanmaz oluyordu. (*)

Anayasa'nın ikinci kez ilan edilmesiyle birlikte, Vatan piyesinin tekrar "gösterime girmesi" dikkati çekiyor ve Padişah da iyi niyet gösterisi olarak Abdürrahim Efendi'ye halkla birlikte izleme izni veriyordu. Bu dışa karşı böyleydi. Oysa Abdülhamit durumundan rahatsızlık duyuyor, bunu da Ali Cevat Bey'e seslendirmekten kaçınmıyordu:

"Ben de tiyatroyu pek severim. Lakin bu, Vatan oyunu halkı ihtilale davet için tertib edilmiş bir oyundur. Şimdi halkın efkârını teskin ve asayişi muhafaza etmek lazım gelirken, hâlâ halkın ezhanını tehyice (fikrini çelmeye, heyecanlandırmaya) çalışıyorlar. Bir de zabitlerimiz, askerlerimiz hep oyuncu olmuş, hele bu hiç caiz değildir. Asker tiyatro oyuncusu olur mu? Askerlik şerefi nerede kalır? Zabitlerimizin tiyatrolarda oyunculuk ettiklerini neferlerimiz görürlerse böyle zabitana Türkler hiç hürmet ederler mi? Bir de bu kulüpler nedir? Arab Kulübü, Arnavud Kulübü, Rum Kulübü, velhasıl her millet kendisine bir kulüp yapmış. Bunlar fena şeyler. Bu devlet bir çok muhtelif kavimlerden terekküb (birleşmiş, meydana gelmiş) etmiştir. Bunları birleştirmeye çalışmışlardır. Bu gidişe bakılırsa her kavim ayrı ayrı yaşamaya hazırlanıyor. Bu işler kolay zannolunmasın. Pek müşküldür. Beni bir şeye karıştırmıyorlar. Ben de karışmak istemem. Amma işler bozulursa sonra bir daha yerine gelmez. Sadrazam Paşa'ya söyle, zabitlerin, askerlerin tiyatrolarda oyunculuk etmelerini ve bu kulüpleri men etsin. Ben bunları Müslümanlık ve Türklük namına olarak söylüyorum. Sadrazam'a ben kendim de söyleyeceğim."(*)

(*) Age.-S. 13

Sultan Abdülhamit'in bahsettiği tiyatrocu subaylar Vatan piyesindeki İslam Bey rolü için Fehim Bey'in açtığı sınava katılan subaylardı. Bu sınav adeta bir olay olmuş, İslam Bey'i oynamak isteyen subay ve askerlerin yanı sıra mühendis, doktor, muharrir, şair, ögrenci olmak üzere her meslekten tiyatrosever başvurmuştu.

Kısa sürede tutucu kesim, sanki Abdülhamit'in bu konudaki düşüncelerini duymuş gibi harekete geçiyor, kadın haklarının kısılmasıyla birlikte, tiyatroların da kapanmasını istiyordu. Bunlardan biri de "Kanun-ı Esâsî kaldırılmalı, resim çıkartılmamalı, İslam kadınları açık gezmemeli, tiyatrolar kapatılmalı" diyerek Padişah'ın kapısına dayanan Fatih dersiamlarından Kör Ali idi.

ŞİDDETİN AYAK SESELERİ

Kör Ali, Halıcılar Camii'nin Kürt asıllı müezziniydi. Mektepli değil, alaylı bir din adamıydı. Vaaz vermek, yani vaizlik yetkisi yoktu. Ancak Fatih Camii'nde vaazlar vererek Meşrutiyet aleyhinde kışkırtmacılık yapıyordu. Bu nedenle de Zaptiye Nezâreti 6 Ekim 1908 günü yakalanması için kesin emirler vermişti. Buna rağmen yakalanamıyordu.

Kör Ali, 7 Ekim 1908 günü tekrar Fatih Camii'nde ortaya çıkarak vaaz veriyor, cemaati coşturuyor ve saraya doğru yürüyüşe geçiriyordu. Yürüyüşcülerin çoğu hazırlıklı olduğu için önceden başlarına sarıklar sarıyorlardı. Göstericiler nihayet Yıldız'a kadar gelerek Padişahla görüşmek amacıyla mabeyne başvuruyorlardı.

"Efendimiz beni çağırarak 'Bir çok Fatih Hocaları sa-

(*) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi - Ali Cevat Bey'in Fezlekesi - Faik Reşit Unat - TTK. Bas. Ank. 1960-S.15

ray-ı hümayun Pişgâhına gelmişler. Mutlak beni görmek istiyorlarmış. Başmabeyinci Nuri Paşa geldi, söyledi. 'Bir kere de sen gör' buyurdular. Sarayın kapısı önüne çıktım. Arabiyyenin üzerine bir sarık sarmış, göğsü bağrı açık, pejmurde kıyafetli, şaşı gözlü, meczub tavırlı bir adamın koltuğuna iki kişi girmiş ve etrafına da ellerinde bayraklar kırk elli kadar adam toplanmış. Seyirci olarak bir çok halkın da bunlara takılarak gelmiş olduğunu gördüm."(*)

Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey göstericilerin yanlarına sokulup inceliyordu. Onun anlattığına göre Hoca Ali Efendi (Kör Ali) "Meyhaneler kapanmalı, resim çıkartmak men olunmalı, İslam kadınları sokağa çıkmamalı"(**) diyordu. Ayrıca Hoca Ali Efendi'nin koluna giren kırmızı yüzlü seyrek sakallı ve sarıklı genç de "Kanun-ı Esâsî'yi istemiyoruz" diyordu.

Hemen avdet ederek "Efendimiz bu gelen adam Ali isminde bir meczub imiş. İçlerinde Fatih dersiamlarına benzer hiç kimse yoktur. Nuri Paşa kulunuzun dediği gibi pek çok kalabalık varsa da bunlar ulemadan ve talebeden olmayıp, Ramazan-ı şerif ve bahusus akşam üstü olması münasebetiyle sokaklarda bulunan işsiz güçsüz bir takım adamlardır. Beşiktaş'taki aşçı ve tablakârlar da bu herifin arkasına takılarak buraya gelmişler. Zabtiye Nâzırı Sami Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti azasından Talat Bey kulları da buradadırlar. Efendimiz zahmet buyurmayınız. Yine tekrar ederim. İçlerinde ulemadan, hocalardan kimse yoktur, rica ederim zahmet buyurmayınız dedim".(*)

Ancak, Ali Cevat Bey henüz Padişah'ın yanındayken içe-

(*) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi - Ali Cevat Bey'in Fezlekesi - Faik Reşit Unat - TTK. Bas. 1960 Ank. S.15
(**) Age. S. 15

ri gelen Nuri Paşa daha farklı konuşuyor, binden fazla sarıklı adam gördüğünü belirterek "Ben başımdan korkarım" diyordu. Bunun üzerine Abdülhamit mabeyn dairesine geçiyor pencerenin önüne gelen Hoca Ali Efendi'yi dinliyordu. Kör Ali ise "Padişahım, çoban isteriz. Çobansız sürü olmaz. Şeriat emrediyor. Meyhaneler kapanmalı. İslam kadınlar açık saçık gezmemeli. Resim çıkartılmamalı. Tiyotralar kapanmalı. Korkma tecelliyât var. Evliya perde altında tecelli ediyor" diyordu.

Aslında bu Kör Ali'nin saraya ilk gelişi değildi. Bir kaç yıl önce Ramazan'da meyhaneler konusunda vaaz vermiş, bunun üzerine saraya çağırılıp on lira bahşiş almıştı. Ondan sona iki yıl daha kendisine onar lira verilmişti.(**)

Padişah Hoca Ali Efendi'nin taleplerini dinledikten sonra "İcabeden emir verilir. Mukteza-yı şeriat icra olunur. Müsterih olun hoca efendi" diyordu. Bunun üzerine Kör Ali ve adamları geri dönüyor, yolda rastladıkları Sadrazam ve Şeyhülislam'a şeriata bağlı kalacaklarına dair yemin ettiriliyorlardı.

Kör Ali'ye o gün de göz yumuyorlardu. Hoca Ali Efendi 7 Ekim 1908 günü Bulgaristan'da Bosna - Hersek olayları nedeniyle vaaz veriyor, bu vaazda "Muharebe olursa korkmayız" diyordu ve cihaddan söz ediyordu. Kör Ali ancak, 8 Ekim 1908 günü yakalanıyordu. Hoca Ali Efendi daha sonra yargılanıp idama mahkum oluyordu.

Ancak o sırada İstanbul'da taassup boş durmuyor, için için kaynıyordu. Nitekim 8 Ekim 1908 günü bir yan-

---

(*) Age. S. 15
(**) Jön Türkler ve İttihat ve Terakki - Doç. Dr. Sina Akşin - Gerçek Yay. İst. 1980-S. 91

dan Kör Ali tutuklanırken diğer yandan tutucu dinciler ve bazı softalar Bayezit Camii'nde toplanıyorlardı. Bu toplantıda dış bunalımın çözülmesi için savaş isteniyordu.

Ondan bir gece önce de Üsküdar Yeni Camîin imam vekili Abdülkadir Efendi teravih namazından sonra Meşrutiyet'in inançları zayıflattığını söyleyerek, kendisini izlemeleri konusunda cemaate telkinde bulunuyor ve yemin ettiriyordu. Bunun ardından camidekiler sokağa dökülüyor, sinema ve Karagöz oynatan eğlence yerlerini basıp perdeleri yırtıyor, seyircileri dağıtıyor ve Abdülkadir Efendi tutuklanıyordu. (*)

Tüm bu olaylara basın farklı yaklaşıyordu. Bazı gazeteler, başta Kör Ali Olayı olmak üzere, tutucu başkaldırıların hepsinde ortalığı karıştırmak isteyenlerin parmağı olduğunu yazıyorlardı.

Bu konuda ihsas edilen makamların başında Padişah Abdülhamit yer alıyordu. Bununla birlikte iddialar yeterince açıklıkla ortaya konmuyordu.

Ancak, baskı rejimi dönemini özleyen bazı saray görevlileri ve özellikle de hafiyeler doğrudan kaydediliyordu. Hatta bu hafiyelerin softa kıyafetine bürünerek mürtecilerin arasına karıştıkları vurgulanıyor, Meşrutiyetçi kadrolar uyarılıyordu.

Kaldı ki Beyazit Camîi'nde yapılan toplantıda savaş istenmesi de art niyete bağlanıyor, "Birinci Meşrutiyet döneminde Rus savaşı çıkmış ve Padişah kendi çevresinde kenetlenilmesinden yararlanarak Meclis'i kapatmıştı. Yeni bir savaşın aynı sonucu doğurması bekleniyor" deniliyordu. Bu da amacın şeriat istemekten çok, istibdatın yeniden tesis edil-

---

(*) Age. S. 92

mesinin amaçlandığı anlamına geliyordu.

Ancak için için kaynayan sadece dinsel taassup değildi. İstanbul'daki bazı kışlalarda askerler de kıpır kıpırdı. Çeşitli nedenlerle askerler huzursuzluk ve bekleyiş içindeydiler. Nitekim ordudaki ilk yasadışı hareket yine Taşkışla'da başlıyordu.

İkinci Fırka-i Hümayun'un Taşkışla'da bulunan 7 ve 8' inci Alaylarındaki 1321 (1905) yılında askerliğe alınmış olan tertipten 87 nefer, Cidde'ye sevkedilmek üzere ayrılmıştı. Ancak bu neferler askerlikten terhis edilmeyi bekliyorlardı. Sevkıyât tatsız bir sürpriz olmuştu. Bu nedenle erat 31 Ekim günü terhisini isteyerek kışla avlusuna çıkıyor, durumu protesto ediyor ve Cidde'ye gitmek istemiyerek, direniyordu.

O sırada "Todori- Bedriye Hanım Olayından sonra Rumeli'den getirilen Avcı (Nişancı) Taburları da Taşkışla'ya yerleştirilmiş bulunuyordu. Bu Taburların komutanları genellikle İttihat ve Terakki üyeleriydi. Ayrıca bu subayların Meşrutiyet'in ilan edilmesinde büyük hizmetleri olmuştu. Amaç İstanbul'daki Padişah'a bağlı güçlere karşı Meşrutiyeti savunan ve koruyan alternatif bir silahlı güç oluşturmaktı.(*)

Nitekim, Cidde'ye gitmeye direnen 87 neferin üzerine de bu Avcı Taburları gönderiliyordu. Avcı Taburlarından açılan ateş sonucu asilerden üç çavuş vurularak öldü yor, pek çoğu da yaralanıyordu. (*)

Fakat olay burada kapanmıyordu. Zira ayaklanma sırasında İttihat ve Terakki bir bildiri yayınlamış, ayaklanan askerlerin saray tarafından şımartıldığını öne sürmüştü. Bu ne-

---

(*) Ben de yazdım - Celal Bayar - İst. 1967-C. 1- S. 220

denle, Makedonya Avcı Taburlarını çağırarak isyanı bastıran Birinci Ordu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa, ibret olması amacıyla öldürülen askerlerin cesetlerinin halkın görebileceği (*) bir yere asılmasını emrediyordu.(**)

Bu istek Babıali ve sarayda endişeye yol açıyordu. Nihayet Sadrazam Kâmil Paşa araya giriyor, Mahmut Muhtar Paşa'dan ya vazgeçmesini ya da istifa etmesini istiyordu. Nitekim Mahmut Muhtar Paşa da emrini geri alıyordu.(***)

Böylece bir ayaklanma provası daha bastırılıyordu. Ancak bu bastırmalar sağlıklı ve kalıcı sonuçlar getirmiyordu. Sadece yaklaşan tehlikeyi sürekli ertelemeye yarıyordu. Üstelik Meşrutiyet'i korumaları amacıyla İstanbul'a getirilen Avcı Taburlarının doğrudan anarşinin kaynağı olacağı kimin aklına gelirdi.

Fakat daha önce Harbokulu öğrencileri Abdülhamid'e karşı bir protesto hareketine girişiyorlardı. O günün şartlarında bu hayli cesur bir davranıştı.

HARBOKULU OLAYLARI

"Mercan İdâdîsi'nde numaram 826.3' üncü sınıf birinci şubedeyim. Edebiyat ve yasak kitap zevklerine kapılmışım. "Demdeme" ve "Zemzeme" ile Muallim Naci ve Recaizâde Ekrem'in kavgaları yahut Servet-i Fünun'da Hüseyin Cahid'le "İkdam" gazetesine Paris'ten muhabirlik eden Ali Ke-

---

(*) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve otuzbir Mart Hadisesi-Ali Cevat Bey'in Fezlekesi - Faik Reşit Unat TTK. Bas. Ank. 1960-S.19

(**) M.Ç.'nin notu: Saray çevresinde bir yer

(***) İttihat ve Terakki (1908 - 1914) - Feroz Ahmed - Sander Yay. İst. 1971-S. 51(***) Age.S. 51

mal'in tartışmaları arasında arkadaşlarla taraf tutuyoruz."(*)

Kısa bir süre sonra İstanbul'da arka arkaya yayınlanan gazetelerin köşe yazarları arasındaki çatışmalar da giderek yaygınlaşıyordu. Ancak bu çatışmalar kamuoyunun da tansiyonunu yükseltiyor, bölünme tepeden tabana doğru giderek yayılıyordu.

"Bir gazete, bir daha, bir kaç daha... Sultan Hamit vezirlerine bir saldırma... Başına şapka giyerek kaçan Arap İzzet Paşa... Yavaş yavaş hürriyet kahramanlarının adları. Enver, Niyazi, Fethi... Hepsinin üstünde bir Cemiyet-i Mukaddese sözü. Göbek havaları gibi marşlar, ayaküstü bestelenıveren türküler. Okulu sormayın, heyecandan bir türlü sınıfta oturamıyoruz. Hendese, kimya, matematik. Bağlasanız boşuna... Sıra kapakları içindeki gazetelere kafamızı vermişiz. Aklımız sokaklarda..."(**)

Henüz "çocuk" denilecek yaştaki öğrencileri bile politize eden gelişmelerin Harbokullarını etkilemesi kaçınılmazdı. Nitekim Harbokulu öğrencileri tek taraflı değil, çift taraflı bir tepki içine giriyordu. Bu tepkinin birinci cephesi Abdülhamit'e, ikince cephesi ise İttihat ve Terakki'ye yönelikti. Nitekim Harbokulu öğrencilerinin Abdülhamit'e duyduğu tepki eyleme dönüşüyordu.

O sırada okul Kumandanı (Nâzırı) İsmail Fazıl Paşa (Ali Fuat Cebesoy'un babası) idi. Kurban Bayramı'nın yaklaştığı bir sırada Yıldız Sarayı'nda yapılacak olan Selamlık Merasimi'ne bir bölük Harbiye öğrencisi gönderilmesi kararlaştırılıyordu.

"Lakin, biz Harbiye talebeleri Yıldız'a Sultan Hamit'i se-

(*) Batış yılları - Falih Rıfkı Atay - Dünya Yay. 7 - İst. 1963-S. 26
(**) Batış yılları - Falih Rıfkı Atay- Dünya Yay. 7 - İst. 1963-S.27

lamlamaya gitmeyi bir türlü hazmedemiyorduk. Sultan Hamit'i elan meşru hükümdar olarak kabul etmek ve onu hürmetle selamlamak nefretimize giran geliyordu."(*)

Harbokulunda "elebaşı" durumundaki öğrencilerin Padişah'a karşı tavrının altında yatan neden Meşrutiyet'in ilan edildiği sırada çeşitli divan-ı harblerin kararlarına dayanarak aylardan beri cezaevinde bulunmalarıydı. Suçları ise Meşrutiyetçi olmaları ve istibdat rejimine karşı tavır almalarıydı.

İşte bu kurban bayramında bu öğrencilerden oluşan bir bölüğün selamlık merasimine giderek Padişah'ı selamlamaları isteniyordu. Oysa bu öğrenciler Abdülhamit'i tahtta bıraktığı için Meşrutiyet'i bile eleştiriyor, hatta güvensizliğe düşüyorlardı. Bu nedenle de selamlığa gitmek istemediklerini okul komutanına duyurdular. Doğrudan gerekçe göstermedikleri için dolaylı olarak kıyafet meselesini ileri sürüyorlardı. Ancak okul komutanı istedikleri kıyafete izin veriyor, böylece öğrenciler istemeyerk de olsa selamlığa gitmek zorunda kalıyorlardı.

Aslında Harbokulu öğrencilerinin selamlığa katılmalarının altında yatan neden Padişah'ın mektep ve medrese talebelerine güvenmemesiydi. Mabeyin Başkatibi Ali Cevat Bey'in de teşvikiyle Birinci Ordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa, Harbokulu öğrencilerini selamlığa, Padişah'ın güvenini sağlamak amacıyla gönderiyordu. Aslında Padişah'ın Harbokulu öğrencilerine güvensiz olmamasının bir olaya dayalı geçerli nedeni de vardı.

"Cumartesi günü zat-ı şahane 'Başkatip Bey, Mektebi Harbiye talebesini bu hafta selamlık resminde gör-

---

(*) Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi - Ahmet Bedevi Kuran- Çeltüt Mat. S. 126

düm, memnun oldum idi. Fakat askerin alkışına iştirak etmemiş olduklarını duydum. Böyle bir münasebetsizlik olur mu? 'buyurmaları üzerine 'Efendimiz bunda bir yanlışlık olsa gerek. Maamâfîh tahkik ederim' dedim. Ledet tahkik yalnız selama durmuş ve askerin mutadı olan Padişahım çok yaşa duasına işitirak etmemiş olduklarını anladım."(*)

Cuma günü yapılan selamlık merasimine katılıyor, fakat daha önceki "Padişahım çok yaşa" diye bağırmama eyleminden daha sert bir eylem yapıyorlardı.

Harbokulu öğrencileri selamlığa gitmemek konusundaki isteklerini kabul ettiremeyince Ahmet Bedevi Kuran'ın liderliğinde bir karar alıyorlardı. Bu karara göre saraydan yapılacak ikramları kabul etmeyeceklerdi.

"Tesadüfen selamlıkta bulunan bütün askerlere ve bu meyanda bizim talebeye havanın soğuk olmasına binaen çay verilmişti. Tebliğim mucibince bizim arkadaşlar bu ikramı reddetmişler."(**)

Harbokulu öğrencileri sadece ikramları kabul etmemekle kalmıyor "Padişahım çok yaşa" diye de bağırmıyorlardı. Bu durum Abdülhamit'i kızdırıyor, üzüyordu.

" O gece zat-ı şahaneleri bana buyurdular ki : 'Mekteb-i Harbiye talebesinin bugünkü muameleleri artık tahammül edilir şey değildir. Bunları beni tahkir etmek için mi selamlığa getiriyorlar. Hiç olamazsa ecnebilerden haya etsinler"(*)

(*) İkinci Meşrutiyet İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi - Faik Reşit Unat - TTK. Bas. Ank. 1960 - S. 15

(**) Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi-Ahmet Bedevi Kuran-Çeltüt Mat. S. 126

Ancak Abdülhamit bu vesileyle Harbokulu öğrencilerinin kışkırtıldığı yönünde fikirlerini de açıklıyordu. Padişah "Sebep olanlara lanet olsun" diyerek kendisince malum güçleri kastediyordu. Ancak Abdülhamit mücadeleyi kolayca bırakacak bir Padişah değildi. "Ben bunların kinlerini nasıl izale edebilirm" diye soruyor, Mabeyin Başkatibi de ona yol gösteriyordu:

"Onbin lira ihsan buyurun, mektebe gideyim. Talebeyi toplayıp aralarına gireyim; evlâtlarım; bir takım hainlerin Mekteb-i Harbiye hakkındaki iftiraları, yalanları hamdolsun bugün meydana çıktı. Mektebin tamiri ve esbab-ı istirahatinizin istimali için Padişahımız on bin lira gönderdi, derim ve tatyib-i kulubleri mucib olacak daha pek çok şeyler söylerim. Bunlar gençtir, çocuktur. Bu ve bu gibi âsârı teveccüh ve iltifatınız şimdiki hareketlerini de mübeddil-i muhabbet ve hürmet eder..."(**)

Kısacası Mabeyin Başkatibi Ali Cevat Bey, Harbokulu öğrencilerinin selamlıkta "Padişahım çok yaşa" diye bağırması ve ihsanları kabul etmesi için onlara bir çeşit "rüşvet" vermeyi öneriyordu. Aslında Ali Cevat Bey'in bu önerisi, Padişahın çevresindeki adamlarının nasıl bir anlayış içinde olduğunun kanıtlanması bakımından anlamlı ve önemliydi. Ancak Padişah gene de işi bu kadar ayağa düşürmüyor, Ali Cevat Bey'in "rüşvet" önerisini "Hazinenin hali bu kadar paranın tediyesine müsait değildir" diyerek geri çeviriyordu. (*)

Böylece Harbokulu olayı Padişah'ın "bedduası" Başkatibin "rüşvet" formülleriyle boşlukta kalıyor, sonuç olarak bir daha selamlığa katılmamaları emriyle de çözüme ulaşıyorlardu. Kısacası Harbokulu öğrencilerinin başta istedikle-

---

(*) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi-Faik Unat-TTK. Bas. Ank. 1960-S.22

(**) Age.S. 23

ri, sonunda gerçekleşmiş oluyordu.

YILDIZ'DA HUZURSUZLUK

Meşrutiyet'in ilanından sonra yeni düzenden rahatsız olan grup ve kurumların arasında yer alan silahlı güçlerden biri de Hassa ordusuydu. Zaten Meşrutiyet'e karşı hareketlerde genellikle saray çevrelerinin en çok da Abdülhamid'e bağlı askerlerin rolü büyüktü. Nitekim Kasım ayı ortalarında, 31 Mart Olayı'nın da temel nedenlerinden birini oluşturacak "alaylı - mektepli" çekişmesi Yıldız'daki askerlerin kıpırdanmalarına neden teşkil ediyordu.

Taşkışla'daki askerlerin 86' sının Cidde'ye gitmek istememesi nedeniyle ayaklanmalarına karşı, Yıldız'daki askerler Arabistan'a gönüllü olarak gitmek istiyorlardı. Bunun nedeni askerlerin Meşrutiyet'e bağlılıklarını göstermek istemeleriydi. (*)

Ancak 2' nci Fırka'nın Komutanı Şevket Paşa istifa ettiriliyor ve Yıldız'daki taburların başına dört mektepli subay atanıyordu. Aynı Fırka'dan Süvari Kumandanı Ferik Refik Paşa ile Yüzbaşı Kazım Efendi altışar ay, Alay Yazıcısı İhsan Efendi ile Mülâzım Osman Efendi üçer yıl hapis cezasına çarptırılıyordu.

Yargılanarak cezaya çarptırılan bu subayların suçu, mektepli subayların tayinlerini protesto etmek, hatta engellemek amacıyla alaylı subayların bir toplantı yapmasına önderlik etmekti. Yıldız'da cereyan eden olay ve yargılanan subayların cezalandırılmaları, diğer askeri birliklerdeki subay-

---

(*) Jön Türkler ve İttihat ve Terakki- Doç. Dr. Sina Akşin - Gerçek Yay. İst. 1980-S. 97
(**) Age. S. 23
(***) Age.S. 97

lar arasında da güvensizlik doğmasına ve yayılmasına neden oluyordu. Ayrıca mektepli - alaylı çekişmesini de tırmandırıp, keskinleştiriyordu. Bu tırmanma 31 Mart'taki kanlı hesaplaşmanın bir başka ayağını oluşturacaktı. Kısacası 31 Mart, elleri silahlarına uzanmaya başlayan mekteplilerle alaylı subayların randevulaştıkları bir "düello" niteliği de taşıyacaktı.

PATRİKHÂNE MESELESİ VE HÜSEYİN CAHİT - PRENS SABAHATTİN ÇATIŞMASI

Prens Sabahattin'in babasının cenazesiyle birlikte yurda dönmesi ve coşkuyla karşılanması İttihat ve Terakki'yi endişelendiriyordu. Bunun hemen ardından Sabahattin Bey'in Şeyhülislam ve Hahamla birlikte cenazeye katılan Rum-Ortodoks Patriği'ni ziyarete gitmesi, Türk siyasetinin iki kanadını karşı karşıya getiriyordu. Zira İttihat ve Terakki yandaşı gazeteler "Sabahattin Bey Patriğin elini öptü" iddiasını ortaya atıyorlardı. Sabahattin Bey ise sadece "iade-i ziyarette" bulunduğunu belirtiyordu.

İttihat ve Terakki'nin, Prens Sabahattin'i yıpratmak için Patrikle olan temasını kullanması anlamlıydı. Nitekim bir süre sonra seçim dönemine girildiğinde en çok Rumlarla Türklerin çekiştiği görülecekti. Zira Rumlar son derece milliyetçi bir tavır sergiliyor, bölünmeyerek birlikte hareket ediyor ve bazı ayrıcalıklar talep ediyorlardı.

Bu arada Prens Sabahattin Bey'in Paris'teki kongre sırasında Rum ve Ermeni delegelerle işbirliği yapması, seçim döneminde tekrar gündeme geliyordu.

"Ahmet Rıza Bey bir gün Prens Sabahattin Bey'e 'Hani sizin Rum ve Ermeni dostlarınız vardı. Onlar ne oldu? diye is-

tisfarda bulunmuş ve Paris'te kongre müzekerelerinde cereyan eden münakaşalarla alakadar Malumyan ve sâireyi ima etmek istemişti."(*)

Rumlar seçim nedeniyle hazırladıkları bir programla İmparatorluk'taki tüm insanlara inanç, gelenek ve özelliklerine göre gelişme imkanlarının tanınmasını istiyorlardı. Ayrıca tarihte Rumlara tanınmış ayrıcalık varsa bunların kabul edilmesini öneriyorlardı. Dahası; artık yürürlükten kaldırılmış olan ayrıcalıkların da yeniden yürürlüğe konulmasını istiyorlardı.

Patrikhâne'nin istekleri daha da ileri gidiyordu. Yuvakim, Patrikhâne'nin "kaza" hakkı, yani "yargılama" hakkı bulunduğunu ileri sürüyordu. Patrik Yuvakim Patrikhane'nin yargılama yetkisinin tüm Osmanlı topraklarındaki Ortodoks din adamları için "ceza davalarında" geçerli olması gerektiğini belirtiyordu.(**)

Patrik Yuvakim ile görüşen Hüseyin Cahit Yalçın 1935 yılında kaleme aldığı "On Yılın Hikayesi"nde olayı şöyle dile getiriyordu:

"Patrik Efendi'ye bunun adliyeye emniyetsizlikten mi ileri geldiğini sordum. Emniyetsizlikten değil, 1325 Miladi, (M.S.) tarihinde toplanan ekümenik sinadyonun mezhebi kararları cümlesinden olduğu için bu noktada ısrar ettiğini söyledi.

Açık surette meydana çıkıyordu ki, Patrikhâne devlet içinde bir devlet olmak iddiasında idi."(*)

Buna karşı Osmanlı aydınlarının bir kısmı "İslam Birliği" idealine sarılıyor, bir kısmı da "Türkçülük" ilkesini ön pla-

---

(*) İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler- Ahmet Bedevi Kuran İst. 1945-S. 267
(**) Yakın Tarihimiz - Sayı 14-C. 2-31 Mayıs 1962-S. 22

na çıkararak bu artniyetlere karşı direnme çabası gösteriyordu. Bunlardan biri de Hüseyin Cahit'ti.

"Hiç kimseden direktif almıyordum. Fakat sırf Türk vatanına bağlılık ve muhabbet şevkiyle bir cidale atılıyordum. Bu cidal için de ne evvelden hazırlanmıştım, hatta ne de bu cidale sürüklendiğimin farkında idim. Elimde bir gazete vardı. Kalbimde vatan aşkı hakimdi. Etraftan da vatan aleyhine tecavüz emelleri ve tehlikeler beliriyordu. İşte bu vaziyettir ki beni sonsuz bir mücadele içine atıyordu. İmparatorluğu tertip eden unsurların her birine sayıları nispetinde mebûs çıkarmak hakkı tanınacak olsa Mebûsân Meclisi'nde Türk unsuru azınlıkta kalacaktı. Bu tehlikeye karşı Müslüman-Hristiyan bayrağını açarak bir cephe alınabilirdi. Fakat ne vicdani kanaatim ne de hislerim beni Müslümanlık idealine sevketmiyordu.

Zaten "Müslüman" adı altında birleşecek unsurların milliyetçilik ve aykırılık emelleri göstermeyeceklerine ne ile itimat edilebilirdi?"(**)

Nihayet Patrikhâne konusu Prens Sabahattin ile Hüseyin Cahit Yalçın arasında daha büyük bir çatışmaya yol açacak bir şekilde tırmanışa geçiyordu. 26 Teşrinisani (Kasım) 1324 günü Tanin'de "İntihâbât Entrikaları" başlığıyla yayınlanan makalesinde Yalçın şöyle diyordu:

"Sabahattin Bey Fırkası yahut diğer adı ile Ahrar Fırkası bugün "Hükümet içinde hükümet" demek olan milli haysiyete mugayir bulunan Patrikhâne imtiyazlarını muhafazaya söz veriyorlar(...)

İstanbul'un pek kalabalık, fikirlerin de muhtelif olmasını, vatandaşı iğfal için büyük fırsat sayan bazı kimselerin mebûs intihabında bir takım entrikalar (ikinci seçmenler) el-

---

(*) Yakın Tarihimiz - Sayı 14- C. 2-31 Mayıs 1962-S. 22
(**) Age. S. 22

de ederek milleti birlikten ayırıp, araya sokacakları nifaktan güya faydalanmak isteyenler bulunduğunu anlıyoruz. Halbuki "ittihat" kuvvettir, "nifak" ise mağlubiyettir. Bugün Müslüman müntehib-i sânîler, şahsî garazlar sevkiyle hareket eden kimselere...

... olursa bütün İstanbul mebûsları Rum Patrikhânesinin bendegânından ibaret olacaktır. Taşralara kadar intihâbât hususunda talimat vererek maksadı temine çalışacak Rum Patrikhânesi İstanbul'da da Müslümanlar arasında, mukaddes vatan endişesini, şahsi menfaatlerine edecek kimseler(!) bulmuş, İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhine bu suretle, menfur bir mücadele açılmıştır.(...) Ademi Merkeziyet meselesini de hatırlarsak işin hakikatini o zaman büsbütün vazıh bir suretle görürüz. Sabahattin Bey Fırkası, Ahrar Fırkası demek, Patrikhâne nazarında ademi merkeziyet demektir. Ademi Merkeziyet ise Midilli'nin Sakız'ın ve sair adaların hep birer Girit olması, hep Yunan ağuşuna atılması için bir hazırlık demektir."(*)

Bunun üzerine Prens Sabahattin de "Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet hakkında ikinci bir izah" başlığı altında kaleme aldığı bir yazı ile Hüseyin Cahit'i yanıtlıyordu. Prens Sabahattin, Hüseyin Cahit'in iddialarının La Türki gazetesinde yer alan "Maalesef Rum matbûâtı meseleyi pek sathi olarak tedkik ediyorlar. Prens Sabahattin Bey Fırkası'nın Rum Patrikhânesine, kendileri Patrikhâne mezhep imtiyazlarının muhafazasını taahüt edeceğine dair vuku bulan beyanatına itimad ediyorlar. Halbuki bu imtiyazlara kim dokunur? Kanun-ı Esâsî'nin hususi bir maddesi bu imtiyazları korumuyor mu? Madem ki bu imtiyazlar Kanun-ı Esâsî ile mahfuzdur, neden bunu bir mesele yapıp lü-

(*) Hüseyin Cahit Yalçın - İntihabat Entrikaları - 26 Teşrinisani 1324 - Tanin

zumsuz bir münakaşa tevlit etmeli" satırlarına dayandığını ileri sürüyordu.(*)

Prens Sabahattin Bey cevabında Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet konusunda hayli geniş açıklamalar yaptıktan sonra kendilerinin "Vergi, adalet ve eğitim" konularına yaklaşımlarını ortaya koyuyordu.

Vergi kanununda adem-i merkeziyet uygulanması gerektiğini vurgulayan Sabahattin Bey merkezi vergi sisteminin adaletsiz olduğunu, zenginden ve fakirden eşit vergi alındığını belirtiyordu. Buna karşılık merkezi hükümetin vergi kontrolünü de yeterince yapamadığını iddia ediyordu. "Hükümet tamamen Hristiyanlarla meskun olan yerleri istediği gibi teftiş edemiyor. Müdahale etmek zarureti mutlaka Hıristiyan muhtarı Hıristiyan idare meclisini evvelden haberdar etmesi şart" diyordu.(**)

Sabahattin Bey eğitim konusunda da merkeziyetçiliğe, devletçiliğe karşı çıkıyor, özel okulların eğitimdeki yerinin özel teşebbüs tarafından belirlenmesini ve desteklenmesini savunuyordu.(***)

Adalet konusunda ise mahkemelerin merkezi hükümetin müdahalesinden kurtarılmadıkça, adalet mekanizmasının bağımsızlığından söz edilemeyeceğini vurguluyordu. Kaldı ki, Sabahattin Bey'e göre Patrikhâneler ile Adliye Nezâreti arasındaki ihtilâf eskiye dayanıyordu.

"Ruhani ve cismani meclislerin vekilleri Metropolitlik ve Piskoposluklarda mahkemeler teşkil ederek aynı kiliseye mensup Hıristiyanlar arasında zuhur eden her türlü dava-

---

(*) Prens Sabahattin - hayatı ve İlmi Müdafaaları - Haz. Nezahet Nurettin Ege- Güneş Neş. İst. 1983-S. 174
(**) Prens Sabahattin - Hayatı ve İlmi Müdafaaları - Haz. Nezahet Nurettin Ege. Güneş Neş. İst. 1983-S. 174
(***) Age. S. 185- 186

ları hal ediyorlar.

(Gülhane Hattı Hümayunu) ve müteakiben neşredilen kanunlarla tahdit edildiği gibi Hıristiyanların da evvelce verilmiş olan imtiyazları öğlece tahdit edilmek istenmiş ise de bu yolda bir muvaffakiyet elde edilememiş, bu yüzden Patrikhânelerle Adliye Nezâreti arasında dâimi bir ihtilâf süregelmiştir."(*)

Prens Sabahattin bu nedenlerle Hıristiyanlar arasındaki davaların kısa sürede sonuçlandığını, buna karşılık Müslümanlar arasındaki davaların uzadığını iddia ediyordu. Bu görüşlerden hareket eden Sabahattin Bey Rum, Ermeni ve Bulgar kiliselerinin "milli intihâb" (ulusal seçim) ile seçilen Patriklerinin reisliği altında, yine umumi intihâbla (genel seçim) seçilen ruhani ve cismani iki meclis tarafından serbestçe; gerek ruhani ve gerekse dünyevi bakımdan yönetildiklerini ve bu hakka sahip olduklarını vurguluyordu.

Prens Sabahattin bu açıklamasında, Ahrar Fırkası'nın kastedilerek "Sabahattin Fırkası" denilmesi üzerinde de duruyordu.

"İntihâbât meselesine külliyen bigâne kaldığım gibi, Ahrar Fırkası'nın da benim fırkam olmadığını söylemiştim" diyen Sabahattin Bey, kendisinin ve Ahrar Fırkası'nın Patrikhâne'ye "mezhep imtiyazı vaadinde bulundukları" iddialarını da şöyle yanıtlıyordu.

"Evvela; her kim Patrikhâne yahut mensuplarına böyle bir vaadde bulunduğumu iddia ederse açıktan açığa yalan söylemiş olur.

Saniyen; benim gibi hiç bir resmi sıfatı haiz ve sahip olmayı da katiyen istemeyen bir adamdan Patrikhâneyi böy-

---

(*) Age. S. 184- 185

le bir vaad istemeğe kalkışmak, orayı tımarhane yerine koymaktır. Bu ise âdâb-ı muâşerete asla uymayacak menfur bir tecavüz teşkil eder."(*)

Tüm bunlar seçim atmosferinde her iki tarafın da sinirlerinin gerilmesine ve toplumsal tansiyonun yükselmesine neden oluyordu. Burada kullanılan üslubun da rolü vardı. Üslup giderek hakaretleşmeye hatta küfürleşmeye dönüştükçe Ahrarcılarla İttihatçılar da o derece diyalogtan uzaklaşıp kavgaya yöneliyordu.

Öte yandan azınlıklar üzerine yapılan bu tartışmalar, azınlıkların politik bakımdan da ön plana çıkmasına neden oluyordu. Nitekim Anadolu'nun pek çok yerinde Rumların politik gücünü göz önünde bulunduran Ahrar Fırkası onlarla organik bağ kuruyor, bir yakınlaşma içine giriyordu. Meşrutiyet'in bu ilk seçiminde Rumlar büyük rol oynuyordu. Zira Osmanlı Rumlarının sayısı 6.5 milyonu buluyordu ve Patrikhâne bu Rumların nüfusla orantılı millevekili çıkarmasını öneriyordu. Diğer taraftan Ayan Meclisi'ne de nüfusa oranlı üye atanmasını, Rumcanın Türkçe ile birlikte resmi dil olarak kabul edilmesini istiyordu.(**)

Ayrıca Rumlar seçim konusunda son derece yetenekli ve birlik halindeydiler. Bu nedenle İttihat ve Terakki Rumların sayılarını fazla göstermek için giriştileri hileleri ortaya çıkarıyordu. Buna karşılık Rum Patrikhânesi de hükümete şikayet ediyordu. Nitekim 11 Kasım 1908 günü 15-20 bin kadar Rum, Beyoğlu ve Babıali'de protesto gösterileri yapıyordu. (*)

Diğer taraftan Yunan hükümeti Arnavutluk ileri gelenlerin-

(*) Age. S. 177
(**) Türk İnkılabı Tarihi- Y. Hikmet Bayur - TTK. Yay. İst. 1940-S. 266

den İsmail Kemâl'e para yardımı yapıyor ve seçim hazırlıklarında bulunması için onu Arnavutluk'a gönderiyordu.

Yunanlılar bununla da kalmıyordu. Girit'te elde ettikleri başarının verdiği cesaretle Rumeli'ye de el atıyorlardı. Yunan Başbakanı Rallis Rumeli'de bir geziye çıkıyordu. Bazı yerlerde Rum Metropolitleri Türk memurlarının önünde yaptıkları konuşmalarda bu "dini bölgelerinin" yakın bir gelecekte Yunan vilayeti olmasını dilediklerini söylemekten çekinmiyorlardı. Atina'daki Osmanlı Büyükelçiliği ise olayları hükümet nezdinde şiddetle protesto etmekle yetiniyordu.(**)

İşte bu nedenlerle İttihat ve Terakki, Ahrar Fırkası'na yayın yoluyla ağır eleştirilerde bulunuyordu. Rumların, dolayısıyla Yunanlıların cesaretlendirilmemesi gerektiği vurgulanıyor, dahası; Ahrar Fırkası'nın Rum adaylarla işbirliği yapmasının doğuracağı muhtemel olumsuz sonuçlara dikkat çekiliyordu.

Ahrar Fırkası aynı zamanda Ermenilerle de sıcak ilişke içine girmiş bulunuyordu. Gerçi Prens Sabahattin bu iddiaları reddediyordu. Ama Anadolu'da Ermenilerle Ahrar üyeleri arasındaki sıkı münasebet dikkati çekiyordu.

"İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin aleyhtarı Ahrar Fırkasına mensup hem de Osmanlı gazetesinin muhabiri Mahmut Faiz Bey de bu günlerde Adana'ya gelmişti. 28-30 yaşlarında, başı kalpaklı, saçı sakalı uzun, sırtında deri ceket, bacağında tozluk, ince dalan (yakışıklı, mütenasip vücutlu) daima Ermenilerle düşüp kalkıyordu. Bütün Türkler onu Ermeni fedaisi zannediyordu. Ben de bir başka defa kendisi ile karşılaştım. Nereden geldiği bilinmeyen Ermeni fedaileri kıyafetinde dolaşan bu adamı ben de bir Ermeni fedaisi zanne-

(*) Age. S. 266
(**) Age. S. 267

tim. Daima Ermeni gençleri ile birlikte geziyor ve dolaşıyordu."(*)

...VE SEÇİM

Nihayet İstanbul'da 18 Kasım 1908 günü şehrin çeşitli yerlerine sandıklar konulup halk "ikinci müntehip" (ikinci seçmen-milletvekilini seçecek asli seçmenler) seçmeye davet ediliyordu.

20 Kasım 1908 günü ise Beyoğlu'nda aynı işlemler yapılıyor, sandıklar bando mızıka eşliğinde caddelerde dolaştırılarak kuruluyor ve ikinci müntehiplerin tesbiti için halk sandık başına gidiyordu.

Bu seçimlerde ikinci müntehip olarak 512 seçmen tesbit ediliyordu.

İstanbul'da ikinci müntehipler seçilirken, Anadolu'nun pek çok yerinde milletvekili seçimleri yapılmış, tamamlanmış bulunuyordu. Nitekim 26 Ekim 1908 Perşembe günü vilayetlere bildirim yapılıyor ve seçilen milletvekillerinin Meclis-i Mebûsân'ın açılışında hazır bulunmak üzere İstanbul'a gelmeleri isteniyordu.

Bu arada dikkat çekici bir husus da İttihat ve Terakki'nin; Ahrar Fırkası'nı ve Prens Sabahattin'i Rum ve Ermenilerle işbirliği yapmakla suçlarken, bazı yerlerde aynı şeyi kendisinin yapmasıydı.

"Cemiyet sancağın (Kocaeli) nüfusuna nazaran iki Türk bir Ermeni mebûs çıkarmayı düşünmüş ise de Ermeniler bu düşünceyi muvafık bulmamışlardır. Çünkü onlar, Türkler seçim usulünü bilmezler ve aralarında birlik de ya-

---

(*) Hatıralarım - Damar Arıkoğlu - Birinci BMM Adana Milletvekili S. 47

pamazlar; bundan ötürü İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İzmit şubesi de henüz yeni teşkil edilmiştir.

Bundan bilistifade iki milletvekili çıkarabileceklerine veyahut Ermeni âmâline hizmet edebilecek kimseleri çıkarabilmeleri ümidine düşmüşlerdi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Ermenilerin anlaşma niyetleri olmadığını anladığı için Rumlarla anlaşmaya karar verdi. Ve mutabık kaldı. Bu suretle İzmit İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 324 yılı 1908 devriminin ilk milletvekili namzetleri şu zevat olmuşlardır:

Müfit Bey, Portakal Hafız Rüştü Bey ve Anastas Efendi. Netice-yi intihâbda İttihat ve Terakki Cemiyeti namzetleri büyük bir çoğunlukla kazandı."(*)

Seçim propagandaları henüz demokratik bir deneyimi bulunmayan Osmanlıları son derece politize ediyor ve halkın bu politizasyonu kısa bir süre sonra kamplaşmaya neden oluyordu. Bu kamplaşmada gazeteler de en az siyasi partiler kadar rol oynuyordu. Ayrıca siyaset okullara giriyordu. Hocalar politize oldukları için parti kavgalarına katılmışlardı.

"Muallimlerin şahsiyetine göre partiler hasıl olmuştu. Taninci talebe vardı. İkdamcı talebe vardı. Bir kısım arkadaşlar Ali Kemâl'i bir kısmı da Cavit ve Hüseyin Cahit'i tutuyordu."(*)

Doğal olarak bu durum sadece İstanbul'a özgü değildi. Anadolu'da da aynı politizasyon ve partileşme hareketi vardı ve bu gelişmeler kutuplaşmaya da neden oluyordu.

"Eşitlik, adalet, özgürlük ilkelerinin koruyucusu olduğu-

(*) Kocaeli Tarih ve Rehberi - Yazan Rıfat Yüce Türk Yolu Mat. İzmit 1945-S. 223

nu ısrarla vurgulayan İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticileri azınlıkların yöneticileriyle anlaşıyor, milletvekilleri adaylarını belirliyor, özellikle Hıristiyan tebaanın, Rumların, Ermenilerin, Bulgarların programları oluşumları sırasında tartışmalara da neden oluyordu."(**)

Anadolu'da seçimler Eylül ayında başlıyor ve her sancakta ayrı ayrı Birinci ve İkinci seçmen seçimleri gerçekleştiriliyordu. Aydın Sancağı'nda (İzmir Vilayeti merkez olmak üzere Aydın, Denizli, Saruhan, Manisa ve Menteşe-Balıkesir) seçimler Eylül ayında yapılıyordu.

Seçimlerde her aday ayrı propaganda ile seçmenin karşısına çıkıyordu. Ayrıca adaylar bu programları iki veya dört sayfa bildiriler şeklinde yayınlıyor yahut yerel gazetelerde yayınlatıyorlardı.

"Örneğin 22 Eylül 1908 tarihli Ahenk'te Milaslı Halil Beğ Efendi'nin programını, 23 Eylül'de Aydın'dan Cihanzâde İbrahim Edhem Beğ'in, 24 Eylül'de Doktor Mehmet Ref'et Beğ'in programlarını okuyoruz. 4 Teşrinievvel (Ekim) 1908 günü Ahenk'de Menba-i Füyüzat Mektebi Müdürü Mahmut Nedim Beğ'in "Bir Hitab" başlıklı yazısı ise seçimlerde Müslümanların birlikte hareket etmelerini..."Bu arada bazı adaylar, seçim propagandalarında Meşrutiyet'i bile yetersiz bulduklarını vurgulamaktan çekinmiyorlardı. Örneğin Birgili İstavri Fikri "Mebûs Ne Demektir ve Ben Mebûs Olursam Ne Yapacağım" başlıklı programında ormanların korunmasından, kabotaj haklarına kadar ülke sorunlarına değinirken, adaylardan Doktor Refik Nevzad 31 Ekim 1908 tarihli Ahenk gazetesinde yayınla-

---

(*) Kendi Kitabım - Ahmet Hilmi Kalaş - İst. S. 31-32
(**) Tarih ve Toplum - İletişim Yay, İst. 1985 - Cilt. 3- Mart Sayısı - İst. Efdal Sevinçli

nan makalesinde "Niçin Hakimiyet-i Milliye Taraftarıyım?" sorusuna yanıtlamaya çalışıyordu. Doktor Refik Nevzat bu makalesinde "Ulusal egemenlik" kavramının kaynaklarına nüfûz etmeye çalışıyordu.

İzmir'de yapılan seçimlerde İttihat ve Terakki'nin tüm çabalarına karşın Aristidi Paşa, İstepan Efendi, Pavli Karolidi Efendi, Nessim Mazliyah Efendi Meclis'e girmeyi başarıyor, Seyyid Beğ ile Said Efendi de mebûs seçiliyordu.

Aydın'da azınlıklar başarılı olamıyordu. Burada İsmail Sıdkı Bey ve Abdullah Efendi, Denizli'de Ahmet Muhibi Efendi, Gani Beğ, Haydar Beğ, Said Beğ ve Şekib Beğ, Menteşe'de ise Hamza Beğ ile Halil Beğ seçimi kazanıyorlardı.(*)

Ülkenin dört bir yanında yapılan seçimler, İstanbul seçimlerinden önce tamamlanıyor, kazanan adaylar vilayet ve sancaklara göre gruplar halinde başkente geliyorlardı. O yıllarda da taşradan başkente göç olduğu için İstanbul'daki taşralılar memleketlerinden gelen mebûsları garda gösterilerle karşılıyorlardı.

"... memleketin her tarafında mebus intihab işleri yer yer neticeleniyor seçilen mebûsların isimleri gazetelerde geçiyordu. Kayser (Kayseri)den Hoca Kasım Efendi ve İmamzâde Ömer beyler mebûs seçilmişlerdi. Mebûsların İstanbul'a gelişleri bir nevi merasimle oluyor, İttihat ve Terakki mensupları ve hemşehrileri tarafından karşılanıyorlardı. Köprüye çıkan mebuslar istikbalcileri arasında Babıali'ye oradan da Nuruosmaniye'deki İttihat ve Terakki merkezine uğratılarak yerlerine gönderiliyordu. Bizim mebûsların geleceğini öğrenince o gün köprüde karşıladık, hemşehri-

---

(*) Age. S.15

lerden ve tahsilde bulunan talebeden oldukça bir kalabalık peydah oldu. Hep beraber evvela Babıali'ye geldik. Sadrazam Hakkı Paşa (Sadrazam Kâmil Paşa olması gerekir.) sadaret binasının binek taşına kadar geldi. Mebûslara hoş geldiniz dedi. Hacı Kâzım Efendi alışkanlığın tesiri ile olacak derhal ellerini açarak Arapça bir duadan sonra istikbal merasimi bitmiş oldu. Nihayet mebûslarımızla misafir olacakları Beyazıt'ta dini bütün Mustafa Paşa'nın konağına kadar geldik."(*)

O sırada İstanbul'da da seçim heyecanı yaşanıyordu. 50 bin erkek nüfus oranlamasına göre her 500 kişilik birinci seçmen mebusları seçme hakkı bulunan bir ikinci seçmen tayin edebiliyordu.

Bu orana göre İstanbul'dan 517 ikinci seçmen çıkmıştı. Bu 517 seçmenden 5'i oylamaya katılmıyor (**) ve 28 Kasım (11 Aralık) Cuma günü oylama yapılıyordu. Sandık büyük bir gösteri ve törenle Yeni Postane binasına kuruluyordu.

Burada yapılan oylama sonucunda oylar şöyle dağılıyordu:

	H. Cahit'e göre	Cevat Bey'e göre
Manyasizâde Refik Bey	503 oy	503 oy
(Hoca) Mustafa Asım Ef.	475 "	475 "
Ahmet Rıza Bey	472 "	472 "
Vitali Farazi Efendi	461 "	461 "

(*) Kendi Kitabım - Ahmet Hilmi Kalaç İst. S. 32

(**) Siyasi Anılar Hüseyin Cahit Yalçın T.İş Bank. Kült. Yay. İst. 1976-S. 55 M. Çulcu'nun Notu: Ali Cevat Bey 512 ikinci seçmeden 5'inin oylamaya katılmadığını, 507'sinin katıldığını kaydediyor.

Hallaçyan Efendi	455 "	455 "
Ahmet Nesimi Bey	425 "	425 "
Zöhrab Efendi	392 "	392 "
Konstantinidi Efendi	369 "	369 "
Hüseyin Cahit	354 "	350 "
Kozmidi Efendi	340 "	340 "

İstanbul'dan seçilen bu mebusların hepsi de İttihat ve Terakki'nin adaylarıydı. Nitekim İstanbuldaki 10 sandalyeyi de İttihat ve Terakki kazanıyor, Ahrar Fırkasından tek bir aday bile Meclise giremiyordu.

Bu arada bazı aday olmayan aydınlara da oy çıkıyor ve muhalefete verilen oylar ise şöyle dağılıyordu:

Ali Kemal: 64 oy

Prens Sabahattin: 18 oy

Murat Bey: 16 oy (*)

Seçim ortamında iki olay daha cereyan ediyordu. Birincisi hükümetteki değişiklikti. Recaizâde Ekrem Bey Ayan Meclisi üyeliğine tayin edildiği için Maarif Nezâreti boşalıyor, boşalan bu yere Hakkı Bey (Sonradan Sadrazam olan Hakkı Paşa), ondan boşalan Dahiliye Nezâretine de Hüseyin Hilmi Paşa atanıyordu.

Diğer taraftan Adliye Nezâretine Manyasizâde Refik Bey tayin ediliyordu. Manyasizâde Refik Bey İttihat ve Terakki üyesiydi. Ayrıca koyu bir particiydi. Onun nezârete atanması bir bakıma İttihat ve Terakki'nin artık siyasi iktidara doğrudan müdahale etmeye başladığını kanıtlıyordu. Nitekim bu durum Tanin'de açıkça vurgulanıyordu:

"Şimdiye kadar karşımızda biçim ve içeriği belirsiz bir yönetim, bir hükümet görüyorduk. Mantık aranırsa bu yöneti-

---

(*) Siyasi Anılar- Hüseyin Cahit Yalçın. T-İş Bank. Kült. Yay. İst. 1976-S. 55

min bütünüyle Genç Osmanlıların olması gerekirdi. Yeni zamanlara yeni adamlar... Bu bir genel yasadır. Refik Bey'in Bakanlar Kurulu'na girişi bu bakış açısından bir eylem başlangıcı olmasıyla önemlidir. Şimdiki halde kabine mebûslar meclisinin karşısına çıkmak için bir tuvalet yapmak gereğini anlıyor..."(*)

İttihat ve Terakki'nin doğrudan siyasete girmesi ve siyasi iktidara ortak olması, muhalefetin, özellikle çağdaşlığa doğru atılan adımlardan rahatsız olan taassubun da başını kaldırmasına yol açıyordu. Nitekim ikinci önemli olay da bu yolda cereyan ediyor ve İstanbul seçiminin yapıldığı 28 Kasım 1324 (11 Aralık 1908) günü Volkan gazetesi yayın hayatına giriyordu.

Volkan gazetesinin yayın hayatına girmesi son derece anlamlıydı. Zira siyasi mücadele gazeteler arasında düelloya dönüşmüş bulunuyordu. Artık tutucu kanat da bu alanda sesinin duyuracak, dolayısıyla taassup siyasi alanda da yerine almış olacaktı.

Volkan gazetesinin yayın hayatına girmesinin bir anlamı da dinsel tutucu kitlenin o zamana kadar sözcülüğünü yapan bir gazetelerinin bulunmamasıydı. Volkan bu boşluğu doldurmak, daha doğrusu taassubun sözcülüğünü yapmak üzere yayın hayatına giriyordu. Böylece Meşrutiyet'in gerçek muhalifleri siyasi bir güç olarak varlıklarını hissettirmeye, seslerini yükseltmeye başlıyordu. Bunun sonucunda ikilem bir kez daha Osmanlı yaşamında su yüzüne çıkıyor, saf tutmaya başlıyordu.

Daha kapsamlı bir yaklaşımla Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamında tabio şuydu:

Bir tarafta batı rasyonal iktisat kuralları ve siyasal öğreti-

---

(*) Tanin - 18-30 / 3 Kasım 1908

leri doğrultusunda yapılanan İttihat ve Terakki, Ahrar vs. gibi partiler ile iktisadi görüşler bakımından aynı kampta yer alan, fakat milliyetçilik nedeniyle farklı tepkiler gösteren azınlıklar. (Bulgar, Rum, Ermeni,Musevi vs...)

Diğer tarafta ise dünya görüşü, yaşam tarzı, hukuk, iktisat ve siyaset anlayışı bakımından batı rasyonalizmiyle taban tabana zıt Müslüman tutucular...

Ancak rasyonalistler şu veya bu nedenle birbirlerine düşüyor, rasyonalizmin karşıtı olan gerçek muhalefeti gözardı ediyorlardı.

Gerçi Kanun-ı Esâsî Meşrutiyet'i yasal temellere oturtuyordu ama, müdahaleci bir din olan İslamiyet'in baskısına karşı yeterli önlemi alamıyordu.

Gerçekte ise İstanbul seçimleri sırasında, tabandaki temel farklılık bir başka deyimle "Tarihsel İkilem" bir kez daha ortaya çıkıyordu. 11 Aralık 1908 ile 11 Nisan 1909 arasında, geçecek dört aylık süre bu tartışmanın "demokratik" sürtüşmelerine sahne olacak, 11 Nisan 1909 da ise çatışma, kanlı hesaplaşmaya dönüşecekti.

Özgürlük; hukuk ilkeleri çerçevesinde, bir başkasının istediği gibi yaşamasına engel olmayacak şekilde, kişinin istediği gibi yaşamasıdır.

ÖZGÜRLÜK VE SONRASI....

20' nci yüzyıla girerken Batı Avrupa toplumları, **"çağdaşlaşma"** denilen olgunun temel halkalarını birleştirmiş, tüm alanlarda giderek hızlanan bir gelişme sürecine girmişti. Bu, birbirinden ayrı değerlendirilmesi mümkün olmayan halkaların başında, özgürce bir **"dünyevi yaşam"** geliyordu. Yüzyıllarca **"dünyevi yaşam"a** kayıt ve sınır koyan **"Hıristiyan taassubu"** ilk darbeyi Rönesans ve Reformla yemiş, öldürücü darbe ise 1789 **Fransız İhtilali'yle** gelmişti. Batı insanının önünden böylece önemli bir engel kalkıyor, sınırsız dünyevi yaşam beraberinde sınırsız tüketimi getiriyordu. Sınırsız tüketimin doğal sonucu, sınırsız üretimdi. Sınırsız üretim ise sınırsız teknolojiye ve bilgiye gereksinim duyuyordu. Batı'nın bu tercihiyle, yeni model kendiliğinden ortaya çıkıyordu. **Üstün bilgi, durmadan gelişen ve yenilenen teknoloji ve giderek artan tüketimi karşılayabilecek yetenekte endüstri...** İşte, buhar makinesi de aynı yüzyılda, bu gereksinimin bir sonucu olarak ortaya çıkıyordu.

Böylece batılı ülkeler, endüstrinin gereksinim duyduğu hammadde kaynaklarına ulaşmak konusunda askeri güçlerine motor gücünü de katıyorlardı. Bunun sonucu olarak başta, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğindeki enerji kaynakları olmak üzere, dünyanın çeşitli yörelerindeki hammadde alanlarını gasp etmeye, elegeçirmeye hazırlanıyorlardı.

Artık Batı'yı durduracak hiç bir dinsel veya moral engel bulunmuyordu. 20'nci yüzyıla girerken onu ancak silah gücü

durdurabilirdi ki, o silahları üretecek teknoloji de kendilerinden başka kimsede yoktu.

Batı aslında teknolojiyi, salt silah üretmek amacıyla geliştirmemişti. Üstelik teknolojik gelişme, yaşam biçiminin oluşturduğu **"tüketim - üretim"** dengesini yakalama zorunluluğunun doğal sonucuydu. Silah teknolojisi ve sanayii ise bunun yan unsuruydu. Sürekli üretim nedeniyle durmadan yenilenen ve gelişen teknoloji, savaş sanayiini de etkiliyordu.Nitekim, Osmanlı İmparatorluğu'nun ithal etmek isteği bazı silah modelleri o kadar hızlı gelişiyordu ki, model değişikliği nedeniyle siparişleri sık sık gözden geçirmek gerekiyordu.

Örneğin; 1888 yılında Almanya'dan ithal edilecek 500 bin Mauser marka tüfek, 50 bin süvari filintası ve 100 milyon merminin kontrolü için bu ülkeye bir heyet gönderiliyordu. Heyette Binbaşı Mahmut Şevket Bey (Paşa) da yer alıyordu. Mahmut Şevket Bey bir yandan silah ve mermileri kontrol ediyor, diğer yandan da Sultan Abdülhamit'e şu raporu yazıyordu:

"Hükümetimiz, 550 bin mavzerin mübaayasına (alımına) karar vermiştir. Bu tüfekler, hükümetimizin hesabına mavzer fabrikasında imal edilerek tarafımızdan da muayene edilmektedir. Ancak şu var ki, tüfeklerin daha küçük çap'a indirilmesi düşünülmekte ve yapılan tecrübelere göre bu fikir galebe etmektedir.

Şimdi bizim fabrikaya sipariş ettiğimiz 9.5 mm çapındaki tüfeklerin mübaayasını derhal durdurmamız lazım gelir. Zira fabrika direktörü Herr Mauser'in tecrübe ettiği 7.65 mm çapındaki tüfek muvaffakiyet kazanırsa, büyük çaplı mavzerler derhal kıymetten düşecektir. Bu taktirde hem ordunun silah kudreti zayıf kalacak ve hem de hükümetin bu silahlara vereceği milyonlarca lira heba olup gidecektir."(*)

(*) (Mahmut Şevket Paşa-Ziya Şakir, Muallim F. Gücüyener'in Tarih Eserleri serisi No 18, S.19-20)

Nitekim bir süre sonra Mauser'in deneyleri başarı sağlıyor, Abdülhamit de 200 bin 7.65 çaplı tüfek ve 100 milyon mermi için ek sipariş veriyordu.(*)

Gerçi Abdülhamit Mahmut Şevket Beyi (Paşa) ödüllendirerek kurmay yarbaylığa terfi ettiriyordu ama, Batı'nın teknolojik atılımını yakalamak yönünde, üzerine düşeni yine de yapmıyordu. Zira bu konuda Osmanlı halkının önündeki engeller olanca aşılmazlığı ile duruyordu. Her şeyden önce Osmanlılar yaşam biçimi bakımından özgür değildi. Sınırsız bir dünyevi yaşamları yoktu. 18 ve 19'uncu yüzyılda Batı dünyası moda ve eğlenceye geniş çapta yer verirken Osmanlılar dünyevi yaşamın temel dinamiklerini **"israf"** ve (dolayısıyla) haram kabul ediyorlardı.(**)

Kısacası Batı'nın tüketime dayalı sanayii (moda, eğlence, lüks) İslami yaşam tarzı açısından, kaynakların israfından başka bir şey değildi. Zaten Şeyhülislamların Batı'dan gelen çağdaş teknoloji ve ileri sanayi ürünlerine karşı tavır almasının nedeni de bu değil miydi? Osmanlıların İslami yaşam tarzı ile Batı yaşam tarzı çelişiyordu. İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar Osmanlılar moda ile ilgilenmiyor, gayrımüslimler dışında kadınların katıldığı danslı balolar düzenlenmiyor, özellikle Anadolu'da lüks yapılaşmaya gidilemiyor, bu nedenle inşaat sektörü canlandırılamıyordu.

30 milyonluk Osmanlı toplumunda kaç kişi masada yemek yiyordu? Kaç evde özel hamam bulunuyordu? Kaç aile kumaş perde kullanıyor; kara, pembe, yeşil çarşafın dışında kaç Müslüman Osmanlı kadını tekstil sanayiini canlandıracak giysiler giyiyordu? Kaç Osmanlı erkeği hergün traş oluyor,

---

(*) (Age. - S.21)

(**) "Ey Adem oğulları, namaz kılacağınız her vakit elbiselerinizi giyinin, süslenin ve yeyin, için, israf etmeyin, şüphe yok ki o, müsrifleri sevmez." . (El-Araf suresi No 7, Ayet No 431, Kur'an-ı Kerim, Abdülbaki Gölpınarlı tefsiri)

güzel kokular sürünüyordu? Kalabalık bir Osmanlı ailesi yemek sırasında kaç tabak, çatal, bıçak kullanıyordu.

Oysa (daha alabildiğine uzatılabilecek) bu liste tüketim alfabesinin ilk harfleriydi. Batı ülkeleri çoktan akademik bilgiye yönelip, buradan edindiği deneyi, üretim teknolojisine aktarırken; çağdaşlaşma eğilimindeki padişahları alaşağı etmenin **"gururunu"** yaşayan Osmanlılar bu konularda derin bir uykudaydı. Osmanlılar dünyevi yaşamdan çekilerek adeta **"yaşama özgürlüklerini"** kullanmamaya karar vermişlerdi. Batı kendi özgürlüğüne , onlarınkini de katıyor, Osmanlıları (zaten doğumlarından itibaren) talip oldukları uhrevi yaşama göndermek için, elini çabuk tutmaya çalışıyordu. Osmanlının özgürlüğünden feragat etmesi bir bakıma batı ülkelerini müstebitleştirmişti. Osmanlılar özgürlüklerine yeniden talip olduklarında ise, iş işten geçmiş olacaktı. Nitekim sonraki nesiller çok ağır ve kanlı faturalar ödeyerek ona tekrar kavuşabileceklerdi. Bunun öncülüğünü ise Tanzimat kadrolarının devamı olan II'nci Meşrutiyetçiler ve sonraki kuşaklar yapacaktı. Zira o kadrolar, Osmanlıların **"yaşam özgürlüğünü"** kullanmasından yana tercih yapıyordu.

Padişah Abdülhamit ile "dinsel /siyasal" gruplar ise İslam yaşam tarzından yana tercihlerini kullanıyorlardı. Fakat yönetimde hangisi tam egemen olacaktı? 1908 yılının Aralık ayında durum henüz belirginleşmemişti. Fakat mücadele, bu hedefe yöneliyordu.

İttihat ve Terakki kadroları sadece siyasal baskılara değil, dinsel yasaklara karşı da direniyordu. Karşısında ise Padişah ve taassubun yanı sıra Osmanlıların egemenliğindeki, başta enerji olmak üzere tüm doğal kaynaklara el koymaya hazırlanan batılı ülkeler yer alıyordu.

Onlara göre Osmanlılar uhrevi yaşama taassupla sarılmalı, dünyevi yaşama bakmamalıydı. **Böylece çağdaşlaşma,**

sanayiileşme, modern teknoloji ve üstün bilgi, sadece onların kontrolünde kalmalıydı. Osmanlı halkı ise tekkelerde, zaviyelerde, medreselerde, ahirete hazırlanmalıydı.

Buna engel olmaya çalışan aydınlar ise **"şeriat adına"** yok edilmeliydi.

Meclisi Mebusan 17 Aralık 1908 günü, bu zemin üzerinde açılıyordu...

MECLİS-İ MEBUSAN AÇILIYOR

11 Aralık 1908 Cuma günü İstanbul milletvekillerinin intihabı (seçimi) tamamlanıyordu. Seçimi tümüyle İttihat ve Terakki adayları kazanıyordu. Böylece Manyasizâde Refik Bey, Mustafa Asım Bey, Zöhrab Efendi, Konstantin Konstantinidi Efendi, Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey ve Kozmidi Efendi milletvekili olma hakkını elde ediyorlardı. Muhaliflerden ise seçimi kazanan çıkmıyordu. Böylece sıra Meclisi Mebusan'ın (Milletvekilleri Meclisi) açılışına geliyor, gözler İstanbul'a dönüyordu. Açılış 17 Aralık günü yapılacaktı. Ancak seçimin tamamlanmasıyla Meclis'in açılışı arasındaki süreçte II'inci Abdülhamit Ayan Meclisi'ne 39 üye tayin ediyordu:

"Tarafı eşref Hazreti Pâdişâhîden esâmîsi (isimleri) zîrde (aşağıda) muharrer (yazılmış) otuzdokuz zât Meclîs-i âyân azalığına tayîn buyurulmuştur.

Yâver-i Ekrem Hazret-i Şehriyârî Harbiye Nâzırı Devletlû Ali Rıza Paşa Hazretleri.

Yâver-i Ekrem Hazret-i Şehriyârî Devletlû Gazî Ahmed Muhtar Paşa Hazretleri.

Yâver-i Ekrem Hazret-i Şehriyârî Müşîr (Mareşal) Devletlû Edhem Paşa Hazretleri

Yâver-i Ekrem Hazret-i Şehriyârî Müşir Devletlû Ömer Rüştü Paşa Hazretleri Hâricîye Nâzırı Tevfik Paşa Hazretleri

Şûrâ-yı Devlet Reis-i Hasan Fehmi Paşa Hazretleri.

Şûrâ-yı Devlet Reis-i sâbıkı Tevfik Paşa Hazretleri.

Mısırlı Mehmed Ali Paşa Hazretleri.

Hazine-i Hassa-i Şâhâne Nâzırı sâbıkı Ohannes Paşa Hazretleri . Ticâret ve Nafıa Nâzırı Gabriel Efendi Hazretleri.

Bahâriye Nâzırı Arif Hikmet Paşa Hazretleri.

Şûrâ-yi Devlet Mülkiye Dâiresi Reisi Sahib Bey Efendi Hazretleri.

Tophâne-i Âmire Nâzırı Rızâ Paşa Hazretleri.

Cezayirli Abdülaktarzâde Ferik (General) Muhiddin Paşa Hazretleri.,

Birinci Ferik (Tümgeneral) Süleyman Paşa Hazretleri.

Şârâ-yi Bahriye Reis-i sâbıkı Ferik Mehmed Paşa Hazretleri.

Şerif Ali Haydar Beyefendi Hazretleri.

Maârif Nâzırı Abdurrahman Efendi Hazretleri.

Posta ve Telgraf Nâzırı Galib Beyefendi Hazretleri.

Tahran Sefîri Nasuhî Beyefendi Hazretleri.

Aydın Vâli-i sâbıkı Faik Beyefendi Hazretleri.

Birinci Mahkeme-i Ticâret Reisi Halim Beyefendi Hazretleri.

Orman ve Mâden ve Ziraât Nâzırı Mavro Korudato Efendi Hazretleri.

Hazine-i Hassa Şâhâne Nâzırı Nuri Beyefendi Hazretleri

Zabtiye Nâzırı Sami Paşa Hazretleri.

Şûrâ-yi Devlet âzâsından Cevher Efendi Hazretleri.

Halil Hamdi Paşa Hazretleri.

Manastırlı İsmail Hakkı Efendi Hazretleri.

Selânik Adliye Müfettişi Ali Galib Beyefendi Hazretleri.

Manastır Bulgar Metropoliti Oksenti Efendi.

Ulah Muteberânından (saygıdeğer kişilerinden) Bosaraya Efendi.

Şeyh Abdullah Efendizâde Abdülaktar Efendi. (*)

Bazı nazırların Ayan Meclisi üyeliğine atanması nedeniyle Kâmil Paşa kabinesinde de değişiklik yapılması gereği doğuyordu. Buna göre Şûrâ-yi Devlet Reisi Tevfik Paşa ile Maârif Nâzırı Ekrem Bey Ayan üyeliğine atanıyor. Dâhiliye Nâzırı Hakkı Bey Maârif Nezâretine kaydırılıyordu. Adliye Nâzırı Hasan Fehmi Paşa Şûrâ-i Devlet Başkanlığına, Hüseyin Hilmi Paşa Dâhiliye, Manyasizade Refik Bey ise Adliye Nezâretine tayin ediliyordu. Ancak bir süre sonra Hakkı Bey Roma Elçiliğine gönderilecek, yerine ise Abdurrahman Şeref Bey Maârif Nâzırı olacaktı.

Tüm bu değişiklikler fazla bir sorun yaratmayacaktı. Ayan üyelerinin atanması sırasında asıl sorunu Mithat Paşa'nın oğlu Ahmet Mithat Bey'in durumu yaratacaktı. Sultan Abdülhamit, (kendisini koşullu olarak tahta çıkaran) Mithat Paşa'nın oğlunu Ayan Meclisi üyeliğine atamıştı. Böylece bir taşla iki kuş vuracağını hesaplıyor, hem Mithat Paşa konusunda bir günahı olmadığını ima ediyor, hem de Ali Haydar Mithat'a sıcak bakan İngiltere'ye olumlu bir mesaj göndermeyi umuyordu.

Ancak İttihat ve Terakki örgütünün yöneticileri olaya daha farklı yaklaşıyorlardı.

"Abdülhamit'in bu iradesi ittihat ve Terakki tarafından çok fena karşılanmıştı. Yaşının böyle bir tayine müsait olmadığı ileri sürülerek, Padişaha iradesi geri aldırılmak istenmişse de, bu mümkün olmayınca hadise gazetelere intikal etmişti. Tevfik Fikret, Babanzâde İsmail Hakkı, Cenab Şahabettin imzaları altında Tanin'de şiddetli yazılar intişar etti. Bu yazılarda bir taraftan Sultan Hamit tehdit edilirken, diğer taraftan ben istifaya davet ediliyordum.

---

*(3 Kanunuevvel 1324 - 16 Aralık 1908 - Birinci Sene 66 adet Takvim-i Vekayi)

Ali Haydar Mithat bunun üzerine, İngiliz sempatizanı olarak bilinen Sadrazam Kâmil Paşa'ya gidiyor **"İstifaya hazırım"** diyordu. Ancak Sadrazam istifaya karşı çıkıyor ve **"Tayininiz Padişahımızın arzu ve iradesiyle olmuştur. Kendisi ne derse onu yapınız"** şeklinde telkinde bulunuyordu.

Ali Haydar Bey daha sonra bu konuyu Padişahla da görüşüyordu:

"Bir kaç gün sonra Abdülhamit tarafından istetildim. Saraya gittiğimde bana aynen şunları söyledi: Bir taraftan babanızı göklere çıkarıyorlar. Sonra sizi Ayan'a tayin etmemi bile çok görüyorlar. Bu ne mantıksızca harekettir? İstifa etmeyeceksiniz!.. Yaşınızın müsaadesizliğinden bahsediyorlar. Bu da doğru değildir, tezvirdir. Varsınlar bağırsınlar."(*)

Ali Haydar Bey oradan ayrılıp tekrar Sadrazam'a gidiyor, Kâmil Paşa da istifa etmemesi konusundaki telkinini sürdürüyordu.

Ancak sorun kısa sürede Osmanlı hudutlarını aşıp, çok uluslu bir boyut kazanıyordu. Nitekim, İngiltere'nin İstanbul Elçisi Gerhard Lawter Ali Haydar Bey'e bir kutlama mesajı gönderiyor, bu mesajın bir yerinde ise **"Öyle zannederim ki Ayan Meclisi sizin zekanızdan, tecrübenizden ve bilhassa harici siyaset işlerine olan vukufunuzdan istifade edecektir"** diyordu. Ali Haydar Bey satır aralarını şöyle değerlendiriyordu:

"İngiliz sefiri bu mektubuyla bana, pek açık bir surette, şu tavsiyede bulunuyor demekti. Gürültüden ürküp, Ayan azalığını reddetmeye kalkışman doğru değildir." (**)

Nitekim Ali Haydar Mithat sonuna kadar telkinler doğrultusunda davranıyordu. Ancak bu kez de Temps, Matin ve Times gibi yabancı gazetelerde yazılar yayınlanıyor ve "Ali

---

(*) (Hatıralarım 1872 - 1946) Ali Haydar Mithat - Akçit Yay. İst. 1946, S. 203)
(**) (Age - S.203-204)

Haydar istifa etmezse, Kâmil Paşa kabinesi çekilecek " deniyordu. Bu makaleleri gazetelerden kesen Ali Haydar Bey istifasıyla birlikte bir zarfa koyup Kâmil Paşa'ya gönderiyordu. Bir ses çıkmayınca da istifasının kabul edildiğini anlıyordu.

Bu olaydan kazançlı çıkan kuşkusuz Sultan Abdülhamit oluyordu.

Zira İngiltere, İttihat ve Terakki yöneticilerinin, Tanzimat aydınları gibi İngiliz sempatizanı olmadığını farkediyordu. Ayrıca İttihatçılar, Ali Haydar Bey'e karşı çıkarak, Mithat Paşa yandaşlarının da keyfini kaçırıyorlardı.

Öte yandan, Abdülhamit tarafından Ayan üyeliğine tayin edilenler arasında daha başka önemli ve ilginç sahsiyetler de bulunuyordu. Bunlardan biri de Hazine-i Hassa eski nâzırı Ohannes Paşa idi. Ohannes Paşa Ermeni asıllı bir maliyeciydi. Osmanlıda rasyonel iktisat kurallarını öğreten ilk kitapları yazanlardandı. Keza Ahmet Muhtar Paşa ve Müşir Edhem Paşa gibi kahramanlıklarıyla tanınmış subaylar yer alıyordu.

Sultan Abdülhamit'in Ayan üyeliklerine atamalar yaptığı sırada, seçimi kazanan milletvekilleri de İstanbul'da toplanmaya başlıyorlardı. Milletvekillerinin intihabı (seçimi) hayli gürültülü olmuştu. 25 yaşını dolduran seçmenlerin milliyetlere göre tahmini dağılımı şöyleydi:(*)

İslam 115 bin 566
Rum 41 bin 298
Ermeni 17 bin 273
Musevi 6 bin 348
Katolik 554
Süryani 187

(*) Makedonya'dan Orta Asya Enver Paşa Ş.S. Aydemir 1976 S.88

Bu rakamlara göre İstanbul'dan 5'i İslam, 4'ü Hristiyan, 1'i Musevi olmak üzere 10 milletvekili çıkıyordu.

Seçime İttihat ve Terakki adaylarının yanısıra Ahrar Fırkası da katılıyordu. Ancak tüm ülkede sadece Mahir Sait Bey seçilerek Ahrar Fırkası adına Meclis'e girebiliyordu.(*) O da bunu seçim bölgesi olan Ankara'da kendi gücüyle başarıyordu.

17 Aralık'a doğru Osmanlı İmparatorluğu'nun her yanıda seçilen milletvekilleri payıtahta uğurlanıyor, bu nedenle, Meclis Mebusan'ın açılış heyecanı tüm ülkeyi sarıyordu.

"Gerze'ye gittik. Eşraftan bir kaçı da beraber geldi. Ononbeş atlı Gerze'ye vardık. Bizi karşıladılar, eşraf ziyafetler verdi. Güzel yemeklerini yedik. Bize korkmayın. Biz arkanızdayız dediler. Koca halk.." (**)

Bu milletvekillerinin arasında o zamana kadar Anadolu'da seyahat etmemiş hatta doğduğu yerden çıkmamış olanlar vardı.

"Ayancıkta en büyük eşraf ve zengin ailesi Şükrüzâdelerdi. Onun hânesinde misafirdik. İzzet ikram gördük. Orada nutuk verdim."(***)

İmparatorluğun her yerinden milletvekilleri az çok Dr. Rıza Nur'un anlattığı şekilde karşılanıyor ve yol boyunca özgürlüğe susayan aydın ve eşraf tarafından heyecanla ağırlanıyordu. Parlamentoya seçilen 266 milletvekili Dersaadet'e gelmeye başlayınca bu kez de "başkent" bayram yerine dönüyor, liman ve gar milletvekillerine yapılan gösterilere sahne oluyordu.

İstanbul o yıllarda da iç göçün hedefi olduğu için, çok sa-

(*) Age.S. 92
(**) Hayatım ve Hatıralarım Dr. Rıza Nur İst. 1967 S. 253
(***) Age.S. 255

yıda taşradan gelen Osmanlılar bulunuyordu. Çalışmak için gelenlerin yanı sıra, eğitim amacıyla gelen gençler de vardı. Bunlar bölgelerinden ve şehirlerinden gelen milletvekillerini liman ve garda, tezahürat yaparak karşılıyorlardı. Alkış ve sevgi gösterileri arasında, milletvekilleri yürüyerek Nuruosmaniye'deki İttihat ve Terakki merkez binasına getiriliyor, burada Cemiyet üyelerine tanıtılıyor, daha sonra da kalacakları yere götürülüyorlardı.

Bu karşılamaların görkemi İstanbul'daki taşralılar arasında rekabet nedeni de oluyordu. Hemşehriler kendi milletvekillerini diğerlerinden daha gösterişli biçimde karşılamak için ellerinden geleni yapıyor, maddi fedakârlıklardan kaçınmıyorlardı.

Diğer taraftan Meclisi Mebusan'ın açılış günü yaklaştıkça halkın heyecanı artıyordu. Bu ortamda gazeteler de yaptıkları yayınlarla tansiyonu yükseltiyor, heyecanı körüklüyorlardı.

"Bütün milleti Osmaniye, bahusus İstanbul ahalisi Meclisi Mebusan'ın küşadını fevkalade bir şevk ve iftiharlı bekliyor. Daha iki gün var. Ayasofya taraflarında odalar ve pencereler on, onbeş liraya bir gün için, bu şerefli gün için kiralanıyor.

Meclis-i Mebusan dairesi (Meclis binası) dar olduğu için 'Acaba ne yapılacak? deniliyor. 'Ne yapalım, diye düşünülüyor. Mebuslar irad edecekleri nutukları, mevkii bahse atacakları meseleleri tasarlamakla meşgul. Kimi diyor ki: Mebuslara nutuklar hazırlamak için bir irade tesis etsek para kazanabilir miyiz? Kimi diyor ki: Mebuslara çatabilirsek (rastlarsak) bilvasıta (bu vesileyle) Meclis-i Mebusan'da da acaba boru öttürebilir miyiz? Kimi diyor ki: Mebusların yerinde olsam kendimi göstermek için hemen kabineyi düşürürdüm! Kimi diyor ki: Mesaili hariciyeyi (dış sorunları) hal ve tesviye edinceye kadar kabineyi tutardım. Biri öbüründen soruyor: Mebus ol-

sak hangi fıkraya dahil olurduk? Öbürü cevap veriyor: 'Evetçiler Fıkrasına'. Diğeri diyor: 'Mebus olsam ianeleri inzibata (bağışları düzene) almak için bir iane nezareti (Bağış Bakanlığı) teşkilini taleb ederdim.' Bir başka biri: 'Mebus olsam Haşim'in dediğini derdim. Vükelaya veya daha büyüklere bir rütbe ve nişan istememek için yemin ettik. Siz de vermemek için yemin ettiniz mi? diye sorardım' Mütâlaâ-i harîsânesinde (haris fikirler) bulunuyor"(*)

Halk her yerde bu konuyu konuşuyor, tartışıyor, gazeteler birinci sayfalarını Meclisle ilgi haberlere ayırıyordu. Konu okullara kadar giriyor, dersler adeta duruyor ve yerine Meclis konuşuluyordu. Meclis binası olarak Ayasofya'daki Adliye binası hazırlanmıştı. Bina elverişsizdi. Ancak önemli olan bina değil, Osmanlı İmparatorluğu'nda parlamenter yaşama geçilmesiydi.

Nihayet 17 Aralık, yani beklenen gün geliyordu. O gün İstanbul halkı caddelere dökülüyor, milletvekillerinin geçeceği güzergâhta kaldırımları dolduruyordu. Her yer bayraklarla süslenmişti.

"Divan yolundan Ayasofya meydanına kadar mekteplere tahsis olunan yerlerde sıralarımızı almış, bekliyorduk."(**) Bu sırada miletvekilleri birer ikişer İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezi olarak kullanılan Nuruosmaniye'deki Arif Paşa konağına gelerek burada toplanıyorlardı.

"Birbirini hiç tanımaz, birbirine fikir, tahsil, emel ve gaye itibarıyla hiç uymaz, karmakarışık bir yığın. Arada tanışma bile yeni başlamış. Selamlaşmalar, güler yüzle basma kalıp tatlı konuşmalar ve içten içe hasetler, hırslar, türlü türlü düşün-

---

(*)Takvim'den Yapraklar Mahmut Sadık'ın Yeni Gazetede Yayınlanan Makalesi 2 Kanunevvel 324 15 Aralık 1908 İst. 1324-S. 36
(**) Kendi Kitabım Ahmet Fikri Kalaç S. 32

celer."(*)

Cemiyet binasında toplanan milletvekilleri önceden kiralanan arabalara ikişer, ikişer biniyorlardı. Arabalara biniş sırası kur'a ile tesbit ediliyordu. Kur'aların sonucu isimler haykırılıyor, adı söylenen aşağıya iniyordu. Nihayet uzun bir konvoy oluşuyordu. 31 Mart Ayaklanması'nda öldürülecek olan Lazkiye milletvekili Arslan Bey ile Hüseyin Cahit (Yalçın) aynı arabaya biniyorlardı.

Böylece konvoy hareket ediyor ve önce Beyazıt'taki Harbiye Nezâretine gidiliyordu (bugünkü üniversite binası). Ana kapıdan girince sağ taraftaki köşkte milletvekillerine çay ikram ediliyordu. Çaylarını içen milletvekilleri tekrar arabalara biniyordu.

Konvoyun önünden mızraklı süvari alayından bir müfreze asker yürüyordu. Harbiye Nezâretinin kapısından Beyazıt Meydanı'nın Divan Yolu istikametine doğru mızraklı süvariler ve piyadeler dizilmişti. Divan Yolu'ndan Ayasofya'ya kadar da sağlı sollu Vefa, Mercan ve Nümûne-i Terakki İdadileri, Mekteb-i Hukuk, Darülfünûn (Üniversite), Darülmuallim (öğretmen okulu), Mülkiye Mektebi, Darüşşafaka ve askeri mekteplerin talebeleri yer alıyordu. Tabii bunlarla birlikte halk da, önünden geçen milletvekillerini alkışlıyor, olumlu tezahürat yapıyordu. Ancak milletvekillerinin topladığı alkış, birbirinden farklı oluyordu. Tanınmış kişiler daha çok alkışlanıyor, diğerleri ise daha az ilgi görüyordu. En çok alkış alanlar Edirne Mebusu Talat Bey (Paşa), Ahmet Rıza Bey, Berat Mebusu İsmail Kemal Bey ve Selanik milletvekilleri oluyordu.

"(...) arabalara ikişer, ikişer binerek alayla mebusan dairesine gitmişlerdi. Ben arabada Ahmet Nesib Beyle birlikte

---

(*) Yakın Tarihimiz Cilt 1 Meşrutiyetin ilk Mebuslar Alayı Hüseyin Cahit Yalçın S.390

idim. Yolda halk tarafından pek çok alkışlandm. Hiç kimseye hatta Sultan Abdülhamid'e bile o kadar alkış yapılmadığını gazeteler yazdılar."(*)

Nihayet konvoy Meclisi Mebusan binasına ulaşıyordu. Binanın karışısında polisler, teşrifat memurları sıralanmışlar, gelen milletvekillerini saygıyla selamlıyorlardı. Binaya giren milletvekilleri paltolarını ve şapkalarını çıkarıyorlardı.

Başkanlık divanı ile ilgili protokol daha önceden, başta Takvim-i Vakayi olmak üzere gazetelerde ilan edilmişti. Buna göre Meclis Başkanlığı makamının sağ tarafında şu zevat yer alıyordu:

Vükelâ ve Sadâret Müsteşarı, Hicaz Demiryolu İdâresi temsilcisi, Mâliye Nâzırı, Tophane Nâzırı, Divan-ı Muhasebat Reisi, Defter-i Hakanî Nâzırı, Rüsûmat Emîni, Telgraf ve Posta Nâzırı, Zabtiye Nâzırı, Şehremîni, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi, Hassa Ordusu Kumandanı, Ziraât Bankası Müdürü, Ticâret Odası Reisi.

Ayan heyeti, başkanlık makamının sol tarafında bulunuyordu. Başkanlık divanın önünde ise şu zevat yer alıyordu:

Nakib-ül Eşrâf, Fetvâ Emîni, bilfiil Rumeli Kazaskeri, bilfiil İstanbul Kadısı, Müsteşarı Meşihat, bilfiil Anadolu Kazaskeri, Evkaf Müfettişi, Meclis-i İdare Emvâl ve Eytâm Reisi, Meclis-i Mesâlih Talebe Reisi...

Yabancı misyon temsilcileri, elçiler ve baş tercümanlarıyla Papa'nın temsilcisi için bir loca hazırlanmıştı. Bu locanın altındaki özel yerde Rum Patriği, Ermeni Patriği, Bulgar Eksarhı, Hahambaşı Kaymakamı Süryâni Kadim Patriği'nin, Keldâni Patriği'nin, Rum Katolik Patriğinin, Süryâni Katolik Patriği'nin İstanbul temsilcileri ve Protestan Cemaât vekili

---

(*) (Ahmet Rıza Bey'in Anıları-Arba-İst. 1988-S.28)

oturuyordu. (*)

Yerel örgütlerin temsilcileri de protokole dahil edilmiş bulunuyordu. Bunlar Düyûn-u Umûmiye Meclisi yönetiminde İngiliz, Fransız, Osmanlı, Alman, İtalyan alacaklı temsilcileri, Osmanlı Bankası Genel Müdürü, Anadolu Demiryolları Genel Müdürü, Şark Demiryolları Genel Müdürü, Londra'da Balkan Komitesi mevcut üyeleri, Fener İdaresi Müdürü'nden oluşuyordu.

Ayrıca elçilerin oturduğu yerin üstündeki özel bölümde ise büyük sefaretlerden yalnız bir gazete muhabiri veya telgraf ajansı temsilcisi, Dersaâdet ve taşra gazetecileri, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ve Darülfünûn (üniversite) öğretim üyelerinden oluşan zevat yer alıyordu. Davetlilerin sayısı, yer olmadığı gerekçesiyle sınırlı tutulmuştu.

Ezan vaktine göre saat 5'de Ayan Meclisi üyeleri genel kurul salonuna girmeye başladılar. Resmi giyisilerini giymiş olan bu üyeler, teşrifat memurları tarafından karşılanıyor, onların refakatinde oturacakları yerlere yürüyorlardı. Saat 7'ye doğru Meclisi Mebusan üyeleri de salona giriyordu. **"Meclise gelenlerin arkası kesildi. Hâlâ Padişah geçmemişti. Talebe arasında manalı bakışlar, fısıltılar baş gösterdi. Nihayet garip bir hava içinde boruların selam sesleri duyuldu. Muzıka Hamidiye Marşı'nı çaldı. Askerlerin 'Padişahım çok yaşa' sedaları bizlere kadar geldi. Dört atlı saltanat arabasının yaldızları içine gömülmüş, sağına soluna selam vererek geçen Sultan Hamit'i biz de selamladık. Bizim yerimiz meydana düşmüştü. Biraz ileride bekleyen heyet Padişahı karşıladı ve Meclis binasına girdiler."(**)**

(*) (Talat Paşa, Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü-Tevfik Çavdar-Dost. Yay.-Ankb 1984-S.121)

(**) Kendi Kitabım Ahmet Hilmi Kalaç S. 33

Padişah II'nci Abdülhamit'in biraz geç kalmasının nedeni, Yıldız'dan geç ayrılmasıydı.Milletvekillerinin Genel Kurul salonuna girdiği sırada Sultan Abdülhamit Yıldız'dan henüz ayrılıyordu. Saat 7.15'te saraydan dört atlı bir saltanat arabasına binerek çıkan Padişah'ın yanında Şehzade Burhaneţtin Efendi ile Sadrazam Kâmil Paşa bulunuyordu.

"Zât-ı Şâhâne'nin konvoyu Ihlamur Balmumcu Çiftliği, Nişantaşı, Pangaltı, Taksim , Beyoğlu, Tepebaşı, Azapkapısı, Unkapanı güzergâhını izleyerek Vefa'ya çıkıyor, buradan Şehzadebaşı, Beyazıt, Divanyolu caddelerinden gerçek saat 8.15'te Meclîsi Mebusan'a geliyordu."(*)

Padişah burada kendisine ayrılan özel odaya alınıyor beraberindeki şehzade, damat paşalar ve diğer zevat dinlenme odasında kısa bir istirahate çekiliyorlardı. Bu istirahat 10 dakika sürüyor, sonra Abdülhamit genel kurul salonuna giriyordu. Onun salona girişi ile birlikte tüm Ayan üyeleri, milletvekilleri, Hükümet üyeleri ve diğer davetliler Padişah'ı selamlıyor, Abdülhamit de bu selamları iltifatlarla kabul ediyordu. Nihayet kendisine ayrılan locaya geliyordu. Burada atlas muhafaza içindeki "Nutk-u Hümâyûn"u (Padişah nutku) Teşîfat-ı Umûmiye Nâzırı Galip Paşa'ya veriyor, o da Sadrazam Kâmil Paşa'ya aktarıyordu:

Hîn-i cülûsumda (tahta çıkışımda) vaz'etmiş olduğum Kanun-ı Esâsînin mevki-i tatbika (uygulamaya) vaz'ında tesâdüf olunan müşkilâta (zorluğu dayanarak) mebnî o zaman ricâl-i devlet tarafından gösterilen lüzûm üzerine Meclîs-i Mebûsân muvakkaten tatil olunmuş iken, memâlik-i şâhânemde maârifin terâkkîsiyle (eğitimin gelişmesi) kabiliyet-i ahâlî derece-i matlubeye, (istenilen dereceye) isâl olununcaya kadar

---

(*) (Takvim-i Vekayi-5 Kanunuevvel 1324-18 Aralık 1908-Adet 68

Kanun-ı mezkûrun (adı geçen yasanın) tehir-i icrâsı (uygulamasının ertelenemesi) tavsiye ve arz olunmuş idiğinden Meclîs-i Mebûsân'ın tekrâr içtimaı vakt-i merhununa bit-ta'lik (zamanı gelene kadar askıya alınarak) memâlik-i şâhânemin her tarafından mektepler tesîsi ile maârifin terâkkîsine ihtimâm olunmuş idi. Şükr olsun, o maksadın husûliyle intişâr-ı maârif (bilginin yayılması) sâyesinde sunuf-ı ahâlimizin (halk sınıfları) seviyye-i istîdâdı teâli (yükselme) etmiş olması hasebiyle izhârı (gösterilen) ârzûya binâen ve bu ârzûnun husûlü, devlet ve memleketimizin hâlen ve istikbâlen saâdetini mûcib olacağına mutmain (kani) olduğumdan, bana muhâlif rey ve mutâlaâda bulunanlara rağmen, bilâtereddüt Kanun-ı Esâsîyi ez ser-i nev (yeni baştan) ilân eyledim. Ve mûcibince intihâb icrasıyla Meclis-i Mebûsan'ın içtimâa (toplamaya) davetini irâd ettim.

Usul-i idârenin tahavvülü (değişmesi) üzerine mesned-i sadâret Kâmil Paşa'nın uhdesine bittevcîh müşârünileyhin riyâseti tahtında teşkîl olunan heyet-i vükelâ idâre-i cedîde-i meşrûtanın (yeni meşruti idarenin) teşkilât ve tanzimâtı ile meşgul olduğu esnâda Bulgaristan Prensi ve Şarkî Rumeli Eyaleti Valisi Prens Ferdinand her nasılsa devlet-i âlîyyemize sadâkatten inhirâf (dönme) ile Bulgaristan'ın istiklâlini ilân ve bunu müteakib Avusturya ve Macaristan devleti dahi Berlin muâhedenâmesi (anlaşması) mûcibince (gereğince) Avusturya'nın işgal ve idâre-i muvakkatesi (geçice yönetimi) tahtından bulunan Bosna ve Hersek'i havza-ı hükümetine ilhâka karar verdiğini Bâb-ı Âlî'ye ve diğer düvel-i muazzama kabinelerine beyân eylemişlerdir. Muhill-i hukuk ve münâsebet olan (hukuk ve münasebetlerimizi bozan) bu iki vaka-i mühimme (önemli olay) pek ziyâde teessüfümüzü mûcib hadisât-ı fevkalâdeden olup tecâvüzât (tecavüzler) üzerine icâb-ı hâlin (durumun gereği) icrasıyla hukuk-ı devletin muhâfazası

heyet-i vükelâmızın himmetine mevdu (emanet edilmiş) olmakla bu bâbta ve her hâlde Meclîs-i Umûmi 'nin muâvenet ve müzâhereti ârzû olunur.

Bilcümle devletler ile devlet-i âlîyyemiz beyninde hüsn-i münâsebât ve musafat (samimi dostluk) berkemâl olduğundan düvel-i mütehabbe-i muazzamanın (birbirini dost sayan büyük devletlerin) muâvenetleri ile mesâil-i siyâsîye-i vakı'anın (vuku bulmuş olan siyasi meselelerin) hüsn-i sûretle (olumlu şekilde) faysalpezîr olması (nihayet bulması) kaviyyen memulümüzdür (ümidimizdir).

Akdem-i vâcibât-i mühimmeden (ilk önce yapılması gereken önemlilerden) olan umûr-ı mâliye-i devletin (devletin maliyeye ait işlerinin) tanzimi ile varidât ve masarifât (gelir gider) beyninde tevazün husûlü (denkleştirilmesi) ve tezyîd-i umrânı memleketle (memleketin refahını artırmakla) sunuf-ı tebaa-i şâhânenin refah-ı hâl ve saâdeti esbâbının istikmâli (tamamlanması) ve mekâtibîn (okulların) teksîr (çoğalması) ve tanzîmi ile ilm-ü maârif'in ve hiref (sanatlar) ü sanayîin taammüm (genelleşmesi) ve intişâr (yayılması) ve kuva-yı berrîye (karakuvvetleri) ve bahrîyemizin derece-i mükemmeliyete isâli nezdimizde begâyet (son derece) mütelzem olduğundan ol bâbda devâir-i hükümetten (hükümet dairelerinden) Meclîs-i Mebûsân'a takdîm olunacak kavannin (kanun) layihâlarının tetkîkiyle Meclis-i Âyân'ın tasdîkine lâyık kanunlar tanzîmine masrufi-i himem-i karar gâhileri memûlümüzdür (işbilir gayretler sarfedeceği ümidimizdir). Devlet-i âlîyyemiz ve memleketimiz hakkında mesûd ve müteyemmen (uğurlu) olması temennâyatı ile bugün Meclîs-i Mebûsânı küşad eyledim (açdım). Milletimin mebûslarını görmekle bahtiyârım.(*)

Daha önce Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey nutkun sonu-

(*) (İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbır Mart Hadisesi - Ali Cevat Beyin Fezlekesi - Faik Reşit Unat, TTK Bas. - Ank. 1960- S.25,26,27)
(*) (Age-S.28)

na **"Memleketimizi fi-mabâ'd Kanun-ı Esâsî ve Meşrutiyet ile idare edeceğime ahd-ü misâk eyledim"** cümlesini eklemek istiyordu. Ancak Abdülhamit **" İlâve ettiğin cümle güzel ve münâsip; fakat Meşrutiyet-i idâre yerine Kanun-ı Esâsî yaz. Bir de ben zaten yemin ettim. Burada tekrâr ahd-ü misâka hâcet yoktur"** diyerek karşı çıkıyordu. Bunun üzerine Ali Cevat Bey nutkun son cümlesini şöyle bağlıyordu:

"Memleketimizin Kanun-ı Esâsî ile idâresi hakkındaki azmim kat'î ve la-yetegayyerdir (değişmez, bozulmaz)"(*)

Abdülhamit'in "Ahd-ü misâk" yani yemin etmekten kaçınması son derece anlamlıydı. Gerçi daha önce Meşrutiyet'e bağlı kalacağına söz vermiş ve yemin etmişti. Ancak bu yemini bir kez de yerli ve yabancı davetlilerin önünde, üstelik Meclisi Mebusan'da tekrarlasaydı Meşrutiyet'e bağlılığı konusundaki kuşkular daha da dağılacaktı. Ancak yemin etmekten kaçınması onun Meşrutiyet'i hala sindiremediğinin bir kanıtıydı. Nitekim bu dikkat çekici nokta başkatibinin de üzerinde durmasına neden oluyordu.

Nutk-u hümâyûnun okunmasını hazır bulunanlar büyük bir sessizlik içinde dinliyordu. Nutuk sona erinci "nakibü'l eşraf" Ali Rıza Paşa kürsünün önüne geliyor ve bir dua okuyordu. Tüm üye ve davetliler duadan sonra "amin" diyordu. Padişah Abdülhamit, daha sonra kısa bir konuşma yapıyordu:

"Meclîsimizin huzurumda küşâdından ve sizi cümleten burada gördüğümden dolayı fevkalâde memnûn oldum. Devâmını ve hüsnü muvaffakiyetini cenâbı Allah'tan niyâz ederim. Cenâbı hayır buyursun."(**)

Abdülhamit daha sonra istirahat salonuna çekiliyordu

(*) (Age-S.28)

(**) Takvim-i Vekâyi 5 Kanunu Evvel 1324 18 Aralık 1908

Padişah burada tüm kabine üyelerine iltifatlar ediyor, o sırada odada bulunan Şeyhülislam'a **"Sizleri Allah'a emânet ediyorum. Allah cümlenizi muvaffak buyursun"** diyordu. Adliye Nâzırı Manyasizâde Refik Bey'e de hastalığı nedeniyle **"İnşallah tamamıyla iâde-i afiyet ediniz"** diyerek şifa diliyordu.

Padişah'ın nutkunun okunmasının hemen ardından yüzbir pare top atışı yapılıyordu. Padişah ise istirahatini tamamladıktan sonra yanında Şehzade Burhanettin Efendi ile Sadrazam Kâmil Paşa olduğu halde aynı güzergahı izleyerek Yıldız'a dönüyordu. Bu arada Abdülhamit'in Beyoğlu'ndan geçişi sırasında yabancıların büyük bir saygı ile kendisini selamlaması dikkati çekiyordu. Bununla birlikte Padişah yemin meselesi nedeniyle yine eleştirilecekti.

"(...) bir aralık Meclîs-i Mebûsân'da mebûs efendilerin sürekli ve devâmlı neşesi kaçar gibi olmuş 'yemin etmedi. Biz de etmeyiz' sözleri işitilmiş..(**)

Meclisin açıldığı gün önemli bir olay daha cereyan ediyordu. Bazı Müslüman kadınlar törenleri peçesiz izliyordu. Osmanlı Müslümanlarının yaşamında, kadının bu çıkışı hayli cesur bir davranıştı. Zira peçeyi atan Osmanlı kadınları sosyal yaşama katılmayı istediklerini açıkça ortaya koyuyorlardı. Kadının sosyal yaşama katılması ise **"Tüketim -Üretim - Sanayileşme " ve nihayet** "çağdaşlaşma" sürecinde önemli bir dinamizmin harekete geçmesi anlamına geliyordu.

Bu yaşam tarzını reddeden, dünyevi yaşamı (dolayısıyle tüketimi) mahkum eden taasup çevreleri ise parlamentarizmi kadınların **"tesettürden"** çıkması ile eş anlamda değerlendiriyorlardı. (Dolayısıyla) Onlara göre Meşrutiyet, İttihat ve Te-

---

(*) Takvim-i Vekayi- 5 Kanunuevvel 1324 (18 Aralık 1908) Adet 68)
(**) (Takvimden Yapraklar - Mahmud Sadık, 6 Kanunuevvel 1324 (19 Aralık 1908) günü Yeni Gazetede yayınlanan yazısı

rakki'nin yaklaşımı nedeniyle ahlaksızlık anlamına geliyordu.

Bu nedenle de Meclis'in açıldığı gün, kadınların peçeyi atması **"Çağdaşlaşma - Taassup çatışmasında"** önemli aşamalardan birini oluşturuyordu. Nitekim taassup, kan dökme sürecine girerken de, Müslüman kadınların açılıp saçılmasını öne sürecek; böylece Meşrutiyet meselesi, kısmen de kadınların kıyafet meselesine dönüşecekti.

Meclis-i Mebusan'ın açılması basında büyük yankı uyandırıyor, gazeteler bir kaç gün önceden dikkatlerini açılış gününe çeviriyorlardı.

"Şimdiden bütün payitaht ahâlîsi heyecanlar içinde. Lezzet ve savletin tasavvuruyla sermest şadân... Yarın, yarın akşâm... Bütün kuvvetiyle, mevcûdiyetiyle ilânı meserret ve iftihâra hazırlanmamış bir Osmanlı yok."(*)

Nitekim aynı kalemler açılış günü düşüncelerini okurlarına şöyle yansıtıyorlardı:

"Beş ay evvel vatanımıza bakıyorduk. İçin, için ağlıyorduk. Biliyorduk. Nice zindânlar, makberler ahı mazlumîn ile inliyordu. Kimse bir Vahl bile diyemiyordu. Şimdi o zindânlar boşaldı. Analar evlâtlarına kavuştu. Zâlimler savuştu.

Ahl Onun yerine bugün sadrı vatandan bir gulgule-i şevk saâdet yükseliyor. Hürriyet topları patlıyor.(...)

Vükelâ-yı millet tevekkür ve tazim ediyor. İşte tesiri zaman, işte sahife-i inkılâb! Bu inkılâba bakarak Millet Meclisini takdîs ve tebrik, ruhu Kemal'i (Namık Kemal) şâd ederek bugün diyemez miyiz?;

Cihangirâne bir devlet çıkardık bir aşiretten,
O devlet şimdi kurtuldu sefâletten, müsîbetten.
Koca Sultan Selim bu günü görseydi belki derdi ki:

(*) (Takvimden Yapraklar-Mehmed Sadık, 3 Kanunuevvel 1324 (16 Aralık 1908) Yeni Gazete)

Şirler pençe-i kahrından olurken lerzan
Beni Enverle Niyazi'ye zebûn etti felek."(*)

Diğer taraftan Ahrar Fıkrası'nı destekleyen ünlü kalemlerden Ali Kemal de Meclis'in açıldığı gün İkdam'daki köşesinde bu mutlu olayı ele alıyordu. Bu vesileyle İttihat ve Terakki'ye de bazı uyarılarda bulunuyordu. Ali Kemal milletvekillerinin doğruluktan ayrılmamaları gerektiğini vurguluyor, 1877-78 meclislerindeki milletvekilleri gibi korkak davranmamalarını istiyordu. Ayrıca milletvekillerinin Fransız İhtilali'ni de çok iyi bellemelerini öneriyordu.

Ali Kemal bu arada Osmanlı ordusuyla İttihat ve Terakki'ye teşekkür ediyordu. Yazar bununla birlikte İttihat ve Terakki'nin artık yasalar çerçevesinde açığa çıkması gerektiğini hatırlatıyordu. Ali Kemal'e göre Hükümet, Meclis, İttihat ve Terakki ayrı kavramlardı. Hepsinin tek vücut halinde mütalaa edilmemesi gerekirdi.

Ali Kemal'in bu uyarısı, aslında muhalefetin İttihat ve Terakki'ye yönelttiği eleştirinin temel dayanağıydı. Gelecek günlerde bu eleştiri İttihat ve Terakki'yi siyasal alanda yıpratmaya başlayacaktı.

Ali Kemal bu uyarılarında haksız da sayılmazdı.

Zira Meclisi Mebusan'ın kendine özgü bir yapısı vardı ve bu yapı da bu tür uyarıları gerektiriyordu.

(*) (Takvimden Yapraklar-Mehmed Sadık, 3 Kanunuevvel 1324 (16 Aralık 1908) Yeni Gazete)

MECLİSİ MEBUSAN'IN YAPISI

1908 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak varlığı 4 milyon kilometrekareydi. Nüfusu ise 34 milyondu. Bu geniş ülkede Halep, Şam, Beyrut (Mekke, Medine, Hicaz), Musul, Yemen, Trablusgarp Vilayeti, Bingazi, Lübnan, Kudüs bağımsız birer mutasarrıflıktı. Mısır ise özerk bir eyaletti. Ancak prensleri Osmanlı hükümdarları tarafından tayin ediliyordu.

Rumeli yakasında da 7 vilayet ile çeşitli mutasarrıflıklar bulunuyordu.

İşte tüm bu yörelerden seçilen 266 milletvekili pâyıtahta gelerek Meclisi Mebusan'ı oluşturmuştu. Bu 266 milletvekilinden 142'si Türk, 60'ı Arap, 25'i Arnavut, 23'ü Rum, 12'si Ermeni, 5'i Musevi, 4'ü Bulgar, 3'ü Sırp, 1'i de Ulahtı.(*)

"İnsanlar ne kadar acelecidir. Evvelki gün Meclis-i Mebusan açıldı. Dün Meclis'te bir iki kanun layihası müzakere edilecek, nutuklar söylenecek, münakaşalar olacak zannedenler bulunmuştur. Fakat mümkün mü? Bir kaç gün mebusan tetkiki intihâbât ile nutku iftitâhiye (açılış nutkuna) cevap hazırlamakla meşgul olacak".(**)

Gerçekten de muhalif olsun muvafık olsun herkes, bu Meclisi Mebusan'dan acilen bir şeyler bekliyordu. Bu beklentinin altında ise özgürlük ve demokrasi konusunda egemen olan yetersizlik ve bilgisizliğin büyük bir rolü vardı. Tutucu kanat özgürlüğü; ahlaksızlık, gelenek ve göreneğin çiğnenmesi, rafa kaldırılması, böylece dinden ve şeriatten uzaklaşma olarak görüyordu. Rasyonalizimden yana olan İttihat ve Terakki

---

(*) (Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa-C. II. 1908-1914- Şevket Süreyya Aydemir, Remzi Kitabevi-İst. 1976-S. 88)

(**) (Takvimden Yapraklar- Mahmud Sadık-7 Kanunuevvel 1324 / 20 Aralık 1908 - Yeni Gazete)

ile diğer mualifler ise özgürlük ve çağdaşlaşmayı geniş çapta Abdülhamit'e ve onun adamlarının şahsında devletin yerleşik kurumlarına kafa tutmak şeklinde anlıyordu.

Meclis-i Mebusan'da İttihat ve Terakki'nin Fırka olarak muhalifi sayılan Ahrar Fırkası'ndan sadece bir üye, Ankara Mebusu Mahir Said Bey vardı. Bunun dışında Rum ve Ermeni milletvekillerinin bir kısmı, milliyetçilik akımları dolayısıyla kendi politikalarını izliyorlardı. Arnavutların bir kısmı ise bunu bile açıktan yapmıyor, Berat milletvekili İsmail Kemal gibileri, ulusal faaliyetleri sessiz ve derinden sürdürüyorlardı. Bunun dışındaki tüm üyeler en azından İttihat ve Terakki sempatizanlarıydılar.

266 üyeden hiç biri akademik anlamda Meclisi Mebusan eğitimine ve pratiğine sahip değillerdi. Bu insanlar salt çevrelerinde etkili oldukları ve yerel bir saygınlığa sahip bulundukları için hemşehrileri tarafından seçilmiş ve onları temsil etmek amacıyla Meclis'e gönderilmişlerdi. Aralarında yeterince tartışmamış; birbirlerinin fikirlerini bile yeterince anlayıp özümleme fırsatı bulmadan fraklarını giymek zorunda kalmışlardı. Onların bu durumunun temel nedeni ise Abdülhamit'in baskı rejimiydi. 32 yıl boyunca ülkeyi yasaklar, tabular, sınırlamalar ve hafiye jurnalleriyle yöneten hükümdar böylece düzeyli, bilgili olgun siyaset kadrolarının yetişmesine de engel olmuştu. Böylece özgürlük, Osmanlı aydınları için adeta Kaf dağının ardındaki masal güzeli kadar erişilmez bir duruma gelmişti. Erişilince de bilgisizlik ve eğitimsizlik nedeniyle **"severken öldürülme"** durumuna sokulmuştu.

Tüm bu sıkıntılara rağmen Meclis-i Mebusan'da yer alan İttihat ve Terakki üyeleri, el yordamıyla da olsa doğruyu bulmaya çalışıyorlardı. Nitekim bir süre sonra bu gruptan kendi muhalefeti de çıkıyor ve doğal olarak çift sesli bir **"ahenk"** kuruluyordu. İttihat ve Terakki'nin kendi içinden çıkan muhale-

fet, öncelikle **"Fırka-Parti"** ilişkilerinin belirginsizliğini ortaya koyuyor, eleştirilerini bu noktada yoğunlaştırıyor.

Meclis'te doğrudan **"milli partiler"** yoktu. Kurulmamış ve temsil edilme hakkı kazanılmamıştı.

"İttihat ve Terakki Grubu" ise **"İttihat ve Terakki Cemiyeti"** tarafından milletvekilliğine aday gösterilerek seçilen üyelerle, bulundukları yörede seçilip İstanbul'a geldikten sonra, Cemiyet'e burada giren üyelerden oluşuyordu. Bu nedele üyeler arasında tam bir **"ülkü"** birliğinden, daha doğrusu bir **"siyasal birlikten"** bahsedilemezdi. Bu grupta Türkler gibi Türk olmayanlar, Müslümanlar gibi gayrımüslümler, Jön Türk olanlar, yeni gençler akımından temsilciler, tahsilsizler, din hocaları, yaşlılar, tahsilliler yer alıyordu. 266 üyeden 170'i Cemiyet'e girmişti.

Başlangıçta bu üyeleri, grupta sivrilmiş bazı Cemiyet yöneticileri yönlendiriyordu. Nitekim Mebusan kulübünde yapılan toplantılarda, bu milletvekillerinin sayısının 30 ile 50 civarında olduğu görülüyordu. Ancak bu sayı sürekli azalıyordu. Zira üyeler giderek sistemi eleştiriyor, parti üyelerinin askerdeki neferler gibi, verilen talimatları körü körüne uygulamak durumunda olmamaları gerektiğini vurguluyorlardı. Nitekim bir süre sonra da bu şikâyetler, Cemiyet'in resmi organı olan Tanin Gazetesi'nde açıkça yazılmaya başlanıyordu.

Üyelerin bu tavrı,- yeterli eğitimden geçmemiş olsalar bile-, Meclis'teki İttihat ve Terakki grubunun siyasal onur ve terbiyenin gereğini yaparak parti içinde kişi ve grup sultasına karşı ne denli dirençli olduğunu da gösteriyordu. Nitekim bu tavır sonucu İttihat ve Terakki'nin içinden kendi muhalefeti de doğuyordu. Muhalefet ise körü körüne bir direniş veya inatlaşma anlamında olmuyordu.Sadece alınacak kararlarda ikna olmayı amaçlıyor, bu nedenle de uzun tartışma ve açıklamaların yapılmasına zemin hazırlıyordu.

Bu grup bir süre sonra **"Cemiyet-Fırka"** ilişkilerini de gündeme getiriyor, eleştiriye açıyordu.

Muhalifler, Cemiyet'in siyasetten ve taktik belirleme konumundan çekilmesini istiyorlardı. Onlara göre siyaset, kurulacak siyasi fırkanın öncülüğünde, siyasi kadrolar tarafından yapılmalıydı. Buna karşılık gizli örgüt, siyasi ömrünü tamamlamıştı. Siyaseti bırakan Cemiyet, hayır ve eğitim işleriyle uğraşan bir kurum haline gelmeliydi. Üstelik Cemiyet siyaseti yönlendirecekse partiye gerek yoktu. Parti politikayı belirliyecekse, o zaman da Cemiyet'in siyasetten elini çekmesi gerekiyordu.

İttihat ve Terakki'nin gerek Meclis gurubunda, gerekse Cemiyet içinde sözü geçen ve saygı gören bazı kişiler bulunuyordu. Bu kişiler hem Partiyi hem de Cemiyeti yönetiyor, yönlendiriyordu. Bu nedenle de **"Parti-Cemiyet"** ilişkisini sadece bunlar biliyorlardı. Dolayısıyla siyasal temas **"gizli ilişki"** şeklinde gelişiyordu. **"Gizlilik"** ise yerli-yersiz dedikoduların yayılmasına yol açıyordu. Bunun dışında, milletvekilleri sürekli olarak kendilerini bu gizli gücün manevi baskısı altında hissediyorlardı.

İttihat ve Terrakki **"Cemiyet/Parti"**sinin yöneticileri ise farklı düşünüyorlardı.

Herşeyden önce Meşrutiyeti, İttihat ve Terakki'nin (gizli) Cemiyeti sağlamıştı. Bu Cemiyet'in Selanik, Erzurum ve Diyarbakır gibi hem Anadolu, hem de Rumeli'de, tabana malolmuş güçlü örgütleri vardı. Üstelik şimdi muhalefet saflarında yer alan milletvekilleri de taban ve örgütler sayesinde seçilerek İstanbul'a gönderilmişlerdi.

Cemiyet gizli karakteri nedeniyle halkın ve yönetimin karşısında, olduğundan da güçlü görünüyor, adeta efsaneleşiyordu.

Nihayet milletvekilleri arasında tam bir tesanüt sağlana-

mamış olmasına karşın Cemiyet üyeleri, sımsıkı kenetlenmiş, sağlam bir siyasi doku oluşturmuşlardı.

Kaldı ki parlamenter sistem henüz tam anlamıyla yerleşmemiş, Sultan Abdülhamit ile eski yönetimin makbul kadroları, yeni düzeni hazmedememişti. Bu nedenle Meclis'in her an kapatılması ve baskı rejimine dönülmesi tehlikesi vardı. Bu da gizli Cemiyet'in işlevinin henüz tamamlanmadığını gösteriyordu.

Son olarak da Cemiyet'in ağırlığı ve moral baskısı, Meclis'teki İttihat ve Terakki grubu üzerinde birleştirici bir rol oynuyordu. Daha açıkçası Cemiyet, grubu gözlüyor, denetliyor, uyarıyordu.

Tüm bu nedenlerle siyasetin **"ağırlık merkezi"**, Cemiyet'in **"Merkez-i Umûmîsi"** (Genel Merkezi) oluyor, yani Meclis'in dışında bulunuyordu. Onun için de Meclis-i Mebusan'da sağlıklı bir yapıdan bahsedilemezdi. Bir süre de bahsedilemiyecekti.

Ulusal (veya azınlık) gruplaşması dışında Meclisi Mebusan'daki muhalefet, geniş anlamda İttihat ve Terakki grubu içindeki muhalefet niteliğini taşıyordu. Buna karşılık gerçek anlamda tabana dayalı muhalefet, parlamento dışında sayılabilirdi. Bu muhalefetin en belirgin ilkesi, teokratik toplum yapısına sahip çıkarak ve **"dinsel siyaset"** yaparak çağdaş hukuk devleti kavramını reddetmesiydi. Teokratik eğitim dışında, rasyonel eğitime kökten karşı çıkan ve geniş anlamda bir İslam Birliği (bugünkü anlamıyla İslam enternasyonalizmi) ilkesinden hareket eden bu muhalefet; uzak hedef olarak Meclis'e de karşıydı. İslamiyet'in öngördüğü **"sınırlı dünyevî yaşamı"** sağlamak ve korumak amacıyla artan bir güçle direnişe geçen İslamcı akım, nihayet karşıtı olduğu gruplar gibi siyasal örgütlenme ve propaganda faaliyetlerine başlıyordu.

Parlamento dışındaki diğer muhalefet grubu da seçimi

kaybetmenin kırgınlığı içindeki Ahrar Fırkası ve onun doğal lideri Prens Sabahattin Beydi. İslamcı akım ile İttihat ve Terakki arasında, adeta pusuda bekleyen bu grup aynı zamanda ülke dışındaki güçleri ve oluşumları da izliyordu.

Bu arada Meclis-i Mebusan'da **"parti içi muhalefet"** niteliğindeki muhalefet ile azınlık gruplarının kışkırtıcı çıkışları, farkında olmadan parlamento dışı muhalefetin **"ekmeğine yağ"** sürüyordu. Tutucu kanada (doğaldır ki) Yıldız'dan, ordu içindeki hoşnutsuzlardan ve ulemadan da yeşil ışıklar yakılıyor, cesaret veriliyordu.

Meclis-i Mebusan'ın açılışının hemen ardından Sadrazam Kâmil Paşa geçici başkanlığa, en yaşlı üye olması sıfatıyla Trabzon Milletvekili Ali Nâki Beyi tayin ediyordu. Kısa bir konuşma yapan Ali Nâki Bey, bu göreve getirilmekten duyduğu memnuniyeti belirtiyordu. En genç üyeler Dr. Rıza Nur ile Arif Hikmet Bey de geçici olarak kâtiplik görevini üstleniyorlardı. Böylece Meclis-i Mebusan derhal faaliyete başlıyor, Kastamonu Milletvekili Yusuf Kemal Bey'in önerisiyle şubelerin teşkiline geçiliyordu. Şubelerin tesbiti kur'a çekilerek yapılıyor ve beş şube oluşturuluyordu. (Beş şubede görevlendirilen milletvekilerinin listesi kitabın sonunda Ek I olarak yer almaktadır.)

İNGİLTERE'YE ÖZEL CEVAP

Meclis-i Mebusan'ın Ali Nâki Bey başkanlığında yaptığı üçüncü oturumda diğer ülkelerin yönetimlerinden gelen tebrik mesajlarına yazılacak cevaplar konusu ele alınıyordu. Bu mesajlarda genellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun Meclis-i Mebusan'a tekrar kavuşmasından duyulan memnuniyet dile getiriliyordu. Meclis-i Mebusan ise mesajlara cevap yazılması için özel bir komisyon kurulmasını kararlaştırıyordu. Bu ko-

misyonun kurulması ile ilgili görüşmeler sürerken bir milletvekilinin **"İngiltere Parlamentosu'na gönderecek cevabı umûm Osmanlı mebusları imza etmelidir"** deyince tartışma genişliyor ve şu konuşmalar cereyan ediyordu:

"Diğer bir Mebus-Evet...

Rıza Tevfik Bey - Bendenizin de bir fikrim var. Târih-i siyâsîmize bakılırsa İngiltere'nin öteden beri müzâhereti (yardımı) anlaşılır. Medeniyette rehber-i insâniyet olan İngiltere hükümetine bilhassa bize gösterdiği teveccühe karşı sûret-i mahsûsada (özel olarak) bir nezâketle cevap verilmesini isterdim. Bunu en evvel imza edecek de benim. (alkışlar) "

Ancak milletvekillerinin tümü bu düşünceye katılmıyor, İngiltere'ye ayrıcalık yapılmasına karşı çıkıyorlardı:

"Mebuslardan biri-Zannederim ki mebûsânda sözlerin ehemmiyeti fevkalâdedir. Biz umûm devletlerle sulh ve müsalemet (barış) fikrinde bulunuyoruz. Hepsine karşı aynı hissiyât ile mütehassis bulunduğumuz gibi, zahiren ve batınen (dışarıdan ve içerden) de İngiltere'ye olduğu gibi bir çok devletlere dahi muhabbetimiz vardır. Esâsen bu sulh ve müsâlemet yolundaki şu hareket hiç bir sûretle hatırımızdan çıkmaz. Fakat parlamentoda husûsî bir sûrette ötekinin berikinin hakkında söz söylemek muvâfık (uygun) değildir ve muvâfık olamaz.

Mebûsândan biri-Dostluğun haddi olmaz ki. Ben bazısını çok, bazısını az severim."(*)

Meclis-i Mebusan çatısı altındaki milletvekilleri iç ve dış konularda hiç kimseye ve hiç bir ülkeye karşı **"kayıtsız şartsız"** bağlılık göstermiyor, her konuyu lisan-ı münasiple tartışı-

---

(*) (11 Kanunuevvel 1324-24 Aralık 1908 gün ve 74 sayılı Takvim-i Vakayide yayınlanan 9 Kanunevvel 1324 günü yapılan Meclis-i Mebusanın 3'üncü oturumun zabtı

yordu. Doğal olarak bu tavır onları, Tanzimat döneminin dış güdümlü aydınlarından farklı kılıyordu. Daha ilk günlerden başlayan bu davranış biçimi her olayda kendini gösteriyordu.

Meclis-i Mebusan'ın kişilikli bir politika izlemesi kuşkusuz başta İngiltere olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu yönetimi üzerinde tahakküm kurmayı amaçlayan tüm ülkeler üzerinde, olumsuz bir izlenim bırakıyordu.

Böylece bu ülkelerin tavır ve eğilimleriyle, parlamento dışındaki tutucu muhalefetin tavır ve eğilimi aynı noktada; Meclis-i Mebusan'ın boy hedefi olması noktasında kesişiyordu,

Buna bir de Abdülhamit ve 32 yıllık mutlak yönetiminden maddi ve manevi çıkar sağlayan gruplar ekleniyordu. Zira Meclis-i Mebusan en kesin ve açık tavrı Sultan Abdülhamit ile jurnalcılara karşı alıyordu. Bu tavır her olayda, biraz da kaba bir şekilde sergileniyordu. Örneğin 13 Kanunuevvel 1324 (26 Aralık 1908) günü Ayan Meclisi üyeleri, Meclis-i Mebusan'ın açılışı nedeniyle yaptığı konuşmadan ötürü Abdülhamit'e teşekkür cevabı verirken milletvekilleri bu konuda acele etmiyor, oluşturulan özel bir komisyon, etraflı bir şekilde mesajı kaleme alıyordu.

Bu arada Meclis-i Mebusan'ın asli başkanlığına Ahmet Rıza Bey tayin ediliyordu. Ahmet Rıza Bey'in başkanlığı Meclis üyelerinin coşkulu tezahüratıyla karşılanıyordu. Sadrazam Kâmil Paşa'nın bu konudaki yazısı okunduktan sonra, geçici başkan Nâki Bey'in elini öpüyor, Nâki Bey de buna karşılık veriyordu. Ahmet Rıza Bey daha sonra uzun bir konuşma yapıyor, millete Padişah'a ve arkadaşlarına teşekkür ettikten sonra sözlerini şöyle tamamlıyordu:

"Su uyur, hak ve adalet düşmanı asla uyumaz. Hasma karşı âlîcenâbâne mukabele edelim. Lâkin dâimâ müttehit (birlikte) ve müsellâh (silah donanmış) bulunalım. (Alkışlar). Biz bu hürriyeti mâ-hazâ vatanın ümran ve terâkkîsine ser-

best çalışabilmek için Istihsâl ettik. Vâsıta-i temden (tüm vasıtalardan) intizâm olan bu hürriyetten bazı garazların hainlerin bir art fesât (art niyet) ve inhisâm gibi istifâde etmelerine mahâl bırakmayalım. Meclis-i Mebûsan'ın teşkili, Kanun-ı Esâsînin kısmen tatbîki demektir. İnsan vatanına hizmet etmek için vücudunu tehlikeden muhâfazaya nasıl mecbûr ise biz de bu şûrâ-yl ümmetl tevellûd eden Kanun-ı Eşâsî'yi muhâfazaya o nisbette mecbûr ve memur olalım. Mâziden ibret alarak memâllkl sâirede hâkimiyeti milliyenin (Milli Hakimiyetin) tâdiline sebep olan hatalardan ictinâb (sakınma-çekinme) edelim. Hüsniniyet ve azim ve sebât her işte muvaffakiyeti temin eder. (Sürekli alkışlar). Bu sırada Reis Bey ayağa kalkarak mütevâziyâne teşekkürler etmiştir."(*)

Ahmet Rıza Bey'in bu konuşmasındaki ilk hedef kuşkusuz Abdülhamit oluyordu. Meclis-i Mebusan'ı kapatarak eski rejime dönmek için bahane arayan Padişah'a fırsat vermemeliydiler. Ahmet Rıza Bey'e göre bunun çaresi **"müttehit ve müsellâh"** bulunulmasıydı.

Ancak Abdülhamit olumsuz düşünse bile bunu maharetle gizliyor. Meşrutiyet'e son derece sıcak ve hoşgörülü yaklaşıyordu. Nitekim aynı Ahmet Rıza bu durumu Meclis'in 6'ncı oturumunda üyelere şöyle anlatıyordu:

"Reis (Ahmet Rıza Bey) - Dün akşâm bir kâğıt almıştım.(...) Bugün merâsim-I tebrîkiye ve teşekkürü îfâ için refikim reis-i sânî (Ahmet Rıza Bey başkanlığa getirlllrken Edirne mebusu Talât Bey (Paşa) da başkan yardımcılığına getirilmiş bulunuyordu.) Talât Beyefendi ile Mabeyn-i Hümâyûna gittik. Zât-ı hazreti şehriyârî iltifat buyurdular. Huzûru hümâ-

---

(*) (14 Kanunuevvel 1324 -27 Aralık 1908 -77 sayılı Takvimi-i Veka'de yayınlanan 13 Kanunuevvel 1324 günü Meclisi Mebusan'ın 5'nci oturumuyla ilgili zabıtlar)

yûnlarına kabul ettiler. Ve yirmi dakika kadar huzûru şâhânede bulunduk. Zât-ı hazreti şehriyârî, kendilerinin Kanun-ı Esâsî ahkâmına (hükümlerine) riâyet edilmesi ve Kanun-ı Esâsînin memleketimizde ebediyen fimabâd (duraksamaksızın) ilga edilmemek şartıyla tesis edilmiş olduğunu ve akdem âmâl-i şâhânedeki kâffe-i umûmî (topyekün) resmiyede Kanun-ı Esâsî ahkâmına tevfik hareket edilmesi olduğu tekîden (onaylayarak) fermân buyurdular. (alkışlar)

Meclis-i Mebusan'ın kirâmı hâzırâtımız kendilerine lâyık bir mevki olmadığını, Meclis-i Mebûsân âzâyı kirâmına lâyık bir dâire (yeni bir Meclis binası) inşâsı için de teşebbüsâtı lâzımede bulunacaklarını ilâve buyurdular.(alkışlar)

Hatta merdivenlerin bile pek yüksek olduğundan bahis ile âyân ve mebûsân çıkılacak bir asansör mahze (sadece-tek) Mebûsân'ın bu husûsta gayet kıymettâr olan vakitlerini zayi etmemeleri için taraf-ı şâhânelerinden ayana ve mebusa çıkarılacak bir asansör inşâsını fermân buyurduklarını teblîğ ettiler. (Alkışlar)" (*)

32 yıl boyunca **"Meşrutiyet" "Meclis-i Mebusan" "İntihab", "Kanun-ı Esasi" gibi "Çağdaş Hukuk Devlet"**ne çağırışım yapan kelimeleri duymak bile istemeyen Sultan Abdülhamit, Meclis açıldıktan sonra milletvekilleri merdiven çıkarak vakit kaybetmesinler diye, binaya asansör yaptırmayı vaadediyordu. Kaybedilen 32 yıl önemli değildi, ama merdivende kaybedilen zaman çok önemliydi!

Ancak Sultan Abdülhamit'in bu **"Meşrutiyetçiliği"** Meclis-i Mebusan tarafında pek inandırcı bulunmadığı için, **"Nutk-u Hümâyûn'a cevap"** hayli sert veriliyordu. Komisyon tarafından hazırlanan bu cevap Mecliste aynı gün okunup oylanı-

---

(*) (16 Kanunuevvel 1324-29 Aralık 1908 -79 sayılı Takvim-i Vekayi yayınlanan 15 Kanunuevvel 1324 de yapılmış olan altıncı oturum zabıtları)

yordu. (Cevabın tam metni kitabın sonunda EK II olarak yer alıyor)

Geniş çapta sitem, biraz uyarı, biraz da tehdit kokan bu cevap her ne kadar Meclis-i Mebusan adına kaleme alınmışsa da gerçekten İttihat ve Terakki merkezinin görüşlerini içeriyordu.

Gerçi Meclis-i Mebusan'da yapılan konu ile ilgili tartışmalar sırasında detaylar üzerinde durulmuyor değildi.

"İsmail Paşa -(...) yazılacak teşekkürnâmeyi...

Bir Mebus - Teşekkürnâme değil. Mazbata-i cevâbîye...

Bununla birlikte Meclis-i Mebusan Padişah'a cevap verilmesi konusunda önemli ölçüde bir **"onay organı"** olarak kullanılıyordu.

ZİYAFET VE İSTİKRARSIZLIK

Kısa bir süre sonra Padişah, Meclis üyelerine bir ziyafet veriyordu. Bu yemekteki genel hava, Meclis-i Mebusan üyelerinin **"Nutk-u Hümâyûn"** a verilen **"cevabın"** ruhu konusunda tam bir mutabakat içinde olmadıkları izlenimi verecekti.

"Reis - Efendim. Teşrifât-ı Umûmîye Nâzırı Galib Bey geldiler. Yarın akşâm tarafı şâhâneden bilcümle Mebûsân-ı kirâma bir ziyâfet verilecek. Yarın buraya yüzyirmi araba gönderilecek. İki mebus bir arabada olmak şartıyla buradan hareket olunacak ve onikide Yıldız merâsim dâiresinde toplanılacak ve maiyet-i hümâyûnda yalnız Sadrazam Paşa ve Dâhiliye Nazırı Paşa hazretleri bulunacaktır. Zât-ı şâhâne ile vükelâ resmî büyük üniformalarını lâbis (giymiş) olacaklar. Mebûsân-ı kirâm da siyah setre intisâ ve nişanları bulunanlar varsa onları talik edecekler (takacaklar)." (*)

Bu çağrı ile ilgili tartışmalar daha çok ziyafette redingot mu, setre mi giyileceği konusunda yoğunlaşıyordu. Nutk-u Hümâyûn'u cevaplarken Padişah'a "sitem" ederek, "gözdağı" veren milletvekilleri, Abdülhamit'in davetine hemen icabet ediyor, sadece ne giyecekleri konusunda tartışıyorlardı.

"Bir gün babamın, mebusları saraya, yemeğe davet edecekleri havadisi çıktı. Babam Şale köşkündeki büyük muayede salonunda mebuslarla beraber sofraya oturacağını söylüyor, 'Bu seleflerimden kimseye nasip olmamıştır.' diye cidden sevinçle ziyaret-i hümâyûn'un en ince teferruâtına kadar kendisi meşgul oluyordu. Yemek listesini bile kendi tanzim etmişti. Tatlı olarak 'Yedikardeş tatlısı' (Osmanlı başlıca yedi millet

---

(*) 18 Kanunu Evvel 1324 -30 Aralık1324-81 Sayılı Takvim-i Vekayide Yayınlanan 17 Kanunu Evvel 1324 yapılan yedinci oturumun zabıtları

olduğu için) yaptırmıştı."(*)

31 Aralık 1908 Perşembe akşamı bildirilen saatte Meclis-i Mebusan üyeleri Yıldız Sarayı'ndaki muayede salonunda bir araya geliyorlardı.

Az sonra da Padişah beraberinde Sadrazam Kâmil Paşa ve Dahiliye Nâzırı olduğu halda salona giriyordu. Padişah oyalanmadan salondaki ziyafet masasında, kendine ayrılan yere oturuyordu. Sol tarafında Meclis-i Mebusan Başkanı Ahmet Rıza Bey, sağ tarafından ise Sadrazam yer alıyordu. Abdülhamit kısa süre içinde Ahmet Rıza Bey ile koyu bir sohbete başlıyordu:

"Arada mübâhese (konular) yemeklere intikâl ediyordu. Ahmet Rıza Bey Avrupalıların sebze pişirmesini bizim gibi bilmeyerek su içinde haşlamalarından şikayet ediyor, bilhassa amelenin ete düşkünlüklerini izah ediyor, bizim pilavımızı, peynirimizi tercih eyliyordu. Bu sırada kendisinin Avrupa'daki hayatına küçük bir ima yaparak bizzat yemek pişirmeye mecburiyet hissettiği günler görmüş olduğu cihetle, yemekten bahsetmekte ihtisası olabileceğini söyledi. Bu lâtife zât-ı şahânenin pek hoşuna giderek Ahmet Rıza Bey'in aşçılığına karşı gülmüştür."(**)

O günkü menü ise şu yemeklerden oluşuyordu: Yumurtalı bilyon, peynirli börek, mayonezli levrek, sebzeli sığır filesi, dana ciğeri ezmesi, hindi ve keklik kebabı, tavuklu pilav, yedikardeş tatlısı, krema ve dondurma.

Vakit biraz ilerleyince Abdülhamit'in işareti üzerine Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey, (kendisi kaleme alıp, Padişah'a onaylattığı) Nutku Hümâyûn'u okuyordu:

"Mebûsân Efendiler,

(*) Babam Sultan Abdülhamit Hatıralarım Ayşe Osmanoğlu 1986 S. 140
(**) Tanin Gazetesi 1 Ocak 1909 No: 151

Hak Teâlâ hazretleri adedini (sayısını), saâdet-i hâlini (mutluluğunu) müzdad eylesin (arttırsın). Bilcümle millet-i Osmânîye'nin ve tabaa-i şâhânenin vekilleriyle, yani bütün milletimle bu akşâm birlikte taam (yemek) ettiğimden dolayı hakikaten ve cidden pek memnun oldum. Bu geceki şu hâl zan edersem, devlet-i âliyyemizin târihinde ilk defa görülmüş bir vak'a-i müteyemminedir (Uğurlu, mübarek bir olay). Tebrik ederim. Allah emsâl-i kesiresinin tekürrürü ile cümlemizi müşerref eylesin. Bu cemiyet-i mesûde Kanun-ı Esâsimizin devletimize, vatanımıza bahşettiği ve ilâ maşallahü teâlâ ileride bahşedeceği âsâr-ı feyyazaninin (bereketinin) mebde (başlangıç) ve delîli olduğundan şâyân-ı tebcildir (ululamaya yaraşır).

Mebûsân efendiler,

Şurası malûmunuz olsun ki, saltanatın, devletin ve memleketin nigehbân-ı hukuku (haklarının bekçisi) evvel Allah, sonra millet ve Meclis-i Mebûsân-ı millettir. Binâen-alûzâlik vazîfeniz, hem mühim, hem mukaddestir. Say (çaba) ve gayretinizin ve kasd-ü niyetinizin bu ehemmiyet ve kudsîyet ile mütenâsib olması kat'îyyen matlubumdur (istediğim, aradığımdır). İşte bu hukuk-ı mukaddeseyi zamin (kefil) ve kafil olan Kanun-ı Esâsîmiz ahkâmının (hükümlerinin) bî-inâyetullah-il kerim muhâfazasına nasb-ı nefs ettiğimi (kendimi adadığımı) ve bunun hilâfında bulunacak her kim olursa olsun, anın birinci hasmı ve en birinci düşmânı Halîfeniz ve Pâdişâhınız sıfatıyla ben olacağımı temîn ve teyid ederim.

Allah-ü teâlâ hazretleri devlet ve milletimizin ve vatan-ı mukkadesimizin saâdet ve selâmeti emrindeki say ve gayretinize muin ve zahir olsun."

Bu nutuk daha bir kaç gün önce Padişah'ı Meşrutiyetin baş düşmanı gibi gören ve verdikleri cevapla bunu ima eden milletvekilleri üzerinde inanılmaz derecede olumlu bir etki ya-

pıyordu.

"Ben her cümlesini okudukça sürûr adeta cinnete mübeddel olarak ellerini birbirine ve ayaklarını yerlere vurarak o koca salonu raksa getirdiler. 'Çok yaşa Sultan Hamid, var ol Padişahım! İşte böyle olmalı, bu hali gördüğümüzden dolayı Allaha hamdolsun, Sultan Hamid bin yaşa, Allah yokluğunu göstermesin! 'gibi dualara, alkışlara nihayet yok idi."(*)

Ali Cevat Beyin kaydettiği bu manzara ertesi gün yayınlanan gazeteler tarafından da aynen okuyuculara aktarılıyordu.

"Nutk-u Hümâyûn'un kıraatı (okunması) esnâsında galeyana gelen mebûsân-ı kirâm fevkalâde alkışlarda bulunarak 'Padişahım çok yaş'a, nidalarını ayyuka çıkarmışlardı. Bu samimi alkışlardan müteessir olan zat-ı şâhâne bir müddet gözlerinden eşk-i şâdi (sevinç gözyaşları) dökmüşlerdir. Nutkun okunmasını müteakkib mebûslardan bir zât sandalye üzerine çıkarak (Padişahımız da bahtiyar, milletimiz de) diye bağırmış ve alkışlanmıştır."(**)

32 yıllık çatışmanın ardından verilen bu ziyafette, Padişahı alkışlamak için tepinen mebuslar ile milletin temsilcilerinin bu davranışları karşısında gözyaşı döken Padişahın oluşturduğu tablo ülkenin içinde bulunduğu istikrarsızlığı da açıkça ortaya koyuyordu. Ya millet vekilleri, ya da Padişah samimi değildi. Nitekim çok değil, 2 ay sonra maskeler düşecek, taraflar İstanbul sokaklarında hesaplaşacaktı. Ancak ziyafet gecesi (60 gün sonra softaların kışkırttığı asilerin öldürmek için köşe bucak arayacağı) Ahmet Rız Bey verdiği **"cevabî nutku"** ile Padişah'a şöyle sesleniyordu.

"Şevketlû Pâdişâhımız,

(*) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve otuzbir Mart Hadisesi - Ali Cevat Beyin Fezlekesi - Yay. Faik Reşit Unat, TTK Bas. Ank. 1960 S. 31-32)

(**) İkdam Gazetesi 1 Ocak 1909 - Numara 5246)

Zamânın vakâyi-i meşhûdesini (görünen olaylarını) ahlafa (gelecek kuşaklara) bir ibret olmak üzere nâkleden medeniyet târihleri bu akşâmki mâide-i hümâyûnlarını bir lisân-ı şükür ve sitayişle yazacaklar. İlk defa olarak bugün Osmanlıların hükümdarı zî şânı bütün milletin vekilleriyle bir sofrada bulunuyor ve karavanadan yemek yiyor. İlk defa olarak bütün müslümanların halife-i zî şânı sofrasında cins ve mezheb ayırmayarak bir vatan evlâdından mürekkeb bir âileye en muhterem ve müşfik bir peder olarak riyâset ediyor.Şârk ahâlîsi böyle bir saâdete onüç asırdan beri nâil olmamıştı. Bu mûsâvata, bu hiss-i muhadenet ve muvakete (muhabbete) ancak evâile eslâmdâ tesâdüf olunurdu. Zamân-ı saâdetin bu gibi güzel saâdetlerinden koca bir islam medeniyeti zuhûra geldi. Altı asır âlemin hâkim-i manadisi oldu. Bugün bir lütûf ve inâyet-i şâhâneleri olarak teceddüd eden bu âdet-i dirinede (gelenekte) Osmanlı medeniyetinin cihâna nümûne-i fazilet olacak asrının parlak bir mukkadimesidir. Rüfekanın (arkadaşların) teşekkürâtını, ihtirâmâtını (saygılarını) lütfen kabûl buyurunuz."(*)

Yemeğin sonunda, milletvekilleri bu kez de sakalını ve elini öpmek üzere Padişah'a karşı "saygılı" bir hücuma geçiyorlardı. Bir aralık hücum edenler ezilme tehlikesine girerken milletvekillerinden Kasım Efendi duaya başlıyor ve ortalık sakinleşiyordu.

"Gelecek haberleri bekliyorduk. Mebuslar çok güzel tezâhürât yapmışlar, babamın etrafını almışlar, Arap mebusların bir çoğu ayağını öpmeye bile kalkışmışlardı. Velhasıl babam son derece memnun kalmıştı. Üçüncü Musâhib Nadir Ağa'yı bizim daireye göndererek gördüklerini kadınlarıma, kızlarıma

---

(*) İkdam Gazetesi 1 Ocak 1909 Numara 5246

anlat" demişti. Bu müjdeyi getiren Nadir Ağa'yı ne kadar büyük bir sevinçle kabul ettik, tarif edemem. O gecenin hatırası olarak annem kendisine elmaslı altın bir kutu hediye etti." (*)

Arap milletvekillerinin ayağını öpmek istemelerinden memnuniyet duyan Padişahın, **"hoşnutluk"** haberini alan haremindeki eşinin, haberi getiren Nadir Ağa'ya verdiği küçük armağan, elmasla süslenmiş altın bir kutuydu. Bir yandan Girit, Bosna Hersek yitirilirken, diğer yandan Bulgaristan bağımsızlığını ilan ediyordu. Ülkenin mali kontrolü Avrupalı temsilcilerin oluşturduğu **"Düyûn-u Umûmîye"** denilen **"Genel Borçlar İdaresi"**nin elinde bulunuyordu. Üstelik 1909 yılı bütçesinin nasıl denkleştirilebileceği bilinmiyor, borç alınacak kapı aranıyordu. Tüm bunlara karşılık ayağı öpülen Padişah'ın eşi, Musâhib Nadir Ağa'ya altın üzerine elmas kakılmış kutu armağan edebiliyordu.

İşte ülkedeki **"Çağdaşlaşma-Taassup"** çatışması bu zemin üzerinde cereyan ediyordu.

Oysa Abdülhamit'in ayağının öpülmesinden duyduğu mutluluğu ileten Nadir Ağa'ya elmas kakmalı altın kutu armağan eden zihniyet, Meclis-i Mebusanı kapattırıp,Meşrutiyet'i rafa kaldırmak için neler vermezdi.

Nitekim bu endişeyi bazı aydınlar da taşıyordu. Bu nedenle de örneğin Servet-i Fünun'da yer alan bir yorumda, ilk ziyafette **"atıfet" ve"minnet"** ve kelimelerinin kullanılması halinde, geçmiş dönemin yardakçılarından kalan uğursuzların bir süre sonra **"sadakat" "ubudiyet"** (bağlılık) kelimelerini kullanmak cesaretini gösterebilecekleri kaydediliyordu. Nitekim ziyafetten beş gün sonra Tanin'deki köşesinde Hüseyin Cahit Yalçın yazdığı yorumda konuya o gecekinden çok daha fark-

---

(*) (Babam Sultan Abdülhamit (Hatıralarım) - Ayşe Osmanoğlu, Selçuk Yay Ank. 1986, S.141)

lı yaklaşıyordu:

"(...) halkımız otuz seneden beri milleti gadirden, zulümden, keyif ve istibdâttan kurtarabilecek her kuvvetin Yıldız'ın nüfûz-u gûn a gûnu altında yumuşadığını, ezilip mahvolduğunu görmekten bıkmış olduğu cihetle, zulüm ve istibdâta demir bir kal'a gibi görmek istediği Meclisi Mebusan'ın, Yıldız'da gördüğü bir eseri iltifat üzerine tezellü (zillete katlanma) etmesini hoş bir nazarla göremez ve görmemelidir. Bugün bir ziyafetle tarîk-i mukavemette tezellül gösterenler yarın beş on ziyâfetle bütün bütün firifte (aldanmış) olabilirler diye korkuluyor."(*)

Bu yorumlar ister istemez Abdülhamit ve çerçevesinde endişe ve üzüntüye yol açıyordu.

"Ertesi günkü gazeteler yine şevkimizi kırdı.

Babamın 'akıntıya kapıldık, gidiyoruz' dediğini bir çok kerelere işitmiştik. Bu sözlerinde ne kadar haklı olduğunu görüp anlamaya başlamıştık. Hergün gazeteleri okuyan babam 'Bunlar ihtilalci gazeteleridir. Bunların sonu hayra alamet değildir. Bunlar yorgan kavgasından başka bir şey değildir diyordu.(**)

Böylece, Arap milletvekilleri sarılıp ayağını öpünce Sultan Abdülhamit'e göre Meşrutiyet **"göz yaşları döktürecek kadar"** iyi, Servet-i Fünun ve Tanin Gazeteleri bazı gelişmeleri eleştirince, Meşrutiyet **"akıntıya kapılıp gitmek"** oluyordu. Aynı durum Meşrutiyet'i savunan aydınların çogunluğu için de söz konusuydu. Nutk-u hümâyûna verilen cevap sırasında adeta Padişah'ın **"kulağı çekiliyor"**, fakat ziyafetteki nutku dinleyen aynı milletvekilleri, Padişah'ı alkışlamak için tepiniyor, el etek, ayak öpmek için biribirlerini eziyordu. Bunun nedeni

---

(*) Tanin Gazetesi 1 Ocak 1909 - Numara 155)

(**) Babam Sultan Abdülhamit (Hatıralarım Ayşe Osmanoğlu 1986 S. 141)

ise iki zıt kutup arasında kalan, eğitim ve bilgi düzeyi düşük pek çok Meclis-i Mebusan üyesinin bir o yana bir bu yana yalpalamasıydı.

ÖZGÜRLÜK SORUNU

Bu üyelerin büyük bir kısmı parlamenter sistemi bir ihtiyaç olarak talep etmemiş; bu çatının altında **"toplumsal iradeyi özgürce temsil etmek"** konusunda herhangi bir mücadeleye atılıp sıkıntı çekmemişlerdi. Gerçi bu üyelerin pek çoğu seçildikten sonra pâyıtahta geldiklerinde İttihat ve Terakki Cemiyetine devşirilmişler ve **"hürriyet, eşitlik, kardeşlik ve adalet"** sözcüklerini duymuş, hatta rehber edinmişlerdi. Ancak bunlar üyelerin büyük çoğunluğuna göre hem Osmanlı toplumundaki bireylerin, hem de toplumun dışında, erişilmez veya erişilmeye gerek duyulmayan kavramlardı.

Örneğin; özgürlük, batı yaşam tarzında, yaşamın dışında veya içinde değil, yaşamın ta kendisiydi. Keza adalet, özgürlüklerin belirlenmesi ve korunması için vazgeçilmez, yaşamsal bir **"olgu"** olmaktan öte, yaşamsal bir ihtiyaçtı. Kardeşlik, kavganın ve barbarlığın panzehiriydi. Eşitlik ise temeldeki **"yaşam özgürlüğünün"** hakça kullanılması anlamına geliyordu.

Batı tüm değerleri, hatta bütün olarak yaşam biçimini, iki bin yıllık kemik sesleri altında kan kokan deneyimlerle kazanmıştı. İki bin yılı aşkın süre her çeşit müstebitlere karşı **"yaşama özgürlüğü "** için mücadele vermiş, bu özgürlüğü tüm unsurlarıyla söke söke almıştı.

Oysa Osmanlı toplumunun hiç bir zaman böyle bir sorunu olmamıştı. Müstebitler onları ezmemişti. Ezmelerine gerek de yoktu. Zira İslamiyet bu insanlara zaten **"sınırlı bir yaşam özgürlüğü"** öneriyordu. Dolayısıyla bu dünyaya fazla sarılma-

larına gerek yoktu. Zaten ülkenin tamamı **"Memâlikî Osmâniye" yani "Osmanlı soyunun malı"** değil miydi? Halife- Padişahlar Hazreti Muhammed'in **"halefi"** olarak, **"Memâlikî Osmânîye" de "kulların"** kullanmadıkaları özgürlüklerin tümünü kendileri kullanıyorlardı. Memâliki Osmânîye'deki tüm mal ve can varlığı onundu. Kulların **"insan gibi çalışıp, doya doya yaşaması"** ne demekti? Yoktu böyle bir şey. Sağlık, eğitim, ulaşım sosyal güvenlik gibi temel hizmetlere de gerek yoktu.

Örneğin, İstanbul'dan Basra'ya uzanacak demiryolu insanlar istediği için değil, Padişah istediği için yapılacaktı. Üstelik Padişah bunu yaptırmak zorunda da değildi. Bir hayırsever **"himmet"** etmezse, hastane, şifâhâne yapılması da zorunlu değildi. Üstelik, sokaktaki Osmanlı **"niçin bir hastane yapılmıyor"** sorusunu bile sormuyordu. Zira **"hastalık da sağlık da Allah'tandı..."**

Örneğin, bir Osmanlı amelesinin günde şu kadar saat çalışıp, şu kadar saat istirahat etmek gibi bir talebi olamazdı. Tek güvencesi, İslamiyet'teki **"ecirin teri kurumadan hakkını ödeyin"** ilkesiydi. Ödemeyen cezasını öbür dünyada çekecekti. Din, kadın ile erkeği zaten eşit kabul etmiyordu.

Kısacası, daha iyi, daha sağlıklı, güvenli, huzurlu ve özgürlük sınırları daha geniş bir yaşam sürmek konusunda Osmanlı toplumunun bir talebi yoktu. Osmanlı toplumu tüketmeyen, dolayısıyla üretmeyen, İslamiyet'in mütevazı yaşam hudutları dışında yaşamsal hiç bir talebi olmayan insanlardan oluşuyordu. Padişah da haklı olarak onlara İslam Birliği vaadediyor, bu yoldan dış baskıları dengeliyor, içerideki **"uykuyu"** ise ağırlaştırıyordu.

Şimdi birileri (İttihatçılar) kalkmış, tepeden inme yöntemlerle ve adeta silah zoruyla Padişah'ı, Meşrutiyet ilan etmeye zorlamış, ardında memleketin dört bir yanından, **"seçim"** yoluyla, ne olup ne olmadıkları bilinmeyen temsilcileri Meclis-i

Mebusan çatısı altında toplamışlardır. Bu üyeleriin büyük çoğunluğu o zamana kadar zaten **"halife-i ruyi zemin"** hazretlerinden bir şey talep etmemişlerdi. Şimdi İttihat ve Terraki Cemiyeti'nin beynindeki bazı kişiler **"İşte hürsünüz. Padişah'tan her şeyi talep edebilir, vermedikleri için onu eleştirebilirsiniz"** diyordu. Bu üyelerin büyük çoğunluğuna göre Padişah'tan bir şey talep etmek, hatta onu eleştirmek, adeta isyan etmek, Halifeye (dolasıyla da dine) başkaldırmaktı.

Bir bakıma İttihat ve Teraki'nin **"Cemiyet- Parti"** ikileminin gerisinde de bu tablo vardı. İttihat ve Terakki partileştiği taktirde demokratik bir açılmaya gidecek, böylece (belki de) ipin ucunu, her an Halife'ye teslim etmeye hazır bu çoğunluğa kaptıracaktı. Bunu engellemek amacıyla **"Cemiyet-i Hafiye"** bir baskı ve denetim unsuru olarak hâlâ ipleri elinde bulunduruyordu.

Buna rağmen **"alın size özgürlük"** dediği parlamenterler, Abdülhamit'in ayağını öpmek için birbirlerini eziyor, alkışlamak için tepiniyordu.

İşte, İttihat ve Terakki bu milletvekilleriyle hukuk devleti, çağdaş devlet ve özgür Osmanlı yönetimini kurmak üzere yola çıkmış bulunuyordu. Üstelik önünde, I'inci Meşrutiyet'in acı örneği de vardı.

Meclis-i Mebusan'a vurulan kilit... Ve Meclis-i Mebusan'ın Taif'te boğdurulan bânisi Mithat Paşa...

Artık geriye dönüş yoktu...

Ya Abdülhamit tahttan inecek, ya da İttihat ve Terakki'nin önde gelenleri başlarından olacaktı.

İLK HEDEF : SADRAZAM KÂMİL PAŞA

Abdülhamit, saltanatının son devresinde kendisine iki Sadrazam bulmuştu. Bunlar Sait Paşa ile Kâmil Paşalardı. Her ikiside İngiliz yanlısı devlet adamları olarak tanınıyor, hatta Kâmil Paşa **"İngiliz Kâmil"** lakabıyla anılıyordu. Sait Paşa yedi, Kâmil Paşa ise toplam dört kez sadrazamlık yapacaklardı. (Nitekim Kâmil Paşa son kez Balkan Harbinde Sadaret Makamını işgal edecekti ki, Abdülhamit 1912 de çoktan tahttan indirilmiş bulunuyordu.)

Abdülhamit; bu iki devlet adamını birbirinin adeta **"emniyet sübabı"** gibi kullanıyor, dıştan veya içten dayanılmaz baskılar geldiğinde birini azledip, diğerini sadarete tayin ederek baskıları geçiştiriyordu. Örneğin, II'nci Meşrutiyet ilan edildiği sırada Sadrazamken tepkiler artınca Sait Paşa gidiyor, yerine yine Kâmil Paşa geliyordu. Bu değişim Abdülhamit'in mutlak yönetiminin ardından pek de tatmin edici bir değişiklik değildi. Sultan Abdülhamit; **"Yeni dönemler, yeni adamlar gerektirir"** gibi temel bir ilkeyi (tabanın kendisini ciddiye aldıracak bir varlık göstermemesi nedeniyle) kulak ardı ediyor, belki bu dönemi de eski yöntemler ve yöneticilerle geçiştirebileceğini umuyordu.

Ancak İttihat ve Terakki ağırlıklı Meclis-i Mebusan'ın da Padişah gibi düşünmesi ve Kâmil Paşa'yı kabullenmesi mümkün değildi. Zira ne Kâmil, ne de Sait Paşa 1876' dan bu yana Kanun-ı Esasinin yeniden yürürlüğe konulması ve Meclis-i Mebusan'ın açılması için parmaklarını bile kımıldatmamışlardı. Üstelik bu devlet adamları, Osmanlı devlet ve halkının çıkarlarından çok, İngiltere'nin çıkarlarını korudukları (belki doğru, belki yanlış) şekilde tanınmışlardı. Oysa İttihatçılar Osmanlıların çıkarlarını ön planda tutuyorlardı.

Hepsinden öte de, örneğin; Kâmil Paşa, Çakıcı'nın şeka-

vet (şakilik) ortağı olarak tanınan oğlu Sait Paşa nedeniyle hayli töhmet altında kalmış ve yıpranmış bulunuyordu. İttihatçılar, Sait ve Kâmil Paşaların iyi niyet ve samimiyetlerine inanmıyorlardı.

Nitekim Meclis-i Mebusan'ın açılmasından çok kısa bir süre sonra İstanbul Milletvekili, Tanin Gazetesi'nin Başyazarı Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey bir önerge vererek Sadrazam Kâmil Paşa'nın iç ve dış konularda Meclis'e açıklamalar yapmasını istiyordu.

"Reis - (...) Efendim, rûznâmâye (gündeme) derç olunan ikinci madde mevcut mazbata-i intihâbîyenin (seçim mazbatalarının) kıraatidir (okunmasıdır). Lâkin encümenlerden, şubelerden mazbatalar henüz çıkmadı. Onun için maateessüf onlar bugün okunmayacak. Üçüncü madde Kâmil Paşa'dan dâhilî ve hâricî politikaların istişahına (açıklanmasına) dâir Hüseyin Cahit Bey tarafından verilen takrîrin kıraatidir."

Bunun üzerine Meclis'te tartışmalar başlıyordu. Hüseyin Cahit özellikle Rum ayrılıkçılarının üzerine giden ve onların planlarını altüst eden politikaları oluşturan bir milletvekiliydi. Bu nedenle Meclis Başkanlığına verdiği istîzâh önergesine hemen Boşo Efendi karşı çıkıyordu. Boşo Efendi, Kozmidi Efendi'nin de geçenlerde bir önerge verdiğini ve bu önergenin encümene (komisyona) havale edildiğini belirtiyor; Hüseyin Cahit Bey'in önergesine de aynı işlemin yapılmasını istiyordu.

Artas Efendi ise iç tüzüğün 69'uncu maddesine göre istîzâh önergesinin önce genel kurulda okunup, daha sonra görüşülmesi gerektiğini vurguluyordu. Artas Efendi'ye göre ancak ondan sonra encümene mi gönderileceği, yoksa uygulamaya mı koyulacağı kararlaştırılabilirdi.

"Mebuslardan biri- Kâmil Paşa'dan îzâhât talebini hâvî takrîrin ne vakit ve ne sûrette rûznâmeye geçtiğini talep§

ederim.

Reis-Dün akşam geçti efendim.

(Reisin emriyle kâtib Müfid Bey Hüseyin Cahit Bey'in takrîrini okudu.)

Meclis-i Mebûsân riyâsetine

Reis Beyefendi,

Nizamnâme-i dâhilînin 29'uncu maddesinin verdiği selâhiyet mûcibince Sadrazam fehâmetlû devletlû Kâmil Paşa hazretlerinden dâhilî ve hâricî politikası hakkında istîzâhta bulunmak isterim. İlân-ı Meşrutiyet'ten iki hafta sonra mevki-i iktidâra gelen Sadrâzam Paşa hazretleri şimdiye kadar takip ettiği dâhilî ve hâricî politikaya dâir beyânâtta bulunmadığı gibi Meşrutiyeti idâre kavaidine gayrı kâbil-i telif bazı hareket vuku'u da söyleniyor. Diğer taraftan Bulgaristan ve Avusturya ve Macaristan ile olan ihtilâf ve bu ihtilâfın şekli hâzırı hakkında ber gûnâ malûmâtı serîye bulunmadığı hâlde nutku ihtikakının sükûnuna rağmen heyet-i âyân ariz-i teşekkürîyesinde de tasrih edildiği vechile ortada bir de Girit meselesi mevcut olduğu ve bu bâbda alâkadâranca düvel-i ecnebîye kabineleri nezdinde teşebbüsâtı cedîdede bulunularak Girit'in Yunanistan'a ilhâkı keyfiyeti istikbâli karîbde bir emri mahkuk haline getirildiği mervî bulunduğu cihetle artık istikbâline sahip olan millet muvâcehesinde bu merakîn noktaların tenvîri için Sadrazam Paşa hazretlerinden istîzâhta bulunulması derecei vecîbedendir. Binâenaleyh kanunun makam-ı âlîyelerine bahşettiği selâhiyet cümlesinden olarak müşarünileyh hazretlerine davetnâme yazılmak üzere takrîr-i acizânemin heyeti umûmîyede kıraatine müsaade edilmesini rica ederim.

İstanbul Mebuslarından

Hüseyin Cahit(*)

Aynı gün uzun uzadıya usul hakkında tartışmalar yapılıyordu. Bu tartışmalar ertesi güne sarkıyor, 18 Kanunuevvel

---

(*) (18 Kanunuevvel 1324 -30 Aralık 1908 gün ve 81 sayılı Takvim-i Vekayi'de yayınlanan 17 Kanunuevvel 1324 de yapılan yedinci oturumun zabtı)

1324 günü yapılan 8'inci oturumda da devam ediyordu. Bu oturumda önergenin leh ve aleyhinde Boşo Efendi, Dr. Rıza Nur, Kozmidi Efendi, Üsküp Mebusu Said Efendi, Rıza Paşa, Karesi Mebusu Şefik Bey, Yusuf Kemal Bey konuşuyorlardı.

Nihayet konu aynı gün oy'a konuluyor ve araya bayram girdiği için Sadrazam Kâmil Paşa'nın 29 Kanunuevvel 1324 günü iç ve dış konularda Meclis-i Mebusan'a açıklamalarda bulunması kararlaştırılıyordu. Durum bir yazı ile Sadrazam'a bildiriliyor, fakat Kâmil Paşa bu çağrıya üç ayrı yazı göndererek cevap veriyordu.

Birinci Yazı

Meclisi Mebûsân

Riyâset-i Âlîyesine

18 Kânûnuevvel sene 324 tarihli ve 6 husûsî numaralı tezkere-i âlîyeleri cevâbıdır. Mebûsânı kirâmdan henüz yolda bulunanlar dahi Dersaâdet'e vürûdlarında mesâili siyâseti hâricîye ve malûmâtı dâhiliyemiz hakkında tarafı senâverîden Meclis-i Mebûsân'a itayı malûmât olunduğu geçende esnâyı mülâkatta zat-ı âlilerine ifâde kılınmıştır. Eğer bir mânî zuhûr etmezse önümüzdeki Pazartesi günü bizzat Meclise azîmetle itâyı malûmat edilmek maksadım bulunduğunun beyânına ibtidâr olundu efendim.

Fi 16 Zilhicce sene 326 ve Fi 27 Kânûnuevvel sene 1324

Sadrazam Kâmil

Reis- dün akşam gelen 28 Kanunuevvel sene 324 tarihli ikinci tezkere (Kâtib Bey tarafından ikinci tezkere de okunur)

İkinci Yazı

Meclis-i Mebûsân

Riyâset-i Âlîyesine

Yarınki Pazartesi günü mesâili hâzıre hakkında süferâyı ecnebîyeden bazılarıyla uzunca mülâkata lüzûm görülmesi cihetiyle mesâil-i siyâset-i hâricîye ve muamelâtı dâhiliyemiz

hakkında malûmat itası için Meclisi Mesbûsâna azimeti acizânemin önümüzdeki Perşembe gününe talikine mecbûriyet hâsıl olduğunun beyânına ibtidâr kılındı efendim.

Fî. 17 Zilhicce sene 326 ve

Fî 28 Kânûnuevvel sene 324

Sadrazam Kâmil

Reis-Bu sabah bir yaver-i mahsûsa ile diğer bir tezkere daha göndermişler. (Üçüncü tezkere dahi kıraat olunur).

Meclis-i Mebûsân

Riyâseti Âlîyesine

17 Zilhicce sene 326 tarihli tezkereye zeyldir. (ektir) Perşembe günü Ortodoksların yılbaşısına müsadif olması hasebiyle mebûsân-ı kirâmdan bazılarının hâzır bilcümlesi olmayacakları mütâlaâsına mebnî Meclis-i Mebûsâna azîmeti senâverînin bu Çarşamba gününe tahvili münâsib görülmekte beyân-ı keyfiyete ibtidâr kılındı efendim."

Fî 18 Zilhicce sene 326 ve

Fî 28 Kânûnuevvel sene 324

Sadrazam

Kâmil

Kâmil Paşa'nın bu üç yazıyla ortaya koyduğu gerekçeler inandırıcı olsa bile yine de düşündürücüydü. Ancak kurtuluş olmadığını biliyor, Meclis-i Mebusanla ilk kez karşı karşıya geleceği için çok iyi hazırlanıyor ve aleyhine olan şartları buna rağmen lehine çevirmek gibi başarılı bir diplomatik oyuna girişiyordu.

Meclis-i Mebusan 31 Kanunuevvel 1324 (13 Aralık 1908) Çarşamba günü 12'inci toplantısını yapıyor; Sadrazam'ın iç ve dış siyasetle ilgili mektubu Fuat Bey tarafından okunuyordu.

Hangi duygu altında olursa olsun Kâmil Paşa'nın açıklaması kuşkusuz büyük önem taşıyordu. Zira açıklama hem ül-

kenin durumunu açıkça ortaya koyuyor, hem de bir bakıma hükümet programı niteliği taşıyordu. (Kâmil Paşa'nın iç ve dış konulardaki açıkalama kitabın sonunda EK III olarak yer alıyor)

Sadrazam Kâmil Paşa'nın açıklamasının okunması tamamlanınca genel kurula katılan milletvekilleri büyük bir tezahürat yapıyordu.

Böylece Meclis-i Mebusan, Abdülhamit'e olduğu gibi Kâmil Paşa'ya karşı da istikrarsız bir tavır içine giriyordu. Aslında, Hüseyin Cahit bu istîzâh (açıkalama) önergesini Kâmil Paşa'ya duyulan güvensizliği ortaya çıkarmak ve sonuç olarak da Sadrazam'ı, sadaretten uzaklaştırmak amacıyla vermişti. Ancak durum hiç de böyle olmuyordu. Meclis-i Mebusan üyeleri Kâmil Paşa'nın açıkalamaları karşısında adeta büyüleniyor alkışlar, yaşa, varol nidaları ve aşırı tezahürât meclis çatısını inletiyor, bununla da kalmıyor, dışarı taşıyordu. Örneğin Bab-ı Ali'de çalışan memurlar, üzerinde **"Yaşasın metîn, mekîn Sadrazamımız Kâmil Paşa"** yazılı pankartı sadaret makamının kapısına asıyorlardı. Kâmil Paş makamına geldiğinde ise yaptıkları tezahüratla ortalığı inletiyorlardı.

İstikrarsızlığın bu kadarı herkesin dikkatini çekiyordu. Ama yapacak pek bir şey yoktu. Nitekim Yeni Gazete'deki köşesinde Mahmud Sadık, bu duruma biraz da imalı ifadeyle yaklaşıyor, şöyle eleştiriyordu.

"Aleyhte beyân-ı efkâr için kürsü-i hitâbete çıkanların lisânı bile şaşırdı da lehine döndü. Bundan şaşılacak ne var? Terbiye-i Osmânîye kişinin kabahatini yüzüne vurmağa manidir. Yüz yüzden utanır, derler. Kâmil Paşa'dan îzâhât isteyen mebûsânın bile yüzü tutmadı. Belki içinden geçirdi. "Cumhura muhâlefet kuvve-i hatâdandır,, dedi. Yahut "Başım rahat bulur, dilim durursa" diye müteselli oldu.

Kabineye beyânı itimât edildi. Mebûs efendilerden biri Al-

tı ayda dünya değişmez. Biz burada karar vermekle lodosu poyraz yapamayız; deyince Mebûsân kabinenin rüzgarına tâbî oldu.

Evet, dün Meclis-i Mebûsân dâiresinde herkes memnûn ve şâdân göründü. Fakat unutmamalı:

Altı da var, üstü de vardır yerin."(*)

İttihat ve Terakki'nin merkez-i umumisi hiç kuşkusuz Kâmil Paşa'nın puan toplamasını olumlu karşılamıyordu. Ancak şu anda yapılacak bir şey yoktu. Bununla birlikte Hüseyin Cahit ve arkadaşları, o aşamada sussalar bile, Kâmil Paşa'nın indirdiği darbeyi unutmayacaklardı.

"(...) gazeteye gittim. Küçük odama kapandım. Meclis'in sevk ve idareyi ele aldığına, anarşinin ve keyfî müdahalelerin bundan böylece sonu geleceğine, sorgu esnasında Meclis'te görülen fikir istiklâlinin, yarının hesâbına iyi bir müjde olduğuna dair coşkun bir başyazı yazdım.

Aldandığım pek çabuk belli oldu. Hüseyin Cahit mağlup düşmeyi kabul etmedi."(**)

Aslında meselenin bir yüzü **"siyasal hesaplaşma"** iken diğer yüzü de Sadrazam Kâmil Paşa'nın yapmış olduğu açıklamaların içeriği idi.

Sadrazam Kâmil Paşa bu açıklamayı yaparken ülkenin içinde bulunduğu olumsuz şartları kendi lehine çok iyi kullanıyordu. Örneğin, **"düvel-i muazzama"** ile ilişkiler onun sayesinde düzelme şansı kazanıyor, yabancı sermaye onun sadarette bulunması nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'na akmaya hazırlanıyor, onun sayesinde ülkenin maliyesi yoluna giriyordu. Hatta Bosna Hersek'in Avusturya Macaristan tarafından ilhakı ile Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi bile Kâmil

---

(*) (Takvimden Yapraklar -Mahmad Sadık, Yeni Gazete, 1 Kanunu-sani1324)

(**) Gördüklerim ve Geçirdiklerim - Ahmet Emin Yalman Yenilik İst. 1970 S.90

Paşa sayesinde sorun olmaktan çıkıyordu.

Ancak Kâmil Paşa tüm bu konuları gündeme getirirken ülkenin içinde bulunduğu durumu, sıkıntıları ve sorunları anlatmak yerine, adeta bir **"seçim bildirgesi"** sunuyordu. Üçüncü kez sadaret makamını işgal eden Kâmil Paşa, geçmiş yönetimlerinin de hesabını verecek yerde, bu açıklama boyutu içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun sadece siyasal sorunlarını değil, sosyal sorunlarını bile çözümlüyordu: Eğitim, ziraat, maden, nafia yeni baştan düzenleniyordu. Dahası... Kara ve Deniz Kuvvetleri güçlendiriliyor, dışarıdan subaylar geliyor, Türk subayları (Padişah'ın şiddete karşı olmasına rağmen) atış talimleri yapmaya başlıyor, Deniz Kuvvetleri'ne ait 24 savaş gemisi (yine Padişah'a rağmen) revizyondan geçirilip Haliç'ten çıkarılıyordu.

Üstelik Kâmil Paşa bu sözleri son derece inandırıcı bir ton ve üslupla söylüyordu. Gerçi güven oylaması sırasında mebuslar lehte olduğu gibi aleyhte de konuşuyorlardı ama, sözleri iz bırakmıyor, Kâmil Paşa alkışlar arasında güven oyu alıyordu.

Oysa Kâmil Paşa'nın güven oyu almasındaki asıl neden, açıklamanın **"büyülü üslubundan"** daha çok, Meclis-i Mebusanın tecrübesizliği idi. Meclis-i Mebusan Kâmil Paşa'nın ince politik oyun ve hesaplarını çözümleyecek olgunluğa henüz erişemediği için kolayca yaşlı Sadrazam'ın oyununa düşüyor ve duygusal davranıyordu.

Buna karşılık Kâmil Paşa elde ettiği avantaj ve krediyi iyi kullanarak iktidarını pekiştirecek girişimlerde bulunmak üzere planlar yapıyordu. Yeri geldiğinde adımalarını atacak, fakat o aşamada Meşrutiyet'in gerçek gücüne; İttihat ve Terakki'nin çekirdek kadrosuna çarpacaktı.

Tüm bu çatışmalar ise sonuç olarak sokaktaki hesaplaşmaların ve kargaşanın zeminini hazırlıyordu.

DAHİLİYE NAZIRININ ASAYİŞ GARANTİSİ

Meclis-i Mebusan, Sadrazam Kâmil Paşa ile başladığı istîzâh (açıklama) önergelerini arka arkaya sürdürüyordu. Nitekim Dahiliye, Maliye ve Evkaf Nazırları da Meclis-i Mebusan'a gelerek nezâretlerinin (bakanlıklarının) durumu hakkında etraflı açıklamalar yapıyorlardı. Bunların arasında en ilginç açıklama Dahiliye Nâzırı tarafından yapılıyordu. Hakkı Paşa iç güvenlik hakkında son derece olumlu bilgiler sıraladıktan sonra özellikle İstanbul'un asayişi konusunda (31 Mart'tan iki ay önce) Meclis-i Mebusan kürsüsünde kesin garantiler veriyordu:

"Reis-Diğer bir takım şeyler var.

Dâhiliye Nâzırı- Dersaâdet'in asâyişi hakkında bir şey söylenip söylenemeyeceğine dair tazkerede bir şey yoktur. İsterseniz îzâhât vereyim.

Umûm- Lütfederler.

Dahiliye Nâzırı- Malûmâlinizdir ki idâre-i meşrûtanın ilânını mûteakkib cerâim erbâbından (suçlulardan) bir çok adamlar tahliye edildikten başka hâriçte bulunanlar ve vaktiyle yani idâre-i meşrûtanın ilânından evvel Dersaâdet'e gelmelerinde pek çok savabete tesadüf etmiş olan binlerce eşhâs (şahıslar) dahi kemâl-i serbestî ile buraya geldiler, oturuyorlar. Demek ki bugün memlekette beş altı ay evvelki hâle nisbetle beş altı bin zâbıtaca hâlî bir dereceye kadar meşkûk (şüpheli) ve mahkûm iken müddet-î mahkûmiyetlerini ikmâl etmeksizin tahliye edilmiş adamlar vardır. O hâlda memleketimizin bugünkü umûru zâbıtası, beş altı ay evvelki hâle nisbetle daha kötü olmak lâzım gelir ki bendeniz pek ziyâde şâyânı teşekkür görüyorum ki memleketin asâyişinde, inzibatında zerre kadar endîşemizi mûcip olacak hiç bir eser hissetmiyorum. Üç beş vakayı gazetelerde okumakla memleketimizin asâyişi

hakkında bir fikri kat'î(kesin fikir) hâsıl edilemediği gibi zâbıtanın derece-i faâliyeti de takdîr olunamaz."(*)

Meydana gelen olayların asayişin gerçek göstergesini teşkil etmeyeceğini ileri süren Dahiliye Nâzırı Hakkı Paşa konuşmanın daha sonraki bölümünde asayişle ilgili bazı rakamlar veriyordu. Hakkı Paşa yaralama, hırsızlık ve cinayetle ilgili bazı rakamları, içgüvenliğin ne kadar sağlam olduğunu kanıtlamak amacıyla saydıktan sonra **"Bendeniz zabıtanın da kifâyetini şâyân-ı memnûniyet derecede görürüm"** diyordu.

Ancak aynı oturumda bir konuşma yapan Şekib Bey Meclisin dikkatini Ege'deki şekavet (eşkiyalık) olaylarına çekiyordu. Bu çok önemli bir konuydu. Zira Sadrazam Kâmil Paşa'nın oğlu Sait Paşa ile ünlü eşkıya Çakıcı Efe arasında bir münasebet olduğu ileri sürülüyordu. Bu nedenle Kâmil Paşa töhmet altında bulunuyordu. Şekib Bey de sözü özellikle bu konuya getiriyor, şunları söylüyordu:

"Şekib Bey-(...) Nâzır Paşa hazretlerinin buyurdukları gibi şimdi kıştır. Dağlar kar altındadır. Gizlenecekleri yerlere giremezler, gidemezler (kolluk güçlerinden bahsediyor). Fakat bunlar yine şekavetten hâlî değillerdir. Hükümete aksetmedi. Çünkü şekavet vuku buldu mu itilaf akabinde görülüyor. Meselâ bugün Çakıcıoğlu istiman etmedi. İdâre-i müstebîde zamanında Aydın vilayetini istimanına tenzîlen kabul etti. Bunları bu derecelerde şımarttılar efendim. Sebep olundu Ahl Kahrolsun (Umûm - Amin)"

Şekib Bey isim vermiyor, fakat kimi kastettiği biliniyordu. Zaten Meclis-i Mebusan'daki tüm üyeler de kimin kastedildiğini bildikleri için hep birlikte

"Amin" diyorlardı.

(4 Kanunusani 1324-19 Ocak 1909 gün ve 94 sayılı Takvim-iVakayi'de yayınlanan 1 Kanunusani 1324 de yapılan 13'üncü oturumun zabtı)

Ancak Mazliyah Efendi, Şekib Bey kadar kibar davranmıyor, isimleri açık açık söylüyordu:

"Mazliyah Efendi- Muktedir Vâli lâzımdır, dediniz. Ben de onu söylüyorum. Ben kimseyi müdâfaa etmek fikriyle söylemiyorum. Nâmusum üzerine yemin ederim ki burada söz söylediğim zaman,kât'î bir hüsnü bîtarafî (tarafsızlık) ile söylüyorum. Şimdi emin olunuz ki Rauf Paşa değil, ondan evvel dün burada alkışlarla itimâd ettiğiniz Kâmil Paşa bile, orada bu kadar sene bulunduğu hâlde hiç bir şey yapamamıştır. Vâlinin değişmesiyle o kadar ahvâlin iyileşmesi ancak iki şâyiayı hâvîdir. Belki bu iki şeyi de oradaki ahâlînin efkârını hissederek, ârzûsunu anlayarak söylüyorum. Ödemiş ahâlîsi gibi onlar da müteessir oluyorlar. Çünkü şakiler Ödemiş etrafında toplanıyorlar. Bu Ödemişliler ıslâhı ahvâl için iki sebep gösteriyorlar ve bunu müteaddit defalar Vâli de tasdîk etmiştir. Vâli marifetiyle Dâhiliye Nezâretine iş,ar edilmiştir. Onlar diyorlar ki evvelâ oraya vaktiyle büyük muvaffakiyeti görülmüş olan Said Paşa (Kâmil Paşa'nın oğlu değil.) Diğeri iâde edilsin. Onun için Said Paşa gayet muktedirdir. Kâmil Paşa'nın Vâliliği zamanında bir çok muvaffakiyeti görülmüş, İzmir'de Said Paşa denildiği zaman şakiler titrer, eşkiya takibinde mahâreti vardır. Said Paşa bir ay daha devam etseydi Aydın Vilayetinde eşkıyadan eser kalmayacaktı. Bu vaktiyle tedâbir ittihâz edilmemesinden, şakiler daha ziyâde bir cesâret intihâb ediyorlar."(*)

Bir yandan Kâmil Paşa kabinesinin Dahiliye Nâzırı asayişle ilgili garantiler ve güven verirken, diğer taraftan oğlu nedeniyle Kâmil Paşa'nın suçlanması temeldeki çatışmayı yansıtıyordu. Bu çatışma ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin genel

---

(5 Kanununsani 1324-17 Ocak 1909 günü ve 95 sayılı Takvim-i Vekayi'de 1 Kanunusani 1909 günü yapılan onüçüncü oturumun zabıtının devamı)

merkeziyle İngiliz yanlısı, daha doğrusu "gayrımilli" politika izleyen Sadrazam arasındaki zıtlaşmaydı. Kâmil Paşa istîzâh önergesini cevaplaması sırasında Meclis-i Mebusan'da sağladığı prestiji, kuşkusuz kendi iktidarını pekiştirmek, daha doğrusu kendi iktidarını tesis etmek yönünde değerlendirmeye hazırlanıyordu. İttihat ve Terakki yöneticileri ise, onun bu niyetini hissediyor ve bundan rahatsızlık duyuyordu.

Bu arada İttihat ve Terakki'ye karşı parlamento dışı muhalefet de giderek güçleniyordu. İttihatçılar bu konuda adeta muhalefetin kuvvetlenmesi için ellerinden geleni yapıyor, bu konuda da tecrübesizlik, örgütü güç durumu düşüyordu. Bu aşamada sadece Padişah ve yakın çevresini hedef almak, en geniş anlamda Sadrazam'ı da bu kapsama dahil etmek yerine, aynı anda tüm odaklara saldırıyor böylece kısa zamanda düşman sayısını arttırmak üzere elinden geleni yapıyordu. Bu uygulamaların başında ise bürokratik kadrolarda tensikata gidilmesi, bunun da en üst düzeye tırmandırılmasından kaçınılmaması geliyordu.

TENSİKAT

Devlet kadrolarında tensikat kısa sürede Meclisi Mebusana yansıyor ve Şûrâ-yi Devlet üyeliklerine kadar ulaşıyordu. Zira tensikat ve yeniden atamalarda yolsuzluklar yapıldığı ileri sürülüyordu.

Meclis Başkanı Ahmet Rıza Bey atamalarda "ufak tefek" hatalar yapıldığını, ancak bu sorunların giderilebileceğini belirtiyordu. Bununla birlikte önerge veren milletvekilleri atamalarda damat ve mahdumların kollandığını ileri sürüyorlardı.

Bu iddaları dile getirenlerden biri de Trabzon Milletvekili Mustafa Mahmut Mazhar Beydi:

"Mustafa Mahmud- (...) Kanun-ı Esâsîye mugayyır (aykırı) icrâ edildi. Makam-ı umûru devlet devâiri âzâlıklarında malûmâtlı, ehliyetli, hamiyetli ve behak umûr ve muâmelât-ı devlete vâkıf zevât bulundurulması lâbüd iken (gerekirken) çoğu damad ve mahdum ve paşa devr-i istibdât müntesibîn ikbâli olmaktan başka meziyeti olmayanlar iktidâr edildi. On, yirmi, belki daha ziyâde seneden beri devri sâbıkın her mahrûmiyetine rağmen îfâ-yı vazîfe eden ezcümle eshâbı malûmât ve vukufundan bulunan mekâtibi âlîyetli olanlar intisâbları olmadığı için girilemedi. Hâlâ da girilemiyor. Devr-i sâbık itiyâdı elden bırakılamadı. Yalnız Şûrâ-yi Devlet düşünmeli ki bu efendilerin gayet metîn ve muazzam hamîsi vardır. O da hakimiyeti millet kanunu muadelettir. Tensîkatın mecrâyı hak ve hakkaniyete ircâını adâlet nâmına talep ederim."(*)

Şûrâ yi Devlet Reisi- İntihâb olunan zevât arasında mektepliler de vardır. Malûmât-ı muktazîye intihâb etmiş, senelerce devletin hizmetinde bulunan adamlar kâmilen çıkarılıp da

---

(*) (16 Kânûnusâni 1324-28 Ocak 1909 gün ve 106 adet Takvim-i Vâkayi'de yayınlanan 10 Kânûnusâni 1324 günü yapılan oturumun zabıtları)

`ıdece mektepliler kifâyet etmez ya. Yani demek isterim ki heyet-i celîle-i mebûsânda tecvîz etmez (izin vermez) ve kabili tatbîk de olunamaz. Vicdan da lazım a! Bunun için onlardan dahi intihâb oldu. Berikilerden olamadı. Şimdi tekrâr edelim. Bu şahıs hiç bir vakitte nefsini ahre (veresiye) takdîm etmekten geri duramaz. Fakat acaba bundan hiç bir hatâ olmadı mı? Lâyıkdeğillik davâsını kimse edemez. Bendeniz o davâyı sormam ve sorsam da kimse dinlemez. Fakat şu kadar ki bu tensîkatta adâlet-i beşerîyyeden tebaüd edilmemiştir..."

Böylece İttihat ve Terakki karşıtları tensikat tartışmalarında bir taşla bir kaç kuş vuruyorlardı.

Bunların başında "alaylı -maktepli" rekabetinin açığa çıkması geliyordu. Ayrıca, damatlar, mahdumlar, paşalar ve daha pek çok eski düzenin adamı İttihat ve Terakki'nin iktidar olması halinde geleceklerinin kötü olacağını anlıyorlardı.

Meclis-i Mebusan'daki İttihat ve Terakki grubu bununla da yetinmiyor,karşısındaki cepheyi genişletebilecek bir başka uygulamaya giriyordu. Buna göre 16 Ocak 1909 günü Meclis-i Mebusan'da özel bir encümen kuruluyordu. Bu encümenin işlevi bazı eski nâzırların ve meclis üyelerinin durumunu incelemeye yönelikti. Nitekim encümenin vereceği raporlar ortalığın karışmasına ve kamplaşmalara yol açacaktı. Hele aynı dönemde tensîkat görüşmelerinin de devam etmesi, zıtlaşmaları tırmandırıyordu.

HARBİYE'DE İSYAN

"Devre-i istibdâtta teşrîki mesâi ettiğimiz sivil arkadaşlar kâmilen ilmî bir gaye takib eden Sabahaddin Bey tarafını iltizâm ediyorlardı (kendileri için lüzumlu sayıyorlardı). Zaten vaktiyle yaptığımız muhâberât, fikirleri sarîh olduğu ve bir programa müstenîden (dayalı) memlekette idârî ve içtimaî bir tebeddüle (değişikliğe)çalıştıkları için o zümre ile vuku bulmuştu.Kaldı ki, ağman vergisi (koyun vergisi) Erzurum'da Hüseyin Tosun Bey ve arkadaşları tarafından vukua getirilen isyan, o zümrenin muvaffakiyetlerinden biriydi. İşte hem ilme ve hem fiili bu tefevvuk (üste çıkma, yükselme) keyfiyetlerine binaen vaktiyle teşebbüs-ü şahsi ve adem-i merkeziyet gurubuyla münâsebet tesîsi tercîh ve Meşrutiyet'ten sonra da bu temâs muhâfaza edilmişti."(*)

Harbokulu öğrencileri arasında kuşkusuz İtthat ve Terakki sempatizanı, hatta Cemiyet üyesi öğrenciler de vardı. Ama okul genelinde Sabahattin sempatizanları (bazısı daha sonra militan) egemendi. Nitekim Sabahattinci gençlerin kurduğu "Nesl-i Cedîd" sosyal kulübüyle Harbokulu'ndaki sempatizanlar arasındaki teması Ahmet Bedevi Kuran sağlıyordu. Böylece Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasındaki dedikodulu çekişme ve sürtüşmelerin perde arkası Harbokulu öğrencileri tarafından da biliniyor, dikkatle izleniyordu. Nitekim seçimde Ahrar adaylarının saçilmemesi, hatta tatmin edici düzeyde oy bile alamaması, bu partinin tüm yandaşları üzerinde olduğu gibi Harbokulu'nda da olumsuz bir havanın esmesine neden oluyor, böylece öğrencilerde İttihat ve Terakki'ye karşı psikolojik bir

(*) (Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi-Ahmet Bedevi Kuran-Celtüt Mat.-İst. S. 126)

tepki doğuruyordu. Nitekim Sabahattinci öğrenciler bu tepkilerine, İttihat ve Terakki'nin "devlet idaresi için beslediği ihtirası" anladıklarını gerekçe gösteriyorlardı. Ancak mesele İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmak veya sempati besleyip beslememekle sınırlı kalmıyor, yeri geldikçe okul yönetimi ile zıtlaşmaya ve tepki göstermeye dönüşüyordu. O sırada okul müdürü (komutanı) İsmail Fazıl Paşa'ydı.(*)

Örneğin; 1909 eğitim yılı başlarken okulda onarım olduğundan öğrenciler ders yapamıyorlardı. Bunun üzerine öğrencilerin okul yönetimine başvurarak onarımın sona erdirilmesini istemeleri üzerine İsmail Fazıl Paşa hemen iki dershane hazırlatarak öğrencilerin talebine olumlu cevap veriyordu.

Ancak öğrenciler bununla yetinmiyor, selâmlık kıyafetine itiraz, selâmlığa gitmeye itiraz, her ordunun bulunduğu vilayete bir Harbokulu açılmasına itiraz ediyorlar ve bu itirazları adeta alışkanlık haline getiriyorlardı.

Harbokulu öğrencilerinin selâmlığa gitmemek için direnmeleri, gidip de ikram edilen çayı reddetmeleri veya "Padişahım çok yaşa" diye bağırmamaları, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin dikkatini çekiyordu. Aslında Harbokulu öğrencileri böyle davranarak sadece Padişah'ı değil, Cemiyet'in politikasını da eleştiriyorlardı.

"Meşrutiyet Sultan Hamid'i Padişah tanımış ve tahtında bırakmıştı. Bununla beraber Harbiye talebeleri bu idâre-i maslahat politikasını hoş karşılamıyor, inkılâbın daha esaslı olmasını istiyordu."(**)

Eğer Abdülhamit'in tahttan indirilmesi isteniyorsa buna Harbokulu öğrencileri karar verecek değildi. Ancak Sabahat-

---

(*) (İsmail Fazıl Paşa, Ali Fuat Cebesoy'un babasıdır. Mustafa Kemal'i de çok sever.)

(**) Harbiye Mektebihde Hürriyet Mücadelesi Ahmet Bedevi Kuran Celtüt Mat. İst. S.126

tinci öğrenciler bu hakkı kendilerinde görüyor, kendi başlarına Padişah'a karşı tavır alıyorlardı. İttihat ve Terakki ise öğrencilerin bir gün kendilerine karşı da aynı tavrı alabileceklerini hissediyorlardı. Nitekim Selâmlık sırasında ikramların kabul edilmemesi, okul yönetimiyle öğrencilerin arasının iyice açılmasına neden oluyordu. Ayrıca mesele bununla da bitmiyor, okuldaki "Halifeye itaâtın şer'i bir mecburiyet" olduğunu düşünen saray yanlısı bazı subaylar gizliden tahriklere başlayarak silahlı kuvvetlerin beyninde bir sorun yaratmaya çalışıyorlardı.

Nihayet beklenen vesile yaratılıyordu.

Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte eğitim sistemiyle ilgili değişiklikler meydana geliyor, okutulan kitapların içeriği geniş çapta değişiyordu. Doğal olarak öğretmen kadrolarında da değişiklikler oluyordu. Ancak bu değişimin gereği kısa sürede yapılamıyor, bu nedenle de, öğretmen ve ders kitabı açığı meydana geliyordu. Diğer taraftan okul matbaasında İttihat ve Terakki'nin organı Şûrâ-yi Ümmet gazetesi basılıyordu.

"Meşrutiyet ilim ve irfan getirecek yerde engelleyecek mi?" sorusuyla harekete geçen öğrenciler, okul müdüriyetine başvuruyor, ayrıca Harbiye Nezâreti'ne de heyet göndermek istiyorlardı. Aslında bu **"toplu hareket"**, **"isyan"** niteliğinde bir girişimdi.

Nitekim durumu haber alan Harbiye Nezâreti, heyetin gönderilmesi için okul müdüriyetine talimat veriyordu. Böylece aralarında Sabri (Tokat) ve Emin (Babıali)'nin de bulunduğu altı öğrenciden oluşan heyet, Harbiye Nezâreti'ne gidiyor fakat tevkif edilerek Bekirağa Bölüğü'ne kapatılıyordu. Bunun ardından arkadaşlarının akıbetini merak eden bir grup öğrenci daha Nezâret'e gidiyor ve onlar da tutuklanıyorlardı.

Bu öğrencilerden iki gün haber alınamayınca arkadaşları bu kez de Meclis-i Mebusan'a başvurmayı kararlaştırıyorlar-

dı.

Okulda sinirler gerilmişken ve hafta sonunda (Perşembe) öğrenciler izne çıkma hazırlığındayken bardağı taşıran olay cereyan ediyordu.

Havuzun başında toplanan öğrencilerin üzerleri dahiliye müdürü İsmail Hakkı Bey tarafından aratılmak isteniyordu. Bu aramanın amacı, öğrencilerin Meclis-i Mebusan'a başvurma kararı almalarıydı. Okul yönetimi arama sırasında başvuru dilekçesini ele geçirecekti.

Ancak öğrenciler bu aramayı onur kırıcı bir davranış olarak değerlendiriyor ve tepki gösteriyorlardı. Nihayet gösterilen tepki havaya bir el ateş edilmesine kadar varıyordu. Öğrencilere göre dahiliye müdürünün emriyle, bir asker havaya bir el ateş ediyordu. Ancak binada bulunan İsmail Fazıl Paşa, öğrencilerin okul yönetimine karşı harekete geçtiğini düşünerek Harbiye Nâzırı'nı arıyor ve "isyan var" diyerek önlem alınmasını istiyordu.

Ardından Taşkışla'daki Avcı Taburları harekete geçiyor ve Harbokulu'na gelerek Dürzi Esat Paşa kumandasında tertibat alıyordu. At üzerindeki Esat Paşa toplanan öğrencilere nasihat ediyor, sonra da dağılmalarını istiyordu.

Ama öğrenciler dağılmıyor ve bu durumda, bahçeler arasında mevzilenmiş bulunan Avcı Taburlarıyla karşı karşıya geliyordu. Bunun üzerine Esat Paşa **"vur"** emri aldığını ve dağılmalarını istiyor, aksi taktirde ateş açtıracağını belirtiyordu. Nihayet öğrenciler dağılıyor, bazıları da Meclisi Mebusan'a giderek, durumu haber veriyorlardı.

Öğrenciler Cuma akşamı okula döndüklerinde selâmlık kapısını kapalı buluyor ve talimhaneye toplanıyorlardı.

Okul dışından gelen Binbaşı Remzi Bey buradaki öğrencilere İttihat ve Terraki adına yemin ettiriyor ve bu koşulla, okula bırakıyordu. Yemin, Kur'an ve tabanca üzerine ediliyor-

du.

Yemin işlemi sırasında 60 öğrenci bir kenara ayrılıyor, bunlar otuz-kırk arabaya konularak Bekirağa Bölüğü'ne götürülüyor, gözaltına alınıyordu. Bu öğrenciler daha sonra başkanlığını Derviş Paşazâde Ahmet Paşa, savcılığını Binbaşı Remzi Bey'in yaptığı Divan-ı Harp'te yargılanıyorlardı.

Harbokulu'ndaki bu olay da diğer olaylar gibi gerginliği tırmandırıcı bir nitelik taşıyordu. Herşeyden önce olayların altında yatan neden İttihat ve Terraki ile Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet çekişmesiydi. Ancak bu olayda da isyanın bastırılması için Avcı Taburları kullanılıyor, böylece Avcı Taburlarıyla Harbokulu öğrencileri karşı karşıya geliyordu. Fakat olayların yarattığı birikim sonucu Avcı Taburları ayaklanırsa ne olacaktı?

Aynı günlerde sivil yaşamda da tatsız olaylar cereyan ediyor ve Fedakârân-ı Millet Cemiyeti'nin üyeleriyle ilgili gelişmeler Meclis-i Mebusan gündemine yansıyordu.

"Mecdi Efendi Fedakârân-ı Millet Cemiyeti'nden bazı zevâtın hürriyeti şahsîyelerine hilâfı kanun tarizle tevkif ve tahliye edilmeleri rivâyetinden dolayı Zâbtiye Nâzırı'nın mensûb olduğu Adliye ve Dâhiliye Nâzırlarının Heyeti Umûmiye'ye davetle istîzâh edilmesine dâir Tekfurdağı Mebûsu Adil Bey'in verdiği takrîrin hülâsasını okur.

Talât Bey (Edirne) - Okunsun. Bu bâbda pek çok söylenti mucîb oldu. İstîzâh edilip hakikatı anlamak Meclis'in vazîfesidir."(*)

Bu önerge üzerine Adliye, Dahiliye ve Zabtiye Nâzırları Meclis-i Mebusan'a gelerek açıklamalar yapıyorlardı. Ancak bu açıklamalar genel nitelikler taşıyor, Fedakârân-ı Millet Ce-

---

(*) (20 Kânunsani 1324 3 Şubat 1909 Gün ve 110'uncu adet Takvim-i Vekayi'de yayınlanan 14 Kânunisani 1324'de yapılan 19. oturum Zabtı)

miyeti'nin durumuyla ilgili açıklamalar zabta bile geçirilmiyordu.

"Reis - Başka bir mütâlaânız var mı efendim?

İsmail Hakkı Bey - Bendenizin Fedakârân-ı Millet Cemiyeti hakkında söylediğim bir çok sözler var ki onlar buraya geçmemiş. Vakıa ihtisâr olunmuş, fakat öyle bir geçiş geçmiş ki efendim. Adliye Nâzırı refikim Adil Bey ve benim ifâdelerim hepsi bir cümlenin içinde geçmiştir. Nazar-ı dikkatinize arzederim. Demem ki ananesiyle tefessül edilsin. Hiç olmazsa ruhlu maddeler vardı. Onlar da ihtisâr sûretiyle zikredilmeliydi.

Reis- Müzâkerâtı tafsîlâtıyla yazmak olmuyor efendim. Aynen zabtolunuyor. Tabîî oradan hulâsaları da alınıyor. Takvim-i Vakayi'de aynıyla derç ediliyor. Biraz daha tafsîlât veriliyorsa diğer taraftan şikâyet ediliyor.

İsmail Hakkı Bey- Her madde hakkında böyle olursa pekâlâ. Fakat görüyorum ki Tekaüd Sandığı hakkında refikim Ali Cenâni Bey sahibi istîzâhtır.

İsmail Hakkı Bey - Anladım Efendim. Fakat bizimkinde de can alacak noktalar vardır ki iki cinâyet var demiştim işin içinde. Hiç nazarı itibâra alınmadı."(*)

Ancak Adil Bey'in zabta geçmese bile vermiş olduğu istîzâh önergesi ve bu önergeyle yapılan açıklamalar bununla da kalmıyor, adeta bir başlangıç teşkil ediyordu. Zira 25'inci oturumda bir kez daha Dahiliye Nâzırı'nın istîzâhı için önerge veriliyordu.

(*) (30 Kânunisani 1324 - 12 Şubat 1909 gün ve 120. adet Takvim-i Vekayi'de yayınlanan 26 Kânunisani 1324 günü yapılan 29. oturum Zabtı)

"Zöhrab Efendi- Yalnız zannediyorum ki bu istîzâha müteferrî (aynı konuyla ilgili olan) bir takım istîzâhlar da var ki o da okunsun. İkisi birleştirilerek istîzâh edilsin. Böyle müteferrik sûrette yapmıyalım efendim(...)

Reis - Okunmasını ârzû ediyor musunuz? (Hâcet yok sadâları) Bunun istîzâh edilmesini ârzû ediyor musunuz? (Hayır sadâları) O halde okunacak. Reis- İstemiyorlar efendim.Müfit Bey- (Payıtahtı saltanatı senîyyede ve vilâyâtta asâyiş ve emniyetin muattal olmasından, umûru hükümete müdâhale edilmesinden, Kanun-ı Esâsî ahkâmına tecâvüz olunmasından ve bunun efkâr-ı umûmiye-i Osmânîyeye ve bâhusûs hâricî politikamıza sûitesîr hâsıl etmesinden nâşî şu iğtişâşâta (karışıklıklara, bozukluklara) karşı hükümeti seniyece ne gibi tedâbiri fiiliyei vecibiye ittihâz olunduğunun Dâhiliye Nezâreti'nden istîzâhına dâir altmışa karib mebûsânın imzâsını hâvî takrîrin hulâsasını) kıraat eder."(*)

Bu 60 imzalı başvuru son günlerde Dahiliye Nezâreti'nin bilgisi ve emri çerçevesinde yapılan bazı uygulamaları hedef alıyordu. Daha doğrusu istîzâh önergesi İttihat ve Terraki grubunun dışında bir grup tarafından veriliyordu. Bu nedenle de diğer istîzâh önergelerinden farklı olarak kapsamlı tartışmalara neden oluyordu. Nitekim lehte ve aleyhte konuşmak üzere İsmail Bey, Zöhrab Efendi, Boşo Efendi, Sami Bey, Rahmi Bey, Şekib Bey, Osman Fevzi Efendi, Şükrü Efendi, Seyid Bey, Osman Fevzi Efendi, Şükrü Efendi, Seyid Bey, Yusuf Kemal Bey, Hallaçyan Efendi ve Hüseyin Cahit Bey söz istiyorlardı. Gayrımüslimlerin, özellikle de Rum azınlıkları ve ay-

(*) (İkdam'ı kastediyor olsa gerek)

rılıkçılarına karşı son derece kesin ve sert tavrı nedeniyle, bu gruplar tarafından pek sevilmeyen Hüseyin Cahit, istîzâh önergesine karşı konuşmak üzere çıktığı kürsüde şiddetli bir üslup kullanıyordu.

"Cahit Bey - İstîzâh talebini hâvî takrîr okunurken kendi kendime bunun bir mahût gazeteden tercüme edilmiş bir şey zannıyla dinliyorum.

Sonra istîzâh olduğunu anladım. O gibi gazetelerin, o gibi neşriyâtını okurken düşünmek bizim için bir itiyat hükümüne girmiştir. Zahirî satırların altında hakiki mânâyı aramak boştur. Bizim için acaba bundan ne var! İki karpuzun bir koltuğa sığmaması gibi biz burada 9 karpuzu bir koltuğa sığdırmaya çalışıyoruz. Bereket versin ki Zöhrab Efendi refîkimizin îzâhâtı meseleyi anlattı. Maâmâfîh bahis yine döndü dolaştı tevsî-i mezûniyete geldi.

Zöhrab Efendi- Bendenize söz verir misiniz?

Cahit Bey- (devamla) - Tevsî-i mezûniyet (hükümetin yetkilerinin genişletilmesi) Kanun-ı Esâsî ahkâmından olduğu halde, şimdiye kadar Kanun-ı Esâsî varken niçin tatbîk olmamıştır. Hâlbuki burada yapılması, Kanun-ı Esâsîde vaad edilen bir çok kavanin var. Mühim olduğu halde nasılsa tevsî-i mezûniyet nazarı dikkati celbetmemiş. Tevsî-i mezuniyet vilâyâtta olacak. Tabîî bu netîceyi buraya getirmek için vilâyâtta savaştan, ihtilâfâttan bahsetmek o vaktin mantıkı imiş. Bunun bir de Avrupa'daki sûitesîrâtından (olumsuz izlenim) bahsolunuyor. Zannederim ki Avrupa gazetelerini arada sırada görüyoruz. Bu sûitesîri hâsıl eden bunlar değil, ahâlîde, dâhilde bu gibi efkâr (kanaat) bulunmasıdır. Binâenaleyh biz Avrupa'da bir sûitesîr husûle getirmemek maksadı vatanperverânesini kabul edersek memleketimizde tevsî-i mezûniyet tesîsi için asâyişin muattal olduğunu göstermemek icâb eder. Çünkü ancak doğrusunu söylemekle biz bu vezâife-i mühim-

meyi ifâ edebiliriz. Takrîrde başka noktalar da var. Bu âdeta hükümetin dâhîlî politikası hakkında îstîzâhı hâvîdir. Niçin tensîkat yapılamamış. Niçin ıslahat-ı idâreye teşebbüs edilmemiş. Niçin filân ve falan vilâyetlerde asâyiş yokmuş. Bunlar istîzâh değildir. Yani heyeti umûmîyesi idâhilî bir politikadır. Hâlbuki bize bu politika hakkında Sadrazam Paşa Hazretleri îzâhât verdiler. Îzâhâta ve devletin dâhilî politikasının pek yolunda beyânâtına itimâd ettik. Ondan bir ay sonra vaktiyle Sadrazam Paşa'nın pek harâretli taraftarı olanlar tarafından böyle bir şeyin bulunması beni büsbütün tereddüte sevke mecbûr etti. (Alkışlar) Binâenaleyh bugün mesele şekl-i hakikisini alıyor. Yine kabineye itikadım itimâd noktasına geliyor. Şâyân-ı istiğraf (garib) bir hâl alıyor. Vaktiyle itimâd edenler şimdi itimâd etmiyor demektir ki, bir ay evvel biz bunu alkışladığımız vakit başka hissiyâta kapılmış, şimdi de başka hissiyâta kapılıyoruz. Hâlbuki bizim burada gözetece-ğimiz yalnız menfaat-i hakikiye-i vatandır. Bunu gözümüzün önünde tutarsak terâkkî edeceğiz (alkışlar). Binâenaleyh ben bu teklifi anladığım kadar îzâh ettim. Kabûl edemem. Kabûl etmemek taraftarıyım." (*)

Görüldüğü gibi verilen önergeyle bir taşla iki kuş vurulmak isteniyordu. Hem parlamento dışı muhalefet üzerindeki kontrole dikkat çekiliyor, hem de bu hareket bahane edilerek hükümetin yasal yetkilerinin genişletilmesi isteniyordu. Bu oyun Meclis-i Mebusan çatısı altında oynanıyordu, ama senaryosu kuşkusuz Babıali'de yaşlı Sadrazam'ın makamında yazılıyordu. Üstelik bu makamda daha başka senaryolar da hazırlanıyordu.

(*) (2 Şubat 1324-14 Şubat 1909 günü 123. adet Takvim-i Vekayi'de yayınlanan 28 Kanunisani 1324 günü yapılan 25'nci oturum zabtı)

AVCI TABURLARI... DONANMA MANEVRALARI... VE HÜKÜMET BUNALIMI

Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra Beşiktaş'ta meydana gelen **"Todori-Bedriye Hanım"** vakasında, Yıldız'a bağlı birliklerin Meşrutiyet'i yıpratmak amacıyla zaaf göstermeleri İttihat ve Terakki'nin büyük tepkisine yol açmıştı. İttihat ve Terakki Yıldız'daki askeri birliklerin Meşrutiyet'e olumlu bakmadığını hissedince Trakya'dan Avcı Taburları getirilmiş ve bunlar Taksim'deki Taşkışla'ya yerleştirilmişti.

Avcı Taburlarının subayları genellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyeleriydi. Çoğunlukla Meşrutiyet'in ilan edilmesi amacıyla faaliyette bulunmuşlardı. Ayrıca İstanbul'a, Meşrutiyet'i korumak için çağırılmaları, onlara övünç veriyordu. (*)

Nitekim Meşrutiyet'e karşı cereyan eden her olayda Avcı Taburlarına başvuruluyor, bu Taburların müdahalesiyle olaylar kısa sürede bastırılıyor, önleniyordu.

Sultan Abdülhamit öncelikle bu durumdan rahatsızlık duyuyordu. Zira İstanbul'da böyle bir kuvvetin bulunması onun, tekrar eski rejime dönmesine yol açabilecek düzenlerini bozuyordu. Bunun da ötesinde Avcı Taburları, Yıldız civarında eğitim yapıyor, manevralar sırasında gerçek mermiler kullanılıyor ve bu görüntüler ile sesler Yıldız Sarayı'ndan işitilerek izleniyordu. Aslında Avcı Taburları bunları Padişah'a gözdağı vermek için yapıyor, doğal olarak Padişah da huzursuzluk duyuyordu. Dolasıyla Padişah, Sadrazam Kâmil Paşa'ya bu Taburların İstanbul'dan uzaklaştırılması için baskı yapıyordu.

(*) (Ben de Yazdım - Celal Bayar - İst. 1967 C.I-S.220)

Üstelik Padişah'ın huzursuzluğu, bununla da kalmıyordu. Aynı şekilde, baskı döneminde Haliç'te paslanmaya terkedilen donanmadan da rahatsızlık duyuyordu. Zira donanma, bazan Beşiktaş önlerinde demirliyor, toplarını ise Yıldız'a çeviriyordu. Abdülhamit tüm bunları kendisine karşı tehdit olarak değerlendiriyordu.

Kâmil Paşa soruna bir çözüm arıyor, el altından yoğun temaslar, hatta komplolar hazırlıyordu.

"Kâmil Paşa - Sizin Manastır çok namuslu ve ihtirâstan yoksun. Selânik sizden ihtilâlin şerefini ve mânevî kudretini çaldı.

Basri Bey- Evet doğru . Ama ne yapabiliriz ki? Savaş para ile yapılır. Berlin, yani onun Selânik'teki karanlık adamının çok parası var. Askerî şereflerine çok değer verdiğiniz subaylar, Enver'in etrafında toplanıyor(...)

Kâmil Paşa - Şu üç Avcı Taburuyla ilgili hemen uygulanması gerekli tedbirler hakkında mutâbık mıyız?

Basri Bey - Tamâmen mutâbıkız. Onları mutlaka İstanbul'dan uzaklaştırmak gerek. Yeni öğrendim ki, Berlin'in plânına uygun biçimde Enver, bir cins karşı devrim düzenlemektedir. Bunu bahâne ederek Rumeli'den İstanbul'a Mahmut Şevket Paşa kumandasında büyük bir ordu getirilecektir. (...)

Kâmil Paşa - (...) O hâlde muhterem taraftarlarınıza hemen söyleyiniz ki ülkenin güvenliğini bildiğiniz üzere bocak olan üç Avcı Taburun derhâl başkentten uzaklaştıracağım. Bu Taburlar, Osmanlı Ordu Birliği üniforması ve biçimi altında ne yazık ki Alman Selânik'te hazırlanan başka bir askerî siyasî gücün öncüsünden başka bir şey değildir." (*)

Sultan Abdülhamit ve Sadrazam Kâmil Paşa'ya göre ihti-

(*) (31 Mart'ta Yabancı Parmağı-Doğan Avcıoğlu, Bilgi Yay. İst. 1969, S.47-48-Le monde oriental et L'avenir de paix,s.23)

lal hazırlığı içinde bulunan Avcı taburlarının pâyıtahttan mut-laka uzaklaştırılmaları gerekiyordu. Nihayet Sadrazam Kâmil Paşa bu yönde ilk adımını atarak harekete geçiyordu.

Meclis-i Mebusan'ın açılışının hemen ardından Hüseyin Cahit Bey'in verdiği önerge üzerine yaptığı açıklamalarla üyelerin sempatisini kazanan Kâmil Paşa, buradan aldığı güç ve moralle kabinede önemli bir değişiklik yapıyordu.

Harbiye Nâzırı Ali Rıza Paşa Mısır Komiserliği'ne tayin ediliyor, Bahriye Nâzırı Arif Hikmet Paşa ise istifa etmiş bulunuyordu. (Paşa daha sonra istifa etmediğini açıklayacaktı.) Bu durum karşısında Harbiye Nezâreti'ne Ferik (General) Nâzım Paşa ve Bahriye Nezâretine de Ferik Hüsnü Paşa atanıyordu. (*)

Aynı günlerde Kâmil Paşa Rum çetelerinin Yanya yöresinde harekete geçeceğini bahane ederek Harbiye Nezâretine bir yazı gönderiyor. Yanya civarındaki taburların harekete geçirilmesini istiyordu. Sadrazam bu kuvvetlerin de yetersiz kalması halinde veya kaydırılan kuvvetler nedeniyle 3 üncü Ordu'nun gücünün azalması halinde İstanbul'daki Avcı Taburlarının yardım amacıyla buraya gönderilmesini öneriyordu. (**)

Ancak 3 üncü Ordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa bir telgrafla Yanya yöresindeki Rum çetelerinin faaliyetinin aslı olmadığını, ayrıca Ordu'nun yeterli gücünün bulunduğunu bildiriyordu.

Tüm bu olaylar nihayet Meclis-i Mebusana yansıyor ve sert tepkilere yol açıyordu.

"Reis - Ekserîyât hâsıl oldu. Müzakerâta devâm edeceğiz. Heyeti vükelâ (kabine) gazetelerde görülmüş. Siz

---

(*) (İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi - Ali Cevat Beyin Fezlekesi-F.Reşit Unat, TTK Bas. Ank 1960, S.35)

(**) (31 Mart Olayı-Sina Akşin, Sinan Yay. İst. 1972,S.34-35)

de taaccüble gazetelerde okumuşsunuzdur. Ona dâir rüfekayı kirâmdan (arkadaşlarımızdan) bazılarının verdikleri takrîrler var. İstîzâh sûretinde. Mecdi Efendi onları okuyacaklar. Birer birer okuyalım da sonra ayrı ayrı müzakere edelim.

Abdülaziz Mecdi Efendi âtîdeki (aşağıdaki) telgrafnâmeyi okudu

Meclis-i Mebûsân-ı

Osmânî Riyâsetine

Geçenlerde verilen îzâhâta binâen Kâmil Paşa ile kabinesine Meclis-i Mebûsânca Hâkimiyet-i Millîye nâmına beyânı itimâd edilmiş idi. Hâli faâliyette bulunan İkinci Ordu Kumandanı Nâzım Paşa bir derece terfi rütbesiyle Harbiye Nezâretine ve eski Mekteb-i Bahrîye ve Tabya Nâzırı Hüseyin Hüsnü Paşa'nın Bahrîye-ye ve Roma Sefâretinden 5-10 gün evvel gelerek Defter-i Hakanî Nezâretine tâyinlerinden dolayı kabinede pek esaslı bir tahvil husûle gelmesinden nâşî yeni kabinenin dahi müstahak-ı itimâd olup olmadığı Meclis-i Mebûsânca tekrâr eylemek üzere bu bâbda esbâbı mûcibe serdiyle îzâhâtı kâfîye ve müstâcile (acele olarak) vermeye Sadrazam Kâmil Paşa'nın dâvet edilmesine, İkinci Ordu'nun vaziyeti hâziresi sebeb-i mûcib addedilerek nizâmnâmei dâhiliyenin ellibirinci maddesi mûcibince müstâcilen heyeti muhteremece karâr verilmesini teklîf eylerim.

Urfa Mebûsu

Saffet (Alkışlar)

Reis - Dün gece gelen telgraf efendim. (Bazılarının söz söylemek istemesine karşı)

Reis - Durunuz efendim. Daha bitmedi. Bunun üzerine Mecdi Efendi âtîdeki takrîri kıraat etti.

Meclisi Mebûsân

Riyâsetî Celîlesine

Tarafı âlî-i sadâret penâhîden Harbiye, Bahriye, Mektebî Bahriye Nâzırlığıyla mârûf Hüsnü Paşa'nın tâyin olduğu gazetelerde görülmüştür. Kanun-u Meşrutiyet'e tevfikan teşkîl eden bir kabine hükümetin siyâseti umûmîyesinden dolayı Meclis-i Mebûsânca ademi itimâd dermiyân edildiği takdîrde heyeti umûmîyesiyle mecbûr olacağı gibi dâirelerine ait şahsen istifâya mecbur olurlar. Husûsatı maruzanın gayrı ahvâlde istifâ vuku bulmadıkça tebdîl-i vükelâ kanunen câiz olmadığı ve Harbiye ve Bahriye Nâzırları istifâ etmedikleri hâlde muhâlif-i usûlü Meşrutiyet olarak tebdîl edilmeleri ne gibi esbâba müstenid bulunduğunun sadaretten istîzâhını taleb ederiz.

29 Kânûnunsâni sene 324
Gümülcine Mebusu İsmail
Manisa Mebusu Sald
Menteşe Mebusu Halil
Manisa Mebusu Şekib
Kırkkilise Mebusu Mustafa
İzmir Mebusu Seyid (*)

Önerge ve takrirler bununla da kalmıyor; Suriye Mebusu Süleyman Efendi, Urfa Mebusu Saffet, Trabzon Mebusu Mazhar Mahmut beyler ve Kayseri Mebusu Mehmet Tevfik Bey de aynı konuda istîzâh kararı alınmasını istiyorlardı.

Hükümetteki değişiklik, Meşrutiyet'in geleceği bakımından çok önemliydi. Zira üyeler Kâmil Paşa'nın hükmedebileceği bakanları göreve getirerek onlar üzerinden Avcı Taburlarını geri gönderip donanmayı kolayca yönlendirebileceğini, böylece de eski rejime dönülmek isteneceğini düşünüyorlardı. Oysa İttihat ve Terakki grubu, başkente yeni

---

(*) (3 Şubat 1324-15 Şubat 1909 gün ve 124 adetli Takvim-i Vekayi'de yayınlanan 27 Kununisani 1324 günü yapılan 25'nci oturumun zabtı)

birlikler getirilmesi ve böylece Meşrutiyet'e bağlı silahlı güçlerin pekiştirilmesi düşüncesindeydi. Bu nedenle de Meclis-i Mebusan Kâmil Paşa'nın peşini bırakacak gibi değildi. Nitekim Meclis-i Mebusan istîzâh önergelerini kabul ediyor, sadarete bir tezkere yazarak Sadrazam Kâmil Paşa'yı kabinedeki değişikliklerle ilgili açıklama yapması için Cumartesi günü Meclis'e çağırıyordu.

SADRAZAM KÂMİL PAŞA MECLİS'E GELMİYOR...

31 Kanununsani 1324 (13 Şubat 1909) günü Meclis-i Mebusan 27'nci oturumunu yapma üzere toplandığında Başkan Ahmet Rıza Bey henüz sadaretten bir cevap gönderilmediğini bildiriyor. Ancak görüşmeler devam ederken Sadrazam Kâmil Paşa'dan bir yazı geliyordu.

"Meclisi Mebusan
Riyâset-i Câlîb-i Âlîsine;

20 Kânûnusânî 1324 târihli tezkere-i âlîyelerine cevâbtır. Heyet-i vükelânın (bakanlar kurulunun) tâdilini (değişmesini) müstelzim (lüzumlu kılan) olan esbâbâ (sebepler) hakkında Meclis-i Âlîye bizzat gidip itayı îzâhâte (bilgi vermeye) mesarrat (sevinçle) arzûsunda bulunmuştum. Harbiye Nâzırı'nın tebdîlinin hâl ve faslıyla uğraşmakta bulunduğumuz mesâil-i mühimme-i hâriciyemize (önemli dış meselelere) şiddeti tealiki olduğumdan bugün îzâhât-ı lâzıme (gerekli açıklama) itasını menâfi-i mukaddese-i vatana (mukaddes vatanın menfaatlerine) irâs edeceği (vereceği) dergân olan (kapı olan) maazeret sebebiyle heyeti muhteremece nazarı ehemmiyetle telâkki edileceğine ve umûm mebûsân-ı kirâmın bahş olunacağına emin olduğum îzâhâtı önümüzdeki Çarşamba gününe (gürültüler), (söz isterim nidaları) mecbûriyet hâsıl ol-

muştur. Bahriye Nâzırı'nın tebdîli ise Arif Paşa Hazretlerinin ibrâzı mukarrer olan (verilmesi kararlaştırılmış olan) kat'î istifânâmesinin kabûlünden ibâret bir emri tabîî olduğu gibi Maarif Nezâreti'ne Ziya Paşa Hazretlerinin tayini dahi nezâretin zaten açık bulunmasından ve vekilin istifâ etmesinden endîşe bahş eylemiştir. Bununla berâber istîzâhın (soru öneresinin) mevzûunu teşkîl eden tebdîl-i vükelâ (bakanların değiştirilmesi) meselesine terdîfen (ilâveten) Dersaâdet'te bulunan Avcı Taburlarının çıkarılmasına dâir sadâretten emir ita kılındığı (emir verildiği) ve bu emrin infâzına vuku bulan muhâlefet üzerine Harbiye Nâzırı'nın tebdîl edildiği (değiştirildiği) rivâyet olunmakta olup, bu rivâyetin dahi mevcûd mebûsânı kirâmın takdîrâtını şimdiden ihlâl ve efkârı umûmîyeyi (kamu oyunu) bir galeyanı nâbecâya sevk etmek niyeti müfessetkârânesine (fesatlığına) mebnî (dayalı) olacağından bu şâiyânın mugayiri hakikat (gerçeğe aykırı) olduğunu şimdiden beyân eylerim. (Gürültüler) (Reis Bey, söz isterim sesleri) Kanun-u Esâsî'nin kefil olduğu idâre-i Meşrûtanın (Meşruti yönetimin) muhâfazası emrindeki mesâi-i mütevellîyenin (bir şeyin idaresi kendisine verilmiş olan kimsenin mesaisi) ciddiyetine en büyük delil de Harbiye Nezâreti'ne tâyin olunan Nâzım Paşa hazretlerinin şahsıdır ki, iktidâr-ı askerîsini ve hamiyeti vatanperverânesini (gürültü, îzâhât kâfidir sâdaları) takdîr etmeyecek bir sâhibi vicdan tasavvur edemediğimin beyânına ibtidâr kılındı efendim. (Gürültüler)

21 Muharrem 1327 Kânûnusânî 324

Sadrazam Kâmil (*)

Kâmil Paşa'nın bu yazısı Meclis-i Mebusan'ın büyük tepkisine neden oluyordu. Zira Sadrazam Meclis'e gidişini erteli-

(*) (5 Şubat 1324 -17 Şubat 1909 gün ve 126 adetli Takvim-i Vekayi'de yayınlanan 31 Kanunusani 1324 günü yapılan 27'inci oturumun zabtı)

yor, aynı zamanda da bu yazı ile istenen bilgileri vererek durumu geçiştirmeye çalışıyordu.

"Yusuf Kemal Bey - Kanun-ı Esâsîye muhâlif olan şeyi dinlemeyiz efendim. (Gürültüler devam eder.)

Reis - Müsaade buyurun efendim. Söz alanlar var.

İsmail Hakkı Bey (Bağdat) - İstîzâha takrîren cevap veriyor. Kabûl edilmez (...)"(*)

Böylece Meclis-i Mebusan'da hava gerginleşiyor, Sadrazam Kâmil Paşa bir anda boy hedefi haline geliyordu. Ancak bu tecrübeli devlet adamının takındığı tavır ve yaptığı uygulamalar tepki görmeyecek gibi değildi:

"Reis- Harbiye Nâzırı Paşa Hazretlerinin cevabı var. (Okunsun sedâları)

Seyid Bey tarafından müşârünileyh Rıza Paşa Hazretlerinin protestonâmesi ber-vech-i âtî kıraat edildi:

Harbiye Nezâretinden istifa etmediğim hâlde esbâb-ı mucibesi bildirilmeksizin Mısır fevkalâde komiserliğine tâyin edilmiş olduğumu geçen Çarşamba günü Sadrazam Kâmil Paşa Hazretleri Babıali'ye dâvetle şifâhen teblîğ ve âhiren irsâl buyurdukları tezkere ile teyid eylemiştir. Ahkâmı mukaddesini kat'îyyen ve tamâmen muhâfazasına cümlemiz ahd ve misâk eylediğimiz Kanun-ı Esâsîye ve hayât ve Meşrûtiyet-i Osmânîye'ye külliyen muhâlif bulunan şu teblîğ ve tevcîhât tarafı âcizânemden hiç bir vechile kabûl olunmayacağını arz ve kanunen tahtı temînde bulunan hukuku sarîhanın muhâfazasını heyeti muhtereme-i mebûsândan talep ve istidâ ederim ol bâbda.

Âyân âzâsından

Ali Rıza

(*) (5 Şubat 1324-17 Şubat 1909 gün ve 126 adetli Takvim-i Vakayi'de yayınlanan 31 Kanunusani 1324 günü yapılanâ 27'inci toplatının zabtı)

(Sürekli alkışlar, bravolar, gürültüler.)

Bilâhare Bahriye Nâzırı'nın telgrafnâmesi gelip Seyid Bey tarafından ber-vech-i kıraat olunur.

"Meclis-i Mebusan"

Riyâseti Celîlesine

15 Kânûnusânî 1324 târihiyle makamı sadârete takdîm etmiş olduğum istifâ kabûl edilmeyerek vâki olan ibrâm ve ısrâr üzerine onbeş günden beri vazîfe-i nezâreti resmen îfâ ve müteaddid kereler Meclis-i âlînizde de îzâhât verdiğim hâlde sadrı müşârünileyh tarafından hod be hod azl edilip makamıma diğerinin tâyin olunması kanun-u Meşrûtiyet'e mugayyir-i kanun olan şu hareketini protesto ederim.

31 Kânûnusânî 324

Arif Hikmet (*)

İki sabık nazırın gönderdiği yazılar nedeniyle olay resmen Meclis-i Mebusan'a yansımış ve milletvekillerinin olaya el koyma zorunluluğu doğmuş oluyordu. Nitekim bu yazıların okunmasından sonra Meclis-i Mebusan adeta karışıyor, her kafadan bir ses çıkıyor. Üstelik olay Meclisle sınırlı kalmıyor, nazırların bu şekilde değiştirilmesi Harbiye ve Bahriye nezaretlerinin bünyelerinde de heyecan ve tepkiye yol açıyordu. Bu durum da yine Meclis-i Mebusan'a yansıyordu.

"Yusuf Kemâl Bey - (...) diyor ki Üçüncü Ordu'dan dört taburu filan yere gönderiniz. Onların kimisi Üçüncü Ordu'da noksan zuhûruna sebep olur. Üçüncü Ordu'dan İstanbul'a celbedilen Üçüncü Taburlarını gönderiniz diyor. (Avcı Taburları kastediliyor.)

-Lüzum görülürse, diyor.

İsmail Kemâl Bey - İstanbul'un muhâfaza-i asâyişi dört

(*) (5 Şubat 1324 -17 Şubat 1909 gün ve 126 adetli Takvim-i Vekayi'de yayınlanan 31 Kanunusani 1324 günü yapılan 31'inci oturumun zabtı)

tabura münhasır değildir. İstanbul'da kırk tabur daha asker var.

Esat Paşa - O dört tabur İstanbul'un asayişini muhâfaza etti.(...)

Reis - Memleketin kuvve-i bahriyesinin heyecan içinde olduğunu gösterir bir kağıt var. Zırhlı süvârileri tarafından gelmiş. (Okunsun sadâları)

(Seyid Bey tarafından okundu.)

Meclisi Mebûsân

Riyâseti Celîlesine

Merbûten huzûru efsûnânelerine ve sûreti mussaddıka sadâreti âzâmiye takdîm kılınan mufassal protestoda arz ve beyân edildiği üzere Harbiye ve Bahriye Nâzırlarının şöyle bir zamanda ve bilâsebeb tebdîlleri Meşrutiyet'e muvâfık görülmeyeceği mevcût galeyânın tezyîdine mûcib olacağı ve ilerde şâyân-ı teessüf ahvâlin zuhûr edeceği anlaşılmasına binâen herhâlde husûsatı mârûzâtın Meclis-i celil-i mebûsanca nazarı dikkat ve ehemmiyete alınarak icâbının icrâsına acîlen bezl-i inâyet olunur ol bâbda.

29 Kânûnusânî 324

Abdülhamit Kruvazörü Süvârisi Kaymakamı (mühür)

Peyki Şevket Kruvazörü Kolağası (mühür)

Zırhlı Âsâr-ı Tevfik Süvarisi Binbaşı (mühür)

Zırhlı Donanmayı Hümayun Komodoru (mühür)

Mahir Said Bey- Askerler siyasete karışmaz efendim. (Gürültüler)

Abdül Azmi Bey- Askerler Meclis-i Mebûsân'a istidâ vermekten memnûadır efendim.

Reis- Dinleyiniz efendim. Sonra söylersiniz.

Talât Bey (Ankara) - Selâmeti vatanı tehlikede gören her ferd karışabilir. (şüphesiz sadâları)

-Her sâhibi hamiyet olan vatan için söz söyleyebilir.(...)"(*)

Bir yandan askerlerin de devreye girmesiyle siyasi durum daha bir gerginleşiyor ve Meclis çatısı altında tartışmalar sertleşiyordu. Meclis-i Mebusan Kâmil Paşa'ya karşı "yek vücûd" bir tavır içinde sayılmazdı. Bazı milletvekilleri, Kâmil Paşa'yı eleştirmiyor, aksine onun uygulamasını hoş karşılayabilecek bir çehre yansıtıyordu.

"Reis - Kozmidi Efendi, Lütfü Beyin sıra efendim. Sizin değil. Şimdi yazayım.

Lütfü Bey- Söze başlamadan evvel şurasını söyleyeyim ki Kâmil Paşa'yı vallah asla ve kat'a tanımam. Ne oğlunu tanırım ne de nerede olduğunu tanırım. Mebus olalı bir defa ne Babıali'ye ne konağa gitmemişimdir. Hiç bir defa gitmedim.Söyleyeceğim şeyi Allah'ın vahdetine ve vicdânıma tâbiyen söyleyeceğim. Bu işin târihçesi malûm. Bundan iki ay mukaddem sadârete geldi. Bir müddet sonra her ne olduğunu biliyoruz. Bazı gazetelerle Tanin Gazetesi'nde (Hüseyin Cahit'in yazılarını kastediyor) bu zat arasında ihtilâf zuhûra geldi. Bu ihtilâf bir şübhât-ı istîzâh şeklini aldı.

Ne sûretle olduğunu biliyoruz. Kâmil Paşa hazretleri hakkında olan alkışların hâlâ aksi sadâsı buradadır. Şöyle bir zamanda biliyorum ki bir takım ahâlî hatta bir kesim mebuslar bunun aleyhindedir. Onlar efkârı umûmîyenin bunun hakkında gösterilen itimâddan yılarak buradan muvakkaten çekildiler. Tabîî bir fırsat bekliyorlardı ve itirâf edelim ki su uyur, düşman uyumaz efendim.(**)

Halil Bey- Düşman sözünü geri alsın.

(*) (5 Şubat 1324-17 Şubat 1909 gün ve 126 adetli Takvim-i Vekayi'de yayınlanan 31 Kanunusani 1324 günü yapılanâ 27'inci toplatının zabtı)

(**) (Konuşmacı Hüseyin Cahit'i kastederek Kâmil Paşa için verdiği istizahı anımsatıyor)

-Kâmil Paşa biraz da bu fırsatı bunlara verdi. (Şimdi sözünüzü geri alınız) (gürültü) (devamla) Öğle mesele oldu ki zâhirde pek ziyâde sûitelâkkiye meydan verildi. İki tâne Harbiye ve Bahriye, Adliye Nâzırı'nı çıkarmamış, Bahriye Nâzırını haberi olmaksızın azletmiş. Tabîî bu güzel bir silâh oldu. Vay, Kâmil Paşa istibdâdı iâde, millete tecâvüz ediyor gibi herkesce, ahâlî arasında tedhîşi izhâr ettiler. Fakat düşünülürse Kâmil Paşa gibi elli altmış seneden beri efkârı hâr-i pîrurânesi olan bir adamın böyle arz ettiğim gibi yirmibeş gün evvel buradan alkışlarla giden, ne oldu da böyle bir hafta içinde birden bire en muhterem olan, en hürriyetperver bir adam müstebîd oldu. Bu gibi şeyler tâ ki bir parça emniyetsizlik verir. Tâ ki bu vâki olan şâyiâ hakkında. Onun için bendeniz kendi nefsime bu meseleyi bir hukuk nokta-i nazarından tedkîk ettim. Gördüm ki bu mesele de öyle Kanun-ı Esâsîye büyük tecâvüz vâki değil. Kanun-ı Esâsîye dâiresinde her yerde nâzırlar, hükümdârlar gerek imparatorlar olsun bunların vekîlidir. Vekîlleri azil ve nasb etmek her dâvette kabûl olunmuş bir haktır. Hükümdârlara âittir. Bu öteden beri bilirsiniz ki kuvvetler taksimine dâir olan nazarî yerlerin esâsını teşkîl eder. Kuvvetler yek diğerlerinden ayrı olmalı ki kuvvetler arasında istibdât husûle gelmeden temâs hâsıl olsun."(*)

"Reis - Efendim, heyeti Mebûsân'ın ekseriyet âzâ ile verdikleri karâr üzerine Sadrazam Paşa hazretlerinin hemen buraya taşrifleri talep olunmuştu. Telgrafla kendilerine yazılmış ve tahrîren de baş hademe vasıtasıyla gönderilmişti. Şimdi aldığım cevabı Seyid Bey lûtfen okuyacaklar (...)

Meclis-i Mebûsân

Riyâseti Cânib-i Âlîsine

(*)(5 Şubat 1324-17 Şubat 1909 gün ve 126 adetli Takvim-i Vekayi'de yayınlanan 31 Kanunusani 1324 günü yapılan 27'inci toplantının zabtı)

Bugün Meclis-i Mebûsân'dan isbât-ı vücûd olunması hakkındaki tezkere-i âlîyeleri şimdi alındı. Mer'î olan şâyiât ehemmiyetten ârî olduğu gibi elyevm hiç bir heyecân mevcûd olmadığından ve teâlîsi lâzım gelen îzâhâtın sûreti (...) olması muktezî olub zaman ise gayrımüsâid bulunduğundan icâb eden esbâb ve delâil bilâtaraf tehiyye edilerek Çarşamba günü Meclis-i Mebûsân'a azîmet edileceği bilvesîle tezkere-i senâverî terkîm kılındı efendim.

31 Kânûnusânî 324

Sadrazam

Kâmil

Bunun üzerine milletvekilleri yeniden tartışmalara başlıyor. Kâmil Paşa lehindeki ve aleyindeki görüşler açıkca ortaya konuyordu. Nitekim konuşması gürültülerle kesilen Hüsnü Bey, Harbiye Nezâretine tayin edilen Nâzım Paşa'nın da mücadeleci bir Meşrutiyetçi olduğunu vurguluyor "Nâzım Paşa hazretleri malını mülkünü hakk-ı âlîyenin, canını da Meşrûtiyet için fedâ etmiş bir zâttır. Beş, altı sene Erzincan'da kal'a bend oldu" diyordu. Hüsnü Beyin konuşması yer yer milletvekilleri tarafından çıkarılan gürültülerle kesilip protesto ediliyordu. Ardından Habib Efendi kürsüye geliyor ve durumu ortaya koyan bir konuşma yapıyordu:

"Reis - Habib Efendi söz sizindir.

Habib Efendi (Bolu) - Ben, iki nokta-i nazardan söz söylemek istiyorum. Birisi Zöhrab Efendi'nin sözüne karşı. Bahriye zâbitânının bu yolda bir mazbata ile Meclis-i Mebûsan'a mürâcaat etmeleri muvâfık değildir, dediler. Vakıa bu evvel emirdi muvâfık olmayabilir ve olmazda. Fakat bunlar meşrû bir tarîk (yol) takib etmek istiyorlar. Zira diyorlar ki, başımıza konulmuş olan Hüsnü Paşa, devr-i sâbıkta hafiyelikle ve sâire bir takım ahvâlî husûsîyesiyle fenâ bir mevki kazanmıştır. Bu adam bu mevkie gelmekle biz asker olduğumuz için itaate

mecbûruz. Borçluyuz. İtaat ettiğimiz halde donanmalarımız yine Haliç'e hapis edilecek. Hiç bir kuvvet kalmayacak. Bunun için biz kumandan tanımayız. Zîrâ biz tanırsak itaate mecbûruz, dediler. Bundan dolayı vâki olan hareketlerinin bir hatâ gibi telâkki edilmemesi lâzımdır.

İkincisi de Sadrâzam'ın bu gibi dolapları, fırıldakları çevirmeye, neden dolayı mecbûr olduğunu anlamak lâzım. Ahvâle bakılırsa bir kaç sebeb var. Birincisi burada bulunan Avcı Taburlarının kışlaları münâsebetiyle dâimâ o civârda, Yıldız civârında manevra yapmaları. Zîrâ bunların zâbitleri vaktiyle vatan için, millet için ayağından çarığı çıkarmamış, dağda, bayırda yorulmak bilmez, genç, hamiyetli adamlardan ibârettir. Bunlar milletin yedirdiğini helâl ettirmek için çalışmak istiyorlar. Bunun için de civârdaki arâzînin ahvâlinden istifâde ile tâlim ve manevra yapıyorlar. Sadrâzam bunların, bu manevralarını bir sened, bir hâcet makamında tutarak güya sarayın etrafında büyük manevraları bir suikasta müstenîd etmiş gibi göstermeye çalışıyor. Bunun için bu Taburları buradan atmak cihetini düşünüyor. Bu cihetle Mabeyne yaranmak istiyor. İkincisi, donanmanın hareketidir. Zîrâ donanmamız Marmara'ya gidip gelirken arasıra Beşiktaş'ın önünden geçiyor yahut orada demir atıp, yatıp duruyor. Evvelden beri zaten Pâdişâhı, donanma ve ordu aleyhinde bulunacaktır diye korkuttuklarından, bunların şu vaziyette bulunmalarını, orada manevra etmelerini yahut demirleyip durmalarını Pâdişâha "senin aleyhine istimâl edecekler" mehâzında gösteriyor. İşte Çarşamba gecesi de Mabeyne gidip bu yolda söylemiştir ki , bunların hal'ine çalışacaklardır. Bu hâcet makamında gösterilmiştir.

Şimdi, Sadrâzam'ı bu ahvâle mecbûr eden bir kaç sebeb var. Bunlardan birincisi Meclis-i Vükelâ'da mazbatalarını ita heyetinin istememesinden ibârettir. Zîrâ bu mazbata tedkîk

olunursa Sadrâzam'ın da pek çok sûiyâtı meydana çıkacak, milletin vekilleri pek çok hakayika (gerçeklere) muttali olacaklar. Bu hakayika itaları hasebiyle Sadrâzam da ita misafirleri meyânına girecektir (Akışlar). Bundan dolayı bütün kuvvetiyle buna mâni olmak istiyor. İkincisi de Kanun-ı Esâsîde şimdi vücûda getirilen tâdîlâttır. Bu tâdîlât her gün gazetelerde ilân ve tedrîcen neşrediliyor. Bunu görünce Sadrâzam bakıyor ki Mabeyne eski tahakkümü kalmayacak. İşte bunları da esâs ittihâz ederek bir gün evvel bu milletin nigâhbânı olan bu Meclis-i muhteremi dağıtmak esbâbına teşebbüs etmek istiyor. (Umûm, elinden gelmez. Yapamaz! Yapamaz!)

Hattâ buna delil olmak üzere arz edeyim. Şimdiye kadar biz burada içtima ettiğimiz güne kadar bize kanun lâyihâlarını göndermediler. Defaatle muhterem arkadaşlarımız Babıali'ye tevdî edilmiş olanları neye göndermiyor dediler. Yalnız milletle vekilleri arasına büyük bir set çekecek olan Matbûât Nizâmnâmesini gönderiyor ki tâsdîk edilsin de milletin dili bağlansın. Dilsiz olarak yaşasın. Bu vechile hürriyetin en büyük rehn-i nümâsı olan serbest-i malûmâtı (haber alma özgürlüğü) ellerinden alsın. Evvelâ bunu gönderiyorlar ki bu sûretle milletle muhterem vekillerinin arasına nifak sokmağa çalışıyorlar. Sonra istediği gibi oyununu oynayacak. Nâzım Paşa vakıa son derece hamiyetine itimâd eylediğimiz kumandanlarımızdan olduğundan şimdi bunu taayyün edecek. Fakat onbeş gün sonra da yerine Şevket Paşalar gibi adamları koyacak. Bahriyeyi de Hüsnü Paşa gibi bir adamın eline verip donanmayı Haliç'e hapis edecekler. Sonra diyecekler ki, Şubat oldu bu sene içtima bitti. Gelecek sene içtima ediniz. Bize bu **lâkırdıyı söyleyecekler. Bu vechile Allah muhâfaza buyursun.**

(*)(5 Şubat 1324 -17 Şubat 1909 gün ve 126 adetli Takvim-i Vekayi'de yayınlanan 31 Kanunusani 1324 günü yapılan 27'inci toplantının zabtı)

93 târihindeki vaziyeti almak istiyorlar. Fakat hiç bir vakitte milletin nigâhbânı olan bu Meclis, bu erkânı muhtereme, buna mârûz kalmayacaktır. Zîrâ bu nigâhbânı millet olan âzâ-yı kirâmın zuhûru olan Cenâbı Allah sânîyen sâf ve pâk kalplerden âlî hamiyetlerden terkîb ve teşkîl olan muhterem ordumuzun sivri kasatura ve süngüleri ve donanmamızın cesîm toplarıdır (sürekle alkışlar). İşte bu esbâba binâen cümlemizden yaralı bir aslan gibi yerde yatan, çırpınan vatanımızın selâmeti nâmına bir şey istirhâm ederim ki Sadrazama adem-i itimâd beyân eyleyip (güvensizlik oyu) Pâdişâh'dan evvelâ muhterem ordumuzun süngüsüne, sonra da donanmamızın topuna istinâden bir başvekilin tâyinini istirhâm ederim. (Alkışlar)." (*)

Bolu milletvekili Habib Efendi'nin konuşması, Kâmil Paşa'nın hedeflerini ortaya koyması bakımından son derece önemliydi. Bu konuşmanın ardından 102 milletvekili tarafından imzalanan bir önerge Meclis Başkanlığına veriliyordu.

"Reis - Efendim bir karâr var. Yüziki mebus tarafından imzalanmış. Müsaada buyurursanız onu okuyayım. Eğer devâmını arzû ediyorsanız devâm edelim. (Karâr okunsun sadaları) Okunsun efendim.

Seyid Bey tarafından âtîdeki kararnâme okundu:

Sadrazam Paşa hazretlerinin kabindeki tebdîlâtı âhire hakkında itayı îzâhât etmek üzere Meclis-i Mebûsânca karâren vuku bulan dâvete rağmen Meclis'te ısbât-ı vücûd etmeyerek îzâhâtı matlûbeyi ademi itada ısrâr etmesi ve devletin siyâseti dâhilîye ve hâricîyesini bir haffî mübhemiyette bırakmakta devâm eylemesi vücudu hükümetle kabili telif olmayıp bu hâlin devâmı Meşrûtiyet ve hürriyeti siyâsîye-i Osmânîyeyi tehlikeye ilka etmek olduğundan heyeti mebûsân Sadrâzama ade-

(*) (5 Şubat 1324 -17 Şubat 1909 gün ve 126 adetli Takvim-i Vekayi'de yayınlanan 31 Kanunusani 1324 günü yapılan 27'inci toplantının zabtı)

mi itimâd (itimâtsızlık) dermiyân eder. (Yüziki mebûsân imzâları)"

VE KÂMİL PAŞA İSTİFA EDİYOR

Bunun üzerine Meclis-i Mebusan'da tartışmalar şekil değiştiriyordu. Konu "güven oylaması" niteliği alırken sadâretten Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na süpriz bir yazı geliyordu.

"Reis-Nizâmnâmeyi okuyor, dinler, misiniz?

Seyid Bey 61'inci maddeyi okur. Bu esnâda sadâretten bir tezkere gelir. Seyid Bey okur.

Tarafı senâverînden Meclisi Mebûsân'da îzâhât itasının Çarşamba gününe tâliki esbâbına dâir ikinci defa olarak yazılan tezkere-i acizi üzerine Meclisce kanaat hâsıl olmayarak galeyânı efkârın devâm etmekte olduğu tahkikat-ı vakadan anlaşılmıştır. Kanun-ı Esâsî'nin otuzsekizinci maddesine riâyet olunmadığı hâlde galeyânı efkârdan dâhilen ve hâricen husûle gelecek vahametin mesûliyeti bâdîlerine ait olmak üzere hemen bilistifa mührü hümâyûnu zât-ı şâhâneye arz ve takdîm ile Meclis-i Mebûsân'a hazırlamakta olduğum beyânâtı matbuât vasıtasıyla neşr ve ilâna mecbûr olacağımdan bu bâbda cevab-ı âlîlerine muntazır olduğumun beyânına ibtidâr kılındı."

21 Muharrem sene 327

31 Kânûnusânî sene 324

Sadrazam

Kâmil

Böylece Kâmil Paşa mührü teslim ediyor ve siyasal bakımdan havayı iyice sertleştirdikten sonra sadaretten ayrılıyordu. Bu durum yine de Meclis-i Mebusan'ın gücünü kanıtlıyor ve ilk raundu,Meşrutiyet'in savunucusu İttihat ve Terrakki grubu ile diğer Meşrutiyetçi güçler kazanıyordu.

"Vezîr-i meâl-i semîrim Hüseyin Hilmi Paşa Kâmil

Paşa('nın hasb-el lüzûm vukû'ı inisâline '(ayrılmasına) mebnî mesned-i sadâret ve ehliyetinize binâen uhdenize ve mesnedi meşîhât (şeyhlik, şeyhülislamlık)dahi Rum ili Kadı-askeri Ziyaüddin Efendi uhdesine ihâle ve tevcîh kılınmayla diğer vükelânın bilintihâb memuriyetleri icrâ olunmak üzere arzı ve Kanun-ı Esâsînin muhâfazası ve memleketin idâre-i asâyiş ve emniyeti ve devleti âliyye ve memâliki şâhânemizin ümrân ve terâkkîsi ve kâffei tabaamızın (bütün tabaamızın) saâdeti hâli refâh-ı esbâbının istikmâli (tamamlanması) matlubı kat'î-i şâhânemizdir. Cenâbı hak, tevfikatı ilâhîyesine mazhar buyursun. 22 Muharrem 1327"(*)

Abdülhamit'in bu buyruğuyla istifâ eden Kâmil Paşa'nın yerine, Kâmil Paşa kabinesinde Dahiliye Nâzırı olan Hüseyin Hilmi Paşa'yı Sadrâzamlığa tâyin ediyordu. Hüseyin Hilmi Paşa 1855 yılında Midilli'de doğmuştu. 1874 de Midilli Tahrirat Kalemine maaşsız olarak atanmış böylece parlak kariyerine başlamıştı.

Hüseyin Hilmi Paşa 1885 de Suriye Mektupçuluğuna, 1892'de Bağdat'da arâzi-i seniye idare müdürlüğüne, 1893 de Mersin Mutasarrıflığına atanmıştı. 1896 da Beyrut'a bağlı Nablus Mutasarrıflığına, 1897de Adana Valiliğine atanan Paşa 1902 yılında (o dönemde bu görev çok önemliydi). Makedonya Genel Müfettişliğini üstleniyordu. Hüseyin Hilmi Paşa bu görevi yürütürken, İttihat ve Terakki Cemiyeti de Selanik ve Manastırda hızlı örgütleniyordu.

"İttihat ve Terakki teşkilâtı başlayınca Hüseyin Hilmi Paşa'nın mevkii güçleşmişti. Sultan Abdülhamit Han'ın bendei has ül hası olmakla berâber İttihat ve Terakki Cemiyet-i hafîyesinin Kanun-ı Esâsî ahkâmını iâdeden ibâret olan programını meşrû addetmemek elinden gelmez ve hâbb-ı vatan vic-

(*) (Son Sadrazamlar - İbnülemin Mahmud Kemal (İnal) - C3.S. 1665)

dânını bir kaç ay bocaladı. Faal bir vazîyet almadığı cihetle kendini her iki tarafca da lisana getirmedi."(*)

Hüseyin Hilmi Paşa bu görevdeyken Padişah'a yazdığı bir raporda **"Burada benden başka herkes İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üyedir"** demesiyle de ün yapmıştı. Hüseyin Hilmi Paşa bununla birlikte, İttihat ve Terakki'ye karşı Padişah'ın hafiyeleri kadar sert ve acımasız davranmıyordu. Bu nedenle İttihat ve Terakki de Paşa'ya **"mülâyim"** yaklaşıyor, böylece Paşa, Meşrutiyet kabinelerine Dahiliye Nâzırı olarak giriyordu.

İttihat ve Terakki 'nin Paşayı destekler bir eğilim içinde bulunması nedeniyle Hüseyin Hilmi Paşa nihayet Kâmil Paşa'dan boşalan sadâret makamına yükseliyordu.

Bu arada ilginç bir olay cereyan ediyordu. Sardazam Kâmil Paşa, Meclis-i Mebusan'a görevinden istifa ettiğini bildirmesine rağmen parlamenterler yine de güven oylamasına giriyorlardı. Bu oylamaya 262 milletvekili katılıyor ve şu sonuç alınıyordu:

198 oy adem-i itimâd (güvensiz)

8 oy itimâd (güvenli)

3 oy mâzûr (özürlü)

53 oy itayı reyden istinkâf edenler (oy kullanmaktan kaçınanlar)

"Kâmil Paşa meclise gelmek istemediğini bildirmişti. Bu kararı saraya bildirmeğe beni memur ettiler. Talât Bey (Paşa) ile kalktım, gittim. Başkâtip aracılığıyla Sultan Abdülhamit'e arzettik. Mühürü aldırmak için birini göndermiş. Kâmil Paşa vermemiş, yarın sabah bizzat mühürü getirir ve arzı keyfiyet **ederim, demiş. Biz ısrar ettik. Hünkâr bir ikinci adam daha**

(*) (Abdurrahman Şeref'ten aktarma-Son Sadrazamlar -İbnülemin Mahmud Kemal (İnal), C.3, S.1664)

gönderdi. Kâmil Paşa tezkere yazmış, mühür gelene kadar saatler geçti.Sadârete üç aday gösterildi. Başta Hüseyin Hilmi Paş'nın tayinini istemiştik. Uygunluk cevabı alındı. Oradan kalktık, Nişantaşı'nda Hüseyin Hilmi Paşa'nın konağına gittik. Kar yağıyordu. Kira arabasının atlarının ayakları kardan kayıyor, gece yarısı tenha yokuşta, ikimiz de yaya yürümeye mecbur olduk. Hüseyin Hilmi Paşa'nın konağında herkes uyuyormuş. Kapıyı açtırmak bir saat sürdü.Gecelik kıyafetleriyle geldi. Meseleyi anlattık. Mübârek adam nazlanmaya başladı. Sadâreti kabul etmedi. Hayli uğraştık. Meclisin destek olacağından söz ettik, güç bela kandırdık. Oradan çıktık. Ortalık ağarmaya başlamıştı. Şeref Sokağı'ndaki kulübe geldik, yattık."(*)

1909 BAHARINDA DÜVEL-İ MUAZZAMA VE OSMANLI

1909 baharında Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak varlığı ile ilgilenen ülkelerin başında (asırlardır olduğu gibi) İngiltere ve Rusya geliyordu. Almanya'da aynı yolu izliyor, fakat Abdülhamit ile Wilhelm'in dostluğu, Prusyalıların kaleyi **"içten fethetmelerine"** neden oluyordu. Sonraki yıllarda İttihat ve Terakki Almanya yanlısı teslimiyetçi bir politika izlemekle suçlanacaktı. Ama bu teslimiyetçi politika, daha Sultan Abdülhamit zamanıda oluşmaya başlamıştı. Bağdat Demiryolu ayrıcalığının Almanya'ya verilmesi ve Goltz Paşa gibi Prusyalı generallerin Türk ordusunu reorganize etmekle görevlendirilmesi bunun bir göstergesiydi. Keza silah ithalatı da bu politikanın vazgeçilmez uzantısıydı.

1909 yılı Avrupa'daki kamplaşmanın belirginleştiği bir yıl oluyordu. Dünya savaşına giden yolda olayların daha yoğun

(*) (Ahmet Rıza Bey'in anıları-Arba Yay. İst. 1988, S.34)

bir biçimde yaşandığı gözleniyordu. İngiltere - Rusya ve Almanya arasındaki rekabet daha çok kendini Memâlik-i Osmânîye'de (Osmanlı topraklarında) hissettiriyordu. Almanya'nın güdümündeki (veya en azından desteğindeki) Avusturya - Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i ilhak ettikten sonra Osmanlı İmparatorluğu ile bir de anlaşma yapıyordu. Anlaşmanın hükümleri ise şöyleydi:

"1- Berlin muâhedesinin Avusturya'ya Yeni Pazar sancağında verdiği haklardan vazgeçmek;

2- Kapitüler olmamak üzere Osmanlı hükümetiyle ticaret muâhedesi yapmak ve gümrüklerin yükselmesine râzı olmak;

3- Bosna-Hersek'teki mîrî toprakların karşılığı olarak 2,5 milyon lira (altın) vermek."(*)

10 Ocak 1909 günü yapılan bu anlaşmadan sonra Avusturya - Macaristan İmparatorluğu, Sırbistan'ı tehdit etmeye başlıyor ve böylece savaş ihtimali baş gösteriyordu. Almanya bir yandan Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu aleyhi'deki bu faaliyetlere yeşil ışık yakarken, diğer yandan Bağdat Demiryolu hattı sayesinde Basra Körfezi'ne, yani İngiltere'nin de gözünü diktiği petrol bölgesine ulaşmak üzere çalışmalarını yoğunlaştırıyordu.

Bununla birlikte Almanya Meşrutiyet'in ilk aylarında İttihat ve Terakki'yi tam olarak çözemiyor, çözemediği için de yeni yönetimi şüphe ile izliyordu.

İttihat ve Terakki'nin açığa çıkmaması, hala "gizli cemiyet" karakterine dayalı politika yapmaya çalışması Almanya'nın işini zorlaştırıyordu. Fakat Meclis-i Mebusan'ın açılmasıyla birlikte Ahrar Fırkası'nın "Anglo-Sakson" politika üstlenmesine karşılık İttihatçıların ulusal, merkezi ve bürokratik, Prusya devlet modeli'nin savunuculuğunu yapması Ber-

---

(*) (Türk İnkılabı Tarihi - Y. Hikmet Bayur - TTK.İst. 1940 -S. 280)

lin'in bu İttihatçılara daha sıcak bakmasına yol açıyordu. Meclis-i Mebusan "intihabında" Ahrar'ın uğradığı yenilgi ve ardından da İngilizlerin dostu Ali Haydar Mithat Bey'in Âyân Meclisi azalığına karşı İttihat ve Terakki 'nin aldığı tavır, Berlin'in güvenini pekiştiriyordu. Nihayet Sadrazam Kâmil Paşa'nın istifası, Londra'nın umutlarına onarılmaz bir darbe indiriyordu. Zira Kâmil Paşa İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu içindeki tek ve en güvenilir ayağını teşkil ediyordu. Onun da safdışı bırakılmasıyla İttihatçılar mutlak iktidarlarına bir adım daha yaklaşıyorlardı ki bu, İngiltere'nin İmparatorluk üzerindeki etkisini tamamen kaybetmesi anlamına geliyordu. Böylece İngiltere'nin Meşrutiyet yönetiminin bu önemli unsuruna duymak istediği güven tamamen kayboluyordu. Geriye Mahmut Celalettin Paşa'nın oğlu, Prens Sabahattin'in gölgesi altında kurulan Ahrar Fırkası kalıyordu. Aslında **"Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet"** ilkeleriyle Anglo - Sakson temel üzerinde kurulan Ahrar Fırkası, İngiltere'nin etkinliği için biçilmiş kaftandı. Ama, Ahrar'ın tabanı olmadığı, yapılan seçim sonucu açıkça ortaya çıkmıştı. Üstelik halk arasında yeterli yandaşı bulunmayan Ahrar'ın, iktidarı silahlı güç ile alması olanağı da yoktu.

Ancak İngiltere İttihat ve Terakki 'nin eski Jön Türkler gibi kendi güdümünde değil de Osmanlı çıkarları doğrultusunda hareket edeceğini anlayınca, yönetime karşı adeta bir cephe oluşturuyordu.

"İngiltere ve Rusya, Türkiye'nin bütün hoşnut olmayan unsurlarıyla birleştiler. Bunlar arasında Ermeniler, Rumlar, Kürtler, Çerkezler gibi ırkî ve dinî azınlıklar, eski rejim mensûbları, dinsel bağnazlar, muhalif basın liderleri, yeni rejimden umdukları nimetleri bulamayanlar, prensip itibarıyle gizli komiteye karşı çıkan bazı aydınlar bulunmaktay-

dı."(*)

Nitekim Kâmil Paşa ile ilgili olaylar gelişirken Sadrazam'a en büyük destek İngilizlerin egemenliğindeki Kıbrıs'tan çıkan ve **"redington giyip Kraliçe'nin doğum günü balosunda hazır bulunan" Derviş Vahdeti'nin gazetesi "Volkan"** dan geliyordu. Kısacası İngilizlerin rahatsızlık duyduğu İttihat ve Terrakki ağırlıklı Meclis-i Mebusan'a karşı yeşil sancaklar açılıyor, parlamenter sistemde **"İslami siyaset"** (Dinsel - Siyasal faaliyet) başlıyordu.

Volkan demek, Derviş Vahdeti demekti. Derviş Vahdeti ise hem radikal Müslümanları, hem de İngilizleri memnun edecek bir yol izliyordu. Bu dönemde siyasi kulislerde en çok görülen şahısların başında "İngiliz Sefareti Baştercümanı Fitz Maurice idi." (...) **İntelligence Service'in ileri gelen bir adamı olan Fitz Maurice adeta bir "şeriatçı" kesiliyordu.(**)**

Fitz Maurice'e bazan bir baloda sarıklı bir milletvekiliyle, bazan Meclis-i Mebusan'da veya siyasi bir kulüpte rastlamak mümkün oluyordu. Çoğunlukla milletvekilleriyle temas kuruyor, onlara çeşitli telkinlerde bulunuyordu.**"Meşrutiyet'in bu devrinde en menhus bir rol oynamış riyakâr bir çehre.**

Yabancı entrikaları ile budala ve mutaassıp kafa, bu memlekette ne güzel uyuşuyordu. Fitz Maurice siyasi hayatamızın her yerine, her köşesine sokuluyor, karşısındaki adama göre lakırdısını idare ediyor ve bütün gayretini İttihat ve Terakki kuvvetini parçalamağa hasrediyordu. Bir İngiliz'in Müslüman dinini korur gibi görünmesi bile saf ruhlu muhaliflere gayrıtabîî gelmiyordu. Yıkmak istedikleri kimseler en çok dinsizlikle itham ediliyordu. Meselâ (Şeyhülislam) Şehislam

---

(*) 31 Mart'ta yabancı parmağı Doğan Avcıoğlu Bilgi Yay. Ank. 1969 S. 62
(**) Age.S. 62

Musa Kâzım Efendi'nin Farmasonluğu dillerde geziyor ve mutaassıp ruhlarda isyanlar uyandırıyordu."(*)

Baştercüman ve "ajan" Fitz Maurice'in faaliyetleri doğrusu İttihat ve Terakki için hayli sorun yaratıyor, yıkıcı oluyordu. Fitz Maurice Abdülhamit'in tahta çıktığı günlerde büyükelçilik memuriyetine tayin ediliyordu. Geçen süre içinde Türkçeyi çok iyi öğreniyor, halkın sosyal, siyasal ve psikolojik yapısını çok iyi gözlemleyerek inceliyor, önemli veriler elde ediyor. Dışarıdan bakıldığında her ne kadar sadece baş tercüman konumunda görünüyorsa da, gerçekte Büyükelçiliğin en güçlü ve sözü geçer adamıydı. Onun gerçekte müşavir, hatta müsteşar olduğu görülüyordu.

Fitz Maurice'in Saray ve "erkân" karşısında son derece yüksek prestiji ve etkisi bulunuyordu. Bunu, Abdülhamit'in evhamını tahrik ederek, işine gelmeyen hükümet icraatlarını akim bırakmakla sağlıyordu.

Nitekim, Meşrutiyet'in ilanından sonra da aynı şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine karışmaya devam ediyordu.

"Hatta millet meclisi azasından bazı hoca efendiler zamanın Şeyhülislam'ı Musa Kâzım Efendi'nin (Farmason) olduğuna inadırıp dini asabiyatlarını tahrik ile memlekette din yolu ile kargaşalık çıkarmağa teşebbüsten çekinmemişti."(**)

Fitz Maurice'in doğrudan temas halinde bulunduğu politikacıların yanısıra dolaylı temasta olduğu ve etkilediği politikacılar da vardı. Örneğin Kâmil Paşa, oğlu Sait Paşa, Derviş Vahdeti ve saraydan bazı şahıslar "dolaylı" temas halinde olduğu kimselerdi. Buna karşılık münasebetleri herkes tarafından bilinen şahıslar da vardı.

(*) Yakın Tarihimiz Cilt 2 S. 179 1908 İnkılabı İnkılapçı değildi Hüseyin Cahit Yalçın

(**) Yakın Tarimiz Cilt 2 S. 80 Rauf Orbay'ın Hatıraları

"İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı muğber olduklarını bildiği Miralay Sadık ve Sultanzâde Sabahattin Beylerin tecrübesizliklerinden istifade ile bunları elinde alet ederek..."

Fitz Maurice'in faaliyetleri bu dönemle de sınırlı kalmayacak Milli Mücadele yıllarına kadar sarkacaktır.

"...Fiç Moris bir müddet sonra Milli Mücadeleyi kundaklamak için Ali Kemâl'ler ve Sait Mollalarla girişeceği melûnâne teşebbüsler de tabii akla gelemezdi."(*)

Aynı Ali Kemâl Bey, 31 Mart öncesi İkdam'da İttihat ve Terakki'ye karşı halkı tahrik eden yazılar yazıyordu. Fitz Maurice'e yakın gazeteci ve siyasilerden biri de Mevlânzâde Rıfat'tı.

"Mevlânzâde Rıfat Bey gerek meclis koridorlarında ve gerek Babıali salonlarında Fitz Maurice'e tesadüf ettikçe yerlere kadar eğilmekte, şaşılacak derecede büyük hürmet göstermektedir."(**)

Kısacası İngiltere Büyükelçiliği Kâmil Paşa'nın istifasıyla İttihat ve Terakki ağırlıklı yönetime karşı çok yönlü bir biçimde harekete geçiyor, kendisine yakın gördüğü tüm siyasal ve entellektüel güçleri seferber ediyordu. İttihat ve Terakki'ye karşı yönlendirilen bu mücadele iki yönlü bir başarıyı hedefliyordu.

Osmanlı'da İttihat ve Terakki'yi tepeleyerek, İngiltere yanlısı (meşruti veya müstebit) bir yönetim kurmak ve Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde Prusya sempatizanı odakları ortadan kaldırmak.

İngiltere bu sonucu elde ederek hem Osmalı İmparatorluğu içindeki, hem de dışındaki İslam dünyasına hükmetme

---

(*) Age.S. 80

(**) 31 Mart'ta Yabancı Parmağı Bilgi Yay. Doğan Avcıoğlu 1969 S. 63

olanağını bulacaktı.

Bu nedenle İttihat ve Terakki ağırlıklı yönetimin yıkılmasından sonra kurulacak **"güdümlü radikal şeriat düzeni"**İngiltere'nin işine daha çok yarayacaktı. Ancak bunu başarmak sanıldığı kadar kolay olmayacaktı. Zira İttihat ve Terrakki kolay yutulacak bir lokma değildi. Hem de Almanya, Osmanlıdaki etkinliğini o denli ucuz bırakmak niyetinde değildi.

Fakat Bağdat Demiryolu ayrıcalığını elde etmiş bulunan Almanya o sırada ne halen tahtta bulunan Abdülhamit'i kırmak veya şüphelendirmek, ne de İttihat ve Terakki'yi bir kenara itmiş görünmek istemiyordu. Almanya'nın bir de güvencesi bulunuyordu. Bu güvence Osmanlı Ordusu'nda Goltz Paşa (Colmar von der Goltz) un öğrencilerinin bulunmasıydı.

Bunlardan biri de Mahmut Şevket Paşaydı ve o sırada 3'üncü Ordu Müfettişiydi. Yani Makedonya'daki askeri kuvvetlerin en güçlü adamıydı. Rütbesi ise Birinci Ferik'ti (Orgeneral).

VOLKAN GERÇEĞİ
(Dinsel/Siyasal faaliyetler)

Osmanlı aydınlarına göre Meşrutiyet, **"anayasal düzen"** ve **"özgürlük rejimi"** demekti.

Özgürlüğün ise iki temel dayanağı vardı: Fikir ve vicdan özgürlüğü...

Ancak Yavuz Sultan Selim'in tesis etmiş olduğu Osmanlı teokratik sistemi, çağdaş anlamda değil tabaanın Padişahın özgürlüğüne bile izin vermiyordu.

Sultan'ın dinsel/siyasal konumu (hilafet) onu salt bir **"mümin"** olmaktan öte **"dinsel sistemin uygulayacısı"** durumuna getiriyordu. Dinsel hükümlerin uygulayıcısı ve kollayıcısı olan Padişah, vicdan özgürlüğünü nasıl kabul edecek ve

tabaasına tanıyacaktı.

Buna rağmen Meşrutiyet ileri bir adım sayılıyor, Kanun-ı Esâsî'nin özgürlükçü yapısıyla Padişah'ın **"dinsel"** kimliği aşılmaya çalışıyordu. Böylece fikir ve vicdan özgürlüğü belli bir oranda tesis edilebiliyordu. Fakat bu kez de ortaya başka bir sorun çıkıyordu.

Özgürlük, sadece onu isteyenler için değil, talep etmeyenler, hatta çağdaş anlamda özgürlüklere karşı olanlar için de vardı. Örneğin; İslami ilkeler doğrultusunda **"dinsel/siyasal"** faaliyette bulunup bu ilkeleri egemen kılmak için çalışanlar da aynı olanaktan yararlanabiliyorlardı. Yani onlara göre özgürlük **"şeriat isteriz"** diye bağırabilmek için gerekliydi. Böylece onlar **"fikir ve vicdan özgürlüğünden yararlanıp"** din ve şeriat düzenini tesis (daha doğrusu ihya) etmeyi amaçlıyorlardı.

Mevcut Kanun-ı Esâsî onların bu faaliyetlerini engelleyecek hükümleri içermiyordu. Zira Padişah'ın durumu söz konusuydu. Padişah dinsel/siyasal kimliği ile sistemin tepesinde otururken, dinsel/ siyasal faaliyeti sınırlamak elbette ki mümkün değildi.

İttihat ve Terakki ağırlıklı parlamenter sistemi çökertmek amacıyla faaliyet gösteren **"dinsel/siyasal"** bir grup da bu boşluktan yararlanıyordu.

Önce fikir özgürlüğünü kullanarak propaganda çalışmalarını yoğunlaştırıyor, ardında da siyasal örgütlenmeye gidiyordu.

Bu kanadın (çeşitli destekleri arkasına alan) müstakbel lideri Derviş Vahdeti idi.

Vahdeti ise, Meşrutiyetin ilanıyla birlikte yayın hayatına 300'den fazla gazete ve derginin arasına Volkan Gazetesi'ni de sokarak başlıyordu.

28 Teşrinisani 1324 (10 Aralık 1909) günü ilk sayısı çıkan

Volkan, 120 sayı günlük olarak yayınlanacaktı. Başyazarlığını Derviş Vahdeti yapıyordu. Yazı kadrosunu ise, daha sonra İttihad-ı Muhammedi Cemiyetin'i kuracak olan dinsel kimlikli (şeyh-ül dersiâm gibi) kişiler oluşturuyordu.

Volkan ilk sayılarında İttihat ve Terakki'yi doğrudan örgüt olarak karşısına almıyor, sadece bu örgütteki bazı sivri isimlerle (Hüseyin Cahit, Ahmet Rıza vb.) uğraşıyordu.

Nitekim ilk nüshasının ikinci sayfasında yayınlanan ilk yazılarından biri **"Hüseyin Cahit Bey'e"** başlığını taşıyordu. Bu yazıda Hüseyin Cahit'in bir makalesi konu ediliyor ve onun kullandığı **"Maalesef otuz senelik Yıldız istibdâtı altında pek bozulan İstanbul ahlâkı böyle hâinâne denâetlere pek müsait bir zemîn teşkîl etmekte"** cümlesi sert bir dille eleştirilerek "Koca İstanbul halkına nasıl ve ne cesaretle ahlakı bozuk diyebiliyor sunuz?" deniyordu.

Diğer taraftan Derviş Vahdeti, 30 Teşrinisani 1324 (12 Aralık 1909) günü yazdığı bir yazıda meslek hayatına gazetecilikte **"karar kılmak"** isteğini vurguluyor **"Âlem-i matbûatta bir gün bile bulunmadım. Bu acemilik sebebiyle ancak yirmi günde matbaa bulabildim"** diyordu.

Volkan başlangıçta,(bir ölçüde) normal gazetecilik yapma çabası gösteriyor, hatta dış politika ile ilgili yazı ve yorumlar bile yayınlanıyordu. Ancak bu tavır giderek iç politikada, tutucu ve dinci bir çizgiye doğru kayıyor ve kısa sürede taassuba dönüşüyordu. Derviş Vahdeti bu yayın politikasını şu görüşe dayandırıyordu:

"Devri hürriyet ve Meşrutiyet'in bizlere bahşettiği şâyeste-i teşekkür nîmetlerden biri de ârâz-ı şahsîyeden azâde olarak açık ifâde-i merâm etmek selâhiyetidir."(*)

Ancak Vahdeti aynı yazısında dini vaazların ulema tara-

(**)(12 Kanunusani 1324 - 25 Ocak 1909 - Volkan No. 25)

fından verilmesine karşılık, dini konferansların yasaklanmasını istiyordu. Zira o sırada aydınlar, İslamiyet'in çağdaşlaşmaya engel oluşturmadığını kanıtlamak amacıyla halka açık konferanslar veriyorlardı.

Derviş Vahdeti milliyetçiliğe kesinlikle karşı çıkıyor. İslam Birliği formülünün, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşu için tek çare olacağını ileri sürüyordu. Gerçi İslam Birliği içinde, gayrimüslim unsurların (ki onlar milliyetçilik fikirlerini de savunuyorlardı) nasıl entegre olacağına dair bir açıklık getirmiyordu:

"Mâdem ki bütün müminler kardeştir. İnsanlar için bundan büyük râbıta mı olur? Bundan büyük kuvvet mi olur? Kavmiyet iddiâsıyla bugün Memâlik-i Osmânîye'nin muhâtarada olduğunu iddiâ edersek bize kim hayır diyebilir. İşte bu kavmiyet meselesidir ki bizi mahvedecek. Bu mesele tamâmiyle hâl olmalı(...)

Bizi yekdiğerimize rabt eden kavmiyet midir, din midir? Hangisidir? Bilmeliyiz."(*)

Derviş Vahdeti sadece dini konularda yazılar yazmakla kalmıyor, güncel siyasi konulara da eğiliyordu. Bu eğilme sırasında ise olayları " İslam siyaseti" açısından yorumluyordu. Bu yönde özellikle Tanin Gazetesiyle tartışma ve polemiklere giriyordu.

Zaman içinde tutumu sertleşen Derviş Vahdeti giderek mütecavizleşiyor ve işi meydan okuma derecesine vardırıyordu. Bu arada, hasım kabul ettiklerinin halk karşısındaki prestijini yok etmek amacıyla **"belden aşağı"** vurmaya başlıyordu.

"(...) uzun müddetten beri meydana çıkmayan Türk Far-

(*) (12 Kanunusani 1324 -4 Ocak 1909 - Volkan No. 25)(12 Kanunusani 1324 -4 Ocak 1909 - Volkan No. 25)

masonları dün Müşir Fuat Paşa'nın hânesinde akd-ı içtima etmişlerdir (toplanmışlardır.)

İçtimada Adliye Nâzırı ile bir çok âyân ve mebûsân hâzır bulunmuşlardır. Türkiye'de bir kebîr loca (büyük loca) teşkîli maksadıyla teşebbüsât icrâsına dâir olan teklîf tasvîb-i umûmîyeye mazhar olmuştur. Locanın onbeş gün sonra küşâd edileceği (açılacağı) zannediliyor(...)

Yine tekrar edelim ki: Bu hâl İslamlar için büyük bir işârettir.

Bu devir ittihâd-ı İslam devridir. Gözlerimizi açalım. Terâkkîyât-ı maddiye ile terâkkîyât-ı manevîyeyi meze ederek (birleştirerek) çalışalım."(*)

Derviş aynı gün yayınladığı "dindarlık - dinsizlik" başlıklı bir yorum yazısında ise **"Masonluk ve Jönlük"** konusunda hayli ileri gidiyor, işi tahrik noktasına vardırıyordu.

"Lâkin gösterilebilir ki bugün İslamlarda bir çok adamlar Avrupa dinsizlerine bile taş çıkarır. (...)

Ne kadar dinsizlikle iştihar eden adam varsa mâzîlerini iyice tetkîk edersek göreceğiz ki, hep devlet-i Osmânîye'nin Avrupa'ya sefir gönderdiği devirden sonra başlar.

Bir sefir bulacağız ki ya Fransa'dan ya İngiltere'den bir frenk karısı istifraş etmiş, ondan da bir hayli çocuklar meydana gelmiş... Validelerinden aldıkları terbiye bir frenk terbiyesi. Yahut Avrupa ile temâs ziyâlaştıkça (ziyadeleştikçe) ecnebî lisânı tahsiline rağbet edilmiş. Kat'îyyen akaidi dinîye, ahlâkı İslamiye nedir, öğrenmedikten başka, ecnebî bir dindeki mürebbiyelerden mualimlerden terbiye almış, tedrîs etmiş. O sûrette büyümüş bir hayli adamlar."

Derviş Vahdeti bu görüşleriyle kuşkusuz Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza Bey'i kastediyordu. Zira onun annesi

---

(*) (23 Kanunusani 4 Şubat 1909 Volkan No. 36)

yabancıydı. Ancak Vahdeti daha da ileri gidiyordu:

"Böyle dinini bilmeyen terbiye-i İslamiye görmeyen bir adamdan din beklemek hıyardan yağ çıkarmak istemeğe benzer.(...)

İslamlarda Avrupa dinsizlerine taş çıkaran dinsizler hep bu kabildendir ki, ismi Hasan, Mehmet, Refik, Fuat... Ama müsâmmâsı kimbilir nedir? Ya 58/6 veya 65/7." (**)

Böylece Vahdeti, İttihat ve Terakki üyelerini de (böyle numaralanıyorlardı) topyekün dinsizler kanadına sokuyor ve devam ediyordu:

"İşte yukarıda beyân olduğu üzere bizde nasıl târih-i âlîye-i hâricîye varsa ecnebîlerde de mevcûttur. Lâkin meselâ, farmasonlar ve komünistler, İştirâkiyûn, inkılâb fırkaları, Karl Marks'ın cemiyet-i beynelmilel'i, anarşist fırkaları, idâre fırkaları ve daha bir çokları vardır ki bunlar hep birer tarîktir. Dinsizliğin başka bir yoludur."(***)

Derviş Vahdeti büyük bir maharetle aydın ve çağdaşlaşma yanlılarını bölüm bölüm dinsizler kampına sokuyor, böylece Müslüman unsurların hışmını bu kamptaki aydınlar üzerine yönetiliyordu. Bu makale doğrusu şüphe uyandıracak bilgileri de içeriyordu.Belki ifade Derviş Vahdeti'ye aitti ama içeriği bir Avrupalının bilgi düzeyini yansıtıyordu. Üstelik dini bütün bir Müslümanın tepkisini harekete geçirecek psikolojik nitelikleri de taşıyordu (Marksizm, komünizm gibi). Aynı tarihlerde İngiltere baş tercümanı Fitz Maurice'in koyu bir İslam ittihatçısı kesilmesi de çok anlamlıydı.

Vahdeti ile Fitz Maurice'in buluştuğu ortak noktalardan biri de koyu Kâmil Paşacı olmalarıydı. Nitekim Volkan ile Tanin, Kâmil Paşa'nın yaptığı bir borçlanma nedeniyle ilk kez

---

(**) 23 Kânunisani 1324 4 Şubat 1909 Volkan No. 36
(***) 23 Kânunisani 1324 Age.

karşılıklı yazışıyorlardı.

Hüseyin Cahit makalesinde borçlanmayı Deutsche Bank yerine, arkasında İngiliz sermayesi bulunan Osmanlı Bankası'ndan yapmasını sert bir dille eleştiriyordu. Hüseyin Cahit daha da ileri giderek bazı imalarda bulunuyor, Kâmil Paşa'yı töhmet altına sokuyordu.

Buna karşılık Derviş Vahdeti, Hüseyin Cahit Bey'in politikadan anlamadığını ileri süren bir başyazı yazıyor ve şöyle diyordu:

"Mümâileyhin (Osmanlı Bankası adına Panciri Efendi) Sadrazam'a müracaâtla tazyîkâtta (baskıda) bulunuşu ne kadar müstakîl ise Sadrazam'ın da muvâfakat edişi nefs-i emre o derece muvafıktır (kişisel emir yetkisine uygundur). Sadrazam da biliyor ki böyle fâhiş bir fâiz devlet için muzırdır. Lakin müşârünileyh gibi bir kaç vekil de bundan başka bir şey yapamaz. Kâmil Paşa eğer, İngiltere politikası hakkında hayırlı olduğu tâsdik olunursa; İngiltere hükümeti'nin bu derece teveccühüne mazhar olması en adî zannolunan umûra bile fevkalâde bir sûrette nazar-ı dikkate alınmasından ileri gelmiştir.

Binâenaleyh madem ki Panciri Deutsche Bank'ın istikrâzına muadil bir fâizi kabûl ederek müracaâtta bulunmuştur. Bunu hangi Sadrazam, hatta hangi vükelâ olsa, hangi âyân, hangi mebûsân olursa olsun behemehâl kabûl etmek mecbûriyetindedir.

Zîrâ o mürâcaâtı eden ne Belçika, ne İsveçre, ne Yunan bankasıdır. Osmanlı nâmı altındaki İngiltere bankasıdır."(*)

Derviş Vahdeti'nin İngiltere'ye dayanan siyasete duyduğu saygı, Kâmil Paşa ile bütünleşmesine de yol açıyordu. Ni-

---

(*) (26 Kanunusani 1334 - 8 Şubat 1909 - Volkan No.39)

tekim Vahdeti, Kâmil Paşa'nın kabinedeki Harbiye ve Bahriye nâzırlarını değiştirmesi sonucu patlak veren bunalım karşısında daha şiddetli bir üslup kullanmaya başlıyordu. Vahdeti'nin yeri yine Kâmil Paşa'nın yanıydı.

"Kabineyi teşkîl eden bir Sadrâzam emin olduğu adamları nezâretlere tâyin eder. Nezâretler vazifelerinde mesûl olmak üzere umûr-u devleti tedvîre çalışır. Ve mebûsân da kabineye itimâd eder. Sadrâzam mâiyeti olan vükelâya emin bulundukça, mebûsânın itimâdını kazanmış olan vükelâ mevkiini muhâfaza eder.

Lâkin Sadrâzam elbette bir sebeb tahtında olarak vükelâdan her birini her istediği vakit tebdîlen ve beğendiğini de tâyin etmek selâhiyetnâmesine hâizdir. Şu kadar ki, kabineye dahil olacak bir nâzıra beyânı itimâd etmek de mebûsânın selâhiyeti dahilindedir."(*)

Ancak Kâmil Paşa istifa edince, ertesi günkü Volkan da saldırıya geçiyor, yeri göğü inletiyordu.

Üstelik bu olay bir bakıma Volkan'ın İttihat ve Terakki'ye adeta harp ilan etmesine yol açıyordu:

"Efrâdı milletten bir fert tasavvur olunamaz ki Kâmil Paşa'nın sukutu için Şûrâ-yi Ümmet ve Tanin'in (ikisi de İttihatçı gazetelerdi) gece gündüz çalışmakta olduğunu bilmesin. İki nâzırın tebdîlinden nâşî bu iki gazete küplere binmiş, kâinatı velveleye vermişlerdir.(...)

Kahrolsunlarl İngiltere'de Fransa'da böyle yapıyorlar, diyeceklerine biraz da şerîat-ı İslamiye'de böyle icâb eder deseler acaba ne ziyân ederler.(**)

Kâmil Paşa'nın sadaretten ayrılmasıyla birlikte Volkan'ın ne kadar Kâmil Paşa hayranı olduğu da ortaya çıkıyordu. Zi-

---

(*) (31Kânunusani 1324 - 12 Şubat 1909 - Volkan No. 44)

(**) 1 Şubat 1324 13 Şubat 1909 Volkan No. 46

ra sadece Kâmil Paşa'nın bildiği bazı devlet meseleleri yalnız Volkan'da yayınlanıyor, böylece Volkan ile Kâmil Paşa (ve oğlu Sait Paşa) arasındaki münasebet açıkça ortaya çıkıyordu.

Derviş Vahdeti tüm bunları ve teokratik siyasetini **"özgürlük"** kavramını istismar ederek yapıyordu.

Onun özgürlük konusuna yaklaşımı şöyleydi:

"Şu devri dilârayı hürriyet öğle bir müsâvidiyet (eşitliğin sağlandığı) devridir kil Bunun kadrini bilmemekten büyük bir hatâ olamaz.

Gerek Emevîlerin, gerek Abbasîlerin devr-i hilâfetlerinde bile İslamiyet bu derece bir hürriyete mâlik olmamıştı. İyi bilmiş olalım ki, şu devr-i hürriyetimiz çok değil, son otuzüç sene kadar bir zaman geçer geçmez allâme-it teftezânîler Fahreddin-i Râzîler gibi kelâmiyyûn-u, müfessirîni şu pây-ı tahtımızda görmüş olacağız. Hükümet-i Osmânîyemiz teâlî ettiği nisbette kürre-i arzın her tarafına yayılmış olan İslam kardeşlerimizin en faâl, en müterakkî bir kavm-i necîb olduklarını hem göreceğiz, hem de dünyaya göstereceğiz."(*)

İTTİHAT-I MUHAMMEDİ CEMİYETİ'NİN KURULUŞ HAZIRLIĞI

Derviş Vahdeti'nin üslubunu ve tavrını sertleştirmesinin bir başka nedeni de **"İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti"** adıyla siyasal amaçla bir dernek kurulmasıydı. Vahdeti bu derneğin kurucuları arasındaydı. Cemiyet'in İstanbul merkezi - İdare Meclisi üyeleri şunlardı:

Fazıl Paşa, Şeyh Feyzullah Efendi oğlu Mehmet Sadık Efendi, Beyazıt dersiamlarından Mehmet Emin Hayreti Efen-

---

(*) 26 Kanunusani 1324 - 8 Şubat 1909 - Volkan No: 39

di, İbnülnafi Mehmet Sait Efendi, Şeyhülhac Mehmet Emin Efendi, Karagümrük Camii Şerifi ikinci imamı Nevşehirli hafız Mehmet Sabri Efendi, Bediüzzaman Said-i Kürdi ibn-ül Mirza, Hırka-ı Saadet Hazreti Nebevi Kethüdası Hacı Hayri Bey, Evkaf-ı Hümayun Serveznadarı Raşid Efendi, Debre-i Bâlâ Redif Kumandanlığından münfasıl Ferik Rıza Paşa, Volkan muharrirlerinden Ömer Şevki Efendi, Tarîkat-ı Halvetiye'den Şeyh Seyid Müslim Penâh Efendi, Darendeli Binbaşı Refik Bey, Kadirî Şeyhi Veli Mehmed Efgani Efendi, Mecîz dersiamlarından Ahmet Nazif Efendi, feriklikten mütekait Hacı İzzet Paşa, Sivas Vilayeti Nakibüleşraf kaymakamı Seyid Abdullah el Haşimi el Mekki Efendi, memurînden İhsan Bey, memurînden Hayri Bey, Fatih dersiamlarından Divrikî Kadızâde Abdullah Ziyaeddin Efendi, müderrisînden Tevfik Efendi ve Volkan muharriri Derviş Vahdetti.(*)

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kuruluşuyla ilgili ilk haber Volkan gazetesinde şöyle duyuruluyordu:

İTTİHAD-I MUHAMMEDİ CEMİYETİ

"Bu ünvân-ı celîl ile teşekkül etmiş olan Cemîyet-i Muhammedîyye-i azîmenin merkez-i aslîsi Medine-i Münevvere ve Dersaâdet ve Mısır'da olduğu gibi aktârı İslamiye'de de şubeleri dersdest-i küşâd bulunduğu ve Cemîyyet-i muhteremenin maksadı yegânesi Kur'ân-ı âzîm-i kelâmın elyevm kıyâm beka ve şeriat-ı mutaharra-i Muhammedîyye'nin muhâfazası âmâline mâtuf bulunmaktan ibâret ediyor ki muhâlefetkâr istihbâr kılınmıştır."(*)

Ancak İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin resmi kuruluşu

(*) 3 Mart 1925 16 Mart 1909 Volkan No. 75

(*) 23 Kânunisani 1324 5 Şubat 1909 Volkan No.36

(veya kuruluşunun resmen ilan edilmesi) 58 gün sonra Ayasofya Camii' nde yapılıyordu.

Aslında İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kuruluşu ile ilgili düşünceler daha önceye dayanıyordu.

"İslam siyasetine" dayalı "siyasi bir cemiyet" kurmak fikrinin çıkışı ve gelişmesini Derviş Vahdeti şöyle anlatıyordu:

"Vakta ki İstanbul'da Farmason locası küşad edileceğini Sabah gazetesi yazmıştı. Ferdâsı günü (ertesi gün) iki zat geldi. Aramızda şu muhavere (konuşma) cereyan etti:

İki zâttan biri- Bugün neşrolunan Sabah gazetesini gördün mü?

Ben - Hayır. Tanin, Şûrâ-yi Ümmet okumaktan başka bir gazete mütâlaâsına vakit bulamıyorum.

O - Yalnız şurasını okuyunuz. Hakikaten Sabah'ta 24 Kanûnusânî sene 324 târihinden onbeş gün sonra öyle bir locanın küşâd edileceği maateessüf görülmüş ve bundan mütevellî teessüriyetini izhâr etmemek (göstermemek) mümkün olmamıştı.

Diğer bir kâğıt daha uzatarak. Şunu da mütalâa ediniz. Yarınki nüshanıza derç ediniz, dedi.

Münderecât (içerik):

İttihâd-ı Muhammedî Cemîyyeti

Bu ünvânı celîl ile teşekkül etmiş olan Cemîyyet-i Muhammedî-i azîmenin merkez-i aslîsi Medine-i Münevvere'dir.(*) Ben - Âzâlarla teşerrüf edebilir miyim?

O - Hay hayl Bu akşâm - bir hânenin olduğu yeri tarif ederek - teşerrüf edinizl(**)

Böylece Derviş Vahdeti verilen adrese gidiyor, evi arıyor,

(*) Bu açıklama 36'nolu ve 23 Kânunisani 1324 - 5 Şubat 1909 tarihli Volkan'da yer alan açıklamadır.

(**) 22 Şubat 1324 6 Mart 1909 Volkan No. 66

fakat bulamıyordu. Ancak bir kaç gün aradıktan sonra buranın yeşil kapılı bir konak olduğunu öğreniyordu. Nihayet bu konakta örgütün kurucularıyla tanışıyordu:

"Hâzırûn (Hazır bulunanlar): Kayserili merhûm Ahmed Paşa damadı elhâc İsmail Hakkı Beyefendi hazretleri. Bahriyeli bir mülâzım. Fakat cahil gördüm. Bir mülkiye kaymakamı. Bu zât da safderûn bir Müslüman. Giritli olduğu lisânından belli. Bir avukat. Bir de ev sahibi olduğu hâlde (...)(*)

Derviş Vahdeti'ye göre ev sahibi kurulan örgütün lideri durumundaydı. Ancak aşırı mübalağalı (hatta palavracı) bir adamdı. Ayrıca Nakşibendi tarîkatındandı. Vahdeti onun siyasi bir cemiyetten çok bir şeyhlik kurmak istediğini düşünüyordu.

"Hacı İsmail Hakkı Bey - Efendim! Elimizde bir tâlimât vardır. Bu tâlimât bir çok sene evvel Medine-i Münevvere'den buraya gelen bir şeyh tarafından bize verilmiş idi. İşte bunları tercüme edebildim ve bâzı ilâveler yaptım. Okuyunuz! Ve siz de ilâve-i mütâlaâ ile bir tâlimât kaleme alınız!-

Bir cemîyyet ki mevcûttur, bir tâlimâtının olmamasına hayret etmiştim. Aldım.- (...) Mümâileyh, devâm ile "Hemen tâlimâtı ikmâl etmeli ve erâtın da hergün şu duayı (...) okumaları mecbûriyeti derç olunmalı."

Ben - Talîmâtı kaleme alayım. Lâkin herkese şu duayı okuyunuz demek bir şeyhe intisâb ediniz demektir.

Biz bir cemiyete dahil mi olacağız yahut mürid mi oluyoruz?"(**)

Yazdığına göre Vahdeti buna kesinlikle karşı çıkıyordu. O bir şeyhin müridi olmak niy*etinde değildi. **Onun amacı "İslam ilkeleri doğrultusunda siyaset yapacak bir örgüt"**

(*) 22 Şubat 1324 - 6 Mart 1909 - Volkan No.66
(**) Age. No. 66

kurmaktı. Oysa görüldüğü kadarıyla "İttihad-ı Muhammedi"yi kuranların "siyasal" amaçları belirgin değildi.

Bu nedenle Vahdeti **"dua"** önerisine şiddetle karşı çıkıyor ve eleştiriyordu.

"Âcizinize bu teklîfi kabûl etmek üzere tam bir milyon lira verseniz ve Volkan'ın da bu Cemiyet'in vâsıta-ı neşr-i efkârı olmasını isteseniz, o milyonu bilâ tereddüt reddeder ve bu sûreti kabûl etmem. Çünkü ben Allah'a ibâdet etmek için bir çok vesâit olduğunu bilirim. Bir şeyh'e intisâb etmek ise o da bana ait bir keyfiyettir. Bu Cemiyet'e dahil olmak isteyenler hiç bir tarîke intisâbı olmadığı hâlde bütün müslümanlar olabileceği gibi Kadirî, Nakşî, Rufaî, Bedevî, Semaî, Bektâşî, Şazelî velhâsıl her hangi bir tarîk ehli olursa olsun İttihâd-ı Muhammedîye dâhil olmalı. Her fert hangi bir meslekte ise (tarîkatte) mesleğinde devâm etmeli. Sûiahlâk (kötü ahlak) sâhibi olanlar varsa onların da ıslâhına çalışılmalı. Yoksa Cemiyet efrâdı, filân duayı okumak mecbûriyetindedir denildi mi bu cihetle iş cemiyetlikten çıkarak efrâd bir şeyhin müridi olmaktan başka bir şey olamaz. Bu sûretî kabûl buyurulursa vâsıta-i neşr-i efkâr olmayı da canıma minnet bilirim. Zîrâ mesleğim zaten İttihâdı İslamdır(İslam Birliğidir)."(*)

Toplantıya katılanlar Derviş Vahdeti'ye hak veriyorlardı. Ayrıca Volkan'ın Cemiyet'in yayın organı olarak faâliyet gösterebilmesi için önce bir Cemiyet Nizâmnâmesi hazırlama görevi ise Derviş Vahdeti'ye veriliyordu.

Derviş Vahdeti daha sonra 40 maddelik bir Cemiyet Nizâmnâmesi hazırlanması gerektiği vurgulanıyordu.

Nizâmnâme hazırlama görevi ise Derviş Vahdeti'ye veriliyordu.

Derviş Vahdeti daha sonra 40 maddelik bir Cemiyet Ni-

(*) (22 Şubat 1324 -6 Mart 1909 - Volkan No.66)

zâmnâmesi hazırlıyordu. İlk 10 madde Cemiyet'in amaçlarını ve üyelik koşullarını içeriyordu." **İttîhâdı Muhammedî teokratik bünyeyi tahkîm edeceğini bildirmektedir. Cemîyyet'in Reis'i Hazreti Muhammed. (Madde-I); maksadı ahlâkî ve siyâsî bir kaynak olan Kur'anı Kerim'in şerîat-i mutaharrânın idâmesine gayret, teşrî'-i uzvunu (usülü meşvereti) ırz-ı cân bilerek muhâfaza, bu esâslara müstenîden muhtelif kanunlar ısdârı ve asıl mühim noktalardan birisi de mehâkimi nizâmîyede şer'î kanunların düstûr-ül amel ittizâh ve bütün islam memleketlerinin (âlem-i İslamın) taarruzdan korunmasını temîn etmektir.**

(Madde-3)"(*)

Buna parelel olarak Derviş Vahdeti bu nizamnâmenin ilk 10 maddesini Volkan'da yayınlıyordu. Ancak Vahdeti ev sahibinden hoşlanmıyordu. Nitekim bir gün ev sahibi kendisiyle özel konuşurken, Nakşibendilikten **"hilâfeti"** (şeyhlik hakkı) bulunduğunu, bu nedenle güçlü ve yaygın bir etkinliğe sahip olduğunu söylüyordu. Ayrıca bin adet Volkan'ı alıp yandaşlarına dağıttığını belirtince Vahdeti, bu adamın hayli palavracı olduğunu anlıyordu. Zira o sırda Volkan'ın tüm tirajı bin adetti. Dahası ev sahibi nizamnâmeye koyulacak bir madde ile başkanın ebedi olmasını istiyordu.

Bunun üzerine Vahdeti, ev sahibinin Cemiyet'i salt kendi çıkarları yönünde istismar etmek istediğini düşünüyor ve araları giderek açılmaya başlıyordu.

Ev sahibi Vezir Han'da üye kayıt şubesi açıldığını gazetesinde duyurması için onu sıkıştırıyor, ancak Vahdeti bu duyuruyu yapmıyordu. Hatta fazla bunalınca Cemiyet'ten istifa ediyor ve ev sahibiyle arası iyice açılıyordu.

(*) Amme Hukukumuz Bakımından İkinci Meşrutiyetin Fikir Cereyanları Tarık Zafer Tunaya Um Kütüphanesi Teksir.

Derviş Vahdeti ev sahibinin kimliğini açıklamıyor, yazılarında sadece (ev sahibi) diyerek geçiştiriyordu. (Daha sonra sıkıyönetim mahkemesi bu şahsın Emirzâde Ömer Lütfü olduğunu ortaya çıkaracaktı.)

Vahdeti ev sahibi ile münasebetlerinin bozulmasına gerekçe olarak bu kişinin hurafelere kapılmasını gösteriyordu. Örneğin; ev sahibi kendisine bir gün şeyhiyle birlikte Konya'da Mevlâna'nın kabrine gittiklerini ve Mevlâna'nın mezarından kalkıp yürüdüğünü gözleriyle gördüğünü anlatıyordu.Bu hikâyeye Vahdeti bile isyan ediyordu.

"Hiç bir insanın vefâtından sonra aynı vücûtla kalkıp da gezmesi şer-i şerîf'e muhâlif. Ah şer-i şerîf! Ah şer-i şerîf Ah!(...)

Sen ne vakte kadar kirli ellerin âlet-i nifağı olacaksın! Aman ya Muhammed aman! Şu zamanda şerîatın ne gibi denî emellere âlet oluyor!

Esbâbı sence malûm, lâkin imdâd et ya Muhammed imdat! İmdâd et ki o şems-i hakikatın önüne geçen taassub artık ref' olsun".(*)

Ev sahibi ve yandaşları İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni kişisel çıkar ve etkinlikleri için araç olarak kullanmayı amaçlarken Derviş Vahdeti de **"İslam siyaseti"** yapıyor ve bir **"İslam fırkası"** kurmayı amaçlıyordu. Nitekim Vahdeti ev sahibiyle arasında meydana gelen anlaşmazlığı aşacak, belli bir süre sonra **"istifa"** ettiği Cemiyet'i tamamen ele geçirecekti. Zira Volkan gibi bir gazete olanağına sahipti. Dolayısıyla o, İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti'nden çok önce siyasete atılmış, pozisyonunu almaya başlamıştı.

Kâmil Paşa'nın istifasından sonra, sadaret makamına atanan Hüseyin Hilmi Paşa'ya en büyük tepki de yine Vahde-

---

(*) 22 Şubat 1324 6 Mart 1909 Volkan No. 66

ti'nin gazetesinden geliyordu.

YENİ SADRAZAM : HÜSEYİN HİLMİ PAŞA

Çok kısa bir süre önce, Hüseyin Hilmi Paşa henüz Kâmil Paşa kabinesinde Dahiliye Nâzırıyken bile Volkan Gazetesi kendisinden hoşlanmıyordu.

"Nâzır-ı Dâhilîye Hüseyin Hilmi Paşa hazretleri matbûât nizâmnâmesinin tanzîmiyle meşgul bulundukları hâlde temâruz gibi bir vesîle ile bir iki gündür makam-ı devletlerine teşrîf etmemektedirler.

Dünyâda en büyük zevk istibdâttır. İstibdât ki ülfet edenler mümkün değil vazgeçemez."(*)

Bunun üzerine Hüseyin Hilmi Paşa Sadrazamlığa atanınca Volkan Gazetesi iyice muhalefete ve hatta işi tahrike vardırıyordu.

"Dâhilîye Nâzır-ı sâbıkı Hüseyin Hilmi Paşa Dâhilîye Nezâreti uhdesinde kalmak üzere kabineyi teşkîle memur olmuştur.

Hayli zamandan beri kalbinde beslediği bir emele nâil olmak doğrusu yüzyılda bir kişiye müyesser olan şeylerden değildir. Cenâbı Hakk bu milleti, âfetten saklasın.

İşte tam maksut şimdi hâsıl olmuştur. Allah versin de zehabımızda yanılmış olalım. Yine tekrâr ediyoruz ki bu işte hayır yoktur. Bakalım mâverâ-i perdede neler zuhûr edecektir."(**)

Volkan Gazetesi'nin ki tavır aldığı Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'ya İttihat ve Terakki daha yumuşak ve sıcak bakıyordu. Zira Hüseyin Hilmi Paşa Makedonya Müfettiş-i Umûmisi

---

(*) 29 Kânunisani 1324 10 Şubat 1909 Volkan No. 42
(**) 2 Şubat 1324 14 Şubat 1909 Volkan No. 46

(Genel Müfettişi) iken gizli bir örgüt olan İttihat ve Terakki ile Abdülhamit yönetimi arasında, bir anlamda tarafsız politika izlemişti. Bu nedenle İttihat ve Terakki Cemiyeti, Paşa'yı kendine yakın görüyordu. Zaten Abdülhamit'in Paşa'yı Sadrazam yapmasının bir nedeni de buydu.

Hüseyin Hilmi Paşa, kabinesini şu nâzırlardan oluşturuyordu:

Şeyhlülislam : Ziyaeddin Efendi
Hariciye Nâzırı : Rıfat Paşa
Hârbiye Nâzırı : Ali Rıza Paşa
Bahriye Nâzırı : Sâbık Tophane Nâzırı Rıza Paşa
Şûrâ-yi Devlet Reisi : Hasan Fehmi Paşa
Maârif Nâzırı : Abdurrahman Bey
Mâliye Nâzırı : Ziyâ Paş
Orman ve Mâden Nâzırı : Mavro Kordato Efendi
Nafia Nâzırı : Vekâleten Sadâret Müsteşarı Ziyâ Bey

Nitekim Hüseyin Hilmi Paşa ısrarla çağrıldığı halde Meclis-i Mebûsân'a gelmekten kaçınan Kâmil Paşa'nın aksine, Meclis'e bir yazı göndererek hükümet programını, bizzat gelerek okumak istediğini bildiriyordu.

"Meclis-i Mebusân riyâseti cânibi âlîsine,

Bu kere teşekkül eden kabinenin mesâili dâhilîye ve harîcîyede takîb edeceği mesleğe dâir tanzîm kılınan programını Meclis-i Mebûsân'da kıraati zımnında vükelâyı fehim (feham) ile berâber yarınki Çarşamba günü saat onbirde Meclis-i âlîye azîmet mukarrer olduğundan beyân-ı malûmât siyâkında mezkûre-i senâvî terkîn kılındı efendim."

24 Muharrem sene 327
3 Şubat sene 1324
Sadrazam
Hüseyin Hilmi (*) *4 Şubat 1324 günü yapılan oturumun zabıtları Takvim-i Vekayi*

Hüseyin Hilmi Paşa ertesi günü Meclis-i Mebûsân'a geli-

yor ve hükümetin programını okuyordu.

"Mebûsân-ı kirâm hâzırâtı,

Ademi medeniyetin vatanımıza nasb-ı nazarı dikkat eylediği bir sırada uhdemize tevdî olunan vazîfe-i mühimme ve nâzikîye bera-yı endişe ile derûhde eyledik.

Bu vazifenin îfâsı ne kadar mesâi-i ciddîye ve ikdâmât-ı fedâkârâneye mutevâkıf ise hangi fırkaya mensûb olursa olsunlar, bil cümle vükelâ-yı milletin muavenet ve mazhâriyetine de o nisbette istinâd etmekteyiz (Alkışlar). Çünkü hür ve terâkkîyâta teşne bir milletin saâdet ve tali-i şeref ve haysiyetinden başka bir şey düşünmeksizin menâfii vatana hizmet etmek azmindeyiz (Alkışlar).

Mesleğimizin kat'îyyen bîtarâfâne, tamâmen vatapervârâne olduğu Meclîs-î Âlînizce tasdîk olursa vazîfemizi ancak ol vakit îfâ edebiliriz. Kanun-ı Esâsîye riâyet ve sadâkat etmediğimiz hakkında bir zehâb hâsıl olursa Meclis-i Mebûsân'ın adem-i emniyete (güvensizliğe) delâlet edecek ufak bir işâreti üzerine çekilmeğe mesanîd edeceğiz. (Şiddetli alkışlar). Usûl-ü Meşrûtiyet'in (Meşruti usullerini) bidâyet (ilk, başlangıç) tatbîkinde tavsii vezâyîf (görevlerin dağılımı) vukû'u husûsunda her iki tarafta bazı tereddütler ve şübhât (şüpheler) husûlü mahyus olduğunda (meydana geldiğinde) gerek dâhîlî ve gerek hâricî hayât-ı siyâsîmizin vesâit-i icrâiyesiyle tamâmen kesb-i insiyâk edilinceye kadar (alışkanlık haline gelene kadar) mütekabilen (karşılıklı) yekdiğerine karşı zımnî (dolaylı) bir itimâda ihtiyâcımız vardır. Şu hâlde Meclis-i Âlînize gelerek isbâtı vücûd etmekle müftehir olan (iftihar eden) kabinenin icrâsını takib edeceği program ne olacaktır. Umûru dâhilîyemiz (iç işlerimiz) nokta-i nazarından evvel emirde şaabeti idarenin usûlü Meşrutiyet'e ve izhârı cihet tarîki (takip edilecek yol, yön) terâkkîye dahil olan bir heyet-i içtimaiyenin (toplumsal kurumun) ihtiyâcâtına muvâfık sûrette tekâmülüne

çalışmak olacaktır. Sizlere tevdî edeceğimiz kavanin (kanunlar) ve nizâmâtın (düzenlemelerin) hakikaten bu fikre tekâbül etmesi için memâlik-i sâlre kanunlarını ariz (geniş) ve amîk (derin) tetkîk ederek bunlardan lâzım gelen esâsların iktibâsında (alınmasında) kusur etmeyeceğiz. Avrupa dâvetlerinden bâzılarının ihraz (erişme) ettikleri mükemmeliyetli siyâsîyeye vüsûlden (erişmekten) evvel tarîki terâkkîyede (gelişme yolunda) kat olunacak merhâleler bulunduğu cihetle millet sevki tabîîsine göre işe mübâşeret (işe girişme ve başlama) ve kavannin (kanunlar) ve nizâmâtı kendi ahvâli husûsîyesine (özel durumuna) tevfik eylemelidir (uydurulmalıdır). Maamâfîh keyfiyet, vâkî olacak mesâimize bezl-i muâvenet (bol bol yardım, destek) eylediğiniz halde diğer memleketlerde (uzun tecrübelerle değişim) az bir zamanda vâsıl olmamıza mâni olmayacaktır.

Umûr-u dâhilîyeye müteâllik (ilişkin) kâffe-i mesâilin (bütün meselelerin) en mâkul ve en kabil-i icrâ bir sûrette tesviyesi esbâbını taharrî edeceğiz (araştıracağz). Bu mesâilin bazıları müddeti faâliye zarfında bir karâr ittihâzını (kabul etme) istilzâm (lüzûmunu) etmekte olduğu hâlde diğer bazıları da bu mâhiyeti müstaceleye hâiz değildir (acele gerekli değildir), ve hattâ uzun uzadıya tedkîk ve tezkere arzı ihtiyaç edeceğidir. Akıl ve hikmete ve kaide-i ihtiyâta muvâfık bir teennîyâtın (düşünceli davranışın)ferdi isticâle (erteleme) tercîhindeki isbât ve meşrûtiyet musülmelidir (örnektir). Herşeyden ikdâm (sebat ve gayretle çalışma) ve elzem olan mesele memleketin her tarafından huzûru asâyişin tahtı temîne alınmasıdır. Sûreti muntazama ve mecbûrede iş görülebilmesi için inzibât ve intizâmın vücûdu lakit (kaldırıp alınan şey) olmakla bütün mesâi ve faaliyetlmizi bu clhete sarf eyleyeceğiz. Zîrâ ahâlîden her fert adâlet ve müsâvâtı (eşitliği) kâmilen sâye-i emamada (imzanızda) bulunduğunu hissetmeli-

dir.Bu esaslar Kanun-ı Esâsî'de münderiç (yer almış) ise de iş bunları nazariyât dâiresinden çıkarıp hayât-ı resmîyeye ithâl ve kâffe-i ahvâlde (bütün durumlarda) tamâmî-i tâtbîkini demîn eylemektir. (alkışlar) Sınıf-ı ahâlînin tahsîli medenîsi tedrîcen (aşamalı) ikmâl (tamamlama) ve cümlesini en müterâkkî (gelişmiş) milletler seviyesine isâl ile berâber cinsiyet ve mezhebiyetçe olan farkları vatandaşlar beyninde mevcût olması lâzım gelen râbıta-i uhuvvete (kardeşlik bağı) menâfi-i (çıkarları) hareketi mütecâvizâne ve (...)- şâyân-ı (yakışır) teessüf (tasalı) bir bahâne hükmüne koyan zann-ı bazileyi (bolluğunu) izâle etmek için mekâtib (okulları) ve matbûât (basın, yayın) vasıtasıyla maârifi tamîm (genelleştirme) eylemek dahi lüzûm olduğundan vesâiti maddîye ve mâliyenin müsâit olabileceği derecede bu maksada dahi atfı nazar-ı dikkat edeceğiz. Masârif-i umûmîyemizde (genel giderlerimizde) akilâne bir iktibâs icrâsı ve bir takım imtiyâzât (ayrıcalıklar) ve adaleti kadîmeden (adâlete ilişkin) mütevellid (ileri gelen) sarfiyât zâidenin hıfzı târihine (tarihini korumaya) kavî (güvenilir, sağlam) bir azîm ile sulühte (yol tutmakta) tereddüt etmeyeceğiz. Menâfi-i husûsîyeye (özel çıkarlara) müteâllik (ilişkin) hiç bir mülâhaza bizi bundan men edemeyecek ve bizce yalnız nazarı dikkate alınacak şu memleketin muaddet hâl-î umûmisinden ve bir medeniyeti hakikinin (gerçek uygarlığın) terâkkîsinden (ilerlemesinden) ibâret olacaktır. Bu menfaati umûmîye tehalüğü vahd (birlik) ve gayrı kabil-i taksim olan (bölünmesi mümkün olmayan) vatanın fikri azîmini (çoktan beridir) tazyîk ve bunu terkîb (oluşturan) ve teşkil eden anasırın (unsurların) kâffesi (bütünü tümü) için lüzûmderkâr (gerekli) bulunan ittihâd (birlik) ve irtibât gelmeli ihlâl edecek tefrikacılığın (bölücülüğün, ayrımcılığın) ârzû ve temâyüllere (eğilimlere) karşı olanca kuvvetimizle uğraşmaya sevk edecektir. (Alkışlar). İttihâd bir milletin kuvvet ve metânetini değil

saâdet-i maddîyesi ile huzûr ve asâyiş-i dâhilîyesini muhâfaza-i haysiyetini müstelzimdir (gereklidir). Herkesin kalbinde bu hissin hükümfermâ olduğu mahâlde mülk-i sâire ile münâsebeti daha ziyâde kesbi sahavet eder (cömertlik kazanır). Çünkü mülkü mezkûre (zikrolan ülke), gerek vahdet-i mevcûdiyeti hasebiyle kadir ve kıymetini ve gerek muhâfaza-i istiklâl için ne isteğini bilen bir kavim karşısında olduklarını hissedeceklerinden artık tasmîmât-ı vatanperverânelerine lüzûm kalmaz. Mebûsân-ı kirâmca malûm olduğu üzere biz bu fikir ve mülâhazaya istinâden hükümeti mütecâvere (sınırdaş hükümetler) ve gayrımütecâvere ile olan münâsebetimizde idâre-i meşrûtamızın tesîsinden beri takîb olunan müsâvat perverâne ve hüsnü münâsebete ve şimdilik onlarla beynimizde bâdi-i ihtilâf olan mesâil sûreti destânede fasl etmeğe bezl mechud edeceğiz (elimizden geldiğince çalışacağız). Düstûrumuz uhuvvet-i beynelmilellik (uluslararası kardeşlik) âtîdeki kaidesinden, yani kimsenin hukukuna tecâvüz eylememekden ibâret bulunacaktır. (Alkışlar) Hulâsa ve vicdânı, rehber-i hareket ittihâz ettiğimiz cihetle efkâr (düşünceler) ve maksadımızın meşrûiyeti (kanunlara uygunluğu) tasdîk edileceğinden ve müşkülât-ı hâzıra (halen var olan zorluk) ve muhâfazaya rağmen bir muhârebe tehlikesini de bertaraf etmeğe muvâffak olacağımızdan şüphemiz yoktur. Az bir zaman evvel olan mehaleke (tehlikelere) gelince bunlar da sûreti kat'îyyede tavsiye edilmek üzere akıp mayili muhâlesetleri bizim için hâlen ve âtîyen (gelecekte) pek kıymettâr olan Avrupa düvel-i muazzamasıyla (büyük devletleriyle) bilâtefrîk (ayırım yapmaksızın) işin ahdı karibde (yolunda) ve bilcümle alâkadâranca memnûniyeti mûcib olacak sûrette kat'îyyen fasl ve kasem edileceği me'mûldür (ümit edilmektedir). İşte o zaman bizde mülkü mutemedine meyânında bir mevki-i şân ve şeref işgaline müstehak olan vatanı mukaddes ve muaz-

zezemizin dâhîlen ıslâhı için bir kat daha sarf-ı mahsûl mukadderât eyleyeceğiz. Hâricîye Nâzırı Paşa Hazretleri her ne kadar bugün heyeti vükelâ meyânında mevcûd değilse de kendisinden bugün bir telgraf aldım. Programın hâricî kısmından süferânızı haberdâr etmiştim, bu programda reyim manzûmdur, diyor. Diğer süferâtlarımızda programın kısm-ı hâricîsi Avrupa kabinelerince pek ziyâde memnûniyet ve emniyeti istizâm ettiğini yazdılar (alkışlar)... Bunu teblîğ ederim.(*)

Hüseyin Hilmi Paşa'nın Meclis-i Mebusan'da hükümet programını okuduğu gün Volkan'daki başyazısında Derviş Vahdeti de, İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtlarına adeta hücum emri veriyordu.

"Acele et Mizan! Arş ileri Serbesti! İmdât Osmanlı! Sebât et İkdâm!

Hakperest matbûât! Hep hücûm edelim! İşte istibdât! İşte şâhidi hürriyet zincirlerle bağlanıyor. Bize imdâd diye kollarını uzatıyor...

İşte Volkan sancaktarlık vazifesiyle ilerliyor.

Arş ileri! Şehit olursam da siz dönmeyiniz. Zîrâ zafer bizdedir!

Emin olunuz ki Hakk bizimledir."(**)

Vahdeti'nin bu kadar hırçınlaşmasının sebebi birden fazlaydı. Öncelikle Kâmil Paşa'nın sadaretten ayrılması ve Hüseyin Hilmi Paşa'nın Sadrazam olmasıyla İttihat ve Terakki grubunun hükümet üzerindeki etkisi daha bir artıyordu. Üstelik Kâmil Paşa gibi, eski yönetimin makbul devlet adamının kendilerine daha sempatiyle bakması olanağı da ortadan kalkmış oluyordu. Böylece Vahdeti ve ekibi dayanaksız ve korumasız kalıyordu.

(*) (9 Şubat 1324 gün ve 130 adetli Takvim-i Vekayide yayınlanan 5 Şubat 1324 günü yapılan oturumun zabıtları)

(**) (5 Şubat 1324 - 17 Şubat 1909 Volkan No.49)

Diğer taraftan yeni hükümet, programıyla daha **"rasyonel"** bir icraat içine gireceğini açıkça ortaya koyuyordu. Nitekim proğramdaki en belirgin özellik; çağdaş hukuk kuralların ışığında adalet mekanizmasına işlerlik kazandırılmasının ve çağdaş eğitimin devlet öncülüğünde hayata geçirilmesinin amaçlanması ve vurgulanmasıydı. Buna karşılık İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti şeriat hukukunu egemen kılacağını ve dinsel eğitimi temel kabul edeceğini belirtiyordu.

Bu temel ayrılıklar ortada dururken iktidar erkinin çağdaşlaşma yanlılarının egemenliğine girmesi ihtimali, Vahdeti'yi telâşlandırıyordu. Kuşkusuz bu telâşın arkasında Kâmil Paşa ile oğlu Sait Paşa'nın ve dahası Fitz Maurice'lerin de etkisi vardı. Bu telâş Derviş Vahdeti'yi hata yapmaya yönlendiriyor ve yine Hüseyin Hilmi Paşa'nın Meclis-i Mebusan'a geldiği gün Volkan Gazetesi'nde ilk kez orduya el atılıyor, askerlerin gönderdiği bir mektup yayınlanıyordu.

"Varakât-ı samîmâne (samimi belgeler)

Şubat'ın yedinci Pazartesi gün 45 numaralı nüshanızda yemin ettiğinizi beyân ediyorsunuz. Elhamdîllillâh bizim sözümüzde sadâkat vardır. Biz zaten zâdegan (aristokrat) değiliz. Cümlemiz "odunum"(!) diyen Türklerin evlâtlarıyız. Dinimize, devletimize, milletimize, vatanımıza ve Kanun-ı Esâsî'nin muhâfazasına hakikaten kasem ettik. Her ne vakit bunların aleyhine kıyâm eden olur ise kanımızın son damlasına kadar çalışmağa her dakika, her saniye için hazır bulunduğumuzu umûm efrâd-ı İslamiye tarafından beyân ederiz. Bizim için gazîlik ve şehîtlik büyük nimettir. Allah muinimiz olsun.

4 Şubat

Nişancı 4'üncü Bölük Emîni Mehmed Rıza,

Nişancı 1'inci Bölük Emîni el Seyid Mehmed Ali,

Nişancı 2'inci Tabur'un umûm efrâdı şâhâne nâmına Serçavuş (Başçavuş) Mehmed Kâmil bin Halil

Kalem'de müstâhdem kol vekîli Süleyman Hakkı bin Ali
Nişancı 4'üncü Serçavuş Hasan Ali ,
Nişancı 3'üncü Bölük Emîni Hasan Safa(*)

Bu mektubun adresi kuşkusuz İttihat ve Terakki Cemiyetiydi. Sadece İttihat ve Terakki Cemiyeti veya Meclis Grubu değil, aynı zamanda ordu içindeki "rasyonalist", dolayısıyla İttihat ve Terakki sempatizanı subaylara da gözdağı veriliyordu. Nitekim, Volkan Gazetesi'nin bu mektuba verdiği cevabın satır aralarında bu durum daha bir açıklık kazanıyordu.

"Volkan:

Asker kardeşler!...

Hepimiz sizler gibi dinimize, Kanun-ı Esâsîmize sadık kalacağımıza yemin ettik. Hepimiz, düşman-ı din ve vatan olanlara karşı olmaya âmâdeyiz. Fakat bizim için dâima muhâfaza edilecek bir şey vardır ki, itaâttır. Zinhar! İtaâtten ayrılmayınız. Zira bizim dayandığımız ilk Allah, sonra da askerdir. Evvelleri pâdişâhlara bile "Mağrûr olma Pâdişâhım. Senden büyük Allah var" derlerdi. Sakın siz de mağrûr olmayınız.

Zîrâ Allah var."(**)

Böylece Derviş Vahdeti gazetesiyle orduya el atıyor ve askerleri siyasete çekiyordu.

Derviş bunu yaparken kuşkusuz kendisini ve siyasetini sağlama almayı amaçlıyordu. Zira ona göre büyük çoğunluğu **"Muhammedi"** olan halk kendi yanındaydı. Ancak İttihat ve Terakki gücünü halktan çok, ordu içindeki **"mektepli"** subaylardan alıyordu. Eğer İttihat ve Terakki siyasette gücünü kaybetme tehlikesiyle karşılaşacak olursa kuşkusuz ordu içindeki subaylar duruma müdahale edecek ve meydanı, şeriat düzenini savunanlara bırakmayacaklardı. Bu tehlikeyi bertaraf

---

(*) (5 Şubat 1324-17 Şubat 1909- Volkan No. 49)
(**) (5 Şubat 1324 -17 Şubat 1909 - Volkan No. 49)

etmek ise İttihad-ı Muhammedi'ye ordu içinden de destek sağlamakla mümkün olabilirdi.

Derviş Vahdeti bunu elbette ki, açık makaleler yazarak gerçekleştiremezdi. Bu nedenle dolaylı bir üslup kullanıyor, sanki Kanun-ı Esâsî ve Meşrutiyet İttâhat ve Terakk'inin saldırı ve tehditleriyle karşı karşıyaymış gibi bir hava estiriyor, sonra da sözümona onları sakinleştirerek **"meşrutiyetçi"** ve **"koruyucu"** bir rol üstleniyordu. Bu denli parlamentarist ve meşrutiyetçi bir Vahdeti'ye kim ne diyebilirdi?

Ancak **"çifte dilli"** Vahdeti güya askerlere seslenir gibi yapıyor, fakat mesajını **"mağrur olmayın"** diyerek Şeref Sokağına gönderiyordu.

İşte Derviş Vahdeti böyle politika yapıyor, ateşle böyle oynuyordu. Ancak bu bir başlangıçtı. Sonun başlangıcıydı.

Bu arada Vahdeti İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin içindeki sorunlarını da çözümlüyor, gazetesinde yapılacak resmi açılış ile ilgili bir yazı yayınlıyordu.

"Hamdolsun günden güne cemîyyet-i mukaddesemize iltihâk edenlerin adedi tezâyid ediyor (artıyor). Bir aralık görülen lüzûm üzerine hafî olan (gizli) Cemiyet birden bire kendisini meydana atarak bir çoklarını hayretlere gark etti. Nizamnâmesini tertîb etmek üzere bulunduğunu bilirdi. Çok sürmedi. On bendini de ilân etti.

Hergün mürâcaât arttıkça artıyor. Maksadımız nizâmnâmede ve sâir makalemizde bildirildiği hâlde yine her ferde ayrı ayrı istîzâhta bulunuyordu. Şimdilik bütün vazîfe uhdemizde bulunduğundan nizâmnâmeyi güzelce mütâlaâ ve yahut mütâlaâ etmeyenler hâriçten mümkün mertebe tahkikat icrâ ederek maksadı güzelce anlamaları ve mürâcaât edecek olanlar, isimlerini, şöhretlerini, mahâllelerini gösterir birer pusula getirmeleri rica olunur.

Tertîbât-ı mâruza ise gelecek rebiülevvelin onikinci günü

ki; mevâdd-ı nebevi hazret risâlet penâhîye müsadiftir. Dârülhilâfe merkezimizin resmî küşâdı icrâ olunacağından ikmâli tevarüs etmekten ibârettir. Cenâbı Hakk muvâfık, bilhayr olsun."

Derviş Vahdeti, Volkan ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti giderek gemi azıya alıp dinsel bakımdan tahriklerini artırırken, Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi de önlem almak için harekete geçiyordu. Onlar, siyasal eylemlerin sokağa taşmasından endişe ediyorlardı. Ancak bu eylemlere daha çok taşrdan gelen, saf ve işsiz güçsüzlerin alet olmalarından korkuyorlardı. Bu nedenle de Dahiliye Nezareti Meclis-i Mebusan'a bir yazı göndererek **"Serseri Nizâmnâmesi"**ile ilgili çalışmaların çabuklaştırılmasını istiyordu.

Numara 65
Meclis-i Mebûsân Riyâset-i
Cânib-i Âlîsine

Serseri Nizâmnâmesi makamı senâverin 15 Muharrem sene 327 târihli tezkeresiyle Meclis-i Mebûsân'ın tâsdîkine arz olunmuştu. Şu sırada Dersaâdet'te takarrür etmekte olan vukuat-ı zâbıta her ne kadar evrâk-ı havâdisin ve bazı eşhâsın ilzâm eyledikleri derecede değil ise de pâyıtaht saltanat-ı senîyede emîn ve inzibatın kâmil derece tahrîriyle ânî vukuâtın bile adem-i huddûsi hasbel vazîfe hükümetçe biltabîî ârzû edileceğinden ve vukuâtı müktedizanın ekseri ilanı Meşrûtiyet'i müktea-kib Dersaâdet hapisanesinden salıverilen ve serseri takımından olan mahkûmîn ile mesâidâş vak'adan bilistifâde taşranın her tarafından Dersaâdet'e gelen ve mikdârı onbin raddesine varan serseriler cânibinden ika edilmekte olduğu son yirmidört saat zarfında Dersaâdet'te müttedhiş cerh ve sirkat gibi vukuât zâbıtaya mebnî Zabtiye Nezâreti'nden verilip lafzen sânîlerine irsâl kılınan cedvelde münderiç vak'ayı mütecâserlerinden yalnız ikisinin yerli ahâlîden ve do-

kuzunun taşralı serserilerden olmasıyla da sabit bulunduğundan ve Dersaâdet'te emniyet ve inzibatı temîn ve efkâr-ı nass-ı tetmîn için mezkûr nizâmnâmenin bir an evvel mevki-i tatkîk ve icrâya vaz'ı ehemmiyetli göründüğünden, tevdî kılınan nizâmnâmenin meclîs-i âlîce tasrîh-i tedkîk ve tâsdîkine esbâbının istiğmalini bilhassa ricaya mesâberet eylerim efendim.

25 Muharrem 1327

4 Şubat sene 1324

(Sonra Kâtib Müfit Bey Zabtiye Nezâreti'nin merkut jurnalini okur) 2 Şubat sene 324 târihinden 3 Şubat 324 Salı günü akşâmına kadar 24 saat zarfındaki şâyân-ı dikkat vukuât cedvelidir.:

Sirkat (hırsızlık) - Bir yerli iki taşralı. Mahmutpaşa'da

Cerh (yaralama)- Bir taşralı. Unkapanı'nda kendi kendini.

Sirkat - Bir taşralı Eyüb'te vapur iskelesinde.

Sirkat - İki taşralı. Tavuk Pazarında. Fâilleri serseri.

Sirkat - Bir taşralı, Fatih. Fâilleri serseri.

Sirkat - Galata'da. Fâili sabıkalı.

Cerh ve gasb - Kalyoncukulluğunda. Kezâ serseri.

Sirkat - Galata'da. Bir taşralı. Fâili serseri yankesici takımından.

Sirkat - Hasköy'de. Fâili sabıkalı.

Sirkat - Galata'da rıhtımda. Fâili yankesici takımından.

Cerh - Bir yerli. Toprak kazası.

Sirkat - Bir yabancı. Haydarpaşa'da"(*)

Meclis-i Mebusan bu tezkereyi görüştükten sonra adliye encümenine sevkediyordu. "Serseri Nizâmnâmesi'nin" yasalaşması yönünde verilen bu önerge ile 31 Mart Olayı arasın-

(*) (11 Şubat 1324 gün ve 132 adetli Takvim-i Vekayi'de yayınlanan, 5 Şubat günü yapılan 32'inci oturumun zabtı.)

da yaklaşık bir aylık bir süre bulunuyordu ki bu da tehlikenin adeta "geliyorum" dediğini gösteriyordu.

VOLKAN VE ŞERİF PAŞA'NIN KÂMİL PAŞACILIĞI

Tüm bunlar olurken iktidardan ayrılmasına rağmen Kâmil Paşa'nın adı ortalıkta dolaşmaya devam ediyor adeta "siyasi" anlamda kan davası güdülüyordu. Bu kan davasını güdenlerin başında ise kuşkusuz Volkan gazetesi ve yazarları geliyordu. O kadar ki... Muharrir (Enderunlu) Lütfi Efendi yazdığı bir yazıda, Kâmil Paşa'nın iç ve dış politikasının sağlamlığı ve doğruluğuna kefil olma hakkını kendinde görüyordu:

Bir Pîr-i Siyasi İçin

(...) Kâmil Paşa mesâi ve hizmet-i pîrâsiyle mülkümüzü hârîcen dûçâr olduğu tehlikelerden hattâ pek büyük vartalardan inâyeti rabbânî ile (Allah'ın yardımıyla) kurtardı.

Biz âlem-i matbûât ve meydan-ı hakikatin nâmuskâr bir kaidesi olan Volkan'ın nâmusu üzerine yemin ederek temîn eyleriz ki, Kâmil Paşa dâimâ sâdıkâne ve nâmuskârâne çalıştı. Hamiyet ve vicdânı ise Şeref Sokağı mensûbları şöyle dursun, o sokağın heyet-i umûmîyesinden büyüktür."(*)

Muharrir Lütfi Efendi Kâmil Paşa'ya kefil olmakla kalmıyor, aynı zamanda İttihat ve Terakki ile Kâmil Paşa'nın arasının neden açıldığını da yazıyordu.

"Sebeb; Balkan komitesinin derbâr (kapısı) Meşrûtiyet karâra geldiği zaman Şeref Sokağı dâhîleri bir ziyâfet-i resmîye verilmesini teklîf ettiler.

(*) (9 Şubat 1324-21 Şubat 1909-Volkan No. 53)

Kâmil Paşa ise teklîf-i vâkîin kabûlü (yapılan teklîfin kabûlü) hükümet içinde hükümet teşkîl etmek isteyen (On-onbir Temmuz'dan sonra hamiyetperver kesilen) fırka-i malûmeye bir hizmet demek olacağını nazarı ehemmiyete alarak (Balkan Komitesi bir sıfatı resmîyeye haiz olmadığı için hükümetin resmen ziyâfet vermesi dekaiki siyâsîyemize câiz olamaz.) diye reddetmesidir. Bu kadar.

İşte o zaman Şeref Sokağı dâhîleri pîr-i azâb olduğu halde Kâmil Paşa'ya harb ilân ettiler."(*)

Ancak bir başka ateşli **"Kâmil Paşa'cı"** olan ünlü Şerif Paşa (Beau Şerif, Boş Herif, Kürt Şerif Paşa) daha sonra yazacağı hatıralarında, İttihat ve Terakki'nin yemek davetini reddeden Kâmil Paşa'nın Ahrar Fırkası'nın yemeğine giderek tarafsızlığına nasıl gölge düşürdüğünü ortaya koyacaktı:

"Ahrar Fırkası, Osmanlı bağımsızlık günü nedeniyle bir ziyafet verdi. O zaman sadaret makamında Kâmil Paşa bulunuyordu. Fırka-i Ahrâr tabîî olarak hükümet ricâlini de dâvet eyledi. Milli şeref, Osmanlı haysiyeti adına Kâmil Paşa ziyâfette hâzır bulundu. İşte bu dakikadan itibaren Kâmil Paşa mahva mahkûm edilmişti." (**)

31 Mart Olayı öncesinde İttihat ve Terakki'ye, özellikle Meşrutiyet'e karşı rol alan şahıslardan biri de Şerif Paşa idi. Abdülhamid'in saltanatı döneminde on yıl Stockholm'de elçilik yapan Şerif Paşa'nın babası Adanalı Sait Paşa'ydı. **"Süleymaniyeli"** lakabıyla tanınan Sait Paşa'nın Şerif'ten başka Fuat isimli bir oğlu vardı. Bir uşağın oğlu olduğu ileri sürülen **"Süleymaniyeli"** Sait Paşa, Şûrâ-yi Devlet'te yer alıyordu. Şûrâyi Devlette işi olanlardan komisyon ve rüşvet aldığı ileri sü-

---

(*) (9 Şubat 1324-21 Şubat 1909-Volkan No. 53)

(**) Şerif Paşa'nın Hatıraları Nehir Yay. Paris 1911 - Bu alıntılar kitap yayınlanmadan önce müsvetteden yapılmıştır.

rülen Sait Paşa, oğlu Şerif'i Mekteb-i Sultânî'de okutuyordu. Sait Paşa ise daha sonra Berlin Elçiliğine tayin ediliyordu. Şerif Paşa Paris'te hem Saint Seur okuluna devam ediyor hem de Paris Elçiliğinde ataşelik yapıyordu.

Şerif Bey son derecede yakışıklı, nazik (Dr. Rıza Nur tarafından ve Boş Herif adlı risalede homoseksüel olduğu iddia ediliyor) ve çok iyi Fransızca konuşuyordu. Yakışıklılığı nedeniyle Paris'te kadınlar ona güzel anlamına gelen Beau (bo) lakabın takmışlar, Beau Şerif diyorlardı. Baş hafiye Fehim Paşa ile beraber 18 yaşındayken Ferikliğe (paşalığa) yükseltilen Şerif Bey daha sonra İsveç Kralı nezdinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Stockholm Elçiliğine tayin ediliyordu. Şerif Paşa bu görevdeyken bir büre sonra ikili oynamaya başlıyor, bir yandan Abdülhamit'i hoş tutarken diğer yandan Jön Türklerle de ilişkilerini geliştiriyordu. Nitekim Ahmet Rıza Bey'e para yardımı yapıyor, fakat ilerde lazım olur düşüncesiyle, makbuzları saklıyordu.

Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte İttihatçıların safında görünüyor, İttihat ve Terakki'nin kendisini ödüllendirmesini bekliyordu. **"Şerif Paşa münâfıkının İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden sebeb-i infikakı (kopma, ayrılma sebebi) Londra Sefaretine tayin olunmamasıdır.**

Rifat Paşa'nın Hâricîye Nezâretine vuku bulunan memuriyetini müteakkib Şerif Paşa mukadderne meşveret (danışma) için vermiş olduğu bir kaç kuruş karşılığı Londra Sefareti'ne tayin olunmasına Cemiyet'in delâietinden (aracılığından) taleb eder. Cemiyet bu gibi icraat-ı devlete karışmak istemiyordu. Karışsa bile Şerif gibi bir herifi Londra Sefâreti'ne tâyin ettirmek nasıl kabil ve mümkün olur ki."(*)

İttihat ve Terakki kuşkusuz Şerif Paşa'nın Fransız (do-

(*) Boş herif Stockholm sefir-i sabık-ı jurnalci Şerif Paşanın tercüme-i hali Ahmet İhsan ve şurekası İst.1910 S. 12

layısıyla İngiliz) politikasına yatkınlığını biliyordu. Ancak onu İngiltere'nin gözünden düşürmek için 1910 yılında yayınladığı risâlede, Paşa'nın Abdülhamit'e İngiltere aleyhinde raporlar yazdığını ileri sürecekti. İttihat ve Terakki Cemiyeti, İngiltere aleyhine raporlar yazan bir Paşa'yı nasıl Londra Sefaretine tayin edebilirdi.(*)

Sonuç olarak beklediğini elde edemeyen Şerif Paşa giderek İttihat ve Terekki aleyhine dönüyordu. Bunun göstergesi ise Kâmil Paşa yanlısı olarak onun haksızlığa uğradığını söylemesiydi.

"O hâkim vezirin, o muhterem siyâset adamının hürlere yaraşır çalışmaları ise sürekli Cemiyetçe baltalanmak isteniyordu." (**)

Kâmil Paşa'nın koruyucusu kesilen Şerif Paşa üyesi bulunduğu Pangaltı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bir mektup göndererek istifa ediyordu.

"(...) bugün, benim için en acıklı ve kederli bir gündür. Ancak bizi sevk ve idâre eden kuvvet-başlarda vatan saâdetinin istihsâli şânlarıyla süslenmiş olmasına rağmen - bugün vatan ve milletin istikbâli nâmına gayet tehlikeli bir vâdîye sapmış, bütün memleketin muhiblerini (sevenlerini) pek ziyâde düşündürecek bir vaziyet almış olduğundan, bir milletin mukadderâtıyla oynamak büyük meselesinin gelecekte doğuracağı mânevî mesûliyetin velev ki nâçiz olsun, bir kısmına iştirâk ile hissedâr olmaktan kaçınmaya mecbûrum.(...)

Ahrâr Fırkası ile münasebet kurduğum hakkında dolaşmakta olduğunu işittiğim bazı rivâyetlere gelince. Bunun sırf uydurma olduğunu ve münâsebetimin kat'îyyen aslı ve esâsı

(*) (Yazarın Notu: 1 İttihatçıların bu gerekçeyi açıkladıkları 1910 yılında Şerif Paşa Paris'de yaşıyor ve İttihat ve Terakki aleyhine bazı planlar yapıyordu.
(**) Şerif Paşa'nın Hatıraları Nehir Yay. Paris 1911

bulunmadığını temîn eder, şimdilik hiç bir fırka ile münasebettâr olmayacağımı arzeylerim. Sebebi de üzerimizde bulunan yüce askerlik sıfatıdır. Tahakkuk etmiş târihî olaylara müstenîd (dayalı) bir kanaatim vardır ki, o da asker sınıflarının hükümetin siyâsî meseleleriyle uğraşması memleket için gayet tehlikeli ve zararlı olmasıdır."(*)

Şerif Paşa bu istifa mektubunda 31 Mart'ta ordu içinde patlayacak olan siyasal olayları da haber veriyordu.

"Gerçi ordunun hürriyetin istihsâli işinde inkâr kabil değildir. Ancak Meclis-i Mebûsân'ın açılmasıdan sonra askerin hükümetin siyasi meseleleriyle uğraşması askerin birliğine pek elim, fecî bir darbe vuracağı şüpheden uzak ve bütün umûmi kuvvetleriyle Meşrutiyet idaresinin gözcüsü olmak lâzım gelen ordunun siyâsî meselelerle uğraşması yüzünden zuhûru muhtemel değil, mutlak olan görüş ve düşünce ihtilâfı sebebiyle ne gibi vahîm netîceler tevellüd edeceği (doğacağı) isbâttan tazâd eder."(**)

Şerif Paşa bu mektubu 1 Rebiülevvel 1328 (10 Mart 1325 - 22 Mart 1909) günü yazıyordu. Aslında mektup Şerif Paşa için sadece İttihat ve Terakki üyeliğinin değil bazı önemli girişimlerinin de sonuydu. Üstelik bu ilişkiler son derece karanlık ve esrarengiz ilişkilerdi.

ŞERİF PAŞA, LORD HARDİK VE SİR ERNEST KASEL

Şerif Paşa Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte bazı ticari ilişkiler tesis etmek üzere faaliyete başlıyordu. Bu faaliyetlerinin hedefîni ise **"müessese-i iktisadiye"** (iktisadi bir müessese) kur-

---

(*) Şerif Paşa'nın Hatıraları - Nehir Yay - Paris 1911)
(**) Şerif Paşa'nın Hatıraları - Nehir Yay - Paris 1911)

mak, ulusal bir banka oluşturmak teşkil ediyordu.

Bu amaçla bir **"arkadaş grubu"** oluşturuyor ve bunlurdan bazılarını da yanına alarak temaslarda bulunmak üzere Londra'ya gidiyordu. 1908 yılının Ocak ayında yaptığı bu İngiltere gezisi sırasında İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı ve Hindistan Kral Vekili Lord Hardik de ziyaret ediyordu. Lord Hardik Şerif Paşa'nın babası "Süleymaniyeli" Sait Paşa'nın Hariciye Nezâreti sırasında İstanbul'daki İngiliz Sefâretinde maslahatgüzar olarak görev yapıyordu.(*)

Müslüman kuşaktaki ülkelere, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'na ekonomik bakımdan nüfûz etmeyi amaçlayan İngiltere adına Lord Hardik, Şerif Paşa ve arkadaşlarının önerisini memnuniyetle karşılıyordu. Büyük vaatlerde bulunan müsteşar "Ulusal Banka" adlı finansal kuruluş ile ilgili görüşmelerin yürütülmesi amacıyla Sir Ernest Kasel'e yetki veriyordu.

Ancak Sir Ernest Kasel bu konuda işi ağırdan alıyor, erteleme eğilimine giriyordu. Zira İstanbul'daki yeni yönetimin eğilimleri henüz yeterince belirginleşmiş değildi. Londra, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin denetimindeki yeni rejimi çözmek amacıyla zaman kazanmak istiyordu. Bununla birlikte Şerif Paşa işi çabuklaştırmak düşüncesiyle İstanbul'a geliyor, Hariciye Nâzırı Tevfik Paşa ve Sadrazam Kâmil Paşa ile birer görüşme yapıyordu. Bu görüşmelerde, iktisadi işbirliğinin övünç kaynağı olacağı konusunda Sadrazam ve Hariciye Nâzırı'nın Sir Ernest Kasel'e telgraf çekmelerini telkin ediyordu. Telgraf çekiliyor, bir hafta sonra da Sir Ernest Kasel İstanbul'a geliyordu.

Şerif Paşa, Kasel'i devlet erkânı, hükümet ricâli ve İttihat ve Terakki yöneticileriyle tanıştırıyordu. Ayrıca Cercle d'Ori-

---

(*) Şerif Paşa'nın hatıraları - Nehir Yay - Paris 1911)

ent'te verdiği bir ziyafette Cemiyet ileri gelenleriyle Kasel'i buluşturuyordu.

Ancak kısa bir süre içinde Şerif Paşa Mısır'a gidiyor, Kâmil Paşa ise iktidardan düşüyordu. Daha sonra Sir Ernest Kasel de Kahire'ye gidiyor, burada Şerif Paşa ile buluşuyordu.

"Kahire'de karşılaştığımızda Sir Ernest Kasel'e Kâmil Paşa hazretlerinin düşmesi için Cemiyet tarafından başvurulan aşağılık ve adi vasıtaları tamamiyle anlatmış ve Kâmil Paşa hazretlerinin düşüşünü gelecek için, özellikle Meşrutiyet için tehlikeli gördüğümü ve bundan dolayı milli müessesenin kurulması konusunda birlikte çalışmaktan mâzûr görülmemi büyük bir üzüntüyle arz etmiştim."(*)

Böylece Şerif Paşa, Kâmil Paşa'nın sadaretten uzaklaşmasıyla birlikte, memleketin büyük çıkarına olacağını varsaydığı İngiliz-Osmanlı işbirliği ile oluşturulacak **"Ulusal Banka"**nın kuruluşunu donduruyordu. Bu bir bakıma Kâmil Paşa'nın kıymetini bilmeyen Osmanlı İmparatorluğunun da cezalandırılması anlamına geliyordu. Ancak Şerif Paşa bu aşamada Ulusal Banka işini geri plana itiyor, siyasette **"uluslararası bir rol"** oynamaya başlıyordu.

"Durumun yakından incelenmesi amacıyla Sir Ernest Kasel'le birlikte İstanbul'da dönmüş, Kâmil Paşa'nın düşmesiyle yönetimin iplerini bütün bütün ele geçiren ve milletin mukadderatıyla gelişli güzel cahilâne oynamaya başlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hareket biçiminden netice itibariyle korkmuş ve bu şartlar içinde iktisadi müessesenin kurulmasında ısrar edemeyeceğimi, bununla birlikte anılan konunun gerçekleştirilmesini temin için elimden gelen gayreti esirgemiyeceğimi eklemiştim."(**)

Şerif Paşa bununla da kalmıyor, 31 Mart Olayı patlama-

(*) (**) Şerif Paşa'nın hatıraları - Nahir Yay - Paris 1911)

dan kısa bir süre önce İstanbul'da Kâmil Paşa ile Sir Ernest Kasel'i bir araya getiriyordu.

Keza 31 Mart arifesinde Türkiye'yi terkeden Şerif Paşa Londra'ya giderek Kasel ile buluşuyor ve bilâhire ona, bir daha İstanbul'a dönmeyeceğini bildiriyordu.

Kuşkusuz Şerif Paşa ile Londra arasındaki ilişki sadece ticari değil, aynı zamanda siyasiydi. Zira hem Şerif Paşa ve yandaşları, hem de İngiltere, giderek daha bağımsız bir politika izlemeye başlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden, nihayet Meşrutiyet'ten kurtulmak istiyorlardı. Alternatif ise, elbette ki tekrar Abdülhamit istibdatı değildi. Bu kez Derviş Vahdeti'nin giderek fırkalaşan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ydi. Teokratik düzeni oluşturucak bir **"İslam Fırkası"**'nın Londra güdümlü lideri, Hindistan Müslümanlarını kontrol altında tutacak ve bu da Hindistan Vali Vekili Lord Hardik'i çok mutlu edecekti. Zira ipler onun elinde olacaktı. Sultan Abdülhamit saltanatını koruduğu müddetçe bu düzene gönüllü olarak uyum sağlayabilirdi. Ancak hedefteki İttihat ve Terakki ne yapacaktı?

TASFİYE -İ RÜTBE VE TALEBE -İ ULÛM İMTİHANLARI SORUNU

1909 yılının Şubat ayı sonlarında Meclis-i Mebusan'da ele alınan iki konu, toplumun iki önemli kesiminde sıkıntı ve daha sonra tepkiye yol açıyordu. Bunlardan biri **"tasfiye -i rütbe"** yasası, diğeri ise talebe-i ulûmun (medrese öğrencisi) askere alınmasında uygulanacak sınavlarla ilgili yasaydı.

Tasfiye-i rütbe kanunu orduyu ilgilendiriyordu. Bu dönemde devlet dairelerinde görev yapan memur kadrolarının azaltılması da hazineye tasarruf sağlanmasını amaçlıyordu. Ayrıca kadrolarda da yenileme olacaktı. Tensikatın bir amacı

da, geçmiş döneme sadık bazı memurların görevlerinden uzaklaştırılmasıydı.

Bu uygulamalar gündeme getirilmeden önce, örnek olarak ordudaki subay kadrosunda, rütbe indirimine gidilmesi yönünde bir adım atılıyordu. Zaten böyle bir uygulamaya da son derece gerek vardı. Kadrolarda tıkanma meydana gelmiş bulunuyordu. Bazı paşaların kadro açmak amacıyla ordudan ayrılması gerekiyordu. Yahut da maaşları sabit kalacak ve rütbeleri indirilecekti. İşte bu uygulama için bir **"tenzil-i rütbe"** yahut **"tasfiye-i rütbe"** yasasının hazırlanması gerekiyordu. Meclisi Mebusan böyle bir yasa tasarısı hazırlanması amacıyla Harbiye Nezâretine başvuruyor, Harbiye Nezâreti ise başvuruyu, 9 Şubat 1324 günü yanıtlıyordu:

"Reis - Harbiye Nezâreti'nden tezkere var.

Meclis-i Mebûsân Riyâsetine,

3 Şubat 1324 târih ve 850 umûmî numaralı tezkere-i askerîye keyfiyetinin serian ve kabûl-ü umûmîye mazhar olacak bir sûreti muâdeletkârânede icrâsını ordunun inzibatı nokta-i nazarından pek mütelzem (lüzumlu) bulunmasına mebnî bu bâbda verilen muhtelif lâyihaları tedkîk ederek tasfiye hakkında bir kanun projesi izhâr eylemek (meydana çıkarmak) üzere Manastır vâli-i sâbıkı Ferik Abdülkerim Paşa'nın riyâseti altında bir komisyon teşkîl ve ordularca husûl itîmâına medâr olmak için hiç olmazsa mücâvir (civar, çevre) ordulardan dahi müntehîb (seçilmiş) bir iki zâbitin celbiyle mezkûr komisyona tâyini tekerrür ederek gerek kur'aca ve gerek diğer ordularda mevcût erkânı âmire ve zâbitân arasından dâire-i harbiyece intihâb edilen zevâtın esâmîsini (isimlerini) mebyin bu sayılan taraf âlî-i riyâsetpenâhîlerine ısra ve bunlar miyânında taşrada bulunanların seriyen gönderilmeleri mensûb oldukları orduy-u hümâyûnlar kumandanlıklarına telgraf ve mezkûr komisyonun netîce-i mukarrerâtına nazaran tanzîm

edilecek kanun lâyihasının derhal Meclis-i Âlî'ye takdîmi tabîî bulunmuş olmağla ol bâbda emir ve irâde efendim hazretlerinindir.

28 Muharrem 328 ve
7 Şubat 324
Harbiye Nâzırı
Ali Rıza

Tasfiyei Rütbe Komisyonu

1- Reis - Ferik Abdülkerim Paşa. (Manastır Vâli-i sâbıkı - eski valisi)

2- Âzâ - Süvari Osman Paşa Muhâkemât Dâiresi memuru

3- Âzâ - Ferik Hurşit Paşa, Topçu Dâiresi Reisi.

4- Âzâ - Erkân-ı Harbiye Mirlivâsı (Tuğgenerali) Sabri Paşa, Jandarma Dâiresinde memur.

5- Âzâ - Erkân-ı Harbiye Mirlivâsı Mahmut Paşa, Tophane'de memur.

6- Dr. Miralayı Abdülislam Bey, Hassa İkinci Alay Kumandanı.

7- Piyâde Miralayı Ahmet Bey, Hassa İkinci Alay Kumandanı

8- Süvari Miralayı Ömer Bey, 14. Alay Komutanı. (Üçüncü Ordu'dan)

9- Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Remzi Bey, Üçüncü Ordu'da memur.

10- Erkân-ı Harbiye Kolağası İsmet Bey, İkinci Ordu'da memur

11- Mümtaz Yüzbaşı Seyfi Efendi, İkinci Ordu'da memur.

12- Topçu Yüzbaşısı Kazım Efendi, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn muallimlerinden"(*)

Çoğunluğu İttihat ve Terakki sempatizanı subaylardan oluşan bu komisyon bir yasa taslağı hazırlamaya başlayacaktı. Ancak bu yasa çalışması, bazı subayların maksatlı olarak tasfiye edileceği dedikodularının yayılmasına, bu da ordudaki daha çok alaylı subayların huzursuz olmasına neden olacaktı.

Buna paralel olarak devlet dairelerinde de bazı memurların tasfiyesi yönünde çalışmalar yapılması rahatsızlığın yayılmasına neden oluyordu.

"Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Fırkası'nın karşılaştığı bir çok meseleler arasında bir de memurlar meselesi vardı. Bunlar eski devirden kalıp, sûihâli, (kötü hali) irtikâb (rüşvet) ve irşâsı veya liyâkatsizliği hasebiyle halk arasında dile düşmüş olan memurlardı. Halk bunların bir an evvel tasfiyesini istiyor ve vazifelerinde bırakılmalarına tahammül edememekte idi. Sonra hürriyetin o vakitki verdiği şımarıklık ile hasıl olan bir telakki neticesi olarak eski devirden kalma her memura şüpheli ve ayıplı bir adam gözü ile bakılır olmuştu ki bu da bir çok namuslu ve liyâkatli memurları hakkıyla müteessir etmekte idi. Binaenaleyh tekmil memurları hemen bir tetkik ve tahkik süzgecinden geçirmek ve bu suretle kadrolu kalanların artık ayıplı bir adam gözüyle görülmemesini sağlamak icab ediyordu."(**)

Bu amaçlara yönelik olarak bir Tensikat Kanunu hazırlanmasıyla ilgili çalışmalar da bu döneme rastlıyordu. Böylece Abdülhamit döneminin pek çok memuru işinden olacağı veya cezalandırılacağı korkusuyla muhalifler kampına geçiyordu.

İşte bu ortamda Meclis-i Mebusan bir de talebe-i ulûm'un

(*) (14 Şubat 1324 gün ve 135 adetli Takvim-i Vekayi'de yayınlanan 9 Şubat 1324 günü yapılan 33'üncü oturumun zabtı)

(**) (Hatıralarım - Hilmi Uran Ank. 1959,S.42)

askerlik sınavlarıyla ilgili yeni bir çalışma başlatıyordu.

"Reis - Tâlebe-i ulûm imtihanları hakkında bir takrîr vardı efendim. Müfit Bey okuyacaktır. (Kâtib Müfit Bey takrîri kıraata mübâşeret eyler.)

Meclis-i Mebûsân

Riyâset-i Celîlesine;

Memleketin medh-i âlem ve irfânı olan medrese-i ilmîye tâlebesinin senelerden beri askerlik imtihânları devri sâbıkın icâbettirdiği bir irâde-i senîye ile afv edilmiş ve yalnız bu sınıfı celîl-i azmine-i muhtelîfede bazı yoklama tehidât-ı askerîye (askerlikten muaf) tahtında bulundurulmuş idi ve şu sûret medîd (çok uzun süreden beri) bir müddetten beri talebe hakkında bir kanun hükmünü almıştı. Âhiren (sonradan) Harbiye Nezâreti celîlesinden merkeze ve taşralara ısdâr edilen emirlerle beklemeksizin talebe-i ulûmun imtihâna dâvetleri her tarafca sınıf-ı mezkûrun nazarı hayretini celb ve helecanlarına bâdi olmuştur. Sene-i hâliye kayıt defterleri vaktiyle kapatılmış olması hasebiyle tâlebenin 324 senesi hakkındaki muâmele-i askerîyeleri bitmiş olduğundan ve henüz husûl etmeyen 325 senesi içinde imtihân icrâsı bütün mektebde olduğu gibi o sene-i tedrîsiyenin nihâyetlerine tehiri muvâfık hâk ve insâf bulunduğundan inha (yetiştirme) değil tevsîine muhtâç olduğumuz müessesâtı ilmîyemizin muhâfaza-ı hukukunu ve bu bâbda Meclis-i Âlîce bir karâr itasını memleketimizden aldığım heyeti ilmîye mürâcaâtı nâmlarına binâen taleb ve arz eylerim".

1 Şubat sene 324

Üsküp Mebûsu Said (*)

Sultan Abdülhamit Yönetimi, yıllar önce ilmiye talebeleri-

(*) 14 Şubat 1324 gün ve 135 adetli Takvim-i Vekayi'de yayınlanan 9 Şubat 1324 günü yapılan 33'üncü oturumun zabtı)

ni askerlikten muaf tutmuştu. Ancak bu muafiyet meselesi gittikçe yozlaştırılmıştı. Askerlik çağına gelen bazı şahıslar, ilmiye ve ulema ile hiç bir münasebetleri bulunmamasına rağmen bir yolunu bulup kendilerini **"talebe-i ulûm"** dan gösteriyor, böylece askere gitmekten kurtuluyorlardı.

Meşrutiyet'in ilanından sonra, gerek ilmiye ögrencileri arasında ve gerekse ulema kesiminde olumsuz bazı sesler çıkmaya başlayınca, talebe-i ulûm konusu gündeme geliyordu. Bu ögrencilerin durumu incelenirken de ister istemez dikkatler askerlik meselesine çevriliyordu. Yozlaşmanın giderilmesi amacıyla 16 yıl sonra talebe-i ulûmun Harbiye Nezâreti bünyesinde kurulacak bir sınav heyeti önünde imtihan edilmesi, başarılı olmayanların ise askere alınmaları planlanıyordu.

Ancak bu girişme karşı sert tepkiler gösteriliyordu. Buna rağmen Meclis-i Mebusan durumun incelenip bir karara bağlanması konusunda İlmiye ve Harbiye encümelerine havale ediyordu. İlmiye ve Harbiye encümeleri durumu incelerken yörelerindeki dinsel çevrelerden gelen baskılar karşısında Üsküp milletvekili Said Bey gibi temsilciler tepkiyi Meclis-i Mebusan'a yansıtıyordu. Bununla birlikte İlmiye ve Harbiye encümeleri durumu inceliyor ve imtihanlar hakkında olumlu görüş bildiriyordu.

"Tâlebe-i ulûmun kıraa (sözlü) imtihânları 16 seneden beri bilirâde-i senîyye tâtil edilerek her sene bidâyetinde kıraa keşîde olunduğu esnâda isimlerine kıraa isâbet edilenlerin isbât-ı ehliyet-i ilmîye eylemeleri zımnında mensûb oldukları müderrisîn medreseleri tarafından müsaadeli şahâdetnâme ibrâzının kâffî ad olunması usûl-ü ittihâz edilmiş (kabul edilmiş) ve 324 senesi Nisanı'nda dahi tâlebe-i ulûm hakkında senîn sâbıka mesellû muâmele edilerek evvel cehle isimleri hizâsına şerh verilmiş ve sene-i merkûmeye (yazılmış, adı

geçmiş) ait olan muamele-i askerîyeleri (askerlik muamelesi) bu sûretle hitâm bulmuş (sona ermiş) ve defterleri kapatılmış olduğundan üç dört ay sonra da vürûdları Meşrutiyet'ten hulûlü üzerine Harbiye Nezâreti tarafından talebe-i ulûm tekrâr 324 senesine mahsûben imtihana dâvet edilmişler ise de bu hâli muvâfık hak ve muâmelât görmeyen mümâileyhin evvelâ Harbiye Nezâretine ve sânîyen Meclis-i Mebûsân'a bilistidâ müracâat eylemişler ve makamı riyâsetten istidâlarının İlmîye ve Harbiye encümelerine havâle buyurulmuş olması üzrine her iki encümelerde müştereken icrâ edilen müzâkerât (görüşmeler) netîcesinde filhakika talebe-i ulûmun bâalâda beyân edildiği vechile yirmidört senesine ait olan muâmelât-ı askeriyesi sene mabâdîsinde (sene sonu, sonrası) senîn sâbıka mesellû cereyân edip bitmiş olduktan sonra sene içinde tecdîd-i muâmeleye (muâmelenin yenilmesine) kıyâm edilmek muvâfık muâdelet olmayacağı gibi tâlebe için imtihânsızlığın her hâlde iyi bir şey olmayacağı ve bu yolsuzluğun bir an evvel lüzûmu ıslâh-ı fikir ve hissiyâtına tâbî olarak mesele bu nokta-i nazardan muhâkeme edildiği sûrette dahi devr-i sâbıkın mirâs-ı müsâvîsi olan sâir yolsuzlukların ıslâhıyla çığırından çıkmış olan cihâd-ı sâirenin hudûdu makuliyet ve intizâma ircâı (geri çevrilmesi, eski haline getirilmesi) husûsunda Meclis-i Mebûsânımızın dâimâ 1325 mebdâını (başlangıcını) intizâra mazdar bulunduğu görülmekte olduğu hâlde yalnız tâlebe-i ulûmun kıraa imtihânları hakkında istisnâî bir saat ve faâliyet iltizâmı (lüzumluluğu) ise mahâl-i nisbet ve müsâvat (eşitlik) olacağı gibi zaten henüz ahz-ı asker (askere alınma) Kanunâmesi biltashîh Meclis-i Umûmî'ye tevdî edilmediği ve usûl-ü Meşrûtiyet'e riâyeten hizmeti askerîyenin umûm tabaa-i Osmânîye'ye teşmîl kılanan esasınız ahkâmından olduğu halde cihet-i askerîyece bu husûsun dahi sene-i âtîyeye (gelecek seneye) terk edildiği görülüp duru-

lurken bu açıkların tâlebe-i ulûmdan kapatılmasına istibdâdın hitâmını müteakkib müterâkip fırsat (fırsat uman, kollamak) etmişcesine hemen talebe-i ulûmun bekalarından tutulması muvâfık hâl olunacağı mülâhazasıyla (düşüncesiyle) mümâileyimin imtihân muâmelelerine mevkufen encümenlerimizce karargîr olmuştur. Binâenaleyh heyeti umûmîye-i muhteremece dahi kabul ve tasvîb iktirâz ettiği takdîrde Harbiye Nezâreti'ne tebligat icrâsı bâbında işlem mazbatası tanzim ve makamı riyâset celîlesine takdîm kılındı.

22 Şubat sene 324

İlmiye Encümeni Reisi Mahir

Harbiye Encümeni Reisi Mustafa ve rüfekası"(*)

Böylece 1325 yılının başından itibaren talebe-i ulûmun sözlü olarak imtihan edilerek askere alınması kakarlaştırılıyordu. Bu aşamada Volkan karara şiddetle karşı çıkıyordu. Örneğin; gazetede Talebe-i Ulûm Cemiyeti'nin mektubu yayınlanıyordu:

Talebe-i Ulûm imtihanları

Kaide-i adil ve müsâvâta riâyeten talebe-i ulûm imtihânlarının 325 senesinden itibâren dâhilî imtihân olacaklara ait olması için mebûsânca karâr ittihâz edilmiş olduğu hâlde Harbiye Nezâretiyle ders vekâletinin elyevm muâmelât hadserânede bulunması tahdîş-i (kurcalama, tırmalama) ezhâni (akıl, fikir, anlayış) mûcib olur ise de hilâfı kanun icrâsında devâm ve ısrâr edilen imtihânın Meclis-i Millîmizin karârı mûadelet (denklik) mucibince icrâsına Cemiyetimizce teşebbüsâtı lâzımede (gerekli girişimde) bulunmuş olduğu umûm tâlebe-i ulûm kardeşlerimize malûm olmak üzere ilân olunur. 10 Mart 1325" (*)

(*) (25 Şubat 1324 gün ve 142 adetli Takvim-i Vekayi'de yayınlanan 23 Şubat 1324 günü yapılan 38. oturumun zabtı)

Bu mektuba karşılık Volkan'ın görüşlerini yansıtan bir yazı ile yasaya sert bir biçimde karşı çıkılıyordu:

"Hükümette artık insâf kalmadı mı? Nedir bu keşmekeş idâre? Nedir talebe-i ulûma olan bu eziyet? Talebe-i ulûm hükümetin gözüne diken mi oldu? Allah insâf versin(...)" (**)

Volkan açısından bu yazı adeta bir başlangıç teşkil ediyordu. Zira ertesi gün aynı gazetede Mehmet Emin Hayretî imzasıyla yer alan bir yazı çok daha sert, mütecaviz ve tahrik edici nitelikteydi. Bu yazı "Feverân" başlığını taşıyordu:

"Asâkiri İslamiye'de görülen şecâat (yüreklilik) kâffe-i mehin (tüm hor görülmeler) ve meşakka karşı ibrâz ettikleri sabır ve metânet ve zâbitlerine ve bâhusûs hâlifelerine karşı gösterdikleri tazim (sayma) ve itaat maa-hâzâ zümre-i nâciye-i ulemânın (cennetlik ulemâ zümresinin) asker kardeşlerimize verdikleri nasihât sâyesindedir. Evet... Ulemâyı kirâm fazîlet nihâdın (güzel huyun) rütbe-i şehâdetin kadr ve ulîveyetini askerliğin mahzı ibâdet (saf, hâlis ibâdet) olduğunu dâimâ bu zümre-i mücâhidîne beyân ederek fikirlerini nûr-u Kur'an ile tenvîr (aydınlatma), savlet (şiddetli hücum) ve şecâatlerini tezyîd (arttırma) ve tevfîr (çoğaltma) ettiklerinden asâkir-i İslâmiyede görülen fezâil-i askerîye (askeri faziletler) hiç bir devletin askerinde görülemez!

Bu sebepten asker arkadaşlarımız dahi kemâli ihlâs (halis, doğru sevgi) ile kendi hocaları bulunan imâm-ı dinîye pek çok hürmet ve muhabbet izhâr ederler. Yaşasın askerler! Yaşasın talebe-i ulûm! Yaşasın ilim! Bu hâlde ilmîyenin siyâset ve muhâfaza-i vatan nokta-i nazarından pek büyük ehemmiyet ve tesîri bulunduğu cûz'i mülâhaza ile anlaşılıyor. Bu müddiâmızı isbât için talebe-i ulûm efendilerin zahirde hayra

---

(*) (12 Mart 1325 - 25 Mart 1909 Volkan No. 84)
(**) (12 Mart 1325 - 25 Mart 1909 Volkan No. 84)

menfaat ya hukukta muhâfaza-i şerîat maksadıyla telkîni din-i mebyin ve neşr feyzâtı rebb-ül âlemîn etmek gibi bir vâzife-i mühimme îfâsına gittiklerini göstermek kifâyet eder. Bu fedâkâr insanlar dünyanın her bir rahatını (...) ederek din uğrunda canlarını fedâ ederler. (Merhum Atıf Beğin mezunlarından ve Bayezit dersiâmlarından Divriğili Mehmet Emin Hayretî)"(*)

Bu arada talebe-i ulûm'un askerlikleri ile ilgili sınav yasası önce erteleniyor, Volkan gazetesi bunun bir başarı olduğunu yazıyor, fakat bir süre sonra yasa çıkıyor ve taassub kesimi alabildiğine hırçınlaşıyordu. Öte yandan ilmiye talebeleri de bu nedenle İttihat ve Terakki'ye düşman kesiliyor, taassubun yoğunlaştığı muhalefet cephesini destekleme eğilimine giriyordu. Tabîî gençlerin bu kampa katılması, Volkan çevresinde örgütlenen Muhammedi Cemiyeti'ni daha bir güçlendirerek cesaretlendiriyordu.

TAASSUBUN HEDEFİ : ORDU

Rasyonalist akımların savunucusu aydınlarla dinsel kökenli taassubun temsilcisi gruplar arasındaki, iktidara yönelik siyasal çekişme giderek sertleşirken faaliyetler kaçınılmaz şekilde yine **"belirleyici"** güç olan ordu üzerinde yoğunlaşıyordu. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal yaşamının, daha da köktenci bir ifadeyle Osmanlı devlet yapısındaki, **"sürekli çatışma nedeni"** oluşturan ikilemin kaçınılmaz kaderiydi. İkilem, siyasal çatışmanın ve rekabetin temel ayrılığını oluşturuyor, zıtlaşma **"ulusal politikalarda birleşilmesi"** gerekliğini engelliyor, uzlaşmazlık düşünsel alandan giderek kavga

---

(*) (13 Mart 1325 - 26 Mart 1909 Volkan No. 85)

ve çatışma aşamasına yöneliyor, bu aşamada zıtlaşma dış odaklar tarafından da beslenip destekleniyordu. Nihayet gözler orduya dönüyor, ordunun elde edilmesi için faaliyetler bu odakta yoğunlaşıyor ve nihayet ordunun **"çağdaşlaşma - taasub ikileminde"** tercih yapması bekleniyordu. Bir bakıma da talep ediliyordu.

İkinci Meşrutiyet'in bu hassas döneminde aynı olay bir kez daha yaşanıyordu.

Aslında Volkan - Vahdeti ve İttihad-ı Muhammedi'yi besleyip kışkırtan güçler her şeyi en ince ayrıntısına kadar, hünerlice planlamış ve hazırlamış bulunuyordu. Ancak bu planların uygulanabilmesi için ordunun en azından engel teşkil etmemesi gerekiyordu. Bu nedenle ordu içinde çağdaşlaşma yanlısı personele karşı, dinsel eğilimli bir, alternatif personel, oluşturulması gerekiyordu.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Abdülhamit'e Kanun-ı Esâsi'yi ilan ettirecek baskıyı tesis etmesinde kuşkusuz, Harbokulu mezunu kurmay subayların büyük rolü vardı. Dahası, ülkenin geleceğini çağdaşlaşma amacına yönelmekte gören bu subaylar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olarak bu amaç doğrultusunda "siyasal" rol üstlenmekten de kaçınmıyorlardı. Böylece ordunun desteğindeki İttihat ve Terakki Cemiyeti giderek iktidara doğru ilerliyor, siyasal gücünü pekiştirerek bazı ileri kararları alıp uygulamaktan çekinmiyordu.

Kökten dinci, **"şeriat düzenini"** tesis etmek ve **"çağdaş yaşam"** yerine **"İslami yaşam"** ilkelerini egemen kılmak isteyen güçler de kendi görüşlerini tesis edebilmek için, ordunun desteğine gereksinim duyuyorlardı.

Volkan çevresi ve Derviş Vahdeti bu yolda hayli mesafe katetmiş bulunuyordu. İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte önceleri sinen "dinsel/siyasal" gruplar giderek varlıklarını hissettirmeye başlıyorlardı. Ancak parlamenter sisteme geçiş aşa-

masında zemini uygun bulan bu gruplar Volkan Gazetesini çıkararak **"propoganda"** aşamasını gerçekleştiriyor ve hayli de etkili oluyordu. Ardından İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni örgütleyerek **"örgütlenme"** aşamasına ulaşmış bulunuyorlardı. Bu faaliyetlerin nihai hedefi kuşkusuz **"dinsel/siyasal"** örgütlenmenin son aşaması, yani fırkalaşma (partileşme) olacaktı. Aslında bu evreler İttihat ve Terakki deneyimi örnek alınarak aşılıyordu. Aynı model bir süre önce İttihat ve Terakki tarafından uygulanarak başarıya ulaştırılmış bulunuyordu. Artık İttihat ve Terakki de Cemiyet aşamasını tamamlayıp, fırka aşamasına erişmiş durumdaydı.

Dinsel/siyasal grupla İttihat ve Terakki arasındaki siyasal yöntem benzerliği sadece ordu ile ilişkiler konusunda farklılık gösteriyor.

Nitekim Vahdeti, Volkan gazetesini bu kez orduya el atmak amacıyla kullanıyordu. Böylece Derviş Vahdeti ve Volkan'ın arkasındaki güçler **"tarihi hata"** denilebilecek büyük bir yanlış yapıyorlardı. Zira ordu, gelişmiş batı ülkelerinin orduları karşısında muzaffer olmak ve ayakta kalabilmek için tek koşulun çağdaşlaşma olduğu inancını taşıyordu.

Bu nedenle **"dinsel/siyasal"** grubun orduya el atması büyük bir tepki görecek ve ordu içinde meydana gelecek bir **"taassub - çağdaşlaşma"** çatışması kanlı boyutlara ulaşacaktı.

Ancak Derviş Vahdeti 1909 yılının Şubat ve Mart ayında elini orduya atmaktan korkmuyor, kaçınmıyordu. Üstelik bu el atma İttihat ve Terakki'yi askerlere ***"gammazlama"*** şeklinde başlıyordu:

"Ey koca kahraman-ı hürriyetl... Sendeki fıtrata (yaradılışa, tabiata), fıtratındaki, faâliyetindeki istikamete, sebâta, diyânete meftûn olanlardan birisi de âcizdir.

Bu abd-u âcizdir ki, cemiyet tezelzüle (sallanma, sarsılma) uğradı, ıslâhât-ı aceleye lüzûm görüldü. İbtidâ Ey Niyazi-

lerl Enverlerl Yetişinizl Cemiyet'in imdâdına yetişinizl diyordu. Çünkü İstanbul merkezi bir taraftan eshâbı nâmusun Cemiyete dahil olmasını red eylediği hâlde bir taraftan Cemiyete intisâba hiç bir sûretle lâyık olmayanlar idhâl ediyordu. Aynıyla devr-i sâbıkta saraya intisâb sevdasında olanlar iğrenç, iğrenç ahlaka mâlik olanlar sâye-i şâhânede cümlesini sâye-i ittihâd diye cemiyeti âmâli hasîselerine âlet ediyorlardı.

Meşrutiyetle idâre olunan memleketlerde, değil cemiyetler, şâyân-ı muâheze olan dinler bile muâhezeden kurtulamamış iken Fransa'da kral ve cumhuriyet taraftarları aynen izhâr-ı mâfizzamir (içten gönülden) eylemektelerken bizde eski çirkinlik olanca kuvvetiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti mensûbînine muhibbînine intikâl ediyordu, etmiştir."(*)

Ordudaki İttihatçı subayları hedef alan bu yazının sonraki kısmında Cemiyet'in seçimler sırasında dürüst davranmadığı ileri sürülüyordu. Cemiyet'in dışa karşı Rumlarla mücâdele eder gibi göründüğü, buna karşılık el altından mutabakat zemini aradıkları iddia ediliyordu. Ayrıca iddia ve suçlamalar daha da ileri gidiyordu:

"Bunun için bu istitrâda lüzum görülmüştür. Âlemi İslamiyetin dâr-ül hilâfe diye kabûl ettikleri bir memlekette Mason odası açmaya kalkıştıklarını millet pek âyân bir sûrette müşâhâde edecek olursa artık öğle bir Cemiyet bu diyâr-ı İslamda pâyidâr olur mu?"(**)

Böylece yayına İttihatçı subaylara Cemiyet'i şikayet ederek başlayan Volkan hemen ardından İttihat ve Terakki üyesi olan askerler konusuna eğiliyordu: **"Bir müddetten beri vâsıl-ı sem'-i teessüf olan bir şey varsa askerimizin İttihad ve Terakkî Cemiyeti'ne münkad olduğu (delinmiş oyulmuş) âvâ-**

(*) (6 Mart 1325 - 19 Mart 1909 Volkan No. 78)
(**) (6 Mart 1325 - 19 Mart 1909 Volkan No. 78)

zeleridir. Bâhusûs en ziyâde lisânda deverân eden Avcı Taburlarıdır. Bu nasıl fikr-i fâsid (kötü fikir), bu nasıl akl-ı kâsid Ancak ehl-i izân (anlayışlı) ve sâhib-i basîret (basiretli) ve kıyâset olanlarca meçhûl değildir ki asker hiç bir vakit hiç bir cemiyete merbût (bağlı) olamaz ve olmasını mesleğine asla yakıştıramaz. Çünkü matbû-i müfehhâmı olan (yıldırılmış) devletten yüz döndürecek olursa devleti teşkîl eden millet askeri perverde etmekten irâz eyler. "(*)

Yazıda bundan sonra İttihat ve Terakki ile ordu arasındaki münasebetler ele alınıyordu.

"İmdi millet kimdir, asker kimdir, suâline millet askerdir, asker de milletin ciğeri köşesidir, diye cevâb verilir. Öğle ise şu Cemiyet milletin ferzendi (çocuğu, oğlu) nigehbânı (bekçisi) olan askerine karışır ve asker hakkında işâa edilen şu istîmâdât neden dillerde destan olur! Burasını tedkîk edelim. Cemiyet kendi âmâli menfaat-i cûyânesini (arayıcısını) temîn maksadıyla ve vehle-i ûlâda başka perdeden başka safâttan dem vurarak mensûrü'-l- livâ-i cünûd-i şecâat-ı nemûdun kuvve-i kahare-i hür (kahredici kuvveti) muzafferânesi sâyesinde ilân-ı meşrûtiyet edildi."(**)

Ancak Volkan yazarları ordu ile ilgili görüşlerini yayınlamanın ötesinde giderek **"çizmeden yukarı"** çıkıyor, **"fikir beyan etmek"** ten öte akıl vermeye başlıyorlardı. Tabii bunların başında yine Derviş Vahdeti geliyordu:

"Alaylı - Mektepli Zâbitâne...

Askerler!

Hassa Nizâmiye Beşinci Alay efrâd-ı asâkiri Osmânîyesi nâmına irsâl olunan (gönderilen) varakada (yazıda belgede) ahkâm-ı şeria'nın (şeriat hükümlerinin) icrâsı hakkında icâle-

---

(*) 9 Mart 1325 - 21 Mart 1909- Volkan No. 81Erbili Velizade M. Bedrettin Örfi
(**) Age 9 Mart 1325

i kalem (kalem dolaştırma) etmekte olan Volkan'a bir çok takdîrler yağdırdıktan sonra bazı zâbitân efendilerin askerlerimiz hakkında elfâzı galiza (küfürler) ve muâmelât-ı nâ- lâyıkada (layık olunmayan muamelede) bulundukları beyân olunmuştur." (*)

Yazısına böyle başlayan Vahdeti bir süre askerlere nasihat ediyor, subayların hiyerarşi içinde bulunmalarını telkin ediyordu. Ancak bir başka paragrafta **"alaylı - mektepli subay"** ayrımı yapmaya başlıyordu.

"Gelgelelim alaylı zâbitân ile mekteplilere... Alaylı bir zâbit neferlikten yetişiyorsa mektepli bir zâbit de mekteb-i ibtidâîde, rüştiye-i askerîyede, idâdîde, harbiyede senelerce dirsek çürüttükten sonra bir mülâzım-ı sânî olup orduya dahil oluyor. Birisi alaydan onbeş sene meşakkı askeriyenin envaını göre göre yetiştiği gibi, diğeri de onbeş sene mektebin binbir türlü sıkıntısını çeke çeke bir mülâzım-ı sâni olabiliyor.

Aynı zamanda ikisi de hattı harbe dahil olsa millet her ikisinden de istifâde edebiliyor. Alaylının harp esnasında gözleri arslan gözü gibi kan kesiliyor. Askerlerin ilerisinde;

- Haydi kardaşlarl Ben ilerinizde gidiyorum. Elimdeki kılınçla düşmanın kellesini kesmeğe gidiyorum, diyorsa, mektepli de kat'îyyen onlardan geri kalmıyor. Yunan muhârebesinde mekteplilerin de Dömeke'ye, şahin yuvası dedikleri o sarp dağlara tırmandıklarını unuttuk mu? Bir zabit hiç bundan çekinir mi?" (**)

Derviş Vahdeti bu yazısında adeta iki dil kullanıyor, yasal bakımdan alaylı - mektepli subayları ayırdetmiyormuş gibi görünüyor, fakat satır aralarında her türlü melâneti okuyucusuna duyuruyordu.

(*) 10 Mart 1324 - 22 Mart 1909 - Volkan No.82 Derviş Vahdeti
(**) 10 Mart 1324 - 22 Mart 1909 - Volkan No.82 Derviş Vahdeti

"İnanmayınl Askerlerl Alaylı zâbit mektepliyi, mektepli zâbit alaylıyı sevmez diyorlarsa kat'îyyen inanmayınızl Onlardaki o muhabbetsizlik nedir biliyor musunuz? Post kavgasıdır, post. Evvelleri bir alaylı az zamanda ferikliğe terfî ederdi. Bir mektepli Yemen çöllerinde inil inil inlerdi. Kabahat ne alaylıda, ne mekteplideydi.

Fakat zannetmeyiniz ki halifedeydi. Hayırl

Onu aldatıyorlardı. Mektepliler sana sadık olamaz, diyorlardı. Velhâsıl ortada bir fırıldaktır dönüyordu. Ne yapan biliniyor, ne de yaptıran." (*)

Vahdeti sadece alaylı - mektepli kışkırtması yapmakla kalmıyor, er-subay ilişkilerini de bir tahrik aracı olarak ele alıp istismar ediyordu.

"(...) Yalnız bir zâbitin aşçılığını, çocuğunun pisliklerini yıkamak gibi hizmeti husûsîyelerini ifrağ etmeye mecbûr değilsiniz. Berbât yerlerde istihdâm olunamazsınız. Bir zâbitin rey-i hodiyle dayak yiyemezsiniz. Bunlar bir takım haksızlıklardır ki yapmadığınız için kimsenin sizi ne tekdîre ne tahrîke hakkı yoktur. İşte milletin size karşı medyûm olduğu şeylerden biri de mugayyir-i kanun olarak (yasalar aykırı olarak) size yapılan muâmelâttan dolayı şikâyet edip de dinletemezseniz o vakit millet bu hakkınızı da arayabilir." (**)

Böylece erlerin subaylarla olan münasebetlerine de karışma eğilimi gösteren Vahdeti, iki yüzlü görüşlerini, Meşrutiyeti ve hürriyeti savunup, İttihat ve Terakki'yi hedef gösterme aşamasına vardırıyordu.

"Bir milletin malının, ırzının, canının muhâfazası uhdenize müncer bir keyfiyettir. Dâimâ kalbinizde besleyeceğiniz bir şey varsa o da Meşrutiyetle hürriyetinizdir. O Meşrutiyet ki,

---

(*) 10 Mart 1324 - 22 Mart 1909 - Volkan No.82 Derviş Vahdeti
(**) 10 Mart 1324 - 22 Mart 1909 - Volkan No.82 Derviş Vahdeti

şeriatimiz onunla kaimdir. Hep birden muhâfazasına çalışalım. Yalnız dikkat edelim. Avrupa'dan gelmiş dört tane herif nâşerif, bizi Avrupalıların bazı münâsebetsiz ahlâkıyla mütehâllî edemesinler. Meselâ: Kadınlarımız tedrîcen çarşaflarını atmak yahut bir Müslüman hürdür diye meyhâneler, kerhâneler açmak gibi Müslümanlığa yakışmayan şeylerin memleketimizde husûlüne meydan vermeyelim."(*)

Bu satırlar aynı zamanda **"taassubun"** özgürlük kavramını algılayış biçimi bakımından da büyük önem taşıyordu.

Vahdeti, yandaşları ve teşvikçileri bakımından Meşrutiyet ve özgürlük kavramları **"şeriatın kaim kılınması"** amacı için gerekliydi. Yoksa **"fikir ve vicdan özgürlüğü"** hatta **"yasalar çerçevesinde kişinin isteği gibi yaşaması özgürlüğü"** söz konusu olamazdı. Derviş Vahdeti'ye göre özgürlük **"şeriat isteriz"** diyebilmek ve bunun için siyasal faaliyette bulunabilmek anlamına geliyordu. Ancak kadınlar kendi iradeleriyle ne giyip ne giymeyeceklerine karar veremezlerdi. Eğer bu yönde karar verirlerse, askerler **"Müslümanlığa yakışmayan şeylerin memlekette husûlüne meydan"** bırakmamalıydılar. Kısaca **"özgürlük"** Vahdeti için ve Vahdeti'nin istediği biçimde olmalıydı.

Üstelik Vahdeti bunları telkin etmekle de kalmıyor, orduyu arkasına almak için daha da ileri gidiyordu.

"Askerler! Dereceniz gayet büyüktür. Kadrinizi bilmezseniz pişmân olursunuz. Zâbitân!

Mektepte gördüğünüz, mütâlaâ ile öğrenmiş olduğunuz felsefenizi âlî bir dereceye isâle çalışınız! Ricâ ederim biraz ruhun ahvâlinden haberdâr olunuz ve şehitliğin ne olduğunu daha ziyâde öğreniniz! Sizdeki saâdete hiç bir ferd nâil olamaz. Mesutsunuz! Çünkü hem dünyanız hem ahbanız (ahire-

(*) 10 Mart 1324 - 22 Mart 1909 - Volkan No. 82 Derviş Vahdeti

tiniz) mağrûrdur.

Ey Ordu! Emin olunuz ki, bu intibânızın meydana gelmesine vâsıta olduğunuz için ilâ nihâye (sonsuza kadar) bu millet size minnettârdır. Durmayınız! İttihat ve Terakki'nin ıslâhına bir himmet ediniz ki "El- yevme ekmeltü" sırrına mazhar olasınız!" (*)

Volkan ve arkasındaki güçler, siyasal ortamda ordunun belirleyici gücü oluşturduğunu görünce, yayınlarının yönünü orduya çeviriyor ve giderek askerlere yönelik yayınlarını arttırıyordu. Önceleri daha serinkanlı bir görünüm yansıtan bu yayınlar giderek mütecavizleşiyor, özellikle cahil erat,**"İslam"** ve **"şerîat"** kelimeleri bol bol kullanılarak ayartılmak isteniliyordu. Nitekim, bir süre sonra bu yayınlar beklenen sonucu veriyor ve askerler ordu içindeki disiplin ve hiyerarşi konularını Volkan kanalıyla kışladan taşırmaya ve subaylarını **"dinsel/siyasal"** çıkarcılara **"gammazlamaya"** başlıyolardı:

"Ey bütün ahâli-i imânın hüsn-ü tevhîdine mazhar olan Derviş Vahdetil...

Evvelâ: Her bir emvârımızla Allah'tan istirhâm ederiz! (sağlık dileği)

Sânîyen: Derûnumuzda açılan yaradan dolayı sana mürâcâat ederiz.

Geçende yüzü mütecâviz arslan yavrularını birbirlerine karşı beslemekte oldukları muhabbet-i askerîyeden nâşî bir dakika bile ayrı bulunmak ateşine dayanmayan kahraman silâh akadaşlarımızı yekdiğerinden eti kemikten ayırır gibi ayırdılar. Her birini bir tabura sevkettiler.

Bir taraftan gurbet, bir taraftan Muhammet derdiyle delik delik olan ciğerlerimizi tedâvî edecek bir tabîb varsa o da Harbiye Nâzırı babamızdır.

(*) 10 Mart 1324 - 22 Mart 1909 - Volkan No.82 Derviş Vahdeti

Pekâla, madem ki âmirlerimiz bizi arkadaşlarımızdan ayırıp istedikleri yerlere atabilirler, usûle muvâfık olarak bir muamele yapmaları lâzım gelir mi? Bizi eski askere mi kıyâs ediyorlar. Hamdolusun şimdi ekserimiz okuma yazma bilmeyerek askere girdiğimiz hâlde bir iki sene zarfında okuyup yazâmaya icâbet ettikçe derdimizi anlatmaya iktidâr keşfediyoruz. O zavallı Türk askeri, o arslanlar evvelki devirler gibi yalnız kurşun atmağa, kılınç kullanmağa, top ateşlemeğe, atına binip de düşman kovalamaya alışmakla kalmıyorlar. Ordularımız elleri kalem tutan erler yetiştiriyor. Hele şu Meşrûtiyet ki, cihâdımız, mevcûdiyetimiz sayesinde tesîs etmiştir. Cerîdeler ki (gazeteler ki); ilim olmuştur. Bu matbûâttan biz mi müstefîd (istifâde eden) olmayacağız.

Demek istiyoruz ki;

Arkadaşlarımızı bizden ayıranlar acaba ne sebebe mebni ayırmışlardır? Kanuna mı riâyet etmediler? Şerîatı mı tanımadılar? Ne yapmışlarsa duymamız, bilmemiz lâzım değil mi? Allah bizi şerîata, kanuna karşı gelen askerlerden eylemesin? Emîre itaatın boynumuza borç olduğunu hamd olsun biliriz. Lâkin ruhumuza sıkıntı verecek cevr ve cefâya da mahâl yoktur. Alay-ı mezkûru umûmun İttihâd-ı Muhammedî Cemiyyetine iştirâk edecekleri ifâde-i şifâhîyeleri iktizâsında olduğu marûzdur.

Beşinci Alay nâmına (*)

Volkan bu mektubu yayınladıktan sonra, kendi görüşü olarak askerlere sesleniyordu:

"Askerler! İttihâd-ı Muhammedî Cemîyyeti'nin âmâl-i vatanın selâmetine, din-i mebyinimizin bekasına mâni olacak en ufak bir sebebin bile ref'i ve izâlesine matûftur.

Siz ki; askersiniz. Asker ki; hâmi-i yegâne-i din ve vatan-

(*) 15 Mart 1324 - 28 Mart 1909 - Volkan No.87.

dır (Dinin ve vatanın yegâne koruyucusudur). Din için yaşar, vatan için çalışır, din uğrunda ilâ-i kelimetullah yolunda ölür, vatan kucağında serhâtlerde can verir. Sizin için Cemiyet efrâdı olmak zûldür.

Cemiyetler hizmetçinizdir."(*)

Böylece ilk kez askerler topluca İttihad-ı Muhammedi Cemiyetine katılacaklarını gazete haberleriyle açıklıyor, Volkan da **"Cemiyetler hizmetçinizdir"** diyerek İttihad-ı Muhammedi'nin kendilerine kucak açacağını duyuruyordu. Bunun sonucu olarak üç gün sonra aynı gazetede şu satırlar yer alıyordu.

"İttihâd ve Terâkkî Cemiyyet'nin bazı türedilerinin ve Avrupa'dan gelenlerinin câhilâne düşüncelerine göre, Ordu'nun himâyesine yeltendiklerini hiçbir askerin kabul etmeyeceği belli bir şeydir. Zîrâ, milletin, vatanımızın, dinimizin koruyucusu olan askerler hiç bir vakit kendileri adına hareket edemezler.

Askerin kutsal vazîfesi devlete, vatana hizmet etmekle Allah'ın adını yüceltmektir. Nasıl oluyor da yek vücût hâlindeki bir ordu parçalanmak isteniyor. Bizim atalarımız bu dinî vazîfe uğrunda mal ve canlarını fedâ ettiklerinden, biz de Hazret-i Muhammed'in parlak şerîati ve Peygamber'in sünneti üzerinde sebât ederek kanımızın son damlasına kadar çalışıp canımızı vererek âhiretin nimetlerine nâil ve ebedî sevinçlere mazhar olacağımıza eminiz.

Yukarıda kendilerinden bahsedilenlerin, Allah'ın gözünden uzak ve Peygamber'in ruhaniyetinden mahrûm olarak perîşan olmaları ve iktidârdan düşüp bozguna uğramaları, kalbimize tarîfi mümkün olmayan bir sevinç verdiğinden bütün silâh arkadaşlarımız adına Osmanlı Ordusu'nu tebrîk ve

---

(**) 15 Mart 1324 - 28 Mart 1909 - Volkan No.87

İttihâd-ı Muhammedî Cemîyyeti'nin başarıya ulaşmasını, Allah'ın büyüklüğüne sığınarak ve Peygamber'in ruhaniyetinden yardım dileyerek muhterem Cemiyetimizin bütün hayırlı emel ve maksatlarında muvaffak olmasını Tanrı'dan niyâz eder ve biz vatan çocuklarını da Peygamber'in sancağı etrafında, müdahâleye kalkışanların müdâhalelerine mâni olmak için muhâfız olarak kabûl etmenizi Taburumuz adına istirhâm ederiz. "YAŞASIN İTTİHÂD-I MUHAMMEDÎ"

25 Mart 1909

5.Alay ve IV. Tabur adına
II. Tb Nişancısı 3. Bl. Er Mehmed Hulûsi Nuri
4.BL. Bölükemîni Mehmed Nuri
1. Bl. Bölükemîni Ömer Remzi
3. Bl. Bölükemîni Ali Rıza
2.Bl. Bölükemini Ali oğlu Hasan
Muhibb-i Mevlânâ Bursalı Mehmed oğlu İbrahim
Bursalı Hafız Yakub
Mehmed Cemâl(*)

Askerlerin İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne girmek için yaptıkları bu başvuruyu Volkan şöyle değerlendiriyordu:

"Bütün millet inkılâbımızı meydana getiren askerlerimizin arkasındadır. Müminler birbirinin kardeşi olduğu nazarı dikkate alınınca bu uhuvvet askerde daha kavî bir sûrette mütecellîdir.

Hiç bir asker mutasavver değildir ki (düşünülemez ki); diğerine hakaret nazarıyla baksın. Askerler, o kırmızı fesliler birbirlerini görünce şüphe yoktur ki en büyük bayram yapmış kadar sevinilir. Öğle, ben İstanbul askeriyim, sen Yemen askerisin demek askere yakışmaz. Bizim bildiğimiz bir şey var-

---

(*) 18 Mart 1325 - 31 Mart 1909 - Volkan No. 90-s.3)

sa asker askerdir." (*)

Henüz **İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti**'nin resmi açılışı yapılmamışken askerlerin Cemiyet'e üye olmaya başlamaları ve ***Volkan'ın*** da bu yönden teşvik edici yayınlar yapması son derce anlamlıydı. **İttihad-ı Muhammedi** Cemiyeti'nin resmi açılışı yapılmadan önce ordu içindeki bir kanadın desteğine gereksinim duyuluyordu. Böylece ordudaki çağdaşlaşma kanadına alternatif oluşturulacak ve bu kanadın gücü, karşı güçle dengelenerek sıfırlanacaktı. **Müslüman Osmanlılar** kazanılacak ve siyasal başarı kolayca sağlanacaktı.

Nitekim İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin resmi kuruluşu yapıldıktan sonra Volkan'da yer alan bir yazıdaki üslup, cüretin hangi boyutlara ulaştığını kanıtlaması bakımından büyük önem taşıyordu. Zira Harbiye Nezâreti, topluca İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne üye olmak için başvuran 5'inci Alay, 4'üncü Tabur temsilcileri hakkında tahkikat açıyordu.

"Harbiye Nezareti Celîlesine

Paşa hazretleril...

Geçen nüshalarımızın birinde Beşinci Alay Dördüncü Tabur Kalem Odası erkânından taraf-ı âcizânemize irsâl olunan (gönderilen) varak-ı dindarânenin (dindar bir vesikanın) derciyle (basılmasıyla) askerlerimizin dinî mebyini Ahmedîye olan irtibât-ı mânevîyelerini ibrâz ettikleri ve asâkir-i mümâileyhine bir hayli nesah'-ı lâzımede bulunduğumuz dahi manzara dekaik melzûm (lüzumlu kılınmış) olsa gerek.

Mesmûâtımıza nazaran (aldığımız haberlere göre) mümâileyhin cür'et-i vakalarından dolayı o zamandan beridir tevfik ve tazyîk olunmakta bulunmuşlardır. Zannolunmasın ki, o varakayı derç sâhife-i iftihâr eyleyeceğimiz zaman (o vesikayı iftiharla sayfalarımızda bastığımız zaman) o asker arka-

---

(*) 18 Mart 1325 - 31 Mart 1909 - Volkan No. 90-s.3)

daşlarımıza edilecek ezâ ve cefâyı bilmiyorduk.

Sizi temîn ederiz ki, öğle bir tazyîkin vukua geleceğini yakınen biliyor idik ve diyorduk ki: Bu askerlere bir taraftan tazyik icra edecek olursa varsın olsun. Çünkü bu mazlumîn cezâ görürse memlekete büyük bir hizmet etmiş olacaklardır.

Paşa hazretleri:

Bu asker hakkında tatbîk olunan usûl, itaât-ı askerîyenin muhâfazası maksadıyla şâyân-ı takdîrdir. Evet... Asker kendi vazîfe-i askerîyesinden başka bir şey ile iştigâl etmemelidir (meşgul olmamalıdır). Şimdi mümâileyhimin mecaz (cezalandırılmaları) olunmalarından onları kat'îyyen müdâfaa etmiyoruz. Lâkin Kâmil Paşa kabinesinin sukutu esnâsında Rumeliden, asâkiri Osmânîyesinin (Osmanlı askerlerinin) çavuş ve bölük emînleri tarafından Şûrâ-yı Ümmet gazetesine yağdırılan telgraflar esnâsında zât-ı âlî-i kumandan-ı azîmleri acaba ne ile meşgul bulunuyordunuz?

Bu mudur adâlet? Bu mudur müsâvat? Yoksa bunlar başka bir milletin, hükümetin askeri de onlar başka mı?

Ama Kâmil Paşa kabinesinin sukutu esnâsında asâkirin umûr-u siyâsîye ile (siyasi işlerle) iştigâl etmeleri tahtı memnûniyete alınmıştı da o sebepten onlara bir şey yapılmamıştı, diyecek olursanız, Tanin'in dünkü nüshasında, Selânik Askerî Kulübü heyeti idâresinin imzâsına ne diyeceksiniz.

Olmaz, Paşam olmaz. Böyle alenî tarafgirlikle hiç bir vakit müsâvata riâyet edilmiş olmaz.

Bu hâller, bu hareketler asâkiri Osmânîyemizin şevkini kırar".(*)

İsyanın başlamasından iki gün önce Volkan'da yer alan bu yazı artık **"dinsel/siyasal"** grubun orduya ne denli nüfuz et-

(*) 29 Mart 1325 - 11 Nisan 1909 - Volkan No. 101

meye başladığını kanıtlıyordu. Ancak tahrik ve müdâhaleler özellikle Serbestî gazetesi yazarlarından **Hasan Fehmi Bey'in** öldürülmesiyle üslup değiştirecek, Derviş Vahdeti'nin **"Ey zâbitl"** başlıklı yazısı orduda muhatap aldığı kitleyi hayli tahrik edecekti. Belki Derviş Vahdeti, izlediği **"dinsel/siyasal"** yolun bir gereği olarak orduya bu şekilde yaklaşıyor, aklı sıra politik gücünü arttırarak gövde gösterisi yapıyordu. Fakat ordu içinde tahrik ettiği alaylı kitle politik manevraları kavrayıp **"esnek politikayı"** sürdürecek düzeyde değildi. Onlar, bu yazılarla tahrik oluyor, sinirleri geriliyor, birikime uğruyor ve nihayet patlıyordu.

HÜKÜMETTEN TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİNE KISITLAMA...

Tebliğ-i resmî

Bu günlerde bazı kesanın (kimselerin) tertîbât ve teşvîkâtıyla meydanlarda ve sokaklarda bir takım içtimaât-ı cesîme(büyük toplantılar) akdi ve usûlü Meşrutiyet'in ilânından beri sunûf-i teba beyninde teesüs ve teeyyüd eden nifâk ve muâşereti sektedâr edecek mâhiyette müzâkerât icrâsı mutasavver olduğu hükümetçe mevsûken (vesikaya dayalı) istihbâr olunmuştur.

Memâlik-i Osmânîye'de hakkı içtimaı tâyin eden kavanin (kanunlar) henüz müesses olmadığı cihetle hakkı içtima için tanzimi ve meclis-i umûmîye takdîmi derdest bulunan kanunun mevki-i tatbîke vaz'ına kadar melein-i nas'da (melun insanlarda) vâki olacak bu mesellû içtimaatın kat'îyyen menînde hükümetin selâhiyet-i kanunisi işgar ise de kanun-u mezkûrun neşrine kadar dahi usûl-ü Meşrutiyet'in icâbâtına kemâkân riâyet ve dikkat olunacaktır. Ancak içtimaatı vâkiye-

ye hükümetin nezâret ve muhill-i asâyiş ve menâfi-i kanun-u ahvâlin menine medâr olacak tedâbiri ittihâz edebilmesi için içtimanın vukuundan lâ-akall yirmidört saat evvel zâbıtaya mürâcaât ve bir varak-ı resmîye istihsâl olunmak (resmi vesika alınmak) lâzım gelir. Bu sûretle hareket edilmeksizin vuku bulacak içtimaatın menedilmesi mukarrer olduğu (karara bağlandığı) ilân olunur?" (*)

Hükümet tarafından yapılan bu resmi açıklama 15 Şubat 1324 (27 Şubat 1909) Cuma günü yayınlanan gazetelerde yer alıyordu. **Hüseyin Hilmi Paşa** kabinesinin siyasal gösteri, toplantı ve yürüşleri 24 saat önceden zaptiyeye bildirme zorunluluğu getirmesinde, İstanbul'da sükûnetin günden güne bozulması kadar, kuşkusuz **"dinsel/siyasal"** kanattaki faaliyetlerin elle tutulur biçimde yoğunlaşması da rol oynuyordu. Kaldı ki arka arkaya cereyan eden bazı olaylar da yaklaşan tehlikeyi haber veriyor ve bir takım önlemler alınmasını zorunlu kılıyordu.

Buna rağmen hükümetin aldığı kısıtlayıcı tedbirler muhalif kanatta ve özellikle de **"dinsel/siyasal"** eylemcilerde büyük tepkiye yol açıyordu. Aynı gün Volkan'da yer alan bir yorumda Hüseyin Hilmi Paşa'nın "istibdat"a yöneldiği vurgulanıyordu.

"Hükümet, teblîğ-i resmîyesinde şimdiye kadar bu bâbda bir kanun olmadığını beyân ettikten sonra milleti böyle bir mecbûriyet altına almak istemesi, âşikâr bir idâre-i örfîye ilân etmesi demektir.

Lâkin ilân-ı örfîler bir vukuât-ı fevkalâde (olağan üstü durum) akabinde ilân olunur. Vehim üzerine hükümetin aldığı malûmât-ı mevsûkalll (belgeye dayalı bilgi) üzerine böyle umûmî muâmele demek olan bir icraata kıyâm etmesi devri

(*) 15 Şubat 1324 - 27 Şubatt 1909 - Volkan No. 59

sâbık muâmelâtının başka bir türlüsünü tatbîk etmek istemesinden başka bir şeye hamlolunamaz.

Hükümet'in bu teblîğ-i resmîsi örfî kadar kavî bir istibdâttır."(*)

Volkan bu olay nedeniyle Hüseyin Hilmi Paşa'yı doğrudan hedef alıyordu:

"Hüseyin Hilmi Paşa'ya vilâyet-i sâlîseden (üçüncü vilayetten) nice hânûmanlar (ev bark, ocak) koskocâ millet Meşrûtiyet perdesi altında esîr olur mu zannolunur? İstibdât, bu millet-i necîbeye (soylu ulusa) artık ebedîyen vedâ etmiştir. Girmez. Bu millet artık en ufak bir kayıt altına girmez. Böyle şeyler düşünen beyinler varsa artık korksun! Bu millet artık hür yaşayacak. Bir mukavele-i mahsûsa ile (özel bir anlaşma ile) nasbettiği (saptadığı adamlarından aleylerine sadr olacak (baş olacak) hiç bir hükme itaât edemeyecek, etmeycek."(**)

Aynı gazetede yer alan (MA) rumuzlu bir başka yazıda ise Osmanlı halkı, alınan bu tedbire karşı eyleme çağırılıyor, teşvik ediliyordu.

"Ey Osmalılar!!!

Hürriyet-i şahsîyenize tecâvüz olunuyor!!! Kanlarımızı kurutan, iliklerimizi kemiklerimizin içinde sızlatan, ana, baba, evlât ve kardeşlerimizi âşiyânımızdan (yuvamızdan), kucağımızdan alan müthiş istibdât tekrâr kanlı pençelerini uzatıyor.

Görmüyor musunuz?

Otuz sene mütemâdiyen kanlı gözyaşları dökerek, ah içinde geçirdiğimiz ahdi arimizi (hür yeminimizi) en karînimize (yakınımıza) bile söylemeye cesâretli olmadığımız o kara günlerin avdeti (dönüşü), sizi müteessir ve müttedhiş etmiyor mu? Görmüyor musunuz?... Birinci sahifemizdeki teblîğ-i res-

---

(*) (M.A.) 15 Şubat 1324 - 27 Şubat 1909 - Volkan No. 59

(**) (M.A.) 15 Şubat 1324 - 27 Şubat 1909 - Volkan No. 59

mî ile serbestî-i hareket ve hürriyet-i şahsîyenize tecâvüz olunuyor. Bundan böyle medâr-ı iştikânızı yazamayacaksınız. Bunu yapacak olan matbûât nizâmnâmesi. Bir arada toplanıp müdâfaa-i hukukunuza mütecâsir (cesaret gösteren) olamayacaksınız!(..)

İmdi ey Osmanlılar!!!

Bağırınız. Feryâd ediniz!"(*)

Muhalif basında **Volkan'ın** başını çektiği bu yayınlar **Meclis-i Mebusan'a** yansıyordu. İşin ilginç tarafı konuyu Meclis'e getiren milletvekillerinin başında **Berat Mebusu** (Arnavut milliyetçisi) İsmail Kemâl'in yer almasıydı. İsmail Kemâl İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakınlığı ile bilinen bir siyasetçi idi. Buna rağmen, Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin, İttihat ve Terakki grubunca da desteklenen kararı almasını **"Meşrutiyet'e vurulmuş bir darbe"** şeklinde değerlendiriyordu. Bir kaç yıl sonra Arnavutluk'un kurulması için fiilen faaliyete geçecek olan İsmail Kemâl'in bu davranışı Osmanlı devletinin başkentinde anarşi ve kargaşa çıkmasında yarar umanların kimler olduğunu ortaya koyması bakımından son derece anlamlıydı.

"Geçen Cuma günü neşr olunan gazetelerde içtimaât-ı umûmîye (genel toplantı) hakkında hükümetin bir teblîğ-i resmîsi nazar-ı dikkatimi celbetti.Hükümet bundan esâsı ve mahiyeti hakkında anlaşılamayan bir sebep göstererek içtimaât-ı umûmîye hakkının tahdîdi (kısıtlanması) cihetine gidiyor. Bu teblîğ iki noktadan şâyân-ı ehemmiyettir. Biri içtimaların serbestî-i vukuu için kanunda serâhat (açıklık) olmaması dolasıyla bunların kat'îyyen menbağında hükümetin hâiz-i selâhiyet (yetkili) olduğu hakkındaki iddiâdır. Diğeri ise milletin, içtimaların vukuundan lâ-akall yirmidört saat evvel zâbıtaya mürâcâatla oradan bir varaka-i resmîye (resmi belge) istihsâl et-

---

(*) (M.A) 15 Şubat 1324 27 Şubat 1909 Volkan No: 59

meğe (almağa) mecbûr tutulmasıdır. Biz bu iki noktayı ruh-ı Meşrûtiyete vurulmuş iki zarbe (darbe) olmak üzere telâkkî ettiğimizden daha dün bir lisân-ı samîmi ile muhâzafaza-i hürriyet ve Meşrutiyet edeceğini taahüt eden bir kabinenin ne sebeb ve lüzûm ile bu gibi iddia ve kararlara mecbûr olduğunun sadâretten istîzâhını (sorulmasını) taleb ve ricâ ederim."

16 Şubat 1324

Berat Mebusu İsmail Kemâl
Haleb Mebusu Rıfat
İstanbul Mebusu P. Kozmidi
Amasya Mebusu İsmail Hakkı (*)

İsmail Kemâl'in yanısıra biri **Rum, diğeri Arap** (ki o sırada parlamentoda bulunan 60 kadar Arap milletvekili de kendi aralarında örgütlenerek milli karaterli siyasal bir grup oluşturmaya yönelmiş bulunuyorlardı.) dört milletvekili bu tezkereyi vererek Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın Meclis-i Mebusana gelerek açıklama yapmasını istiyorlardı. Ancak İttihat ve Terakki grubunun içindeki bu kanat, muhalefet amacıyla Volkan ve Vahdeti gibi davranırken, diğer Merkezi Umumi kanadı bu "istîhzâh" a gerek olmadığını savunuyordu. Tahrirden sonra söz alan İstanbul Mebusu (ve Tanin Başyazarı) Hüseyin Cahit Bey, şu konuşmayı yapıyordu:

"(...) maamâfih icâbât-ı Meşrûtiyet'ten (Meşrutiyet'in icaplarından) olduğu için hükümet bu hakk-ı içtimaı esâsen teslîm ediyor. Fakat hakkı içtima böyle rastgelene bilâkayıd ve şart (kayıtsız şartsız) verilmiş bir hak değildir. Hürriyet, istediğini yapmak demek olmadığını hepimiz biliyoruz. Cemiyet-i beşerîye (insani toplumlar) içinde hürriyetin de bir hudûdu vardır.

(*) 21 Şubat 1324 gün ve 142 adetli Takvim-i Vekayi'de yayınlanan 16 Şubat 1324 günü yapılan 36. oturumun zabtı

Diğerinin hürriyeti başladığı yerde benim hürriyetim hitâm bulur (sona erer). Şimdi biz herkesin istediği gibi, istediği yerde içtima akd etmesi (toplanması) esâsından hükümete haber vermemek lüzûmunu kabûl edecek olursak âdeta ateşle oynamış oluruz. Onkişi olan içtima orda onbin, yirmibin, ellibin, yüzbin, hatta ikiyüzbin olabiliyor. Nasıl ki İstanbul'da nümûnesi görüldü... Bu içtima için de hükümet Beşiktaş hâdisesini (gürültü devam sedaları) (Beşiktaş Hadisesi: Bedriye Hanım - Todori Vakası)... bugün meczûb bir kör Ali kalkıyor, gayet güzel îzâh ile, pek makbul lâkırdı ile başına bir takım sefilleri topluyor. Münâsebetsiz bir takım ahvâle (hallere) sebebiyet veriyor. Hükümet böyle bir şeyi, hürriyetimizin ilk zamanlarında hakkı içtimaı, dünyanın hiçbir memleketinde görülmediği tarzda serbest bırakılacak olursa, değil memleketi fenâlığa, anarşiye sürüklemiş olur. Çünkü kanunsuzluktur.(Alkışlar)

Hükümetin yaptığı nedir? İçtima vuku bulmadan, lâ-akall 24 saat evvel hükümete mürâcaât edilecek diyor. Ve bu bâbda bir kanun yapılacağı söyleniyor. Demek ki hükümet Meşrûtiyet'e riâyetkâr olduğunu (uyduğunu) gösteriyor. Kanun yapılıncaya kadar da men ediyorum, demiyor."(*)

Ancak muhalif kanat meseleyi Hüseyin Cahit Bey gibi görmüyor, alınan önlemin basın ve söz hürriyetine darbe indirmekle eş anlamlı olduğunu ileri sürüyordu. Nitekim Vartakis Efendi şöyle konuşuyordu.

"Vartakis Efendi - Meşrûtiyet'in en başlıca esâslarından ikisi matbûat ile serbestî-i kelâmdır (söz hürriyeti). Serbestî-i kelâm, hürriyettir. Bu ikisine bir hâl geldiği zaman Meşrûtiyet kendi temelinden mahvolmuş olur. Şimdi matbûât için söylemeyeceğim. Serbestî-i kelâm için söyleyeceğim. Refîkimiz

(*) Age (Adı geçen eser)

Cahit Bey kabûl ediyor ki serbestî-i kelâm lâzımdır. Fakat içtimalar bizim Kanun-ı Esâsîmizde yoktur, diyor. Türkçe çok bilmediğim için güzelce îzâh edemiyorum. Meşrûtiyet'in ruhu nedir? Serbestîyet, hürriyet... Velev ki Meşrûtiyet'in ruhu mâdem ki serbestîyet ve hürriyettir, hürriyet içtimalarla mûntecildir. Bu kelâmı nerede söyleyeceğim. Nerede konuşacağım. Elbette bir içtimada söyleyeceğiz. Madem ki bir içtimada... Nasıl bir kelâmda serbestîyet var, içtimada da serbestîyet olur... Güzel olur. İstibdâtta istibdâtın o eski korkularıyla o kadar ibtidâ olmuştur ki, bizim fikirlerimiz... Her bir küçük şeyden korkuyoruz. Hürriyetten korkmamalı. Ahâlîyi serbest bırakmalı. Konuşsun, söylesin... Bizim zâbıtamızın intizâmsızlığıdır ki, bizi böyle şeylerden korkutuyor. Niçin korkalım. Niçin gazeteler kendi fikirlerini meydanlarda neşretmeyecek, söylemeyecek. O hürriyet nerede kalıyor. Ricâ ederim söyleyiniz. Fransa'nın nizâmını bize misâl gösteriyorlar. Biz Fransa ile büsbütün zıt kavimleriz. Fransa bürokratik bir cumhuriyettir. Fakat hür ve bürokratiktir. İngiltere... O bir pâdişâhlıktır. Fakat İngiltere ondan daha serbest, ondan daha hür, ondan daha medeniyetin baş şeyinde oturmuştur. Biz Fransa'yı kendimize misâl alıyoruz. Niçin Fransa'yı alıyoruz. Niçin İngiltere'yi misâl almıyoruz. İngiltere'dir bugün dünyada en âdil hükümetlerden birisi addolunan. İngiltere'de her bir şey serbesttir. Bakınız. Ricâ ederim. Fransa bu içtimaları böyle sıkıca bağladığı sırada Fransa'da o mitinglerde, içtimalarda vukuât zuhûr eder. Fakat İngiltere'de hiç bir şey vukua gelmiyor. Bundan zuhûr etmiyor. Bundan ileri geliyor. Acaba İngiltere ahâlîsi Fransa'nın ahâlîsinden daha ziyâde mi medenîdir? Asla kabûl etmem. Her bir şey sıkılmaktan (baskıdan, yasaklamadan) ileri gelir. Bir şey ki sıktığın gibi patlar. Onun için kelâmın serbestîsini kabûl etmeli ve bunun için mutlaka bizim

ahâlîyi bırakmalı(...)" *(*) Age*

Vartakis Efendi, Meclis-i Mebusan'da toplantı ve gösteri yürüyüşleriyle ilgili görüşmeyi vesile yaparak, ayrılıkçı akımların temel politikasına yönelik görüşleri açıkca sergiliyordu. Konuşması sırasında ise en az Derviş Vahdeti kadar **"çatallı"** ve kaypak bir ifade kullanıyor, görünüşte samimi, satır aralarında ise gayrısamimi fikirler ortaya koyuyordu.

Vartakis Efendi, otorite ve disiplinden yoksun bir özgürlük anlayışını savunurken kuşkusuz, bu anlayışın ülkeyi sürükleyeceği anarşi ve kargaşayı biliyordu. Ona göre kayıtsız şartsız ve denetimsiz bir özgürlük gerekli ve yararlıydı. Merkezi otoritenin özgürlük adı altında yokedilmesi, Meclis kürsüsünden açıkca savunduğu İngiltere'nin Osmanlı'da uygulanmasını beklediği "adem-i merkeziyet"in anarşi ve kaos içinde tesis edilmesine zemin hazırlayacaktı.

Vartakis Efendi, toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile ilgili tartışmaları vesile ederek **"bürokratik Cumhuriyet"** kavramına da karşı çıkıyor "İngiltere pâdişâhlıktır" diyerek bir yerlere mesaj gönderiyordu. Yani İttihat ve Terakki, Osmanlı'da merkezi ve bürokratik Cumhuriyet kurulmasını istiyor, Vartakis Efendi ise buna karşı çıkıyordu. Üstelik bu görünüşe gerekçe olarak da İngitere'de hürriyetin daha doğru kullanıldığını söyleyerek iddiasını **"kanıtlamış"** oluyordu.

Vartakis Efendi'nin beyninin arkasında sakladığı beklenti ise çok daha başkaydı. Denetimsiz, özgürlük ortamında "dinsel/siyasal" kanat **"şeriat düzeni"** kurmak fikrini savunacak; Rum, Arap, Ermeni, Arnavut, Kürt unsurlar bağımsızlık fikrini işleyerek ayrılıkçılık yapacak, istibdatçılar Meşrutiyet'i yok etmek yönünde fikir ortaya koyacaklardı. Böylece sözüm ona Osmanlı halkı barış içinde, beraberce, hür bir şekilde yaşayacaktı. Vartakis Efendi, kuşkusuz bunun böyle yürümeyeceğini biliyordu. Ancak o da diğer ayrılıkçılar gibi kargaşa ve anar-

şiye umut bağlıyor, Osmanlıların içerden bölünmesi ve birbirine düşmesi için gerekeni yapıyordu. (Nitekim Vartakis Efendi, Ermeni ayaklanmasını organize etmek üzere Doğu'ya gittiği sırada. çarpışmalarda öldürülecekti. Böylece gerçek amacının ne olduğu da ortaya çıkacaktı.)

İşin ilginç tarafı bazı Osmanlı aydınlarının da aynı tavrı benimseyerek savunmalarıydı. Örneğin; Gümülcine Miletvekili İsmail Hakkı Bey kürsüye gelecek, bu karara karşı olduğunu açıklıyordu. İsmail Hakkı Bey'e göre bu kararın uygulanması halinde hükümet istediği toplantıya izin verip, istediği toplantıya vermeme olanağını elde edecekti.

Tartışmalar üç celse sürüyor nihayet Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın Meclis'e gelip bilgi vermesi konusunda oylamaya gidiliyordu.

Oylamaya 180 milletvekili katılıyor, 50 oy'a karşılık 130 oyla tezkerenin Dahiliye Encümenine gönderilmesi karalaştırılıyordu. Böylece Hüseyin Hilmi Paşa'nın Meclis'e gelerek bilgi vermesine gerek kalmıyordu.

Ancak tüm bu tartışmalar, basına da yansıyor, basındaki zıtlaşma giderek kaba kuvvet tahrikçiliğine dönüşüyordu.

31 MART ARİFESİNDE BASININ DURUMU

Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte ülkede çeşitli dillerde 300'ün üzerinde günlük gazete ve dergi yayınlanmaya başlıyordu. Önceleri salt söz ve fikir özgürlüğünü kullanmaya özen gösteren basın giderek kamplaşmaya yöneliyordu. Bu kamplaşma üç kanatta oluyordu.

*** İttihat ve Terakki'ye yakın yayınlar.**

*** Ahrar Fırkasına yakın yayınlar.**

***"Dinsel / Siyasal" kanadın yayın organları.**

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ve meclis grubunun görüş-

leri doğrultusunda yayın yapan gazetelerin başında Tanin ve Şûrâ-yi Ümmet gazeteleri geliyordu. Keza Yunus Nadi'nin başyazarlığını yaptığı **" Tasvir-i Efkâr"** bu kanada sempatiyle bakıyor **"Meşrutiyetçi ve Parlamenter"** bir yol izliyordu. Fransızca yayınlanan **La Turquie** de çağdaşlamadan yana bir politika sergiliyordu.

Buna karşılık Mizan, Osmanlı, İkdam ve Serbesti öncelikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne, dolayısıyla da Hüseyin Hilmi Paşa kabinesine muhalefet ediyordu. Serbesti, Mevlânzâde Rıfat tarafından yayınlanıyordu. Önde gelen imza ise Hasan Fehmi idi. Bunlar Arnavut asıllıydılar. Ahmet Cevdet tarafından yayınlanan İkdam'da ise Ali Kemâl yazıyordu.

"Dinsel /siyasal" kanadın önde gelen gazetesi Volkan'dı. Ayrıca bazı gazeteler de dinsel siyaset yapıyordu.

Basındaki zıtlaşma daha sonra İttihat ve Terakki yanlısı gazetelerle karşıtları arasında kutuplaşma şeklini alıyordu. "Dinsel /siyasal" basın ile diğer muhalif basın İttihat ve Terakki karşısında, aynı paralelde yazıyorlardı. Onların önde gelen hedefleri, İttihat veTerakki'nin hem milletvekili hem de muharriri olan Hüseyin Cahit'ti. Örneğin Volkan, yayına başladığı ilk günden itibaren Hüseyin Cahit aleyhinde yazılar yazmaya başlıyor, onu adeta bir **"hasım"** olarak görüyordu. Volkan, birinci sayısında "Hüseyin Cahit Bey'e başlığıyla çatıyor, 38'inci sayısında **"Su uyur, düşman uyumaz, yahut Sadrazam Kâmil Paşa ile Tanin"** başlığı altında bir yazı yayınlayarak hem Tanin'i hem de La Turquie'i ağır bir dille eleştiriyor, 39'uncu sayısında "Hüseyin Cahit Bey politika nedir bilmiyor" başlıklı yazısında ise Kâmil Paşa hesabına Hüseyin Cahit'i yerden yere vuruyordu. Volkan bu arada Şûrâ-yi Ümmet'i de gözardı etmiyor, onu da hedef gösteren yazılar yayınlıyordu:

"Şûrâ-yi Ümmet refikimizin tebdîl-i idâresinden beri (yönetimin değişmesinden beri) 129 numaralı nüshasındaki teb-

dîli vükelâ(mı,) darbe-i istibdât mı? makalesi kadar mütelâşîyâne (telaş ile) yazılmış bir menendini görmediğimiz gibi menfaat-i umûmîyeye (genel çıkarlara) kadîm bir meslek de takîb etmekte olduğundan cidden devâmir-i neşriyâtına kalben taraftar idim. Ancak tebdîl-i vükelâ sebebiyle Kâmil Paşa'nın idâre-i müşkülâtânesine (yönetim zorluklarına) karşı bir hayli tehditle karışık tenkîdâtta (eleştirilerde) bulunduğundan bîtarafâne olarak (tarafsız olarak) biz de beyânı mütâlaâ etmek istiyoruz."(*)

Volkan salt kendi görüşleri ve siyaseti nedeniyle Tanin ve Hüseyin Cahit'e saldırmakla kalmıyor, aynı kanatta (muhalefette) yer alan diğer yazarlar adına da bu hedeflere hücum ederek dayanışma örnekleri veriyordu.

"Tanin gazetesinin 23 Şubat sene 324 târihli nüshasında Ali Kemâl Beyefendi'ye hitâben şu yolda bir makale yazılmış olduğunu kemâl-i taaccüble (hayretle) okudum:

Tanin şimdiye kadar kimin aleyhinde maddi bir şey isnad ettiyse isbâta hazırdır. Namuslu bir adam sıfatıyla siz de buna râzı mısınız? Nuruosmaniye'den doğru zembille inen bin lira hikâyesini lütfû îzâh ediniz. Tanin'in iâne-i malûmları (bilinen yardımlarla) ile yaşamak menzîle-i sıfatına düşmüş olduğunu isbât ediniz. Tanin bu dediklerinizin binde birini yapmış ise bu dakikadan itibâren tâtil-i neşriyât (yayınını durdurmaya) etmeye hazırdır. Siz sözlerinizi isbât edemezseniz neye hazırsınız?"(**)

Böylece birbirini rüşvet ve iane almakla suçlayan Ali Kemâl ile Hüseyin Cahit arasındaki çatışmaya, Volkan da müdahale edip, ortalığı daha bir karıştırıyordu.

Bu arada Tanin'de de sürekli taassup, irtica ve "dinsel/si-

(*) 31 Kanunusani 1324 - 12 Şubat 1909 - Volkan No. 44 Derviş Vahdeti
(**) 26 Şubat 1324 5 Mart 1909 Volkan No: 70

yasal" gruplar aleyhinde yazılar yayınlanıyordu. Tanin bununla da kalmıyor, bu grupların bayrağı haline gelen Kâmil Paşa'ya adeta savaş açarak **"bam tellerine"** vuruyordu.

Bu dönemde Türk basınında dikkati çeken önemli bir husus da gazetecilerin ve yazarların, kendi işlev ve görevlerinin dışında, siyasetin içinde yer almaları ve siyasette taraf olmalarıydı.

Örneğin Volkan gazetesi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin akıl hocalığını ve organizatörlüğünü yapıyor, sonra da bu örgütün resmi yayın organı oluyordu.

Hüseyin Cahit İttihat ve Terakki grubundan milletvekiliydi. Gazetesi Tanin ise örgütün yayın organları arasında sayılıyordu.

Ali Kemâl Bey Ahrarcı'ydı. Keza Serbestî'deki Hasan Fehmi de aynı kanatta yer alıyordu. Tasvir-i Efkâr'da Yunus Nadi İttihatçıydı.

Serbestî'nin nâşiri Mevlânzâde Rıfat hem bir Ahrarcı, hem de İngiltere yanlısıydı.

Bu arada siyasetcilerden çok, bu gazeteciler ve yazarlar havayı sertleştiriyor, sinirleri geriyordu.

"(...) ecnebî muhabirlerden birisi Türk muharrirlerden bir zatın cehdlhi (çabalarını) görerek mülâkat arzu etmiş ve görüşmüş.

Ecnebl muhâbir:

-Beyefendll Sizde de Cumhuriyet olacak mı?

Türk muharrirl:

-Hayhay (Tabii anlamında). Fakat şimdi değil.

ama çok zaman da geçmez.

Ecnebl muhabir:

-Ne kadar zaman tahmîn edersiniz?

Türk muharrirl:

-Yakın değil. Lâkin uzak da değil.

Ecnebî muhâbir:

-Pekâla hiç tahmin edemez misiniz?

Türk muharrir:

-Her ne zaman matlub hâsıl olursa. Daha ziyâde bir şey söyleyemem.

Görülüyor ki; şu haberi alalı üç gün oldu. Lâkin ifşâ etmek istemezdim. Ve yine açıkca yazmak da istemezdim. Çünkü netîcenin vahâmetini takdîr edenlerdeniz. Ve bir de öyle bir it'in bir ecnebî muhâbire karşı o yolda cevâb vermesiyle bir şey hâsıl olmaz. Öyleleri ecânib (yabancılar) nazarında medenî görünmek için dinlerini bile tahkîr ederler (aşağılarlar). Kaldı ki, Cumhuriyet kelimesini ağızlarına almaktan imtinâ etsin (kaçınsın). Vakıa hür memleketlerde böyle sözlerin ehemmiyeti yoktur, lâkin bizim memleketimizde hürriyet olmakla berâber böyle sözler olamaz. Zîrâ burası üçyüzmilyon Müslüman'ın dâr-ül hilâfesidir. Anladık mı ey sâhib-i cehd ü mesâil (çaba ve mesâi sahipleri) (...)"(*)

Özgürlüğün yeterince özümlenmediği, kültür düzeyinin, din kültürü çizgisini aşıp henüz bilimsellik düzeyine ulaşamadığı ve bu nedenle de entellektüel hoşgörü ortamının tesis edilemediği Osmanlı toplumunun önünde "Cumhuriyet, Hürriyet ve İslamiyet" tartışmalarına girilmesi, adeta ateşi baruta yaklaştırmak anlamına geliyordu. "Dinsel / siyasal" grup maksatlı olarak bu sürtüşmeleri "yara kaşıma" taktikleriyle tırmandırırken, aydınların da o amaca adeta koz verir biçimde davranması, tartışmanın masadan sokağa taşmasının nedenini oluşturuyordu.

Bu çatışmalara, sorumlu müdürlüğünü Ali Saib Bey'in yaptığı Hukuk-u Umûmîye gazetesi de katılıyor, muhalefet

---

(*) 17 Şubat 1324 - 2 Mart 1909 - Volkan No 61 - Derviş Vahdeti

kanadında yer alıyordu.

"İşte iki gazete (Şûrâ-yi Ümmet ve Tanin) ki bütün satur (satır) ve nekât-ı efkâr müfetekkadan (düşünürlerin fikirlerinden) taşan çerkab tezvîr (yalan dolan) ve denâetten (alçaklıktan, adilikten) müteşekkîl. İşte iki gazete ki doğruyu ateş-i ihtirâslarıyla yumuşattıktan sonra meşker ve galiz (kaba, terbiye dışı) bir sekamet (hastalık) temsîl ile şekilden şekle sokarak sıhhati esâsîyesinden eser bırakmayan beyazı kara göstermek için inzâr-ı umûmîyeye (genel ihtarlara) çamurlar fışkıran denâeti fazîlet, cinâyeti hayırhavâh halk sûretinde gösteren ar ve hayâdan, namus ve vicdândan küllîyen bînasîb (nasibsiz) olan iğrenç kalemleriyle matbûâtı Osmânîyeye sürdükleri leke fikirden fikre kapılarak nihayet Meşrûtiyetimizi bile kirletmiştir.

Şûrâ-yi Ümmet, matbûât-ı Osmânîye arasında sabıkalı serseri mâhiyetindedir.(...)

Şûrâ-yi Ümmet otuz bu kadar milyon nüfûsa kavî milleti muazzamanın (büyük ulusun) vekillerini 'ahmak , alçak' tâbiriyle tavsîf etmiştir (vasıflandırmıştır).

Şûrâ-yi Ümmet, Sadrazam Paşa'yı düşürerek yerine kendi hesâbına muvâfık gelen bir diğerini çıkarmak için refîk-i mesleği (meslek arkadaşı) Tanin ile berâber milletin semağı vicdânında abdi bir tevf istikrah (iğrenme) uyandıran nakari ağrâzıyla (kötü niyetleriyle) hatta Avrupa'yı bile rahatsız etmiştir.(...)

Allah aşkına ey millet-i muhterem. Şu betdi tiğnet (yaradılışı, tabiatı bozuk olan) gazeteye sorunuz ki aleyhimizdeki evrâk mesrağanın bir hân-ı kat'î, bir vesîka daha ve bilmem ne ünvânı altında neşir eylediği sûretlerini kimden, yahut nereden ve ne zaman elde etmiştir."(*)

(*) 10 Kanunusani 1324 - 23 Ocak 1909 - Hukuku Umumiye No. 118

Böylece gazeteler önce kendi aralarında tartışmaya girişiyor, sonra da okuyucularını yardıma çağırarak toplumu da bu tartışmanın içine çekiyorlardı. Tabii tartışmalar kıraathanelerle sınırlı kalmıyor, okullara ve kışlalara da sıçrıyordu. Artık gazeteler arası yazışmalar, tartışma boyutunu aşarak hakaretleşme boyutuna ulaşıyordu.

Siyasi tartışmaların basın zemininde bu denli yaygın ve kaba bir durum almasının altında yatan neden kuşkusuz, muhalefetin Meclis-i Mebusana girememiş olmasıydı. Böylece muhalefet sesini ancak basın yoluyla yükseltiyor ve siyasal tartışma asıl mecraından, yani Meclis-i Mebusan'dan çıkarak gazete sütunlarına kayıyordu. Nihayet, Meclis-i Mebusan'ın denetim hükümlerinden yoksun kalan tartışma giderek "kavga" ve "kargaşa" şeklini alıyordu.

Bunda kuşkusuz Meclis çatısı altında yer alıp da tartışmayı gazete sütunlarına taşıyan bazı milletvekillerinin de rolü vardı. Bunlardan biri de Sinop Milletvekili **Dr. Rıza Nur'du**.

"Artık İttihatçıların yolsuzluklarına Yahudilerin meydan almasına pek kızıyordum. Meclis şöyle idi. Kimsede bir kuvvet ve rey yok. Cavit, Talat, Karaso, Cahit gibi üç beş kişi emrediyor, eller kalkıyor. Artık açık bir mücadeleye karar verdim. Bu tehlikeli bir işti. Düşündüm. Vazife hissi galip geldi. Bir makale yazıp Yeni Gazete'de neşrettim. Bu makalenin ruhu Meclis'in istibdat altında olduğunu, rey ve hürriyetine sahip olmadığını göstermekti. Makalemde dedim ki:

'Bu Meclis değil, adî cansız bir makine, manivelâsı da Talat, Cavit, Cahit gibi bir kaç adamın elinde. Onlar işletirse işliyor, işletmezse işlemiyor. İpleri isterlerse ileri, isterlerse tornistan. Bu adamlar bir şirket-i inhisârîye (tekel) tesîs etmişler. Böyle yapıyorlar...'

Bu makale bomba gibi patladı. Bu vakte kadar Cemiyet aleyhinde hiç bir şey yazılmamış ve söylenmemişti. Cemiyet

herkese mukaddes bir vücûd ve teşekkül olduğu hakkında bir imân telkin etmişti. İşte bu sûretle ilk muhalefet bayrağını açmış oluyordum.."(*)

Meclis çatısı altında muhalefet yapamayan ve fikirlerini açıkça ortaya koyamayan Dr. Rıza Nur da tartışmayı gazete sütunlarına taşıyor, giderek cepheleşen muhalefet kanadında yerini alıyordu.

"Arası aylar geçti.'Görüyorum ki iş fena gidiyor' serlevhalı (başlıklı) bir makale yazdım. Sabahleyin evde yataktan kalktım. Aklımda bir şey yoktu. Otomatik olarak makale yazmak için yatağımın yanındaki yazı masasının yanına oturdum. Başladım yazmaya. Ne yazdığımın ve ne kadar yazdığımın farkında değilim. Sade imza atacağım vakit aklım başımdadır, biliyorum. Tuhaf şeyl İmza atacağım ad'ım bir türlü aklıma gelmedi. Bir müddet sonra uğraştım. Kardeşim bende misafirdi. Az kaldı ad'ımı sormak için çağırıyordum. Ne ise. Aklıma geldi, imzamı koydum(...) İlkdam sahibi Ahmet Cevdet makaleyi başmakale olarak neşretmişti. O vakit bir müddetten beri İkdam başmakalelerini Ali Kemâl yazıyordu.

Bu makale ötekinden müthiş akis çıkardı(...) Ali Kemâl 'Nur, alâ Nur' serlevhalı beni meth eder bir başmakale neşretti. (...) Makaleden ikl gün sonra biri geldi: 'Prens Sabahattin sizinle görüşmek istiyordu', dedi.(...) Gittik. Kuruçeşme'de anasının büyük yalısında kabul etti. İçi süslü bir yalıydı. 'Makalenizi okuyunca sizinle görüşmek arzu ettim. Majistral bir makale. Sizi tebrik ederim. Siz her vakit makale yazmayınız. Arada böyle makale neşredersiniz. Kâfî.' Bu sûretle Sabahattin ile dost olduk. Sık sık görüşmeğe başladık."(**)

Böylece Prens Sabahattin'in 31 Mart öncesi basın kavga-

(*) (**) Hayatım ve Hatıratım - Dr. Rıza Nur - Altındağ Yay. İst. 1967,C.1,S.282-283

larındaki rolü de ortaya çıkıyordu. Bazılarına "Sen hergün yaz. Sen hergün yazma" şeklinde direktifler verebilen Sabahattin Bey o günlerin heyecanı içinde hem sarayla, hem Londra ile hem de muhalefet kanadıyla temas halinde bulunan önemli bir merkez niteliği taşıyordu.

Diğer taraftan Volkan, Dr. Rıza Nur'u da "bağrına" basıyor, 2 Mart 1325 (10 Mart 1909) da yayınlanan 74 numaralı nüshasında "Biz de görüyoruz ki, iş fenâya gidiyor" diyordu. Ancak Volkan işlerin daha da fenaya gitmesine yarayacak adımları atmaktan geri durmuyor, hemen ertesi günü aynı sütunlarda İttihad-ı Muhammedi Cemiyet'nin nizâmnâmesini yayınlıyor, 21 Mart 1325 (3 Nisan 1909) günü ise, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin yapılacak "resmi küşadı (açılışı)" ile ilgili duyurulara yer veriyordu:

"İttihâd-ı Muhammedî Cemîyyeti tarafından Cumartesi Ayasofya camîi şerîfinde kıraat edilecek mevlûd-u nebevî-i riyâsetpenâhîye iştirâk eylemek üzere Cemîyyetimiz dahi bittezkere dâvet edildiğinden, icâbet edecek tâlebe-i ulûm efendilerinin bugün saat dörde kadar Şehzâde camîi şerîfinde hâzır bulunmaları ricâ olunur."

Tâlebe-i Ulûm Cemîyyeti
Merkez-i Umûmîsi(*)

Böylece sürtüşme ve tartışmalar yeni bir aşamaya geliyordu. **İttihad-ı Muhammedi** bu gergin ortamda büyük bir gövde gösterisine girişiyor ve nihai hesaplaşmaya doğru ileri bir adım atıyordu.

VE YEŞİL BAYRAKLAR AÇILIYOR

20 Mart 1325 (2 Nisan 1909) günü İttihat ve Terakki Ce-

(*) 21 Mart 1325- 3 Nisan 1909 - Volkan No. 33

miyeti, Sultan Ahmet Camiinde, Mithat Paşa'nın ruhu için bir Mevlid okutuyordu. Bu Mevlide halk büyük çapta ilgi gösteriyor, hatta kadınlar, camiye giderek radikal Müslümanların şaşkınlık duymasına yol açıyordu.

"Bir gün evvel İttihâd ve Terâkkî Fırkası tarafından okutturulup Mithâd Paşa merhûmun ruh-u mübâreğine ihâta olunan Mevlûd-u şerîfte her nasılsa tertîbât-ı lâzımeye (gerekli düzenlemeye) lâzım gelen derecede ihtimâm olunamadığından kadınlar dahi camîi şerîfe dolarak bir çoklarının nazarı dikkatine çarptığından (...)"(*)

Ancak bir gün sonra bayanların camie gitmesinden çok daha düşündürücü manzaralar yaşanıyordu. Haftalardan beri hazırlığı sürdürülen İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin "resmi açılışı" anlamına gelen ve Cemiyet tarafından düzenlenen Mevlid, taassubun tam bir gövde gösterisi niteliğini taşıyordu. Bu Mevlid'in düzenlenmesinde Volkan gazetesi hayli önemli bir rol oynuyor ve "dinsel/siyasal" kanadın varlığını etkili bir biçimde gösterebilmesi için günlerce çağrılar yapıyordu.

"Cemîyyetimizin her hâli İslamiyet'in meydana çıkışını andırıyor. Bir taraftan kötülemeler, ayıplamalar, bir taraftan çalışmalar, ilerlemeler, İslamiyet'e akın akın aşîretler, kabîleler can atıyordu. Cemîyyetimize de kafile kafile köyler, kazalar katılıyor. İslamiyet kuvvet bulunduğuna emniyet hâsıl olduğu zaman, ezân-ı Muhammedî âşikâr olarak okunmuştur. Cemiyetimiz de kuvvet bulduğu için Mevlid-i nebevî okunuyor(...)

İşte bu kadar zorluklardan sonra kurulan ve yerleşen mukaddes Cemîyyetimiz tarafından Muhammed'in temiz ruhuna hediye olmak üzere gelecek Cumartesi günü, ki Peygamberin doğum gününe 12 Rebiülevvel'e rastlıyor, Ayasof-

---

(*) 23 Mart 1325- 5 Nisan 1909 - No: 95 - Derviş Vahdeti.

ya camîinde öğle namazından sonra bir Mevlid okunduktan sonra Cemîyyetimizin merkezi önüne kadar gidilerek tebrîken kurbanlar kesilmek sûretiyle açılış töreni yapılacaktır."(*)

Bu yazının sonunda ise bir duyuru yer alıyor ve Mevlid'e katılacakların nasıl davranmaları gerektiği vurgulanıyordu.

"Ârzû edenler birer yeşil sancak tertîb etmeli ve hacmi de gayet küçük olmalı. Sancağın üzerine Lâilâhe illallah Muhammedün resûlallah yazıldıktan sonra, altına da İttihâd-ı Muhammedi Cemîyyeti cümlesi ilâve edilmeli.

Bazı taraftan alınan malûmâta nazaran gûya o gün Sancâk-ı Şerîf çıkarılacakmış ve Cemîyyet'e iştirâk etmeyenlere başka nazarla bakılacakmış. Bu gibi havâdisin kat'îyyen aslı ve esâsı yoktur. Yevm-i mezkûrda İslamlardan mâada bütün Osmanlı vatandaşlarımız dahi seyir ve temâşâ için isbât-ı vücûd edebilirler. Vatandaşlarımız; hukuk-i mâddîyede zerre kadar bizden farklı olmadıklarını ve herkes dininde istediği gibi hareket etmek selâhiyetini hâiz bulunduklarını bilirler ve buna da emîndirler zannederim.

Binâenaleyh Cemîyyetimiz efrâdının gerek esnâ-yı râhda gerek câmî-i şerîfde hiç bir sûretle ağız açmamalarını tavsiye ederiz.

Mevlîd-i şerîf yalnız allâme-i şehir farâbî-i sâni Hâfız Osman el Musulî Hazretleri tarafından kırâet ve fasıllar arasında Enderûn-i hümâyun ilâhî hanları (ilahi okuyanlar) tarafından ilâhîler okunacaktır. Cemîyyet'e dair Cami'de bir şey zîkr olunmayacaktır."(**)

Buna benzer duyurular Volkan'da sık sık yer alıyordu. Nitekim ertesi günkü Volkan Talebe-i Ulûm Cemîyyeti'ne duyurmak amacıyla "ihtar" başlığı altında şu satırlara yer veriyordu:

"Evvelki günkü nüshamızda Cemîyyetiniz tarafından

(*) (**) 18 Mart 1325 - 31 Mart 1909 - Volkan No. 90

Ayasofya Camîi şerîfinde Mevlûd-u nebevî kıraat ve hitâmından sonra merkezimizin resm-i küşâdı icrâ olunacağı bildirilmiş idi.

Yevm-i mezkûrde efrâdımız tarafından yeşil fakât küçük bir sancâk tertîb olunması ve üzerine Lâilâhe illallah Muhammedün resûlallah kelime-i münciyyeleri yazıldıktan sonra İttihâd-ı Muhammedî Cemîyyeti ilâve edilmesi tavsîye olunmuş idi.

Bir çok efrâdınız mürâcaat ederek hacmi ne kadar olsun? Üzerine yaşasınl... gibi şeyler yazılsın mı? diye suâl olunmaktadır.

Tavsiyemizden başka bir şeye lüzûm görülmediği gibi esnâ-yı râhda dahi hiç bir sûretle şakk-ı şeref edilmemesi lüzûmu beyân olunmuş idi. Binâenaleyh tavsîyemiz vechile hareket olunmasını tekrâr eyleriz."(*)

Nihayet beklenen gün geliyor. İstanbul'da yeşil bayraklar açılıyor, sokak ve caddelerde taassup ve irticayı simgeleyen tiplerin oluşturduğu göstericiler beliriyor, bunlar sabahın erken saatlerinden itibaren **Ayasofya Camîinde** toplanıyorlardı. Göstericiler yürürken kelime-i şahadet getiriyor, ellerinde yeşil bayraklar taşıyorlardı.

"(...) bir çocuk gibi ağlayan gözyaşları döken şehr-i İstanbul, İttihad ve meveddet-i İslâmîye için halkımızı akın akın, kafile bir meşy-i ruhânî (ruhânî yürüyüş) ile Ayasofya Câmîi şerîfine sevkediyordu."(**)

Yeşil bayrakların üzerinde kelime-i şahadet ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti yazıyordu.

"Ruhu inbisâtımız bilinmez nasıl bir şevk-i mânevî ile mü-

(*) 20 Mart 1325 - 2 Nisan 1909 - Volkan No. 92
(**) 22 Mart 1325 - 4 Nisan 1909 - Volkan No. 94 - Enderunlu Lütfi
(***) 22 Mart 1325 - 4 Nisan 1909 - Volkan No. 94 Enderunlu Lütfi

teessir olarak ağlıyorduk.

Etrâfın kudsîyetini temâşa ettikçe mütelezzîz olduk."(***)

Aynı şekilde Ayasofya Camîi'de (bugünkü Suudi Arabistan Bayrağı gibi) üzerinde kelime-i şahadet bulunan yeşil bayraklarla süslenmiş durumdaydı.

"Kalpler pür-sürûr âdâb-ı İslamiyemize muvâfık bir sûrette fevç fevç dest bedest-i (akın akın, bölük bölük) vîfâk olunan ümmet-i Muhammed nâsiyesinde bir nûr-u meveddet-i şâşâa feyzâ-yı muvaffakıyet olarak lemeân ediyordu. Bütün kalplerden kopup gelen 'Bugünü de gördük' sadâsı sâmla-i müminde reninler hâsıl ediyordu."(*)

Bu aşamada İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kurucu üyelerinden Bediüzzaman Said-i Kürdi kürsüye gelerek bir konuşma yapıyordu. Onu Volkan gazetesi sahibi Derviş Vahdeti izliyordu. Derviş Vahdeti konuşmasına "Ey ümmet-i Muhammet" diyerek başlıyordu:

"Allah'ı inkâr edenler son derece câhil olanlar, yahut mütefeyzîn (aydın) geçinip de zevk dini ile zevkiyâtı olmayanlardır.

Bu kâinatın hangi bir zerresinde atfı nazar ibret olunsun vahdânîyetî allahîyeyi (Allah'ın bir oluşunu) tâsdîk etmemek mümkün değildir.

Öğle bir kâinat ki, her zerresinde bir ittihâd meşhûddur (gözle görülür bir birlik vardır). Eğer zerrât (zerreler) arasında ittihâd olmamış olsa bir çöp bile meydana gelmezdi.

Bu kâinât ki, bu intizâm-ı ittihâdı bahşeden Allah; insanlar arasında bunun tatbîkini murâd (arzu) buyurmuştur ve (...) ayet-i kerimesiyle uhuvveti bize emir buyurmuştur.

O hâlde bizim bu ittihâd-ı eşyâdan da ibaret almamız lâzım gelir.

(*) 22 Mart 1325 4 Nisan 1909 Volkan No: 94 Endurunlu Lütfü

Bu lüzûm-u ittihâd sebebiyledir ki, senelerden beri memâlik-i Osmânîyemizde hüküm fermâ olan istibdâdın yıkılması için Mithâtlar, Kemâller ve emsâlleri bu eseri takîb etmişlerdir.

Bunlar bir taraftan mahvedildikçe diğerleri zuhûr ediyordu. Onbeş seneyi mütecâviz bir zamandan beridir, bilerek, bilmeyerek bu ittihâda, bu ittihâd sebebiyle istibdâdı yıkmaya her ferd çalışmıştı.

Hattâ hükümet-i müstebîde bile bilmeyerek inkılâbı âhiremize (son devrimimize) hizmet ediyordu.

Bir çok mazlumîni (zulüm görmüş kimseleri) tutup tutup menfalara (sürgün yerlerine) sevkediyordu.(...)

Ey ümmeti Muhammed. Burasına, bu noktaya iyi dikkat ediniz. O sıralarda hükümeti müstebîdenin büyük bir kuvvete mâlik olduğunu bilmiyor muyduk? Böyle olduğu hâlde mukabele edilmediğine sebep nedir? İşte murâd-ı ilâhî bu noktada tecellî etmiştir. İnkılâbımızı meydana getiren Allah'tır. (Derin uğultular) Binâenaleyh İttihâd ve Terâkkî muhteremesinin bu inkılâba büyük hizmeti olmuştur. Bunu hiç bir ferd inkâr edemez.(...)" (*)

Vahdeti nutkunun bundan sonrasında İttihat ve Terakki'nin bazı günahlar işlediğini, fakat bu konuşmasında bunlara temas etmek istemediğini vurguluyordu. Bilâhire Meşrutiyet döneminde insanların istedikleri cemiyete girebileceklerini belirtiyordu. Bu kamplaşmanın, dinsel birlik ve Osmanlılık olmak üzere iki görüşe dayandığını söylüyor ve konuşmasını sürdürüyordu:

"Osmanlılığa gelince iyice bilmeliyiz ki, memleketimiz anâsır-ı muhtelîfe (çeşitli unsurlarla) doludur. Bunların hukuk itibârıyla bizden zerre kadar farkı yoktur. Şimdi biz böyle dinî

(*) 23 Mart 1325 - 5 Nisan 1909 - Volkan No. 95

ittihâdlar meydana getirince, bütünlüğümüzde bir tefrîka (ayrım) olacak zannedenler pek çoktur. Halbuki memleketimizde İttihâd ve Terâkkî Fırkasıyla Fırka-i Ahrâr vardır ki bunlara her Osmanlı iltihâk edebilir (katılabilir) ve aynı zamanda kendileri de bir ittihâd-ı dinî meydana getirebilir.

Böyle olduğu halde dini ittihâdların Osmanlılar arasında tefrika husûlüne bâdî olacağı fikrini kat'îyyen kabûl edemeyiz. Cenâb-ı Hakk muvaffakiyetler ihsân buyursun (Amin)."(*)

Böylece **Derviş Vahdeti,** içinden çıkılması güç bir tablo çiziyordu. Muhtelif "anâsırın" İslam hukukunu kabul etmesi ve hukuk anlayışında farklılık olmadığını söylemesi kuşkusuz gerçeği alabildiğine saptırmak anlamına geliyordu. **Özellikle de Osmanlıcı akımla "dinî birlikçiliği"** aynı anlamda kullanması belirgin bir **"kavram karaşasının"** göstergesiydi. Vahdeti kuşkusuz bu kargaşayı bilerek yapıyor ve **"kökten dinci"** eğilim ve hedeflerini böylece kolaylıkla benimsetebileceğini varsayıyordu.

Vahdeti konuşmasının bir paragrafında da şunları söylüyordu:

"Ey ihvân-ı din (din isteklilikleri)! Bu içtimamız sebebiyle ortada bazı gûnâ fırıldaklar çevirmek isteyenler vardır. Bunu şimdi söylemeyeceğim, yalnız Volkanla bildireceğim."(**)

Derviş Vahdeti konuşmasının sonunda, törenin bitmesinin ardından sessizce dağılınması konusunda telkinde bulunarak sözlerini tamamlıyordu.

Vahdeti'nin ardından Hafız Osman el Mellâvî ile hırka-i saâdet imâmı sânisi (ikinci imamı) Hafız Hüsnü Efendi tarafından Mevlid okunuyordu. Bu arada Enderun-u Hümayûn korosu da ilahiler söyleyerek katkıda bulunuyordu.

(*) 23 Mart 1325 - 5 Nisan 1909 - Volkan No.95
(**) 23 Mart 1325 - 5 Nisan 1909 - Volkan No. 95

"Camiden tekrâr kemâli edeb ve terbiye ile dışarı çıkıldı. Kurbanlar kesilerek (İttihad-ı Muhammedi) Cemîyyeti muhte-*remesinin muvâfık bilhayr olması için tekrâr dualar edildi. Herkes ayrı ayrı semtlerine azîmet ettiler."(*)*

Yaklaşık 100 bin kişi Ayasofya'daki toplantıdan sonra İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin merkezine gidiyor, burada bazıları örgüte üye oluyordu.

Böylece gövde gösterisi sona eriyordu.

Ancak hemen ardından, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti içinde bazı sorunlar ve çatışmalar başgösteriyordu. Zira, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kurulması konusunda ilk adımları atan Emîrizâde Ömer Lütfi (Derviş Vahdeti'nin sadece ev sahibi diyerek geçiştirdiği şeyh özentisi) ile Kayserili Ahmet Paşa'nın damadı Hacı İsmail Hakkı Bey'in arası açılmış bulunuyordu. Nitekim "resm-i küşâdın" hemen ardından Vahdeti, gazetesi kanalıyla, İsmail Hakkı Bey'in örgütle ilgisi bulunmadığını duyuruyordu. Buna rağmen İstanbul Polis Müdürü ile aralarında şu konuşma cereyan ediyordu:

"(...) Polis Müdürü - İsmail Hakkı Bey kimdir?

Ben (Vahdeti) - Hangi İsmail Hakkı?

Müdür - Sizin Cemîyyete riyâsetl

Ben-(...) aman Müdür Beyl Nasıl riyâset? Geçenler bu Cemîyyeti kendi âmâl-i müfsitkârânelerine (kötü emellerine) âlet ittihâz etmek isteyen bir kaç denîyi gazetemle teşhîr etmiştim. Bu adam da onlardan birisi ve sabık hafîyelerin dehşetlisi olduğunu bildirmiştim. Demek bu adam yine bildiğinden vazgeçmedi. Yine ümmet-i Muhammedi oynamak istiyor."(**)

(*) 22 Mart 1325 - 4 Nisan 1909 - Volkan No. 94 - Enderunlu Lütfi
(**) 23 Mart 1325 - 4 Nisan 1909 - Volkan No.94 Derviş Vahdeti

Bu konuşmanın yer aldığı gazetenin bir başka köşesinde "ihtar" başlığıyla şu duyuru yer alıyordu.

"İstînâf Mahkemesi (Kararın bozulması için başvurulan bir üst mahkeme) âzâlığından matrûd (kovulmuş) meşhûr ve melûn hafîyelerden İttihâd ve Terâkkî Cemîyyeti'ni mahvetmek isteyen ve mesmûâta nazaran (alınan haberlere göre) o zaman görülen lüzûm üzerine İttihâd ve Terâkkî tarafından îdâma mahkûm edilen, şimidiki hâlde(...) menhûsuna temiz ellerini kimse bulaştırmak istemeyen Kayserili damadı mai gözlü, ince sesli İsmail Hakkı Beyefendi, İttihâd-ı Muhammedî Cemîyyeti'nin hâşâl reisi olduğunu taraftarânı vâsıtasıyla ve bir takım risâleler neşriye ilân etmekte ve bu yüzden Cemîyyeti mukaddesemizi alâkadar etmeğe çalışmakta imiş. Bu adam reis olmak değil, Cemîyyetimiz efrâdı adedine bile dâhil değildir.

Bunun ve avânesinin nasıl bir metağ olduklarını 66 ve 70 numaralı nüshalarımızda biltâfsîl (tafsilatıyla) beyân etmiştik. Eğer İsmail Hakkı Bey bizi rahat bırakmayacak olursa mezkûr nüshalardaki ev sâhibini (Emîrîzâde Ömer Lütfi kastediliyor) ve asıl ev sâhibinin ifâsenin (işi yaptıranı) de ilân edecek maiyetleriyle onların insan içine çıkamamalarına bâdi olacaktır."(*)

Böylece Derviş Vahdeti "dinsel/siyasal" faaliyetler içinde hafiyelerin de bulduğunu açıklıyordu. Öte yandan, Emîrîzâde Ömer Lütfi'nin de bazı ilginç münasebetleri vardı. Vahdeti'nin "palavracı ve yalancı" buluuğu Emîrîzâde Ömer Lütfü'nün temasta olduğu kişiler arasında eski Şeyhülislâm Cemalettin Efendi de yer alıyordu. Bu nedenle Abdülhamit'in eski hafiyesi İsmail Hakkı Bey gibi Emîrîzade'nin de sarayla bağlantısı olduğu ileri sürülüyordu:

(*) 23 Mart 1325 - 5 Nisan 1909 - Volkan No. 95

"(...) bu Emîrîzâde İttihâd-ı Muhammedî Cemîyyeti'nin vaktiyle yabancı memleketlerde kurulduğunu, başlarında çok zengin ve çok tanınmış şahıslar olduğunu karanlık bir lisânla propaganda ediyordu. Hâkimin;

'İsmail Hakkı adında bir arkadaşıyla Emîrîzâde'nin cemîyyetleri nâmına saraya mürâcaât ettiklerini biliyor musunuz? sorusunu Derviş Vahdeti şöyle cevaplandırmıştı:

'Para aldıklarına dâir malûmâtım yoktur. Fakat Abdülhamit'le temâsta bulunup:

- Oğlum, sana paralar var, matbaalar var, milyonlar var... Herşey senin için hâzırdır, gibi bana 'mevâid-i tahrîkânesinin (beni harekete geçirecek vaatlerinin) onun nâmına olduğuna vicdânî kanaat hâsıl etmişimdir."(*)

GÖRÜNMEYEN GÜÇ : ABDÜLHAMİT

Böylece uzun süre olayların dışındaymış gibi görünen Sultan Abdülhamit'in hiç de o durumda olmadığı aksine, olayları hissettirmeden yönlendirmeye çalıştığı anlaşılıyordu. Üstelik Abdülhamit hiç bir iz bırakmaksızın, faaliyetlerini geniş bir yelpazeye yayıyordu.

Hafiyelik faaliyetleri:

Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra hafiye örgütü lağvediliyor ve Abdülhamid'in artık bu faaliyetlere ve Jurnallere son verdiği sanılıyordu. Oysa durum sanıldığı gibi olmuyor, bir süre sessiz kalan Padişah tekrar hafiyeleriyle temas kuruyor ve jurnaller almaya başlıyordu:

"Nadir Ağa'nın cevabı:

-Hadiselerde kimlerin doğrudan doğruya eli olduğunu bilmiyorum. Hürriyetin ilanından sonra eski Hakan Abdülha-

---

(*) Ben de Yazdım Celal Bayar, İst. C.2, S. 392

mit'le dışarıdaki hafiyeler arasında vasıta olan ve Hünkârla gizli konuşma ve haberleşmede bulunan velhasıl Hünkârın arzu ettiği gizli şeyleri yapanlar, Başmusahib Cevher Ağa, Tüfekçi Halil Bey, (Tütün) kıyıcı Hacı Mustafa'dır"(*)

Nitekim Tütün kıyıcı Hacı Mustafa Padişah'ın Meşrutiyet döneminde hafiyelerle temas kurup, jurnal aldığını açıklıyordu:

"Cümlemizin kanına kendisi girdi.

Bu adamın merak ettiği şey jurnaldir. Jurnaller gelmediği vakit son derece muazzep olur. Tütün tabakasının içinde (buyurunca) Jurnal verirdim." (**)

İTTİHAT VE TERAKKİ'YE KARŞI FAALİYETLER

Abdülhamit'in hafiyelerle teması sürdürmesinin altında yatan neden Kanun-ı Esâsî'yi yürürlükten kaldırmak olmasa bile, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gücünü kırmaya yönelik yollar aramasıydı. Bu amaçla da İttihat ve Terakki'ye karşı tavır alan her girişimi sempatiyle karşılıyor, hatta destek veriyordu.

"Benim bu işten mücânebetime (çekinmeme) binâen, Kanun-ı Esâsînin ilânı üzerine kurenâlık hizmetine alınmış Galib Bey'e hakkı hümâyûnda tâdil-i lisân etmek zımnında bir iki gazeteye verilmek için beş altı yüz lira ita buyurulmuş..."(***)

Abdülhamit kuşkusuz İttihat ve Terakki muhalifi basına yardım ediyordu. Bu basından beklediği ise İttihat ve Terak-

---

(*) Bende Yazdım Celal Bayar İst. 1966 Cilt. 389
(**) Age. S. 389
(***) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi-Ali Cevad Bey'in Fezlekesi Unat-TTK. Ank. 1960-S.41

ki'nin siyasal gücünün zayıflatılması, hatta kırılmasıydı. Bu nedenle en etkili kalemlere dahi para verdiği iddiaları ortaya atılıyordu. Bunlardan biri de İkdam'ın başyazarı Ali Kemâl'di.

Ayrıca İttihat ve Terakki karşıtlığı, Abdülhamit kadar çevresinden kaynaklanıyordu. Bu çevre, Abdülhamit'in Mutlakiyet yönetiminde büyük kazanç ve mevkiler kazanmıştı ve yine o günleri özlüyordu.

"1- Maârif Nezâreti Teftîş ve Muâyene Encümeni üyesi ve El Adl ve Protesto gazetelerinin yazarı Nadirî Fevzi Bey.

2- Devlet Şûrâsı üyelerinden Tayyâr Bey.

3- Rüsûmât İstatistik Kalemi Müdürü Tevfik Bey.

4- Mâbeyn özel tütün kıyıcısı Hacı Mustafa Efendi.

5- Musâhib Halil Bey.(*)

Nihayet Abdülhamit dolaylı olarak Volkan gazetesiyle de temas kuruyordu. Sultan Abdülhamit, Volkan'ın Masonluk karşıtı yazılarını beğeniyor, Cevher Ağa kanalıyla Vahdeti'yi saraya çağırtıyordu. Ancak Vahdeti'nin yerine Endurunlu Lütfü'ye "beyân-ı memnûniyet" edilerek makbuz karşılığı, iki defa olmak üzere toplam 450 lira veriliyordu.

"Mahkeme önünde Vahdeti Abdülhamit'ten para aldığını inkâr etti, yalnız Endurunludan bir defa 15 lira borç aldığını bildirdi. Fakat Vahdeti'nin durumu bildiğine inanmak zordur, zira Lütfü daha geniş imkanları olan Yeni Gazete'de çalıştığı halde, evleneceği bir sırada Volkan'a muharrir olacağını söyledi ve evlenme ilanında bu sıfatını belirtti. Oysa Vahdeti kendisine hiç para vermedi."(**)

Abdülhamit'in Volkan'a ilgi göstermesinin altında (Sina Akşin'e göre) üç ana neden yatıyordu. Volkan'ın İslamiyetçi (dolayısıyla hilafetçi) olması, Masonluğun karşısında yer ala-

---

(*) Jön Türkler ve İttihat ve Terakki - Doç. Dr. Sina Akşin - Gerçek Yay. İst. 1980,S.119

(**) Age.S. 119

rak yayın yapması ve Abdülhamit'e şahsen sataşmamasıydı. Ancak bunlardan daha da önemlisi İttihat ve Terakki'nin siyasal gücünü kırmak yönünde güçlü bir tavır takınmasıydı. Kaldı ki karşı hareketleri kışkırtan Abdülhamit'in adamları da bir üst "örgüt" gibi faaliyet gösteriyordu. Nitekim gazeteci Nadirî Bey, Tayyâr Bey, Tevfik Bey ve Tütün Kıyıcı Hacı Mustafa Efendi, Divan-ı Harp'te **"Harekât-î İhtilâliye ve irticaiyeyi izhâr"** iddiasıyla yargılanacaklardı. (*)

Provokasyan faaliyetleri:

Abdülhamit'e ulaşan pek çok Jurnal, provokasyon niteliği taşıyor, bunların bazısında İttihat ve Terakki'nin Şehzade Yusuf İzzetin Efendi'yi bazısında ise Ahrar fırkası'nın Mehmet Reşat Efendi'yi tahta çıkarmak istediği bildiriliyordu.

Buna paralel olarak Şehzade-Vahdettin de bu provokasyonların içinde bulunuyordu. Nitekim Şehzade Vahdettin Efendi, makbul Ağası Mehmet Esat Efendiyi İttihad-ı Muhemmed-i Cemiyeti'ne gönderiyor, onun kanalıyla kendisini üye yaptırıyordu.

"Derviş Vahdettin'in cevabı:

-Bir müddet evvel müşârünileyhin Ağası Mehmet Esat Efendi idârehâneye gelip gerek Efendi hazretlerini ve gerek kendisini İttihâd-ı Muhammedî Cemîyyeti defterine kaydettirmişti. Ondan dolayı beni muhâfaza eder ümidiyle gitmiştim. Halbuki beni kabul etmediler. Şimdi herkes kendi başının çâresine bakıyor, dediler."(**)

Buna parelel olarak Abdülhamit'in de bazı girişimleri bulunduğu ileri sürülüyordu. Örneğin Abdülhamit'in gazetecileri satın alma çalışmaları vardı. Gazetecilerin içinde ise en çok

---

(*) Age.S. 119

(**) İst. Askeri Evr. Mah. ve Tasn. Ko. Müd. No.10 ben de yazdım Celal Bayar İst. 1966 C.1 S. 182

Serbestî gazetesinin sahibi Mevlânzâde Rıfat'tan rahatsızlık duyuyordu.

"Bir gün zât-ı şâhâneleri (...) 'Bu gazeteciler ne acib (acaib) adamlar. Beş on güne gelinceye kadar saraydan maaş ve tahsîsât isterler ve alırlar. Şimdi hiç olmazsa biraz hayâ etsinler. Bu Serbestî gazetesi bizim büyük birâderin gazetesidir. Mevlânzâde Rıfat onun adamıdır.'(...) buyurdular."(*)

Mevlânzâde Rıfat'ın bağlantıları Şehzade Mehmet Reşat Efendi ile sınırlı kalmıyor, hayli geniş alanı kapsıyordu.

"Yine bu sırada muhâlif gazetelerin bütçeleri birden bire genişleyivermiş, muhâlif matbûât kadrosuna (Serbestî) ve (Volkan) isiminde iki gazetenin ismi kaydedilmişti. Bunlardan bilhassa Serbestî gazetesi idârehânesinde Şerif Paşa'nın adamlarına sık sık tesâdüf ediliyor. Bu gazetenin sâhib ve muharriri olan Mevlânzâde Rıfat Bey, gerek Meclis koridolarında ve gerek Bab-ı Ali salonlarında Fitz Maurice'e tesâdüf ettikçe yerlere kadar eğiliyor, şaşılacak derecede büyük bir hürmet gösteriyordu. Gerek Cemiyet (İttihat ve Terakki) ve gerek hükümet derin bir gaflet içindeydi."(**)

Nihayet Serbestî ve Mevlânzâde Rıfat'ın adının karışacağı en büyük provokasyon da bu çerçeve içinde düzenleniyordu. Abdülhamit doğrudan kendisini hedef alan Serbestî gazetesinin sahibi Mevlânzâde Rıfat'ın ortadan kaldırılması için Musahib Albay Halil Bey'i görevlendiriyordu. Halil Bey, Tütün Kıyıcı Hacı Mustafa'nın da hazır bulunduğu bir toplantı düzenleniyordu.

Devlet Şurası üyelerinden Tayyar Bey'in Feneryolu'ndaki evinde yapılan bu toplantıda Halil Bey durumu Tayyar Bey'e açıyordu. Tayyar Bey de bu iş için 3 bin lira istiyordu.(***)

(*) İkinci Meşrutiyetin ilanı ve 31 Mart hadisesi Ali Cevat bey'in fezlekesi Reşit Faik Unat Ank. 1960 S. 40 (**) Age. S. 119

(***) Son posta Gazetesi Yıl 1933 No: 32 - 33

Böylece, kanlı günlere doğru en önemli provokasyon düzenleniyordu.

Zira Serbestî ve Mevlânzâde Rıfat Abdülhamit'i olduğu kadar İttihat ve Terakki'yi de kızdırıyor, şimşekleri üzerine çekiyordu. Abdülhamit ile İttihat ve Terakki'nin birleştiği tek konu belki de bu **"Mevlânzâde"** karşıtlığıydı.

6 NİSAN : CİNAYET...

"Önümüzdeki Perşembe günü gazetemizde (Serbestî) tafsîlen ilân edildiği vechile Sultan Ahmet Câmii meydanında icrâsı mukarrer olan matbûât mitingine heyeti umûmîyenizle iştirâki temennî ederek kabûlünün (...) (*)

Serbestî gazetesi tarafından düzenlenen **"Matbûât Nizâmnâmesini protesto"** mitinginin davetiyeleri 5 Nisan 1909 günü gönderiliyordu. Ancak 6 Nisan gecesi işlenen bir cinayet herşeyi altüst ediyor ve bir anda en güncel konu haline geliyordu.

"Evvelki gece saat beşbuçukta Serbestî refîkimizin ser muharriri Hasan Fehmi Bey ile mülkiye (azledilmiş) kaymakamlarından Şakir Bey, Galata'dan İstanbul'a geçtikleri sırada Hasan Fehmi Bey köprü üzerinde henüz hüviyeti anlaşılmayan bir zâbtiye tarafından 'Al Mevlân' diyerek evvelâ Şakir Bey revolver kurşunuyla cerh (yara) ve ba'de (sonra) diğer atılan üç el kurşun ile sermuharrir (başyazar) Hasan Fehmi Bey şehîd edilmiştir. Vak'ayı işiten bir polis kaçmak isteyen Şakir Bey'i yakalamış ve katilin başkası olduğunu anlayıncaya kadar katil firâra muvaffak olmuştur.(**)

(*) 23 Mart 1325 7 Nisan 1909 Volkan No: 97

(**) 26 Mart 1325 - 8 Nisan 1909 - Volkan No. 98

Aynı haberin altında Volkan gazetesi okuyucularını, o gün yapılacak cenâze merasimine katılmaya çağırıyor, Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza'yı hedef göstermeyi de ihmal etmiyordu:

"Dün Mevlânzâde Rıfat Bey Zâbtiye Nâzırına vuku bulan mürrâcaâtında Mebûsân Reisi Ahmet Rıza Bey'i de orada gördüğünden Hasan Bey'in vefâtını kendisine haber verdiği zaman:

'Şahsiyet ile uğraşanların âkıbeti böyle olur' cevâbını almıştır.

Aferin Ahmet Rıza Beğe... Doğrusu güzel nasihat, güzel tâziye..

Positivistlerin mezhebi böyle olsa gerek. Bakalım katil meydana çıkarılacak mı?

Yoksa bu da millete bir ders, ibret olarak kalacak mı?"(*)

Gerçek hedef Mevlânzâde Rıfat mıydı, yoksa Hasan Fehmi miydi?

Bu sorunun cevabı bazılarına göre Mevlânzâde Rıfat'tı. Hasan Fehmi yanlışlıkla vurulmuştu. Fakat İttihat ve Terakki'yi kamuoyu önünde "mahkûm" etmek isteyenler özellikle Hasan Fehmi'yi susturmak için, bu örgütün fedâilerinin yaptığı, hatta eski Ankara Valisi ve İzmir Suikastı'na da adı karışarak asılan Abdülkadir olduğu ileri sürülüyordu.

Ancak bu cinayet "dinsel/siyasal" taassup kanadının ekmeğine yağ sürüyordu. Diğer taraftan, Mutlakiyet yönetiminin arayışı içinde bulunan saray çevrelerinin kontrolündeki işsiz kalmış "hafiyeler", ordudan uzaklaştırılan personel ve başta Ahrarcılarla Fedâkârân-ı Milletçiler olmak üzere tüm muhalifler ortak bir cephe halinde sokağa dükülüyorlardı.

"Dersâne mûtâdın fevkinde hıncıhınç dolu idi. Muâyyen

(*) 26 Mart 1325 Nisan 1909 Volkan No: 98

ders saatini geçen her dakika, dinleyicilerin sabrını tüketiyordu. Ali Kemâl, derse hemen bir çeyrek gecikme ile gelebildi. Sert ve diri adımlarla kürsüye doğru ilerledi ve ağır ağır çıktı.(...) Dersânede bir ölüm sessizliği vardı. O dikkat ve endîşe ile ona çevrilmiş bakışların farkında değilmiş gibi ağır ağır hareket ediyordu. Mendili eline yerleştirdi, bitkin ve bezgin bir halde ağzını açtı:

-Maalesef, dedi... Evet maalesef bugün ders veremeyeceğim.

Bir müddet sustu, daha yüksek bir sesle tekrârladı:

-Bugün ders vermeyeceğim: Çünkü çok müteessir, son derece muzdarîb bir hâldeyim. Serbestî başmuharriri, arkadaşım Hasan Fehmi'nin şehâdetinin beni düşürdüğü derin teessür, bugün vazife yapmama imkân bırakmadı.

Gittikçe tonu artan bir sesle, bu faciayı îzâhâ devam etti. Bağırıyordu:

-O atılan vicdânsız kurşun, Hasan Fehmi'nin başına değil, söz hürriyetine, fikir hürriyetine, vicdân hürriyetine en basit ve en başta gelen hukukubeşere (insan haklarına) atılmış bir kurşundur."(*)

Böylece topluluk önce heyecanlandırılıyor, sonra da tepkiye sevkediliyor ve sokağa dökülüyordu.

"Hepimiz sokağa fılamıştık. Katile, Lânetler yağıyordu. İçimizden biri hükümete taraftarlık eder gibi oldu. Horhorlu Kasap Mustafa'nın vurduğu yumrukla yerlere yuvarlandı, sustu."(**)

Kısacası Hasan Fehmi'nin öldürülmesi olayı siyasi tartışmayı hem sokağa döküyor, hem de kaba kuvvete dönüştü-

---

(*) Bir İlhtilalcinin Serüvenleri - Doğmayan Hürriyet ve Yarıda Kalan İhtilal- Alpay Kabacalı (Hasan Amca)- Cem Yay. İst,S.129
(**) Age-S.130

yordu.

"Ben (Burhan Felek) Talebe-i Hukûk Cemiyeti kâtibi umûmîsiyim (genel sekreteriyim).

Mektepte politika gırla gidiyor. İttihatçılar sınıf sınıf dolaşıp propaganda yapıyorlar. Biz aykırı cephedeyiz. Prens Sabahattinciler, yahut Ahrar, yani Liberaller(...)

Divanyolu tarafından muntazam bir kalabalığın geldiğini gördüm. Kalabalık yaklaşınca tanıdıklarımı farkettim:

-Nereye?, dedim.

-Gel. Babıali'ye gidiyoruz. Hasan Fehmi'yi öldürmüşler, onu protesto edeceğiz, dediler. Ben de kalabalığa karıştım ve tabii ön saflara düştüm. Orada Babıali iki adımlık yer ama kafile büyücek. Yavaş yavaş Babıali'ye geldik. (...) "(*)

Sokağa dökülen gençler ne yapacaklarını bilmeden Sadrazam'ın kapısına dayanıyorlardı. Üniversiteliler Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ile konuşmak istiyorlar. Fakat ne diyeceklerini bilmiyorlardı. Hüseyin Hilmi Paşa gelince göstericiler bir hukuk öğrencisini (Burhan Felek) sözcü seçiyorlardı:

"Doğrusu genel vekilliğimizi üstlenen genç (Burhan Felek) hukuklu tam bir yeterlilikle konuşuyordu."(**)

Ahrarcı genç Burhan Felek önce Hasan Fehmi'nin biyografisini çiziyor, cinayetin işlendiği köprüyü iki başı polis ve askerlerce tutulmuş bir kapan olarak niteliyor ve katilin bu kapandan kurtulabilmesi için hükümetten yardım göreceğini uman birisi olması gerektiğini söylüyordu.

Buna karşılık Hüseyin Hilmi Paşa konuşmasına "Eğer katil derdest edilirse (yakalanırsa)" diye başlıyor, kalabalık sözünü kesiyor, gençlerden biri "Buraya edat-ı şart (şart edatı)

(*) Yaşadığımız Günler-Burhan Felek, Milliyet Yay.İst.1974-S.46-47

(**) Bir İhtilalcinin serivenleri doğmayan Hürriyet ve Yarıda kalan İhtilal Alpay Kabacalı Cem Yayınları İst. S. 131

girmez Paşa.İse ne demek? Orada on para vermeyenin (köprü paralıydı) yakasını koparıyorlar. İse de lâf mı?"diye bağırıyordu.

Göstericiler buradan Meclis-i Mebusan'a gidiyorlardı.

"Meclis-i Mebusan Reisi meydanda yok. Nihayet binanın üst kat pencerelerinden birinde Ahmet Rıza Bey göründü. Onun pencerede görünmesiyle gösteri yapan kütlenin arkasında da yer yer süvari kıtaları belirdi."(*)

Ahmet Rıza Bey pencerede görünerek bir konuşma yapıyor. "Burası kuvve-i teşriye (yasama gücü), icra heyetine (hükümete) gidiniz, o yapmazsa o vakit teemmül olunur (gözönüne alınır)" diyordu. Bu sırada arkasında bulunan Hariciye Nâzırı gülünce kalabalık adeta çileden çıkıyor, "Nâmert, alçak. Ne gülüyorsun... istırabımızla alay mı ediyorsun" diye bağırmaya başlıyordu.

Bu gösteri sırasında Çerkez Hasan (Hasan Amca)'a göre 50 bin kişi, Burhan Felek'e göre ise 300 bin kişilik bir kalabalık toplanmış bulunuyordu.

Meclis-i Mebusan önünde bu gelişmeler olurken süvariler araya giriyor, az sonra da kalabalığı kaba kuvvet kullanarak dağıtıyordu.

Aynı gün, yani 7 Nisan 1909 günü Meclis-i Mebusan'da da gergin bir hava esiyordu. Boyacıyan, Zöhrab Efendi, Müfit, Rıza Nur, Kasım Zeynel, İsmail Hakkı Bey ve Kozmidi Efendi tarafından imzalanan bir önergeyle Dahiliye Nezâretinden, katilin niçin yakalanmadığı soruluyordu.

"Dün gece atılan kurşunlar Serbestî başmuharririne atılmayıb bütün matbûâta, bütün hürriyet-i fikrîye (hürriyet fikrine) ve vicdânîyeye, bütün millete atıldı. Bugün, İstanbul'da Âsâyişi muhâfazaya kudretli bir hükümetin bulunmadığı,

---

(*) Age. S. 132

katilin meydana çıkarılmamasıyla anlaşıldı. Herkes tabancasını koynuda mı taşımalıdır?..."(*)

Meclis-i Mebusan'da ne de olsa örgütlü bir muhalif grup bulunmuyordu. Bu nedenle basındaki siyasal tartışmalar ne kadar şiddetli olursa olsun, Meclis-i Mebusan'daki görüşmeler yine de soğukkanlılıkla yapılıyordu.

Ancak Hasan Fehmi'nin öldürülmesi olayı, Meclis-i Mebusan'daki gizli muhalefeti de en şiddetli biçimde ortaya çıkarıyordu.

Örneğin; Müfit Bey konuşmasında Hasan Fehmi'nin hem de Meclis-i Mebusan'ın açılmasından önce öldürülen hafiye İsmail Mahir Paşa'nın Arnavut olduklarını ve katillerinin yakalanmamalarını anlamlı bulunduğunu belirtiyordu. Buna karşılık Ahmet Rıza Bey "Burada Arnavut, Arap yok" diyor ve bu konuda tartışma çıkıyordu. Erzurum Milletvekili Vartakis Efendi ise adeta 31 Mart'ı önceden haber veriyor, Ahmet Rıza Bey'in istîzâhı 10 gün ileri atması karşısında "öbür Cumartesi mi? O vakte kadar neler olmaz" diyordu.

Keza İlkdam Gazetesi başyazarı Ali Kemâl okulda ateşli konuşmalar yapmakla kalmıyor, 26 Mart 1325 (8 Nisan 1909) günü "hayatından endişe ettiği" gerekçesiyle Adliye Nezâretine başvuruyordu.

"İttihâd ve Terâkkî Cemîyyeti'nden mebus Rahmi ve Doktor Nâzım Beylerin Selânik'te bir içtimaı hafî (gizli toplantı) de Ali Kemâl'i öldürmek lâzımdır, diye teklîf ettikleri hâlde ekseriyete kabûl ettiremediklerini vaktiyle sözüne itimâd olunur bir zât ihbâr eylemişti. Bu sabâh âhiren Selânik'ten gelerek Beyoğlu zâbitânına memur edilen bir miralayın İsmail Kemâl, Mevlânzâde Rıfat ve Ali Kemâl beyleri öldürmeye Cemîyyet-

---

(*) Yakın tarihimizde siyasi cinayetler Mustafa Müftüoğlu Yağmur Yay. İst. 1975 S. 86

çe karâr verildi dediğini bildiklerimden biri geldi haber verdi.

Mebûsândan bir zâta diğer bir miralayın aynı meâlde idâre-i lisân ettiğini şimdi söylediler. Mertebe-i vüsûkunu (bağlantı derecesini) bilmediğim ve fakat dün geceki vaka-i cinâiye münâsebetiyle şâyân-ı ehemmiyet gördüğüm bu ihbârâtı arz eyler ve muhbirlerin içtimalarını talep ederim."

İkdam sermuharriri

Ali Kemâl (*)

Ancak Derviş Vahdeti'nin yazısı çok daha tehlikeli boyutlara ulaşıyordu. 26 Mart 1325 (8Nisan 1909) günü Volkan'a yazdığı bu yazısında kendisine tehdit mektubu gönderen bir subaya cevap veriyordu.

"Öyledir, ey zâbit öyledir...

Dün gece Serbestî refîkim, o mücâhid-i hürriyetin sermuharriri Hasan Bey'in kahpelikle kanlarını akıttık, şehit ettik.

Gel. Durma. Bugün de Vahdeti'yi şerbet-i şâhâdeti içirerek vücûdunu ortadan kaldır.

Fakat iyi bil ki Vahdeti'ye süngün işlemez. Kurşunların da kafasına vurur da tesîr etmez. Zîrâ artık Vahdeti'nin hayatı ebedîdir. Fakat sen fânîsin"(**)

Dinsel/siyâsetçi" yazar, bundan sonraki satırlarında adetâ uhrevî bir havaya bürünüyor, azizleşiyordu: **"Bunları Cemîyyet ağzından söylemiyorum. Nefret artık sizin olsun. Bu nüsham millet-i İslamiye'ye yâdigâr olsun. Fakat ey zâbit, işte tehditnamenl neşrediyorum. Kâinât da şâhit olsun ki senden kanımı aramıyorum. Yaşa. Beni ölür zannet de sen bu fânîde fenâ bulacak olan vücûdunla yaşa. Millete hizmet edeceğim, fikriyle yaşa?"(***)**

(*) İttihat ve Cemiyeti 1896 - 1909 Kâzım Karabekir İst. 1982 S. 429

(**) 26 Mart 1325 8 Nisan 1909 Volkan No: 98

(***) 26 Mart 1325 8 Nisan 1909 Volkan No: 98

Vahdeti yazısının burasına kendisine gelen tehdit mektubunun tamamını koyuyordu. Sonunda ise "Bir zâbit" imzası bulunuyordu.

"Fakat teşebbüs eden sen değilsin. Sevk el şeref eder. Ahmed Rıza Beydir. Baha Şakir (Bahaeddin Şâkir) Beydir. Doktor Nâzım Beydir. Rahmi, Câvid Beylerdir.

Artık söyleyeceğim. Îdâma mahkûm olan adam hapisten, başka türlü cezalardan mı korkar.

Bugün sen ey zâbit. Millete büyük hizmet ettin. Zîrâ bütün duygularımı açık lisânla söylemeye mecbûr ettin(...)" (*)

Yazısının bundan sonrasında adeta Vahdeti'nin tehdidi başlıyordu:

"Şehîd et. Ey zâbit. Beni de şehîd et. Fakat gerek sana, gerek sana yemin verdirenlere feslerini önlerine koymalarını ve vatanın herç ve merç mahkûkunu (hak olunmuş) nazarı insâfa almalarını tavsîye ederim. Zan olunmasın ki, bu bir tehdittir.

Aynıyla bir hakikattir.(...)

Tebdîl-i kıyâfet et. Bir kerecik olsun benimle görüş. Ruhumu yakından tedkîk et. Zannetiğin gibi bir den'î (alçak, rezil, soysuz) isem revolverini bana sen kendi elinle uzat. Ben o kurşunu kendi elimle beynime kendim sıkayım. Geç zabit efendi, geç... Senin aldığın anarşi terbiyesinden hemen vazgeç. Dininde zaâf varsa kuvvet bulmasına gayret et.(...)"(**)

Derviş Vahdeti yazısında adeta sesinin tonunu giderek yükseltiyor, İttihat ve Terakki'ye hakaretler yağdırmaya başlıyordu.

"Korkunuz. Titreyiniz. Ey dinsizler, titreyiniz. Fakat ism-i celîl Muhammedî karşısında boyunlarınızı bükerek titreyiniz.

(*) 26 Mart 1325-8 Nisan 1909- Volkan No.98-Derviş Vahdeti

(**) 26 Mart 1325 8 Nisan 1909 Volkan No: 98 - Derviş Vahdeti

İnkılâb diye kükrediğiniz muvaffakiyetler yine şerîat-ı Ahmedîyenin icrâsını ortaya atarak husûle gelmemiş miydi? Siz sözünüzden geri döndünüz. Tiyatroda, zevk ve safalarda, meyhânelerde, kerhânelerde rezâlete boyandınız. Selmâlarla muhadderât-ı İslamiyenin çarşaflarını bile attıracak neşriyâtta bulundunuz. Beyoğlularında çarşaflı İslam kadınlarının birahânelere gitmesine kadar mesağ-ı hürriyeti teşmîl ettiniz. Allah da sille-i şerîatı ensenize indirmek için İttihâd-ı Muhammedî Cemîyeti'ni meydana getirdi. Acaba İttihad-ı Muhammedi Cemîyyeti ne yapacak. Burası sizce malûm olduğu hâlde işinize inkâr etmek geliyor. Şerîat kelimesini telâffuz edenlere mürtecî diyorsunuz. Anâsır-ı Osmâni arasına tefrîka sokmak (..) mânasını veriyorsunuz.

Ey zâbit. Vay La Turquie. İttihâd-ı Muhammedî Cemiyetinin birinci maksadı ve etrafına vâki olan telkînîyât, Meşrutiyet idâresinin devamına son derece hizmet etmek, Meclis-i Mebûsân'da yapılacak kavanninin (yasaların) şer'i şerîfe (şerîata) muvâfık (uygun) olmasına gayret etmek ve aynı zamanda bilcümle belde-i İslamiye'de bulunan ihvânı dinimizin faâliyet-i siyâsîye ve içtimaiyelerine ve bunların tarîzden masûniyetine (rahatsız edilmememlerine) gayret etmekten ibârettir.(...) Vahdeti"(*)

Derviş Vahdeti'nin bu yazısı gerçekten, ordu içindeki muhalif gruplara mesaj vermeyi, kışkırtmayı amaçlıyordu. Nitekim bu yönde amacına ulaşacak, ardından da hükümete tepkiler gelmeye başlayacaktı. Diğer taraftan gazeteler, sürekli olarak katilin kaçırılarak korunduğu iddiasını işliyorlardı. Bu da tepkilerin hükümete, dolayısıyla da İttihat ve Terakki'ye yönelmesine neden oluyordu.

"Cinâyet, köprünün ortasında iki nefer nöbetçi bahriyeli

(*) 26 Mart 1325 - 8 Nisan 1909 - Volkan - No98

ile karakol seffînesinin (vapurunun) rampa ettiği deniz arasında icrâ olunuyor. Dört el silah atılıyor. 'Polis yok mu' diyerek bir adam feryâd ediyor. Zuhûr eden polis imdat feryâdında bulunan mecrûhu (yaralıyı) katil addederek karakolhâneye kadar sürüklüyor, 'Ben mecrûhum, katil oradadır' yolundaki ısrarına kulak asmıyor. Ya zabıta şu kadar basit mahdût dâire dahilinde bile vazîfesini ifâ edecek kadar bir iktidâr ve basîrete mâlik değildir... Yahut câniyi tevkif etmeye muktedir iken şöyle veya böyle bir mütâlâa ile iktidârını hüsnü istimâl etmedi (iyi niyetle yapmadı). Şu ikinci şıkkın tebeyyün etmesi (zıtlığı) ise tarziye-i matlubeyi çok ziyâde tevsî etmeye ihtiyaç mess ettirir... İstanbul halkı kemâli tâhkîkle onun îfâsına dört gözle muntazırdır. (İstanbul halkı tahkikatın mükemmel yapılmasını dört gözle beklemektedir). Bîhakkın galeyâna gelmiş olan avam ve havasıı uzun müddet intizârda bırakılamaz (bekletilemez)... Hükümet yalnız Meclis-i Mebûsân önünde mesûl olmayıp millet önünde dahi doğrudan doğruya mesûldür."(*)

Bu arada İttihat ve Terakki'nin önde gelen ve cinâyet nedeniyle çeşitli suçlamalara hedef olan ismi, Doktor Nâzım ile Selânik Milletvekili Rahmi Bey haklarındaki iddiâları reddediyorlardı. Nitekim kendilerini itham eden Ali Kemâl'i müfterî (iftiracı) olarak niteliyor, gazetelere açıklama gönderiyorlardı.

"İkdam sermuharriri Ali Kemâl imzâsıyla dünkü İkdam gazetesinde aleyhimizde vuku bulan iftirâyı kemâli nefretle reddeder ve müfterî hakkında muâmele-i kanuniye (yasal işlem) îfâsı için bidâyet müdde-i umûmiliğine (soruşturma savcılığına) mürâcaât eylediğimizin cerîde-i âlîyelerine dercini istirhâm eyleriz efendim."

Doktor Nâzım

(*) (**) 27 - 28 Mart 1325 9-10 Nisan 1909 Mizan

Selânik Mebusu Rahmi (**)

Ertesi günkü gazetelerde ise İttihat ve Terakki Cemiyet'nin tekzip niteliğindeki bir bildirisi yer alıyordu.

"Öteden beri İttihad ve Terâkkî Cemîyyetine muhâlefetle iştihâr eden (neşredilen, yayınlanan) bazı gazetelerin dün intişâr eden nüshalarında Serbestî gazetesi sermuharriri Hasan Fehmi Beyin katli husûsunun Cemîyyete imâen isnâda teşebbüs olunduğu maateessüf görüldü. İttihâd ve Terâkkî Cemiyeti, bir maksadı siyâsîye hizmet arz ile tasni edilen bu gibi müfterîyâdı garezkârânenin (kindar iftiraların) red ve tekzibini billüzum görmekle berâber efkârı umûmîyeyi tağlitten (yanıltmaktan) muhâfazaten iş bu beyânnâmenin neşrine karâr vermiştir."(*)

Bu arada Ali Kemâl Bey'in "canım ders vermek istemiyor" diyerek öğretmenlik yaptığı Mekteb-i Mülkiye'deki öğrencileri tahrik ettiği anlaşılıyordu. Ali Kemâl Bey bunun üzerine istifa ediyor, öğrenciler bu kez de "Biz hocamızı isteriz, yoksa ders okumayız" diyerek sınıflarını terkediyorlardı.

Serbestî gazetesinin öldürülen başyazarı Hasan Fehmi Bey için muhteşem bir cenaze töreni düzenleniyordu. Ayasofya Camii'nin önünde onbinlerce kişi toplanıyor ve Hasan Fehmi Bey, II'nci Mahmud'un türbesinde toprağa veriliyordu.

Cenazenin kaldırıldığı gün Volkan gazetesinde Derviş Vahdeti, Hasan Fehmi olayına dinsel bir mersiye ile yaklaşıyor, gazeteciye uhrevi bir kişilik vermeye çalışıyordu. Böylece İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin dayandığı dinsel tabanı da tahrik ediyor, olayı **"dinsel bir tepki"** ye dönüştürmek yönünde faaliyette bulunuyordu.

"Hasanl Ey ibn-i Fâtıma'nın hemnâmı Hasanl Onunla senin aranda büyük münâsebet buluyorum. O, anadan baba-

---

(*) 28 Mart 1325 - 10 Nisan 1909 - Volkan No. 100-Derviş Vahdeti

dan mahrûm olarak şehîd edildi.

Sen de onun gibi öksüz, sen de garîb olarak şehîd edildin.

O yezidîlere muhâlif idi. Sen de aynı fırkaya muârız idin.

Yezidîler hükümet-i İslâmîyeyi gasb etmişler idi.

Bunlar da hükümet-i Osmânîyeyi zabt etmişlerdi.

O Allah'ın emri bize biâttır, buyurdu. Sen (Kanun-ı Esâsî ki şerîattır. Vecîbe-ı zemt ona biâttır) diyordun.

Nedir aranızdaki münâsebet Hasanl Sen o musun, yoksa o sende mi? Ona, İslam âlemi kan ağladı. Sana da bütün İslamiyet ağlıyor. Git Hasan, Ebû Tâlib'in oğluna benden selam söyle. Vahdeti de geliyor de ve kabûlümü ricâ et."(*)

Ertesi günkü Volkan'da da bir tehdit yer alıyordu:

"Yâ şehîd-i hürriyet (hürriyet şehidi) Hasan Fehmi Bey'in katilini bulmak yahut malûm olan beş kişiyi vatan hâricine çıkarmak. Bu ikisinden maaadâsı milletin galeyânını teskîn edemez"(**)

Aynı gazetede tekrar orduya el atılıyor, askerlerin önünde Harbiye Nâzırına ağır bir dille saldırılıyordu.

"Harbiye Nezâreti celîlesine...

Paşa hazretleri

Geçen nüshalarımızdan birinde Beşinci Alay'ın Dördüncü Taburu Kalem Odası erkânından taraf-ı acizânemize irsâl olunan varaka-i dindarânenin (dindarca vesikaların) derciyle askerimizin din-i mebyini Ahmedî'ye olan irtibât-ı mânevîyelerini (manevi bağlarını) ibrâz ettikleri ve asâkiri mümâileyhe bir hayli nesâh-i lâzımede (gerekli nasihatta) bulunduğumuz daha manzara dekaik melzûm-i (lüzumlu kılmış) sipehsâlârîleri olmuş olsa gerek.

(*) 28 Mart 1325-8 Nisan 1909- Volkan No.98-Derviş Vahdeti

(**) 29 Mart 1325 8 Nisan 1909 Volkan No: 98 - Derviş Vahdeti

Mesmûâtımıza nazaran (aldığımı haberlere göre) mümâileyhin cerâit-i varakalarından (gazete belgelerinden) dolayı o zamandan beridir tevkif ve o varakayı derç sâhife-i iftihâr eyleyeceğimiz zaman o asker kardaşlarımıza edilecek ezâ ve cefâyı biliyorduk.

Sizi temîn ederiz ki, öğle bir tazyîkin vukua geleceğini yakınen biliyor idik. Bu askerlere bir taraftan tazyîk icrâ edecek olursa varsın olsun. Çünkü bu malûmîn (bilinenler - tanınanlar) cezâ görürse memlekete bir hizmet etmiş olacaklardır.

Paşa hazretleri.

Bu asker hakkında tatbîk olunan usûlü tevbîh (tedbirler) itaat-ı askerîyenin muhâfazası maksadıyla şâyân-ı takdîrdir. Evet. Asker kendi vazîfe-i askerîyesinden başka bir şey ile iştigâl etmemelidir.Şimdi mümâileyhimin mecâz olunmalarından onları kat'îyyen müdâfaa etmiyorum. Lâkin Kâmil Paşa kabinesinin sukutu esnâsında Rumeli'nden, Rumeli asâkir-i Osmânîyesinin çavuş ve bölük emînleri tarafından Şûrâ-yi Ümmet gazetesine yağdırılan telgrafnâmeler esnâsında zat-ı âlî-i kumandan-ı azîmleri acaba ne ile meşgul bulunuyordunuz?

Bu mudur adâlet? bu mudur müsâvat? Yoksa bunlar, başka bir milletin, hükümetin askeri de onlar başka mı?

Ama, Kâmil Paşa kabinesinin sukutu esnâsında asâkirin umûr-u siyâsîye (siyasi işler) ile iştigâl etmeleri (meşgul olmaları) tahtı memuriyete alınmamıştı da o sebepten onlara birşey yapılmamıştı diyecek olursanız, Tanin'in dünkü nüshasında, Selânik Kulübü heyet-i idâresinin (yönetim kurulunun) imzâsına ne diyeceksiniz?

Olmaz Paşam, olmaz, Böyle âlenî tarafgirlikle hiçbir vakit müsâvata riâyet edilmiş olmaz. Bu hâller, bu hareketler, aşâ-

---

(*) 29 Mart 1325 - 11 Nisan 1909 - Volkan No. 101

kiri Osmânîyemizin şevkini kırar."(*)

Orduyu hedef alan tüm bu yayınlar ve kışkırtıcı davranışlar nihayet etkisini göstermeye başlıyordu. Ordu içindeki rahatsızlık ve kıpırdanmalar, dışa vurulmaya başlanıyor ve bu çıkışlar sözlü olmaktan öteye gazete sütunlarına yansıyordu. 31 Mart arifesinde bu durumun en belirgin örneği Kaymakam Asım Bey'in İkdam ve Mizan gazetelerinde yayınlanan mektubuydu. Bu, Harbiye Nezâreti'ne yazılmış açık bir mektuptu:

"Harbiye Nezâreti celîlesine;

Paşa hazretleri, biz kılıçlarımızı vatanımızın en genç, nâmuslu ve hamiyetli evlâtlarını boğazlamak, tiyatrolarda tehdit ve nümayişlerle (Ali Kemâl Bey'e Ferâh tiyatrosunda yapılan sözlü saldırıyı anımsatıyor) şöhret ve menfaatperest nikâb-ı hürriyete (hürriyet peçesine, örtüsüne) bürünmüş müstebîtlerin maksatlarına hizmet için kuşanmadık. Ordumuzun bîtaraflığıyle zâbitânın şeref ve nâmuslarını muhâfaza edebilecek bir iktidâr ve serbestîye mâlik değilseniz vatanın selâmeti için olsun memuriyetinizden istifâ etmek hatırınıza gelmiyor mu? Selefi devletleri gibi hiç bir cemiyete mensûp olmadığınızın ilânının zamanı gelmiş değil, çoktan beri geçmekte olduğunun arzına mücâseret olunur, fermân.

Kaymakam Asım(*)

Bir Kaymakam'ın Harbiye Nâzırı'nı istifaya davet etmesi hayli mütecaviz ve şaşırtıcı bir talepti. Fakat gerek yönetimdeki laçkalığı, gerekse ordudaki "politizasyonu" ortaya koyması bakımından hayli anlamlı ve önemliydi. Ancak tepki Harbiye Nezâreti'nden önce askeri kulüpten geliyordu.

"Kaymakam Asım Bey nâmında birine cevâb. 26 Mart 1325 târihli Mizan ve gerekse İkdam gazetelerinde Harbiye nezâretine hitâben Makrıköy'ünden (Bakırköy) keşîde ettiği-

---

(*) 29 Mart 1325-8 Nisan 1909- Volkan No.98-Derviş Vahdeti

niz telgrafnâmeyi nefretle okuduk. Terbiye-i celîle-i askeriye-ye küllîyen mugayyır (aykırı) ve hakikat hâle son derece muhâlif olan isnâdâtı müfterîyânenizi şiddetle protesto eder ve hareket-i nizâm ve intizâm şikenânenizin kanunu askerîce müstelzim olduğunuz cezânıza intizâr ediniz."

Askerî Kulüb

(Mühür) (*)

18 Mart 1325 (31 Mart 1909) günü kadro dışında kalan ve açığa çıkarılan subayların Şehzadebaşı'nda miting yapmasından bu yana Volkan gazetesinin de sistematik tahrikleri sonucu ordu içindeki huzursuzluk günden güne artıyor ve 31 Mart 1325 (13 Nisan 1909)'a doğru hızla doruğa yükseliyordu. Kaymakam Asım bu nedenle gazeteler kanalıyla Harbiye Nâzırını istifaya çağırıyor, Harbiye Nâzırı ve komutanlar dururken Askeri Kulüp Kaymakam Asım Bey'i yine bu nedenle gazete sütunlarına mektup yazarak kınıyordu.

Aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun sancısı çok daha derinlerdeydi.

Tarihsel ikilem bu sancının kaynağını oluşturuyordu. Bu bakımdan 300 yıllık süreçte değişen bir şey yoktu.

Rasyonel dünyevi yaşama bağlı, çağdaşlaşma ve hukuk devleti yanlısı aydınlar, kendi aralarında ikiye bölünmüşlerdi. Bir kısımı merkezi bürokratik devlet kavramını savunuyor, diğer kısımı ise adem-i merkeziyeti ve şahsi girişimciliği amaçlıyordu. Ancak özünde ikisi de özgür dünyevi yaşamda, rasyonalizmde ve hukukun üstünlüğü ilkesinde, "tüketim - üretim" dengesinde birleşiyorlardı.

Karşılarında ise "dinsel/siyasal" kesim yer alıyordu. Onlar için çağdaşlaşma, "tüketim - üretim" dengesi gibi sorunlar yoktu. "Dinsel/siyasal" kesimin amacı hukuk yerine, şeriat hü-

---

(*) 30 Mart 1325-12 Nisan 1909- Tanin

kümlerini egemen kılmak, İslami yaşam tarzı ve bu yaşam tarzının gerektirdiği ahlak kurallarını geçerli hale getirmekti.

İslami yaşam tarzı ile rasyonel çağdaş yaşam arasında uzlaşmaz farklılıklar vardı.

İslami yaşam tarzı; kişiye sınırsız dünyevi yaşam özgürlüğü tanımıyor, getirdiği hükümlerle sınırlamalar koyuyordu. Batı'da benimsenen rasyonel yaşam tarzının temelinde ise **"başkalarının da aynı şekilde yaşamasını engellemeden sınırsız dünyevi yaşam özgürlüğü"** vardı.

İslami yaşam tarzı sınırsız tüketimi **"israf"** gerekçesiyle "yasaklıyor" rasyonel yaşam tarzı ise "tüketimi" üretimin temel koşulu ve dinamiği olarak görüyordu. İslami yaşam tarzında sınırlamalar sonucu bireysel özgürlükler birbiriyle çelişmiyor, bu nedenle de "özgürlük" kavramı rasyonel yaşam tarzındaki gibi korunması ve sürekli genişletilmesi gereken bir olgu olarak algılanmıyordu.

Ancak rasyonel yaşam tarzı, sürekli geliştirdiği ve genişlettiği özgürlük kavramını, dünyevi yaşam düzeyinin yükseltilmesinde vazgeçilmez bir olgu olarak görüyordu. Bu nedenle, başkalarının (özelllikle de dinsel taassup içindeki toplumların) kullanmadıkları özgürlükleri de kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya yöneliyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu içindeki bu uzlaşmaz ikilem giderek kanlı bir çatışmaya, hesaplaşmaya dönüşüyordu.

Bu aşamada rasyonel düşünce ve çağdaşlama kanadında yer alan adem-i merkeziyetçiler (Ahrar) politik amaçla "dinsel/siyasal" kesimle dirsek temasına giriyor, kendileriyle çelişen bir duruma düşüyorlardı. Ancak bu çelişki "liberal" diye nitelenebilecek **"Ahrarcılar"** yani adem-i merkeziyetçilerden değil, onların entegre oldukları İngiltere'nin tavrından kaynaklanıyordu. **Zira İngiltere Dersaâdet'te "dinsel/siyasal" iktidar gücü ile adem-i merkeziyetçilerin "ekonomi - politik"**

görüşlerine dayalı bir "Meşruti yönetim" görmeyi arzuluyordu.

İngiltere bu modeline Padişahı, (ve Halifeyi) iktidar gücü olmayan "geleneksel bir sembol" olarak dahil ediyordu. Ancak o Padişah, kuşkusuz Abdülhamit olmayacaktı. Zira Abdülhamit Panislamizm veya İslam Birliği fikrini salt kendi mutlak yönetimini (onların deyimiyle istibdadı) pekiştirmek ve sürdürmek amacıyla kullanmış fakat İngiltere'yi tehdit ve rahatsız etmişti.

Buna rağmen Sultan Abdülhamit hâlâ böyle bir rejimle gücünü kazanabileceğini varsayıyor, bu nedenle de Ahrarcılar gibi "dinsel/siyasal" güç safında yer alıyordu.

Böylece bir yanına adem-i merkeziyetçileri, diğer yanına Padişah'ın manevi (hatta maddi) desteğini alan "dinsel/siyasal" grup kendisini güçlü varsayıyordu. **Bu grup belki, iktidara siyasal mücadele, hatta seçim yoluyla ulaşabileceğini hesaplıyordu. Ve belki de ordu içindeki "mektepli - alaylı" kışkırtmasını, salt alaylıların ve rütbesizlerin siyasal ve sayısal desteğini sağlamak amacıyla yapıyordu.** Ancak bir anda bu oyun kanlı bir hesaplaşmaya dönüşüyordu. Ordu ne de olsa esneklik ve oynalık gerektiren bu kötü oyuna elverişli değildi. Özellikle de "dinsel/siyasal" grubun dayandığı aydın ve entellektüel niteliklerden yoksun bu katı tutucu kesim **"masaya tekmeyi vuruyor",** oyunun kurallarını kendisi koyuyordu.

Hedefi ise **İttihat ve Terakki Cemiyeti,** parlamentodaki parti grubu ve ordu içindeki uzantısıydı. **Kısacası Ahrarcı olmayan tüm rasyonalist aydınlardı.**

31 Mart Olayı, dıştan bakıldığında ordu içindeki bir hesaplaşma görünümü yansıtıyordu. Ancak bu görünüm aldatıcı bir tabloydu. Gerçi olay, ordu içindeki bir hesaplaşma şeklinde başlıyor, fakat suya atılan taşın oluşturduğu dalgalar gibi topluma yayılıyordu.

Bunun altında tüm **Tanzimat** dönemince olayların yarattı-

ğı birikim yatıyordu. Bu birikim adeta irinli ve sancılı bir çıbanı anımsatıyordu. Şimdi içten ve dıştan zorlamalarla çıban açılıyor, irinler akmaya başlıyordu. Ordu içindeki çatışma, Osmanlı İmparatorluğu'nun genel anlamda sosyal, siyasal, ekonomik ve düşünsel hesaplaşmasının önemli bir sembolünü oluşturuyordu. Bu nedenle 31 Mart Olayı salt ordu içindeki bir hesaplaşma olmasına karşın, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönem tarihindeki **"en önemli sosyal ve siyasal belirleyici olay"** niteliğini taşıyordu.

30 MART'TAN 31 MART'A

30 Mart sabahı İstanbul'da siyasi hava gergin ve patlamaya hazır bir izlenim veriyordu. Bu nedenle de Vahdeti o günkü yazısına **"Teskîni Helecân"** başlığını atıyordu. Fakat, yazdıkları, ortalığı sakinleştirmekten çok, tahrik ve kışkırtma amacı taşıyordu.

"Ey Osmanlılar! Vatanı ve birbirinizi seviyor musunuz? İsbât edelim. İşte mezâlim! İşte istibdât meydanda.

Bunları defetmek için fikrî serbestî (düşünce özgürlüğü) lâzım. Değil mi? İşte Meşrutiyet! İşte hürriyet! Bunlar da meydanda. O mezâlim, o istibdât Şeref Sokağı'nın pis, murdar elleriyle icrâ ediliyor. Boyun eğersek kansız bir millet olduğumuza dünya kani' olacak. Haysiyet-i millîyemiz hakarete uğrayacak.

Eğmeyelim. Bu cinâyetlere kat'îyyen boyun eğmeyelim.

Dünkü nüshamızda zikrettiğimiz beş kişi, ki Şeref Sokağı bunlar demektir. Bunları behemehâl vatandan hârice atmağa çalışalım. Zîrâ bunlar Avrupa'da geçirdikleri hayatı sefilânelerinin (sefil yaşamlarının) acısını şimdi milletten çıkarmağa bakıyorlar.

Bu beş kişide zerre kadar vatan muhâbbeti yoktur. Kara-

keçili aşîreti ki, bir kaç yüz çadır halkından cihangirâne devlet meydana getirmişti. Bir Fransız'ın, İslamiyet olmasaydı ne Osmanlılık bu derece kuvvet bulurdu; Osmanlılık olmasaydı ne de İslamiyet bu derece intişâr edebilirdi (yayılabilirdi) dediği gibi, İttihâd ve Terâkkî de şerîatı ileri sürmeseydi, ne inkılâb meydana gelirdi, inkılâb meydana gelmeseydi ne de o beş kişi kuyruk sallayabilirdi."(*)

"Dinsel/siyasal" grubun lideri halinde gelen Derviş Vahdeti 31 Mart'tan bir gün önce yayınladığı kışkırtma yazısında "şerîat" sözcüğünü bol bol kullanarak tutucu kesimi kaba kuvvete ve sokağa sevketmeye çalışıyordu. Üstelik iç çatışmada taasuptan yana olmayı adeta bir kahramanlık meselesi olarak gösteriyordu.

"Ne İslamiyette, ne de Osmânîyette kaçmak yoktur. Er olan doğrudan doğruya seni öldüreceğim der."(**)

Vahdeti bununla (bilerek veya bilmeyerek) tüm kavramları karıştırıyor, insanları birbirine düşürmek için Namık Kemâl'in özgürlükçülüğünü bile kullanmaktan kaçınmıyordu.

"(...) müsâvat nerede? Gösteriniz ! Ey Namık Kemâl! Ey âb-ı hürriyet ! Ey âlî himmet! Kalk! Kalk makber-i mübâreğinden (mübarek mezarından) kalk da saçak sakalın karmakarışık bir hâlde, bu soysuzların yüzüne tükür!"(***)

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin popüler önderi Vahdeti, bu kritik günde yine orduya el atıyor, yarayı kanatmak konusundaki kararlılığını adeta açık bir şekilde ortaya koyuyordu.

"Ey sâhib-i vakar asker!Vatanın selâmeti yedd-i kahharârenizdedir. (kahredercesine olan kudretinizdedir.) Lâkin bü-

---

(*) 30 Mart 1325 -12 Nisan 1909 - Volkan No. 102 - Derviş Vahdeti
(**) 30 Mart 1325- 12 Nisan 1909- Volkan No. 102- Derviş Vahdeti
(***) 30 Mart 1325- 12 Nisan 1909- Volkan No. 102- Derviş Vahdeti

tün bir asker vakarıyla, bütün bir İslam kalbiyle şu helecânlı **feryâdıma bîtarafâne olarak atfı nazar ediniz (tarafsız bir gözle bakınız.)! Vatan parçalanacak. Haysiyeti millîyemiz düşmanların ayakları altında bu günler fikirlerimizde serâb-ı âsâr kalacak. Evlâd ve ahvâdımız ağlayacak."(*)**

Vahdeti yazısını tüm fırka, cemiyet ve kulüp temsilcilerinin katılacağı bir toplantı yapılmasını önererek sürdürüyordu. Ancak bu öneri, samimiyetten çok **"zevâhiri kurtarmak"** amacıyla kışkırtmalarına yasal bir kılıf geçirmek anlamına geliyordu.

30 Mart sabahı piyasaya çıkan diğer muhalefet gazetelerindeki yazılar da Vahdeti'ninkinden pek farklı değildi. Bu satırlar da intikam ve kan kokuyor. İttihat ve Terakki'ye karşı duyulan kin, toplumsal bir savaşma isterisi haline dönüşmüş bulunuyordu.

Nitekim bu isteriye parelel olarak 30 Mart günü, başta Dördüncü Avcı Taburu'nun bulunduğu Taşkışla olmak üzere, Makedonya'dan "özgürlüğü" korumaları için getirilen birliklerde, bazı karanlık olaylar cereyan etmeye başlıyordu.

İttihatçı ve ulema olduğunu ileri süren bazı gruplar, askerin arasına girerek erleri kışkırtmaya başlıyorlardı. Gerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden, gerekse ulema ve hoca takımından olduklarını söyleyen bu kişilerin büyük bir kısmı, Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından lağvedilen hafiye teşkilatının işsiz kalan ajanlarıydı. Bunlar değişik roller üstlenmiş, ittihatçı ve ulema kimlikleri kullanarak askerin arasına karışmış, onları kışkırtıyorlardı.

"1325 senesi Martı'nın 12'inci Cuma günü her zaman olduğu gibi askerleri Cuma selâmlığına götürmüştük, avdette Taşkışla'ya geldiğimizde her koğuşta sarıklı, sakallı bir takım

---

(*) Age

hocalar bulduk. Bunların selâmlığa gitmeyip kışlada kalmış olan erâta vaaz verdiklerini gördük. Sebebini sorduk, Hassa Ordusu Kumandanlığının emriyle askerlere dini öğütler verecekleri söylediler.(...) Taşkışla'da üçyüze yakın koğuş olduğuna göre bir hayli hoca gelmişti."(*)

Ancak bu esrarengiz hocaların durumu, o anda bile bazılarının dikkatini çekiyordu. Fakat askeri hiyerarşi içinde kimse duruma müdahale etmiyordu.

"Burada dikkate değer bir nokta var. Bu emirden kışlada mesûl kumandanların, hiç mi haberleri yoktu. Nizâmiye kapılarındaki nöbetçiler emirsiz kuş bile uçurmazken, bu hocaların girip çıkmaları müretteb (düzenlenmiş) fâciânın çok ustaca tertiblendiğinin en bâriz bir delîlidir."(**)

30 Mart 1325 (12 Nisan 1909) günü öğleden sonra başlayan bu tezvîrât iki koldan sürdürülüyordu.Bazı hocalar ve hoca kılığındaki hafiyeler askerleri İttihat ve Terakki ile hükümete karşı kışkırtırken, diğer yandan ittihatçı kılığındaki bazı hafiyeler de o gergin ortamda, kışlaları dolaşarak tutucu askerlerin en hassas olduğu "siperlikli serpuş" konusunda emir iletiyorlardı.

"(...) borazan, paşa geldi borusu çalıyor, "hazırol selâm dur" kumandası veriliyor (...) Paşa askerlere hitâben şevketlû Pâdişâhımız efendimizin fermânı hümâyûnlarını okuyacağını bunu can kulağıyla dinlemelerini söyledi (...).

'Ben irâde ediyorum. Düşmanla çarpışırken onları daha iyi görebilmeniz için yeni bir başlık giyeceksiniz, bunda dinî hiç bir mahzûr olmadığına dâir Şeyhülislâm'dan fetvâyı da aldım. Ulû'l emre itaât vacîbdir, deniliyordu. Paşa bir paketten yeni bir başlık çıkardı, bu başlık Enveriyye biçiminde önü siperli başlıktı." (***)

(*) Taşkışlada 31 Mart faciası MustafaTuran İst. 1964 S. 64
(**) Age.S. 61 (***) Age.S. 63

Anlaşılan İttihatçı Paşa, askere siperlikli şapka giydirmek için, Derviş Vahdeti'nin askerleri kışkırtmak maksadıyla o yazıyı yazmasını ve hoca kılıklı bazı şahısların kışlalara girerek askerleri İttihat ve Terakki'ye karşı ayaklanmaya sevketmelerini beklemiştil Üstelik (o sırada Taşkışla'da bulunan) Mustafa Turan'a göre şapka ile ilgili bu ferman ve Paşa, düzmeceydi.

"Meğer fermanı okuyan Paşa ve maiyetindeki zabitler sahte üniforma giydirilmiş, isyânı hazırlayan ve tertipleyen mühim şahsiyetlermiş. İçlerinde Cemiyet'ten tanıdığım Bahaeddin Şakir, Mithat Şükrü Beylerle Ömer Naci Bey vardı."(*)

Ancak bu heyetle birlikte çavuş ve başçavuş kılığına girmiş bazı kişiler eratın arasına karışıyor, kışkırtmacılık yapıyorlardı. Üstelik bu kişiler aynı işlemi hem Taşkışla'dan hem de Beyoğlu Topçu Kışlası'nda tekrarlıyorlardı. Mustafa Turan'a göre ittihatçılar bununla da kalmıyor, örneğin Ömer Naci Bey, bu kışkırtmayı açıktan yapıyordu.

"Bunlardan Ömer Naci Bey kışla avlusunda bir istihkâm arabası üzerine çıkarak bağırmaya başladı:

'Heyy... Asker kardeşler, geliniz, toplanınız, sizlere diyeceklerim var. Sizler Müslüman değil misiniz? Bizleri anamız, babamız, dinî bir amaç uğruna askerlik yapmak için göndermedi mi? Şapka giymek ne demek? Din-i İslamın evlâtlarını düpedüz gâvur yapacaklar. Ne duruyorsunuz?"(**)

Birkaç saat sonra İttihat ve Terakki'nin önde gelenlerini katletmek amacıyla ayaklanarak askerlerin arasına, İttihat ve Terakki'nin herkes tarafından tanınan Ömer Naci, Mithat Şükrü ve Bahattin Şakir gibi liderlerinin karışıp, tahrriklerde bulunması pek de akla uygun değildi. Mustafa Turan gibi, di-

---

(*) Taşkışlada 31 Mart faciası MustafaTuran İst. 1964 S. 63
(**) Age.S. 61 - 64

ğer askerlerin de bu ittihatçıları tanıyıp, hemen orada (Ali Kabûlî ve Arslan Bey gibi) linç etmeleri işten bile değildi. (Oysa bazı yazarlar bu ve buna benzer iddiaları kaynak olarak göstererek 31 Mart'ı İttihad ve Terakki'nin düzenlediğini ileri sürecekti. Bu varsayıma göre 31 Mart Olayı'nın temel unsurlarını teşkil eden Volkan gazetesini İttihatçıların çıkarması, hatta Vahdeti'nin de bir İttihatçı olması gerekirdi. Oysa 31 Mart'ı İttihatçıların kışkırttığı iddiası "dinsel / siyasal " grupların kendilerini aklamak için başvurdukları bir saptırmaydı. Buna karşılık, ittihatçı lider kisvesindeki bu kişilerin de hafiyeler olması daha akla yakındı.)

İttihat ve Terakki yöneticileri, 30 Mart 1325 (12 Nisan 1909) günü bile, Avcı Taburlarının İttihat ve Terakki'ye ve Meşrutiyet'e karşı "şeriat isteriz" deyip sokaklara dökülecekleri beklemiyorlardı. Hüseyin Cahit Yalçın'ın aynı gün Tanin Gazetesi'nde yayınlanan yazısı Avcı Taburlarına duyulan güvenin adeta bir göstergesi ve kanıtıydı:

"Avcı Taburları Meşrutiyet'in ilk aylarında İstanbul'da bir hareket-i irticâîye vukuundan (irtica hareketi olmasından) endîşe edildiği zamanlarda kalplere bir hiss-i emniyet (güven duygusu) vermek ve icâbında Meşrutiyeti müdâfaa etmek üzere Rumeli'den getirilmiş kahramanlardır. Bunları idare-i cedîdenin timsâl-i kuvvet ve azâmati (yeni yönetimin güç ve ululuğunun simgesi) gibi duruyorlar. Avcı Taburları efrâdı bugün İstanbul'un neresinde isbât-ı vücût etseler (görünseler) derhâl kalplere bir hiss-i inşirâh (ferâhlık duygusu) ve itimât geliyor.

Avcı Taburları hürriyeti istirdâd eden (geri alan) Rumeli Ordusu'nun bir cüz'ü (parçası) olmak itibârıyla şehrimiz ahâlîsi nazarında bütün hürmet ve muhabbetle kabul edilmektedir. Hatta ecânib (yabancılar) bile onlara karşı bir zaaf-ı kalb (kalp yumuşaklığı) hissederek onları Meşrutiyet ve hürriyet

muhâfızı birer kahraman sûretinde göstermektedir."(*)

Avcı Taburlarının İttihat ve Terakki'de uyandırdığı bu güvene rağmen gelişen olaylar ve bu olayları istismar eden İttihad-ı Muhammedi ile hoca kılığındaki hafiyeler, askerleri adeta çileden çıkarıyor, nihayet bu kışkırtmalarında da başarılı oluyorlardı. Kışkırtmaların ağırlığını mektepli subayların "dinsiz" oldukları, bazı kışlalardakı tuvaletlerde suyun kaldırıp yerine taharet için kağıt konulacağı, mektepli subayların kışlalara kadın getirerek fuhuş yaptıkları, Avcı Taburlarının isyan teşebbüslerini bastırmakta kullanılarak dinsizlere hizmet ettirildiği propagandası oluşturuyordu. Bu propaganda kısa sürede beklenen sonucu veriyor, dinî duyguları kışkırtılan köy kökenli cahil asker kitlesinde arzulanan tepki ve kıpırdanış başlıyordu.

Nihayet gece yarısına doğru hoca ve hoca kılığındaki hafiyeler, askerleri iyice tahrik ediyor eyleme sevketmeyi başarıyorlardı. Taşkışla'da ayaklanmayı başlatan askerlerin liderliğini Arnavut kökenli Hamdi Çavuş yapıyordu. Hamdi Çavuş'un bazı karanlık ilişkileri vardı.

"Kâmil Paşa'nın mahdûmu, bu esnâda en çok çalışıyordu. İsmail Kemâl Beyle diğer gayrımemnunlar da Sait Paşa ile berâberdiler. Asker arasına büyük bir nifak atıldığını haber aldım.

Adamlarımın tahkîk ve temînlerine göre, en evvel hareket eden bir kaç asker imiş. Bunların iğra eden (azdıran) Hamdi Çavuş adlı bir Anavud'u bulan ve para veren de Kâmil Paşazâde Sait Paşa idi." (**)

Abdülhamit'in adamlarının da bildirdiği gibi, hareketi baş-

(*) Bir İhtilalcinin serivenleri doğmayan Hürriyete ve yarıda kalan İhtilal
(**) 31 Mart Yabancı Parmağı - Doğan Avcıoğlu, Bilgi Yay. İst. 1969,S. 70 Abdülhamit'in Hatıra Defteri - S. 136, 137

latanların birincisi Hamdi, ikincisi ise Arif Çavuştu.

"Bütün harekât, Avcı Taburlarından iki çavuş tarafından idâre olunuyordu. Bu çavuşlar bütün askere kumandanlık ediyordu. Maiyetlerinde bir kaç neferle bir borazan vardı. İki çavuşun vasî-i vakurâne (ağırbaşlı bir açıklık) ile verdikleri emirler tekmîl efrâd tarafından kemâl-i serâhatle icrâ olunuyordu." (*)

Ayaklanan er ve erbaşlar önce subaylarını yakalayıp ellerini ve ayaklarını bağlayarak safdışı ediyorlardı. Bu arada da havaya ateş ediyor "Padişahım çok yaşa", "Şeriat isteriz" diye bağırıyorlardı. Ayaklanma sabaha karşı 2.45'de başlıyordu.

Üçüncü Avcı Taburu'nun Komutanı Mümtaz Kolağası Aziz Bey, daha sonra verdiği raporda 31 Mart Salı gecesi cereyân eden olayları şöyle anlatıyordu:

"Salı gecesi saat 8.30'da nöbetçi Yüzbaşısı Şefik Efendi'den şu raporu aldım.

'Dördüncü Avcı Taburu bir çok kıtaat ile İstanbul'a şerîat istemeğe gittiler. Kışlada intizâr ediyoruz (bekliyoruz)'.

Üç çeyrek saat sonra (45 dakika) ben kıt'ada idim.

Dördüncü Avcı, zabitlerini tevfik ettikten sonra seksen kişilik bir kıt'a bırakıp gitmiş. Üçüncü Avcı koğuşlarında oturuyorlar. Gece Dördüncü Avcı en yakın bulunan Üçüncü'nün İkinci Bölüğünü berâber almak istemişse de nöbetçi onbaşı Nizranlı Nuh:

-Zâbit emri olmadan sizi kabûl etmeyiz. Israr ederseniz, vururuz, diyerek men eylemiş."(**)

Üçüncü Avcı Taburu Kumandanı Aziz Bey bunun üzerine

(*) 11 Nisan İnkılab - Ahmet Refik (A.R.) - Kitabhane-i Askeri- İbrahim Hami- İst. 1325,S.29

(**) İnkılab-ı Osmaniye'den bir Yaprak yahut 31 Mart Kıyam- Mevlanzade Rıfat, Mısır 1329,S. 81

durumu derhal Liva Kumandanına bildiriyor, Dördüncü Taburun tevfik edilen zabitlerini güç kullanarak kurtarmayı öneriyordu. Ancak Liva Kumandanı, zabitlerin zarar görmesinden endişe ederek önce ikna yolunun denenmesini öneriyordu. Bunun üzerine Dördüncü Tabur'a bir "nasihat heyeti" gönderiyorlardı. Ancak "nasihat heyeti" bir sonuç alamıyordu. Bunun üzerine kumandanlar, Bölük İmamına telkinde bulunuyor, fakat ondan da **"Taburumuz İstanbul'dan dönmeden zabitleri bırakamayız"** yanıtını alıyorlardı. Bunun üzerine Üçüncü Tabur Kumandanı durumun sanıldığından da kötü olduğunu anlıyordu.

İsyan kısa sürede Taşkışla'dan, Beyoğlu Topçu Kışlasına sıçrıyordu. Dördüncü Tabur'da yapılanlar orada tekrarlanıyordu. O dönemdeki iletişim olanaksızlığı nedeniyle ayaklanma sadece civardaki evlerde oturanlar tarafından duyuluyor, İstanbul halkı olanlardan habersiz sabaha kadar rahat yatağında uyuyordu. Mışıl mışıl uyuyan bu insanların başında ise Sultan Abdülhamit, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, İttihat ve Terakki "rüesâsı" Meclis-i Mebusan Reisi, Heyet-i Vükelâ yer alıyordu.

31 MART SALI: DEVLET AYASOFYA MEYDANINDA...

31 Mart ayaklanması, şekil olarak Yeniçerilerin geleneksel isyanlarını anımsatıyordu. Nasıl ki Patrona Halil, Kabakçı Mustafa vs.. isyan bayrağını açarak Et Meydanı'na (Aksaray'daki) koşup, devleti meydandan yönetmeye başladıysalar, Hamdi Çavuş ve avanesi de aynı şeyi yapıyordu. Aradaki fark, asilerin bu kez Et Meydanı'nı değil de At Meydanı'nın (Sultan Ahmet Meydanı) yanındaki Ayasofya Camii'nin önünü tercih etmeleriydi.

"O gün, yani 31 Mart Salı günü önde Yedinci Alay'ın bandosu (Ey gazîler yine yol göründü garip sineme) marşını, kimin verdiği belli olmayan bir emirle (çalarak) arkada Üçüncü, Dördüncü Avcı Taburlarıyla, Yedinci, Sekizinci Hassa Alayları olduğu halde Dolmabahçe'ye indi. Tam bu sırada askerlerin arasına karışmış olan tahrikçiler, bellerindeki tabancaları çekip havaya ateş etmeye başladı, askerlere ne duruyorsunuz sizler de ateş etsenize' diye bağırdılar.

O anda mavzerler havaya dikildi, bir çatırtı koptu, silah sesleri halkı da ayaklandırdı." (*)

Bu sırada durumu haber alan Zaptiye Nâzırı Sami Bey, bir telgrafla olayı Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'ya bildiriyordu.

"Şimdi, sabaha doğru Taşkışla Taburları müsellâh (silah kuşanmış), fakat zâbitsiz olarak kısmen Beşiktaş ve Yıldız cihetlerine hareket ettikleri gibi bir kaç yüz nefer raddesindeki miktarı da Cisr-i Cedîdden (Galata Köprüsü) bilmürûr (geçerek) Sultanahmet Meydanı'na geldiği ve bunlar meydana müntehî caddeleri tutarak ve 'şeriat isteyen meydana toplansın, istemeyenler dışarıda kalsın' diyerek ahâlîyi toplamakta bulunduğu ve bunlardan sual olundukta 'Biz şerîat isteriz. Başka bir fenâ fikrimiz yoktur' demekte bulundukları ve Sultanahmet Meydanı'na gelen askerin yalnız Dördüncü Avcı efrâdından bulunduğu keyfiyet Harbiye Nâzırı Paşa hazretlerine de bildirdiği mârûzdur. 31 Mart 325

Zabtiye Nâzırı

Sami"(**)

Asilerin Dolmabahçe'den Sultanahmet'e yürüyüşleri hay-

(*) Taşkışlada 31 Mart Faciası - Mustafa Turan - Aykurt Neşriyat - İst. 1964 - S.- 64-65

(**) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi - Ali Cevat Beyin Fezlekesi - Faik Reşit Unat- TTK Ank. 196.0-S. 88-89

li gürültülü oluyor ve heyecan yaratıyordu. Havaya ateş eden askerlere yol boyunca halktan katılanlar da oluyor, aralarında sayıları gittikçe artan beyaz sarıklı hocalara rastlanıyordu. Bu arada askerler softalar ve hoca kılığındaki çok sayıda hafiye "askerler şapka giyemez, Müslümanlık elden gidemez, şerîat isteriz" diye bağırıyorlardı. Bando, tekbir ve silah sesi birbirine karışıyor, kent bu uğultuyla giderek terörize oluyordu. Ana caddelerde atlı tramvaylar hareketsiz kalıyor, sabahleyin dükkânlarını açan esnaflar da kapayıp gidiyorlardı.

"O sabah kahvaltılığımı almak için indiğim bakkalın kapalı olduğunu gördüm. Tek tük açık dükkânların da kepenkleri telaşla çekiliyor, bilhassa sahipleri ekalliyetten olan esnafın endişe içinde birer tarafa savuştukları görülüyordu. (...) Beraberce Divan Yolu'na çıktık. Cadde hayli kalabalıktı. Merak saikasıyla sokağa fırlayanlar dalgalar halinde Ayasofya Meydanı'na akıyordu. (...) Biz de acele Ayasofya Meydanı'na gittik. Meydan'ın ortasında yeşil bir bayrak, bunu bekleyen ve etrafında dolaşan asker ve sarıklı hocalar... (...) "(*)

Askerler çeşitli kışlalardan boşalıp bölük bölük Ayasofya'ya akıyorlardı. Bu arada ellerinde beliren bayraklar da dikkati çekiyordu.

"Asker Ayasofya Meydanı'na fevç fevç toplanıyor, yeşil, siyah, beyaz bayraklar bu askerî isyanın mürettiblerinin fikirleri kadar meşûş bir halde Ayasofya Meydanı'nda temavvüç (dalgalanıyordu) ediyordu."(**)

Bu yeşil bayrakları askerlere ulaştıran kaynak hakkında ayaklanmanın üçüncü günü Volkan gazetesinde, Derviş Vahdeti tarafından, üstelik Mahmut Muhtar Paşa tehdit edilirken bilgi verilecekti.

(*) Kendi Kitabım - Ahmet Hilmi Kalaç, S. 35-36
(**) 11 Nisan İnkılabı - Ahmet Refik (A.R.) - Kitaphane-i Askeri - İst. 1325- S.24

"(...) Fakat gayretullah yine zuhûr ederek öyle bir inkılâb-ı şer'î meydana geldi ki, dost sürûrundan, düşman kahrından gözyaşları döktü.

İşte sizin mürtecî zannettiğiniz Cemîyyet'in sancakları idi ki, bundan da kat'îyyen haberiniz yok iken Meclis-i Mebûsân Meydanı'ndaki şanlı askerlerin arasında temevvüç edip (dalgalanıp) duruyordu."(*)

Ayaklanma çok kısa sürede tüm kışlalardaki askerlere sirayet ediyordu. İsyan, yayma işini de Dördüncü Avcı Taburunun erleri yapıyor, kışla ve garnizonları dolaşıp haber veriyorlardı. Bu şekilde sağlanan haberleşme sonucu Kılıç Ali, Taşkışla, Beyoğlu Topçu Alayları, Yıldız'daki Beş, Altı ve Yedinci Alayların askerleri de Ayasofya önüne gelip, isyancılara iltihak ediyorlardı.

Bu arada ayaklanmaya katılan askerlerin sayısı 3 bine ulaşıyordu. İsyancılar kısa zamanda şehirde güvenliği sağlamak üzere gruplar halinde, polisle birlikte devriye çıkarıyorlardı. Aynı zamanda birbirlerine de disiplinli davranmaları, halka, özellikle de azınlıklara zarar vermemeleri konusunda telkinde bulunuyorlardı.

Diğer taraftan, Zabtiye Nâzırı Sami Bey'den aldığı telgrafa bir takdim ilave eden Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, durumu Abdülhamit'in Başkitabetine bildiriyordu. Hüseyin Hilmi Paşa telgrafın takdim bölümünde henüz ayaklanmanın detayları konusunda bilgi olmadığını ve Padişah eğer "irâde" ederse, Babıali'ye giderek kabineyi toplamak istediğini belirtiyordu.

Sultan Abbdülhamit ayaklanmayı ilgi ve endişeyle karşılıyordu. Hemen meydana gidilmesini, durumun etraflıca öğrenilmesini, askerce nasihatlerde bulunulmasını buyuruyordu.

(*) 3 Nisan 1325 - 16 Nisan 1909 - Volkan no. 106 S. 2- Derviş Vahdeti

Aynı zamanda kendisine de gelen bilgilerin derhal iletilmesini istiyordu. Ayrıca, o sırada Meclis-i Mebusan'da bulunan Şeyhülislam'a da telgraf çektirerek, asilere nasihat etmesini emrediyordu.

Buna parelel olarak meydandaki asilerin sayısı da giderek artıyordu. Olayla ilgisi olan veya olmayan herkes kentin dört bir yanından Ayasofya Meydanı'na doğru adeta akıyordu.

"31 Mart Salı günü zihnen listesi malûm bir takım meşgalenin rü'iyyet ve ifâsı için İstanbul'a inmek üzere Boğaziçi'den bindiğim şirket vapuru köprüye yanaştığı sırada İstanbul askeri kıyâm ederek kendi başlarına Meclis-i Mebûsân'ı abluka altına aldığı haberi ağızdan ağıza hızla sirâyet ederek hep bir havf (korku) ve hars-ı hafî (gizli sürülme) ile güverteye toplanıp etrâfı tecessüsle (merakla) seyretmeye koyulduk. Filhakika köprü üzerinden onar yirmişer neferin, takımlarından ibâret askerlerin silâhlarını kuşanmış olarak kendi başlarına, zâbitsiz, telâşlı ve âcil hatvelerle (adımlarla) İstanbul tarafına şitâb etmekte (acele etmekte) oldukları görülüyordu. Hareket-i vak'adaki maksadın ne olduğu herkesin meçhûlü olmakla berâber askerin siyâsîyâta karıştırılması, bulunduğu suistimâlin bir netîce-i tabîîyesi (doğal sonucu) olmak üzere biltelâkki ilk itirâzın İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul merkezine tevcîh edilmekte olduğu işitiliyordu. Maamâfîh, herkesin yüzünü hadisenin mübhemiyet (belirsizlik) ve garabiyetine (garipliğine) karşı havf (korku) ve helecân kadar ye's ve melâl (sıkıntı) eseri de istilâ edivermişti."(*)

Bunlar olurken Harbiye Nâzırı Ali Rıza Paşa da Birinci Ordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa'yı göreve çağırıyordu.

(*) İhtilal ve İnkılabı Osmani - Yunus Nadi - Matbaa-i Cihan - İst. Nisan 1325- S. 32

Böylece isyanı bastırmak görevi bir bakıma Birinci Ordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa'ya verilmiş sayılıyordu. Mahmut Muhtar Paşa 93 Harbi kahramanlarından Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın oğluydu. Paşa, genç dinamik ve dürüst bir askerdi. Nitekim. Mahmut Muhtar Paşa, Meşrutiyet'e olan bağlılığı ve saygısı nedeniyle ayaklanmadan iki gün önce, ordu içinde bir bildiri yayınlayarak askerlerin irticaya karşı uyanık olmalarını istemişti. Bildiri şöyleydi:

"Kanun-ı Esâsî'nin ilânıyla Meşrutiyet idâresinin târihi tesîsinden beri muhtelif nâm ve isimlerle bir takım cemîyyetler teşkîl ettiği ve bunların ekseriya cühelâ ve nâdâne-i nâs tarafından tesîs edilmekte bulunduğu görülmekte ve şu günlerde ise 'İttihâd-ı Muhammedî Cemîyyeti' nâmıyla bir cemîyyet daha teşkîl ederek bir takım sâde dilânın (saf vatandaşların) bir Cemîyyete dâhil olmakta bulunduğu işitilmektedir. Muhtâcı izâh olmadığı üzere heyeti umûmîye-i İslamiye şerîatı mutaharra-i Ahmedîye üzere müesses olub ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebinde bulunduklarından bunun hiçbir veçhile tagayyür (değişime) ve tezelzüle (sarsıntıya) uğraması mümkün olmadığı hâlde maâ-hazâ (ancak, yalnız) ezhân-ı umûmîyeyi (genel anlayış, akıl, fikir) tahrîş etmek ve bu sûretle maazallahû teâlâ irticâiyyûn (irticanın yücelmesi) ve zulm-ü istibdâd erbâbına avdet ve kuvvet maksadıyla teşekkül etmiş olmaları melhûzdur (akla gelmektedir)."(*)

Bu tavır nedeniyle mürteciler tarafından mimlenen Mahmut Muhtar Paşa, şimdi de bu ayaklanmayı bastırmak görevini üstlenmek zorunda kalıyordu. Oysa karşısında daha önce yayınladığı bildirinin hedefi olan Avcı Taburları bulunuyordu. Mahmut Muhtar Paşa ilk iş olarak isyancı askerlerin geçişini engellemek üzere köprüye asker gönderiyordu. Bu arada

---

(*) 3 Nisan 1325 - 16 Nisan 1909 - Volkan No. 106 - Derviş Vahdeti

Paşa, ayaklanmanın ancak silahlı güç kullanılarak bastırılabileceğine inanıyordu. Fakat Padişah ile temas halinde bulunan Sadrazam ve Harbiye Nâzırı buna izin vermeyerek karşı çıkıyorlardı. Bunun üzerine Mahmut Muhtar Paşa'nın köprüye gönderdiği birliklerin bir kısmı asilere katılıyor, bir kısmı ise geri dönüyordu. Ancak Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ile Harbiye Nâzırı hemen ardından akıl almaz bir öneride bulunuyor ve asilerin Harbiye Nezâretine girmek istemeleri halinde iyi karşılanmalarını istiyorlardı. Buna karşılık Muhtar Paşa gelen asileri silahla karşılıyor ve havaya ateş ettirerek Nezârete girmelerini engelliyordu. Bu arada askerlerine propaganda yapan bozguncuların üzerlerine de su sıktırıyordu. (*)

Buna rağmen Paşa'nın Bahriye Nezareti'ni koruyan askerlerinin bir kısmı isyancılara katılıyordu. Mahmut Muhtar Paşa bunlara paralel olarak telgrafla durumu Davut Paşa kışlasına bildiriyor ve takviye kuvvet gönderilmesini istiyordu. Zaten direnişinin asıl nedeni de buradan gelecek süvarileri beklemesiydi. Oysa bu süvariler Rum asıllı kumandanlarını öldürerek isyancılara katılmış bulunuyordu.

Zaman Mahmut Muhtar Paşa aleyhine, isyancıların lehine işliyordu. Zira nezâretteki askerler de yoğun telkin altında isyancılara katılma eğilimi gösteriyorlardı.

"Askere, o müdâfaaya hazırlandırılmış efrâda telkînâta başlayıp;

-İmdâd şerîata ! Siyânet dinel diyerek dâvete koyuldular.

Kıyâmın hükümet-i meşruta aleyhinde olmayıp, din uğrunda ve bir kaç dinsizin terbiyesi yolunda olduğunu ifhâma (iknâ etmeye) çalıştılar.

Bu teblîgât bir çok ağızlardan türlü türlü elfâz (kelimeler, sözlerle) ve cümlelerle vâki oluyordu.

(*) 31 Mart Olayı Sina Akşin İst. 1972 S. 60

Fakat cümlesinin mânâsı bir noktada birleşiyordu. O da; kıyâm vak'asının muhâfaza-i şerîat için olduğunu anlatıyordu.(*)

Nihayet hoca kılığına girmiş bazı asiler, Harbiye Nezâretindeki demir parmaklıklardan atlayarak içeri giriyor ve askerlerle temas kuruyor amaçlarını anlatıyorlardı.

"Bu hâli gören zâbitân şaşırdı. Bu askerlerle de artık iş görülmeyeceğini anladılar. Hayat endîşesine düşüp birer ikişer savuşmaya başladılar."(**)

Subaylarının durumunu gören erler de asilere katılıyorlardı. Böylece Mahmut Muhtar Paşa çaresiz, can sıkıcı bir durumda kalıyordu.

Hele bir de kalabalığın üzerine ateş emrine karşılık erâtın, havaya ateş ederek kendisine gözdağı verdiğini anlayınca herşeyin bittiğini farkediyordu.

Kaldı ki buna benzer bir durum da, Ayasofya'da yaşanıyor, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, asilerin silah kullanarak dağıtılması önerilerini geri çeviriyordu. Gerekçe olarak da, böyle bir durumda İstanbul'da müthiş bir kargaşa başgöstermesi ihtimalini ortaya koyuyordu.

Oysa Ayasofya'da toplanan asiler, gemi iyice azıya alıyor ve giderek saldırğanlaşıyorlardı.

"İhtilâl gittikçe tevsî ediliyor (genişliyor), nasihâta cüret eden zâbitân iki kurşunla attan düşürülüyordu. Cinâyetler gittikçe tezâyit ediyordu (artıyordu). Bir zâbit köprüde câniyâne bir şekilde katledilmiş, akşâmlara kadar sokak ortalarında yatıyor, arabacılar bir taassub-u zalimâne ile bu bahtsız kahramanı taşımaktan içtinâb ediyordu (sakınıyordu)."(***)

(*) İnkılabı Osmaniden bir Yaprak yahut 31 Mart 1325 - Mevlanzade Rıfat - Mısır 1329-S.35

(**) Age.S.35

(***) 11 Nisan İnkılabı-Ahmet Refik, Kibathane-i Abkeriya,İst. 1325,S.26.27

Tüm bunlar olurken bazı milletvekilleri de her zaman olduğu gibi Meclisi Mebusan'a gelmeyen başlıyorlardı. Ancak gelen milletvekillerinin sayısı kırkı geçmiyordu. Diğer taraftan asilerin talepleri de belirginleşmeye başlıyordu:

"1- Kabinenin kâmilen istifâ atması,

2- Meclis-i Mebûsân'da Ahmet Rıza, Hüseyin Cahid, Cavid, Rahmi, Talât beylerin ihrâcı (Volkan'da bahsedilen beş kişi),

3- Alaylı zâbitândan açığa çıkarılarak mağdûr edilenlerin memuriyetlerine iâdeleri,

4- Ahkâm-ı şerîanın tamâme-i tatbîki,

5- Kâmil Paşa'nın sadârete, Nâzım Paşa'nın seraskerliğe tâyinleri,

6- İttihâd ve Terâkkî Cemiyeti'nin dağıtılması,

7- Erbâbı kıyâm (asîler) hakkında afv-ı şâhâne ilânı,

8- Meclis-i Mebûsân riyâsetine İsmail Kemâl Bey'in intihâbı"(*)

Bu istekler matbaada basılıyor ve hem Meclis-i Mebusan'a hem de diğer ilgili yerlere gönderiliyordu. Gönderilen yerlerden biri de Yıldız Sarayı idi. Bu işi Ali Çavuş yapıyor, önde bir bando mızıka olduğu halde sarayın önüne geliyordu. Emrindeki askerler üç defa "Pâdişâhım çok yaşa" diye bağırıyor bilâhire talepler dile getiriliyordu.

Bunlar olurken, önce Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Harbiye Nâzırı Rıza Paşa ve Maârif Nâzırı Abdurrahman Şeref Bey, sonra birer birer tüm nâzırlar Mabeyn-i Hümayun'a giderek istifalarını veriyorlardı. Bu arada kendilerinden, istifalarını yazılı olarak vermeleri isteniyordu. Diğer taraftan Padişah, Şeyhülislam'a bir tezkere göndererek, asi askerlerin affedildiklerini belirtiyordu:

(*) İnkılabı Osmaniden bir Yaprak yahut 3i Mart 1325 Kıyam-ı Mevlanzade Rıfat-ıMısır, 1329-S.45

"Heyet-i vükelânın (Bakanlar kurulunun) istifâsı nezd-i hümâyûn-u hazret-i zilullahîde rehin-i kabûl-i âlî olarak yeni kabine derdest-i teşekkül bulunmuştur. Memleket ve vatanın saâdet-i hâli ve temîn-i âsâyişi zımnında her türlü esbâbın istikmâline (tamamlanmasına) sarf-ı mesâi ve gayret olunacağından ve bugünkü içtimada bulunmuş olan asâkir-i şâhânenin ve birlikte bulunanların bu işten dolayı hiç bir veçhile mesûl ve muhatab olmayarak haklarında afv-ı âlî-i hazret-i Pâdişâhî şâyân buyurulduğu gibi (...)" (*)

Böylece Sultan Abdülhamit asilerin isteklerinin birer birer kabul edildiğini bildiriyordu. Onların istediği gibi, Hüseyin Hilmi Paşa kabinesi istifa ediyor, olaylara neden olan askerler affediliyordu.

Abdülhamit bununla da kalmıyordu. Şeriat'in ihya olunduğunu bildiriyordu.

"(...) devletimiz hamden lehu (onun için, ondan yana) teâlâ devlet-i İslamiye olup ilâ yevm ül kıyâm (kıyamete kadar) bâkî ve âlî olan şerîatin, bundan böyle de her tarafça ahkâmı celîlesine (ulu hükümlerine) bir kat daha dikkat ve itinâ olunması tekîden (sağlamlaştırarak) emr-ü fermân buyurulduğundan (...)" (**)

Böylece bir bakıma Abdülhamit'in de istediği oluyor, şeriat, Kanun-ı Esâsî'nin üzerine çıkıyordu. Üstelik Abdülhamit, derhal, halifeliğini de vurguluyordu.

"Halîfe-i muazzamamız Pâdişâhımız kumandan-ı âzâmımız efendimiz hazretleri asâkir-i şâhânelerinin kemâl-i emn-ü rahatla kışlalarına ve ahâlînin de işlerine ve güçlerine avdet etmeleri (...) (***)

Sultan Abdühamit bu iradesini Meclis-i Mebusan'a Ali

(*) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi - Ali Cevat Beyin Fezlekesi - Faik Reşit Unat- TTK Ank. 1960.S.49
(**) Age,S. 49
(***) Age-S. 49

Cevat Bey ile Şeyhülislâm'ın götürmesini istiyordu. O sırada Meclis-i Mebusan'ın önünde önemli anlar yaşanıyordu. Bazı asiler ellerinde silahları olduğu halde meclis binasına giriyor, salon ve koridoru işgal ediyorlardı. Bunların arasında hocalar ve tâlebe-i ulûmdan bazı gençlere rastlanıyordu. Asiler sık sık "Padişah geliyor" diyerek kalabalığı heyecanlandırıyordu. Bu arada aklına esen herkes kalkıp cahilâne nutuklar atıyordu. Keza askerler sık sık havaya ateş ediyor, bu gürültü ve heyecan meydandaki kalabalığın artmasına, halkın akın akın buraya toplanmasına yol açıyordu.

"Diğer taraftan meydana dâhil olan kıtalar, çavuşların emriyle kendilerine gösterilen yerlerde cıhz-ı mevki ediyorlardı. Uzaktan yavaş yavaş sararmış, bembeyâz benizleriyle bir kaç mebûs görünmeğe başlamıştı. Her mebûsun refâkatinde iki nefer gidiyor, fakat mebûslarda azîm bir tereddüt nümâyân oluyordu (kendini gösteriyordu). Bunlar kâh ilerliyor, kâh gerilemek istiyor, kendilerini her taraftan ihâta eden (kuşatan) ölüm tehlikeleri içinde heyecânengiz, fakat bîtâbâne adımlarla ilerliyorlardı. Bir müddet sonra bir araba durdurulmuş, genç bir mebûsa arabadan inmesi teklîf ediliyordu. Süngüler tehdîdâmîz bir sûrette üzerine tevcîh edildiğini görür görmez;

-Ben Cahid Bey değilim. Size isbât ederim, diye meyûsâne feryâd ediyordu. Ötede başka bir nefer;

- O' dur, öldürün, diye bağırıyordu. O zaman mavzerler boşalıyor, süngüler kana bulanıyordu (...)"(*)

Böylece Hüseyin Cahit Bey'in yerine yanlışlıkla, Lazkiye Milletvekili Mehmet Arslan Bey öldürülüyordu. Bu karışıklıkta, her iki milletvekilinin birbirine benzemesinden çok, Meclis-i Mebusan'ın açılış gününde törene gelirken, iki milletvekilinin aynı arabaya binmiş olmaları rol oynuyordu. Diğer taraftan öl-

(*)11 Nisan İnkılabı - Ahmet Refik - Keabhane-i Askeriye - İst. 1325-S. 22

dürenler arasında Adliye Nâzırı Nâzım Paşa da bulunuyordu.

"Mektupçuluk odası deniz tarafında olup, evlerin arasından tramvay caddesi görülmekte bulunduğundan, caddeden bir cemm-i gafir (büyük insan kalabalığı) arasında gürültü ile bir araba geçmekte olduğunu uzaktan gördüm. (...) Meğer ben odama geldikten sonra Adliye Nâzırı Nâzım Paşa ile Bahriye Nâzırı Topçu Rıza Paşa'yı saraydan istemişler. Biri sadârete, diğeri Harbiye Nezâretine tâyin olunacakları ümîdiyle bir arabaya binerek memnûnen gitmişler.

(...) Köprüye vürûdlarında asi askerler 'sizin işiniz burada değil, Meclis-i Mebûsândadır' diye arabayı geri çevirerek cemm-i gafir ile Meclisi Mebûsân'a sevk etmişlerdir. Meclis'in dış kapısından girerken asker silâha davranıp Rıza Paşa da mukabele için çizmesinin içinde bulunan revolverini çıkarmak isteyip o sırada atılan tüfeklerle kendisi ayağından, Nâzım Paşa da kalbinden vurulmuş, derhâl Âyân ve Mebûsân hademesi yetişip koltuklarına girerek merdivenden çıkarırlarken teslim-i ruh etmiştir. O zaman Meclis-i Mebûsân Reisi Ahmet Rıza Beye benzetilerek vurulduğu rivâyet olunmuştu."(*)

Böylece bir milletvekili ve bir Nâzır yaşamlarını kaybediyordu. Bunun dışında asilere engel olmak isteyen dört de subay öldürülüyordu. Şerif Sadık Paşa ile uşağı yaşamını yitiriyor, Harbiye Nezâreti çevresinde meydana gelen çatışmalarda da can kaybı oluyordu. (**)

HARBİYE NÂZIRI: "BENİ İSTİYOR MUSUNUZ?"

Diğer taraftan elinde Padişah'ın iradesi olduğu halde Mabeyn-i Hümayun Başkatibi Ali Cevat Bey ve Şeyhülislâm Zi-

---

(*) Görüp İşittikylerim - Ali Fuat Kürkgeldi - TTK. Ank. S.26
(**) 31 Mart Olayı - Sina Yay. İst. S. 83,84

yâeddin Efendi, milletvekili kanıyla ıslanan meydana geliyordu. Meclis genel kurul salonuna girip kürsüye çıkıyor ve tezkereyi mühürlettikten sonra okuyordu. Salondaki asiler ise "Ali Rıza Paşa'yı istemiyoruz. Başka Harbiye Nâzırı isteriz" diye bağırıyorlardı.

Bu arada Ali Cevat Bey'in yanına gelen askerler, "irâde-i senîyye"nin bir kez de meydanda okunmasını istiyorlardı. Ali Cevat Bey meydana gidip okuyor, bir de konuşma yapıyordu.

"Evlâtlarım, siz ne istiyorsunuz? Şerîat mı? Bu nasıl lakırdı? Şerîat-ı Muhammedîye hamdolsun bâkîdir ve dâimîdir. Şerîatımız Şerîat-ı Muhammedîye'dir. Pâdişâhımız halîfe-i resûlüllahtır ve devletimiz de devlet-i İslamiyedir. Şerîat ne oldu ki şerîat isteriz, diyorsunuz?" (*)

Böylece Başkatip Ali Cevat Bey Meşrutiyet rejimi içinde, isyancılara şeriat ve teokratik devlet garantisi veriyordu fakat isyancıların yatışmaya niyetleri yoktu. Aksine Harbiye Nâzırını ve Birinci Ordu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'yı istemeyiz, diye bağırıyorlardı. Ali Cevat Bey de kendilerine, Harbiye Nâzırı Ali Rıza Paşa ve Birinci Ordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa'nın azledildiklerini bildiriyordu. Daha sonra da yeni Nâzırın kim olduğunu öğrenmek için telgraf odasına gidiyordu.

O sırada Yıldız'ın bahçesine giden Ali Çavuş ile adamları da "Pâdişâhım çok yaşa" diye bağırarak yeni Nâzır'ın kimliğini öğrenmeye çalışıyorlardı.

"Askere kumanda etmekte olan Avcı Taburları çavuşlarından Ali Çavuş, bu aralık mâbeyne aldırıldı.

İzzet ve ikrâm gördüğüne şüphe etmezsek de Sultan Ab-

(*) İnkılabı Osmaniden Bir Yaprak Yahut 31 Mart 1325 Kıyamı-Mevlanzade Rıfat - Mısır 1329-S..46.47

dülhamid'le bizzat mülâkatta bulunup bulunmadığını bilmiyoruz. Ancak Ali Çavuş saraydan çıkınca askere şöyle bir hitâbda bulundu.

-Arkadaşlarl Efendimiz selâm söyledi. Harbiye Nezâretine Gazi Edhem Paşa'yı tâyin eyledi. İşte Seraskerimiz!..."(*)

Böylece Osmanlı tarihinde ilk kez, Harbiye Nâzırı'nın kimliği isyancı bir çavuş tarafından açıklanıyordu. Taassup, çağdaşlamaya bu denli galebe çalıyor, tabii koca devlet de bu "taassup egemenliği" altında şeriat isteyerek çöküşe doğru hızla yol alıyordu.

Asiler, bu açıklamayı dinledikten sonra üç kez "Pâdişâhım çok yaşa" diye bağırıyor ve Gazi Ethem Paşa'yı da aralarına alarak tekrar Ayasofya meydanına dönüyorlardı. Bu arada yeni Nâzır'ın kimliği ile ilgili bilgi de asilere, Ali Cevat Bey tarafından iletiliyordu:

"Asker evlâtlarım, beni dinleyiniz, Pâdişâhımızdan şimdi bir telgraf geldi. Yeni bir Harbiye Nâzırı tâyin edildiği bildiriliyor. Bu zâtın kim olduğunu sorarsanız, dağlarda kırlarda gezmiş, karda toprakta yatmış, ömrünün çok vaktini harb-ü darb meydanlarında geçirmiş, Yunan muhârebesinde gazîler helvası yemiş Müşir Edhem Paşa'dır."(**)

Bundan sonra çok kötü bir olay yaşanıyor, devletin meydandaki asilere teslim edildiği adeta tescil ediliyordu.

"Edhem Paşa'yı da ihâta ederek (kuşatarak) bu defa Beşiktaş Dolmabahçe, Beyoğlu tarîkiyle Ayasofya meydanına getirdiler. Edhem Paşa'nın Ayasofya'daki askere; (asilere)

- Beni ister misiniz? demesi üzerine askerler,
- Gazî Paşamızın başımızın üzerinde yeri var! cevabını ve-

(*) İnkılabı Osmaniden Bir Yaprak Yahut 31 Mart Kıyamı-Mevlanzade Rıfat - Mısır 1329-S..47-48

(**) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi-Ali Cevat Bey'in Fezlekesi - Faik Reşit Unat - TTK Ank. 1960S.53-54

rip selâmladılar."(*)

Asilerden "nezâret icâzeti" alan Ethem Paşa, buna güvenerek dağılmalarını istiyor, askerler de dağılır gibi yapıyorlardı. Ethem Paşa Padişaha her şeyin yoluna girdiğini bildirmek üzere telgraf çekmeye gidince asiler tekrar seslerini yükseltiyor "Sadârete Kâmil Paşa'yı, Harbiye'ye Nâzım Paşa'yı isteriz" diye bağırıyorlardı.

Tüm bunlar olurken Harbiye Nezâreti'nde asiler tarafından kıstırılmış olan Mahmut Muhtar Paşa da bir yolunu bularak nezâretten çıkıyor ve evine gitmek istiyordu. Bu arada asiler bir grup askeri Paşa'nın köşküne gönderiyor, onlar da binayı kuşatıyorlardı. Nihayet Mahmut Muhtar Paşa Moda'daki bir dostunun evine giderek asilerin elinden güçlükle kurtuluyor, bir süre sonra da ülkeyi terketmek zorunda kalıyordu.

İTTİHATÇILARIN DURUMU

31 Mart Olayı bir **"Ordu içi isyan"** şeklinde başlıyor, fakat ayaklanmanın daha ilk gününde sosyal bir hareket olarak Osmanlıların yaşamına yansıyordu.

"Birden göğsü bağrı açık iki neferle bir kaç medrese sofrası üstümüze yürüdüler. Şaşırdık. Softalardan biri yakalarımızdan kravatlarımızı söktü:

- Artık dinsizliği bırakacaksınız, yollu bir söz etti. Biri de kitaplarımızı karıştırarak resimli sayfaları yırttı. Ne olduğunu anlayamadık. Okula girdik. 'Sultanahmet'te isyan var' dediler."(*)

İsyancılar sadece mektepli subaylara, şapka giymeye, tuvalette kağıt kullanmaya veya subayların erlere kötü dav-

(*) Batış yılları - Fatih Rıfkı Atay - Dünya Yay. İst. 1963 -S. 33

ranmasına karşı değil, İttihat ve Terakki'nin sosyal hayata yansıtmaya çalıştığı "çağdaşlaşma hareketine" kökten karşı çıkıyorlardı.

Bu nedenle de hedef özde, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile bu örgütün önde gelenleriydi.

"Gençler müstesnâ, konu komşu ittihâdçıları suçluyordu. Gerçekten eğer demokrasi şartları yürüse de Sultan Hamit bir parti lideri olsa, halkın yüzde doksan dokuz oyunu toplayacağına şüphe yoktu. Bütün o yıl içinde ittihâdçılar hafiye ve hırsızları koğmaktan, hiç olmazsa fazîletli bir idâre kurmaya uğraşmaktan başka bir şey yapmamışlardı. Ama imâm ve hatibler ile bütün câmîler, müderrisleri ve softaları ile bütün medreseler, bunların tesîsi altındaki kalabalık tekkeler, zâviyeler, alaylı subaylar veya Aşîret Alayları hepsi saraycı idi. Ellerine bırakılsa, Tanzimat'a kadar eskiden değişme ne varsa hepsini silip süpüreceklerdi."(*)

İşte asiler ve onların arkasındaki güçler (Saray, Ahrar, Volkan, hafiyeler, açığa alınan memur ve subaylar, elçilikler, bazı uluslararası finans kuruluşları ve bunların ajanları) İttihat ve Terakki Cemiyeti ile bu örgütün liderlerini, yokedilmesi gereken ortak bir hedef olarak görüyordu.

Bu nedenle de ilk andan itibaren Ahmet Rıza, Talat Bey, Cavit Bey, Hüseyin Cahit Bey, Rahmi Bey, Bahaettin Şakir Bey ve Dr. Nâzım Bey ölüm tehlikesiyle karşı karşıya geliyorlardı. En zor durumda bulunan ise Meclis-i Mebusan Başkanı Ahmet Rıza Bey'di. Volkan'ın boy hedefi olan aydınların başında Ahmet Rıza Bey yer alıyordu.

Ahmet Rıza, 31 Mart sabahı hiç bir şeyden haberi olmadığı halde İstanbul'a inmek üzere hazırlanıyordu. Bu arada Meclisi Mebusan'ın askerler tarafından basıldığı konusunda iki

---

(*) Age.S. 35

telgraf alıyor, buna rağmen umursamıyor, evden çıkıyordu.

"(...) İlk önce Bâbıâli'ye uğramayı daha uygun gördüm. Bir arabayı bindim. Yalnız başıma Bâbıâli'ye gittim. Bakanlar toplanmış, istifâ ile uğraşıyormuş. İçeriye haber gönderdim, korkularından beni derhâl kabûl etmediler. (...), Nihâyet bakanlarla görüştüğüm zaman istifâlarını vermiş olduklarını öğrendim. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa bana "Bu adamalar sizin başınızı istiyorlar, hemen istifâ ediniz" dedi." (*)

Bunun üzerine Ahmet Rıza Bey Meclis-i Mebusan'dan Bakü Mebusu Habib Bey ile konuşuyordu. Habib Bey de kendisine Hüseyin Hilmi Paşa'nın sözlerini tekrarlıyordu. Ahmet Rıza Bey daha sonra Harbiye Nezâretinden Mahmut Muhtar Paşa ile konuşuyor, Paşa eğer Ahmet Rıza isterse asker gönderip asileri dağıtabileceğini söylüyordu. Ancak Meclis-i Mebusan Reisi buna izin vermiyordu.

Ahmet Rıza Bey bu durumda istifadan başka çare kalmadığını görüyor ve şu satırları karalıyordu.

"Ömrümü şimdiye kadar vatanımın saadetine vakfettiğim gibi madem ki aleyhimde bir fikir hâsıl olmuştur, Meclis-i Mebûsân riyâsetinden istifâ etmek sûretiyle vatanıma hizmet etmeyi muktezâyı hamiyet ve vatanperverî (vatan sevgisi ve milli onurun gereği) addederim."

Ahmet Rıza"(**)

Bu istifayı Meclis Başkanlığına gönderen Ahmet Rıza Bey daha sonra Mavro Kordato ile birlikte Beyoğlu'na çıkmak istiyor fakat Hariciye Nâzırı Rıfat Paşa'nın tavsiyesi üzerine nezâretin bir odasında kalıyordu. Bu sırada asiler de Ahmet Rıza Bey'in burada olduğunu öğreniyor ve binayı abluka altına alıyorlardı. Buna karşılık Ahmet Rıza Bey geceye kadar

---

(*) Ahmet Rıza Bey'in Anıları - Arba Yay. - İst. 1988 S. 36

(**) İhtilal ve İnkılabı Osmani - Yunus Nadi-İst. Nisan 1324 45- S. 47

burada bekliyordu.

"Sadi Bey geldi, Talât Bey ile Nâzım Efendi'nin Şehzâdebaşı'nda bir evde saklanmış olduklarını ve beni de oraya götüreceklerini söyledi. Bir araba getirmeye gitti. Bir parça peynir ekmek ısmarladım. Bir saat sonra araba geldi. Pencereden görüyordum. Sadi Bey yukarı çıkana kadar arabacı kaçıp gitti. Topçu subayı (...) efendi de geldi, güneşin batmasını, ortalığın kararmasını bekledik. Saat yarımı geçe, paltomun yakasını kaldırarak ve burnuma mendil tutarak Bâbıâlî kapısından çıktık. Sapa sokaklardan dolaşarak Şehzâdebaşı'nda Ali Cemal Bey'in evine vardık. Talât Bey ile Nâzım Efendi'ye ilk sözüm 'Meşrutiyet tehlikeyi atlattı' oldu". (*)

Bu evde Talât Bey ve Nâzım Efendi ile buluşan Ahmet Rıza Bey altı gün bekledikten sonra Hareket Ordusu'nun karargah kurduğu Ayastefanos'a (Yeşilköy) gidecekti.

Buna karşılık Hüseyin Cahit Bey, çok daha güç koşullarda bir macera yaşayacaktı.

Aksaray'da oturan Tanin gazetesinin başyazarı ve İstanbul milletvekili Hüseyin Cahit Bey gazeteye gitmek üzere sabah evden çıkıyor fakat tramvay bulamıyordu. Bunun üzerine olağanüstü bir durum olduğu konusunda ikaz ediliyor ve Cavit Bey ile birlikte, Koska'dan bir arabaya binip Beyoğlu'na çıkıyorlardı. İki ittihatçı yönetici burada Lübnanlı bir aile olan Mutran ailesinin evine sığınıyorlardı.

"(...) 31 Mart günü Mutran ailesi siyâsî bir faâliyet merkezi idi. Burası son aylarda Beyoğlu'nun karışık muhiti içinde garip bir merkez hâlini almıştı. Bu âile Suriyeli idi. Kızlarından matmazel Viktorya Mutran bütün kadınlık ihtirasıyla politikaya düşkündü."(**)

(*) Age.-S. 37

(**) Dün ve Bugün - Yıl 1, Sayı 1, Cilt 1-4 Kasım 1955

İttihatçılardan yana görünen bayan Mutran'ın misafirleri arasında Fransız gazeteciler; Arap, özellikle de Suriye milletvekilleri bulunuyordu. Bu arada Hüseyin Cahit ve Cavit Bey, Turquie gazetesine gidiyor, burada gazetenin başyazarı Seon ile görüşüyorlardı.

Seon Hüseyin Cahit ile Cavit Bey'e muhabirlerinin getirdiği haberleri okuyordu.

"Muhabirler bir takım tecâvüz vakalarından da bahsediyorlardı.

Bunların arasında Tanin gazetesine hücûm edildiği, gazetenin yağma olduğu da vardı.(...) Tanin'in yağma edilebilmesi için İstanbulda zabıta kuvveti kalmamış olması icâbederdi."(*)

İttihatçılar tekrar Mutranlara dönüyorlardı. Bu arada, Lazkiye Mebusu Mehmet Arslan Beyde Meclis-i Mebusan'a gidiyor ve Cahit Bey sanılarak yanlışlıkla öldürülüyordu.

O sırada Tanin ve Şûrâ-yi Ümmet gazeteleri asiler tarafından basılıp yağmalanıyor tesisler tahrip ediliyordu. Şûrâ-yi Ümmet basıldığı sırada ise bu gazete ile nezâretler arasında özel telefon bağlantılarının tesis edilmiş olduğu ortaya çıkıyordu. Tüm bu gelişmeler Mutran ailesinin yanındaki Hüseyin Cahit Bey'in morali üzerinde olumsuz etki yapıyordu.

"Cemiyetin bir teşkilâtı, bir kuvveti yok muydu?

Aramızda İstanbul'da bir vak'a çıkabilmesi ihtimâllerinden konuşulduğu olurdu. Cemiyete yakından mensûb görünenler temînât verirlerdi:

-İstanbul'da bir irticâ hareketi çıkarsa Selânik Merkezi derhâl harekete geçecektir. Her ihtimâl düşünülmüş ve tedbîr alınmıştır."(**)

(*) Dün ve Bugün Sayı 1, Yıl 1, C. 1,4 Kasım 1955
(**) Dün ve Bugün Sayı 1, Yıl 1, C. 1,4 Kasım 1955

Hüseyin Cahit ve Cavit Bey bir kaç gün burada kaldıktan sonra Kolkid adlı bir vapurla Odessa'ya, oradan da Selânik'e gidiyorlardı.

Bu arada bazı ittihat ve Terakki yöneticilerinin Prens Aziz'in yatına sığındıkları ileri sürülüyordu.

Kısacası ayaklanmanın ilk saatlerinde İttihat ve Terakki beklenmedik bir darbe yiyor, İttihatçılar dağılıyor ve nihayet büyük mücadele ve güçlüklerle elde edilen Meşrutiyet ile yürürlüğe konulan Kanun-ı Esâsî yıkılma, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalıyordu.

HOCA RASİM MECLİSİ MEBUSAN KÜRSÜSÜNDE

Bunlara paralel olarak ortalık tamamen mürtecilere kalıyordu. Bu kişiler ele geçirdikleri kurumlara nüfuz ediyor, Meşrutiyet kurumlarına adeta kendilerini kabul ettirmek istiyorlardı. Hedef oluşturan kurumların başında ise Meclis-i Mebusan geliyordu. Asiler Meclis-i Mebusana hoyratça girmeyi ve koridorları işgal etmeyi adeta marifet sayıyorlardı.

"Bu aralık asâkiri asîyeden (asî askerlerden) tefrîk edilmiş (ayrılmış) bir müfreze-i sagire arasında Şeyhülislâm Ziyâeddin Efendi ile ders vekîlleri Meclis-i Mebûsân'a getirildi".(*)

Askerlerle birlikte Meclis'e gelen Şeyhülislâm'ın yanında ulemadan Ahmet Rasim Efendi ile Dehrîi Efendi bulunuyordu. Bu kişilerin Meclis-i Mebusan'a gelmelerinin nedeni, düzenleyicileri arasında yer aldıkları isyanın amacını milletvekillerine anlatmaktı.

Önce kürsüye Dehrî Efendi çıkıyor ve bir konuşma yapı-

(*) İnkılabı Osmaniyeden bir yaprak yahut 31 Mart kıyamı Mevlanazade Rıfat Mısır 1329 S. 86

yordu. Ancak konuşma yeteneği, düşüncelerini ifade etmeye yetmiyordu. Bu nedenle milletvekilleri bu yeteneksiz adamın sözlerini anlıyamıyor ve ortaya sıkıntılı bir durum çıkıyordu.

Bunun üzerine birileri Hoca Rasim Efendi İttihat ve Terakki Cemiyeti ile yöneticilerini hedef alan sert bir konuşma yapıyordu.

"Efendiler, bu toplanan askerler Meşrutiyet aleyhinde değildir. Meclis-i Mebusan aleyhinde değildir. Bunlar diyor ki:

'Madem ki hükümet bir İslam hükümetidir, İslamiyetin hükümlerini yerine getirmeleri lâzımdır. İslam dininin hükümleri ikidir. Biri şahıslara, diğeri hükümete aittir. Hüseyin Cahit Bey gibi bir takımlarının kuru sözlerine biz inanmayız. 'diyorlar."(*)

Hoca Rasim Efendi konuşmasının bundan sonraki bölümünde, millevekillerine, şeriata dayalı yasaları nasıl yapacaklarını anlatıyordu.

"Fıkhın ukubet kısmı tatbîk olunmadıkça, şerîatın diğer hükümleri tamamlanmadıkça, kanunlar fıkıh kitaplarından alınmadıkça, bunlar teskîn olunmazlar. Askere namaz için vakit bırakmalıdır. Bundan netîce çıkararak, 'idâre dinsizlerin elindedir' diyorlar. Avrupa'nın müdâhalesi endîşesine hayâl mahsûlü olarak bakıyorlar. Çünkü onlar da dinin hükümlerini yerine getirmeyin demezler. Aklî kanun tatbîk etmiyorsunuz da dinî kanun tatbîk ediyorsunuz demeye onların hakkı yoktur. İslam hükümetleri bu hükümleri yerine getirmedikçe bir İslam hükümeti olamaz. Avrupa yolunu tutmuş olanların iddiaları doğru değildir."(**)

Hoca Rasim Efendi konuşmasının şeriat yasalarının tesis edilmesi ile ilgili bölümü, bununla da kalmıyordu. Hoca Efendi "Hükümetin umûm hakkındaki fikirleri başka bir cihete sap-

---

(*) Ben de Yazdım - Celal Bayar - C1 İst. 1967-S. 288
(**) Age.-S. 288

madıkça hükümler değişmez. Bizde hamdolsun efkâr-ı umûmiye dinin lehinedir" diyerek Osmanlı toplumunun genel eğilimini ortaya koyuyordu. Ancak kendi yargısı olarak ortaya koyduğu bu görüşün üzerine ülkenin hukuk yapısının nasıl olması gerektiğini de ifade etmekten geri durmuyordu.

"Kanunlarımız da bundan hükümler çıkarmalıdır. Biz, Hıristiyanlar şu veya bu kanuna razı olmayacaklarmış diye hakkı'mızın kanunlarını (şer'î hükümleri) bırakıp da Fransa kanunlarını almayız. Yeni yetme bazı kimseler var ki (maalesef milletvekillerinin içinde de bunlar mevcûttur) Hıristiyanlara kuvvetli görünmek için memleketi gâvurlaştırmak istiyorlar. Yeni yapılacak kız mektebi işte bu maksatla açılmıştır. Zâten bu fikri eski Adliye Nâzırı Refik Bey İslam kızı, bir Fransız kızı ile kardeş olacakmış. Halbuki bu, İslam, Hıristiyan, Hıristiyan İslam olsun demektir. Bu memlekette dinsizliği yaymak kabil değildir."(*)

Hoca Ahmet Rasim Efendi konuşmasının sonunda asileri korumadan edemiyor, Meclis-i Mebusan'a gözdağı veriyordu.

"Asker tarafından söylüyorum. 'Meclis-i Mebûsân ve vekiller heyeti dindar adamlardan meydana gelmeli' diyorlar ve isimler de söylüyorlar. Fakat hatırımda kalmadı. Burada toplanan askerden bir ferdin bile cezâlandırılmaması lâzımdır. Böyle bir şeye kat'îyyen gidilemez."(**)

Hoca Rasim Efendi'nin bu konuşması milletvekilleri üzerinde adeta soğuk bir duş etkisi yapıyordu. Milletvekilleri Rasim Efendi'yi dinlerken "Evet... Hayhay... Peki... Ne alâ. İnşallah... Maaşallah" gibi şaşkınlık ifade eden sözler söylüyorlardı. Bu konuşma yapılırken , sıraların arasında ulemadan, der-

---

(*) Age.-S. 288
(**) Age.-S. 288

vişlerden ve talebe-i ulûmdan bazı tipler, asi askerlerle birlikte tehdîdkâr bir tavırla dolaşıyorlardı. Ancak Meclis-i Mebusan'da bu olaylar yaşanırken, Taşkışla'da asiler subaylarını rehine tutmaya devam ediyorlardı.

HARBOKULU...

30 Mart akşamı çevrede bir olağanüstülük farkedilmeye başlanıyordu. Akşam üzeri Harbokulu'nun önünden geçen sarhoş ve disiplinsiz askerler **"Şerîat isterik", "Pâdişâhım çok yaşa"** diye bağırıyorlardı. Onların bu tavrına daha sonra bazı söylentiler de ekleniyor, ayaklanan askerlerin subaylarını öldürdükleri haberleri geliyordu. Bunun üzerine sabaha karşı bazı öğrenciler kıyafet değiştirerek Ayasofya'ya gidiyor ve ayaklanan askerlerin burada toplanmaya başladıklarını görüyorlardı. Öğrenciler daha sonra okula dönüp beklemeye koyuluyorlardı.

31 Mart günü olaylar tırmanmaya başlıyordu. Bir aralık Birinci Ordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa Harbokulu öğrencilerine Abdülkadir Bey adlı bir şahısla haber gönderiyor, ayaklanmayı birlikte bastırmayı öneriyordu. Öğrenciler bu öneriyi önce kabul ediyor, fakat bilâhire Mahmut Muhtar Paşa'nın görevi bırakmasıyla girişim, sonuçsuz kalıyordu.

Böylece Harbokulu olaylara karışmıyordu. Ancak girişimler bununla da kalmıyordu.

"Diğer taraftan asî askerlerin Komutanı Avcı Taburlarından Hamdi Çavuş da Harbiye mektebinden muâvenet (yardım) istiyordu. Ve bizzat mektebe kadar gelerek yârdım talebinde bulunmuştu. İmtihânları vesîle ittihâz ederek bu tekîfi reddetmiştik."(*)

(*) Harbiyen Mektebinde Hürriyet Mücadalesi - Ahmet Bedevi kuran, Çelkit Mat. İst. S. 152

Aslında Hamdi Çavuş'un Harbokulu gibi rasyonal eğitimyapılan ve "mektepli" subayların "mektebini" oluşturan bu okulun öğrencilerinden yardım istemesi (Sina Akşin'e göre) çelişki oluşturuyordu. Oysa, daha çok kısa bir süre önce Harbokulu'nda Ahrarcı öğrencilere karşı önlem almak için okulun, Avcı Taburları tarafından kuşatılmış olması, Hamdi Çavuş'a bu yönde umut veriyordu. Hamdi Çavuş "Bu okulu bize kuşattırdıklarına göre burada şerîatçı öğrencilerin bulunması gerekir" gibi bir düşünceye kapılıyordu.

Oysa Harbokulu'ndaki Ahrarcı öğrenciler de rasyonalizm'den yana tavır koydukları için kendileriyle çelişmiyor, şerîattan yana bir eylem sergilemiyorlardı. Nitekim Harbokulu, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelmesinden sonra ayaklanmaya karşı faaliyetlere başlayacak, öğrencilerden oluşan birlikler asilerle karşı karşıya geleceklerdi.

Yine de Harokulu öğrencilerinin bu olaydaki tavrıyle Ahrar Fırkası'nın doğal lideri Sabahattin Bey'in politikası birbirine benzer bir portre çiziyordu.

İSMAİL KEMÂL BAŞROLDE

Berat Mebusu İsmail Kemâl, koyu ve sinsi bir Arnavut milliyetçisiydi.

"Müşârünileyhin ilân-ı Meşrutiyet'te vatanı olan Berat Arnavutları tarafından büyük bir ihtirâm ve tazim ile istikbâl edilerek müdâfaa-i hukûkları için mebûsluğu intihâb edilmiş, o günden beri İsmail Kemâl Bey, Meclis'te şiddetli münâkaşalara atılmış." (*)

Nitekim İsmail Kemâl Bey yaptığı kulis faaliyetleri nedeniyle Meclis-i Mebusan'da kendini hissettirmeye başlıyor ve

---

(*) İnkılabı Osmaniden Bir Yaprak - Mevlanzade Rıfat - Mısır 1329-S. 59- Ecode Paris'teki makaleden

geniş bir çevre ediniyordu. Bu arada Ahrar Fırkası'nın Meclis çatısı altında liderliğini yapıyordu. Ayaklanmanın başlamasıyla Meclis-i Mebusan acınacak duruma düşünce İsmail Kemâl bu fırsatı değerlendiriyor, ipleri eline alıyordu.

"Nihâyet Berat Mebûsu İsmail Kemâl Bey, o ihtilâlci, o zeki Ahrâr Fırkası reisi bulunmak ve kıyâm vakaının en müyessir (etkili) âmillerinden olmak hasebîyle meydana atıldı."(*)

İsmail Kemâl Bey'in ortaya atıldığı sırada henüz Harbiye Nâzırı sorunu çözümlenmemişti. İsyancıların baskısı sonucu Harbiye Nâzırı istifa etmiş, yerine o sırada henüz yenisi tayin edilmemişti.

Bunun üzerine İsmail Kemâl, meclis kürsüsüne çıkıp bir konuşma yapıyor ve Amasya mebusu İsmail Hakkı Bey'in Harbiye Nâzırı olmasını öneriyordu.

"Böyle bir zaman-ı cerânda ki kuvve-i icrâîye kalmamıştır. Meclisi-i millîyemez hayât-ı memleketi düşünmeye bilfiil idâre-i hükümeti mevkuten (zamanında) eline almağa mecburdur. Binaenaleyh evvel emirde bu başıboş kıyâm eden askerin dâire-i itaat ve inzibâta idhâli zarûrîdir. Bu da câri dirâyetli bir kumandanla olabilir. Ben rüfekamızdan (arkadaşlarımızdan) Amasya mebusu İsmail Hakkı Bey'in rü'yet ve cesâret-i askerîyesini, hamiyet-i millîye ve muhabbet-i vatanîyesini takdîr edenlerdenim. Mevkuten (geçici olarak) Harbiye Nezâretine ihtihâbını (...)"(**)

O sırada mecliste bulunan üyeler İsmail Kemâl'in bu önerisini onaylıyor, fakat Amasyalı İsmail Hakkı Bey kabul etmiyordu. Gerekçesi de askeri üniformasının üzerinde bulunmamasıydı. Amasya mebusu bir yanlışlığa kurban gidebileceğini söylüyordu.

(*) Age.-S. 53
(**) Age.-S.54

İsmail Kemâl Bey bu kez daha da yukarılardan meseleye çözüm aramayı düşünüyor ve Sultan Abdülhamit ile görüşmek üzere Yıldız Sarayı'na gidiyordu.

Arnavut milliyetçisi Berat mebusu, Sultan tarafından kabul ediliyordu. İsmail Kemâl, Sultan Abdülhamit'ten Kâmil Paşa'nın Sadrazamlığa, Nâzım Paşa'nın ise kabine üyeliğine tayin edilmesini istiyordu.

Bir zamanlar şartlı olarak tahta çıkmayı bile hazmedememiş olan Abdülhamit'e karşı, yapabilecek en büyük küstahlığı yapan İsmail Kemâl, Sultan tarafından refüze ediliyordu. Arnavut milliyetçisinin kendisini tehdit etmesine bile görünürde aldırmayan Abdülhamit, Kâmil Paşa'nın Sadrazamlığını da, Nâzım Paşa'nın Harbiye Nazırlığını da reddediyordu. İsmail Kemâl'in üstelemeleri karşısında, Nâzım Paşa'yı Birinci Ordu (Hassa Ordusu) Kumandanlığına, Mahmut Muhtar Paşa'nın yerine tayin ederek yakasını kurtarıyordu.

Diğer taraftan Abdülhamit, İsmail Kemâl Bey'e, kendisini 31 Mart'ın düzenleyicileri arasında gördüğünü de ihsas ediyordu.

İsmail Kemâl, Yıldız'dan ayrılıp tekrar Meclis-i Mebusan'a dönüyordu. Ancak meclis tam bir keşmekeş içindeydi. Bu arada isyancılar da Meclis Başkanlığı'na, Ahmet Rıza Bey'in yerine İsmail Kemâl Bey'in getirilmesini istiyordu.

"Ahmet Rıza Bey'in nerede bulunduğu ne hâl içinde olduğu meclisce meçhûl idi. Ancak erbâbı kıyâm tarafından katledilmiş olduğu söyleniyordu.

Nihâyet âzâyı mevcûdanın reyi ile riyâsete Berat mebusu Ahrâr Fırkası reisi İsmail Kemâl Bey, o dahi, o ihtilâlci intihâb edildi."(*)

Ancak Ahrarcıların safında görünen İsmail Kemâl Bey,

(*) Age.-S. 62

Başkanlık makamına oturur oturmaz, mürtecilerden yana tavır alıyor ve milletvekillerini de bu yönde hareket etmeye zorluyordu.

"O gün ittihâz edilen (kabul edilen) mukârrerâtın (kararların) en mühimi her mebûs dâire-i intihâbesine (seçim bölgesine) telgrafla 'kıyâm-ı vuku-u askerîyenin (askeri ayaklanmanın) bir fikr-i irticaa mebnî olmayıp matlubât-ı mâkule (mâkul isteklere) ve meşrûiyeye (yasallığa) binâ edilmiş olduğunu ve Kanun-ıEsâsî ile Meşrûtiyet idâresine zerre kadar halel vârâz olmamış bulunduğunu ve mebûsların hayatı fi âmâl Allah hiç târize hedef edilmediğini temîn edip vilâyâtta muhtemel olan heyecânı teskîne gayret edilmesine dâir idi."(*)

Böylece İsmail Kemâl Bey mürteciler safında mücadele ediyor, onların amaçları doğrultusunda kararlar alarak ayaklanmaya destek veriyordu. İsmail Kemâl Bey'in bu tavrı bir bakıma Ahrar Fırkası'nın politikasını da ortaya koyuyordu. Nitekim Ahrar hem İttihat ve Terakki'ye karşı asilerin ezici gücüyle işbirliği yapıyor, hem de Sultan Abdülhamit'e karşı bir tavır sergiliyordu. Ahrar'ın bu tutumu bilâhire Prens Sabahattin Bey'in çıkışlarıyla belirginlik ve canlılık kazanacaktı.

YENİ KABİNE İŞ BAŞINDA

31 Mart'ı 1 Nisan'a bağlayan gecenin en önemli olayı, sadrazamlık görevinin Sultan Abdülhamit tarafından Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin Dahiliye Nâzırı Tevfik Paşa'ya verilmesi oluyordu. Bu son derece önemli bir gelişmeydi. Zira hiç kimse, ayaklanma ortamı içinde böylesine ağır sorumluluk gerektiren sadâret görevini üstlenmek istemiyordu. İstememekte haksız da sayılmazlardı. Zira sadrazam olan kişi ya is-

(*) Age.-S. 63

yana karşı tavır alacak ve boy hedefi olacaktı, yahut isyandan yana bir politika izleyecek ve göz göre göre Meşrutiyet'e, kanun-ı esâsîye (hukuk devleti girişimine) ve çağdaşlaşmaya ihanet eden bir devlet adamı durumuna düşecekti. Buna rağmen Tevfik Paşa, Padişah'ın ısrarları karşısında sorumluluğu üstlenmek zorunda kalıyordu.

"Babanı (Tevfik Paşa'yı) Pâdişâh çağırtmış olduğu için, o sırada sarayda idi. Ben Maslum'a;

- Sadrazam olmuştur, dedim. O müthiş vaziyette babanı Sadrazam görmek bizi çok üzüyordu. Nâile de Londra'ya gidemeyeceği için çok müteessirdi.

Tevfik Paşa sadârete tâyin edilmediği takdîrde bir koyun kurban etmeğe karar verdik."(*)

Binlerce silah sesinin gökyüzünü inlettiği, şehirde eşkiya / asker karmasının kol gezdiği bir sırada, Tevfik Paşa'ya bu görevi vermek için Sultan Abdülhamit hayli uğraşıyordu:

"Pâdişâhın kendisine sadâret makamını kabûl ettirmek için nasıl ricâda bulunmuş olduğunu anlattı. Bir çok defalar kendisini kucaklıyıp öpmüş olduğundan, kendisinden fedâkârlık beklediğini söylediğinden ve bu vazîfe ne kadar ağır olursa olsun her hâlde kabûl edecek kadar merbûtiyetini (bağlılığını) bildiği için o husûsta emîn olduğundan bahsettiğini söyledi."(**)

Buna rağmen Tevfik Paşa bazı konularda sanıldığı kadar kolay teslim olmuyor, Padişah'a karşı direniyordu. Bunların başında da Harbiye ve Bahriye Nâzırlarının kimin tarafından tayin edileceği konusu yer alıyordu. Geçmişte olduğu gibi, bu ortamda bile Padişah aynı konuyu tekrar gündeme geti-

---

(*) 31 Mart Vakası - İsmail Hami Damnişmend - Fatih Yay. İst. 1974-S. 32 (Ali Şevki Berker Bey'in Tevfik Paşa'nınvoğlu İsmail Hakkı Bey'e mektubu)
(**) Age.-S. 36

riyordu.

"Dün akşâm bana Harbiye ve Bahriye Nâzırlarının doğrudan doğruya Pâdişâh tarafından tayin edilmelerini reddetmiş olduğundan (Tevfik Paşa) bahsetmişti. Filhaîika Pâdişâh bu husûsu hattı hümâyûna derc ettirmek istemişti. Fakat pederiniz kat'î surette red etti ve Kanun-ı Esâsî'ye mugayyir (aykırı) olan bu şart ile sadâreti hiç bir zaman kabûl edemeyeceğini söyledi. Pâdişâh müteessir olmakla beraber ısrâr etmedi. Bununla berâber bütün öfkesini Mâbeyn Başkâtibi'nden almaktan da kusur etmedi."(*)

Tevfik Paşa Harbiye Nezâretine getirilen Edhem Paşa'ya, dokunmuyor, Şûrâ-yi Devlet azalarından Hasan Fehmi'yi Adliye Nezâreti'ne kaydırıyordu. Hasan Fehmi'yi nâzır yapmadan önce bu nezâreti İsmail Kemâl Bey'e teklif ediyor, fakat İsmail Kemâl "Nâzır olmak için ihtilâl yaptı" diye suçlanmaktan çekinerek öneriyi reddediyordu.

"O sırada huzurda bulunan Hüseyin Hilmi Paşa da babandan Sadâret teklîfinin her hâlde kabûlünü ricâ etti. Baban bu kadar ricâları kabûl etmesini istedi. Fakat o, yeni kabinede herhangi bir vazîfe kabûl etmekle hayatını tehlikeye atmış olacağından bahsederek itirâz etti."(**)

Böylece tesbit edilerek 1 Nisan 1325 (14 Nisan 1909) günü açıklanan kabinede şu Nâzırlar yer alıyordu.

Sadrazam	: Tevfik Paşa
Şeyhülislâm	: Ziyâeddin Efendi
Dahiliye Nâzırı	: Adil Bey (Vek.) Rauf Paşa
Hariciye Nâzırı	: Rıfat Paşa
Harbiye Nâzırı	: Edhem Paşa
Bahriye Nâzırı	: Emin Paşa

(*) Age.-S.36

(**) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi - Ali Cevat Beyin Fezlekesi - Faik Reşit Unat - TTK Ank. 1960-S. 191)

Adliye Nâzırı	: Hasan Fehmi Paşa
Şûrâ-yi Devlet Reisi	: Zihni Paşa, (15 Nisan) Raif Paşa
Ticaret ve Nafıa Nâzırı	: Gabriel Noradonkyan Efendi
Maliye Nâzırı	: Nuri Bey
Maarif Nâzırı	: Abdurrahman Şeref Bey
Orman, Maden ve Ziraat Nâzırı	: Mavro Kordato Efendi
Evkaf Nâzırı	: Halil Paşa (*)

1 Nisan 1325 (14 Nisan 1909) günü Sadrazam Tevfik Paşa Babıali'de büyük bir törenle karşılanıyor, sadâret makamında ve salonunda asi askerler kendisini hazırola geçerek selamlıyorlardı. Daha sonra Mâbeyn Başkâtibi kendisine Sultan Abdülhamit'in fermânını teslim ediyor, o da sadâret kâtibi Ali Fuat (Türk geldi) Bey'e vererek okutuyordu. Daha sonra kabine açıklanıyor ve Tevfik Paşa kabinsi işbaşı yapıyordu. Birinci Tevfik Paşa kabinesi 30 Nisan 1909'a kadar görev yapacak, daha sonra düşecek ve bazı değişikliklerle 1 Mayıs 1909 günü ikinci kez kurulacaktı.

TAŞKIŞLA'DA DURUM
(Aziz Bey'in Raporu)

Dördüncü Avcı Taburu ayaklanırken Kolağası Aziz Bey'in Komutasındaki Üçüncü Avcı Taburu isyana katılmıyordu. Üçüncü Avcı Tabur Komutanı daha sonraki gelişmeleri raporuna şöyle kaydediyordu.

(31 Mart) Gündüz saat bir : İstanbul'dan tüfek sesleri işitiliyordu. Aynı zamanda bir haber; kıtaatı asîye Taşkışla'ya hücum edeceklermiş. Bunun üzerine Paskalya münâsebetiy-

---

(*) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi - Ali Cevat Bey'in Fezlekesi - Faik Reşit Unat - TTK. Ank. 1960.S. 191

le Beyoğlu'na devriye suretiyle dağılmış olan Tabur'un askerini toplamak ve Galatasarayı'nda bulunan Birinci Bölük, bir tâciz vukuunda ora karakolu ile mekteb bahçesini işgal ederek asîlere karşı ateş etmek emrini Birinci Bölük'ten Mülâzımevvel İsmail ve Üçüncü Bölük'ten İbrahim efendiler vasıtalarıyla gönderdim. İbrahim Efendi dağılan kuvvetleri Taşkışla'ya getirdi. İsmail Efendi Galatasarayı'ndaki Bölüğüne giderek askere hakikati anlattıktan sonra iştirâk edip etmeyeceklerini sorar. Yemin ederek hiç bir vakit böyle bir edepsizliğe iştirak etmeyeceklerini, zâbitlerinin emirlerinden ayrılmayacaklarını söylerler.

Taşkışla ve Dördüncü Bölük Kumandanı Esat Bey Kışlayı müdâfaa ve icâbında büyük kuvvetle hareket etmek için itfaiye Taburu'nu celbetmiş, Kışla etrâfında bir çok yerleri işgal ettirmişti. Sâir kıtaât da ihtiyât olarak melhûz (muhtemel) olan hücûmu bekliyordu.

(31 Mart) Saat beş: Hücûm haberi adem-i sâhte tezâhür etti. İtfaiye Taburu asîlere iştirâk için Kışla'yı terketti. Bunlara Yedinci Alay'dan Nümûne Taburu'ndan bir çok asker de katıştı. Kışla kapıları muhâfızlar tarafından bırakıldığından eski zâbitân ve hafiyeler girmeye başladı. Taburu bu hâlden kurtarmak için Taksim Kışlası meydanı ve civar binâları işgal etmek ve yahut bir istikamet-i hareket göstermek için Kışla kumandanına bildirdiğini beyânla umûmî bir hareket yapmak memûl olduğundan emre intizâr etmek tavsiyesinde bulundu.

(1 Nisan) Saat gece bir : Süngü takmış Tabur derhâl Üçüncü Avcı'yı çevirmek istemiş ise de Tabur derhâl silâha davrandı. Adetâ yol açarak Taşkışla'ya girdi. Tabura teşekkür ettim. Ertesi gün Meclis-i Mebûsân önüne gidip olan rezâletleri seyir etmek için izin verdim. Bundan maksadım geceleyin tevkifât netîcesinde Tabur Kışla'yı terketmek isterse yine bir emir üzerine idi.

(1Nisan) Gündüz : Etrâd mezûn (izinli) oldukları hâlde Kışla'yı terketmedi."(*)

SELÂNİK

Üçüncü Avcı Taburu Kumandanı Mümtaz Kolağası Aziz Bey'in raporunda dikkat çekici bir ibare yer alıyordu. Bu satırlar raporun "(31 Mart) saat altı" ile ilgili bölümündeydi.

Saat altı : Bir emir gelince Tabur'un Kolağası ile Mülâzım Arif Efendi'yi Fırka Kumandanı'na gönderdim. Bir saat sonra avdetlerinde Kumandanın teşekkürâtıyla berâber Üçüncü Ordu'dan İstanbul'a doğru Dokuz Tabur'un hareket ettiklerini Üçüncü Avcı'nın da intizâr etmesi lâzım oluğunu teblîğ ettiler. (Mevlânzâde Rıfat'ın notu: Kumandanın böyle bir haber alabilmesine vakit olmamıştır. Bu teblîgat o zaman için tahmînî olsa gerekti.) (**)

Daha önce Hüseyin Cahit Yalçın'ın açıklamasıyla Fırka Kumandanı'nın 31 Mart günü 3'üncü Ordu'dan taburların geleceğini açıklaması önceden yapılan bir planın, ayaklanmanın başlamasıyla birlikte uygulanmaya konulduğunu gösteriyordu. Nitekim İstanbul üzerine "Meşrutiyet Ordusu"'nun gönderilmesi ile ilgili gelişmeler 1 Nisan 1325 (14 Nisan 1909) günü Selânik'te cereyan ediyordu.

Selânik o gün İstanbul'daki gelişmeleri iki kanaldan, sivil ve askeri kanallardan öğreniyordu. Muhtemel bir üçüncü kanal da Ordu Müfettişi Mahmut Şevket Paşa idi.

Sivil kanaldan haberleri İttihat ve Terakki Genel Sekreteri Mithat Şükrü (Bleda) izliyordu:

"Selanik'te Müftüzâde İbrahim Bey'in konağında bulun-

(*) İhtilali Osmaniden bir yaprak Mevlanazade Rıfat Mısır 1329 S.83
(**) Age

duğum sırada 31 Mart hâdisesini öğrendim. Bir sabah beni erken uyandırarak 'Sizi telgraf memuru görmek istiyor' dediler.(...) Aşağı indim, telgraf memuru tanıdığım bir gençti. Vakitsiz rahatsız ettiği için özür diledikten sonra akşâmdan beri İstanbul'dan bir tek telgraf alamadıklarını, sorulan şeylere cevâb verilmediğini, yani İstanbul ile Selânik arasında hatların işlemediğini söyleyip 'Herhâlde olağanüstü bir şeyler oluyor ki bu kadar uzun süre hatlar çalışmıyor', dedi." (*)

Mithat Şükrü Bey bunun üzerine Serez Mutasarrıflığından tanıdığı ve güvendiği Edirne Valisi Reşit Paşa ile telgraf teması kuruyordu.

"Selânik'teki durumu anlattım ve 'Olan bitenden haberiniz var mı?' diye sordum. Paşa telgraf görüşmelerinin kesildiğini bildiğini ve Edirne'nin de aynı durumda olduğunu söyledi."(**)

Bunun üzerine Selânik ve Edirnedekiler İstanbul'dan gelecek treni beklemeye koyuluyorlardı. Nihayet tren Edirne'ye geliyor, Vali Reşit Paşa durumu öğreniyor ve Selanik'e bildiriyordu.

"Paşa makine başına geldiğinde bana şu haberi verdi.

-İstanbul'da askerî isyân var. Mektepli zâbitleri ve bir takım masûm kişileri sokaklarda öldürüyorlar, şerîat istiyorlarmış."(***)

Mithat Şükrü durumu öğrenince hemen Akaretlerdeki Askeri Kulübe gidiyor, burada Üçüncü Ordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa'yı buluyordu. Bunun üzerine Mahmut Şevket Paşa derhal kurmaylarını çevresinde toplayıp durumu görüşmeye başlıyordu. Mahmut Şevket Paşa, Sultan Abdülhamit'in sevdiği ve ödüllendirdiği bir subaydı. Onun tarafından Avru-

---

(*) İmparatorluğun çöküşü Mithat Şükrü Belida Remzi Kitabevi İst. 1979 S. 66
(**) Age
(***) Age

pa'ya gönderilmiş, yıllarca Almanya ve Fransa'da kalmıştı. Bu nedenle de batı düşünce ve yaşam tarzını özümlemişti. Kesinlikle çağdaşlaşmadan yanaydı. İttihat ve Terakki örgütüne girmemişti. Ama örgütün temel ilkelerine ilgi ve sempati besliyordu. Nitekim Avcı Taburlarını yolcu ederken bu tavrını açıkca ortaya koymuştu:

"Üçüncü Avcı Tabur'u Selânik'ten hareket ederken Mahmut Şevket Paşa Tabur'un karşısına geçti. Parlak ve heyecânlı bir nutuk söyledi ve bu nutkunu bilhassa şu sözlerle bitirdi.

-İstanbul'daki vazîfeniz pek mühimdir. Bunu şimdiden düşünmelisiniz ve ona göre vatanın mârûz kalabileceği tehlikeleri gözönünde tutmalısınız. Siz sâdece asker değil aynı zamada hürriyetin de nigehbânısınız (bekçisisiniz). "(*)

Mahmut Şevket Paşa'nın hitabettiği Üçüncü Tabur olayların dışında kalıyor, isyana katılmıyordu.

Mahmut Şevket Paşa Birinci Ferik (Orgeneral) olmasına rağmen, diğer yüksek rütbeli Osmanlı subayları gibi muhafazakâr değildi. Aydın ve Meşrutiyet yanlısıydı. Ancak, radikal düzen değişikliğine, anarşiye ve ordunun politikaya bulaşmasına da karşıydı. Onun bu özellikleri, 31 Mart Olaylarını yönlendirici nitelikte etkileyecekti.

Askeri kanada ise irticai isyan haberini Rahmi Bey bildiriyordu. İkinci Redif Tümeni Komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa aldığı telgrafı Kurmay Başkanı Mustafa Kemâl Bey'e uzatıyordu. Telgraftaki mesâj çok kısaydı.

"Adadayız ve cümlemiz sıhhatteyiz."(**)

Bu mesajı alan Tümen Komutanıyla Kurmay Başkanı Üçüncü Ordu Komutanının yanına gidiyorlardı.

(*) Mahmut Şevket Paş - Ziya Şakir (Soko) - Fuat Gücüyener Tarih Es. Ser. İst. Ahmet Sait Mat. S. 46

(**) Atatürk, Hayatı ve Eseri - Hikmet Bayur, Ank. 1963-S. 35

Üst düzeyde yapılan olağanüstü durum toplantısında oy birliği ile ortak bir karar alınıyordu. Bu karara göre bir ordu hazırlanacak ve bu ordu İstanbul'a giderek isyanı bastıracaktı. Gönderilecek ordunun Komutanlığına ise İkinci Redif Taburu Komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa tayin ediliyordu.

Hüsnü Paşa aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti Genel Sekreteri Rahmi Bey'in de kayınpederiydi. (*)

Ancak para sorunu vardı. Üçüncü Ordu Komutanı Birinci Ferik Mahmut Şevket Paşa (sonradan çok eleştirilere hedef olan) şu çözümü buluyordu.

"Fakat Hareket Ordusu'nun ihtiyâçlarını temîn etmek için Üçüncü Ordu'nun kasasında kâfî derecede para mevcût değildi. Mahmut Şevket Paşa, bu Ordunun bir an evvel İstanbul kapılarına dayanabilmesi için, refîkasının bir kaç bin liradan ibâret olan servetini bu uğurda fedâ etmekten çekinmedi."(**)

Ancak teşkil edilecek Ordunun ekonomik kaynakları, Mahmut Şevket Paşa'nın olanaklarıyla sınırlı kalmıyordu.

Ordu'nun gönderilmesi kararı alındıktan sonra bir miting düzenleniyordu.

"31 Mart sene 325 vaka-i irticâîyesi üzerine müşârünileyhin Mahmut Şevket Paşa tarafından vuku bulan tekâlif ve muvâfakata mebni (dayanarak) 1 Nisan Çarşamba günü Selânik'te 11 Temmuz Meydanı'nda büyük bir miting akdolunmuş (düzenlenmiş) olup ve mahâl-i muhtelîfeye mensûb binlerce gönüllü arz-ı hizmet ve fedâkârî etmişlerdir."(***)

Bu miting iki bakımdan yararlı oluyordu. Öncelikle İstanbul'daki çağdaşlaşma hareketi buradaki çeşitli halk unsurlarının üzerinde tepkiye varan hoşnutsuzluk yaratıyordu. Bu he-

---

(*) İmparatorluğun çöküşü Mithat Şükrü Bileda Remzi Kitabevi İst. 1979 S. 67
(**) Mahmut Şevket Ziya Şakir Fuat Gücüyener Met. Tarih Es.Ser. S. 47
(***) Mücahiti Hürriyet Mahmut Şevket Paşa Hareket Ord. İst. 1327 S.12

yecan, hazırlanan Ordu'ya gönüllü yazılanların sayısının artmasına yolaçıyordu. Buna paralel olarak Selânik'teki aydın ve varlıklı girişimcilerin, hazırlanan Ordu'yu maddi bakımdan desteklemelerine neden oluyordu.

Kaldı ki miting, tansiyonu yükseltmesi bakımından hayli başarılı sonuçlar doğuruyordu.

"11 Temmuz alanında yapılacak toplantı için sokaklara tellâllar çıkartıldı, böylece toplanan 20-30 bin kişilik bir kalabalık önünde Yeni Asır gazetesi başyazarı Fazlı Necip Bey, müderris Recep, Avdül (Arnavutça), Tomak (Bulgarca), Karaso (Türkçe ve Musevice), Kurki Apuno (Ulahça) efendiler tarafından konuşmalar yapıldı. Söylevler 'Silâh başına, arş İstanbul'a diye bitti. Bunun üzerine ihtiyât ve redif askerleri silahlarını almağa giderken, bir çokları gönüllü yazıldılar."(*)

Diğer taraftan Manastır'da ordu harekete geçiyor, Ohri Milli Taburu Resneli Niyazi Bey Komutasında hazırlıklarını tamamlıyor, Arnavut Başkım Kulübü de telgraflarla kendi yandaşlarını örgütlüyordu. Serez'de yedekler ve silah altındakiler Miralay Hasan İzzet Bey Kumandasında toplanırken Müslüman askerlere Rum ve Bulgar gönüllüleri de katılıyordu. Bulgar komitacıları Paniçe ve Sandanski de İstanbul'a yürüyecek Ordu'ya adamlarıyla birlikte katılıyorlardı.(**)

Nihayet askerler trenlere bindirilerek İstanbul'a doğru yolcu ediliyordu.

"Selânik'ten ilk hareket-i askerîye Nisan'ın ikinci Perşembe günü akşâmı bindiriliyordu."(***)

İstanbul üzerine hareket başlarken, bu Ordu'ya "Hürriyet Ordusu" adı veriliyordu. Ancak, Hüseyin Hüsnü Paşa'nın Kur-

---

(*) 31 Mart Olayı Sina Akşin Sinan Yay. İst. 1972 S. 98
(**) Age. S. 98
(***) Mücahidi Hür. Mahmut Şevket Paşa Hareket Ord. İst. 1327 S. 12

may Başkanı Mustafa Kemâl bu adı değiştiriyordu.

"Giden birlik için önce 'Hürriyet Ordusu' adı ileri sürülmüş, ancak Mustafa Kemâl bütün orduların hürriyet ordusu olduklarını söyleyerek 'Hareket Ordusu' adını seçmişti."(*)

Artık tarihsel olgu gereğini yapıyor, "Çağdaşlaşma - Taassup Çatışması" bir kez daha silahlı hesaplaşmaya doğru hızla yol alıyordu. Bu çatışmayı durdurabilecek o sırada hiç bir güç ve hiç bir olanak yoktu. Olamazdı da... Zira ikilemin doğası buydu.

Bölünmek ve kan dökmek...

PRENS SABAHATTİN... VE BİR SUBAYIN LİNÇ EDİLİŞİ...

"Gece saat beşte Ayasofya meydanından dehşetli silâh sesleri işitilmeye başlanmıştı. Şeyhülislâm Efendi'nin nasihâtleri, İsmail Kemâl Bey'in telkînleri, Seraskerliği derûhte eden Müşir Edhem Paşa'nın teblîğleri para etmiyordu. Asker maksadına nâil olduğundan, şenlik manâsında ateş ediyormuş. Evvelemirde buna hüküm vermek mümkün değildi. Silâh sesleri bir muhârebeyi andırıyordu. (...) Bu düşünceler saat yediye kadar devâm etti. O sırada Beşiktaş'ta evlerden bazılarından da silâh atılmaya başlamıştı."(**)

31 Mart (1325)'ı 1 Nisan (1325)'a bağlıyan gece İstanbul adeta dehşet saatlerini yaşıyor silah sesleri, haykırışlar, yol kesmeler ve tehdit İstanbul halkını yıldırıyor, korkutuyor, sindiriyordu. Kentte yasa üstünlüğü, kolluk güçlerinin etkinliği veya herhangi bir otorite yoktu. Hatta evine giderken Sadrazam Tevfik Paşa'nın bile yolu kesiliyor, asiler tehditkâr tavır-

---

(*) Atatürk Hayatı ve Eserleri Hikmet Bayur Ank.. 1963 S. 35

(**) Hayat Tarih Mecmuası - Agustos 1966 - Sayı 7- S.22

larla asayişi sağlamaya çalıştıklarını söylüyorlardı.

Paşa da onlara **"Allah razı olsun"** diyordu.

Bu arada ayaklanmadan çıkar sağlamak isteyen siyasal odakların faaliyetleri de durmaksızın sürüyordu. Bunlardan biri de doğal olarak Prens Sabahattin Bey'di.

Prens o sırada annesinin Kuruçeşme'deki yalısında oturuyordu. Kuruçeşme karakol subayı ayaklanma haberini duyunca hemen yalıya gidiyor ve Sultan Abdülhamit'in yeğeni olan Prens Sabahattin Bey'e olayı haber veriyordu.

"Prens, askerlerin Sultan Abdülhamit tarafından alâka izhâr ettiklerini öğrenince hemen istinbota binerek Heybeliada'da oturan Avnullah Korveti Süvârîsi Enver Bey'in ziyâretine gitmiştir."(*)

Sultanzâde Sabahattin Bey, Korvet Süvârîsi Enver Bey'den, Sultan Abdülhamit'i hal etmelerini istiyordu. Bu istek son derece anlamlıydı. Zira sokakta asi askerler her türlü rezaleti yaparken Prens Sabahattin Bey bunu bir kenara bırakıyor, Abdülhamit'in alaşağı edilmesi için faaliyette bulunuyordu. Bunun nedeni kuşkusuz, Prens'in"politika hayatındaki" en büyük engel olarak Abdülhamit'i görmesiydi. Bir başka neden de İngiltere'nin bu eğilimde olmasıydı. Senaryoya göre isyan vesile edilerek Abdülhamit alaşağı edilecek, yerine sembolik bir Padişah (muhakkak ki Mehmet Reşat) oturtulacak ve fakat Meclis-i Mebusan'da etkin güç Ahrar Fırkası olacaktı. Böylece parlamentoya dayalı Meşrûti Monarşi (İngilteredeki gibi) tesis edilecekti.

Sonunda gerçekten de böyle olacaktı. Ancak bir farkla... Ahrar'ın yerini İttihat ve Terakki'nin, İngiltere'nin yerini ise Almanya'nın almasıyla...

(*) İnkılab Tarihimiz ve Jön Türkler Ahmet Bedevi Kuran- Tan Matbaası-İst. 1945.-S.279

O sırada Prens Sabahattin yine de Korvet Süvârîsinden dayısının alaşağı edilmesini istiyordu.

Enver Bey, bu işi kendisinin tek başına başaramayacağını belirtiyor ve diğer harp gemilerinin süvârîleriyle bir toplantı yapmayı öneriyordu. Böylece birlikte, Beşiktaş önünde demirli bulunan Hamidiye Kruvazörüne geliyorlardı.

Aslında donanmadaki erat (bahriyeliler) Meşrutiyet konusunda pek de olumlu ve samimi davranmıyordu. Nitekim 31 Mart Olayı'ndan on gün önce Mesûdiye zırhlısındaki ateşçiler, subaylarını dinlemiyerek onlara karşı geliyor ve mahkeme önüne çıkarılıyorlardı. Olay, gemi Süvârîsi Hakkı Bey ile Rauf Bey (Orbay) tarafından tahkîk ediliyor, bilâhire divân-ı harbe yansıtılıyordu.

31 Mart günü ayaklanma ile ilgili söylentiler, gemilere kadar ulaşıyordu. Bunun üzerine Rauf Bey, Bahriye Nâzırı Topçu Rıza Paşa'nın Salacak iskelesinin yanındaki evine gidiyor, burada Donanma Amirâli'nin vurulduğunu öğreniyordu.

O sıralarda Boğaziçi'nde, Yalova vapuruyla asilere katılmak amacıyla İstanbul'a inen isyancı askerler, Beşiktaş önlerindeki gemilerin yanından geçerken, havaya ateş ederek onları ayaklanmaya katılmaya çağırıyorlardı.

Bunun üzerine Rauf Bey topları doldurtuyor ve herhangi bir saldırıya karşı önlem alıyordu.

Bu aşamada Prens Sabahattin donanmanın önde gelenleriyle toplantı yapıyordu. Enver Bey ile Sabahattin Bey ada önünde demirli bulunan Hamidiye'nin Süvârîsi Vasıf Bey ile Âsârı Tevfik'in Süvârîsi Ali Kabûli Bey de katılıyorlardı.

"Hamidiye Süvârîsi Vasıf Beyle - sonra paşa olmuştur - görüşülmüş ve neticede Vasıf Bey 'İsyân hareketi Meşrutiyet aleyhine bir cereyân alırsa diğer arkadaşlarla görüşüp mutâbık kaldıktan sonra müştereken Yıldız sarayını topa tutar ve yakarız.' cevâbını vermiştir."(*)

Prens Sabahattin bu cevabı alınca rahatlıyor ve dinlen-

(*) İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler A. Bedevi Kuran İst. 1945 S. 279

mek üzere yalıya gidiyordu. Fakat olayların tırmandığı ve Çatalca'daki birliklerin de İstanbul'a gelerek asilere katıldıkları haberi alınınca Sabahattin Bey yeniden telaşlanıyordu. Bunun üzerine hocası Emin Efendi ile Fazlı Bey'i İstanbul'a, durumu incelemeye gönderiyor ve Meşrutiyet'in tehlikeye düştüğünü hissetmeleri halinde Hamidiye Kruvazörüne giderek Vasıf Bey'in sözünde durmasını sağlamalarını istiyordu. Nitekim bu iki kişi Vasıf Bey'e gidiyor ve müdahale talebinde bulunuyorlardı. Fakat Vasıf Bey **"Sabah olsun, arkadaşlarla da görüşelim, hemen harekete geçeriz"** diyerek vakit kazanıyordu.

Ancak bu süre içinde 31 Mart Olay'nın en büyük faciası yaşanıyor ve Ali Kabûlî Bey, Sultan Abdülhamit'in gözleri önünde linç ediliyordu.

Çarşamba günü, yani 1 Nisan'da kentte başıboş dolaşan asiler, gruplar halinde "Pâdişâhım çok yaşa" diye bağırarak ve havaya ateş ederek Yıldız Sarayı'na gidiyorlardı. Yıldız Sarayı'nın bahçesine giren asileri pencereden izleyen Sultan Abdülhamit (güya) zorunlu olarak selamlıyordu.

Aynı tablo 2 Nisan günü tekrarlanıyordu. Yıldız Kasrı'nin önünden büyük bir gürültü geliyordu.

"Zât-ı hümâyûnları da merdivenlerden çıkıyorlardı. Bana dediler ki 'Askerler bir binbaşı getirmişler. Yıldız'ı topa tutacakmış.'Zât-ı şâhâneleri doğruca mûtâd vechile pencerenin önüne gittiler. Ben de pencereyi açtım ve karşılarında divân durdum."(*)

O sırada toplanan kalabalığın arasında halk ve bahriyelilerle birlikte Seryâver Şakir ve İkinci Fırka Kumandan Muavini Veli Paşalar da bulunuyordu. Abdülhamit Şakir Paşa'ya "Ne istiyorlar" diye soruyor, bunun üzerine biri tüfekli diğeri tüfeksiz iki asker pencerenin önüne gelerek bilgi veriyorlardı.

(*) İkinci Meşrutiyetin ilanı ve 31 Mart Hadisesi F. R. Unat 1960 S. 59

Kendilerinin rütbe terfiinden ve maaştan yoksun bırakıldıklarını, ayrıca İstabul'u topa tutacağı için zararsız hale getirdikleri Peyki Şevket gemisinin Süvarisi Ali Kabûlî Beyi getirdiklerini söylüyorlardı. Bunun üzerine Abdülhamit, Binbaşı'nın emri kimden aldığını soruyor, askerler aynı anda hep birlikte konuştukları için bir şey anlaşılamıyordu. Abdülhamit elini göğsüne koyarak "O adamı bana teslîm edin. Ben tahkîk ederim" diyor, ayrıca Ali Kabûlî Beyin karakola götürülmesini istiyordu,

"Odalarına girer iken, 'Efendimiz yoruldunu', demekliğim üzerine, 'Maşallah! Bizi topa tutacaklar, diyorlar, sormayalım mı?' buyuruyorlar."(*)

Bu sırada karakol ile saray arasında bir kargaşa oluyor, asiler süngü ve kasaturalarla Ali Kabûlî Bey'in üzerine saldırıyordu. Padişah'ın oturduğu yere çok kısa bir mesafede cereyan eden bu olay sırasında Peyki Şevket savaş gemisinin süvârîsi linç edilerek feci şekilde öldürülüyordu. Kanlı olay orada bulunan herkes gibi Başkâtip Ali Cevat Bey'i de sarsıyordu. Başkâtip katillerin yakalanması için sesini yükseltince ilk tepki Sultan Abdülhamit'ten geliyordu.

"Başkâtip ne bağırıyorsunuz? Bu asî herifleri bizim aleyhimize döndüreceksin."(**)

Daha sonra linç ve ölüm haberini Padişah'a Şakir Paşa bildiriyordu.

Binbaşı Ali Kabûlî gerçekten Yıldız'ın bombalanması girişimiyle bağlantılıydı. Ancak Abdülhamit onu bu işe kimin teşvik ettiğini o sırada öğrenemiyordu. (Hiç bir zaman da öğrenmiyecekti.) Ali Kabûlî'nin linç edilmesi belki de Sabahattin Bey için büyük şans oluyordu.

(*) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi - Ali Cevat Beyin Fezlekesi - Faik Reşit Unat - TTK Ank. 1960-S.59
(**) Age.S.60 -61

Oysa bu, Prens Sabahattin'in ilk girişimi değildi. Prens daha önce de ayaklanma ile ilgili girişimde bulunmuş, hatta Şehzade Mehmet Reşat Efendi'den para almaya çalışmıştı. Kaldı ki tahta **"Meşruti Monarşi'ye uygun"** sembolik bir padişah çıkarmayı planlayan Sabahattin Bey'in Mehmet Reşat ile temas kurması son derece doğaldı.

"Yalnız kalmaklığımız için böylece tembih ettim.

Sabahattin dedi ki:

İttihâd ve Terâkkî Cemîyyeti gayet mâhirâne ve esrârengiz bir takım oyunlar oynuyor. Belki bir ihtilâl çıkaracak ve bir çok kan dökecekler. Ve bu ihtilâl sonucu Abdülhamit'i hal ederek sizin (Mehmet Reşat) hakkınızda yapacakları muâmeleyi henüz bilemezsem de behemehâl Yusuf İzzettin Efendi'yi tahta geçirecekler. Bunun için arkadaşlarımla inceden inceye müzâkere ettim, nihâyet sizi tahta çıkarmak için çâreler düşündük. Henüz daha uygun vakit vardır. İhtilâl 10-15 günden evvel olmaz. İhtilâlin önlenmesine çâre bulmak mümkün değilse de sizin hayatınızı ve hukukunuzu muhâfaza etmek çâresini bulduk. Bu kabil olacaktır. Fakat biraz paraya ihtiyaç vardır."(*)

Prens Sabahattin, Mehmet Reşat'tan binlerce lira almak istiyor fakat başaramıyordu. Mehmet Reşat Prens Sabahattine güvenmiyor, kendisine bir oyun oynanmasından korkuyordu. Fakat nihayet ayaklanma başlıyordu.

"İşte Prens Sabahattin Bey'in hâli... Filhakika bir kaç gün sonra 31 Mart Vak'ası patladı. İhbâr olunan ihtilâl baş gösterdi. Bu vak'a bir iki gün için beni düşündürdü. Fakat meselenin rengi anlaşıldı. Daha ilk günü ihtilâlin İttihat ve Terakki tarafından değil, bilâkis Sabahattin'in taraftarları tarafından ter-

---

(*) 31 Mart İsyanı - Eçvet Güresin, İst. 1969- Habbora Yay, S. 88, 89

tiplenip yapıldığına muttali olmuştum. Demek oluyordu ki, Sabahattin Bey, benden çarpacağı 50 bin lirayı ihtimal ki, kısmen bu ihtilâl için sarfedecekti."(*)

Sultan Mehmet Reşat'ın tesbitleri doğruydu. Gerçekten de Prens Sabahattin'in asilerle olan münasebetleri son derece olumluydu. Buna karşılık Sultan Abdülhamit'i sadece hal etmek değil, topa tutup öldürtmek konusunda da sabırsız davranıyordu. Onun bu sabırsızlığının faturasını ise Ali Kabûlî Bey, yine Prens'in kışkırttığı adamların elinde can vererek ödüyordu. Zira Prens Sabahattin, Ali Kabûli Bey'i linç eden askerlere seslenebilecek kadar kendini onlara yakın hissediyordu.

31 Mart Ayaklanması sırasında Prens Sabahattin Bey iki bildiri yayınlıyordu. İki bildiri ulemaya, ikincisi ise asi askerlereydi.

Prens Sabahattin Bey ulemaya şöyle sesleniyordu:

"Çalışın; bugün her zamandan ziyade çalışan ki ehli İslam zulme alet olmak ihtimâlinde büsbütün kurtulsun, bundan böyle uhuvvet ve fazîletten başka bir maksat takip etmesin."(**)

Sabahattin Bey asi askerlere de şöyle hitap ediyordu:

"Peygamberimiz 'Ben dünyaya güzel ahlakı tanıtmak için geldim' buyuruyor. Kur'an-ı Kerîmimiz de' adalet ve iyilik' emrediyor. Demek ki dinimize uygun bir fetvayı şer'i olmadan hiç bir ferdin canına değil, kılına dokunmaya hakkımız yoktur. Vatana hâinlik edenleri şerîatin emriyle kanun cezâlandırır. Bunun icrâsı ise milletin ittifâkıyla yalnız hükümete bırakılmıştır. Başka türlü hareket edersek şerîat nazarında katil oluruz. (...) O hâlde hiç kimseyi incitmeyin! Derhâl zâbitlerinizle barışın, kucaklaşın ve emirlerine itaat edin!"

(*) Age.S.93. Mehmet Reşat'ın Galip Pasinler'e anlattıkları

(**) İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler - Ahmet Bedevi Kuran - Tan Mat. İst. 1945-S.280

TEPKİLER VE ANADOLU'DA 31 MART

İstanbul'da cereyan eden olaylara karşı çeşitli çevreler tarafından İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin görüşleri doğrultusunda, olaylara karşı olumsuz tepkiler dile getirilirken, olumlu bazı tepkilere de rastlanıyordu.

İttihatçı kesim ile bu kesime sempati duyan çevreler tepkilerini telgraflar çekerek dile getiriyorlardı. Padişah'ı hedef alan ve olaylardan Abdülhamit'i sorumlu tutan telgraflar çoğunluktaydı. Bu tepkiler "Meşrutiyet'in yok edilmesi ve yeniden istibdâd rejiminin tesîs edilmesi" endişesinden kaynaklanıyor, özellikle gayrımüslim unsurlar, Padişah'ı fütursuzca tehdit etmekten kaçınmıyorlardı. Bunların başında ise Bulgarlar geliyordu.(*)

"Hakipay-ı şâhâneye

Bu kere kanun-ı esâsîmize vuku bulan taarruz istibdâdın iâde ve idâmesini göstermekle bütün vatadaşlarımızla birlikte olarak ilân olunan hürriyetin istirdâdı (geri alınması) uğrunda can ve kanlarımızı fedâ etmeye hâzır olduğumuzu kat'î bir sûrette beyân ederiz.

Bulgar Müttehid-i Millî

Fırkasının Merkez-i Umûmîsi (*)

Aynı gün yani 2 Nisan 1325 (15 Nisan 1909) günü Avrethisar telgrâfhanesinden daha sert üslupta yazılmış bir başka telgraf çekiliyordu.

"Huzûr-ı Pâdişâhi'ye

Bu kerre Meşrutiyet'e muhâlif, gayrimeşrû olarak teşkîl olunan kabineye itimâdımız olmadığından bu kabineyi kat'îyyen tanıyamıyacağımız gibi, ettiğimiz ahd-ü misâk (anlaşma

---

(*) Age.-S.280

(**) 31 Mart Vakası İsmail Hami Danişment 1961 İst. S. 35-36

yemini) üzerine Meşrutiyet'in hilâfına vukua gelen her türlü ahvâle karşı bütün kuvvet ve mevcûdiyetimizle müdâfaaya tekrâr yemin ettik. Şâyet Meclis-i Mebûsân'ın itimâdına mazhar olan bir kabine mevki-i iktidâra getirilmezse zât-ı şâhânenizi bir hükümet-i meşruta Pâdişâhı olarak tanımayacağımız gibi umûm ahâlî ve ordu ile İstanbul'a hareketimiz mukarrer olan mebuslarımıza vuku bulan taarruzâttan dolayı lâzıme-i adâletin icrâsını şiddetle istediğimizden akşâma kadar cevâba muntazır olduğumuz mârûzdur."

Kılkış Bulgar Demokrat Kulübü

Kılkış Bulgar Meşrutiyet Kulübü (*)

Bunlara paralel olarak kendi adlarına telgraf çekenlere de rastlanıyordu.

"Atabe-i Senîyye-i Hilâfetpenâhîye

Vekillerimizin itimât ettiği kabinenin ıskatı (düşürülmesi) ve yerine gayrımeşru ve cinâyetle mülevves (kirletilmiş) bir kabinenin teşkîli Kanun-ı Esâsî ahkâmına ve Meşrutiyet'e külliyen muhâliftir. Bu hâl-i menhûs (uğursuz durum) istibdâdın iâde edildiğine delâlet eder. Bu kabinenin yerine mebûsânımızın itimâd ettiği kabinenin hemen yeniden teşkîli ve aksi hâlde umûm Osmanlılar ve muhterem askerimizle birlikte İstanbul'a hareket olunarak Meşrutiyetimizin idâmesi uğrunda kanlarımızın son damlasına kadar akıtılması azm-i kat'îsindeyiz.

Usturumcalı Timur, Haşim, Yusuf,

Rum Metropolidi Lirasım,

Musevî Cemaât Reisi Mişon Kohen"(**)

İlk bakışta çeşitli din ve asillerden kişilerin Padişah'a tehdit telgrafı ulusal gururu yaralayıcı bir nitelik taşıyordu. Ancak bu telgrafların bir başka anlamı da, Osmanlı bireylerinin ilk-

---

(*) (**) Age31 Mart Vakası - İ.H. Danişmaend - Yeni Mat. 1961 - İst. S. 35

kez Padişah'a karşı gelerek parlamenter sistemi, dolaylı olarak da özgürlüklerini kararlılıkla savunmasıydı. Osmanlılar ilk kez ***"Padişâh kulu"*** olmaktan öte **"birey"** gibi davranıyor ve halifeden Meşrutiyet talebinde bulunuyorlardı. Bu talep gayrımüslim unsurlarla da sınırlı kalmıyordu. Müslümanlar da aynı talebi tekrarlıyorlardı. Üstelik üslupları kimi zaman gayrımüslimlerden daha da mütecavizdi.

"Zat-ı Pâdişâhî'ye

Pâdişâh, İftihâr edinizl Bir irticâ melânetiyle binâyı Meşrutiyet'i hemd (yıkma, harabetme) ve hükümet-i müstekidde ikâme edildi. Umûm bir milletin hukukunu muhâfaza etmek vazîfenden iken bu irticâ kemâl-i mahâretle tatbîk olundu. Mülevves (kirletilmiş) bir İstanbul halkının âmâl-ı melûnânelerine (lanetlenmiş emellerine) tabaen otuz milyon kuvvetinde bir millet-i muazzamanın eyadi-i kahireye (kahredici ellere) geçirilmesi istenildi. Fakat heyhâtl O cehennemlikler için buna muvaffakkiyet değil, mezâr-ı âdem nasîb olacaktır. Bundan evvel size Hilmi Paşa kabinesinin mevki-i iktidâra geçirilmesi hakkındaki lüzûm ve vücûbu müşir çekilen telgrafnâmeye muâyyen olan müddet dâhilinde cevap vermediğiniz için işte bütün millet ve ordu İstanbul'a yürüyor. Bakınız bu kudret-i kahhâra (kahredici güç) mâlik olan millet nasıl istihsâl-i matlûb (taleb) edermişl Milletin kudreti ve ordunun satveti (ezici kuvveti) altında tevfikat-ı samedânîyeye (Allah'ın yardımına) bizleri mazhar edip ikaa eden alçakları derhal darağacına çektirsinl Bundan başka hiç bir türlü icrââtın bizi müsterîh edemiyeceğini ve milletin bu sûretle intikamının alındığına dâir bugün saat onikiye kadar cevap gelmediği takdîrde başta ordumuz kumandanı olduğu hâlde bütün ordu ve milletle yarın İstanbul üzerine yürüyeceği, sûreti kat'îyyede bilinsin. İşte artık bizim için ölmek var, dönmek yoktur."

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti

Merkezi Umûmîsi(*)

İttihat ve Terakki Genel Merkezi'nin Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte niçin İstanbul'a taşınmadığı böylece ortaya çıkıyordu. İstanbul'a taşınmış olsaydı kuşkusuz Tanin ve Şûrâ-yi Ümmet gibi oda asiler tarafından basılacak ve önde gelenleri canlarından olacaklardı. Oysa şimdi hem isyanın etki alanının dışında kalıyor, hem de saray ve asilere karşı bir güç oluşturma olanağına kavuşuyorlardı.

Ayrıca İttihat ve Terakki Genel Merkezi'nin İstanbul dışında bulunması, diğer kentlerdeki örgütlerin faaliyetlerini de yoğunlaştırıyor, onları oluşturulan güce katılmaya yönlendiriyordu. Bu orada yerel örgütler Genel Merkezi izliyor, sarayı telgraf yağmuruna tutuyorlardı.

İttihâd ve Terâkkî Heyeti Cemiyeti'nden, Nevzâd, Rifat, Kâzım Hasan, Şemseddin,Halil, Hacı Zekeriya, Ali, Mazhar, İbrahim, Râsim, Hurşîd, Derviş Hasan, İsmâil, Ali Pâdişâh'ı ölümle tehdîd ediyor, 3 Nisan 1325 günü Osmanlı İttihâd ve Terâkkî Cemiyeti Yanya Vilâyeti Heyet-i Merkezîyesinden çekilen telgrafta halkın ve askerlerin genel düşünce ve duyguları dile getiriliyordu. Onları, Yenice-i Vardar Umûm Ahâlî-i Osmânîyesi ve İttihâd ve Terâkkî Cemiyeti Baalbek Merkezi'nin çektiği telgraflar izliyordu.

Bu arada Onsekizinci Fırka kahramanları ve İpek Fedâileri **"Makam-ı Sadârette bulunan alçağa"** başlığıyla, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti İpek Heyeti Merkezîyesi ise **"Derâlîyyede yalancı Sadrazam'a"** hitabıyla Sadrazam Tevfik Paşa'ya tehdit ve hakaretlerle dolu telgraflar çekiyorlardı.

Bu telgraflar isyana karşı gösterilen olumsuz tepkilerin belirgin örneklerini oluşturuyordu.

Buna karşılık bazı çevrelereden de asilere bağlılıklarını

(*) Age.-S.37,38

bildiren telgraflar geliyordu.

"Bunlar üç kümede toplanıyor.

1- Bazı Anadolu ve Arabistan Vâli ve Mutasarrıflarının gönderdikleri yeni hükümeti kutlayan telgraflar,

2- Rumeli dışındaki bazı cemaât başkanlarından kutlama ve bağlılık telgrafları,

3- Bazı makam ve kişilerin, hükümeti İttihat ve Terakki'ye karşı tuttuklarını belirten telgrafları. Bu sonuncuyu çekenler Bitlis şeyhi Es-Seyyid Abdülgaffur Fethi, İnebolu Belediye Başkanı Ahmet Hilmi, Kastamonu'dan Müftü Emin, Kasâbzâde Mehmet Raşit, Kilimcizâde Mehmet ibni Remzi idi. Bunlar İttihâdçıların 31 Martla ilgili iddialarını "türrehât" (saçma sapan sözler) 'erâcif' (yalan sözler, uydurmacalar) diye niteliyor, İttihâd ve Terâkkî'nin 'ahvâl-i nâbecâları'ndan (münâsebetsiz, yersiz hallerinden) söz açıyorlardı."(*)

Bağlılık telgrafları bir gerçeği de ortaya koyuyordu. Bu gerçek Rumeli'nin İttihat ve Terakki paralelinde, çağdaşlaşmadan yana tavır almasına karşın, özellikle Anadolu'nun (Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin) taassubu savundukları gerçeği idi. Ortaya adeta, Osmanlı'daki tarihsel ikilemin toplumа yansımış bir topografyası çıkıyordu. Batı'nın çağdaşlaşmadan yana, şark'ın ise taassup safında yer alması, Avrupa ile Asya'nın Anadolu'daki bu çizgi üzerinde karşı karşıya gelmesi anlamını da taşıyordu.

Bununla birlikte Anadolu'da çağdaşlaşmayı temsil eden İttihatçılar da bulunuyordu. Bu nedenle İstanbul'daki zıtlaşma Anadolu'ya yansıyor, 31 Mart ile birlikte kutuplaşma burada da çatışma noktasına geliyordu. Olayların yoğunlaştığı en önemli merkezler Erzurum, Erzincan ve Çukurova oluyordu.

(*) 31 Mart Olayı - Sina Akşin, Sinan Yay, İst. 1972, S. 137, 138

"Hürriyetin ilânında Erzincan'da Dördüncü Ordu Kumandanı olan Mareşâl Zeki emekli yapılarak yerine tâyin edilen, Abdullah ve Tatar Osman Paşalardan sonra Mareşâl İbrahim Paşa gelmişti. Rumeli ve hürriyetin ilânı olaylarına karıştığı için Meşrutiyet nutukları veriyor, Rumeli'de olan işleri anlatıyordu. İstanbul'da 31 Mart Vakası olduğu sıralarda Erzincan ve Erzurum'da elebaşılarından ajanlar göndererek bazı çavuşları elde etmişler ve ayaklanmaya hazırlamışlar. Bu ayaklanma geniş bir şekilde hazırlanmıştır."(*)

Buradaki isyancıların amacı, Rumeli'den gelecek karşı kuvvetlere karşı Anadolu Ordusu'nu ele geçirmek ve isyancılarla birlikte direnmeyi sağlamaktı.

Nitekim 3 Nisan günü ayaklanma başlıyor ve isyancı erler birlik komutanlarına haber veriyorlardı. Birlik komutanlarından bazıları (Basri Bey gibi) derhal silaha sarılarak direnişe hazırlanıyordu. Bazıları da (Kemalettin Sami Bey gibi) asilere katılıyordu.

"Kemalettin Sami Bey'in ise buna verdiği cevap şu oluyor:

-Hay Allah sizden razı olsun. Ben de çoktan beri şerîat isterdim. Bugünü gördüğüm için şükürler olsun. Ben de aranızda bir er olarak çalışacağım ... arkasından da apoletlerini söküp atıyor."(*)

Ayaklanan çavuşlar önce Kemalettin Sami Bey'e inanmıyor, fakat daha sonra onu lider olarak kabul ediyorlardı. Bunun ardından Kemalettin Sami ve asiler piyade kışlasına gidiyor, buradaki Piyade Alayı'nı da kendilerine katarak şehre yürüyorlardı.

Artık taassup İstanbul'da olduğu gibi Anadolu'nun bu böl-

(*) 10 Yıl Savaş (1912 - 1922) ve Sonrası - Fahrettin Aitay, İnsel Yay, İst. 1970-S. 39-40 (**) Age. S. 41

gesinde de egemen oluyordu.

Ertesi gün asi askerler Mareşal İbrahim Paşa'nın isteği üzerine cirit alanında toplanıyorlardı. Burada tehdit edilen subaylar evlerine gidiyor, sonuç alınamayınca askerler de kışlarına dönüyorlardı. Ancak gece yarısı Mareşal İbrahim Paşa bir emir yayınlıyordu.

"Erzincan'daki bütün subaylar ve hükümet, belediye erkânı, şehrin ileri gelenleri, müftü, imamlar ve öğretmenler yarın sabah, piyade kışlasında toplanacaklardır. Gelmeyenlere ağır ceza verilecektir."(*)

Ertesi gün çağrılan zevat kışlada toplanarak Mareşal İbrahim Paşa'yı dinliyorlardı.

"Mareşal kalabalığa göz gezdirdikten sonra Müftü'ye hitaben dedi ki:

- Askerler şerîat istiyorlar. Eğer şerîata muhâlif bir işi yapıldığını söyleyen varsa ortaya çıkarılsın. Vereceğiniz fetva ile cezasını verelim."(**)

Böylece 'devlet otoritesi' Erzincan'da bir kez daha asilerin keyfine bırakılıyordu. Mareşâl İbrahim Paşa belki "zevâhiri" kurtaracağını hesaplıyordu ama, diğer taraftan Meşrutiyet, hukuk devleti, çağdaşlaşma gibi kavramlar da rafa kaldırılıyordu.

Mareşâlin çağrısı üzerine bir imam ortaya çıkıyor **"Bizim mahallede Kurmay Yarbay Filibeli İsmail Bey vardır. Minârede ezanı okuyan müezzine 'ne bağırıyorsun' gibi sözler söyleyerek İslamiyet'e hakaret etmiştir. Herkesin ibret alması için bunun kafası kesilmelidir"** diyordu.

Orada bulunanların, öldürüleceğini varsayarak kurban gibi gördüğü Filibeli İsmail Bey ortaya geliyor. İmamın suçlama-

---

(*) Age.-S.41
(**) Age.-S.42

sını reddediyor "Ben böyle bir harekette bulunmadım. Ben İslamoğlu İslamım" diyordu. Filibeli İsmail Bey imama "ezan okuma" demediğini, ezanı makamına göre okumasını ikaz ettiğini vurguluyordu.

Bunun üzerine Müftü öne çıkarak kelimei şahadet getirmesini istiyor, İsmail Bey de getiriyordu.

"Müftü, Filibeli'nin şahâdet getirmesini üç defa halka da tekrârlatmış, tövbe istiğfâr ettirmiş, sonra da halka hitâben :

- Kabahati olan dahi tövbe eder, kelime-i şahâdet getirerek îmân tâzelerse onun katline fetvâ verilemez. Allah gafurdur (bağışlayan, merhamet eden).

Bu arada Mareşâl de subaylara dönerek;

- Herhangi bir kusurunuz varsa Müftü efendinin huzurunda tövbe ediniz..."(*)

Bunun üzerine Müftü tevbe duasını okumaya başlıyor, subaylar, askerler ve halk da duaya katılıyordu. Asilere göre artık isyanın gerekçesi ortadan kalmış bulunuyordu:

"Mareşâl diyordu ki

-İşte gördünüz. Müftü ve ulemâ hazretleri karşısında subaylar tevbe ettiler. Îmânlarını yenilediler, onları tekrâr kumandan olarak kabûl ediyorsunuz, değil mi?

Askerler hep bir ağızdan:

-Ediyoruz."(**)

Böylece asi askerlerin onayını alan komutanlar, **"komutanlık görevine"** dönüyorlardı. Gerçi o gün kansız bir şekilde olaylar yatışıyor, subaylarla erler sarmaş dolaş kışlalarına dönüyorlardı. Ancak üç yıl sonra **"dejenere olmuş bu ordu"** 1912 de Rumeli'deki toprakları bırakıp perişan bir şekilde Çatalca'ya kadar kaçacak ve Türk tarihine kara bir leke düşüre-

---

(*) Age. S.- 42
(**) Age.S.- 44

cekti.

Erzican'daki ayaklanma, subayların getirdiği toplu kelime-i şahadetle bastırılıyordu. Fakat Çukurova'daki gelişmeler çok kanlı bir grafik çiziyordu, Buradaki olay **"Çağdaşlaşma - Taassup Çatışması"** değil, Ermenilerin Müslümanlara adeta ilan edilmemiş bir savaş açmasıydı.

"10 Temmuz İhtilâli, ülkenin her tarafında olduğu gibi Ermenilerle meskûn yerlerde de heyecânlar yarattı. Sevinçler, taşkınlıklar, ümitler, hayâller veya hayal kırıklıkları yaşandı. Ama İmparatorluğun bütün halkları içinde, hislerine, heyecânlarına en ziyâde kendilerini veren Ermeniler arasında o günleri bir nevî son gayeye, yani Ermeni istiklâline yol açan ve bunun artık çanlarının çaldığı şeklinde yorumlayan kimselerin bulunduğu da anlaşılmaktadır. Bunun en kesin belirtisi Ermeniler arasında silâhlanma yolunda meydana gelen gayretlerdir. Bu gayretlerin bilhassa Çukurova'da ve Ermeni Piskoposu veya Başrahibi Muşeğ eliyle yürütüldüğü, bugün artık belgelerle meydandadır."(*)

Bu hazırlıklar tamamlandığı için Ermeniler vaktin geldiğini düşünüyor, 31 Mart nedeniyle İstanbul'da anarşi başgösterince de eyleme geçiyorlardı. Onların bu davranışı karşısında Türkler de kendilerini korumak amacıyla silaha sarılıyor, kanlı çatışmalar başlıyordu. Başta Adana olmak üzere 1 Nisan 1325 günü başlayan çatışmalar kısa sürede Tarsus, dörtyol, Misis, Erzin ve diğer bazı merkeziere yayılıyor, üç gün sürüyordu. Bir aralık olaylar yatışır gibi oluyor, ancak 9 gün sonra yeniden başlıyordu. Bu olaylar aslında 31 Mart'ı vesile eden Ermenilerin bağımsızlık için ayaklanmaları anlamına geliyordu.

"Ama olayın mâhiyeti nasıl yorumlanırsa yorumlansın ne-

(*) Makedonya'dan Orta Asya Enver Paşa Şevket Sureyya Aydemir S.154

tîce şudur ki, bu Çukurova boğazlaşmasında 17 bini Ermeni ve bin 850'si mahâlli Müslüman halktan olmak üzere 20 bin kişi verir."(*)

31 MART ORTAMINDA VOLKAN VE VAHDETİ

Hiç kuşku yok ki ana fikri ve sancağı ile İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti (ki iddiaya göre ayaklanmanın başladığı gün Fırkalaşmıştı) ayaklanmanın içindeydi. Dolasıyla Derviş Vahdeti ve gazetesi Volkan da aynı safta, aktif olarak yer alıyordu.

Derviş Vahdeti 31 Mart günü basılıp, 1 Nisan 1325 tarihiyle piyasada satılan Volkan'ın manşetinde Abdülhamit'e açık mektup yazarak şöyle sesleniyordu.

" Şu bulunduğum hâl ve mevki, Efendimize ber- vech âtî marûzâtta bulunmağı icâb etmiştir.

Şu dakikada aldığım malûmâta nazaran bütün asâkiri şâhâneleri, zâbitânın mektepli olanlarını ba'del tevkif,, dün gece saat altı, yedi raddelerinde Meclis-i Mebûsân-ı Osmanîyi muhâsara etmişler, fakat asâkiri mümâileyhin maksadı hakikiyeleri ne olduğu bizce anlaşılamamıştır. Maksatları her ne olursa olsun kabinenin sukutu muhakkaktır.

Hilâfetmeâb.

Zât-ı emir-ül müminleri için en büyük bir şeref varsa o da Meşrutiyet-i Osmânîyemizin himâye buyurulması kazîyesidir (husûsudur).

Bu meselede şâyet tebdîli şekli idâre-i hükümet taraftarânı Efendimizi iğfâle çalışacak olursa, kat'îyyen itibâr buyurmayınız.

Bugün Meşrûtiyetimizi ref (lağvetmek, kaldırmak) etmek

(*) Age.S. 154

Meclis-i Mebûsân-ı Osmânîyi kapatmak yeddi kudret-i şâhânenizdedir"(*)

Derviş Vahdeti bu satırlarıyla Padişahı "hoşnut" ettikten sonra olanca gücüyle Meclis-i Mebusan'ın açık kalması için çaba gösteriyordu.

"Meclisi Mebûsânı bir dakika bile kapatmak fikrini şâyet zatı âlî-i cenâb cihan banîlerine telkîn edecekler bulunursa o gibilere hâin-i din ve vatan nazarıyla bakınız!"(**) Vahdeti bununla da kalmıyor, bir sonraki paragrafta **"sizin için en şanlı devir işte bu günden itibaren başlayacaktır yâ emîr-ül müminîn"** diyerek Padişah'ın ağzına bir parmak daha bal çalıyordu. Bu satırlar "Ey Pâdîşâh! Bırak şu İttihatçıları haklayalım. Sonra memleketi hep birlikte idare ederiz. Meclis bize, saltanat sana kalır" anlamına geliyordu.

Ancak Derviş Vahdeti çok değil hemen ertesi günü kurulacak yeni sistemin esaslarını "gönül ister ki" diyerek ortaya koyuyor, asilere bu yolda telkinde bulunuyordu.

"Gönül bir şekl-i idâre görmek ister ki:

Hükümet milletten, millet hükümetten tir tir titresin. (O sıralar otorite arayışı vardı)

Hükümet milletten korksun: Kıl kadar şer'e ve kanuna muhâlif hareket ederse millet hükümetten mütelâşî (telâş eden, acele eden) bulunsun. "(***)

Vahdeti akıl vererek başladığı yazısının ileri satırlarında korkusunu da ortaya koyuyor, bununla da kalmıyarak adeta ayaklanmadan bahsetmeyi bile yasaklamak istiyordu.

"Ben kulağımla duydum ki, iki gün evvel Beyazıt'ta Sultan Ahmet'te kan gövdeyi götürüyor, diyorsunuz. Daha evveli, sancâk-ı şerîf çıkarılacak, altına girenler de yine sizsiniz. Al-

---

(*) Volkan - 1 Nisan 1325 - 14 Nisan 1909 - Numara 103 - Derviş Vahdeti
(**) Volkan - 1 Nisan 1325 - 14 Nisan 1909 - Numara 107 - Derviş Vahdeti
(***) Volkan - 4 Nisan 1325 - 14 Nisan 1909 - Numara 107 - Derviş Vahdet

lah rızası için olsun bu kargaşalık zamanında olmadık şeyleri uydurup uydurup da ortalığa yaymayınız.

Memlekette bütün bir fitnenin zuhûruna baş olmayınız. Çünkü bu memlekette bir ihtilâl çıkarsa ölecek olan ya oğullarınız, ya kardeşleriniz, ya zevceniz, yahut da babanızdır.

Ricâ olunur ki: Bire bin daha katarak söz söylemeyiniz! Daha doğrusu şu zamanda cereyân eden ahvâlden bahis bile etmeyiniz."(*)

Böylece Vahdeti olanların üstüne bir sünger çekilmesini, cereyan eden iğrenç olayların bir kenara bırakılmasını istiyordu. Zira taassup hedefine ulaşmış, parlamentoyu ele geçirmiş, kendisine yakın bir hükümet kurmuş ve Padişah'ın da desteğini arkasına almış bulunuyordu. Bu durumda artık siyasal tartışmalardan ve olayları tırmandıracak konuşmalardan kaçınmak gerekirdi. Bu da taassubun kendi çıkarlarını korumak için başvurduğu ikiyüzlülüktü.

Nitekim 5 Nisan 1325 günü Volkan'daki yazılar artık İttihatçıları, Padişahı, halkı veya başkalarını hedef almıyor, doğrudan askerlerin kışlalarına dönmesini amaçlıyordu. Gazetenin manşetinde "Umum Asker kardeşlerimize bir nasihat" başlığını taşıyan bildiri yer alıyordu.

"1 Nisan sene 1325 târihli Meclis-i Mebûsan dairesi önünde içtima eden asâkir-i şâhânenin efkârları (fikirleri) herkesce malûm olmuştur. Cenâb-ı Allah'ın yardımıyla ârzûmuza nâil olduk ve bu hareketimizi düvel-i ecnebîyeye varıncaya kadar takdîr ettirdik. Şükürler olsun, askerlik nâmına şu kazanmış olduğumuz nâm-ı celîl (büyük, ulu isim) ile iftihâr etmeliyiz. Bununla berâber şu günlerde herkesin nefretini mûcib olacak ve kazanmış olduğumuz nâmı kaybedecek bir takım hâdiseler şûyû bulmaktadır. Gûyâ buralarda mevcûd

---

(*) Volkan - 4 Nisan 1325 - 17 Nisan 1909 - Numara 107 - Derviş Vahdeti

olan mektepli zâbitlerimizi - hâşâ - istemiyormuşuz! Yanlış telâkkî edenler de vardır. Biz askeriz. Askerin mânâsı itaat ve zabtı rabt demektir."(*)

Çavuş Çerkez Sait ile Bölük Emîni Çerkez Ahmet'in imzalarını taşıyan bu bildiri ile bazı asiler "darağcı" korkusuyle asker olduklarını hatırlarken, Derviş Vahdeti de "Selâmeti vatan nâmına" kışkırttığı asilerden şimdi "ricâda" bulunuyordu.

"İnâyet-i bârî ve imdâd-ı ruhaniyet-i peygamberî ile 'Bir gaza ettik ki, memnûn eyledik peygamberi', şer'îne mazhar oldunuz.

Şimdiye kadar Volkan'ın doğru söylediğine inanmışsanız yine size bir doğru söz söyleyeceğim.

Siyâset demek, gazetelerle ve sâir vâsıtalarla memleketin her bir emvârına dâir beyânı mütâlaâ etmek, memleketin fâide ve zarârını düşünmektir. Bunları yapacak olanlar asker olmayan kimselerdir. Asker bir kere bu işle uğraşırsa, millet mahv olmağa yüz tuttu demektir."(**)

Böylece Vahdeti bir hafta içinde çok büyük bir gelişme kaydediyor "Haydi askerler. Meşrutiyeti, hürriyeti koruyun" diyerek kışkırttığı asilere siyaseti **"zinhar"** yasaklıyordu. İşte Osmanlı'daki taassup bu kadar istikrarsız, tutarsız ve kaypak bir tutum içinde bulunuyordu.

Ağız değişikliğinin altında yatan ana neden ise, Hareket Ordusu'nun Çatalca'ya, yani İstanbul kapılarına dayanmış olmasıydı. O zamana kadar meydanı boş bulan mürteciler ve asiler her türlü cinayeti işlemiş, iktidarı ele geçirmişti. Şimdi gelen orduya karşı bu konumlarını muhafaza etmeleri gerekiyordu. Ancak o yetenek ve cesareti kendilerinde bulamıyorlardı. Asıl sorun buydu.

(*) Volkan - 5 Nisan 1325 - 18 Nisan 1909 - Numara 108
(**) Age

Bu gelişmenin bir sonucu olarak Derviş Vahdeti ve Volkan, ortalığı yatıştırma çaba ve telaşına düşüyordu.

Ancak, Hareket Ordusu'nun yaklaşması, devlet mekanizmasını ve bazı bakanlıkları da çağdaşlaşma safında cesaretlendiriyordu. Nitekim hukuk devletinin en önemli organı olan savcılık harekete geçiyordu.

"Volkan gazetesi sahibi ve imtiyaz müdürü Derviş Vahdeti Efendi'ye.

Teheyyüç-ü ezhânı mûcib (heyecanı gerektirecek) makale neşrinden dolayı 5 Nisan sene 1325 Pazar günü bidâyet mahkemesi müstantıklık (sorgu) dâiresinde isbât-ı vücûd etmeniz lâzım gelir."

Fî 4 Nisan sene 325

İmzâ Memduh

Mühür (*)

Harekete geçen sadece Savcılık olmuyor, Zabtiye Nezâreti de Vahdetiyi ifade vermeye çağırıyordu.

Ama her şey için artık çok geçti. Mektepli subayları, milletvekillerini ve hatta nâzırları öldürerek elini kana bulayan taassup, yaptıklarının hesabını vermemek için şimdi kıvranıp duruyordu. Ancak kurtulmaları mümkün değildi.

HAREKET ORDUSU ÇATALCA'DA

"Sokaklar kalabalık değildi. Dedikodu yapan kadınlar, ayak sesini duyunca seslerini yükselterek dilenen körler, beni görünce konuşmaya çalışan fakat ne dediklerini anlayamadığım çocuklar vardı. Bundan başka tavuklar, köpekler, at arabaları ve mandalar vardı. Bütün bunlar çok sessizdi. Turistler neden korkuyorlardı? Neden bu şehirde tek yabancı

(*) Volkan - 7 Nisan 1325 - 18 Nisan 1909 - Numara 108 - Derviş Vahdeti

bendim? Neden Moiz etrafa kuşkulu bir tavırla bakıyordu? Tüm bunlara karşın şerbetçilerin güneş altında parlayan testileri ile böyle ışıl ışıl ve basit bir dekorun karşısında insan İstanbul kapısına dayanmış orduyu, öldürülen insanları kolayca unutabiliyordu."(*)

Hareket Ordusu'nu oluşturan birlikler İkinci ve Üçüncü Ordu mıntıkalarında çok kısa bir süre içinde örgütleniyor ve nihayet Perşembe günü ilk kıtalar trene bindirilerek İstanbul'a doğru uğurlanıyordu. Bu askerler halk tarafından son derece büyük sevgi gösterileri ile yolcu ediliyordu. Aynı sevgi yol boyunca da gösteriliyor, isyanı bastırmaya giden askerlere halk, yol boyunca istasyonlarda sigara ve yemiş ikram ediyordu.

Muhtar Bey'in birlikleri Cumartesi günü Hadımköy'e ulaşıyor, 6 Nisan 1325 günü ise Yarım Burgaz'a kadarki bölgeyi işgal ediyorlardı.

Bunlar olurken İstanbuldaki bazı subaylar da bir yolunu bularak Selânik'e geçiyor, burada Hareket Ordusu'na katılıyorlardı.

"Nisan'ın dördüncü günü evimden çıktım. İstanbul cihetine geçtim. Selânikli İpekçilerin bonmarşesine ve Mehpâre mağazalarına uğradım. O sırada kıvırcık sakallı bir herif tarafından takip edilmekte olduğumu hissettim. Zaten bu mağazalar tarassûd altına alınmışlardı. Daha sonra bazı zâbit arkadaşlarla buluştum. Berâberce Selânik'e gitmeğe, ertesi Pazar günü Selânik'e hareket edecek olan Fransız vapuruna binmeye karar verdik."(*)

Selânik'te bu gelişmeler olurken Edirne'deki birliklerde de irticâi ayaklanmaya karşı tepki doğuyor, Hareket Ordusu'na katılmak amacıyla faaliyet başlıyordu. Bu arada Edirne'deki

---

(*) Fransız Kadın Yazarın Kaleminden 31 Mart ve Türkiye Marcelle M. Tinayre Son Havadis 1986

birliklere Çatalca'dan şu bilgi geliyordu.

"İkinci ve Üçüncü Ordulardan müretteb fırkalar kemâl-i süratle burada içtima etmektedirler. Teşkîl edilmekte olan ordugâhlar hamâset-i Osmânîye'den (Osmanlı cesareti, kahramanlığından) bir nümûne gösteriyor. İstanbul âsâyişinin bir istikrârı bu mükemmel Ordu'nun en birinci emelidir. Ahvâl her hâlde şâyânı memnûniyettir."

Çatalca Kumandanı Hıfzı (**)

Bunun üzerine Edirne'deki Üçüncü Fırka Erkanı Harpliğine (Kurmay Başkanlığına) Kâzım Karabekir geliyordu. Karabekir'in ilk işi demiryolu hatlarındaki birliklerin kumandasını, alaylı subaylara vermek oluyordu. Daha sonra iki kişi kılık değiştirip bir trene bindirilerek İstanbul'a gönderiliyor, bunlar durumu gözleyerek Edirne'ye rapor ediyorlardı.

"Teklifim kabul edildi. Bizim evde toplanmıştık. Burada İsmet (İnönü), Seyfi, Jandarma Yüzbaşı Rafet, Topçu Yüzbaşı Sabri, sivillerden Faik beyler de vardı. Topçu Yüzbaşı Sabri Beyle Faik Beyin İstanbul'a kıyafet değiştirerek gönderilmesine karar verdik. Bir kaç da açık şifre (kod) verdik.

Ertesi günü bu arkadaşlar 'annem hastadır, yani irtica müthiştir, harekât lâzımdır, şifresini verdiler. (***)

Bunun üzerine İstabul üzerine yürümek kararı alınıyordu. Fırka kumandanı izinli olduğu için komutayı Liva kumandanı Şevket Turgut Paşa üzerine alıyordu. Böylece Üçüncü Fırka'ya bağlı birlikler 3 Nisan günü trenlere binmeye ve Çatalca'ya doğru hareket etmeye başlıyorlardı.

Gerek Selânik, gerekse Edirne'den gelen Hareket Ordusu birlikleri Çatalca'da birleşiyor ve hiç bir direnişle karşılaş-

---

(*) Hayat Tarih Mecmuası - Sayı 7. Ağustos 1966-S.22- Galip (Pasinler) Paşa'nın Hatıraları -31 Mart Vakası
(**) İttihat ve Terakki Cemiyeti - Kazım Karabekir, İst.1982, S. 444
(***) Age. S. 446

mıyorlardı.

"Saat onbir râddelerinde idi. Bir takım boru sesleri geliyordu. Cağaloğlu'ndan Babıali'ye doğru asker geçiyordu. Adam gönderdik. Tahkîk ettirdik. Çatalca istihkâmlarında bulunan kıtalar Yıldız'a arz-ı sadâkate gidiyorlarmış. Ne âlâ, Çatalca istihkâmları tâhliye edilmişti."(*)

Haraket Ordusu birlikleri trenlerle İstanbul üzerine gelirken, Çatalca'daki istihkamlarını **"Pâdişâh'a sadakat bildirmek" gerekçesiyle terkeden topçular, Abdülhamit tarafından cezalandırılacak yerde, büyük bir misafirperverlikle kabul ediliyordu.**

"Cumartesi günü ezana yakın bir zamanda Çatalca topçuları saray-ı hümâyûna, Pâdişâh'a gelmişler idi. Bunların ne öğle ne de akşam taamı etmedikleri (yemek yemedikleri) ve binâenaleyh aç oldukları arzedilmesi üzerine hemen etli pllav tabl olunarak câmî-i şerîfin avlusunda it'am (yemek verilme) olundular. (...) topçu sınıfına mensûb ondört yaşlarındaki Şehzade Abdürrahim Efendi Hazretleri selâm-ı şâhânelerini askerlere tebliğe memur buyurdular."(**)

Çatalca istihkâmlarını savunmakla yükümlü topçular Yıldız Sarayı'nda etli pilav yerken, çağdaş düşünce ve yaşamı tesis etmek üzere yola çıkan Hareket Ordusu da Çatalca'da karargâh kuruyordu. Bu arada trenler asker taşıyor, kafileler halinde gelen askerler durmadan büyüyen bir ordu görünümü alıyordu. Hadımköy büyük bir ordugâha dönüşmüştü.

Nihayet 7 Nisan 1325 (19 Nisan 1909) günü Hareket Ordusu Komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa ile aralarında Mustafa Kemâl'in de bulunduğu kurmay heyeti Hadımköy'e geliyordu.

(*) Hayat Mecmuası - Sayı 7- Ağustos 1966, - Galip (Pasinler) Paşa'nın atıraları - 31 Mart Vakası
(**) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve 31 Mart F.R. Unat Ank. 1960 S. 65

Hüseyin Hüsnü Paşa ertesi günü, yani 8 Nisan 1325 de birliklerin Yarım Burgaz'a hareket etmesini emrediyordu.

Yine aynı gün Hareket Ordusu Komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye (Genel Kurmay Başkanlığı) riyâsetine bir telgraf çekiyordu.

Bu telgrafta ayaklanmanın Osmanlı Ordusu'nu lekelediği kaydediliyordu.

Diğer taraftan Hareket Ordusu Komutanı'nın imzasını taşıyan bir bildiri daha yayınlanıyordu. İstanbul halkına hitaben kaleme alınmış olan bu bildiri, son derece önemliydi. Zira bildiride kesin olarak çağdaşlaşmadan yana tavır konuyor ve son derece katı bir tutum sergileniyordu.

"1-Millet senelerden beri icrâyı mezâlim eden kuvvei istibdâdi parçalayark hükümet-i meşrûa-i meşrûtayı tesîs etti. Bu kansız inkılâb-ı mesûddan mutazarrır olan (zarar gören. zarara uğrayan) edani (adi, aşağılık kimseler) gayrı meşrû bir sûretle temîn-i menfaatlerine hadim (hizmet eden, yarıyan) olan hâl-i sâbıkın (eski durumların) iâdesi için bir türlü hiyle-i desâyis ve denâete (alçaklığa) mürâcâat ederek hükümeti meşrûa-i meşrûtamızı rahnedâr (eksiği bozuğu olan) etmek istedi ve bütün âlem-i insâniyetin tel'in eylediği İstanbul faciasının hudûsuna (sonradan peyda olmasına) sebebiyet vererek masum kanlar döktü.

2- Millet hayât ve ikbâlinin kefil-i yegânesi (tek kefili) olan Meşrûtiyet'in rahnedâr edilmek ve ahkâm-ı şerîye ve saâdet ve selâmet-i umûmîye-i millîyemizi zamin olan kanun-i esâsîmizin ayaklar altına alınmak istenildiğini gördü ve bu hareketi denâetkârânenin sebeb-i aslîlerini tedîb etmek (haddini bildirmek) lüzûmunu takdîr ederek heyeti umûmîyesiyle İstanbul üzerine yürümeye karâr verdi. İlk kuvve-i icrâiye olmak üzere işte bizi, İstanbul surları karşısında gördüğünüz bu Hareket Ordusu'nu buraya gönderdi.

3- Hareket Ordusu'nun maksat ve vazîfesi, hükümet-i meşrûa-i meşrûtamızı hiç bir kuvvetin sarsamıyacağı sûrette tarsin etmek (sağlamlaştırmak) ve sırf kuvvet-i şerîat-i garra ile müeyyet (kuvvetlendirilmiş) bulunan Kanun-ı Esâsî'nin fevkinde hiç bir kanun, hiç bir kuvvet olmadığını ve olmayacağını ispât eylemek ve meşrûtiyet-i meşrûamızın istikrârından memnûn olmayan vatan ve millet hâinlerine sûret-i kat'îyyede bir dersi intibâh (kalıcı ders) vermektir.

4- Mazlum ahâli ve bîtaraf etrâf tamâmiyle himâye edilecektir. Ancak muharrikler (tahrikçiler), müfsitler (fesatlık edenler) ve müşarikler (işbirlikçiler) behemâhâl lâyık oldukları tedîbâtı (edeplendirilme, terbiyesinin verilmesi) kanunîyeden kurtulamıyacaklardır.

5- Heyet-i fâzıla-i ilmîye (üstün, faziletli ilmiye heyeti) sertâc-i ihtirâm (saygımızın baştacı) ve ibtihâcımızdır (sevincimizdir). Fakat melânet ve temîn-i menfaat-i âdîye ve şahsiye maksadıyle yalandan kisve-i ilmîyeye (ilmiye elbisesine) bürünerek din-i şerîf-i Muhammedî'yi tezyîf (alay) ve istihfâftan (küçük görmekten hafifsemekten) çekinmeyerek teşmîli müfsedete (fesatlık içine almaya, yaymaya) kalkışan bir takım hafiyeler ve menfaatperestler elbette muktezâ-yı şer (lazım gelen Allahın emirleri) ve kanuna göre muâmele görmekten halâs edilmeyeceklerdir (kurtulmayacaklardır).

6- Millet mebûslarının ve bu muhterem mebûsların şâyânı itimâd görüp intihâb ettikleri heyeti vükelânın hayatları ve Kanun-ı Esâsînin kendilerine bahşeylediği hukuk ve nüfûz ve selâhiyetleri tamâmiyle ve kemâliyle temîn ve sükûn ve sürûru umûmî kat'îyyen istihsâl edilecektir.

7- Selâmet-i vatan ve saâdet-i millîyemizin istilzâm (gerekli) eylediği bu icraat-ı askerimiz esnâsında memleketin inzibât-ı dahîli ve sükûneti tammesini (tam eksiksiz sükunetini) ve cümlenin muhâfazai hayat ve malını temîn için her türlü te-

dâbirin (tedbirlerin) ittihâzına tevessül edilmiştir.

8- Muhterem süferâ (sefirler) ve bilcümle misâfirîn-i ecnebîyenin (yabancı misafirlerin) huzursûz olmalarına meydan verilmeyecektir.

9- İstanbul vaka-i faciasında kanları dökülen şühedânın (şehitlerin) ervâh-ı muazzaması (ulu ruhları) karşısında hesap vermeye, dûçâr-ı havf (korkuya yakalanmış) ve haşyet olmıya (korkmaya) mahkûm olanlar ancak bu facia-i hûnalûdun (kana bulanmış facianın) fâilleri, muharrik ve müşarikleridir. Bu hakikati herkes bilmeli ve telâş ve heyecana kapılmayıp müsterîh olmalıdır."(*)

Bu bildirideki imza Hüseyin Hüsnü Paşa'ya aitti. Ancak üslup Kurmay Başkanı Mustafa Kemâl'indi. Mustafa Kemâl bildiriyi kaleme almış, komutanı da imzalamıştı.

Bu bildirinin ruhu aslında, cumhuriyete ve laikliğe uzanan çağdaşlaşma eğiliminin bir kararı niteliğini taşıyordu. Özellikle Kanun-ı Esâsî'nin üstünlüğünü ortaya koyuş biçimi, teokratik yapıyı, hilafeti ve Padişah'ın mutlak iradesini aşmak konusunda engel tanımaz bir kararlılığın ifadesini taşıyordu. Bu ifade özellikle şu satırlarda kararlılığını ortaya koyuyordu.

"Millet(...) Kanun-ı Esâsîmizin ayaklar altına alınmak istenildiğini gördü ve bu hareket-i denâetkârânenin sebeb-i aslîlerini tedîb etmek lüzûmunu takdîr ederek heyetî umûmisîyle İstanbul üzerine yürümeye karar verdi.(...)

***(...) kuvvei şerîat-i garra ile müeyyet bulunan Kanun-ı Esâsînin fevkinde hiç bir kanun, hiç bir kuvvet olmadığını ve* olmayacağını isbât eylemek (...)**

(...) bir takım hafiyeler ve menfaatperestler elbette muktezâ-yı şer ve kanuna göre muamele görmekten halâs edilmeyeceklerdi (...)

(*) Atatürk - Hayatı ve Eseri - Hikmet Baydur, Ank. 1963-S.36

İstanbul vaka-i faciasında kanları dökülen şühedânın ervâh-ı muazzaması karşısında hesap vermeye, dûçâr-ı havf ve haşyet olmaya mahkûm olanlar, ancak bu fâcia-ı hûnalûdun failleri, muharrik ve müşarikleridir. (...)" (*)

Bu satırlarla verilmek istenen mesaj şuydu:

Kanun-ı Esâsî'nin üzerinde otorite ve iktidâr yoktur. (Kanun-ı Esâsî Halife Padişâh'tan da üstündür).

Hareket Ordusu, Kanun-ı Esâsîsini savunan milletin ta kendisidir.

Bu olaylara neden olanlar (ki onların planlayıcıları ve tahrikçileri de kastediliyor) şehitlerin önünde, yaptıklarının hesabını vereceklerdir.

Bildirinin satır araları dikkatli incelendiğinde verilen mesajın, Osmanlı İmparatorluğu'nu hukuk devleti yapmayı ve buna engel olacakların yok edilmeleri konusundaki kararlılığı içerdiği anlaşılıyordu. Bu, Meşrutiyet'in de ötesinde bir inkılapçılığın kararlı ifadesinden başka bir şey değildi.

Bu kararlılık karşısına dikilebilecek güç, kuşkusuz Sultan Abdülhamit olacaktı. (En azından olması ihtimali vardı). O zaman kente giren Hareket Ordusu'nun yasal düzeni tesis ederken ve olayların müsebbiplerini ortadan kaldırırken Padişah'ı (veya padişahlığı) da kaldırması söz konusu olabilirdi. Mustafa Kemâl buydu. Ve bildiriyi imzalayan Hüseyin Hüsnü Paşa da Kurmay Başkanıyla aynı düşüncedeydi. Kanun-ı Esâsî'yi yok sayan ve Meşrutiyet'e zarar veren Padişah bile olsa cezalandırılabilirdi.

(*) Age.S. 36-37

ABDÜLHAMİT'İN GENERALİ: MAHMUT ŞEVKET PAŞA

Selânik ve Edirne'den büyük törenlerle yolcu edilen ve yol boyunca halkın aşırı sevgi gösterilerine tanık olan Hareket Ordusu'nun personeli son derece heyecanlı ve ateşli bir havaya girmişti. Buna bir de inkılâpçı subayların kararlılığı eklenince Hareket Ordusu, düzen sağlamaktan çok bir **"İnkılâp Ordusu"** niteliği alıyordu. Hareket Ordusu'nun o hızla İstanbul'a girmesi bir **"Fransız İhtilâli"** tablosunun yaratılması ve oradakine benzer bazı tatsız olayların yaşanması korkusunu yaratıyordu. Hele Hüseyin Hüsnü Paşa'nın imzasını taşıyan bildiri, amacın asayişi tesis etmekten çok hukuk düzenini kurmak ve hesap sormak hedeflerine yöneltildiğini ortaya koyuyordu.

Çatalca'da ortaya çıkan bu tablo, Mahmut Şevket Paşa'yı ürkütüyordu. O, ne de olsa **"Abdülhamit'in generaliydi."**

Hareket Ordusu komutan ve kurmay heyeti İstanbul üzerine yürünecek tarihi 8 Nisan 1325 (21 Nisan 1909) olarak saptıyordu. Bu nedenle Ordu Komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa usûlen Mahmut Şevket Paşa'ya hareket tarihini bildiriyor ve onay bekliyordu.

Bu arada bazı önemli gelişmeler oluyordu.

Öncelikle İstanbul'daki isyancıları kışkırtan Volkan ve Vahdeti ile bu yönde faaliyet gösteren yayın organları, Hareket Ordusu'nun İstanbul kapılarına dayandığını görünce sinmeye başlıyor, hızla ağız değiştiriyorlardı. Bu arada Derviş Vahdeti 5 Nisan 1325 (18 Nisan 1909) günü evinden çıkıyor ve İstanbul'dan kaçıyordu. 7 ve 8 Nisan 1325 günü Volkan'da yayınlanan Vahdeti imzalı yazıları ise daha önceden yazıp bırakıyordu.

"Fakat bizi asıl ilgilendiren nokta, Vahdeti'nin evinden çı-

kıp Haydarpaşa istasyonuna gelmeden önce yaptığı iki ziyâretti. Bunlardan ilki, Kâmil Paşa'nın oğlu Sait Paşa'ya yaptığı ziyâretti. Amacı, kendi ifadesine göre müdde-i umûmî'nin (savcının) gönderdiği celpnâmeleri (mahkemeye çağrı belgesi) göstermek ve akıl danışmaktı. Fakat anlaşılan Paşa perîşan bir hâldeydi, hattâ Vahdeti'ye mahkemeye gitmesini tavsiye etmişti".(*)

Daha önce altı kez konuşup, bazı ziyaretlerinde kendisinden para alan Vahdeti, "hemşehrisi" Kâmil Paşazâde Sait Paşa'dan beklediği ilgiyi göremeyince bu kez de kendisini koruması için, **"Muhammedî Cemiyeti'nin üyesi olan Şehzâde Vahdettin'i"** ziyarete gidiyordu..

"Vahdeti o gün Sait Paşa'dan sonra Şehzade Vahdettin'i ziyaret etti. (...) Vahdeti bundan cesaret alarak Şehzadenin konağına gidip orada bir kaç gün kalmak istemişti. Fakat (Vahdettin'in ağası) Mehmet Esat "Herkes kendi derdine bakıyor, olmaz", deyince Vahdeti de Gebze'ye gitmek zorunda kalmıştı."(**)

Böylece taassubun önde gelen kışkırtmacı ve liderlerinden biri İstanbul'dan kaçıyor, sahneden çekiliyordu. Fakat "dinsel/siyasal" faaliyette bulunup da kaçanlar Vahdeti ile sınırlı kalmıyordu.

Aynı gün Anadolu'ya giden trenler Haydarpaşa'dan, sarıklı ve cübbeli hocalarla, yakası bağrı açık isyancı Avcı askerleriyle dolu olarak kalkıyordu. Parası olmayan askerler ise şehri yaya olarak terkediyorlardı.

Kaçanlardan biri de Arnavut milliyetçisi ve ihtilalcilerin sinsi liderlerinden Berat Mebusu İsmail Kemâl Bey'di.

İsmail Kemâl Bey, Hareket Ordusu tarafından Sadrazam Tevfik Paşa'ya çekilen "tevfik edilecekler" listesinde adının

---

(*) 31 Mart Olayı-Sina Akşin, Sinan Yay, İst. 1972, S.223 (**) Age. S. 224

bulunduğunu öğreniyor ve bunu doğrultmak amacıyla Sadrazam'ın konağına gidiyordu. Fakat Tevfik Paşa'yı evinde bulamıyordu. Bu arada Nâzım Paşa'nın da (Nâzım Paşa da Arnavuttu) Büyükada'ya çekildiğini öğreniyordu. İsmail Kemâl bu durumda paniğe kapılıyor ve kaçmağa karar veriyordu. Bunun üzerine önce İngiliz Elçiliğine sığınıyor (Bu da irticaın arkasındaki İngiliz desteğini kanıtlıyor), İngiliz memurların yardımıyla aynı akşam İngiliz bandıralı Tevfikiye gemisine binerek "anarşiye boğmak için elinden geleni yaptığı" İstanbul'u terkediyordu.

Aynı gün Hariciye Nâzırı Rıfat Paşa da Sir G. Lewther'i ziyarete gidiyordu. Hariciye Nâzırı İngiliz Elçisine imzasız bir mektup aldığını, buna göre Hareket Ordusu'nun kente girişi sırasında bazı savaş gemilerinin elçilik binalarını topa tutacağını bildiriyordu. Hariciye Nâzırı Rıfat Paşa böylece yabancı ülkelerin müdahalesini sağlamayı umuyor, fakat başaramıyordu.

Bu sırada donanma da Hareket Ordusu saflarına katılmış bulunuyordu. Sadece tersanelerdeki askerler asilerden yanaydı. Savaş gemilerindeki personel önceleri çekimser kalıyor, daha sonra Meşrutiyet ve hürriyet kuvvetlerinden yana ağırlık koyuyorlardı.

Diğer taraftan o gün askeri okullardan mektepli subaylar ile Harbiye, Tıbbiye, Mülkiye ve Ticaret okullarından çok sayıda öğrenci gönüllü olarak Hareket Ordusu'na katılıyorlardı.

Buna parelel olarak Hareket Ordusu da Ayastefanos (Yeşilköy)'a geliyor ve ordugâh buraya taşınıyordu. İstanbullular ise Ayastefanos'a kadar giderek Hareket Ordusu askerlerini seyrediyor, subayları ile konuşabiliyorlardı.

"Hareket Ordusu'nu görmeye giden halk arasında bir takım erbâbı fesâd da bulunup, orduca bu husûs zaten derpiş (gözönünde) edilmiş olduğundan şüphe edilenler, hemen bil-

tevkif tahkîkata (...) tabi tutuluyorlar, bunların içinden tebdîli kıyafet etmiş hocalar, hoca kıyafetine girmiş müfsitler çıkıyordu. Onlar da bir taraftan tevkif edilmekteydi."(*)

Halkla birlikte bazı milletvekilleri de Ayastefanos'a gelerek Hareket Ordusu komutanlarıyla temasta bulunuyor, görüşüyorlardı.

"Bu günün en mühim bir hâdisesini de dünden Ayastefanos'a giden mebûsândan bir kısmının Hareket Ordusu'nun muhafaza-i besâleti (kahramanca koruma) altında müzâkerât-ı ahrârânede (serbest, hür görüşmelerde) bulunmak üzere orada kalmış, geceden - çünkü mecmûâları (toplamı) zaten kırk elli kişiden ibaret olduğundan - husûsî olarak müzâkerâtta (görüşmelerde) bulunmuş, bâdemâ (bundan böyle) Ayastefanos'ta irâd etmek üzere diğer refîklerini dâvete karâr vermiş olmalarından ibârettir."(**)

Durumu haber alan bazı mebuslar Ayastefanos'a geliyor, haber almayanlar ise İstanbul'da kalıyorlardı. Bu nedenle her iki tarafta da toplantı yapılamıyordu.

Öte yandan Hareket Ordusu'nun personel sayısı da 15 bine yükseliyordu.

"Neue Freie Presse muhabirinin tahkikatı vikayesine nazaran (olayı soruşturmasına göre) Hareket Ordusu'nun Çatalca'da toplanan miktarı 7 Nisan sene 325 Salı günü 15 bin nefer idi.

Dört gün zarfında Selânik'ten İstanbul emvârına maallüzûm seferîye ve mühimmâtı sakile (ağır mühimmatı) bu kadar askerin tek hatlı bir şimendiferle sevk olunabilmesi sevkediş fennince mühim bir nazariyeye esâs teşkîl eylemiş ve asrı hâzırın (zamanımızın) en büyük kumandanlarından biri olan

---

(*) İhtilal ve İnkılabı Osmani - Yunus Nadi, İst. Nisan 1325, S. 153
(**) Age.S. 154

meşhur von der Goltz Paşa'nın buna dâir Alman gazetelerinde münderiç (yayınlanmış) mufassal (geniş, detaylı) ve takdîrâmiz makalesi sevkiyâtı vakıanın derece-i ehemmiyetini îzâha kâfî bulunmuştu."(*)

Tüm bu gelişmeler başta Abdülhamit ve saray çevresi olmak üzere herkese endişe ve ürküntü veriyordu. Endişelenenler arasında sadece asiler ve onları kışkırtan güçler değil, Meşrutiyet'ten ve çağdaşlaşmadan yana onlar da bulunuyordu. Askerlerin arasında bizzat Mahmut Şevket Paşa, sivillerin arasında bazı İttihatçılar da vardı. Onların bu denli endişelenmesine kuşkusuz Mustafa Kemâl'in kaleme alıp, Hüseyin Hüsnü Paşa'nın imzaladığı bildiri yol açmıştı.

İttihat ve Terakki yöneticilerinin çoğunluğu Meşruti Monarşiden yanaydı ve ne de olsa daha "siyasi" davranılmasını bekliyorlardı. Askerlerin endişesi ise Hareket Ordusu'nun bir "devrim ordusu" gibi şehre girip, asayişi sağlamaktan öte, sistemi değiştirmeye yönelmesi ve hatta Abdülhamit'i hedef alarak onun şahsında hilafet makamını hakarete uğratmasıydı. Mahmut Şevket Paşa Abdülhamit'in sevdiği ve Birinci Ferik yaptığı bir Osmanlı Paşaydı. Ne kadar aydın ve Meşrutiyetçi olursa olsun, o sırada elbette ki sistemin kökten değişmesini düşünen bir subay değildi. "Padişah / halifeye" ruhen ve dinen bağlıydı. Rasyonalizmi benimsiyordu ama bunun mevcud sistem muhafaza edilerek uygulamaya sokulmasını istiyordu.

Dolayısıyla Mahmut Şevket Paşa ve onun gibi düşünenlerle, Mustafa Kemâl ve Hüseyin Hüsnü Paşa'nın yolları bu noktada ayrılıyordu. O kadar ki... Bu ayrılık bir bakıma, uzun vadede İttihatçıların bir kanadıyla, Mustafa Kemâl'in yolunun

---

(*) Mücahidi Hürriyet Mahmut Şevket Paşa Hareket Ordusu - Matbaa-i Artin Asadoryan ve mahdumları - İst. 1327 -S. 16

ayrılmasında da temel nedeni teşkil edecekti.

Daha kesin bir ifade ile Mustafa Kemâl Cumhuriyetçi, İttihat ve Terakki ile bu siyasal akımın güdümündekiler (genellikle ve şimdilik) Meşruti Monarşi'den yana idiler.

Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişinin arifesinde bu temel ayrılık, Hüseyin Hüsnü Paşa ile Mahmut Şevket Paşa arasındaki bir "komutanlık" sürtüşmesi şeklinde ortaya çıkıyordu.

Taassup ve bunun yarattığı kaos kesinlikle tepelenecekti... Ancak ondan sonra ne olacaktı? İttihatçılar kuşkusuz, o aşamada duruma egemen olmak istiyorlardı. Hüseyin Hüsnü Paşa ve Mustafa Kemâl ise kesinlikleİttihatçıların egemenlik alanı dışında kalıyorlardı.

Oysa belirleyici güç Hareket Ordusuydu. İttihatçılar Hareket Ordusu'nun yönetimini kendi ellerinde bulundurmayı amaçlıyordu. Ancak bunu açıktan yapmaları mümkün değildi. Zira isyan zaten, İttihat ve Terakki'nin ordu içindeki uzantılarını hedef almıştı. Ordu'ya dışarıdan nüfûz etmek tehlikeli olacaktı. Bu nedenle, Meşrutiyet'in ilanında olduğu gibi yine İttihat ve Terakki'nin "askeri kanadı"nı harekete geçirmek gerekiyordu. Bu kanadın en güçlü adamları Enver ve Niyazi Beylerdi. Niyazi Bey, Hareket Ordusu'na, kıtası ile birlikte katılarak rol almıştı.

Ataşemiliter olarak Berlin'e gönderilen Enver Bey ise yıldırım hızıyla Selânik'e geliyor, İttihat ve Terakki Genel Merkezi ile temaslara başlıyordu. (*)

Enver Bey'in Selânik'e gelişi İttihat ve Terakki'yi rahatlatıyordu. Şimdi sorun, Mahmut Şevket Paşa'nın komutayı almasına kalıyordu. Bu da kolay oluyordu. Zira hem bazı askerler, hem de bizzat Paşa, bunun daha sağlıklı olacağı konu-

---

(*) Makedonyan Orta Asya Enver Paşa Ş.. S. Aydemir 1971 S. 166

sunda fikir birliğine varmış, bulunuyorlardı.

Mahmut Şevket Paşa o gün (8 Nisan 1325-21 Nisan 1909) biri sadâret ile diğeri Hareket Ordusu Komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa olmak üzere iki önemli haberleşme yapıyordu.

Paşa, sadâret makamına bir telgraf çekerek Hareket Ordusu'nun amaçlarını şöyle sıralıyordu:

1-Meşrutiyet aleyhindeki ayaklanmadan ötürü İstanbul'un bozulmuş olan asayişini sağlamak,

2- Fesat ve hainlerin aldattığı askeri itaat altına almak,

3- Ayaklanmaya sebep olanları; düzenleyenleri ve olayda rol oynamış olanları ortaya çıkarıp kanuna göre cezalandırmak (tedîb etmek),

4- Meşrutiyet'in bir daha böyle bir tehlikeye girmemesini sağlayacak tedbirleri almak.

Mahmut Şevket Paşa ayrıca bu amaçlara ulaşmada uygulanacak planın ana hatlarını da şöyle çiziyordu.

1- İstanbul'da yeteri kadar asker bulundurulacak, olaylara karışmayan üç dört tabur Padişah'ı korumakla görevlendirilecek, kalanların istihdamı mümkünse Rumeli'ye kaydırılacak. Disiplinini tamamen yitirmiş olanlar Rumeli'de yol yapımında kullanılacak. İstanbul'un güvenliği olağanüstü bir olay olmadığı sürece polis ve jandarma tarafından korunacak. Bu amaçla Makedonya'dan eğitilmiş Jandarmalar getirilecek,

2- İstanbul'da kalıcı bir düzen kurulmasında mevcut yasalar yeterli olmayacağından sıkıyönetim ilan edilecek,

3- Kanun-ı Esâsî'ye uygun olarak toplanacak olan Meclis-i Mebusan yeni bir Meclis Başkanı seçecek ve yine Kanun-ı Esâsî'ye uygun olarak bir hükümet kurulacak,

4- Meclis, Matbuat, Dernek ve Kulüp, Miting ve Serseri Nizamnâmelerini yasalaştıracak ve bunlar gerçekleşene kadar sıkıyönetim devam edecekti.

Ayrıca Padişah Meşrutiyet'e uyduğu sürece ordu ve halkın da kendisine bağlı kalması yeminleri gereği olduğundan, yeni bir güvenceye gerek yoktu.(*)

Bu hükümler bir bakıma ültimatom niteliği taşıyordu. Üstelik Sıkıyönetim ilan edilmesi ilk kez gündeme geliyordu ki, Sıkıyönetim Komutanı bu durumda (bir bakıma) Padişah'ın yetkilerine yakın bir yetkiye sahip olacaktı. Nitekim durumu farkeden bazı subaylar, Mahmut Şevket Paşa'nın komutayı alması konusunda daha da ısrarcı davranıyorlardı.

"Bu sırada 2'inci Ordu Kumandanı Ferik Salih Paşa'dan Mahmut Şevket'e önemli bir telgraf geldi. Bunda, 3'üncü Ordu Kumandanı'nın Babıali'ye yaptığı teklifler olduğu gibi kabul edildikten sonra, vatanın kurtuluşu için gereki olan Örfî İdarenin başında pek büyük bir deha ve iktidarın bulunması gerektiği ve Paşa'nın da bu mevkie layık olduğu belirtiliyor, kendisinin bir an önce gelmesi isteniyordu."(**)

Bunda kuşkusuz Hareket Ordusu'nun güncel politikaya bulaştırılması tehlikesinin önlenmesi amacı da rol oynuyordu.

Böylece Mahmut Şevket Paşa'nın komutayı bilfiil ele almasının vakti de gelmişti. Hüseyin Hüsnü Paşa'nın (usulen) 8 Nisan 1325 (21 Nisan 1909) günü İstanbul üzerine yürüneceğini bildirmesi üzerine Mahmut Şevket Paşa harekâtın durdurulmasını emrediyordu. Hüseyin Hüsnü Paşa ile Mahmut Şevket Paşa telgraf başında karşılıklı konuşuyorlardı.

"Hüsnü Paşa bu emir karşısında hayretler içinde kaldı:

Nasıl olur, efendim. Ben bütün tertibâtımı yaptım. Taarruz kollarımı icâbeden yerlere yolladım. Bu vaziyette, verdiğim emri nasıl geri alabilirim, diye itirâz ve ısrâr başladı."(*)

Mahmut Şevket Paşa gerekçe olarak Meşrutiyet'in ilan

(*) 31 Mart Olayı - Sina Akşin-Sinan Yay. - İst. 1972-S.229
(**) Age.S. 230

edildiği 10 Temmuz gününü anımsatması gerekliliğini gösteriyordu. Aslında bu öneri İttihat ve Terakki merkezinden gelmişti.

Telgrafın iki ucundaki iki Paşa arasındaki sert tartışma kısa süre devam ediyor, nihayet Mahmut Şevket Paşa "kesin emir vererek" harekâtı durduruyordu.

Telgrafhâneden çıkan Paşa, yolculuk için hazırlıklarını tamamlıyordu.

"Selânik, Kosova, Manastır

deftârdârlıklarına.

Muhâfaza-i Meşrutiyet için 2'inci ve 3'üncü ordulardan ve Dersaâdet civârında tahşîd edilen (toplanan, yığılan) kuvayi askerîyenin emr-i idâresine ve kumandasına nezâret etmek üzere bizzat hareket ve müfettiş-i umûmiliğe ait baş kâtip beyefendiye tevdî eylediğimden, müşârünileyhim tarafından umûru maliye ve sarfiyyât ve tediyyâta dâir usûl ve mukarreratı müttehîdeye (birlikte kararlaştırılmış olan) tevfikan vuku bulucak kâffei işârâtın (bütün işaretlerin) îfâyı icâbâtına mürâcaât olunması tavsiye olunur."(**)

Üçüncü Ordu Kumandanı ve Müfettişi Umum Vekili
Mahmut Şevket.

Mahmut Şevket Paşa hazırlıklarını yaparken, kurmayları Binbaşı Enver Bey (Paşa) ile Binbaşı Hakkı Bey (Paşa) trenle yola çıkıyor, Paşa'yı Halkalı Köyde karşılamak amacıyla öncülük ediyorlardı.

Az sonra da Mahmut Şevket Paşa da hareket ediyordu.

"8 Nisan Çarşamba günü kahramanı hürriyet, muhlisi (kurtaran) Meşrutiyet Mahmut Şevket Paşa Hazretleri mü-

---

(*) Mahmut Şevket Paşa - Ziya Şakir, - Fuat Gücüyener'in Tarih es Ser. No. 18 - S 48

(**) Age. S. 50

ham (önemli) umûr-ı sevkiyeyi (nakil işlerini) ba'del itmâm Selânik'ten hareketle 9 Nisan'da karargâh-ı umûmîye-i askerîye şeref-i muvâsalat ve 2'inci ve 3'üncü Ordular efrâdı şecâat nihâdiyle Edirne, Selânik ve Manastır vilâyetlerinden silâhı hamiyete sarılıp askere iltihâk eden gönüllülerden mürekkep Hareket Ordusu'nun ve o sırada Meşrutiyet'e sâdık kalan ve Ayastefanos pişgâhına gelen donanma-yı Osmanînın umûru kumandanlığını derûhte ederek âtîde Dersaâdet ahâlîsine tebliği keyfiyet buyurmuşlardır."(*)

Mahmut Şevket Paşa ordugâha ayak basar basmaz gazete ilâveleri şeklinde yayınlanmak ve yabancı temsilciliklere tebliğ edilmek üzere İstanbul halkına hitaben bir bildiri yayınlıyordu.

"Âhiren Dersaâdet'te bazı fesâdenin iğfâlâtı ile Hassa Ordusu efrâdı ihlâl ve ifsâd edilmekten dolayı payitahtta hükümetin nüfûz ve kudreti tamâmen imhâ kılınmış ve hükümetin hayat ve istikbâli dahi tehlikeye ilka (terketmek bırakmak) edilmişti. Vatanın temîn-i selâmeti âtîyesi hükümetin takviye-i nüfûzuna vâbeste (bağlı) bulunduğundan, diğer Osmanlı orduları müttehîden (birlikte) işbu vazîfe-i vatanperverâneyi îfâ etmek üzere Dersaâdet'e kuvva-i kafile-i seyyâre (hareket halindeki kuvvet) sevketmiştir. Kuvâyı mezkûre (belirtilen kuvvet) kumandanlığını derûhte etmek üzere Selânik'ten Ayastefanos'a geldim.

Gerek kuvvayı mezkûrenin ve gerek Ayastefanos pişgâhında bulunan Osmanlı donanmasının müşteginen bilteveffîke kumandasını derûhte eyledim.

Şirâze-i intizâmden (nizâm ve intizâmdan) çıkmış olan Hassa Ordusu efrâdından hareketi vekailerinden nedâmetle

---

(*) Mücahidi Hürriyet Mahmut Şevket Paşa, Hareket Ordusu - Matbaa-i Artin Asadoryan ve Mahdumları - İst. 1327 - S. 17

(pişmanlıkla) istimân (aman dileyen) edeceklerin affı ve isyanda ısrâr eyleyeceklerin de bilâmerhamet (acımasızca) şiddetle teczîye (cezâlandırmak) ve tenkîli (örnek olacak şekilde tecziye cezalandırmak) mukadderdir.

Mecâzattan ve tevehhüş eden bazı fesâde ve erbâbı denâet (alçaklık erbabı) tarafından kuvayı mezkûrenin gûyâ zâtı Hazreti Pâdişâhîyi hâl maksadıyla geldiği işâr (haber vermek) edilmiş ise de bunu sûreti kat'îyyede tezkîb eyler ve maamâfîh askerlerimizin îfâ-yı vazîfe esnâsında erbâbı fesât ve denâetin yeniden bazı teşebbüsâta cüretleri elacesiyle tekrâr edecek hâdisât mesûliyetinin tamâmen müsebbiblerine ait olacağını beyân ederim."

Üçüncü ve Hareket
Ordusu Kumandanı
Birinci Ferik Mahmut Şevket (*)

Bu bildiride iki husus özellikle dikkati çekiyordu.

Öncelikle Mustafa Kemâl tarafından yazılıp Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından imzalanan ilk bildirideki kesin ve şiddetli ifade, Mahmut Şevket Paşa'nın bildirisinde yoktu. Kaldı ki, önceki bildiride asilerin **"affından"** bahsedilmeksizin **"şühedânın"** önünde cezalandırılacakları kaydedilirken Mahmut Şevket Paşa ilk kez "af" tan bahse diyordu. İsyan hareketine katılıp da **"nedâmet"** edenleri affedeceğini vaadediyordu. Abdülhamid'in generali ile diğerleri arasındaki temel farklılıklardan biri buydu. Ve bildiride bu durum hemen dikkati çekiyordu.

Bildiride dikkati çeken ikinci husus ise Mahmut Şevket Paşa'nın halk önünde Sultan Abdülhamit'in tahttan indirilmeyeceği konusunda garanti vermesiydi. 31 Mart öncesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Abdülhamit'i hal edeceği dedikodula-

---

(*) Age.- S.26-27

rı çıkarılıyor ve dedikodu Meclis-i Mebusan kürsüsünde bile tartışılıyordu. O dönemde İttihatçılar, böyle bir niyetleri olmadığını belirtiyorlar fakat dedikodu sahiplerini yeterince ikna edemiyorlardı. Nitekim Hareket Ordusu yola çıkarken yine aynı dedikodu gündeme geliyordu. Bu kez de Mahmut Şevket Paşa, dedikoduyu yalanlıyordu. Ancak Abdülhamit'in "hal'i dedikodusu" bununla kalmıyordu.

Mahmut Şevket Paşa ile saray arasında, bu konuda "özel" bir iletişim de kuruluyordu.

Hareket hazırlıklarının en yoğun olduğu bir aşamada İstanbul'dan kaçarak Hareket Ordusu'na katılan 3'üncü Avcı Taburu'nun Kumandanı Remzi Bey, Mahmut Şevket Paşa'nın yanına gidiyordu.

"Mahmut Şevket Paşa ile aralarında şu konuşma geçti.

-Paşa Hazretleri... Dayımın, İstanbul'da, Sultanhamamındaki mağazasına, sarayın en mühim harem ağalarından biri gelmiş. Bendenizle görüşmek istemiş. Fakat benim burada bulunduğumu haber alınca (Aman, Remzi Bey'e çabuk bir adam gönderiniz. Efendimiz-yani Sultan Hamit- kendisinden büyük bir hizmet bekliyor. Eğer Remzi Bey icâbeden zevât ile görüşerek Hareket Ordusu'nun şehre girmesine mâni olabilirse, zât-ı şâhâne kendilerine hem pek büyük bir para mükâfatı ve hem de en kıymetli gözdelerinden birini ihsan edecek), demiş. Dayım, kendi adamlarından (...) Efendi isminde biri ile bu haberi bana göndermiş. Adam burada bekliyor. Ne emir buyurursunuz?

Mahmut Şevket Paşa, Remzi Beyin bu sözleri üzerine epeyce düşündükten sonra şu cevabı vermiş:

-Oğlum... Siz de o adamla cevap gönderiniz.

Hareket Ordusu behemehal İstanbul'a girecektir. Ancak zâtı şâhâne bu husûsta kat'îyyen telâş buyurmasınlar. Çünkü ordunun kendilerine karşı olan hürmeti bâkîdir... Ordunun

maksadı, sadece asileri te'dîb (edeplendirme) etmektir."(*)

Mahmut Şevket Paşa bunlarla da yetinmiyor doğrudan Padişah'a bir telgraf çekerek, daha önce halka hitaben yayınladığı bildiriyi kendisine takdim ediyordu. Bunu yapmasının nedeni, bildiride, "(...) gûyâ zât-ı hazret-i Pâdişahîyi hal maksadıyla geldiği işâr edilmiş ise de bunu sûreti kat'îyyede tekzîb eyler" cümlesinin yer almasıydı. Böylece Padişah'a da doğrudan garanti verilmiş oluyordu.

Bu garantileri verirken Mahmut Şevket Paşa samimi miydi, yoksa Padişah'ın herhangi aşırı bir harekette bulunmasını engellemek amacında mıydı? Orası bu aşamada pek belli olmuyordu. Ancak Abdülhamit'e verilen garantiler Padişah'ı memnun ediyor, rahatlatıyordu.

"Mahmut Paşa'nın bu telgrafnâmesi de bidâyet-i inkılâptan beri beyân olunan teminât-ı husûsîyenin ordu namına şek-i aleni ve resmisi olarak telakki edildiğinden bittabi tatmin ve tenşiti (ferahlama) mûcîb oldu."(**)

Mahmut Şevket Paşa'nın Hüseyin Hüsnü Paşa yerine komutayı ele alması, amaçlanan yararı sağlıyor, gerek Abdülhamit'in rahatlatılması, gerekse "af"tan bahsedilmesi, Hareket Ordusu'nun işini kolaylaştırıyordu.

Bunlar olurken İstanbul'dan Yeşilköy'e gelen Meclis-i Mebusan üyeleri de, burada bir toplantı yapıyorlardı. Bu toplantıya Mehmet Sait Paşa (eski sadrazam) da katılıyor hatta başkanlık yapıyordu.

"Meclis-i umûmînin masûniyeti (dokunulmazlığı) fiilen hâsıl olmamasından ve hâdisâtın tevlîd eylediği sâir esbâbtan dolayı, mebûsânın ekseri ve âyândan bazıları evvelce Ayas-

---

(*) Mahmut Şevket Paşa - Ziya Şakir - Fuat Gücüyener'in tarihi es. ser. No. 18- S. 52,53 Remzi Bey'in bizzat yazmış olduğu notlardan

(**) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi F.R. Unat 1960 S.20

tefanos'a gitmeleriyle iki heyet orada içtima eyledi. Kendi de 9 Nisan'da gitti.

İçtima mahalli olan Yat Kulübe gitmezden evvel- Selânik'ten gelip Hareket Ordusu'na iltihâk eden- Mahmut Şevket Paşa ile ilk defa mülâkat eyledi.

Âyân ve mebûsândan terekküb eden (karışıp birleşen, meydana gelen) Meclis-i Millîye- ittifâkı âzâ ile-riyâset etti."(*)

Yat Kulübünde yapılan bu toplantıya Âyân Meclisi Reisi Sait Paşa'nın yanısıra Mebusan Meclisi Reisi Ahmet Rıza Bey de başkanlık yapıyordu.

"Meclisi Âyân ve Mebûsân binüçyüzyirmibeş senesi Nisanın dokuzuncu Perşembe günü saat sekizbuçukta Ayastefanos'ta Meclis-i Umûmî-i millet halinde biliçtima âtî üz-zikr müttefîken taht-ı karâra almıştır.

Üçyüzyirmibeş senesi Martının otuzbirinci Salı günü İstanbul'da başlayan hâdise-i müellîme-i istibdâdîye (elim istibdat olayı) ile Meşrutiyet-i Osmânîyye'ye vurulan dârbenin ve bu sûrette baş gösteren istabdâdın bî tevfikihi taâla küllîyen ve tamâmen (Allah'ın izniyle tamamen) izâlesi ve Meşrûtiyet'in temîniyle âsâyiş-i memleketin iâde ve istikrârı ve hâdise-i müsebbiblerinin muhteviyâtını Meclis-i Umûmî-i millet tasvîb eder ve ordunun emr-ü hareketi âmâl-i millete muvâfık olduğu ve binâenaleyh umûm için vâcibül ita (uyulması gerektiği) bulunduğu cihetle buna muhâlefet herhâlde müstelzim-i mesuliyet ve mecâzat (mesuliyet ve buna karşılık cezalandırmayı gerektireceği) olacağını beyân ve ilân eyler." 9 Nisan 1325 (22 Nisan 1909)

Meclisi-i Umûmî Millî(**)

Bu bildiri bir bakıma Mahmut Şevket Paşa'nın komuta-

(*) Son Sadrazamlar - İbnülemin Mahmud Kemal-C. II.S. 1080

(**) kinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi F.R. Unat 1960 S.20

sındaki Hareket Ordusu'nun yapacağı operasyonları bir hukuk tabanına oturtuyor ve şimdiden onlara yasallık kazandırıyordu.

Toplantıdan önce Sait Paşa ile Mahmut Şevket Paşa arasında yapılan özel görüşmede bu bildirinin içeriği konuşuluyor ve daha sonra bildirinin bizzat Sait Paşa tarafından kaleme alındığı ileri sürülüyordu.

Ancak bu bildirinin yayınlanması ile harekâtın "hukuksal gereği"de tamamlanmış oluyordu.

Mahmut Şevket Paşa artık son emrini, yani İstanbul üzerine yürüyüş emrini verebilirdi.

HAREKÂT VE... YİNE İÇ SAVAŞ

Hareket Ordusu'nun kente girmesi halinde çeşitli olumsuzlukların başgöstermesi ihtimali bulunuyordu.

Bu tehlikeler şöyle sıralanıyordu:

* Kesin sonucun bir an önce alınmaması halinde, Abdülhamit'in devreye girerek karşı hareketi başlatması.

* Mücadelenin uzaması halinde Hareket Ordusu'na bağlı birliklerin isyancılara katılması.

* Çatışmaların geceye uzaması durumunda hafiye, hoca ve hoca kılığındaki kışkırtmacıların askerlerin arasına karışarak onları iğfal etmesi.

Hareket Ordusu tüm bu ihtimalleri gözönünde bulundurarak bir harekât planı yapıyordu. Bir an önce ele geçirilmesi gereken hedefler şunlardı.

* Davut Paşa Kışlası
* Sirkeci Tren İstasyonu
* Tophane Kışlası
* Harbiye Nezâreti.
* Beyoğlu Topçu Kışlası.

* Taşkışla.
* Yıldız Sarayı

Bu hedeflere karşı harekâtı yönetecek komutanlar ise şunlardır:

Mahmut Şevket Paşa, Kurmay Başkanı Enver Bey (Mustafa Kemâl, kısa süre sonra Selânik'e dönüyordu ve kırgındı), Ali Fethi Bey (Okyar), Binbaşı Ali Hikmet Bey (Ayırdan), Binbaşı Muhtar Bey (şehit oldu), Binbaşı Hafız İsmail Hakkı Bey (Paşa), İkinci Ordu'dan İsmet Bey (İnönü), Kâzım Bey (Karabekir) ve Resne gönüllü Alayının Komutanı Resneli Niyazi Bey. Ayrıca Karagâh'ta Şevket Turgut Paşa bulunuyordu.

Nihayet harekât 10 Nisan 1325'i (23 Nisan 1909), 11 Nisan 1325'e (24 Nisan 1909) bağlayan gece verilen yürüyüş emriyle başlıyordu.

İstanbul cephesini Üçüncü Ordu Beyoğlu ve Yıldız cephesini ise İkinci Ordu hedef alıyordu.

İstanbul yolu üzerindeki topçu mevzilerinden hiç bir direniş olmuyor, birlikler (Topçular Padişah'a sadâkat bildirmeye gittikleri için) kolayca ilerliyorlardı.

Cuma günü kanatlarda yer alan birlikler, öğleden sonra Bakırköy ve Kağıthane civarına ulaşıyordu. Daha sonra bu noktalarda toplanan süvari, jandarma ve piyadeler çeşitli istikametlere doğru açılarak ilerliyorlardı.

Sol kanatta vadiye doğru iniyorlardı. Karagâh ise Isparta Kale denilen yerde bulunuyordu.

Bu arada merkezde yer alan birliklerin sol kanadı Tatavla sırtlarını katederek Silahtarağa ve Alibeyköy'e yöneliyordu.

Bu şekilde ilerleyen kıtalar hızlı bir yürüyüşle sabah saat 9.00 sıralarında şehre girmeye başlıyorlardı. Şehre giriş topluca ve büyük bir disiplin içinde gerçekleşiyordu.

Bununla birlikte ilk silah sesleri aynı günün sabahı Davut Paşa Kışlası yönünden duyuluyordu. Bu Kışla'daki askerlerin

bir kısmı Cuma günü, her zamanki gibi Selâmlık mevkiine gitmişti. Bu sırada Hareket Ordusu piyadeleri de Kışla'nın çevresini işgal ederek kuşatmışlardı. Diğer taraftan süvariler de askerlerin Selâmlıktan dönüşü sırasında yolu kesmiş, onları sur dışına çıkarmışlardı.

Asiler huruç hareketi yapmak isteyince Hareket Ordusu üzerlerine ateş açmış, korkutarak teslim almıştı. Bu nedenle Davut Paşa Kışlası'ndaki asilerin direnişi uzun sürmüyor, silah sesleri kısa sürede kesiliyordu.

Bu sırda Hareket Ordusu'nun bir kolu büyük bir düzen içinde Şişli ve Yıldız caddelerinden ilerleyerek şehre bu cepheden giriyor, bir kol da tramvay yolundan ilerleyerek Cedîdiye Caddesi'nden Beyoğlu'na doğru iniyordu. Bu birliklere Harbiye öğrencileriyle personeli de katılmış bulunuyordu. (*)

Beyoğluna inen birliklerde ağırlığı Rumeli Jandarmaları oluşturuyordu. Çoğunluğu subay olan personel, er kıyafetinde hareket ediyordu. Nitekim bunlar Beyoğlu'na inince hemen çevreye yayılıyor ve öncelikle asayişi sağlıyorlardı.

Bu arada Harbokulu birlikleri üç kola ayrılmış bulunuyordu. Bir kol, elçilikleri korumakla görevlendiriliyordu. İkinci kol Jandarma birlikleriyle birlikte hareket ediyordu. Üçüncü kol ise Taksim Topçu Kışlası'nın karşısında mevzilenen birliklere katılıyordu.

Hareket Ordusu'nun Topçu Kışlası'yla çatışmaya girmeye hazırlanan birlikleri, Pangaltı'nın arka taraflarından geçerek Talimhane çukurluğuna mevzileniyordu. Burada yerleşen kıtalar, Topçu Kışlası'na teslim olmayı öneriyor, olumsuz cevap alınca da derhal avcı ateşine başlıyorlardı. Böyece şiddetli çatışmalar oluyordu.

Beyoğlu Topçu Kışlası, asilerin direniş merkezleri arasın-

(*) İhtilal ve İnkılabı Osmaniye Yunus Nadi-Matbaa-i Cihan-İst. 1325-S.202

da en önemlilerinden biriydi. Tüm kapı ve pencereler tahkim edilmiş, Kışla adeta bir kaleye çevrilmişti.

Çatışmalar sırasında asiler, bir "savaş aldatmacası" yapıyor, "Yaşasın Hürriyet" diye bağırıyorlardı, Hareket Ordusu'nun ön saflarındakiler, içerdekilerin teslim olacaklarını sanarak tedbirsiz davranıyor, korunmasız olarak demir parmaklıklı duvara yaklaşıyorlardı. O sırada asiler ansızın ateşe başlıyorlardı. Bunun üzerine çatışma şiddetleniyor ve akşam saat dörde kadar devam ediyordu.

"Saat dörtbuçukta 'ateş kes' kumandası Taksim tâlimhânesi meydanında aksi endaz olmuş, asiler müzakere etmek istediklerini haber vermişlerdi. Bunun üzerine Hürriyet Ordusu kıtaâtı asilere teslim teklifinde bulunmak için bir kaç zabitleriyle ile neler göndermiş, saat beşi çeyrek geçeye doğru bütün kışla efrâdı asîye zâbitleriyle berâber silâhlarını bırakarak teslim olmuşlardı." (*) Diğer taraftan İstanbul yakasında da önemli gelişmeler oluyordu. Bazı birlikler Edirnekapı'dan şehre giriyorlardı. Bazı birlikler de Bakırköy'den Sirkeci'ye trenle nakledliliyorlardı.

Sirkeci'ye gelen birlikler, çoğunluğu gönüllülerden ve Drama Taburu ile Mitralyöz Bölüğü'nden oluşuyordu. Bunların görevi Tophane Kışlası'nı teslim almaktı. Sayıları bini bulan askerler 10 Nisan'ı 11 Nisan'a bağlayan gecenin sabahında Sirkeci'ye iniyordu. Hemen ardından Birinci Bölük büyük postane ile çevresini kontrol altına alarak bu yoldan köprüyü ulaşıyor, Mitralyöz Bölüğü'nün bir bölümü köprüyü koruyarak mevzileniyordu. Böylece köprü başkalarına kapatılıyor. Diğer birlikler, takımlar halinde köprüden geçmeye başlıyorlardı.

Aziziye Karakolu'na yaklaşıldığı sırada hareketlenen askerler koşar adım karakola giriyor, nöbetçileri zararsız hale

---

(*) Age.S.24

getirerek duruma hakim oluyorlardı. Ayrıca yatakhanelere girerek uyuyan askerleri de gözaltına alıyorlardı.

Bilâhire iki kol oluşturuyor, bu kollar rıhtım üzerindeki karakolları birer birer zararsız hale getiriyorlardı. Ateş edilmiyor, direnenler dipçiklenerek safdışı bırakılıyordu. Bu işlemler tamamlandıktan sonra ana birlikler yeniden yürüyüşe geçiyor ve Tophane'ye doğru ilerliyorlardı.

"Kolun kısmı azamisi ile bir mitralyöz Tophane'ye doğru ilerlemiş, Taksim cihetine gelen kolun tüfek sadâları işitilmeye başlamıştı. Şimdi iki taraftan da ateş ediliyordu. "(*)

Böylece 31 Mart'tan itibaren isyana katılan Tophane Kışlası'ndaki asilerle Hareket Ordusu arasında kıyasıya bir çatışma çıkıyordu. Ancak Hareket Ordusu'na bağlı birlikler Baruthane'nin üst odalarını işgal etmeyi başarıyor, böylece asileri arkadan çeviriyordu. Nitekim bu kuvvetler, asilerin üzerindeki istihkâmlarını ateş altına alıyorlardı. İki ateş arasında kalan asiler, kısa bir süre dayanabiliyor ve Derviş Vahdeti'nin "Alaylılar mekteplilerden cesurdur" sözünü yalanlarcasına birer birer kaçmaya başlıyorlardı.(**)

Daha sonra Sirkeci istikametinden getirilen iki top mevziye sokulunca asiler korkudan tamamen teslim oluyorlardı. Böylece Hareket Ordusu'nun Sirkeci kolu görevini tamamlıyor ve Tophane Kışlası'nı teslim alıyordu.

Edirnekapı'dan giren Hareket Ordusu kuvvetleri de ikiye ayrılıyor, biri Aksaray üzerinden Babıali'ye yöneliyor, diğer ise Fatih üzerinden Beyazıt'taki Harbiye Nezâreti'ni hedef alıyordu. Harbiye Nezâreti'ne doğru yol alan kuvvetler Fatih'te silahlanmış, hoca kılıklı mürtecilerle karşılaşıyordu.

"Şerîat-ı Ahmedîye'yi âlet-i istibdât ittihâz (kabul eden)

(*) 11 Nisan İnkılabı - Ahmet Refik - Kitaphane-i Askeri - İst. 1325 S. 62,63
(**) Age. S. 62

etmek isteyen vatana hizmet eylemeyi zûl-ü meskinâta (miskinlik ayıbına) tercîh eden bazı hocalar Fatih Câmîi'ne tahşîn etmişler (kale gibi sağlamlaştırmak), buradan Hareket Ordusu efrâdına karşı ateş etmişlerdir. Fakat galeyânı hamiyet ile atılan mavzer kurşunlarından tahlîs-i hayât (hayatlarını kurtaramayacaklarını) edeceklerini anlayınca derhal teslîm olmuşlardı."(*)

Böylece Fatih'teki taassup engelini aşan kuvvet, sıkı disiplin içinde ilerliyor, tesis ettiği baskı sonucu, Harbiye Nezâreti'ni de asilerden alıyordu. Oysa o asiler bir süre önce Mahmut Muhtar Paşa'yı hem nezâreti hem de ülkeyi terketmek zorunda bırakılmışlardı.

Diğer taraftan, Aksaray üzerinden ilerleyen kol doğrudan Babıaliye yöneliyordu.

Asiler Babıali'nin içine ve Askeri Kulübe mevzilenmiş, Hareket Ordusu'nu bekliyor, gelen kolun öncülerini görünce ateşe başlıyorlardı. Ancak Hareket Ordusu'nun bu kolu ağır silahlarla donatılmış olduğundan kısa bir süre sonra mevzilenen toplardan atılan top mermileri ağaçları deviriyor, Babıali'nin duvarlarını sıyırarak asilerin mevzilendiği pencere ve kapıları tahrip ediyordu. O sırada Askeri Kulüp de kurşun yağmuruna tutularak delik deşik ediliyordu.

Kabakçı Mustafa ayaklanmasında Ayasofya ile Topkapı Sarayı'nın arası nasıl cesetlerle örtülmüşse, bu kez de Babıali'nin önü Hareket Ordusu'nun verdiği şehitlerin kanıyla ıslanıyordu. Bu arada korkunç bir de olay cereyan ediyordu. Çatışma sırasında atılan bir mermi, Askeri Kulüb'ün kapısındaki cephane sandıklarına isabet ediyordu.

Bunun sonucunda hayli yüklü cephane sandıkları infilâk ediyor, Kulüb'ün duvarları "tarümâr" oluyordu. İnfilâk her iki

---

(*) Age.-S.62

tarafa da zarar veriyor ve yerler ölenlerin cesetleriyle doluyordu;

"Babıali muhârebesi bir kaç saat devâm etmiş, efrâd-ı asîye mukavemet edemeyeceklerini anlayınca derhal teslîm olmuşlardı."(*)

Böylece önemli hedefler birer birer teslim alınıyordu. Nihayet Hareket Ordusu'nun önünde iki ana hedef kalmıştı. : Taşkışla ve Yıldız Sarayı...

TAŞKIŞLA SAVAŞI

Gerçi Hareket Ordusu İstanbul'da oluşan tüm cephelerde yavaş yavaş üstünlüğü sağlıyor ve çemberi daraltıyordu. Ama, bazı önemli kayıplar da veriliyordu. Bu kayıplardan biri de Hareket Ordusu'nun komutanlarından Muhtar Beydi.

Muhtar Bey beraberinde bir subay ve yeteri kadar asker olduğu halde Taksim Karakolu'nun önünden Harbiye'ye doğru ilerlediği sırada ansızın karşısına bir grup asi Avcı askeri çıkıyordu. Bunun üzerine Muhtar Bey adamlarına diz çöktürerek ateş açtırıyordu. Ancak çatışma sırasında genç komutan göğsüne isabet eden bir kurşunla ağır biçimde yaralanıyordu, çok ıstırap çektiğinden (Yunus Nadi'ye göre) yanındakilerin bir kurşun daha sıkmalarını istiyordu. Şehit Muhtar Bey, Harbokulu mezunu "mektepli" bir komutandı.

Bu arada Taksim Topçu Kışlası'nın teslim olmasına rağmen Taşkışla'daki asiler inatla direniyor, teslim olmuyorlardı. Üstelik bu askerler, Meşrutiyet ve Hürriyeti korumak için yemin etmiş, bu nedenle Meşrutiyet'i koruması gereken Avcı Taburu askerleriydi.

Taşkışla'daki asiler de, Taksim Kışlasındakiler gibi Hare-

(**) Age.-S. 63

ket Ordusu'nun askerlerini pusuya düşürüyorlardı. Teslim olacakmış gibi yapıyor, askerler ortaya çıkınca da yaylım ateşi açıyor ve geniş çapta kayıp verdiriyorlardı. Buna karşılık bir grup asi Avcı, Taşkışla'dan Taksim Kışlası'na doğru kaçmaya teşebbüs ediyor; bu kez diğer taraf yaylım ateşi açarak hepsini öldürüyordu.

Bu arada Harbiye'den atılan top mermileri nizâmiye kapısıyla, ikinci katın bir kısmını yıkıyordu. Bir süre sonra Harbiye tarafındaki Nümûne Bölüklerinin bulunduğu koğuşlar baştanbaşa yıkılıyor, enkazın altında kalanlar ölüyordu. (*)

Ateş saat 7.30'a kadar devam ediyor, daha sonra kısa bir "ateşkes" oluyordu. Bu sırada isyancı Yedinci Alay'ın Komutanı Avcılara, birinci kat pencerelerinden beyaz bayrak sallatıyordu. Ayrıca teslim olunacağı konusunda bir pusula yazıyor ve Yüzbaşı Hikmet Bey ile kuşatma kuvvetlerine gönderiyordu.

Mustafa Turan'a göre (ki kendisi de mürteci asilerden biri olarak Taşkışla'da bulunuyor, bu nedenle 31 Mart Olayı'nı taassup açısından yorumluyordu) bundan sonra dramatik gelişmeler cereyan ediyordu. Yıkılan nizamiye kapısında elinde tabancasıyla Enver Bey ve yanında Bulgar komitacısı Sandanski görünüyordu. Onları "Gazanız mübarek olsun" diyerek Yedinci Alay Komutanı İsmail Hakkı Bey karşılıyordu. Bunun üzerine Enver Bey ile İsmail Hakkı Bey arasında sert tartışma çıkıyor ve Enver Bey Yedinci Alay Komutanını kurşuna dizdiriyordu. Daha sonra da isyancı askerlerin bir kısmını hemen orada öldürterek cesetlerini Kışla'nın karşısındaki mezarlığa gömdürüyordu. (*)

Böylece Taşkışla savaşı çok kanlı bir şekilde sona eriyordu.

(*) Taşkışlada 31 Mart Faciası - Mustafa Turan - Aykurt Neş - İst. 1964 - S 72

10 Nisan gecesi başlayan harekat,11 Nisan günü gece yarısına doğru Yıldız Sarayı hariç hedefine ulaşıyordu.

12 Nisan günü, Hareket Ordusu asayişe yönelik operasyonlar yapıyordu. Firardaki asiler izlenerek yakalanıyor, çatışmaların izleri silinmeye çalışılıyor, askerler dinlenmeye çekiliyor, hafif yaralılar ayakta tedavi ediliyordu. Kentte güvenliğin sağlanması için çok sayıda polis ve Selânik'ten gelen Jandarma Bölüğü görev yapıyordu.

13 Nisan günü dikkatler Yıldız Sarayı'na dönüyordu. Padişah Abdülhamit Saraydaydı. Hareket Ordusu ise Saray'ı kuşatmıştı. Bu arada yeni durum nedeniyle hükümet de istifa ediyordu.

"Yevm-i mezkûrun tahmînen saat dördünde heyeti vükelânın nâfiz-ül emr (emri geçer, sözü dinlenir) olmadığı beyânıyla istifâsının kabûlü istidâsına dâir sadâretten aldığım tezkereyi lâcelbit (takdim için) dâire-i kitâbetten çıktım."(**)

Ancak bir süre sonra Tevfik Paşa Saray'a gelerek Padişahla görüşüyor, sonra da Ali Cevat Bey'e "îfâ-yı vazîfeye devâm edeceğiz" diyerek istifasını geri alıyordu.

O sırada Hareket Ordusu askerleri de dışarıda bekliyorlardı. Ayrıca bu askerler Saray'a giriş çıkışı engelliyorlardı. Üstelik Saray'a girip çıkanların hareket Ordusu komutanlarından Şevket Turgut Paşa'dan özel izin almaları gerekiyordu.

"Sadrazam Paşa'nın nezdin bizzat azimet etmek istedimse de bunun için evvel emirde kumandan Mirliva (Albay) Şevket Turgut Paşa'yı görmekliğim lâzım geldiği ifâde olunduğundan (...) (*)

Bu arada kuşatmayı sürdüren askerler de sabırsızlanıyor, Saray'a girmek konusunda saldırganlaşıyorlardı..

(*) Age.- S. 72,73,74

(**) İkinci Meşrutiyetin ilanı ve Otuzbir Mart Hadisesi - Ali Cevat Beyin Faik. Fezlekesi Reşit Unat - TTK. Bas. Ank. 1960-S. 76

"Dışarıya çıkmak için kapıyı açar açmaz asker içeriye girmek ister. Hemen kapıyı kapattım.

-Evlâtlarım! içeride vâlideleriniz, hemşireleriniz vardır. Burası harem-i hümâyûn dâiresidir. İçeriye girilmez. Çekilin; diye bağırmaya başladım. Asker tevakkuf etti (durdu, bekledi)".(**)

Bu sırada Yıldız'da beyaz bir bayrak dalgalanıyordu. Bu bayrak herhangi bir mukavemet olmayacağı konusunda Hareket Ordusu'na güvence vermek amacıyla asılmıştı. Abdülhamit'in ise dünya ile bağlantısı kesilmişti.

YILDIZ'IN DÜŞÜŞÜ VE ABDÜLHAMİT'İN HAL'i

Hareket Ordusu ve Üçüncü Ordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa her ne kadar Abdülhamit'e ve yakın çevresine "Padişah'ın hal edilmeyeceği"güvencesini vermişse de bunu, öncelikle emrindeki kuvvetlerin itaatını sağlamak, Abdülhamit'in bir karşı harekette bulunmamasını temin etmek ve Padişah'ın asi askerler üzerindeki koruyucu desteğini kaldırmak amacıyla yapmıştı.

Aslında, tam bir **"Meşrutiyetçi"** olan Mahmut Şevket Paşa, böyle bir garantiyi şahsen vermek yetkisine sahip olmadığını biliyordu. Kaldı ki; isyanı bastırma hareketini de tamamiyle Meclis-i Umûmî-i Millî (Ulusal Genel Meclis)'nin emir ve yetkisi altında gerçekleştirmişti. Meclis-i Mebûsân ve Âyân üyeleri bu amaçla Ayastefanos'a çağrılmış; orada toplamalarını sağlamış ve gerekli kararı almalarına zemin hazırlamıştı.

Tüm bunlar Mahmut Şevket Paşa'nın **"çağdaş hukuk**

(*) Age.-S. 77
(**) Age.-S.77

devleti" ne olan inancının bir göstergesi ve sonucuydu. Bu nedenle Abdülhamit'e verdiği garantinin bir taktik olduğu anlaşılıyordu.

Nitekim isyan tamamen bastırılıp tansiyon düştükten ve emrindeki kuvvetlerin ayaklanma ihtimali ortadan kalktıktan sonra Mahmut Şevket Paşa devreden çıkıyor, konu doğrudan Mebûsân ve Âyân Meclisi'nin ortak oturumuna aksediyordu. Durumu aksettiren ise yine Mahmut Şevket Paşa oluyordu.

"Meclisi-i Umûmî-i Millî Riyâsetine

Yıldız memurîn, huddam (hizmetçiler), ağavat (ağalar), ve tüfengiyânı (tüfek kullananları) dahi kâmilen teslîm alınarak vapurlara irkâb edilmiş (bindirilmiş) ve bu netîce ile Hareket Ordusu'nun harekât-ı akserîyesi hitâma ermiş bulunduğu arz olunur."

12 Nisan 1325

Üçüncü Ordu ve Hareket Ordusu Kumandanı

Birinci Ferik Mahmut Şevket (*)

Genel Meclis'e çekilen bu telgraf bir bakıma "Biz işimizi bitirdik. Yasalar çerçevesinde isyanı bastırdık. Yıdız'daki tüm önlemleri kaldırdık. Abdülhamit'in hal'i meselesi artık Meclise âittir" anlamına geliyordu.

Gerçekten de Yıldız teslim olmuş, hatta açlıkla karşı karşıya bulunuyordu.

"Bir aralık babam anneme "Kadınım! Çoluk, çocuk kaç gündür ne yiyorlar" diye sordu. Annem "Efendiciğim! Hiç merak etmeyiniz. Aç kalmıyorlar. Bisküvi falan da vardır. Sizin sağlığınızdan başka istedikleri yoktur" dedi. Babam "Kadınım! Bu kadar saray halkı bu azıcık şeyle yaşayabilir mi? Bu

---

(*) İkinci Meşrutiyetin ilanı ve Otuzbir Mart Hadisesi - Ali Cevat Beyin Fezlekesi Reşit Unat - TTK Bas. Ank. 1960-S. 146

zavallı kadınların günâhları ne kl açlığa mahkum olsunlar? Bu nasıl devam eder? Bir çaresine bakmalı" dedi. Kapıda bekleyen ikinci Müsahib Cevher Ağa'ya seslendi. Başkâtibi çağırttı. Beş dakika geçmeden Cevad Bey geldi. Babam "Başkâtip! Bir haftadan beri çoluk çocuk genci ihtiyarı, bütün kadınlar adetâ aç yaşıyorlar. Bu masum kadınların günâhı nedir? Biraz ekmek lâzım değil mi? Bir çaresine niçin bakmıyorsunuz" diye sordu. Cevad Bey lâubali bir tavırla "Ne yapalım? Onları düşünecek halde değiliz. Ne bulurlarsa yesinler. Yemeği nereden bulayım?. Aşcılar gitmiş. Saray'da kimse kalmamış. Biraz ekmek getirttim. Suya batırıp yesinler" cevabını verdi."(*)

Abdülhamit gerçekten çok zor bir duruma düşmüştü. Ancak bu duruma düşüşünü şaşkınlık ve kızgınlıkla karşılıyor, altında yatan nedenleri düşünmüyordu.

30 milyonluk tabaasını uhrevi yaşama itmeyi doğru saymıştı. Böylece Osmanlı İmparatorluğu dünyevi yaşamdan, tüketim, üretim, teknoloji ve bilimden uzaklaşmış, batının giderek güçlenen üstün bilgisi, teknolojisi ve üretimi karşısında yenik düşmüştü. Onun 33 yıllık yönetimi sırasında ülkede rasyonal ekonomi kuralları yerine, "az tüket-az üret" ilkesi uygulanmıştı. Şartların zorlaması nedeniyle eğitimde sınırlı bir oranda rasyonalizme yönelinmişti. Ama yeterli değildi. Kaldı ki çağdaş eğitim sisteminin yetiştirdiği elemanlar da derhal; uhreviyâta tam teslimiyete, dolayısıyla bu modelin savunucularına karşı çıkıyor, onları alaşağı etmek amacıyla örgütleniyorlardı.

Aslında Abdülhamit'in hatası **"Çağdaşlaşma - Taassup"** ikileminde tercihini yanlış yönde yapmasıydı. O, çağdaşlaş-

---

(*) Babam Sultan Abdülhamid, Hatıralarım - Ayşe Osmanoğlu, Selçuk Yay. Ank 1986, S. 147

madan yana tavır koyup, Osmanlı İmparatorluğu'nda bireysel yaşam tarzını ve düzeyini batı standartlarına çıkartacak yerde; bireylerin arzu, istek, ihtiras ve ihtiyaçlarını sınırlamalarını istiyordu. Bu durumu Osmanlı'daki dünyevi yaşam tarzının tekâmülünü (gelişmesini) engellemiş, sosyal durgunluk toplumsal "uyku" ve "atalete" dönüşmüş (ki durum önceleri daha kötüydü) böylece devlet "yaşamaya" değil, "yıkılmaya" talip olmuştu. Öğle ki... bireyleri dünyevi yaşamdan ve rasyonal ekonomik güçten tamamen yoksun kalan Osmanlı devleti, özellikle Almanya, Fransa, Çarlık Rusyası ve İngiltere'nin elinde savunmasız bir kedi yavrusuna dönüşmüştü. Onunla istedikleri gibi oynuyorlardı.

Abdülhamit işte bu tabloyu çözememişti.

Dünyevi yaşama talip olmayanlara bu dünyada yaşama şansının ve imkanlarının tanınmadığını anlayamamıştı.

Şimdi de çok kötü bir duruma düşmüş, ailesiyle birlikte aç ve ıztırâb içinde kalmıştı. Elbetteki Padişah'ın bu durumu hoş değildi. Ancak başka türlü olması da mümkün değildi. Çünkü karşısındaki aydınlar çağdaşlaşmadan, dünyevi yaşamdan teknoloji, teknik ve bilimden yana karar almış, uygulamaya başlamışlardı. Doğru yol buydu. Bu nedenlerle teokratik ve uhrevi Osmanlı devleti yıkılacak ama, çağdaş kadrolar o yıkıntı üzerine bir "Laik Cumhuriyet" inşa etmek başarısını göstereceklerdi. Zira onlar, dünyevî yaşama talip olmuş, bu yolda tavır koymuşlardı.

Aslında bu aşamada Abdülhamit'in saltanatta kalması yerine "hal" edilmesi herkes için, hatta kendisi için bile yararlı olacaktı. Abdülhamit artık bir kenara çekilmeli, kendini ibadete ve geçmişin muhasebesini yapmaya vermeliydi. Böylece ıztırâbları sona erecek, kadınları ve çocukları sıkıntıdan kurtulacak, ölüm tehlikesi ortadan kalkacaktı. Zaten onun artık saltanatta kalmak iddiası ve ihtirası da yoktur. O böyle ol-

ması gerektiğinin bilincindeydi.

Gelişmeler yasalara uygun bir yol izliyordu.

Meclis-i Mebûsân ve Âyân, Ayasofya'daki eski meclis binasında toplanıyordu. Üyeler 13 Nisan 1325 (26 Nisan 1909) günü Ayastefanos'dan İstanbul'a geliyorlardı. Toplantı ertesi günü, yani 14 Nisan 1325 (27 Nisan 1909) da yapılıyordu. Oturuma 240'ı milletvekili, 34'ü Âyân üyesi 274 kişi katılıyordu.(*)

Başkanlığı Sait Paşa üstleniyordu. Oturum gizli yapılıyordu. Üyeler heyecanlı ve sabırsız bir haldeydi.

Önce, Makedonya'dan İstanbul'daki isyana karşı çekilmiş olan **"tehditkâr"** telgraflar okundu. Bu telgraflarda, olayların düzenleyicisi olarak kabul edilen Abdülhamit'in hal edildiği (tahtan indirildiği) ve hutbelerde artık adının okunmayacağı belirtiliyordu. Telgraflar coşku ile alkışlanıyordu. Nihayet Mahmut Şevket Paşa'nın harekâtın olumlu biçimde sonuçlanmasıyla ilgili telgrafı okundu. Ayrıca telgrafta Yıldız ile ilgili verilen bilgi "Abdülhamit'in hal edilebileceği" imasını uyandırıyor ve üyeler de mesajı bu şekilde algılıyorlardı.

"Bir çok hutebâ (hatipler) söz istedi. Âyân'dan Gazi Ahmet Muhtar Paşa en evvel kürsü-i hitâbete çıkıp cenâb-ı Allah'ın bugün Meclis-i Umûmî-i Millîye bir büyük vazîfe tevdî eylediğini ve mülk-ü milletin selâmeti o demde ittihâz olunacak (kabul edileceği) karara tâbi olduğunu ve meselenin mâhiyeti zâten cümleye malûm olup herkesin zihninde karâr verildiğini ve bugüne kadar Pâdişâhlık etmiş olan zâtın bugün milletvekillerinin emrine mutâvaâtta bulunduğunu (itaat etme, başeğme) ve târih-i Osmânî gözönüne alınınca tebeddül-i saltanat (saltanat değişikliği) türlü şekillerde zuhûra gelmiş ve hattâ bazen itlâf ile (öldürülmeyle) netîcelenmiş olduğunu ve

---

(*) 31 Mart Vakası - İsmail Hami Danışmend - Yeni Mat. İst. 1961 S. 136

milletin şanına düşen muhdaza etmek olup (razı olmak olup) Hareket Ordusu'nun mahfuzîyeti (muhafazası) altında bulunan velîahd-ı saltanatın hemen getirilerek biât edilmek lâzım geldiğini söyleyince bu teklif efkârı umûmîyenin tercümânı olduğundan alkışlarla kabul edildi."(*)

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın konuşması bir bakıma üyelerin vicdanında verilen "hal" kararının bir dışa vurumundan ibaretti. Kaldı ki Gazi Ahmet Muhtar Paşa konuşmasını, Osmanlı devletinin halen Müslüman teokratik bir devlet olduğunu, Anadolu halkına tam güven verilebilmesi için hal fetvasına gereksinim olduğunu, bu nedenle de Şeyhülislâm'ın, Fetva Emîni'nin ve vükelânın Meclis'e çağrılmasını önererek tamamlıyordu. Öneri Meclisce benimseniyor, bunun üzerine Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Manastırlı İsmail Hakkı Efendi, Milletvekili Talat Bey ve İstanbul Milletvekili Mustafa Asım Efendi Şeyhülislâmlığa gidiyorlardı. Bu arada Ahmet Rıza Bey iş sonuçlanana kadar Meclis'ten kimsenin ayrılmamasını öneriyor, böylece meclis sürekli gizli oturumda toplantı halinde kalıyordu.

Şeyhülislâm Mehmet Ziyâeddin Efendi, Fetvâ Emîni Hacı Nuri Efendi, meclis binasına gelerek, Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa, Heyet-i Vükelâ, Âyân ve Mebûsân reisleri ve bazı üyelerle başkanlık odasında görüşmeye başlıyorlardı. Ortada fıkıh ilmine göre hazırlanan bazı fetvâ suretleri bulunuyordu.

Bu taslaklar üzerinde tartışma uzarken, Fetvâ Emîni Hacı Nuri Efendi "hal"in uğursuzluk getirmesi ihtimaline karşı, Abdülhamit'in istifasının daha yerinde olacağını söylüyordu. Ancak bu sırada genel kurul salonunda da merak ve tansiyon

(*) İkinci Meşrutiyetin - İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi - Ali Cevat Beyin Fezlekesi - Faik Reşit Unat - TTK. Bas. Ank 1960 S. 146, 147

endişe verici bir şekilde yükseliyordu.

Nihayet odada bulunanlar Fetvâ Emîni'ni ikna ediyor **"hal fetvâsı"** imzalanıyordu.

Suret-i fetvâ

İmâm-ül Müslîmîn olan zeyd bazı mesâil-i mühimme-i şer'îyeyi (şer'î bazı önemli meseleleri) kütûb-i şer'îyeden (şerîat kitaplarından) tay ve ihrâc ve kütûb-i mezkûreyi men ve hark (yıkma, yakma) ve ihrâk (harktan yakma, yakılma) ve beytülmalde (maliye hazinesi) tebzîr (har vurup harman savurma) ve israfla mesuğ-i şer'î hilâfında tasarruf ve bilâ sebeb-i şer'î katl (öldürme) ü habs (ve zabtetme bir yerde alakoyma) ve tagrîb-i raiyye (tabaasını memleketten uzaklaştırma, kovma) ve sâir gûnâ (türlü yol, gidiş) mezâlimi itiyâd eyledikten sonra salâha rücû etmek üzere (iyiliğe dönmek üzere) ahd ü kasem (yemin) etmişken, yemininde hanis olarak (yeminini bozarak) emvâl (mallar, mülkler) ve umûr-ı müslîmîni (Müslümanların işlerini) bilküllîye (büsbütün, bütün bütün) muhtel (ihlal edici, bozucu) kılacak fitne-i azîme (büyük sıkıntılar, belâlar) ihdâsında (meydana getirmede) ısrâr ve mukatele (savaş,kavga) ika etmekle menea-i Müslîmîn (Müslüman cemaati) zeyd-i mezbûrun (yukarıda adı geçenlerin) tagallübünü (zorla hüküm sürmesini) izâle ettiklerinde bilâd-ı İslamiyyenin (İslam ülkelerinin) cevânibi kesîresinden (her yanından) mezbûru (adı geçen) mahlû (tahtından indirilmiş hükümdar) tanıdıklarına dair ahbâr-ı mütemâdiye (ardarda, aralıksız gelen haberlerr) vürûd edip (gelip) mezbûrun bekasında zarâr muhakkak ve zevâlinde (yerinden ayrılmasında) salâh melhûz (hatıra gelmek, düşünülmek) olmağin zeyd-i mezbûra (adı geçene) imâmet ve saltanattan ferâgat teklîf etmek veya hal eylemek sûretlerinden hangisi erbâb-ı hall-ü akd ve evliyâ-yı umûr tarafından ercâh (tercihe şayan) görülürse icrâsı vacîb olur mu?

El-cevâb: Olur
Ketebehu el-fakîr
Es-Seyid
Mehmet Ziyâeddin(*)

Hal kararı ve fetvâ alındıktan sonra sorun, bu kararın Padişah'a teblîğ edilmesine kalıyordu.

"Babana (Tevfik Paşa) mahlû Padişâh'a gidip hal'i teblîğ etmesi teklîf olundu. Fakat o, bu millî irâdenin milletvekillerinden mürekkeb bir heyet tarafından teblîği daha münâsib olacağını söyleyerek öğle nâhoş bir vazîfe yüklenmekten kendini kurtardı."(**)

Daha sonra Arnavut Esat Paşa'nın başkanlığında bir heyet oluşuyordu.

"Harbiye dâiresi müstâceldir (aceledir). Saat 7, dakika 15
Yıldız'da Jandarma Miralayı Galip Bey'e.

Meclis-i Âyân ve Mebûsân âzâsından dört zât şimdi Yıldız Sarayı'na azîmet etmişlerdir. Huzûr-u şâhâne'ye kabûlleri husûsunda teshîlât (kolaylıklar) irâesiyle (gösterilmesiyle) hüsn-i muhâfazalarına itinâ buyurulması mütemennâdır. (temenni edilir) 14
Nisan 1325
Üçüncü Ordu Hareket Ordusu
Kumandanı Birinci Ferik
Mahmud Şevket (***)

Mahmut Şevket Paşa'nın telgrafla Yıldız'daki Galip Bey'e (Paşa) gelişlerini bildirdiği bu dört kişilik heyette Bahriye Ferik'i Arif Hikmet Paşa (Kürt) (Başkan), Aram Efendi (Ermeni), Mebus Tiranlı Esad Paşa Toptani (Arnavut) ve

---

(*) İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi - Ali Cevat Beyin Fezlekesi - Faik Reşit Unat - TTK. Bas. Ank 1960-S.148
(**) 31 Mart Vakası - İsmail Hami Danişmend - Yeni Mat. İst. 1961 -S. 138
(***) Hayat Tarih Mecmuası S. 8 Eylül 1966 Galip Paşa'nın Hatıraları S. 77

Emanuel Karasso (Caruse, Karasu) (Musevi) bulunuyordu. (Türk bulunmaması harâretle eleştirilecekti. Ancak İmparatorluk sırasında İslamiyet ve Osmanlılık önemliydi)

Saat 8'e çeyrek kala bu heyet Yıldız Sarayı'na gelirken toplar da atılmaya başlıyordu.

"Bu sırada saltanat değişikliğini ilan eden topların birincisi işitildi...

Cevad Bey üçüncü, dördüncü toptan sonra "Herşey bitti" diyerek gayet müteessir ve meyûs bir tavır aldı"(*)

Daha sonra Cevat Bey, üzgün ve elem içindeki Padişah'ın yanına gidiyor bilâhire Abdülhamit'in **"hal heyetini"** beklediğini bildiriyordu. Hemen ardından Padişah yanında Şehzade Abdürrahim Efendi olduğu halde gelenleri kabul ediyordu.

"İşkodra Mebûsu Esad Paşa, sağında Manuel Karasso (Selânik Mebusu) onun sağında Âyân'dan "Bahriye Nâzırı" Ferik Arif Hikmet Paşa ve Esad Paşa'nın sol tarafında Âyân'dan Aram Efendi, bunun sol gerisinde Tayyar Bey, Cevad Bey, Haydar Bey ve Arif Hikmet Paşa ile Manuel Efendi'nin soluna geçerek Sultan'ın etrâfını sarmış bulunuyorduk." (**)

Bu sırada Abdülhamit, özellikle Hareket Ordusu'nun kumandanlarından Galip Bey'i (Paşa) "acı bir bakışla" süzüyordu.

"Sonra Esad Paşa bir adım ilerleyerek "Efendim, bugünkü Meclis-i Millî'nin mukarrerâtı netîcesini (kararlarının sonucu) zâtınıza teblîğe memur olduk. Bermûcib-i fetvâ'yı şerîf millet sizi hal etti. Mal ve canınızın evlât ve ailenizin emniyetini de keffûl eder (kefil olur), dedi. Sultan Abdülhamid sekiz, on saniye sükût etti. Yeis eserleri gösteriyordu.

(*) Hayat Tarih Mecmuası - Sayı 8 Eylül 1966 - Galip Paşa'nın Hatıraları - Sultan Hamid'in Hal'i S. 77

(**) Age.-S. 78

Sonra aşağıdaki sözleri söyledi:

- Kaderim böyle imiş, ben milletime bu kadar sene hizmet ettim. Kadrim bilinmedi. Fakat her şey tahakkuk edecektir. Cenâb-ı Hakk adildir. Elhükmü- Lillâh, adalet-i Rabbânîye inşallah tezâhür edecektir.

Biz "elbette" dedik."(*)

Abdülhamid'in bu konuşması giderek uzuyor ve bir "tirad" havasını alıyordu. Abdülhamit söz arasında beddualara da yer veriyordu. Nihayet heyet ayrılmak isteyince onlardan bazı taleplerde bulunuyordu. Bu talepler şöyle sıralanıyordu:

* Kuşatma kaldırılsın, saray yaşamı normale dönsün ve hizmet eskisi gibi yapılsın.

* Padişah ve ailesi Çırağan Sarayı'na yerleşsin.

* Bu nedenle Çırağan'da oturan kardeşinin oğlu Selâhaddin Efendi başka yere taşınsın.

* Padişah ve ailesinin taşınma işlemi gece gerçekleşsin.

* Çırağan Sarayı, kendileri taşındıktan sonra tamir ettirilsin.

* Kendisine ve ailesine hakaret edilmesin, zarar verilmesin.

Hal heyeti can güvenliği ve hakaret edilmemesi konusunda Padişah'a garanti veriyor, ihtiyaçlarının karşılanacağını bildiriyor, fakat diğer hususlara Meclisi Millînin karar verebileceğini belirtiyordu. Daha sonra heyet düşük Padişah'ın yanından ayrılıp arabalarına binerek Babıali'ye dönüyordu. Bu arada Galip Bey de durumu İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Mahmut Şevket Paşa'ya rapor ediyordu.

"Üçüncü Ordu ve Hareket Ordusu Kumandanlığına,

Heyet-i Âyân ve Mebûsân îfâ-yı teblîgat ederek avdet ettiler. Hakan-ı sâbıkın uzun ifâdâtı istimâ olundu (dinlenildi).

(*) Age.-S. 79

Hayât ve mal ve âilesinin muhâfazası için cümlemizden mükerreren (tekrar tekrar) temînât taleb etti ve temîn edildi. Beşiktaş'a avdet eylediğim mârûzdur, fermân. 14 Nisan 3325 saat 9. dakika 10

Jandarma ve Polis Müfettiş-i Umûmîsi

Miralay Galip " (*)

Böylece Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşamında bir devir kapanıyor, yeni bir devir açılıyordu.

SONLARI

Ayaklanmanın hedefine ulaşamayacağı anlaşılınca, perdenin gerisindeki düzenleyicilerin bazıları bir yolunu bulup ülkeyi terkediyorlardı. Bunların başında Berat Mebusu İsmail Kemâl Bey, Kâmil Paşazâde Sait Paşa, (ayaklanmadan önce) ve Şerif Paşa geliyordu.

Ayaklanmanın düşünsel ve fiili liderlerinden Derviş Vahdeti, Hareket Ordusu İstanbul kapılarına dayanınca durumun ümitsiz olduğunu anlıyor ve hemen şehri terkederek Gebze'ye, oradan da İzmit'e geçiyordu.

İzmit'teki güvenlik güçlerine Derviş Vahdeti'nin Yarımca yakınlarındaki Kalburcu Köyü'nde saklandığı ihbar ediliyor; ancak Kalburcu köylüleri önce Vahdeti'nin gelmediğini söylüyor, sonra da kaçtığını itiraf ediyorlardı. Köylülerin verdiği bilgiye göre Vahdeti deniz yoluyla Karamürsel'e geçmişti. Yanında bulunan sarıklı biri de Taşköprü'ye doğru kaçıyordu.

Güvenlik güçleri her iki firariyi de kovalıyorlardı. (*)

Ancak bir yolunu bularak İzmir'e kaçan Derviş Vahdeti

(*) Age.- S. 82

burada yakalanıyordu:

"Bir gün İzmir'de bunaltan bir sıcak altında işlerimle meşgulken unutulmaz bir haber aldım. Derviş Vahdeti Efendi'nin, tebdîl-i kıyâfet etmiş olduğu hâlde kuytu bir kahvehânede bulunduğunu ve akrabasından birine mürâcâatla para istediğini söylediler. (...) bahsettiğim haberi aldıktan nihâyet bir saat kadar sonra Derviş Vahdeti Efendi ile küçücük ve hamam halveti kadar sıcak odacığımızda karşı karşıya bulunuyordum. Kendisine karşı gıyâben en büyük nefreti duyduğum bu adamcağız elimize geçer geçmez bütün yüreğimi büyük bir merhamet bürüyordu. Çünkü zavallı hakikaten fenâ halde korkmuştu. Ayağında potur ve arkasında bir aba ile az çok bir köylü kıyâfeti altında korkusunu gizlemek isterken, o hâlde yakalanışı kendisini pek müttehiş etmişti (dehşete düşürmüştü). Sesime mümkün olduğu kadar yumuşaklık vermeğe çalışırken Derviş Vahdeti Efendi ile biraz konuştum."(**)

Derviş Vahdeti'nin ilk sorgulaması İzmir'de yapılıyordu.

Vahdeti'nin yakalanması sırasında İzmir Valisi olarak görev yapan (ve bilâhire Divân-ı Harb başkanlığına getirilecek olan) Müşir Kâzım Paşa, durumu şifreli bir telgrafla Dahiliye Nâzırı Ferit Paşa'ya bildiriyordu. Ferit Paşa da Vahdeti'nin en kısa zamanda ve en güvenli yolla İstanbul'a gönderilmesini istiyordu.

31 Mart Olayı'nda asilerin fiilen liderliğini yapan Hamdi Çavuş, Bölük Emîni Ahmet ve diğer çavuşların ele geçirilmesi ise şöyle oluyordu.

Hareket Ordusu kente girdiği gün İkinci Fırka, karargâhını Pangaltı'da kuruyordu. Burada Şevket Turgut Paşa,

---

(*) Kocaeli Tarih ve Rehberi - Yazan Rıfat Yüce - Türkyolu Mat- İzmit. 1945 - S. 225

(**) Kırpıntı - Fazıl Ahmet (Aykaş) - Yeni Mat. İst. 1342 - 1924 - S.50

Enver Bey ve Kâzım Bey (Karabekir) bir plan yaparak Taşkışla ile Yıldız Sarayı'nın arasını bir an önce kesmeyi kararlaştırıyorlardı. Böylece Fırka harekete geçiyor, Teşvikiye Câmîi'nin civarına geliyordu. Bu sırada İkinci Fırka'ya bir haber ulaşıyor, Üçüncü Ordu'ya mensup bataryanın durumunun kötü olduğu bildiriliyordu. Batarya komutanının verdiği habere göre Yıldız'daki askerler silahlı olarak gelmiş, topların üzerine oturmuş **"Ateş ettiğiniz din kardeşlerinizdir, ne yapıyorsunuz, yazık değil mi"** diye bağırıyorlardı.

Bunun üzerine Kâzım Bey (Karabekir) harekete geçiyor ve olayın cereyan ettiği Maçka Caddesi ile Beşiktaş'a inen yolu birleştiren sokağın ağzına geliyordu. Bu sırada Yıldız askerleri "Günâh değil mi? **Din kardeşlerini birbirine vurduruyorsun. Taşkışladakiler de İslam değil mi?"** diye bağırıyorlardı.

Bunun üzerine Kâzım Bey (Karabekir) ile asiler arasında diyalog başlıyordu.

"Dedim: 'Asker kardeşlerim, bu böyle olmaz. Evvelâ ben söyleyeyim. Sonra sizin içinizden seçeceğiniz arakadaşlarınız bana cevap versin.'

Buna razı oldular ve Bölük Emîni Ahmet'i seçtiler.

Dedim: 'İstanbul askerinin arasına bazı Ermeniler sarık sararak asker elbisesi giyerek karışmışlar. Ordumuzu fesâda vererek memleketimizi mahvetmek için zabitlerinizden bir çoklarını da öldürmüşler. (...) Size sorayım, hiç bir asker kendi zâbitanını öldürür mü?'

'Hayır, hayır efendim'.

' Peki hiç bir asker padişahına, kumandanına isyan eder mi?'

'Hayır, hayır.' diye bağırıştılar.

Bölük Emîni Ahmet dedi ki: 'Efendim, ah!... Bilseniz Padişahımız ne iyi insandır. Bu sabah Yıldız'a gittik, Vallahi kendi eliyle bize Kulüp cigaraları dağıttı, hepimize evlâtlarım,

diye iltifât etti. İstersen sen de gel gidelim, Padişahımızla konuş. Bak ne mübârek bir zâttır!"(*)

Böylece diyalog ilerliyor, nihayet Kâzım Bey asileri, kendi kumandanlarıyla tanıştırıp konuşturmaya ikna ediyordu:

"Bu teklîfe razı oldular. Hamdi Çavuş, Bölük Emîni Ahmet ve diğer iki çavuş daha seçtiler. Bunlarla ben Fırka karagâhına geldim ve hemen şunu söyledim: "Paşam Yıldız askerini idâre eden çavuşlar bunlardı. Bağlayın bunları; diye zâbitlere ve neferlere haykırdım."(**)

Bunun üzerine askerler asilerin üzerine atılıyor, başta Hamdi Çavuş olmak üzere isyanın önde gelen "fiilî liderleri" yakalanıp gözaltına alınıyorlardı.

Bu arada Sertüfekçi Tahir Paşa, Tüfekçi küçük Tahir Paşa, Yıldız Tulumbacıbaşısı, Başhafiye Fehim Paşa'nın kardeşi Yaver Tarık, Elbas Bey, Maarif Nezâreti Teftiş ve Muayene Encümeni üyesi ve El Adi ve Protesto gazetelerinin yazarı Nadirî Fevzi Bey, Devlet Şûrâsı Üyesi Tayyar Bey, Rüsûmat İstatistik Kalemi Müdürü Tevfik Bey, Tütün Kıyıcısı Hacı Mustafa Efendi, Musâhib Miralay Halil, Musâhib Cevher Ağa, Nadir Ağa ve isyancı askerlerle subaylar, olaydan sonra yakalanarak yargıç önüne çıkarılanların sadece bir kısmını oluşturuyordu.

Gözaltına alınanların en önemlilerinden biri de Prens Sabahattin Bey idi.

Prens Sabahttin, Hareket Ordusu'nun şehre girip, duruma hakim olmasına kadar İstanbul'dan ayrılmıyordu. 12 veya 13 Nisan günü Pendik'te tevkif ediliyor ve Karaköy'deki Köprü Karakolu'na getiriliyordu. Tutuklanması sırasında annesi Seniha Sultan ile eşi, Prensle birlikte gitmek istiyor, fakat izin

---

(*) İttihat ve Terakki Cemiyeti - 1896 - 1909 - Kazım Karabekir İst. 1982 - S. 453

(**) Age.-S.454

verilmiyordu. Sabahattin Bey daha sonra karakoldan Harbiye Nezâretine nakledildiyor, burada bir odaya kapatılıyordu.

Bir süre sonra soruşturma sona eriyor ve Mahmut Şevket Paşa, beraberinde Divân-ı Harp Başkanı Hurşit Paşa olduğu halde Prens'in yanına geliyordu. İki Paşa, sebepsiz yere tutuklanması nedeniyle Sabahattin Bey'den özür diliyorlardı. Ayrıca İttihat ve Terekki Cemiyeti İstanbul Merkez Kurulu Üyesi Remzi Bey de basına yazılı bir açıklama yapıyordu.

"Sultanzâde Mehmet Sabahattin Bey'in tevkifini icâbettirecek hiç bir delil mevcût olmadığından hürriyetleri maâlitizar iâde edildiği ilân olunur. Fî. 15 Nisan, sene 325 (28 Nisan 1909)

İstanbul Merkez Kumandını
Erkân-ı Harbiye Bnb.
Remzi"(*)

Prens Sabahattin Bey'in bu denli kolay ve aklanmış olarak kurtulmasında kuşkusuz bazı güçlerin rolü bulunuyordu. Tutuklanınca Sabahattin Bey'in yanında çalışan bir İngiliz dadı, durumu derhal İngiliz Arkeoloğu Ramsay'a ulaştırıyordu. Bunun üzerine Ramsay harekete geçiyor, durumu İngiliz Sefâretine ve İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu içindeki açık ve gizli kollarına duyuruyordu.

Diğer taraftan Goltz Paşa Neue Freie Presse'de bir makale yazarak Ahrârcılara karşı intikamcı bir tavır içine girilmemesini öneriyordu. Diğer taraftan Cemal Bey (Paşa), Mahmut Şevket Paşa'ya, Seniha Sultan ise, Abdülhamit'ten sonra tahta çıkan Sultan Mehmet Reşat'a, Prens'in salıverilmesi için ricada bulunuyorlardı.

Sonuç olarak Prens Sabahattin Bey, Mahmut Şevket Paşa'nın emriyle serbest bırakılıyor, derhal Türkiye'den ay-

---

(*) 31 Mart Olayı - Sina Akşin, Sinan Yay. İst. 1972 - S. 289

rılarak Avrupa'ya gidiyordu.

Daha sonra yargılamalar başlıyordu. Öncelikle Divân-ı Harb tarafından olayların genel bir açıklaması yapılıyor, ardından alınan kararlar halka gazetelerde yayınlanan bildirilerle duyuruluyordu. Bu duyuru ve kararlardan bazıları şöyleydi.

Duyuru:

"Otuzbir Mart ihtilâl-i askerîyesinin mürettîblerinden (tertipleyicilerinden) olduğu iddiâsıyla maznûn-u âlîye olub bilâ istizân (izinsiz olarak) Memâlik-i Osmânîye hududuna tecâvüz etmesinden (kaçmasından) dolayı askerîyeden tardıyla, rütbe ve nişanlarının istirdâdına (geri alınmasına) karâr verilmiş olan Bahriye Mirlivalarından Sadresbâk Kâmil Paşazâde Said Efendi'nin kanuna itaâtıyla Birinci Divan-ı Harb-i Örfî'ye gelmesi için târih-i ilânından (ilan tarihinden) itibâren cânibi riyâsetten (başkanlık tarafından) kendisine on gün mehil ita kılınmış olmakla mehil-i muayyen zarfında gelmediği hâlde kanuna itaât etmemiş nazarıyla bakılarak mahkeme-i gıyâbîyesi bilicrâ hukuk-u medenîyeden İskat kılınacağı (medeni haklarının alınacağı) ve emvâlinin (mal ve mülklerinin) taht-ı hacze alınacağı ve bilcümle zabıta memurlarının kendisini tutmağa mecbûr oldukları ilân olunur."(*)

Karar:

"Birinci Divân-ı Harb-i Örfî ihtilâl-i askerîyeye iştirâk ve zâbitânını tehdît etmekle munan Topçu Sanayi Alayından 24 neferin derecât ve hizmet-i askerîyelerinin Bahr-i Sefid (Akdeniz) Boğazı'ndan ikmâllerine ve Sanayi Alayı'nda..."

Karar:

"Volkan Cemiyeti'nin müessîsi (kurucusu) Vahdeti'nin harekât-ı mefessedkârâne-i maîûmesinden (bilinen fesatçı

(*) Yeni Tasvir-i Efkâr Gazetesi - 7 Temmuz 1909 - Sayı 38

davranışlardan) dolayı mahkûmiyetine karâr verilmiştir.

Volkan Cemiyetinin âzâ-i mühimmâlarından (önemli üyelerinden) Hacı Hakkı Bey ile Ömer Ziyaeddin Efendi'nin 7 sene kalebend edilmelerine ve Refik Efendi'nin 5 sene nef'ine (sürülmesine) ve Abdullah Ferit Efendi'nin beraâtına karâr verilmiştir."(*)

Duyuru:

"Salben idâm

31 Mart harekât-ı ihtilâlîye ve irticâîyesini izhâr (hazırlamak) ve ika (yapmakla, gerçekleştinmekle) ile hayât-ı muazzeze-i millete ve selâmet-i mukaddese-i vatan ve memlekete kastetmiş olan erbâbı cinâyetten bu kere dahi Divân-ı Harb-i Örfîce bilmuhakeme haklarından lâhak olan (haklarından yoksun olan) idâm hükümleri irâde-i senîyeye iktirân eyleyen kesân (kimseler) bugün Fatih, Beyazıt, Ayasofya Meydanlarında salben (asılarak) idâm edileceklerdir.

Menâfi-i hasîse-i şahsîyeleri (kişisel çıkarıları) için vatanı girdâbı inkırâza (yıkıma) sevketmek isteyen ve nice masûmîni (masumları) evlâd-ı vatanın bedii ziyaı (ölümü, yitirilmesi) ve heder olmalarıyla târih-i Meşrutiyet-i Osmânîye'ye elvâh-ı hunîn (kanlı tablolar) ilâve eyleyerek bugün cezâyı sezâları (yakışır cezaları) için hafî bile (gizli olarak bile) gömülmemek üzere berdâr edilecek (asılacak) olan mahkûmîn-i mesrudenin (bildirilen mahkumların) esâmîsi (isimleri) ber veche âtîdir (aşağıdadır):

Derviş Vahdeti, Hakkı Bey, Sâbık Birinci Ferik Mehmet Paşa, Sâbık Erzurum Fırkası ve Mevki Kumandanı Yusuf Paşa, Sâbık Miralay Nuri Bey, Sâbık Miralay İsmail Bey, Sâbık Mülâzım Yusuf Efendi, Sâbık Mülâzım-ı diğer Yusuf Efendi, nefer Niyazi, Nefer Süleyman, nefer Salim, Kâmil Ağa,

---

(*) Yeni Tasvir-i Efkâr Gazetesi - 7 Temmuz 1909 - Sayı 38

Hasan Ağa."(*)

Böylece uzun bir süre İstanbul'un ünlü meydanlarında darağaçları kurularak fasılalarla idamlar infaz ediliyordu. Asılanlar arasında Cevher Ağa, Tütün Kıyıcı Hacı Mustafa Ağa, Hamdi Çavuş vs.. de bulunuyordu "Harb Divânı bir hayli idâm kararı verdi... Ordu İstanbul'a bir devrin gerçekten sona erdiğini iyice anlatmıştı sanıyorduk."(**)

Osmanlı İmparatorluğu tarihinde 31 Mart Olayı'nın doğurduğu en önemli sonuçlar şunlar oluyordu:

*** İlk kez bir padişah, parlamento kararıyla hal ediliyor, tahttan indiriliyordu.**

*** Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihindeki ikilemin bir ayağını oluşturan taassubun ordu içine kadar uzanan başı, yine ordu tarafından şiddetle eziliyordu.**

*** Dinsel / siyasal faaliyetler ordunun gerçekleştirdiği operasyonlarla tasfiye ediliyor, böylece siyasal alan, çağdaşlaşmadan yana olan, fakat yöntemde ayrılan iki siyasal güce; Ahrar (Ademi Merkeziyet) ile İttihat ve Terakki (Merkeziyet) ye kalıyordu.**

*** Bundan sonraki mücadele bu iki siyasal akım arasında cereyan ediyor, fakat daha sonra Ahrar Fırkası, "dinsel/siyasal" kesimin sayısal üstünlüğüne tamah ederek onlara yönelik bazı faaliyetlerde bulununca (Mahmut Şevket Paşa suikastı vs.) gibi, İttihat ve Terakki'nin askeri kanadı tarafından bir kez daha tepeleniyordu.**

*** Böylece 1909 - 1918 arası Osmanlı devlet sistemi tam anlamıyla Meşruti Monarşi'ye dönüşüyor, fakat Meşrutiyet çok partili parlamento yerine tek partiye, İttihat ve Terakki Fırkasının "baskıcı gücüne" dayanıyordu.**

(*) Yeni Tasvir-i Efkâr - 19 Temmuz 1909 - Sayı 50

(**) Batış Yılları - Falih Rıfkı Atay - Dünya Yay. 7 - İst. 1963 - S. 38

*** Ancak İttihat ve Terakki "baskıcı yönetim tarzından" kaynaklanan gücünü sosyal yaşamda hızlı bir "çağdaşlaşma" çabası için kullanıyordu. Ülke ekonomisi ve bireyler ise "rasyonal" bir niteliğe yönlendiriliyordu.**

*** Fakat bu süreçte taassup ve onun desteğindeki "dinsel/siyasal kadrolar" varlığını muhafaza ediyor, etkinliğini korumak için de sürekli Anoglosakson modelin savunucusu Ahrar ile işbirliğine giriyordu.**

*** Nitekim taassub kanadı ve "dinsel/siyasal" kadrolar, mütâreke döneminde Anglosakson desteğinin de teşvikiyle tekrar baş kaldıracak, Ankara'daki "millî direniş"e karşı oluşan cephede "tarihsel yerini" alacaktı.**

VE KEMÂLİST ÇÖZÜM: MÜEYYİDELİ (yaptırım gücü olan) LÂİKLİK

Osmanlı İmparatorluğu sistem bakımından bir **"kısır döngü"** içine girmiş ve bu kısır döngü onu adım adım yokoluşa sürüklemişti.

Bu kısır döngüyü oluşturan temel etken şuydu:

Ne teokratik (kökten dinci) devlet yapısından, ne de çağdaşlaşmadan vazgeçmemek.

Teokratik yapı, padişahın aynı zamanda halife kimliğine sahip bulunmasından kaynaklanıyordu. Onun Anayasası Kur'an-ı Kerim, yasaları ise şerîat idi. Dinsel çerçeve içinde çağdaşlaşma, teknolojik ve endüstriyel sıçrama gibi talep ve ihtiyaçlar yoktu. Önerilen tarzın özü, sınırlı tüketim ve üretim, sınırlı teknoloji ve bilgi, nihayet "sınırlı bir yaşamı" içeriyordu.

Yaşam tarzını belirlemek bir tercih sorunuydu. İsteyen dünyevî yaşam yerine, bu **"sınırlı yaşam"** tarzını benimsemişti. Ancak asırlar geçtikçe uygulama şansı azalmıştı.

Avrupa'nın, Hıristiyan taassubun pençesinde ve **"dinsel**

tahakküm" altında inlediği Ortaçağ boyunca İslamiyet, daha rasyonal, daha özgürlükçü ve daha hoşgörülü hükümlere sahip olduğu için Osmanlılar (ve Müslümanlar) batıya "galebe" çalıyordu. Nitekim devlet en geniş hudutlarına Kanuni Sultan Süleyman döneminde, yani batıda henüz Rönesans ve Reform'un somut sonuçları fiilen alınmamışken ulaşıyordu.

Fakat bu aşamadan sonra batı, uhrevi yaşamdan kopup dünyevî yaşama geçiyordu. Tüketiyor, üretiyor, üstün teknoloji için üstün bilgiye yöneliyordu. Yeni yaşam tarzının özünde ise "özgürlük"; **"fikir ve vicdan özgürlüğü"** bulunuyordu. Nihayet sınırsız dünyevî yaşamda özgürlükler çatışıyor, bu çatışma da beraberinde çağdaş **"hukuk devleti"** kavramını getiriyordu.

Rönesans ve Reform aslında, Hıristiyan taassubundan kopmanın ötesinde Hıristiyanlıktan da uzaklaşma anlamına geliyordu. Nitekim teknoloji ve endüstri atılımı beraberinde sosyal ve siyasal devrimi getiriyor Fransız İhtilali (1789) bunun sembolünü oluşturuyordu. Fransız İhtilali, fikir ve vicdan hürriyetinin kesin zaferi sayılıyordu. Batıda benimsenen **"dünyevî yaşam tarzının"** önündeki son engeller de böylece ortadan kaldırılıyordu.

"Fikir ve vicdan özgürlüğü" ise yeni sistemin dayanağı olan Lâiklik'in **"ruhunu"** teşkil ediyordu.

Fransız İhtilali bir bakıma Hıristiyanlığı Vatikan'ın kapıları ardına kapatıyor, Jön Avrupa Cumhuriyet fikrinin ise bayraktarlığını yapıyordu.

Jön Avrupa düşüncesi, Lâik zemin üzerinde despotların, müstebitlerin, kral, imparator ve padişahların alaşağı edilmesini ve insan haklarına dayalı **"özgürlükçü"** cumhuriyetlerin kurulmasını öngörüyordu.

Batıda bunlar olurken, (içtihat kapıları kapatılmış)sınırlı

dünyevî yaşamı şart koşan İslâmî hükümler, Osmanlı İmparatorluğu'nda tüm değişmezliği ile uygulanıyordu. Sistemin koruyucusu, devletin başındaki tek otorite olan " sultan/halife" idi.

Karın doyurmak, giyinmek ve soğuktan, sıcaktan korunmak gibi temel ihtiyaçlara yönelik maddelerin ticaretini yaparak yaşayan Osmanlı halkı, hiçbir zaman **"seri üretimi amaçlayan sanayi tesisleri kurmak"** gereksinimini duymuyordu. Zira İslâmî yaşam tarzının sınırsız üretim ve bu üretimin zorladığı **"üstün teknoloji - üstün bilgi"** gereksinimi yoktu.

Bununla birlikte Osmanlı halkı, inançları doğrultusunda **"tevekkül"** içinde ve kendisiyle barışık yaşıyordu. Bu düzeni bozan huzursuzluğun temel nedeni batılılardı. **"Dünyevî yaşamın"** gerekleri doğrultusunda batılıların, bitmez tükenmez bir hırsla Osmanlıların egemenliğindeki yeraltı ve yerüstü zenginliklerini ele geçirme arzusuydu.

Osmanlılar yeraltı ve yerüstündeki varlıklarını korumak ve kendilerine yaşama hakkı tanımayan batıya karşı direnmek zorundaydılar. Fakat batının üstün teknolojisi ve bilgisi karşısında tutunamıyorlardı. Batı ise bu teknoloji ve bilgiyi nasıl elde ettiğini onlara öğretmiyor, sadece ihraç ediyor, böylece paralarını da alıp, onları müflis duruma sokuyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nu yönetenler ve aydınlar hiç bir zaman, batılı ülkelerin taassup içindeki İslâmî akımları niçin desteklediklerini düşünmediler. Çünkü onlar hem dindar yaşamak, hem de batılılara galebe çalmak istiyorlardı. Ama, bunun ikisinin aynı zeminde ve aynı anda olmayacağını bir türlü idrak edemiyorlardı. Batı; İslâmî yaşam tarzında çağdaşlaşma olgusuna yer olmadığını çoktan teşhis etmiş , iki koldan, her iki olgunun yandaşlarını destekleyerek ve birbirlerine karşı kışkırtarak **"ikilemin"** kutuplaşmasını, zıtlaşmasını ve nihayet çatışmasını sağlamıştı.

Bu uygulamada İslâmî hükümler arasında yer alan **"tebliğ" ve "cihâd"** ilkeleri de işlerini kolaylaştırıyordu. Zira İslâmiyet; Osmanlı İmparatorluğu'nun teokratik yapısı içinde yer alan Müslüman kesimler, **"müdahaleci"** bir niteliğe sahipti. Böylece taassup, siyasal bakımdan faaliyette bulunabiliyor, **"İslâmî Yaşam Tarzından"** ayrıldığını varsaydığı kişi ve grupların yaşam tarzına müdahale ederek onu, kendi ilkeleri doğrultusunda bir yaşam tarzına zorlayabiliyordu.

Aydınlar **"Meşruti Monarşi'yi"** ileri bir adım olarak kabul ediyorlardı. Oysa İslâmî zemin üzerinde Meşruti Monarşi'nin yaşama şansı yoktu. Sadece İslâmî zemin değil, padişahın siyasi kişiliğinin yanı sıra, **"hilafet"** kimliğine sahip olması da sistemin yaşamasına olarak bırakmıyordu.

Meşruti Monarşi'ye, Anglosakson politikaya gönül verenler, İngiltere'yi örnek gösteriyorlardı. Ancak kral ve kraliçe ("Papa" gibi) dinsel bir hüviyete sahip değildi. Bu nedenle kral veya kraliçeler salt siyasal, yani **"dünyevî"** liderlerdi. Fakat Osmanlı padişahlarının durumu farklıydı. Hilafet teokratik devlet yapısını zorunlu kılıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu işte bu ikilemin kısır döngüsü içinde yıkılışa adım adım yaklaşmış ve nihayet 1918 de devletin tasfiyesi tamamlanmıştı.

Millî Mücadele'yi yürüten kadrolar çöküşün altındaki nedeni, yani **"Çağdaşlaşma - Taassup çatışmasının"** açtığı yarayı biliyorlardı.

Bu kadroların lideri Mustafa Kemâl işte bu nedenle zaferden ve bağımsızlıktan hemen sonra bir dizi uygulamaya girişiyor şu hedeflere yöneliyordu.

* Yeni devlet dünyevî yaşam tarzını benimseyecek ve tercihini çağdaşlaşmadan yana yapacaktı.

*Çağdaşlamanın temel dinamiği özgürlüktü. Bunun için yeni devletin bireylerinin fikir ve vicdanı hür olacaktı.

*Teokratik sistemde fikir ve vicdan özgürlüğünü tesis etmek mümkün değildi.

*Bu nedenle yeni devlet çağdaş bir Cumhuriyet olacaktı. Onun için saltanat ve hilafetin ilga edilmesi gerekiyordu.

*Böylece Mutlakiyet rejimi ömrünü tamamlamış bulunuyor, padişahlık sona eriyor, sistemin başı, "toplumsal lider" anlamına gelen "Cumhur'un reisi" yani "Reisicumhur" oluyordu.

*Fikir ve vicdan hürriyetinin ve çağdaş Cumhuriyetin kalıcı olabilmesi için üzerindeki tüm tehditlerin ortadan kaldırılması gerekiyordu. Devletin daha önce teokratik yapıdan gelmesi, halkın eğitim düzeyinin istismara açık olması teokratik düzenin yeniden ihya edilmesi tehdidini gündemde tutuyordu.

*Bu nedenle yeni Cumhuriyet'te, dine dayalı her türlü siyasal faaliyet, dinin siyasete alet edilmesi ve uzun vadede "dinsel/siyasal yapılanmaya" yeniden yol açabilecek her türlü girişim yasaklanıyor, tamamiyle çağdaş ve rasyonel hukuk ilkelerine dayandırılan devletin, siyasal sistemi "dindışı" tutuluyordu.

* Buna karşılık bireyler vicdanen hürdü. İstediği gibi inana - bilir, istediği dinin hükümlerine göre yaşayabilirlerdi. Ancak bunu yaymak amacıyla siyasi faaliyette bulunamaz, örgütlenemezdi. "Dinsel/siyasal faaliyette" bulunarak yönetimi ele geçirmeyi amaçlayanlar, bu engele takıldıkları için Laikliği "dinsizlikle"le eş tutuyor, olumsuz propagandalarla Lâik Cumhuriyeti çökertmeyi amaçlıyorlardı.

*Bu yıkılmak istenen yapı, batıdaki örneklerinden farklı olarak "müeyyideli" (yaptırım gücü bulunan) Lâiklik, ilkesine dayandırılıyordu. Bu müeyyideler (hükümler) İslâmiyet'in (israf, teblîğ, cihâd vs. gibi...) müdahaleci ilkelerine karşı, yeni Cumhuriyet'i güvence altına alıyordu.

Böylece Mustafa Kemâl Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet (taassup ve onu kullanan iç-dış odakların her zaman tehdidi

altında bulunmasına karşın) fikir ve vicdan hürriyetine dayalı, merkezî, millî, lâik, bürokratik, rasyonal hukuk, eğitim ve ekonomi ilkeleri doğrultusunda, ikilemden arınmış, bağımsız bir Türk devleti olarak, çağdaş dünyadaki yerini alıyordu.

Fakat **"Çağdaşlaşma- Taassup çatışması"** varlığını gizliden gizliye koruyordu. Demokrasilerin gereği olan **" sayısal çokluğu"** sağlamak amacıyla **"dinsel/siyasal faaliyetlere"** göz yumanlar ise, çağdaş devletin temel ilkelerini aşındırarak ve gözardı ederek **"gaflet, dalâlet ve hatta hıyânet"** durumuna düşüyorlardı.

KAYNAKÇA

1- ABDİ Tarihi - 1730 Patrona Halil İhtilali - Yay.Faik Reşit Unat - TTK. Bas. Ank. 1943
2- ABDÜLHAMİD'in Hatıra Defteri - Yay. Haz. İsmet Bozdağ - Kervan Yay. İst. 1975
3- ABDÜLHAMİT, Sultan - Siyasi Hatıratım - Dergah Yay. İst. 1984
4- ADIVAR, Halide Edip - Harap Mabetler - Atlas Kitabevi - İst. 1967
5- ADIVAR, Halide Edip - Mor Salkımlı Ev - Atlas Kitabevi - İst.
6- AĞAOĞLU, Ahmet - İslamlıkta Kadın -Nebioğlu Yay. -İst 1959
7- AHMAD, Feroz - İttihat ve Terakki (1908 - 1914) -Sander Yay. - 1971
8- AHMAD, Feroz - İttihatçılıktan Kemalizme -Kaynak Yay. İst. 1971
9- AHMET İhsan ve Şürekası -Boş Herif (Stokholm sefiri sabıkı Jurnalci Şerif Paşa'nın tercüme -i hali) - İst. 1910
10- AHMET NACİ - Fehmi Paşa ile Margarit -Meşrutiyet Kitaphanesi İst. 1330
11- AHMET RASİM-Osmanlı İmparatorluğunun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri - Günümüz diliyle basıma haz.Ord. Prof. Dr. H.V. Velidedeoğlu - Çağdaş Yay. İst. 1987
12- AHMET RASİM - İstibdat'tan Hakimiyet-i Milliye'ye - Kanaat Mat. İst. 1342 - 1924 (2Cilt)
13- AHMET REFİK - Lale Devri (1130 - 1143) -Kitaphane-i Askeri - İbrahim Himi - İst. 1331
14- AHMET REFİK - Kabakçı Mustafa -Kitaphane-i Askeri - İbrahim Hilmi - İst. 1331
15-AHMET REFİK - Ocak Ağaları -Muallim Ahmet Halit Kitapevi - İst. 1931
16- AHMET REFİK - 11 Nisan İnkılabı -Kitaphane-i Askeri - İbrahim Hilmi - İst.1325

17- AHMET RIZA - Batının Doğu Politikasının Ahlaken İflası - Fransızca aslında çeviren: Ziyad Ebüzziya -Üç Dal Yay. -İst. 1982
18- AHMET RIZA Bey'in Anıları - Arba Yay.- İst. 1988
19- AHMET SAİT - Abdülhamit'in Saltanatının İlk Günleri - Yay. Ruhi Turfan - İst. 1983
20- AKÇURA, Yusuf - Osmanlı Devletinin Dağılma Devri - TTK. Yay. - İst. 1983
21- AKIN, Prof. Dr. İlhan F.- Siyasi Tarih 1870 - 1914 -Fakülteler Mat. - İst. 1983
22- AKŞİN, Sina - 31 Mart Olayı - İst. 1972
23- AKŞİN, Sina - Jön Türkler ve İttihat ve Terakki -Gerçek Yay. - İst. 1980
24- AKTAR, Dr. Yücel - İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908 - 1918) - İletişim Yay. İst. 1990
25- AKTEPE, Doç. Dr.M. Münir - Patrona İsyanı -İst. Üni.Fak. Yay. - İst. 1958
26- AKTEPE, Doç. Dr. M. Münir - Osmanlı -İran Münasebetleri - İst. Üni. Ed. Fak. Yay.-İst. 1970
27- ALBAYRAK, Sadık - 31 Mart Vak'ası Gerici Bir Hareket mi? Bilim Araştırma Yay. İst. 1987
28- ALİ CEVAT Bey'in Fezlekesi - İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi - Yay. Haz. Faik. Reşit Unat -TTK Bas. Ank. 1960
29- L'ALLİANCE İSRAELİTE Universelle -Troisieme Serie No. 36 - Paris 1911
30- ANABRİTANİCA Ansiklopedisi C. 1-18 - Ana Yay. - İst.
31- ANDONYAN, Aram - Balkan Harbi Tarihi -Sander Yay. İst. 1975
32- APAK,E. Kur. Alb. Rahmi -Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları - TTK. Bas. - Ank. 1988
33- ARALOV, S.I.- Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları

- Burçak Yay.- İst. 1967
34- ARIKOĞLU, Damar - Hatıralarım
35- ATILHAN, Cevat Rifat - 31 Mart Faciası 1909 - 1959 -Aykurt Neş. - İst. 1959
36- AVCIOĞLU, Doğan - 31 Mart'ta Yabancı Parmağı -Bilgi Yay. - İst. 1969
37- AVCIOĞLU, Doğan - Türkiye'nin Düzeni,Dün Bugün Yarın - Cem Yay. İst. 1974
38- AYDEMİR, Şevket Süreyya - Enver Paşa -Remzi Kitabevi - İst. 1972
39- AYDEMİR, Şevket Süreyya - Tek Adam -Remzi Kitabevi - İst. 1976
40- AYDEMİR, Şevket Süreyya - İkinci Adam -Remzi Kitabevi - İst. 1976
41- AYDEMİR, Şevket Süreyya - Suyu Arayan Adam -Remzi Kitabevi - İst. 1976
42- BAĞIŞ, Ali İhsan - Osmanlı Ticaretinde Gayrı Müslimler - Turhan Kitabevi - Ank. 1983
43- BAYAR Celal - Ben de Yazdım - Baha Mat. İst. 1967
44- BAYDAR, Mustafa - 31 Mart Vakası -Milli Tesanüt Birliği Yay. - İst. 1955
45- BAYUR, Yusuf Hikmeet - Türk İnkılabı Tarihi -TTK.- İst. 1940
46- BEDİÜZZAMAN - İki Mektebi Musibetin Şahadetnamesi yahut Divan-ı Harbi Örfi ve Said Kürdi -İkbal-i Millet Mat. İst. 1327
47- BELEN, Fahri - 20'nci Yüzyılda Osmanlı Devleti -Remzi Kitabevi - İst. 1973
48- BERKES, Niyazi - Batı Sorunu - Bilgi Yay. İst. 1975
49- BESİM, Zeynel - Çakıcı Efe - Tic. Mat. İzm. 1934
50- BEYAZ, Zekeriya - İslama Göre Hilafet,Saltanat. Cumhuriyet - Öz Yay. İst. 1976

51- BİSMARCK, Otto von- Düşünceler ve Hatıralar -MEB -İst. 1963
52- BLAİSDELL, Donald C. - Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi Doğu-Batı Yay. - İst 1979
53- BLEDA, Mithat Şükrü - İmparatorluğun Çöküşü -Remzi Kitabevi - İst. 1979
54- BORAK, Sadi - İktidar Koltuğundan İdam Sehpasına -İstanbul Kitabevi -İst. 1962
55- BURHAN CAHİT - Dünkülerin Romanı -Kanaat Kütüphanesi - İst. 1934
56- CANLI TARİHLER -Cilt 4 Türkiye Yay. İst. 1946
57- CEBESOY, Ali Fuat - Sınıf Arkadaşım Atatürk -İnkılap Aka Kitapevleri - İst. 1967
58- CEMAL Paşa - Hatıralar - Selek Yay. İst. 1959
59- CEMALEDDİN Efendi - Merhum Şeyhülislam Hazretlerinin Hatırat-ı Siyasiyesi - 1330 senesinde Mısır'da tahrir edilmiştir. M. Huvağyan Mat.- İst. 1336
60- CEMALETTİN Efendi, Şeyhülislam - Siyasi Hatıralarım(1908 - 1913) - Tercüman 1001 Temel Eser - İst. 1978
61- CEZAR, Yavuz - Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi - Alan Yay. İst. 1986
62- CUMALİ, Necati - Makedonya 1900 - Cem Yay. İst. 1981
63- ÇAĞATAY, Prof. Dr. Neşet - Türkiye'de Gerici Eylemler - Ank. Üni. İlahiyat Fak. Yay. Ank. 1972
64- ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman - Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi - Pınar Yay. İst. 1964
65- ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman -Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar - İst. 1962
66- ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman -Basın Tarihimizde Parazitler - Hüsnütabiat Mat. İst. 1967
67- ÇAVDAR, Tevfik - Özgürlük Kavgasında Yaşayan Geç-

miş 1800 - 1918 - Ayça Yay. Ank. 1982
68- ÇAVDAR, Tevfik - Talat Paşa - Dost Yay. Ank. 1984
69- DANİŞMEND, İsmail Hami - 31 Mart Vakası-İstanbul Kitabevi - İst. 1974
70- DEDE, Abdürrahim - Balkanlarda Türk İstiklal Hareketleri-Türk Dünyası Yay. İst. 1978
71- DOĞRAMACI, Prof. Dr. Emel - Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü - T. İş Bankası Kültür Yay. Ank. 1984
72- DURU, Kazım Nami - İttihat ve Terakki Hatıralarım - Sucuoğlu Mat. İst. 1957
73- EARLE, Edward Mead - Bağdat Demiryolu Savaşı -Milliyet Yay. İst. 1972
74- EGE, Nezahet Nurettin - Prens Sabahattin, Hayatı,İlmi Müdafaaları - Güneş Neş. İst. 1977
75- ELİOT, Henri - Mithat Paşa'ya Dair Bir Hakikatin Tezahürü - İst. 1946
76- EMİL, Doç. Dr. Birol - Jön Türklerin Mektupları -İst. Üni. Ed. Fak. Yay. İst. 1982
77- EMİL, Doç. Dr. Birol - Mizancı Murad Bey -
Ed. Fak. Yay. - İst. 1979
78- EMRE, Ahmet Cevat - İki Neslin Tarihi - Hilmi Kitabevi
79- ENGELHARDT, Ed. - Tanzimat - Milliyet Yay. İst. 1976
80- ERİKAN, Celal - Atatürkçülük -T. İş Bankası Kültür Yay. - Ank. 1974
81- EROĞLU, Prof. Dr. Hamza -Türk Devrim Tarihi TDK. Ank. 1974
82- ESATLI, Mustafa Ragıp - İttihat ve Terakki-Hürriyet Yay. İst. 1975
83- FAZIL AHMET - Kırpıntı -Yeni Mat. Neşriyatından - İst. 1342 -1924
84- FİLMER, Cemil - Hatıralar - İst. 1984
85- FUAT Talat - 31 Mart İrticaı - Türk Matbaası İst. 1327

86- GALANTİ, Avram - Türkler ve Yahudiler -Tan Mat. İst. 1947
87- GAZİ GİRAY, A. Alper - Ermeni Terörünün Kaynakları - Gözen Kitapevi - İst. 1982
88- GÜRESİN, Ecvet - 31 Mart İsyanı -Habora Kitapevi Yay. İst. 1969
89- GOLOĞLU, Mahmut - Halifelik ne idi? Nasıl alındı?Niçin kaldırıldı? - İst. 1973
90- GÜRKAN, Ord. Prof. Dr. Kazım İsmail -Darülfünun Grevi - Harman Yay. İst. 1971
91- GÜRSEL, Haluk F. - Tarih Boyunca Türk -Rus İlişkileri - Ak Yay. İst. 1968
92- HANİOĞLU, M. Şükrü - Doktor Abdullah Cevdet -Üçdal Neş. İst.
93- HANİOĞLU, M.Şükrü - Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889 - 1902) -İletişim Yay. İst. 1985
94- HARB KABİNLERİNİN İSTİCVABI -Vakit Matbaası - İst. 1933
95- HASAN Amca - Doğmayan Hürriyet - İst. 1958
96-HATİPOĞLU, M. Murat - Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk - Yunan İlişkileri - 101 Yıl (1821 - 1922) Türk Kültürünü Araştırma Entitüsü Yay. - Ank. 198897-
97- HAUPT, Georg / DUMONT, Paul -Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler -Gözlem Yay. İst. 1977
98- HOCAOĞLU, Mehmet - Abdülhamit Han ve Muhtıraları - Türkiyat Mat. - İst. 1989
99- HUBERMANN, Leo - Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla- Çev. Murat Belge - Dost. Kitabevi Yay. - Ank. 1982
100- HUYUGÜZEL, Dr. Ö. Faruk - Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Romanları Üzerine Bir Araştırma - Kült. ve Turizm Bakanlığı - Ank. 1982
101- İBRAHİM TEMO'nun İttihat ve Terakki Anıları Arba

Yay.- İst. 1987
102- İĞDEMİR, Uluğ - Kuleli Vakası Hakkında Bir Araştırma- TTK.Yay. Ank. 1937
103- İLTER, Erdal - Ermeni Meselesinin Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. Ank. 1988
104- İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal - Son Sadrazamlar
105- İNUĞUR, M. Nuri - Basın Yayın Tarihi - İ.İ.T.A. Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı - İst. 1978
106- İSKİT, Server - Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları - Başvekalet Bas. Yay. Ank. 1943
107- İSMAİL HAKKI - Vatan Uğrunda Yahut Yıldız Mahkemesi - Mısır'da tabolunmuştur - 1326
108- İTTİHAT ve TERAKKİ 1969 - Gülriz Sururi Engin Cezzar Topluluğu - Dormen Tiyatrosu Programı
109- İZ, Mahir - Yılların İzi - Kitabevi - İst. 1990
110- KABACALI, Alpay - Doğmayan Hürriyet ve Yarıda Kalan İhtilal - Cem Yay.
111- KANDEMİR, Feridun - Jön Türklerin Zindan Hatıraları - Muhit Yay. İst. 1975
112- KALAÇ, Ahmet Hilmi - Kendi Kitabım
113- KANUN-U ESÂSÎ - Karabet Mat. İst. 1324
114- KARABEKİR, Kazım - İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896 - 1909 -İst. 1945
115- KARADAĞ, Raif - Muhteşem İmparatorluğu Yıkanlar - Kalem Yay. İst. 1978
116- KARADAĞ, Raif - Şark Meselesi - Nida Yay. İst. 1971
117- KARAY, Refik Halid - Bir Ömür Boyunca - İletişim Yay. - İst. 1990
118- KARS, H. Zafer - Belgelerle 1908 Devrimi Öncesi Anadolu - Kaynak Yay. İst. 1984
119- KEMAL, Ali - Ömrüm - Yay. Haz. Zeki Kuneralp - İsis Yay. - İst. 1985

120- KIRŞEHİRLİOĞLU, E. - Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri - Bedir Yay. - İst. 1963
121- KISAKÜREK, Necip Fazıl - II. Abdülhamit Han - Büyük Doğu Yay. İst. 1981
122- KOCATÜRK, Vasfi Mahir - Osmanlı Padişahları - Buluş Kitabevi -·Ank. 1954
123- KOÇU, Reşat Ekrem - Patrona Halil - Yaylacık Mat. İst. 1967
124- KOÇU, Reşat Ekrem - Kabakçı Mustafa - Koçu Yay. İst. 1968
125- KODAMAN, Prof. Dr. Bayram - Sultan II. Abdülhamit'in Doğu Anadolu Politikası
126- KRÜGER, Prof. K- Kemalist Türkiye ve Ortadoğu- Altın Kitaplar - İst. 1981
127- KUNTAY, Mithad Cemal - Sarıklı İhtilalci Ali Suavi - Ahmet - Halit Kitapevi - İst 1946
128- KURAN, Ahmet Bedevi - İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele - Baha Mat. İst. 1956
129- KURAN, Ahmet Bedevi - İnkılap Tarihimiz ve İttihat ve Terakki - Tan Mat.- İst. 1948
130- KURAN, Ahmet Bedevi - İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler - Tan Mat. İst. 1945
131- KURAT, Nimet Akdes - Türk - İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553 - 1610) TTK Bas. - Ank. 1953
132- KURTOĞLU, Fevzi - Tarih Yılları - Sedat Basımevi - İst. 1936
133- KUTAY, Cemal - Üç Paşalar Kavgası - İst. 1978
134- KUTAY, Cemal - 31 Mart İhtilalinde Sultan Hamit - İst. 1977
135- KUTAY, Cemal - Örtülü Tarihimiz - İst. 1975
136- KUTAY, Cemal - Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları - İst. 1983

137- KUTAY, Cemal - Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi - Cilt 17 - İst. 1961
138- KUTAY, Cemal - Prens Sabahattin Bey- Sultan II Abdülhamit - İttihat ve Terakki - Tarih - Yay. İst. 1964
139- KUTLUAY, Doç. Dr. Yaşar - Siyonizm ve Türkiye - Ahmet Sait Mat. - İst. 1967
140- KÜÇÜK, Dr. Abdurrahman - Dönmeler ve Dönmelik Tarihi - Ötüken Yay. İst.
141- LAROUSSE, Ansiklopedisi (Büyük) - C 1- 20 Gelişim Yay. İst.
142- LAUZANNE, Stephane - Balkan Acıları - Hastanın Başında Kırk Gün - Kastaş Yay. İst. 1990
143- LEWİS, Bernard - Modern Türkiye'nin Doğuşu - TTK Bas. Ank. 1984
144- MAHMUD, Hafiyelerin Listesi - İstanbul - 1909 - 1326
145- MAHMUT ŞEVKET Paşa, Mücahid-i Hürriyet ve Hareket Ordusu Komutanı (Müşarünileyhin bir kıta son fotografları mufassal tercüme-i hal-i resmiyeleri havidir) Matbaa-i Artin Asadoryan ve mahdumları İstanbul 1327
146- MEHMET Murad- Mizan Muharriri - Hürriyet Vadisinde Bir Pençe-i İstibdat - Mahmud Bey Mat. Dersaadet - 1326
147- MEHMET Murad - Tatlı Emeller, Acı Hakikatler - Naşiri Atazâde Ömer Faruk, Matbaa-i Hamdi - 1330
148- MEHMET Selahaddin Bey - İttihat ve Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devletinin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim - İnkılap Yay. - İst. 1989
149- MENTEŞE, Halil - Anılar - Hürriyet Vakıf Yay. İst. 1975
150- MİTHAT, Ali Haydar - Hatıralarım 1872 - 1946 Akçit Yay. - İst. 1946
151- MOLTKE, Helmuth von - Mektuplar - Çev. Hayrullah Örs. TTK Bas. - Ank. 1960
152- MÜFTÜOĞLU, Mustafa - Siyasi Cinayetler - Yağmur

Yay. İst. 1975
153- NABİ, Yaşar - Balkanlar ve Türklük - Ank. 1936
154- NİYAZİ, Resneli - Balkanlar'da Bir Gerillacı - Bugünkü dile çev. İhsan Ilgar - Çağdaş Yay. İst. 1975
156- NUR, Dr. Rıza - Hayat ve Hatıratım - Altındağ Yay. İst. 1968
157-OĞULUKYAN, Georg Ruznamesi -III Selim IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa - Yay. Haz. Faik Reşit Unat - Ed. Fak. Yay. - İst. 1972
158- OKANDAN, Ord. Prof. DR. Recai G. - Amme Hukukumuzun Ana Hatları -İst. Üni. Mat. 1959
159- OKDAY, İsmail Hakkı - Yanya'dan Ankara'ya Sebil Yay. İst. 1975
160- OKYAR. Fethi - Üç Devirde Bir Adam - Tercüman Yay. İst. 1980
161- ONGUN, Burhan Arif - Bizim Dünyamız - Çelik Cilt Mat. İst. 1971
162- ORTAYLI, İlber - İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı - Hil Yay. İst. 1983
163- OSMANOĞLU, Ayşe - Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım) - Selçuk Yay. İst. 1984
164- OSMANOĞLU, Şadiye - Hayatımın Acı ve Tatlı Günleri, (Sultan Abdülhamid'in Kızı) - Bedir Yay. İst. 1966
165- ÖGE, Ali Rıza - Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bir Polis Şefinin Gerçek Anıları - Bursa 1957
166- ÖKE, Dr. Mim. Kemal - İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambery'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi - Üçdal Neş. İst. 1983
167- ÖKE, Mim. Kemal - Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880 - 1914) - Üçdal Neş. İst. 1982
168- ÖKE, Mim. Kemal - II Abdülhamid Siyonistler ve Filistin Meselesi - Kervan Yay. İst. 1981

169-ÖLÇEN, Ali Nejat - Osmanlı Meclisi Mebusanında Kuvvetler Ayrımı ve Siyasal İşkenceler Ayça Yay. Ank 1982
170- ÖMER Efendi - Bosna Kadısı - Bosna Savaşları Ötüken Yay. İst. 1977
171- ÖNSOY, Prof. Dr. Rıfat - Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası - T. İş. Bankası Kült. Yay. Ank. 1988
172- ÖZEK, Prof. Çetin - Devlet ve Din - Ada Yay.173- ÖZKAYA, Doç. Dr. Yücel - Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları - (1791 - 1808) Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Bas - Ank. 1983
174- ÖZTUNA, Yılmaz - Resimlerle 93 Harbi, 1877 - 78 Türk - Rus Savaşı - Hayat Yay. İst. 1969
175- PAKALIN, Mehmet Zeki - Son Sadrazamlar ve Başvekiller Ahmet Sait Mat. İst. 1944
176- PAKER, Esat Cemal - Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları Hilmi Kitabevi, İst. 1952
177- PARVUS Efendi / SENCER Muammer - Türkiye'nin Mali Tutsaklığı - May Yay. İst. 1977
178- PETROSYAN, Yuriy Asatoviç - Sovyet Gözüyle Jön Türkler Bilgi Yay. İst. 1974
179- PEYAMİ SAFA - Türk İnkılabına Bakışlar - İnkılap ve Aka İst. II.B.
180- POOLE, Stanley Lane - Lorda Straford'un Türkiye Hatıraları - Kısaltarak çev. Can Yücel TTK Bas. Ank, 1970
181- RADO, ŞEVKET - Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyahatnamesi, Hayat Tarih Mec. Yay. İst. 1982
182- RAMSAUR, E.E. -Jöntürkler ve 1908 ihtilali Sander Yay. İst. 1982
183- RATHMANN, Prof. Dr. Lothar - Berlin - Bağdat Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Giriş - Belge Yay. İst. 1982
184- SABAHATTİN - İttihat ve Terakki Cemiyetine Açık Mek-

tuplar, Mesleğimiz Hakkında Üçüncü ve Son Bir İzah - Mahmud Bey Mat. 1327
185- SAİT Paşa - Sadrazam - Anılar, Hürriyet Yay. İst. 1977
186- SANDERS, Liman von - Türkiye'de 5 yıl - Burçak Yay. İst. 1968
187- SELEK, Sabahattin - Anadolu İhtilali İst. 1963
188- SENCER, Muzaffer - Dinin Türk Toplumuna Etkileri - Ant. Yay. İst. 1971
189- SEVENGİL, Refik Ahmet - Meşrutiyet Tiyatrosu MEB, İst. 1968
190- SEYYİD, Abdülmecid - Alemi İslam - Hukuku İslamiye Muallimlerinden İst. Matbaa-i Amire, Yay. İst. 1328
191- SIRMA, Doç. İhsan Süreyya - II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti Beyan Yay. İst. 1989
192- SORGUN, M. Taylane Halil Paşa- İttihat ve Terakki'den Cumhuriyete Bitmeye Savaş - 7 Gün Yay. İst. 1972
193- SULTAN ABDÜLHAMİT - Boğaziçi Yay. İst. 1990
194- SULTAN AZİZ'İN Katilleri - Orman ve Maden Nezareti Encümen ve Maden Heyeti Fenniyesi Başkatibi Sâbık (okunamıyor) İmza, Artin Asadoryan Mat. İst. 1326
195- SÜLEYMAN Paşa - Hissi İnkılap yahut Sultan Abdülaziz'in hal'i ile Sultan Murad hamisin cülusu - Muharriri Rumeli Harborduları Umum Kumandanı - Tarihi tahriri 1293, Tanin Mat. İst. 1326
196- SÜLEYMAN PAŞAZÂDE SAMİ - Süleyman Paşa'nın Mahkemesi - Askeri Mat. 1928
197- ŞAHİNLER, Necmettin - Said Nursi - Yeni Asya Yay. İst. 1979
198- ŞAPOLYO, Enver Behnan - Ziya Gökalp - İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi - İnkılap ve Aka - İst. 1974
199- ŞEREF, Abdurrahman - Tarih Konuşmaları - Mübeccel Kavram Yay. - İst., 1978

200- ŞEREF, Abdurrahman - Tarih Söyleşileri - Mübeccel Duru - Sucuoğlu Mat. İst. 1980
201- ŞEYH ABDÜLHAK BAĞDADİ - Felaha Doğru, İslamiyet'in Avrupa'ya Son Sözü - Türkçeye nakli Şeyh Muhsin Fani - Tanin Mat. İst. 1331
202- ŞEYH MUHSİN FANİ - İstikbale Doğru - İst. 1331 - 1329
203- ŞİMŞİR, Bilal N.- Fransız Belgelerine Göre Mithat Paşa'nın Sonu - Ank. 1970
204- ŞİŞMANOV, Dimıtır - Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareket - Kısa Tarih - (1908 - 1965) - Belge Yay. İst. 1978
205- TAHİR'ÜL MEVLEVİ - İstiklal Mahkemeleri - Nehir Yay. İst. 1990
206- TAHSİN PAŞA'nın Yıldız Hatıraları
207- TALAT PAŞA - Anıları - Bas. Haz. Mehmet Kasım - Say Yay. İst. 1986
208- TALAT PAŞA'nın Hatıraları - Yay. Haz. Enver Bolayır, Güven Yay. 1946
209- TAMİSCİ - ZADE, Mehmed Macid - Girit Hatıraları - Tercüman 1001 Temel Eser - İst. 1977
210- TANSU, Samih Nafiz - 2 Devrin Perde Arkası - Pınar Yay. İst. 1964
211- TAŞKIRAN, Tezer - Türk Kadın Hakları - Başbakanlık Kültür Yay. Ank. 1973
212- TEPEDELENLİOĞLU, Nizamettin Nazif - İlan-ı Hürriyet ve Sultan II'nci Abdülhamit Han - Yeni Mat. İst. 1960
213- TERİCH, Davis - Almanya ve İslam - İfham Kitaphanesi - İst. 1331
214- TINAYRE, Marcelle - 31 Mart ve Türkiye (Şubat 1986 Tefrika Son Havadis Gazetesi)
215- TOPUZLU, Op. Dr. Cemil - 80 Yıllık Hatıralarım - İst. Üni. Cerrahpaşa Tıp. Fak. Yay. İst. 1982
216- TUGAY, Asaf - İbret, Abdülhamit'e Verilen Jurnaller ve

Jurnalciler - Okat Yay. İst.
217- TUNAYA, Prof. Dr. Tarık Zafer - Türkiye'de Siyasal Partiler - Hürriyet Vakfı Yay. İst. 1984
218- TUNAYA, Prof. Dr. Tarık Zafer - Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku - Sulhi Garan Mat. İst. 1969
219- TURAN, Mustafa - Taşkışla'da 31 Mart Faciası- Aykurt Neş. - İst. 1964
220- TURFAN, Ruhi / YAZMAN M.Ş. -Tarih'te Türk Alman Dostluk İlişkileri - İst. 1969
221- TÜRKGELDİ, Ali Fuat - Görüp İşittiklerim - TTK Bas. - Ank. 1949
222- TÜTENGİL, Cavit Orhan - Prens Sabahattin- İst. Mat. 1954
223- TÜTENGİL, Cavit Orhan - GÜNYOL, Vedat - Prens Lütfullah Dosyası - Çan Yay. İst. 1977
224- ULUBELEN, Erol - İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye - Çağdaş Yay. İst. 1982
225- URAN, Hilmi - Hatıralarım - Ank. 1959
226- UŞAKLIGİL, Halid Ziya - Saray ve Ötesi - Hilmi Kitabevi - İst. 1940
227- UZER, Tahsin - Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi - TTK Bas. Ank. 1979
228- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı - 1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar
229- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı - Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail Yılıkoğlu Süleyman Ağalara ve Alemdar Mustafa Paşa - Maarif Mat. İst. 1942
230- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı - Mithat ve Şükrü Paşaların Tevkiflerine Dair Vesikalar - TTK Bas. Ank. 1987
231- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı - Mithat Paşa ve Taif Mahkumları - TTK Bas. Ank. 1985
232- ÜSTÜN, Kemal - Menemen Olayı ve Kubilay - Çağdaş

Yay. İst. 1977
233- VARDAR, Galip / TANSU, Samih Nafiz - İttihat ve Terakki İçinde Dönenler - İnkılap kitabevi - İst. 1960
234- WİTTEK, Paul - Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu - Kaynak Yay. İst. 1985
235- YALÇIN, Hüseyin Cahit - Talat Paşa - Yedigün Neş.- İst. 1943
236- YALÇIN, Hüseyin Cahit - Siyasi Anılar - T. İş Bank. Kült. Yay. İst. 1976
237- YALÇIN, Hüseyin Cahit - Edebiyat Anıları - T.İş. Bank. Kült. Yay. İst. 1975
238- YALÇINKAYA, Ekrem - Tanzimat Devri ile Ondan Sonraki Yirminci Asırda Türkiye - Cumhuriyet Mat. İst. 1946
239- YALKIN, M.R. - Bulgar Sadık - Orhan Alkaya Mat.
240- YALMAN, Ahmed Emin - Gördüklerim ve Geçirdiklerim - Rey Yay.241- YALMAN, Ahmed Emin - Gördüklerim ve Geçirdiklerim İst. 1970
242- YETKİN, Çetin - Türk Halk Hareketleri ve Devrimler May Yay. İst. 1974
243-YUNUS NADİ - İhtilal ve İnkılab-ı Osmani - 31 Mart - 14 Nisan 1325 - Matbaa-i Cihan Dersaadet - Nisan 1325
244- YÜCEBAŞ, Hilmi - Büyük Mücahit, Hüseyin Cahit- İst. 1960
245- YÜCEL, Hasan Ali - Hürriyete Doğru - İnkilap Kitapevi İst. 1955
246- YÜCEL, Hasan Ali - Geçtiğim Günlerden - İletişim Yay. İst. 1990
247- ZİYA ŞAKİR - Mahmut Şevket Paşa - Muallim Fuat Gücüyener
248- Ziya şakir - Talat - Enver - Cemal Paşalar - Muallim Fuat Gücüyener - İst. 1943
249- ZORLUTUNA, H. Nusret - Bir Devrin Romanı Kült.

Bakanlığı Yay. - Ank. 1978
250- ALTAY, Fahrettin - Görüp Geçirdiklerim- İnsal Yay.- İst. 1970
251- ATAY, Falih Rıfkı - Batış Yılları - Dünya Yay. 7, İst. 1963
252- AYHAN - Fransız İmparatoriçesi Öjeni ve Abdülaziz- Haftalık Mecmua Neşriyatı 5, Milliyet Mat. İst. 1928
253- BAYUR, Hikmet - ATATÜRK Hayatı ve Eseri - Güven Bas. Ank. 1963
254- BAYUR, Hilmi Kâmil - Sadrazam Kâmil Paşa, Siyasi Hayatı - Sanat Bas. Ank. 1954
255- BİRİNCİ, Ali - İttihat ve Terakkiye Karşı Çıkanlar - Dergah Yay. İst. 1990
256- DAZADE Ömer Faruk, Tatlı Emeller, Acı Hakikatler-İst. 1330
257- FELEK, Burhan - Yaşadığımız Günler - Milliyet Yay. İst. 1974
258- FETHİ - Muhaliflerin Esrarı- İst. 1332
259- HALİM Sabit - Ameli İlm-i Hal, Tevsi-i Tababet Mat. İst. 1331 - 3. Kitap
260- MAHMUT Sadık - Takvimden yapraklar - Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, İst. 1329
261- Mc CULLAGH, Francis - Abdülhamit'in Düşüşü - İstanbul Kitaplığı, İst. 1990
262- MEVLANZÂDE RIFAT - İnkılabı Osmaniden Bir Yaprak Yahut 31 Mart 1325 Kıyamı - Matbaa-i el- Ahbar - Kahire 1329
263- MEVLÂNZÂDE Rıfat - Türkiye İnkılabının İçyüzü - El Vakit Mat. Halep 1929
264- NUR, Dr. Rıza Meclisi Mebusanda Fırkalar Meselesi - İkdam Mat. İst. 1325
265- ÖZEK, Dr. Çetin - Türkiye'de Gerici Akımlar ve Nurculuğun İçyüzü - Varlık Yay. İst. 1964

266- OKDAY, Şefik - Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa - İst. 1986
267- ŞEYH Muhsin Fânî - 10 Temmuz İnkılabı ve Netaici - Matbaa-i Orhaniye, 1336
268- TUKSAVUL, Muammer - Doğudan Batıya ve Sonrası - İst. 1981
269- YÜCE, Rıfat - Kocaeli Tarih ve Rehberi - Türkyolu Mat. İzmit 1945

SUNUŞ
Tanzimat'a kadar 9
Sofularla Cinciler 13
Patrona Halil 18
28 Eylül 1730 - Perşembe 30
İkilemin Yeni Ayakları - III üncü Selim - Kabakçı Mustafa ...34
Ayaklanma Talimatnamesi 36
Yeniçeri - Sekban-ı Cedid İç Savaşı 41
Hükümdar ve Yönetim İkilemi 48

TANZİMAT'TAN II NCİ MEŞRUTİYET'E
(Belirleyici Güç: Ordu)
Kuleli Vakası 59
Yeni Osmanlılar 61
İlk Aydın - Ordu Darbesi 68
V inci Murat'ın 93 Günlük Saltanatı 82
Meşrutiyet'ten İstibdat'a: II nci Abdülhamit 71
Abdülhamit'in Mutlakiyet'i 73
Muhalefetin Örgütlenmesi ve İkinci Meşrutiyet 81
"Yaşasın Meşrutiyet... "Ama 86

BÜYÜK ÇELİŞKİ:
(Hilafet Düzeninde Tam Demokrasi)
Sivrilen Cereyanlar 125
Meşrutiyet Ortamında Partileşme Süreci 135
Meşrutiyet Ortamında Kurulan Cemiyetler 152
Meşrutiyet Ortamında Özgür Basın 163
Meşrutiyet Ortamında Museviler 168
Birikime Yol Açan Olaylar 173
Sait Paşa - Kamil Paşa (İktidar Alış-Verişi) 178
Provokasyona Açık Gösteriler 185

Hafiye Örgütü 188
Fehim Paşa Vakası 196
Hamdi Bey Vakası 208
İsmail Mahir Paşa Vakası 212
Kabasakal Mehmet Paşa 218
Taktik Hata: Hafiyeliğin Iağvı 219
Genel Af 222
Tutulanlar - Kaçanlar 228
Arnavutlar ve İsmail Kemal 230
Meşrutiyet Ortamında Kadın
Hakları ve Tutucu Kesimin Tavrı 240
Meşrutiyet Ortamında Olumsuz Dış Gelişmeler 250
Siyasal Rekabet Kavgaya Dönüşüyor 264
Edirne'de İsyan 279
Şeref Sokağı'nda Politika 285
Hürriyet, Tartışma ve Kabakuvvet 289
Ferrah Tiyatrosunda Siyaset 297
Meşrutiyet Ortamında Tiyatro ve Tepkiler 301
Şiddetin Ayak Sesleri 306
Harp Okulu Olayları 312
Yıldız'da Huzursuzluk 316
Patrikhane Meselesi ve H. Cahit
Prens Sabahattin Çatışması 317
Ve Seçim 325

Meclisi Mebusan Açılıyor 337
Meclisi Mebusanın Yapısı 355
İngiltere'ye Özel Cevap 360
Özgürlük Sorunu 373
İlk Hedef : Sadrazam Kâmil Paşa 376
Dahiliye Nazırının Asayiş Garantisi 384
Tensikat 388
Harbiyede İsyan 390
Avcı Taburları... Donanma 399
Manevraları.. Ve Hükümet Bunalımı
Ve Kâmil Paşa İstifa Ediyor 415
1909 Baharında Düvel-i Muazzama Ve Osmanlı 418
Volkan Gerçeği
(Dinsel / Siyasal Faaliyetler) 424
İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin Kuruluş Hazırlıkları 432
İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti Yeni Sadrazam : 433
Hüseyin Hilmi Paşa 439
Kâmil Paşacılığı 451
Şerif Paşa - Lord Hardik ve Sir Ernest Kasel 455
Tasfiye-i Rütbe ve Talebe-i Ulum 458
İmtihanları Sorunu
Taassubun Hedefi Ordu 467
Gösteri Yürüyüşleri Kısıtlama 481
Yeşil Bayrak Açılıyor 489
30 Mart'tan 31 Mart'a 528
31 Mart Salı : Devlet Ayasofya 536
Harbiye Nazırı: Beni istiyor musunuz? 547
İttihatçıların Durumu 550
Harb Okulu 558
Yeni Kabine İş Başında 562
Taşkışla'da Durum (Aziz Bey'in Raporu) 565

Selânik 567
Prens Sabahattin Ve Bir Subayın Linç Edilişi 572
Tepkiler ve Anadolu'da 31 Mart 579
31 Mart Ortamında Volkan ve Vahdeti 588
Hareket Ordusu Çatalca'da 592
Abdülhamit'in Generali Mahmut Şevket Paşa 600
Harekat Ve Yine İç Savaş 614
Taşkışla Savaşı 620
Yıldız'ın Düşüsü Ve Abdülhamit'in Hal'i 623
Sonları Ve Kemalist Çözüm :
Müeyyideli (Yaptırım Gücü olan) Laiklik 641